

PROLETÁŘI
VŠECH ZEMÍ,
SPOJTE SE!

LENIN
SEBRANÉ
SPISY

27

VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ
USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU
KOMUNISTICKÉ STRANY
ČESKOSLOVENSKA

VLADIMÍR
ILJIČ
LENIN
SEBRANÉ
SPISY

SVAZEK

27

srpen 1915-červen 1916

NAKLADATELSTVÍ SVOBODA

PRAHA 1986

Podle 5. ruského vydání
V. I. Lenin, Polnoje sobranije sočiněnij,
tom 27, Politizdat, Moskva 1977,
připraveného
Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS,
přeložil kolektiv překladatelů

© Politizdat, Moskva 1977
Translation © Nakladatelství Svoboda, Praha 1986

PŘEDMLUVA

Sedmadvacátý svazek Sebraných spisů obsahuje práce, které Lenin napsal mezi srpnem 1915 a červnem 1916, kdy vrcholila první světová válka.

Tato válka byla pokračováním politiky imperialistických států jinými, násilnými prostředky a důsledkem imperialismu, jehož všechny rozpory prohloubila a do krajnosti vyhrotila. V zájmu revolučního boje dělnické třídy bylo potřebné provést analýzu ekonomické a politické podstaty imperialismu, protože bez této analýzy nebylo možné správně vést revoluční hnutí, úspěšně bojovat proti ideologii imperialistické reakce a proti reformistické politice kompromisů.

Lenin se za první světové války analýzou imperialismu ve své teoretické práci intenzívně zabýval. Už dlouho před válkou si v různých svých pracích všímal nových jevů ve vývoji kapitalismu. V článcích napsaných v letech 1915—1916 a uveřejňovaných v ústředním orgánu SDDSR Social-demokrat, v časopisech Kommunist a Vorbote, orgánu zimmerwaldské levice, zařazených do tohoto svazku, charakterizuje Lenin typicky imperialistické jevy, objasňuje boj o trhy, koloniální politiku, utlačování národů několika imperialistickými velmocemi, zostřování třídních rozporů a poukazuje na dozrávání podmínek pro revoluční přechod k socialismu.

Všestranným rozbořem imperialismu je Leninovo klasické dílo Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu, na němž usilovně a intenzívně pracoval. Prostudoval

k němu a zobecnil velké množství materiálu o nejrůznějších otázkách ekonomiky a politiky imperialismu a kriticky zpracoval údaje několika set knih, článků, brožur a statistických sborníků, vydaných v různých zemích a v různých jazycích. Sešity o imperialismu, které tvoří přípravné materiály k této knize, mají rozsah přibližně 50 tiskových archů a jsou zařazeny do následujícího svazku.

Nejvýznamnější prací tohoto svazku je Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu. Lenin v něm zhodnotil vývoj světového kapitalismu za půl století od vydání Marxova Kapitálu. Opíral se o zákony vzniku, vývoje a úpadku kapitalismu, odhalené Marxem a Engelsem, a jako první provedl hlubokou vědeckou analýzu ekonomické a politické podstaty imperialismu. Svou prací dále rozvinul marxistickou teorii kapitalismu, obohatil učení o jeho nejvyšším a posledním stadiu — o imperialismu. Zobecněním nových jevů v ekonomice světového kapitalismu dospěl Lenin k závěru, že se za imperialismu nutně zostřují všechny rozpory kapitalistické společnosti. Charakterizuje imperialismus jako parazitický, zahnívajíc a odumírající kapitalismus, odhaluje příčiny jeho zániku a jeho neodvratného a nevyhnutelného vystřídání novým, pokrokovým společenským řádem — socialismem.

Za imperialismu, jehož ekonomickou podstatou je nadvláda monopolů a finančního kapitálu, se do krajnosti vyhrocuje základní rozpor kapitalistické společnosti — rozpor mezi společenským charakterem výroby a soukromou formou přivlastňování.

Stále víc se zostřeje antagonismus mezi prací a kapitálem. Nadvláda monopolů a finanční oligarchie stále víc odhaluje protilidový, parazitní charakter kapitalismu, stupňuje útlak ze strany kapitálu, ale současně i odpor dělnické třídy a utlačovaných národů proti kapitalismu. Lenin charakterizuje imperialismus jako systém umožňující v celosvětovém měřítku koloniální útlak a finanční deptání převážné většiny obyvatel světa několika imperialistickými

zeměmi. Na základě vědecké analýzy rozporů kapitalismu v jeho posledním stadiu dospěl Lenin k závěru, že svržení kapitalismu a revoluční přechod k socialismu se stávají životní nutností. „*Imperialismus je předvečer socialistické revoluce*. To se od roku 1917 potvrdilo ve světovém měřítku,“ napsal v roce 1920 v předmluvě k francouzskému a německému vydání své knihy (tento svazek, s. 330).

V knize *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu* Lenin ekonomicky zdůvodňuje teorii socialistické revoluce. Dále rozvíjí a dokládá argumenty svou geniální tezí, poprvé formulovanou v srpnu 1915 v článku O hesle Spojené státy evropské (viz Sebrané spisy 26, Praha 1985, s. 373—377), že v důsledku nerovnoměrnosti ekonomického a politického vývoje kapitalistických zemí dochází v různých zemích k revoluci v různé době. Rozpracoval učení o možnosti vítězství socialismu zpočátku jen v jedné kapitalistické zemi. Velikou sílu a životnost Leninovy teorie socialistické revoluce potvrdily historické zkušenosti Sovětského svazu a ostatních socialistických zemí.

V programu KSSS schváleném XXII. sjezdem strany se zdůrazňuje, že Leninova analýza a závěry o hlavních zákonitostech vývoje kapitalismu v jeho posledním stadiu potvrzuje reálná skutečnost současného kapitalismu. Nové jevy ve vývoji imperialismu jsou prohloubením pro něj typických rozporů, pokračováním a rozvinutím hlavních znaků imperialismu, na něž poukázal Lenin. Pro nynější monopolistický kapitalismus je charakteristické úsilí o koncentraci výroby i oběhu v rukou finanční oligarchie; převážnou většinu společenské výroby ovládá několik matutích monopolů. Malá hrstka kapitálových magnátů nekontrolovaně disponuje veškerým bohatstvím kapitalistického světa, vytvořeným prací lidu. Ve všech oblastech společenského života se stále silněji prosazuje politická reakce, kterou Lenin považoval za nejcharakterističtější znak imperialismu; společnosti vládne monopolistický kapitál. Prohlubuje se parazitismus a zahnívání kapitalismu,

což se zvláště jasně projevuje v militarizaci ekonomiky a zpomalování rozvoje produktivních sil. Pro současný imperialismus je příznačné, že se kapitalistické země v stále větší míře vyvíjejí nerovnoměrně a ve skocích, že se neustále zostřuje boj o trhy, o sféry kapitálových investic, o surovinové zdroje a o nové rozdělení světa.

Život plně potvrzuje Leninovu charakteristiku imperialismu jako posledního stadia kapitalismu. Hluboké a vyhrocené rozpory, které podemílají a boří základní pilíře imperialismu, neodvratně vedou k jeho oslabování a zániku. Svržení kapitalismu v Rusku, v Číně a v řadě dalších evropských a asijských zemí znamenalo počátek rozpadu koloniálního systému kapitalismu. Imperialismus vstoupil do období svého zániku a definitivně ztratil vládu nad většinou lidstva. Hlavní směr historického vývoje lidstva nyní určuje světová socialistická soustava, jež dosahuje stále nových úspěchů v soutěžení s kapitalismem.

Leninova práce Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu, namířená proti buržoazním a maloburžoazním ideologům, reformistům a revizionistům, je účinnou zbraní v boji proti nejnovějším „teoriím“ obhájců imperialismu. Jeho kritika apologetů imperialismu pomáhá odhalovat a vyvracet ideologii dnešních zastánců kapitálu, kteří vydávají imperialismus za jakýsi obrozený „lidový kapitalismus“, za beztřídní společnost, ve které prý se kapitalisté stali pracujícími a dělníci spoluvlastníky podniků, s nimiž se kapitalisté dělí o zisk. Reálná skutečnost potvrzuje Leninovu kritiku apologetické teorie o „demokratizaci“ kapitálu rozšiřováním počtu drobných akcionářů. Lenin přesvědčivě dokázal, že postoupení drobných akcií jednotlivcům z řad pracujících neoslabuje, ale posiluje nadvládu velkokapitálu, že zisk z vydávání drobných akcií plyne do kapes pohlavářů kapitalistických monopolů a že „demokratizace“ vlastnictví akcií, tolik vychvalovaná reformisty, „ve skutečnosti napomáhá k posílení moci finanční oligarchie“ (tento svazek, s. 365).

Vývoj nynějšího kapitalismu potvrzuje správnost Leninova závěru, že imperialismus vůbec neodstraňuje anarchii ve výrobě a hospodářské krize. Lenin polemizoval s buržoazně reformistickými teoriemi o přeměně imperialismu v „organizovaný“ a „plánovitý“ kapitalismus: „Tvzení, že kartely odstraní krize, je výmysl buržoazních ekonomů, kteří se snaží stůj co stůj vylíčit kapitalismus v lepším světle. Naopak, vytvoří-li se v *některých* průmyslových odvětvích monopol, zesiluje a stupňuje se chaos, který je vlastní *veškeré* kapitalistické výrobě jako celku“ (tento svazek, s. 344—345). A praxe to plně potvrzuje.

V boji proti dnešním obhájčům imperialismu má velký význam Leninova charakteristika státně monopolistického kapitalismu. Buržoazní ideologové, reformisté a revizionisté líčí státně monopolistický kapitalismus, který se široce rozmáhá právě ve stadiu imperialismu, téměř jako socialismus. Ve skutečnosti však státně monopolistický kapitalismus nemění podstatu imperialismu, ale ještě víc zostruje rozpory kapitalismu, prohlubuje propast mezi prací a kapitálem, mezi lidem a monopoly.

Zspolečenštění výroby uskutečňované formou státně monopolistického kapitalismu ještě samo o sobě nevytváří socialistický systém. Lenin ukázal, že státně monopolistický kapitalismus pouze připravuje materiální podmínky pro revoluční přechod k socialismu, vytváří aparát pro společenské řízení hospodářství, pro evidenci a kontrolu výroby a rozdělování výrobků, který proletariát může po vítězství socialistické revoluce využít k budování socialismu. Socialismus je podle Leninových slov nejbližší krok vpřed od státně monopolistického kapitalismu. Pro revoluční marxismus je to argument, že socialistická revoluce je blížká, neodkladná a uskutečnitelná.

Mnoho prací zařazených do tohoto svazku je věnováno analýze první světové války, odhalování jejího imperialistického charakteru. Lenin zdůvodňuje a propaguje bolševická hesla vyzývající masy k porážce vlastní imperialis-

tické vlády ve válce a přeměně imperialistické války v občanskou válku za socialismus.

Útrapy, které museli pracující za války snášet, přispívaly k zesílení revolučních nálad mas. Ve všech válčících zemích dělnická třída soustřeďovala síly a netajila své rostoucí pobouření. Stupňující se revoluční vření, protesty proti válce, sbratřování vojáků v zákopech, stávky a demonstrace dělníků nasvědčovaly tomu, že se blíží nové masové revoluční akce. Radikalizace mas se stále častěji a stále důrazněji odrážela ve vystoupeních levicové opozice v socialistických stranách proti oficiálnímu sociálšovinistickému a centristickému vedení. V socialistických stranách probíhala stále výraznější a vyhraněnější diferenciaci na pravé a levé křídlo, na křídlo sociálšovinistické a revolučně internacionalistické. V článku Rozkol, nebo rozklad Lenin psal: „V celém světě dnes fakticky existují dvě strany. A také internacionály jsou už dnes fakticky dvě“ (s. 314).

Dokumenty bolševické strany, které Lenin vypracoval na začátku první světové války, hodnotily tuto válku z marxistického hlediska a zdůvodňovaly taktiku revoluční sociální demokracie, čímž významně přispěly k ideovému sjednocení stoupců internacionálistu v mezinárodním dělnickém hnutí. Práce zařazené do sedmadvacátého svazku Sebraných spisů odrážejí Leninovu obrovskou a neúnavnou snahu o jednotu revolučních sil socialistických stran, jeho boj za proletářský internacionálistus, za vytvoření III., Komunistické internacionály, jeho propagování zásad revolučního marxismu, revoluční teorie a taktiky proletářské strany v mezinárodním dělnickém hnutí.

V dopisu Mezinárodní socialistické komisi (ISK), v člancích První krok a Revoluční marxisté na mezinárodní socialistické konferenci z 5.—8. září 1915 Lenin zhodnotil první mezinárodní socialistickou konferenci v Zimmerwaldu a shrnul její výsledky. Zimmerwaldskou konferenci charakterizoval jako první krok při rozvíjení mezinárodního hnutí proti válce.

Sjednocování levicových internacionalistů na zásadách revolučního marxismu naráželo na značné obtíže. Zimmerwaldská levice, kterou Lenin zorganizoval na konferenci, byla názorově nesourodá a důsledně revoluční stanovisko v ní zastávali jedině bolševici v čele s Leninem. Pouze tato skupina delegátů vystupovala jednotně ke všem projednávaným otázkám. Kolem ní se začalo formovat hnutí internacionalistů ve všech zemích.

Dokumenty obsažené v tomto svazku názorně ukazují, jakou obrovskou práci vynaložil Lenin v období mezi první, zimmerwaldskou, a druhou, kientalskou mezinárodní socialistickou konferencí i přímo při jejich jednáních, aby dosáhl sjednocení levice na revolučních pozicích. Záslouhou činnosti Lenina a bolševiků nejen v období mezi oběma konferencemi, ale také na poradě rozšířené mezinárodní socialistické komise ve dnech 5.—9. února 1916 získalo levé křídlo na kientalské konferenci silnější pozice a vystupovalo jednotněji než v Zimmerwaldu. Kientalská konference sice neschválila základní bolševické teze o válce, míru a taktice proletariátu, přesto však přispěla k dalšímu vyhranění názorů a semknutí internacionalistických sil, z nichž se později v kapitalistických zemích utvořily komunistické strany.

V pracích zařazených do tohoto svazku, především v článku Oportunismus a krach II. internacionály, Lenin odhaluje podstatu sociálšovinismu jako oportunismu dovedeného do důsledků a uvádí, že sociálšovinismus je otevřený a nepokrytý „spojenectví s buržoazií a generálními štáby“, jehož politický obsah spočívá v propagování třídní spolupráce a v odmítání socialistické revoluce a diktatury proletariátu. Zároveň ostře kritizuje centrismus, který sankcionoval a ospravedlňoval zrazování socialismu sociálšovinisty. Oportunismus centristů se lišil od oportunismu zjevných sociálšovinistů pouze názorovými odstíny, pokud jde o způsob, jakým má být dosaženo téhož cíle. Centristická, zastíraná, kautskistická politika je stokrát škodlivější a pro děl-

nické hnutí nebezpečnější než zjevný oportunistus, konstatoval Lenin.

V době největšího rozmachu sociálšovinismu, kdy oportunistické strany II. internacionály zradily marxismus, Lenin nekompromisně bránil revoluční teorii marxismu proti profanování a vulgarizování. V článku Poctivý hlas francouzského socialisty napsal: „Nejmohutnější osvobozenecké hnutí utlačované třídy na světě, nejrevolučnější třídy v dějinách není myslitelné bez revoluční teorie. Ta se nedá vyspekulovat, ale *vzniká* ze souhrnu revolučních zkušeností a revolučního myšlení všech zemí světa. Taková teorie *vznikla* ve druhé polovině 19. století. Nazývá se marxismus. A nemůže být socialistou, nemůže být revolučním sociálním demokratem ten, kdo se podle svých sil nepodílí na jejím propracování a uplatňování a kdo v současné době energicky nebojuje proti jejímu komolení Plechanovem, Kautským a spol.“ (s. 29—30).

Za jeden z nejdůležitějších úkolů Lenin považoval přechod války v revoluci. Na otázku, co by udělala strana proletariátu, kdyby jí revoluce dala v nynější válce do rukou moc, Lenin odpověděl: „Navrhli bychom *všem* válčícím zemím mír pod podmínkou, že budou osvobozeny kolonie a *všechny* závislé, porobené a neplnoprávné národy“ (s. 69).

V Návrhu ústředního výboru SDDSR pro druhou socialistickou konferenci a v článku O „mírovém programu“ zformuloval jako hlavní a stěžejní úkol v boji za trvalý a demokratický mír objasňovat masám nevyhnutelnost revolučního boje a rozšiřovat masové revoluční akce. Imperialistická buržoazie nebyla s to zabezpečit demokratický mír, ale bylo nutné o něj usilovat a vybojovat ho v socialistické revoluci proletariátu.

Mimořádný význam mají Leninovy teze o tom, že proletariát musí bojovat za široké demokratické požadavky a zároveň sjednocovat lidové masy. Boj za demokracii považoval za součást boje za socialismus. Názor, že by boj za demokratické přeměny mohl proletariát odvádět od

socialistické revoluce, pokládal Lenin za naprosto nesprávný. Naopak byl přesvědčený, že k vítězství nad buržoazií se proletariát nemůže připravit jinak než všestranným, důsledným a revolučním bojem za demokracii. Je však nezbytné formulovat a prosazovat demokratické požadavky nikoli reformisticky, nýbrž revolučně; neomezovat se jen na projevy v parlamentě, na protestní prohlášení, ale získávat masy pro aktivní činnost, zintenzívnovat boj za demokratické požadavky až k přímému útoku proletariátu proti buržoazii, tj. až k socialistické revoluci.

Tyto teze Lenin zdůvodnil v řadě prací o národnostní otázce, jež se právě v tomto období neobyčejně vyhrtila. V letech 1915—1916 se v mezinárodním socialistickém hnutí rozvinula diskuse o právu národů na sebeurčení. Teze nazvané Socialistická revoluce a právo národů na sebeurčení, schválené ústředním výborem SDDSR a rozeslané k prodiskutování zahraničním bolševickým sekcím a levicovým socialistickým stranám západních zemí, se staly programem bolševiků v národnostní a koloniální otázce v období imperialismu. Lenin všestranně zdůvodnil teorii a taktiku komunistické strany při řešení těchto otázek. Národnostní a koloniální otázka je podle jeho názoru součástí otázky socialistické revoluce, jejích záloh a spojenců v boji proti imperialismu.

Při konkretizaci úkolů proletariátu a jeho marxistických stran v různých zemích Lenin rozlišuje tři základní typy zemí podle jejich postoje k sebeurčení národů v období imperialismu. Do první skupiny řadí nejvyspělejší západoevropské kapitalistické země a USA, z nichž každá utlačuje jiné národy jak v koloniích, tak i ve vlastní zemi. Úkolem proletariátu těchto zemí je hájit právo na svobodné oddělení jak kolonií, tak i utlačovaných malých národů uvnitř těchto zemí, bojovat proti velmocenskému šovinismu svého vlastního národa. Do druhé skupiny zemí řadí Lenin východoevropské země, Rakousko, Balkán a Rusko, kde se ve 20. století zvláště intenzívně rozvinula národní hnutí

a zostřil se národnostní boj. „Úkoly proletariátu těchto zemí jak při dovršování buržoazně demokratické přeměny těchto zemí, tak při napomáhání socialistické revoluci v jiných zemích nemohou být splněny bez obhajoby práva národů na sebeurčení“ (s. 281). Třetí skupinu tvoří polokoloniální země (Čína, Persie, Turecko) a všechny kolonie. Socialisté musí požadovat okamžité a bezpodmínečné osvobození kolonií a závislých zemí, všestranně podporovat národně osvobozené hnutí a revoluční válku porobených národů proti imperialistickým mocnostem, které je utlačují.

Leninovy teze jsou mimořádně aktuální a významné také v současné době, kdy národně osvobozené revoluce odstraňují imperialistickou koloniální soustavu a kdy se jedním z hlavních úkolů stal boj za úplnou likvidaci kolonialismu ve všech jeho formách a projevech. Proto jsou dnes tak závažná jeho slova varující národy před nebezpečím, které pro jejich samostatnost znamená imperialismus.

V tezích nazvaných Socialistická revoluce a právo národů na sebeurčení i v článku Revoluční proletariát a právo národů na sebeurčení se rovněž zdůvodňuje závažné tvrzení, že je nutné rozlišovat konkrétní úkoly revolučních socialistů utlačujících národů a národů utlačovaných. Socialisté utlačujících národů musí důsledně bojovat za právo všech národů na sebeurčení, požadovat svobodu politického oddělení všech kolonií a národů, a to především utlačovaných národů ve vlastní zemi. Naproti tomu socialisté utlačovaných národů musí hájit a prosazovat jednotu a semknutost dělníků utlačovaného národa s dělníky národa utlačujícího. Lenin předvídal, že jedině socialismus zajistí sblížení národů na skutečně demokratickém a skutečně internacionalistickém základě a povede ke spojenectví a přátelství svobodných a rovnoprávných národů. Při formulování úkolů proletariátu Ruska v národnostní otázce poukazoval Lenin na to, že dělnická třída může vést lid do vítězné demokratické a později i do socialistické revo-

luce jedině tehdy, bude-li požadovat okamžitou, úplnou a bezpodmínečnou svobodu sebeurčení, svobodu oddělení a samostatné státní existence pro všechny utlačované národy carského Ruska.

Řada prací zařazených do tohoto svazku charakterizuje revoluční krizi v Rusku, jež se rozvíjela za nové mezinárodní situace, kdy byly do války zataženy nejvyspělejší kapitalistické země. Lenin tehdy napsal, že buržoazně demokratická revoluce v Rusku už není jenom prologem, nýbrž neoddelitelnou součástí socialistické revoluce na Západě. Za této situace bylo neobyčejně důležité správně hodnotit vzájemný poměr třídních sil v zemi, ujasnit si stanoviska různých tříd a jejich stran. Právě to je prvořadý úkol marxistů před blížící se revolucí, zdůrazňuje Lenin.

Při formulování konkrétních úkolů proletariátu Ruska a jeho marxistické strany v období dozrávající revoluce Lenin konstatoval, že v platnosti zůstávají i nadále tato hesla: svržení monarchie, demokratická republika, konfiskace statkářské půdy, osmihodinová pracovní doba. Sociální náplň blížící se revoluce v Rusku bude revolučně demokratická diktatura proletariátu a rolnictva, napsal Lenin v článku Několik tezí.

Vítězství buržoazně demokratické revoluce by vytvořilo podmínky pro rozvíjení socialistické revoluce. Lenin odhaloval nesprávnost Trockého teorie permanentní revoluce, jež popírala revoluční úlohu rolnictva a nutnost získávat je pro revoluci. V článku O dvou liniích revoluce o tom napsal: „Proletariát bojuje a bude obětavě bojovat za vydobytí moci, za republiku, za konfiskaci půdy, *čili* za získání rolnictva, za *využití* jeho revolučních sil, za účast *neproletářských* lidových mas¹ v boji za osvobození *buržoazního* Ruska od *militaristického feudálního* ‚imperialismu‘ (= carismu). A toto osvobození buržoazního Ruska od carismu, od statkářské pozemkové držby a moci proletariát neprodleně využije ne k tomu, aby pomohl majetným rolníkům v jejich boji proti zemědělským dělníkům, nýbrž

k tomu, aby ve spojení s evropskými proletáři uskutečnil socialistickou revoluci“ (s. 99).

Velkou pozornost Lenin věnoval rozvíjení stranické práce v Rusku, navazování pravidelných kontaktů se stranickými organizacemi, obnovení činnosti byra ústředního výboru v Rusku. Zevrubně se zabýval otázkami nastíněnými v letáčích petrohradského výboru SDDSR, vydaných za války v Rusku. V článku Několik tezí, uveřejněném v listu Social-demokrat, vytyčil hlavní úkoly stranické práce v Rusku. Tento článek sehrál významnou úlohu při organizování praktické činnosti bolševiků a při ideové přípravě druhé revoluce v Rusku.

Do svazku je zařazena také Leninova práce Nové údaje o zákonech vývoje kapitalismu v zemědělství. I. část. Kapitalismus a zemědělství ve Spojených státech amerických. Lenin v ní kritizuje protimarxistickou teorii o nekapitalistickém vývoji zemědělství v buržoazní společnosti. Buržoazní ekonomové, reformisté a revizionisté zkruslovali skutečnost a vydávali hospodaření na farmách v USA za vzor „nekapitalistického vývoje“ zemědělství, kde prý „drobné pracovní hospodářství“ vytlačuje velkovýrobu a většina farem prý reprezentuje „pracovní hospodářství“ atd.

Na základě údajů americké statistiky a analýzy rozsáhlého faktografického materiálu Lenin dokázal, že zemědělství USA se v rozporu s tvrzením buržoazních a reformistických ekonomů vyvíjí kapitalistickým způsobem. Svědčí o tom údaje o všeobecném používání námezdní práce, o snižování počtu samostatně hospodařících rolníků, o zmenšujícím se počtu farmářů ve středních skupinách a o rostoucím počtu v obou krajních skupinách, o vzrůstajícím počtu velkých kapitalistických hospodářství a vytlačování hospodářství drobných.

Lenin předložil ve své brožuře důkazy o rostoucí koncentraci zemědělské výroby, o vyvlastňování drobných zemědělců a ubohém postavení drobných farmářů a nájemců.

Jedním z ukazatelů svědčících o úpadku drobných amerických farmářů byl vzrůstající počet farem zatížených hypotékou, což fakticky znamenalo jejich převádění do rukou finančního kapitálu, jež způsobilo ještě větší zbídačení většiny farmářů. „Kdo má v rukou banky, má *přímo* v rukou třetinu všech farem v Americe a nepřímou je všechny ovládá“ (s. 243). Mimořádně svízelné bylo postavení černochoů, kteří byli utlačováni nejhanebněji. „Izolovanost, zpátečnictví, zatuchlost, jakési vězení pro ‚osvobozené‘ černochoy, to je americký jih“ (s. 162).

Od Leninovy analýzy kapitalistického zemědělství v USA uplynulo několik desetiletí, v jejichž průběhu došlo k značným změnám. Avšak vývoj kapitalistického zemědělství v USA i v jiných zemích plně potvrzuje správnost Leninovy analýzy a dokazuje nezvratnost objektivních zákonů vývoje kapitalismu v zemědělství. Stejně jako v průmyslu, tak i v zemědělství vládou monopoly. Milióny farmářů a drobných zemědělců jsou zbídačovány a vyháněny z půdy. Rolníci tíží rostoucí daně a zadluženost.

Leninova kritika buržoazně reformistických a revizionistických názorů na agrární otázku je aktuální i dnes jako vynikající příklad nesmiřitelného boje proti buržoazní apologetice, reformismu a revizionismu. Leninovo učení o agrární otázce je pro komunistické a dělnické strany návodem, jak správně řešit velmi závažnou otázku vztahu dělnické třídy k rolnictvu jako spojenci v boji proti kapitalismu a kolonialismu, za demokracii a socialismus.

Návrh usnesení ústředního výboru SDDSR o zastavení časopisu *Kommunist* je do Sebraných spisů zařazen poprvé.

Přípravné materiály zahrnují 12 dokumentů. Jsou to mimo jiné Teze referátu na poradě levicových sociálních demokratů, osnova projevu na zimmerwaldské konferenci, dodatky k prohlášení zimmerwaldské levice. Tyto dokumenty, stejně jako Připomínky a doplňky k prohlášení vydanému pod názvem Všem sympatizujícím stranám a skupinám vycházejí v Sebraných spisech poprvé. V této

části knihy jsou také uveřejněny různé materiály k referátu na téma Imperialismus a právo národů na sebeurčení a poprvé je zde uveřejněna osnova referátu Dvě internacionály.

**INSTITUT MARXISMU-LENINISMU
PŘI ÚV KSSS**

PROVOLÁNÍ O VÁLCE

Soudruzi dělníci!

Už více než rok trvá válka v Evropě. A podle všeho potrvá ještě hodně dlouho, protože Německo je sice nejlépe připravené a je dnes ze všech nejsilnější, ale Čtyřdohoda (Rusko, Anglie, Francie a Itálie) má naproti tomu víc lidí i peněz a mimoto bez obtíží získává válečnou výzbroj z nejbohatší země světa — ze Spojených států amerických.

A proč se vlastně vede tato válka, jež lidstvu přináší nepředstavitelné útrapy a strádání? Vláda a buržoazie každé válčící země vyhazují miliónové částky na knihy a noviny, které svalují vinu na nepřitele, rozdmýchávají mezi lidem zuřivou nenávisť vůči nepříteli a neštítí se žádné lži, aby se mohly vydávat za ty, kteří byli nespravedlivě napadeni a „brání se“. Ve skutečnosti je to však válka mezi dvěma skupinami loupeživých velmocí za rozdělení kolonií, za ujařmení jiných národů, za získání výhod a výsad na světovém trhu. Je to válka nanejvýš reakční, válka novodobých otrokářů za zachování a upevnění kapitalistického otroctví. Anglie a Francie lžou, když tvrdí, že vedou válku za svobodu Belgie. Ve skutečnosti válku připravovaly už dávno a vedou ji proto, aby oloupily Německo, vzaly mu kolonie a uzavřely smlouvu s Itálií a s Ruskem o oloupení a rozdělení Turecka a Rakouska. Carská monarchie v Rusku vede loupeživou válku s úmyslem okupovat Halič, přivlastnit si část území Turecka, podrobit si Persii, Mongolsko atd. Německo vede válku proto, aby uloupilo kolonie Anglii, Belgii a Francii. Ať zvítězí Německo nebo Rusko,

nebo ať válka skončí „nerozhodně“, v každém případě to bude znamenat nový útlak pro stamilióny obyvatel v koloniích, v Persii, v Turecku a v Číně, nové ujařmení národů, nové okovy pro dělnickou třídu všech zemí.

Jaké úkoly má dělnická třída za této války? Na tuto otázku již odpověděla rezoluce basilejského mezinárodního socialistického kongresu z roku 1912^[259], kterou jednomyslně přijali socialisté celého světa. Přijali ji proto, že už tehdy předvídali právě takovou válku, jaká pak v roce 1914 opravdu vypukla. V této rezoluci se praví, že to bude válka reakční, že je připravována v zájmu zabezpečení „zisků pro kapitalisty“, že dělníci považují „za zločin navzájem do sebe střílet“, že válka povede k „proletářské revoluci“ a že příkladem taktiky je pro dělníky Pařížská komuna z roku 1871 a období od října do prosince 1905 v Rusku, tj. revoluce.

Všichni uvědoměli dělníci Ruska stojí na straně Sociálně demokratické dělnické frakce Ruska ve Státní dumě (tj. Petrovského, Badajeva, Muranova, Samojlova a Šagova), které carismus vypověděl na Sibiř za revoluční propagandu proti válce a proti vládě¹. Jedině takováto revoluční propaganda a revoluční činnost, která podněcuje masy k odporu, může uchránit lidstvo před hrůzami nynější války i válek budoucích. Jedině revoluční svržení buržoazních vlád, a především neobyčejně reakční, brutální a barbarské carské vlády, otevírá cestu k socialismu a k míru mezi národy.

A tito vědomí i bezděční přísluhovači buržoazie lžou, když se snaží lid přesvědčit, že revoluční svržení carské monarchie může vést jedině k vítězstvím a k posílení německé reakční monarchie a německé buržoazie. I když vůdcové německých socialistů, stejně jako mnozí významní socialisté v Rusku, přešli na stranu „své“ buržoazie a pomáhají jí klamat lid báchorami o „obraně“ válce, mezi dělníckými masami v Německu se šíří a stupňuje odpor a pobouření proti vlastní vládě. Němečtí socialisté, kteří

nepřešli na stranu buržoazie, prohlásili v tisku, že považují taktiku Sociálně demokratické dělnické frakce Ruska za „hrdinskou“. V Německu se ilegálně vydávají provolání proti válce a proti vládě. Desítky a stovky nejlepších socialistů v Německu, mezi nimi i známá představitelka ženského dělnického hnutí Clara Zetkinová, byli německou vládou uvrženi za revoluční propagandu do vězení. Ve všech válčících zemích bez výjimky vzrůstá pobouření dělnických mas a příklad revoluční činnosti sociálních demokratů v Rusku, a tím spíše každý úspěch revoluce v Rusku, nevyhnutelně urychluje uskutečnění velké ideje socialismu, vítězství proletariátu nad vykořisťovatelskou a krvelačnou buržoazií.

Válka naplňuje kapsy kapitalistů spoustou zlata plynoucího ze státních pokladen velmocí. Válka vyvolává slepou nenávisť vůči nepříteli a buržoazie se všemožně snaží obrátit nespokojenost lidu právě tímto směrem a odpoutat tak jeho pozornost od *hlavního* nepřítele: od vlády a vládnoucích tříd *vlastní* země. Válka sice přináší pracujícím masám nevýslovné útrapy a hrůzy, zároveň však vychovává a zoceluje nejlepší představitele dělnické třídy. Pokud už máme zahynout, ať tedy zahyneme v boji za naši věc, za věc dělníků, za socialistickou revoluci, a ne za zájmy kapitalistů, statkářů a panovníků — to jsou názory a pocity každého uvědomělého dělníka. A i když je dnes mimořádně obtížné rozvíjet revoluční činnost i v sociálně demokratickém duchu, možné to je a také se tato činnost na celém světě dále rozvíjí, neboť jedině v ní je záchrana!

Pryč s carskou monarchií, která zavlékla Rusko do zločinné války a která utlačuje národy! Ať žije bratrství dělníků celého světa a mezinárodní revoluce proletariátu!

*Napsáno v srpnu 1915
Poprvé otištěno 21. ledna 1928
v Pravdě, č. 18*

Podle rukopisu

POCTIVÝ HLAS
FRANCOUZSKÉHO
SOCIALISTY²

Ve francouzsky hovořící části Švýcarska, kde frankofilský šovinismus, jak se zdá, zuří skoro stejně jako ve Francii, se ozval hlas poctivého socialisty. V naší hanebné době je to skutečná událost. A my si musíme tento hlas poslechnout o to pozorněji, že máme v tomto případě co činit se socialistou typicky francouzského či přesněji řečeno románského temperamentu a způsobu myšlení, neboť například Italové jsou právě takoví.

Jde o tenkou brožurku Paula *Golaye*, redaktora malého socialistického listu v Lausanne. Autor v tomto městě přednesl 11. března 1915 referát nazvaný Socialismus umírající a socialismus, který se musí obrodit. Později jej vydal jako samostatnou brožuru*.

„Prvního srpna 1914 vypukla válka. Celé týdny před tímto od nynějška památným datem i po něm milióny lidí čekaly.“ Tak autor začíná. Milióny lidí čekaly, zda rezoluce a proklamace socialistických vůdců nevyvolají „mohutné povstání, jež svým vichrem smete zločinné vlády“. Avšak očekávání miliónů bylo zklamáno. Snažili jsme se socialisty „přátelsky“ ospravedlňovat tím, že „válka přišla jako blesk“ a že nebyli informováni, ale tato ospravedlnění nás samotné neuspokojovala, praví *Golay*. „Cítili jsme se celí nesví, jako bychom byli své svědomí vymáchali ve špiňavé vodě pokrytectví a lži.“ Už jen z tohoto může čtenář

* *Paul Golay*, Le socialisme qui meurt et le socialisme qui doit renaître, Lausanne 1915, 22 stran, cena 15 centimů. En vente à l'Administration du Grutlén, Maison du Peuple, Lausanne.[186]

poznat, že Golay je upřímný. A to je za našich časů vlastnost skoro už nevídaná.

Golay připomíná „revoluční tradice“ proletariátu. Jasně si uvědomuje, že „každá situace vyžaduje přiměřené akce“, a dodává, že „mimořádné situace vyžadují mimořádná opatření. Nebezpečné nemoci vyžadují účinné léky.“ Připomíná „usnesení kongresů“, jež se „přímo obracejí k masám a vybízejí je k revolučním akcím a povstáním“. Následují citáty příslušných pasáží ze stuttgartské a basilejské rezoluce³. Autor zdůrazňuje, že „tyto rozdílné rezoluce neobsahují žádnou úvahu o obranné a útočné válce, a tedy ani návrh na nějakou zvláštní, nacionalistickou taktiku místo všeobecně uznávaných základních principů“.

Čtenář, který dojde až k tomuto místu, se přesvědčí, že Golay je nejenom upřímný, ale i přesvědčený a poctivý socialista. A to je u předáků II. internacionály vlastnost už vskutku výjimečná!

„Proletariátu blahopřáli vojenští velitelé a buržoazní tisk vřelými slovy velebil vzkříšení toho, co nazývá ‚národním duchem‘. Toto vzkříšení nás stojí tři milióny mrtvých.

A přitom dělnická organizace nikdy nedosáhla tak velkého počtu platících členů, nikdy nebyla tak početně zastoupena v parlamentech, nikdy neměla tak skvělou organizaci tisku. Ale zato také se nikdy nemusela zabývat odpornějšími záležitostmi, proti níž by bylo zapotřebí se bouřit.

V tak tragické situaci, kdy jde o životy miliónů lidí, jsou všechny revoluční akce nejenom přípustné, ale i oprávněné. Dokonce víc než oprávněné, jsou svatou povinností. Proto bylo svatou povinností proletariátu, aby se pokusil o nemožné a uchránil naši generaci před událostmi, které by vedly ke krveprolití v Evropě.

Nedošlo však ani k jedinému ráznému činu, ani k pokusům o odpor, ani k akcím, jež by vedly k povstání...

Naši protivníci vykřikují, že socialismus zkrachoval. Přespříliš spospíchají. A přece, kdo by si troufal tvrdit, že nemají vůbec v ničem pravdu? Co v této chvíli odumírá, to není socialismus jako takový, ale pouze jedna jeho odrůda, socialismus neslaný nemastný, bez ducha idealismu, bez zápalu, se způsoby byrokrata a s břískem ctihodného otce rodiny, socialismus bez odvahy, bez smělého rozletu, milovník statistiky, jenž se beznadějně zapletl do přátelských dohod s kapitalis-

mem, socialismus, který se zabývá jen reformami a který za mísu čochovice zaprodal své právo prvorozenství, socialismus, který buržoazii slouží k potlačování netrpělivosti lidu, jako nějaká automatická brzda odvážných akcí proletariátu.

A právě tento socialismus, který nakazil málem celou internacionálu, je do určité míry zodpovědný za onu bezmocnost, za onu neschopnost, kterou nám někteří vytýkají.“

Na jiných místech brožury Golay přímo mluví o „reformistickém socialismu“ a o „oportunismu“ jakožto deformaci socialismu.

Golay o této deformaci hovoří, přiznává, že „společnou odpovědnost“ za ni má proletariát *všech* válčících zemí, a zdůrazňuje, že „tato odpovědnost padá na hlavy vůdců, kterým masy projevíly důvěru a od kterých očekávaly heslo“, přičemž zcela právem uvádí jako příklad právě německý socialismus, „nejlépe zorganizovaný, právně nejpevněji zakotvený a nejvíc prosáknutý doktrínami“, a poukazuje na „jeho početní sílu a revoluční slabost“.

„Německá sociální demokracie prodchnutá revolučním duchem by mohla proti počínání militaristů zorganizovat dostatečně důrazný a dostatečně houževnatý odpor a strhnout tak za sebou na tuto jedinou cestu záchranu proletariát ostatních zemí střední Evropy.

Německý socialismus měl v internacionále velký vliv. Mohl učinit ze všech nejvíc. Očekávalo se, že vynaloží největší úsilí. Ale jeho početnost není k ničemu, je-li energie jednotlivců paralyzována příliš strohou disciplínou nebo využívají-li „předáci“ svého vlivu k tomu, aby se vyvíjela co nejmenší aktivita.“ (Jak je správná druhá část věty, tak je nesprávná část první: disciplína je věc velmi dobrá a nezbytná, například disciplína strany, jež ze svých řad vylučuje oportunisty a odpůrce revolučních akcí.) „Německý proletariát vinou svých odpovědných vůdců uposlechl hlasu vojenské kamarily... ostatní sekce internacionály se zalekly a zachovaly se právě tak; ve Francii uznali dva socialisté za nutné vstoupit do buržoazní vlády! A tak už několik měsíců poté, co bylo na kongresu slavnostně vyhlášeno, že socialisté považují za zločin navzájem do sebe střílet, vstoupily milióny dělníků do armády a začaly tento zločin páchat tak horlivě a zaníceně, že jim za to kapitalistická buržoazie a vlády nejednou vyslovily své uznání.“

Golay se však neomezuje jen na nelítostné pranýřování „odumírajícího socialismu“. Ne, zároveň si velmi jasně

uvědomuje, co způsobilo toto odumírání a jakým socialismem musí být vystřídán tento odumírající. „Dělnické masy každé země podléhají do určité míry vlivu idejí rozšířených v buržoazních kruzích.“ „Když Bernstein pod názvem revizionismu zformuloval cosi jako demokratický reformismus“, Kautsky ho „vyvrátil vhodně zvolenými fakty“. „Ale když bylo takto učiněno slušnosti zadost, strana pokračovala stejně jako předtím ve své ‚reálné politice‘. Sociálně demokratická strana se stala tím, čím je dnes. Organizace znamenitá. Mohutné tělo, ale bez duše.“ Stejně tendence se však projevují nejenom v německé sociální demokracii, ale i ve všech ostatních sekcích internacionály. „Rostoucí počet placených funkcionářů“ zanechává určité následky: pozornost se soustřeďuje jen na správné placení příspěvků, na stávky se pohlíží „jako na demonstrace, jejichž cílem je dosáhnout co nejlepších podmínek pro dohodu“ s kapitalisty. Stává se zvykem spojovat zájmy dělníků se zájmy kapitalistů, „podřizovat osud dělníků osudu samotného kapitalismu“, „přát si, aby se zintenzívnil rozvoj vlastního, ‚národního‘ průmyslu na úkor zahraničního“.

Poslanec Říšského sněmu R. Schmiedt v jednom článku napsal, že úprava pracovních podmínek odborovými organizacemi je výhodná i pro kapitalisty, protože „zavádí do hospodářského života pořádek a stabilitu“, „usnadňuje kapitalistům kalkulování a čelí nekalé konkurenci“.

„Odborové hnutí si tedy musí pokládat za čest,“ komentuje Golay citovaná slova, „že se přičiňuje o větší stabilitu kapitalistických zisků! A cílem socialismu je zřejmě dosáhnout v rámci kapitalistické společnosti maxima výhod slučitelných s existencí kapitalistického řádu! To však znamená, že se zříkáme všech svých zásad. Vždyť proletariát neusiluje o upevnění kapitalistického řádu, ani o dosažení minimálních podmínek ve prospěch námezdně pracujících, ale o odstranění soukromovlastnického zřízení a o likvidaci systému námezdní práce.“

Tajemníci velkých organizací se stávají důležitými osobami. A poslanci, publicisté, vědci, advokáti, všichni, kdo spolu se svými znalostmi vnášejí do politického hnutí určitou osobní ctižádost, mají takový vliv, až je to někdy přímo nebezpečné.

Vlivné odborové organizace a jejich bohaté pokladny vypěstovaly

mezi svými členy sklon ke kastovnictví. Jednou ze záporných stránek odborového hnutí, svou podstatou reformistického, je to, že zlepšuje postavení jednotlivých vrstev nebo mezivrstev námezdních dělníků, čímž vyvyšuje jedny nad druhé. To narušuje elementární jednotu a vyvolává mezi nejlépe postavenými dělníky obavy, které je mnohdy odrazují od „hnutí“, jež by se mohlo stát osudným pro jejich postavení, pro jejich pokladny, pro jejich příjmy. Tak dochází k určitému rozdělení proletariátu na různé kategorie, na kategorie uměle vytvářené samotným odborovým hnutím.“

To přirozeně není argument proti silným organizacím, praví autor na adresu určitých „kritiků“, od nichž očekává výtky. To jen dokazuje nezbytnost toho, aby organizace měly „ducha“ a „nadšení“.

„Jakými podstatnými rysy se má vyznačovat socialismus zítřka? Bude internacionalistický, nesmiřitelný a odhodlaný k povstání.“

„V nesmiřitelnosti je síla,“ správně říká Golay a vyzývá čtenáře, aby si povšimli „historie doktrín“. — „Kdy měly doktríny vliv? Když byly povolným nástrojem mocenských orgánů, nebo když byly nesmiřitelné? Kdy ztratilo křesťanství svůj význam? Nebylo to právě tehdy, když mu Konstantin slíbil příjmy a místo pronásledování a poprav mu nabídl premovanou livrej dvorních lokajů?..

Jeden francouzský filozof řekl: Mrtvé jsou ty myšlenky, které se objevují v slavnostním hávu a postrádají hořkost a smělost. Jsou mrtvé proto, že se začaly běžně používat a že se staly součástí obvyklé intelektuální výzbroje velké armády šosáků. Silné jsou ty myšlenky, jež burcují a pobuřují, u jedněch vyvolávají hněv a podráždění a u druhých nadšení.“ Autor považuje za nutné připomenout tuto pravdu dnešním socialistům, kterým velmi často chybí jakékoli „vnitřní přesvědčení, kteří v nic nevěří, ani v opožďující se reformy, ani v revoluci, která stále ještě nepřichází“.

Nesmiřitelnost a odhodlanost povstat „rozhodně nevede ke snění, ale naopak k činům. Socialisté nepohrdnou žádnou formou činnosti. Dokážou nalézt nové formy, odpoví-

dající potřebám a podmínkám dané situace... Požadují okamžité reformy, nedomáhají se jich však dohadováním se svými nepřáteli, nýbrž si je vynucují jako ústupky buržoazie, která dostává z mas prodchnutých nadšením a odvahou strach.“

Po velice nestoudném zprofanování marxismu a zhanození socialismu Plechanovem, Kautským a spol. pocituje člověk při četbě Golayovy brožury skutečnou úlevu. Je však třeba upozornit i na dva její nedostatky.

Za prvé Golay zaujímá — jako většina socialistů z románských zemí, nevyjímaje ani dnešní guesdovce — poněkud přezíravý postoj k „doktríně“, tj. k *teorii* socialismu. Je do určité míry vůči marxismu zaujatý, což se dá vysvětlit, i když ne ospravedlnit tím, že v současné době převládá u Kautského v časopisu *Neue Zeit*⁴ a u Němců vůbec nejhorší karikatura marxismu. Kdo si však podobně jako Golay uvědomil, že reformistický socialismus musí *odumřít* a *obrodit se* musí socialismus revoluční, „povstalecký“, tj. uvědomující si nezbytnost povstání, propagující povstání a schopný seriózně se na povstání připravit a zorganizovat je, má totiž *ve skutečnosti* tisíckrát blíže k marxismu než pánové, kteří znají nazpaměť jeho „literu“, ale přitom se dnes zabývají (například v časopisu *Neue Zeit*) ospravedlňováním sociálšovinismu v jakékoli podobě, dokonce i v té, že dnes prý je zapotřebí „smířit se“ s šovinistickým představenstvem strany (*Vorstandem*) a „nevzpomínat na minulost“.

Přestože Golayův přezíravý postoj k marxismu je z „lidského“ hlediska zcela pochopitelný a přestože z velké části tím není vinen on, nýbrž odumírající a už *odumřelý* směr francouzských socialistů (guesdovců), přece jen má určitou vinu i on. Nejmohutnější osvobozenecké hnutí utlačované třídy na světě, nejrevolučnější třídy v dějinách není myslitelné bez revoluční teorie. Ta se nedá vyspekulovat, ale *vzniká* ze souhrnu revolučních zkušeností a revolučního myšlení všech zemí světa. Taková teorie *vznikla* ve druhé

polovině 19. století. Nazývá se marxismus. A nemůže být socialistou, nemůže být revolučním sociálním demokratem ten, kdo se podle svých sil nepodílí na jejím propracování a uplatňování a kdo v současné době energicky nebojuje proti jejímu komolení Plechanovem, Kautským a spol.

Golay nebere dostatečně v úvahu teorii, a proto často nesprávně či nepromyšleně útočí, například proti centralismu nebo proti disciplíně vůbec, proti „historickému materialismu“, který prý není dost „idealistický“ apod. Odtud také pramení až překvapující nedůslednost jeho hesel. Například požadavek, aby byl socialismus „povstalecký“, má velmi hluboký smysl a vyjadřuje jediné správnou myšlenku, bez níž jsou všechny řeči o internacionalismu, revolučnosti, marxismu zcela povrchní nebo ještě častěji pokrytecké. Tuto myšlenku, myšlenku občanské války, by však bylo třeba rozvinout, povýšit ji na těžiště taktiky, zatímco Golay se omezil jen na to, že ji *vyslovil*. „Za našich časů“ to sice znamená velmi mnoho, ale z hlediska zájmů revolučního boje proletariátu je to nedostatečné. Golay například chápe velmi úzce požadavek „odpovědět“ na válku revolucí, dá-li se to tak říci. Nebere v úvahu, že když masy nedovedly na válku odpovědět revolucí, válka je sama začala učit a učí je revoluci tím, že revoluční situaci vytváří, prohlubuje ji a rozšiřuje.

Druhý Golayův nedostatek nejnázorněji ilustruje tato úvaha v jeho brožuře:

„Nikoho neodsuzujeme. Má-li se internacionála obrodit, je zapotřebí, aby ve všech jejích sekcích zavládl duch bratrství; musíme však prohlásit, že tváří v tvář velikému úkolu, který v červenci a v srpnu 1914 před internacionálu postavila kapitalistická buržoazie, byl na reformistický, centralizátorský (?) a hierarchický socialismus žalostný pohled.“

„Nikoho neodsuzujeme...“ Jenže to je právě vaše chyba, soudruhu Golayi! Sám jste konstatoval, že „odumírající socialismus“ je spjatý s buržoazními idejemi (čili že jej živí a podporuje buržoazie), s určitým ideovým směrem v so-

cialismu („reformismem“), se zájmy a zvláštním postavením určitých vrstev (členové parlamentu, placení funkcionáři, inteligence, některé velmi dobře situované vrstvy nebo skupinky dělníků) atd. Z toho však *nevýhnutelně* vyplývá závěr, k němuž jste nedospěl. Lidé „umírají“ takzvanou přirozenou smrtí, ale *ideově politické* směry *takto* umírat *nemohou*. Tak jako buržoazie nezemře, dokud nebude svržena, tak ani směr živený a podporovaný buržoazií a vyjadřující zájmy skupinky inteligence a dělnické aristokracie, jež uzavřela spojenectví s buržoazií, nezemře, dokud nebude „sproveden ze světa“, tj. dokud nebude svržen a zbaven *jakéhokoli* vlivu na socialistický proletariát. Tento směr je silný právě svou spjatostí s buržoazií a v důsledku objektivních podmínek „pokojného“ období let 1871—1914 se stal v dělnickém hnutí svým způsobem dominující, parazitní *vrstvou*.

A proto je nezbytné nejenom „odsuzovat“, nýbrž i zvonit na poplach, nemilosrdně pranýřovat, sesazovat, „odvolávat z funkce“ tuto parazitní vrstvu, rozbít *její* „jednotu“ s dělnickým hnutím, neboť takováto „jednota“ ve skutečnosti znamená jednotu proletariátu s národní buržoazií a *rozkol* uvnitř mezinárodního proletariátu, jednotu lokajů a rozkol mezi revolucionáři.

„V nesmiřitelnosti je síla,“ právem tvrdí Golay a žádá, aby „socialismus, který se musí obrodit“, byl nesmiřitelný. Buržoazii přece nebude záležet na tom, bude-li proletariát uzavírat kompromisy s ní *přímo* anebo *nepřímo*, prostřednictvím jejích zastánců, obhájců a agentů *uvnitř* dělnického hnutí, tj. prostřednictvím oportunistů. Tato druhá možnost je pro buržoazii dokonce *výhodnější*, protože jí zajišťuje trvalejší vliv na dělnictvo!

Golay má nesporně a rozhodně pravdu, že existuje socialismus, který odumírá, a socialismus, který se musí obrodit, jenže toto odumírání a toto obrození vyžaduje právě nelítostný boj proti oportunistickému směru, a to nejen ideový boj, nýbrž i odstranění tohoto zhoubného

náboru z dělnických stran, vyloučení určitých představitelů této taktiky, jež je proletariátu cizí, z jeho organizací, a definitivní rozchod s nimi. Tito lidé nezemrou ani fyzicky, ani politicky, ale dělníci se s nimi rozejdou, hodí je na smetišťe přísluhovačů buržoazie a na příkladu jejich morálního rozkladu budou vychovávat nové pokolení či přesněji — novou armádu proletariátu, schopnou povstat.

Kommunist, č. 1/2, 1915
Poděpsán N. Lenin

Podle časopisu Kommunist

IMPERIALISMUS A SOCIALISMUS V ITÁLII

(NOTICKA)

CHceme-li objasnit otázky, jež před socialismus postavila nynější imperialistická válka, nebude na škodu, všimneme-li si alespoň zběžně různých evropských zemí, abychom se naučili odlišovat národní modifikace a dílčí specifčnosti celkového obrazu od věcí základních a podstatných. Z odstupu je prý všechno líp vidět. A proto — čím menší podobnost je mezi Itálií a Ruskem, tím zajímavější je porovnat v některých směrech imperialismus a socialismus v obou těchto zemích.

V této noticce chceme jen upozornit na materiál, který k této otázce přinášejí práce buržoazního profesora Roberta Michelse *Italský imperialismus a socialisty T. Barboniho Internacionalismus, nebo třídní nacionalismus? (Italský proletariát a evropská válka)**, které vyšly po vypuknutí války. Mnohomluvný Michels tu zůstal právě tak na povrchu jako ve svých ostatních pracích, téměř se nezmínil o ekonomické stránce imperialismu, zato však ve své knize shromáždil cenné údaje o vzniku italského imperialismu a o onom přechodu, který tvoří podstatu současného období a který se zvláště výrazně projevuje v Itálii, totiž o přechodu z období národně osvobozenekých válek k období loupeživých a reakčních válek imperialistických. Revolučně demokratická, tj. revolučně buržoazní Itálie, která bojuje za svržení rakouského jařma, Itálie z časů Garibal-

* *Roberto Michels, L'imperialismo italiano, Milano 1914*^[262]. — *T. Barboni, Internazionalismo o Nazionalismo di Classe? (il proletariato d'Italia e la guerra europea)*. Editto dall'autore a Campione d'Intelvi (provincia di Como) 1915^[137].

diho se před našima očima definitivně přeměňuje v Itálii utlačující jiné národy, olupující Turecko i Rakousko, v Itálii s brutální, odporně reakční, špinavou buržoazií, která se div nezalkne radostí, že také ji pustili k dělení kořisti. Michels jako každý úctyhodný profesor samozřejmě pokládá své přísluhování buržoazii za „vědeckou objektivitu“ a dělení kořisti označuje jako „dělení oné části světa, která ještě zůstala v rukou slabých národů“ (s. 179). Názor těch socialistů, kteří jsou odpůrci veškeré koloniální politiky, pohrdavě odmítá jakožto utopický a opakuje úvahy těch, kteří se domnívají, že Itálie „by se měla stát druhou koloniální velmocí“ a prvenství přenechat vzhledem k hustotě obyvatelstva a rozsahu vystěhovaleckého hnutí pouze Anglii. Argument, že v Itálii je 40 % obyvatel negramotných, že tam dodnes bývají bouře při epidemiích cholery atd. atd., se vyvrací odvoláním na Anglii. Cožpak Anglie také nebyla v první polovině 19. století, kdy anglická buržoazie tak úspěšně budovala základy své nynější koloniální moci, zemí s neuvěřitelně živořícími a ponižovanými pracujícími masami vymírajícími hladem, zemí alkoholismu, úděsné bídy a špíny v chudinských městských čtvrtích?

A je třeba říci, že z buržoazního hlediska nelze proti této úvaze nic namítat. Koloniální politika a imperialismus rozhodně nejsou jen chorobné a vyléčitelné projevy kapitalismu (jak se domnívají šosáci a mezi nimi i Kautsky), ale nevyhnutelný důsledek samé podstaty kapitalismu, kde konkurence mezi jednotlivými podniky umožňuje jen jedno — buď přivést na mizinu sebe, anebo druhé; konkurence mezi jednotlivými zeměmi umožňuje také jenom jedno — buď zůstat stále na posledním místě a věčně riskovat osud Belgie, nebo ruinovat a podmaňovat si jiné země a tak se prodrat mezi „velmocí“.

Italský imperialismus byl pro chudobu Itálie a zoufalou bídu velké části italských vystěhovalců nazván „imperialismem chudiny“ (*l'imperialismo della povera gente*). Ital-

ský šovinista Arturo Labriola, který se liší od svého bývalého odpůrce G. Plechanova jenom tím, že se u něho sociálšovinismus projevil o něco dříve a že k němu dospěl prostřednictvím maloburžoazního poloanarchismu, a nikoli prostřednictvím maloburžoazního oportunistu, tento Arturo Labriola ve své knize o tripolské válce (z roku 1912) napsal^[233]:

„Je jasné, že bojujeme nejenom proti Turkům . . . , nýbrž i proti intrikám, hrozbám, penězům a armádám plutokratické Evropy, která nemůže strpět, aby se celé národy opovážily udělat jen jediné gesto, vyřknout jen jediné slovo kompromitující její železnou hegemonii“ (s. 92). A vůdce italských nacionalistů Corradini prohlásil: „Jako byl socialismus cestou k osvobození proletariátu od buržoazie, tak bude pro nás Italy nacionalismus cestou k osvobození od Francouzů, Němců, Angličanů a Američanů ze Severu i z Jihu, kteří jsou vůči nám v postavení buržoazie.“

Každá země, která má víc kolonií, kapitálu a vojska než „my“, „nás“ připravuje o určité výsady, o určité zisky nebo mimořádné zisky. Jako mezi jednotlivými kapitalisty dosahuje mimořádných zisků ten, kdo má nadprůměrně výkonné stroje nebo vlastní určité monopoly, tak dosahuje i mezi jednotlivými zeměmi mimořádných zisků ta země, která má lepší ekonomické postavení než ostatní. Úlohou buržoazie je bojovat za výsady a zvýhodnění pro svůj národní kapitál a klamat (za pomoci Labrioly a Plechanova) lid čili obyčejné lidi tím, že imperialistický boj za „právo“ olupovat druhé vydává za národně osvobozeneckou válku.

Před tripolskou válkou Itálie neolupovala — aspoň ne ve velkém — jiné národy. Ale není to nesnesitelná urážka její národní hrdosti? Vždyť Italové jsou utlačováni a ponižováni jinými národy! V sedmdesátých letech minulého století se každoročně z Itálie vystěhovalo na sto tisíc lidí a dnes počet vystěhovalců dosahuje půl miliónu až miliónu osob, a to všechno jsou žebráci, které z vlastní země jedno-

značně a doslova vyhání hlad, to všechno jsou dodavatelé pracovních sil pro nejhůře placená průmyslová odvětví, a všichni tito lidé zabydlují nejtísňnější, nejchudobnější a, nejspinavější čtvrti amerických a evropských měst. Počet Italů žijících v cizině vzrostl z jednoho miliónu v roce 1881 na pět a půl miliónu v roce 1910, přičemž převážná většina je v bohatých a „velkých“ zemích, pohlížejících na Italy jako na nejprimitivnější, nejméně kvalifikovanou, nejubožejší a zcela bezprávnou dělnickou masu. Uvedeme země, které nejvíc využívají levnou italskou pracovní sílu: Francie v roce 1910 — 400 000 Italů (proti 240 000 v roce 1881), Švýcarsko — 135 000 (41) (v závorkách vždy počet v tisících z roku 1881), Rakousko — 80 000 (40), Německo — 180 000 (7), Spojené státy — 1 779 000 (170), Brazílie — 1 500 000 (82), Argentina — 1 000 000 (254). „Skvělá“ Francie, která před 125 lety bojovala za svobodu, a proto nazývá „osvobozenickou“ i svou nynější válku za své a anglické otrokářské „právo na kolonie“, tato Francie drží statisíce italských dělníků dokonce ve zvláštních ghettech, od nichž se maloburžoazní sebranka „velkého“ národa snaží co nejvíc izolovat a jejich obyvatele všemožně ponižovat a urážet. Italům se urážlivě přezdívá „makaroni“ (jen ať si velkoruský čtenář připomene, kolik hanlivých přezdivek koluje v našich zemích o „jinorodcích“*, kteří neměli to štěstí narodit se s právem na urozená velmocenská privilegia, sloužící Puriškevičům za nástroj útlaku *jak* velkoruského národa, *tak* i všech ostatních národů Ruska). Veliká Francie uzavřela v roce 1896 s Itálií smlouvu, v níž se Itálie zavázala, že nebude zvyšovat počet italských škol v Tunisku! A přitom se počet italského obyvatelstva v Tunisku od té doby zšestinásobil. V Tunisku je 105 000 Italů, zatímco Francouzů jen 35 000, ale přitom jen 1167 Italů vlastní půdu o celkové rozloze 83 000 ha, zatímco 2395 Francouzů vlastní 700 000 ha, které si naloupili ve „své“

* — příslušníci neruských národů. *Čes. red.*

kolonii. Jak potom nesouhlasit s Labriolou a s ostatními italskými „plechanovenci“, že Itálie má „právo“ na svou kolonii v Tripolsku*, na utlačování Slovanů v Dalmácii, na rozdělení Malé Asie atd.**

Právě tak, jako Plechanov podporuje „osvobozenickou“ válku Ruska proti snaze Německa přeměnit Rusko ve svou kolonii, tak se i vůdce reformistické strany Leonida Bissoleti hlasitě rozhořčuje nad „vpádem cizího kapitálu do Itálie“ (s. 97): německý kapitál je v Lombardii, anglický na Sicílii, francouzský v Piacentinu, belgický v tramvajové dopravě atd. atd. donekonečna.

Tato otázka je nyní formulována velmi kategoricky a musíme přiznat, že evropská válka nesmírně lidstvu prospěla tím, že miliónům lidí různých národů položila skutečně kategoricky otázku: *bud'* bránit zbraní nebo perem, přímo nebo nepřímou, jakoukoli formou velmocenská a vů-

* — jedna z dřívějších provincií Libye. *Čes. red.*

** Je nanejvýš poučné všimnout si spojitosti mezi přechodem Itálie k imperialismu a souhlasem vlády s volební reformou. Tato reforma zvýšila počet voličů z 3 219 000 na 8 562 000, tj. poskytla „téměř“ všeobecné volební právo. Před tripolskou válkou byl též Giolitti, který reformu prosadil, jejím rozhodným odpůrcem. „Změna vládní linie“ i linie umírněných stran prý byla, jak píše Michels, v podstatě „motivována vlastenecky“. „Přestože dělníci odedávna s koloniální politikou teoreticky nesouhlasí, bojovali prý průmysloví a ještě víc nekvalifikovaní dělníci proti Turkům nad očekávání velmi disciplinovaně a poslušně. Tento otrocký postoj vůči vládní politice si zaslouhoval odměnu, která měla proletariát povzbudit, aby dál postupoval touto novou cestou. Ministerský předseda v parlamentě prohlásil, že italská dělnická třída svým vlasteneckým chováním na libyjských bojištích dokázala své vlasti, že už dosáhla nejvyššího stupně politické vyspělosti. Kdo je schopen obětovat život pro ušlechtilý cíl, je také schopen hájit zájmy vlasti jakožto volič, a má proto nárok na to, aby jej stát uznal za hodna plně využívat všech politických práv“ (s. 177). Pěkně vedou odmluvit italscí ministři! Ale ještě líp to dovedou německí „radikální“ sociální demokraté, kteří nyní opakují tuto lokajskou úvahu: „My“ jsme splnili svou povinnost, pomohli jsme „vám“ drancovat cizí země, ale „vy“ „nám“ nechcete dát všeobecné volební právo v Prusku...

bec nacionální privilegia nebo výsady či nároky „své“ buržoazie a stát se tak jejím zastáncem nebo lokajem, *anebo* využít každého a zvláště ozbrojeného boje za velmocenská privilegia k odhalení a svržení každé a především *své* vlády za pomoci revolučních akcí mezinárodně solidárního proletariátu. Střední cesta neexistuje, tedy jinými slovy: pokus zaujmout nějaký postoj uprostřed znamená ve skutečnosti potají přejít na stranu imperialistické buržoazie.

Barboni věnuje v podstatě celou svou knížku právě tomu, aby zastřel tento přechod. Tváří se jako internacionalista právě tak jako náš pan Potresov^[77], ale zároveň rozvíjí úvahy o tom, že by se mělo z internacionálního hlediska zvážit, čím úspěch přinese proletariátu užitek nebo menší škody, a samozřejmě tuto otázku řeší v neprospěch... Rakouska a Německa. Zcela v duchu Kautského navrhuje Barboni Italské socialistické straně⁵, aby slavnostně deklarovala solidaritu dělníků všech zemí — především ovšem bojujících ve válce —, internacionalistické přesvědčení, mírový program na základě odzbrojení a národní nezávislosti všech národů a vytvoření „ligy všech národů pro vzájemnou záruku nedotknutelnosti a nezávislosti“ (s. 126). A právě ve jménu těchto zásad Barboni prohlašuje, že militarismus je „parazitním“, „nikoli však naprosto nevyhnutelným“ jevem kapitalismu; že Německo a Rakousko jsou ovšem prodchnuté „militaristickým imperialismem“ a že jejich agresivní politika „ustavičně ohrožovala evropský mír“, že Německo „ustavičně odmítalo návrhy Ruska (sic!!) a Anglie na omezení zbrojení“ atd. atd. a že Italská socialistická strana by měla usilovat o to, aby Itálie v příhodné chvíli zasáhla ve prospěch Trojdohody⁶!

Zůstává záhadou, podle jakých zásad lze dávat přednost před buržoazním imperialismem Německa, jež se ve 20. století ekonomicky rozvíjelo rychleji než ostatní evropské země a jemuž bylo obzvláště „ukřivděno“, buržoaznímu imperialismu Anglie, jež se vyvíjela mnohem pomaleji, ale zato se zmocnila bezpočtu kolonií, kde používala (daleko od

Evropy) často neméně bestiálních způsobů útlaku než Němci, a jež si za své miliardy najímala miliónové armády různých kontinentálních mocností k olupování Rakouska, Turecka atd. Barboniho internacionalismus se tedy v podstatě stejně jako u Kautského omezuje jen na slovní obhajobu socialistických principů, pod touto pokryteckou rouškou však ve skutečnosti obhajuje svou italskou buržoazii. Kromě toho musíme připomenout, že Barboni, který svou knihu vydal ve svobodném Švýcarsku (cenzura mu zalepila všehovšudy polovinu jedné řádky na s. 75, obsahující patrně kritiku Rakouska), na ostatních 143 stranách neuznal ani jednou za vhodné zmínit se o hlavních tezích basilejského manifestu^[259] a svědomitě je analyzovat. Zato dva bývalé ruské revolucionáře, které teď chválí celá frankofilská buržoazie, anarchisticky orientovaného maloburžou Kropotkina a sociálně demokratického šosáka Plechanova, cituje náš Barboni s hlubokými sympatiemi (s. 103). Jak by ne! Plechanovova sofizmata se v podstatě ničím neliší od sofizmat Barboniho. Jenže při politické svobodě v Itálii je snazší Barboniho demaskovat a jasněji odhalit jeho skutečnou pozici agenta buržoazie v dělnickém táboře.

Barboni vyslovuje politování, že německé sociální demokracii „chybí skutečný a opravdový revoluční duch“ (úplně jako Plechanov), vřele vítá Karla Liebknechta (jako jej vítají *francouzští* sociálšovinisté, kteří nevidí břevno ve vlastním oku), kategoricky však prohlašuje, že „o krachu internacionály nemůže být ani řeči“ (s. 92), že se Němci „nezpronevěřili duchu internacionály“ (s. 111), neboť jednali v „poctivém“ přesvědčení, že brání vlast. Barboni stejně farizejsky jako Kautsky, pouze s románskou výřečností prohlašuje, že internacionála je ochotna (po vítězství nad Německem...) „odpustit Němcům jako Kristus Petrovi okamžik nedůvěry, vyléčit zapomněním hluboké rány způsobené militaristickým imperialismem a podat jim ruku k důstojnému a bratrskému smíření“ (s. 113).

Dojemný obraz: Barboni a Kautsky — patrně ne bez

účasti našeho Kosovského a Axelroda — si navzájem odpouštějí!!

Barboni, zcela spokojený s Kautským i Guesdem, Plechanovem i Kropotkinem, je nespokojen se svou socialistickou, dělnickou stranou v Itálii. V této straně, jíž se už před válkou podařilo zbavit se reformistů Bissolatiho a spol., se údajně vytvořila přímo nedýchatelná „atmosféra“ (s. 7) pro všechny, kdo se (podobně jako Barboni) neztotožňují s heslem „absolutní neutrality“ (tj. rozhodného boje proti obhajobě toho, aby se Itálie účastnila války). Nebohý Barboni si trpce stěžuje, že lidé jako on jsou v Italské socialistické dělnické straně nazýváni „inteligenty“, „lidmi, kteří ztratili kontakt s masami, kteří mají buržoazní původ“, „lidmi, kteří sešli z přímé cesty socialismu a internacionálního“ (s. 7). „V naší straně převládá fanatismus nad výchovou mas,“ rozhořčuje se Barboni (s. 4).

Stará písnička! Italská variace na známou notu ruských likvidátorů a oportunistů proti „demagogii“ zlých bolševiků, kteří „štvou“ masy proti vynikajícím socialistům z časopisu *Naša zarja*⁷, z organizačního výboru⁸ a z Čcheidzeho frakce⁹! Jak cenné je však přiznání italského sociálsšovinyisty, že v jediné zemi, kde se mohlo několik měsíců svobodně diskutovat o stanoviscích sociálsšovinyistů a revolucionářů-internacionalistů, právě *dělnické masy*, právě *uvědomělý proletariát* se postavil na stranu revolucionářů-internacionalistů, kdežto maloburžoazní inteligence a oportunisté na stranu sociálsšovinyistů.

Neutralita je úzkoprsý egoismus, nepochopení mezinárodní situace, je to podlost vůči Belgii, je to „neúčast“ a „nezúčastnění jsou vždy v nepravu“, uvažuje Barboni zcela v duchu Plechanova a Axelroda. Ale protože jsou v Itálii dvě legální strany, reformistická a sociálně demokratická dělnická strana, a protože v této zemi není možné klamat veřejnost a zakrývat pány Potresovy, Čerevaniny, Levické a spol. fíkovým listem Čcheidzeho frakce nebo organizačního výboru, Barboni otevřeně přiznává:

„Z tohoto hlediska spatřuji více revolučnosti v akcích reformistických socialistů, kteří rychle pochopili, jaký obrovský význam by měla pro budoucí boj proti kapitalismu tato změna politické situace“ (v důsledku vítězství nad německým militarismem) „a zcela důsledně se postavili na stranu Trojdohody, než v taktice oficiálních revolučních socialistů, kteří se jako želva schovali pod krunýř absolutní neutrality“ (s. 81).

K tomuto cennému přiznání můžeme dodat pouze přání, aby někdo ze soudruhů obeznámených s italským hnutím shromáždil a systematicky zpracoval rozsáhlý a neobyčejně zajímavý materiál, který poskytují *dvě* italské strany o tom, jaké společenské vrstvy, jaké síly, s čí podporou a jakými argumenty hájily na jedné straně revoluční politiku italského proletariátu a na druhé straně přisluhovaly italské imperialistické buržoazii. Čím více takového materiálu se v různých zemích shromáždí, tím jasnější bude uvědoměným dělníkům *pravda* o příčinách a významu krachu II. internacionály.

Na závěr ještě poznamenejme, že Barboni se snaží kvůli dělnické straně sofisticky přizpůsobit *revolučním* instinktům dělnictva. Zobrazuje italské internacionalistické socialisty, odpůrce války, jež se *ve skutečnosti* vede pro imperialistické zájmy italské buržoazie, jako stoupence zbabělé pasivity a egoistické snahy vyhnout se válečným hrůzám. „Lid vychovaný ve strachu z válečných hrůz se patrně zalekne i hrůz revolučních“ (s. 83). A hned po tomto nechutném pokusu vydávat se za revolucionáře se s cynickou bezzádovostí dovolává „jasných“ slov ministra Salandry: „pořádek udržíme za každou cenu“, pokus o generální stávkou proti mobilizaci povede jedině ke „zbytečnému krveprolití“, „nemohli jsme zabránit libyjské (tripolské) válce a tím méně můžeme zabránit válce s Rakouskem“ (s. 82).

Barboni podobně jako Kautsky, Cunow a všichni oportunisté vědomě, s nanejvýš hanebným úmyslem klamat část lidu, připisuje revolucionářům naivní plán, že chtějí „okamžitě“ „válku zastavit“, nechat se postřílet ve chvíli nejpráhodnější pro buržoazii, a tak se vyhnout úkolu, jasně

vytyčenému ve Stuttgartu a v Basileji: využít revoluční krize k systematické revoluční propagandě a k přípravě revolučních akcí mas. A že se Evropa ocitla v revoluční situaci, to Barboni vidí zcela jasně:

„Na jednom bodu musíme podle mého trvat, i když riskujeme znechucení čtenářů, protože bez vyjasnění tohoto bodu nelze správně zhodnotit nynější politickou situaci. Vždyť období, které prožíváme, je obdobím katastrof, obdobím akcí, při kterých nejde o vyjasňování idejí, o sestavování programů, ani o stanovení linie politického postupu pro budoucnost, nýbrž o využití zdravých a aktivních sil k tomu, aby bylo dosaženo cíle během několika měsíců, ba možná dokonce i jen několika týdnů. Za těchto okolností nejde o to, aby se filozofovalo o budoucnosti proletářského hnutí, ale jde o to, aby se zcela vyjasnilo stanovisko proletářů k současné situaci“ (s. 87–88).

Další sofizma předstírající revolučnost! Čtyřiačtyřicet let po Komuně, po téměř půl století soustředování a vychovávání mas má evropská revoluční třída v době, kdy Evropa prožívá období *katastrof*, přemýšlet o tom, jak by se co nejdříve stala služkou své národní buržoazie a pomohla jí oloupit, znásilňovat, ruinovat a zotročovat cizí národy, a nikoli o tom, jak by bezprostředně rozvinula rozsáhlou revoluční propagandu a přípravu revolučních akcí.

Kommunist, č. 1/2, 1915
Podepsán N. Lenin

Podle časopisu Kommunist

D Í K Y Z A U P Ř Í M N O S T

„Naprosto bezobsažná myšlenka, že internacionálu by měli tvořit „sociální demokraté internacionalisté“... „opoziční živly posbírané ze všech socialistických stran..., internacionálu je možné obnovit pouze z týchž sil, z nichž se až dosud skládala... Obnovená internacionála nebude v pořadí „třetí“ internacionálou, jak by to potřebovala hrstka sektářů a expertů na rozkoly, ale touž druhou internacionálou, která není mrtva, jen byla dočasně paralyzována světovou katastrofou...“ [25]

Tak píše pan V. Kosovskij v 8. čísle časopisu Informacionnyj listok Bunda¹⁰. Srdečně děkujeme tomuto ne právě nejchytřejšímu bundovci za upřímnost. Není to poprvé, co hájí oportunistus tak otevřeně, až je to bundovským diplomatům nepříjemné. I dnes nám pomůže v boji proti oportunistu, neboť dělníkům vysvětlí, jak beznadějně daleko má Bund k proletářskému socialismu. Pan V. Kosovskij nevidí souvislost mezi oportunistem a sociálšovinismem. Aby ji člověk viděl, musel by se umět zamyslet nad tím, jaké jsou základní ideje jednoho i druhého směru, jak se vyvíjel oportunistus v Evropě během posledního desetiletí, jaký postoj zaujímá k sociálšovinismu oportunistické a revoluční křídlo v řadě evropských zemí, například v Rusku, v Německu, v Belgii, ve Francii, v Anglii, v Itálii, ve Švédsku, ve Švýcarsku, v Holandsku a Bulharsku.

Uvažoval o tom pan V. Kosovskij? Kdyby se pokusil odpovědět alespoň na první otázku, rychle by zjistil svůj omyl.

Mimořadně: v 7. čísle časopisu Informacionnyj listok^[26] se pan V. Kosovskij projevil jako germanofilský šovinista, neboť obviňoval francouzské sociální demokraty a zároveň hájil hlasování německých sociálních demokratů

pro úvěry. Jakýsi W. (v č. 8, s. 11—12^[5]) hájí pana V. Kosovského proti „obvinění“ ze šovinismu a píše, že v organizaci působící v Rusku se prý nemůže projevovat germanofilský šovinismus. Nechtěl by pan V. Kosovskij panu W. vysvětlit, proč ukrajinský nebo polský buržoa v Rusku, dánský nebo alsaský ve Francii a irský v Británii projevují často šovinistickou zaujatost vůči národům, které je utlačují?

Napsáno v létě 1915

Poprvé otištěno roku 1931

v publikaci Leninskij sbornik XVII

Podle rukobisu

PORÁŽKA RUSKA A REVOLUČNÍ KRIZE

„Rozeznání“ IV. dумы¹¹ jako odpověď na to, že se v ní utvořil opoziční blok liberálů, okťabristů a nacionalistů, je jedním z nejvýraznějších projevů revoluční krize v Rusku. Porážka armády carské monarchie, narůstání stávkového a revolučního hnutí mezi proletariátem, vření v širokých masách, vznik bloku liberálů a okťabristů, který se chce dohodnout s carem na program reform a mobilizaci průmyslu v zájmu vítězství nad Německem. Takový je sled a vzájemná spojitost událostí na konci prvního roku války.

Dnes už všichni vidí, že revoluční krize v Rusku je nepopiratelný fakt, ale ne všichni správně chápou jeho význam a úkoly, jež z něho proletariátu vyplývají.

Dějiny se zdánlivě opakují: znovu válka jako v roce 1905, a přitom válka, do které carismus zemi zavlekl pro vyhraněné a zjevně dobyvačné, ziskové a reakční cíle. Znovu vojenská porážka a jí urychlená revoluční krize. Znovu liberální buržoazie, tentokrát dokonce s nejširšími vrstvami konzervativní buržoazie a statkářů vytyčuje program reform a dohody s carem. Podobně jako v létě 1905 před Bulyginovou dumou nebo v létě 1906 po rozeznání I. dумы.

Jenže ve skutečnosti je tu obrovský rozdíl, neboť tentokrát válka zachvátila celou Evropu, všechny vyspělé země s rozsáhlým a mohutným socialistickým hnutím. V důsledku imperialistické války se revoluční krize v Rusku, krize vycházející z buržoazně demokratické revoluce, spojila s prohlubující se krizí proletářské, socialistické revoluce na Západě. Toto sepětí je tak těsné, že je vyloučeno, aby

kterákoli země mohla řešit své revoluční úkoly izolovaně: buržoazně demokratická revoluce v Rusku už dnes není jen prologem, ale také neoddělitelnou součástí socialistické revoluce na Západě.

V roce 1905 bylo úkolem proletariátu dovršit buržoazní revoluci v Rusku, a tím podnítit proletářskou revoluci na Západě. V roce 1915 se druhá část tohoto úkolu stala natolik aktuální, že se dostává na pořad dne zároveň s částí první. V Rusku vedly nové, vyspělejší, rozvinutější a komplikovanější mezinárodní vztahy k nové politické diferenciaci. Je to nová diferenciacie mezi revolucionáři šovinistickými, kteří chtějí revoluci v zájmu vítězství nad Německem, a revolucionáři hájícími proletářský internacionalismus, kteří chtějí revoluci v Rusku *v zájmu* proletářské revoluce na Západě a současně s ní. Tato nová diferenciacie je v podstatě diferenciaci mezi městskou a vesnickou maloburžoazií v Rusku a mezi socialistickým proletariátem. Tuto novou diferenciaci je třeba si ujasnit, neboť prvořadým úkolem marxisty, tj. každého uvědomělého socialisty tváří v tvář bližící se revoluci je, aby pochopil stanoviska *různých tříd* a dokázal vyvozovat z těchto rozdílných stanovisek různých tříd taktické a vůbec zásadní názorové rozdíly.

Není nic ubožejšího, opovrženímhodnějšího a škodlivějšího než obvyklá rada revolučních šosáků, že je třeba „zapomenout“ na neshody „s ohledem“ na nejbližší společnou úlohu v nadcházející revoluci. Koho desetileté zkušenosti z let 1905—1914 nepřesvědčily, že je tato myšlenka hloupá, ten je pro revoluci ztracen. Kdo se dnes omezuje jen na revoluční výzvy, nezkoumá, které třídy *dokázaly*, že dovedou prosazovat a že prosazují určitý revoluční program, ten se v podstatě neliší od „revolucionářů“ typu Chrustal-jovů, Aladžinů a Alexinských.

Stanovisko monarchie a feudálních statkářů je jasné: „nevydat“ Rusko do rukou liberální buržoazie, raději se dohodnout s německou monarchií. Stejně jasné je i stano-

visko liberální buržoazie: využít porážku a narůstající revoluci a dosáhnout od vystrašené monarchie ústupků a od buržoazie získat podíl na moci. Stejně jasné je i stanovisko revolučního proletariátu, který se snaží využít kolísání a nesnázi vlády i buržoazie k dovršení revoluce. Naproti tomu maloburžoazie, tj. převážná většina teprve se probouzejícího obyvatelstva Ruska, jde kupředu tápavě, „poslepu“, ve vleku buržoazie, v zajetí nacionalistických předsudků; z jedné strany ji k revoluci přitahují nevídané a neslýchané hrůzy a útrapy války, drahota, ožebračování, bída a hlad, zároveň se ale na každém kroku ohlíží *nazpátek*, ať už k myšlence obrany vlasti, státní celistvosti Ruska nebo k myšlence maloroľnického blahobytu po vítězství nad carismem a nad Německem, ale bez porážky kapitalismu.

Toto kolísání maloburžoazie, drobných roľníků, není náhodné, je to nevyhnutelný důsledek jejich ekonomického postavení. Nebylo by moudré zavírat oči před touto „trpkou“, ale hlubokou pravdou, je naopak třeba ji pochopit a najít v existujících *politických proudech a seskupeních*, abychom neklamali sebe ani lid, abychom neoslabovali a nechromovali revoluční stranu sociálně demokratického proletariátu. Proletariát bude bezmocný, připustí-li, aby jeho strana kolísala tak, jako kolísá maloburžoazie. Proletariát splní svou úlohu jedině tehdy, dokáže-li jít za svým velkým cílem bez kolísání, bude-li schopen maloburžoazii postrkovat kupředu, umožňovat jí, aby se učila z vlastních chyb, kdykoli zamíří doprava, a využívat všech jejích sil k náporu, kdykoli ji život donutí jít doleva.

Trudovici, eseri¹², likvidátoři z organizačního výboru, to jsou politické *směry*, které se v Rusku zřetelně vyhranily během posledního desetiletí, dokázaly své sepětí s různými skupinami, silami a vrstvami maloburžoazie a demonstrovaly svou kolísavost od extrémní revolučnosti v proklamacích až po spojenectví se šovinistickými lidovými socialisty¹³ nebo s listem Naša zarja v praxi. Například 3. září 1915

vydalo pět zahraničních tajemníků organizačního výboru svolání o úkolech proletariátu^[15], ve kterém není ani zmínka o oportunistu a sociálšovinismu, ale zato se v něm mluví o „povstání“ v týlu německé armády (po ročním boji proti heslu občanské války!) a prosazuje se heslo „ústavodárného shromáždění pro likvidaci války a absolutistického režimu (z 3. června)“, které v roce 1905 tolik vychvalovali kadeti¹⁴!! Kdo nepochopil, že úspěch revoluce vyžaduje, aby se strana proletariátu zcela distancovala od těchto maloburžoazních směrů, ten se označuje za sociálního demokrata neprávem.

Ne, tváří v tvář revoluční krizi v Rusku, urychlené právě porážkou, což se nejrůznější odpůrci „poraženectví“ bojí přiznat, zůstává i nadále úkolem proletariátu bojovat proti oportunistu a šovinismu, bez něhož nelze prohlubovat revoluční uvědomění mas, a podporovat jejich hnutí jednoznačnými revolučními hesly. Nikoli ústavodárné shromáždění, ale svržení monarchie, republika, konfiskace statkářské půdy a osmihodinová pracovní doba — to budou i nadále hesla sociálně demokratického proletariátu, hesla naší strany. A v nerozlučné spojitosti s tím bude naše strana i nadále prosazovat heslo přeměny imperialistické války ve válku občanskou, tj. heslo socialistické revoluce na Západě, aby tak v praxi, v celé své propagandě a agitaci, ve všech akcích dělnické třídy odlišila úkoly socialismu od úkolů buržoazního (tedy i plechanovovského a kautskistického) šovinismu a prokázala jejich vzájemnou protichůdnost.

Poučení z války nutí dokonce i naše protivníky, aby v praxi uznali jak stanovisko „poraženectví“, tak i nezbytnost vytyčit heslo „povstání v týlu“ německých militaristů, tj. heslo občanské války, zprvu jen jako břitkou formulaci výzvy, ale později už stále vážněji a promyšleněji. Poučení z války je neúprosné, přesvědčuje právě o tom, co jsme my hlásali od jejího začátku. *Ukázalo se*, že porážka Ruska byla nejmenším zlem, protože nesmírně urychlila revo-

luční krizi, uvedla do pohybu milióny, desetimilióny a stamilióny lidí. A revoluční krize v Rusku, v atmosféře imperialistické války, musela nutně vést k myšlence, v čem je jediná záchrana národů, k myšlence „povstání v týlu“ německé armády, tj. k myšlence občanské války ve *všech* válčících zemích.

Život nás učí. Život *směřuje* přes porážku Ruska k revoluci v Rusku, a přes tuto revoluci a ve spojitosti s ní k občanské válce v Evropě. Život se vydal touto cestou. A strana revolučního proletariátu Ruska načerpala novou sílu z těchto životních poučení, která jí dala za pravdu, a ještě energičtěji půjde dál cestou, kterou si vytkla.

Napsáno po 5. (18.) září 1915
Poprvé otištěno 7. listopadu 1928
v Pravdě, č. 260

Podle rukopisu

MEZINÁRODNÍ SOCIALISTICKÉ KOMISI (ISK)¹⁵

Vážení soudruzi!

Dostali jsme váš dopis z 25. září a zcela souhlasíme s plánem na vytvoření stálé mezinárodní „rozšířené komise“ (erweiterte Kommission) v Bernu. Protože jsme přesvědčeni, že i ostatní organizace, které se připojily k ISK, s tímto plánem souhlasí, jmenujeme členem této rozšířené komise za ÚV SDDSR soudruha *Žinovjeva* a jeho zástupci, náhradníky (suppléant, Stellvertreter) 1. s. Petrovovou a 2. s. Lenina. Adresa zprostředkovatele je: Herrn Radomilsky (bei Frau Aschwanden). Hertenstein (Ks. Luzern), Schweiz.

Dále. Co se týče ostatních otázek, o nichž jste se zmínili ve svém dopisu z 25. září, zastáváme tento názor:

1. Naprosto s vámi souhlasíme, že „všeobecná stanoviska“ („allgemeine Gesichtspunkte“) zformulovaná na konferenci 5.—8. září¹⁶ „nejsou dostačující“ („nicht genügen“). Je naléhavě nutné tyto zásady dále, mnohem podrobněji a detailněji rozvinout. Je to nezbytné jak z principiálního hlediska, tak i z hlediska úzce praktického, neboť k dosažení *jednotného postupu* v mezinárodním měřítku je zapotřebí nejen si ujasnit základní ideové názory, ale také zcela přesně vymežit určité praktické metody postupu. Je nesporné, že velká krize, kterou prožívá celá Evropa a zvláště evropské dělnické hnutí, může jen postupně přivést masu k tomu, aby si ujasnila obě stránky této otázky, avšak ISK a strany, jež se k ní připojily, mají za úkol právě jim při tom pomoci. Nečekáme nemožné, nevěříme, že se všichni rychle sjednotí na základě společně přijatých, přesně

zformulovaných názorů, musíme však usilovat o *přesné* vyhranění *základních proudů a směrů* v dnešním internacionalistickém socialismu a dále o to, aby se dělnické masy s těmito proudy seznámily, všestranně je posoudily a ověřily na praktických zkušenostech svého hnutí. Tento úkol by měla ISK podle našeho názoru považovat za nejdůležitější.

2. V dopisu z 25. září jsou stanoveny úkoly proletariátu, a to buď bojovat za mír (v případě, že bude válka pokračovat), anebo „konkrétně a podrobně formulovat internacionální stanovisko proletariátu k různým mírovým návrhům a programům“ („den internationalen Standpunkt des Proletariats zu den verschiedenen Friedensvorschlägen und Programmen konkret und ins einzelne gehend zu umschreiben“). Zvlášť se přitom zdůrazňuje národnostní otázka (Alsasko-Lotrinsko, Polsko, Arménie atd.).

Předpokládáme, že v obou dokumentech, které konference z 5.—8. září jednomyslně schválila, a to jak v manifestu^[286], tak i v „prohlášení o sympatiích“ („Sympathieerklärung“^[316]), je vyjádřena myšlenka *sepětí* boje za mír s bojem za socialismus („boj za mír... je bojem za socialismus“ — „dieser Kampf ist der Kampf... für den Sozialismus“ — praví se v manifestu), s „nesmiřitelným proletářským třídním bojem“ („unversöhnlicher proletarischer Klassenkampf“ — v textu rezoluce, předloženém konferenci k hlasování, se nehovořilo o „nesmiřitelném“, nýbrž o „revolučním“ třídním boji, a bylo-li v zájmu legality nutné provést tuto změnu, neměl tím být změněn smysl). V prohlášení o sympatiích se přímo říká, že konference považuje za nezbytné „probouzet v masách mezinárodního proletariátu revolučního ducha“ a „slavnostně to slibuje“.

Bez sepětí s revolučním třídním bojem proletariátu je boj za mír jen pacifistickou frází sentimentálních buržoů anebo buržoů, kteří chtějí klamat lid.

Nemůžeme a nesmíme se stavět do role „státníků“ a vy-

pracovávat „konkrétní“ mírové programy. Musíme naopak masám vysvětlovat, že všechny naděje na demokratický mír (bez anexí, násilí a loupeží) jsou *bez* rozvíjení revolučního třídního boje liché. Hned v úvodu manifestu jsme masám kategoricky, jasně a jednoznačně řekli, že příčinou války je imperialismus a že imperialismus znamená „zotročování“ národů, všech národů světa hrstkou „velmocí“. Proto musíme masám pomáhat imperialismus svrhnout, neboť jinak je mír bez anexí vyloučený. Boj za svržení imperialismu bude samozřejmě těžký, ale masy musí znát o tomto těžkém, avšak nevyhnutelném boji *pravdu*. Nesmějí být ukolébávány nadějí na dosažení míru bez svržení imperialismu.

3. Na základě těchto úvah navrhujeme:

zařadit na program nejbližších zasedání rozšířené komise (jež má vypracovat nebo shrnout a zveřejnit teze či návrhy rezoluce) a potom i na pořad příští mezinárodní konference (jež má rezoluci definitivně schválit) tyto otázky:

a) spjatost boje za mír s masovými revolučními akcemi nebo s revolučním třídním bojem proletariátu;

b) sebeurčení národů;

c) spjatost sociálpatriotismu s oportunistem.

Zdůrazňujeme, že manifest schválený na konferenci se ke *všem* těmto otázkám *vyslovuje* zcela jasně, že jejich zásadní i praktický význam je vysoce aktuální, že *není myslitelný ani jediný* praktický krok proletářského boje, při němž by socialisté a syndikalisté na tyto otázky nenaráželi.

Tyto otázky musíme rozpracovat právě v zájmu podpory masového boje za mír, za sebeurčení národů, za socialismus proti „lžím socialistů“ (slova manifestu), že v nynější válce jde o „obranu vlasti“.

Spočívá-li vina či neštěstí II. internacionály v nevyjasněnosti a nepropracovanosti důležitých otázek, jak se správně konstatuje v dopisu z 25. září, pak je právě naším

úkolem, abychom masám pomohli tyto otázky jasněji formulovat a správněji vyřešit.

4. Pokud jde o vydávání bulletinu ve třech jazycích, zkušenosti podle našeho názoru ukazují, že je to neúčelné. Bude-li vycházet jednou měsíčně, náklady ročně vzrostou na dva až tři tisíce franků, a opatřit takovou částku není snadné. Kromě toho dva švýcarské listy, Berner Tagwacht¹⁷ a La Sentinelle¹⁸, uveřejňují téměř všechno, co by vycházelo v bulletinu. Proto ISK navrhuje:

pokusit se o dohodu s redakcemi uvedených listů a s některými americkými novinami, aby přetiskovaly jak bulletin, tak i všechna sdělení a všechny materiály ISK (buď přímo v nich jménem ISK nebo ve zvláštních přílohách).

Bude to nejmenom lacinější, ale také to umožní nesrovnatelně lépe, všestranněji a častěji informovat dělnickou třídu o činnosti ISK. Je v našem zájmu, aby zprávy ISK četlo co nejvíc dělníků, aby byly zveřejňovány všechny návrhy rezolucí, které by zlepšovaly jejich informovanost a pomáhaly jim zaujmout vlastní stanovisko k válce.

Doufáme, že nikdo nebude mít námítky proti názoru, že je nezbytné uveřejnit jak návrh rezoluce^[333] (pro jehož schválení za základ diskuse hlasovalo 12 delegátů proti 19, tj. asi 40 % z celkového počtu), tak i dopis význačného německého socialisty¹⁹ (vynechá-li se jeho jméno a vše, co se *nevztahuje* k taktice).

Doufáme, že ISK bude dostávat pravidelně informace z různých zemí o pronásledování a zatýkání těch, kteří bojují proti válce, o průběhu třídního boje proti válce, o sbratřování v zákopech, o zastavování novin, o zákazech uveřejňovat mírové výzvy atd., a že bude možné všechny tyto zprávy jménem ISK v uvedených listech uveřejňovat.

Dohodu s některým z amerických deníků nebo týdeníků by mohla nejspíš uzavřít soudružka Kollontajová, spolupracovnice listu Naše slovo²⁰ a jiných sociálně demokratických novin, která právě nyní odcestovala do Ameriky na

přednáškové turné. Mohli bychom jí buď napsat, nebo vám sdělit její adresu.

5. Pokud jde o způsob zastoupení určitých částí stran (zejména z Německa a Francie, ale patrně i z Anglie), navrhneme toto:

ať ISK doporučí soudruhům z těchto stran, aby uvážili, zda by nebylo účelné vytvářet pod různými názvy skupiny, jejichž výzvy adresované masám (ve formě proklamací, rezolucí atp.) by ISK uveřejňovala s poznámkou, že jejich autorem je ta či ona skupina.

Tímto způsobem by se za první masy dovídaly přes zákazy válečné cenzury o taktice a názorech internacionalistů; za druhé by bylo možné sledovat rozvoj a úspěchy propagace internacionalistických názorů podle toho, jak by dělnické schůze, organizace atp. přijímaly usnesení podporující názory té či oné skupiny; za třetí by bylo možné vyjadřovat rozličné názorové odstíny (např. v Anglii BSP²¹, její *menšina* a ILP²²; ve Francii socialisté jako Bourderon a jiní, syndikalisté jako Merrheim a jiní; v Německu existují, jak ukázala konference, názorové odstíny i *uvnitř* opozice).

Tyto skupiny by samozřejmě nevytvářely, jak se podotýká v dopisu z 25. září, samostatné organizační jednotky, ale existovaly by v rámci dosavadních organizací *pouze* pro styk s ISK a pro propagaci boje za mír.

Tyto skupiny by však měly své zástupce v „rozšířených komisích“ i na konferencích.

6. Co se týče počtu členů „rozšířené komise“ a jejich hlasování, navrhneme:

neomezovat počet členů maximálně na tři, místo toho zavést *při hlasování* pro menší skupiny *zlomková čísla* (1/2, 1/3 atd.).

To je výhodnější proto, že zbavovat zastoupení skupiny s různými názorovými odstíny prakticky nelze a přímo to poškozuje rozvíjení a propagování principů zformulovaných v manifestu a mezi masami.

7. Pokud jde o nebezpečí, že rozšířená komise bude mít „rusko-polské složení“, domníváme se, že tato obava sou-
druhů (byť pro Rusy značně nemilá) je oprávněná, protože
se může stát, že v komisi budou zastoupeny emigrantské
skupiny, které mají s Ruskem minimální spojení. Podle
našeho názoru by v ní měly být zastoupeny jen takové
organizace nebo skupiny, které dokázaly v průběhu nejméně
třileté činnosti, že jsou schopny zastupovat hnutí přímo
v Rusku. Navrhujeme ISK, aby posoudila a stanovila
tuto zásadu a zároveň se obrátila na všechny skupiny se
žádostí, aby jí poskytly informace a údaje o své činnosti
v Rusku.

8. Závěrem využíváme příležitosti, abychom upozornili
na jednu nepřesnost v 1. čísle bulletinu²³ a požádali o její
opravu ve 2. čísle (nebo v listech Berner Tagwacht a v La
Sentinelle).

V 1. čísle bulletinu^[211], s. 7, sloupec 1, se na začátku
praví, že návrh rezoluce podepsali členové ústředního
výboru, polští sociální demokraté (Landesvorstand)*, Lo-
tyši, Švédové a Norové. V tomto výčtu chybí:

jeden německý delegát (jehož jméno z pochopitel-
ných důvodů nelze uveřejnit) a jeden delegát švý-
carský, Platten.

Napsáno po 12. (25.) září 1915

Poprvé otištěno 6. září 1925

v Pravdě, č. 203

Podle rukopisu

* — zemské představenstvo strany. *Red.*

V období nesmírně těžké krize vyvolané válkou se mezinárodní socialistické hnutí rozvíjí a postupuje kupředu jen pozvolna. Ale přece jen postupuje a směřuje k rozchodu s oportunismem a sociálšovinismem. Mezinárodní socialistická konference v Zimmerwaldu (Švýcarsko) ve dnech 5.—8. září 1915 to jasně ukázala.

V průběhu celého roku bylo možné mezi socialisty válčících i neutrálních zemí pozorovat kolísání a vyčkávání: báli se sami sobě přiznat hloubku krize, nechtěli se podívat tváří v tvář skutečnosti, tisícerými způsoby oddalovali nevyhnutelný rozchod s oportunisty a kautskisty, kteří ovládli oficiální strany západní Evropy.

Ukázalo se však, že naše hodnocení událostí před rokem v manifestu ústředního výboru (Social-demokrat, č. 33²⁴)* bylo správné; potvrdily to samy události, které *se vyvíjely* právě tak, že na první mezinárodní socialistické konferenci byly zastoupeny opoziční síly menšiny (Německa, Francie, Švédska, Norska), jejichž činnost byla *v rozporu* s usneseními oficiálních stran, tj. de facto rozbíječská.

Výsledky jednání konference jsou obsaženy v manifestu^[81] a v rezoluci vyjadřující sympatie s vězňenými a pronásledovanými^[85]. Oba tyto dokumenty jsou uveřejněny v tomto čísle listu Social-demokrat. Konference zamítla 19 hlasy proti 12 postoupit komisi návrh rezoluce^[80], který jsme předložili spolu s ostatními revolučními marxisty, zatímco náš návrh manifestu byl spolu s dalšími

* Viz Sebrané spisy 26, Praha 1986, s. 39—48. *Red.*

dvěma návrhy komisi předán k vypracování společného manifestu. Čtenáři najdou oba naše návrhy na jiném místě tohoto čísla, a porovnají-li je se schváleným manifestem, uvidí jasně, že se podařilo prosadit do jeho znění několik stěžejních myšlenek revolučního marxismu.

Schválený manifest znamená de facto krok k ideovému i praktickému rozchodu s oportunistem a sociálšovinismem. Zároveň však tento manifest, jak ukáže analýza, trpí nedůsledností a polovičitostí.

Manifest označuje válku za imperialistickou a poukazuje na dva znaky tohoto pojmu: na honbu kapitalistů *každého* národa za zisky, na snahu o vykořisťování, na úsilí velmocí rozdělit si svět a „porobit“ slabé národy. Opakuje se v něm to nejpodstatnější, co je třeba říci o imperialistickém charakteru války a co je řečeno v naší rezoluci. Manifest v této své části jen *popularizuje* naši rezoluci. Popularizace je nesporně věc užitečná. Ale chceme-li dělnickou třídu naučit přesnému myšlení, přikládáme-li význam systematické, důsledné propagandě, musíme formulovat výstižně a jednoznačně zásady, jež mají být popularizovány. Pokud to neděláme, riskujeme, že budeme opakovat právě onu chybu, onen prohřešek II. internacionály, který ji přivedl ke krachu: že ponecháme prostor pro dvojsmyslné a falešné výklady. Dá se například popřít, jaký podstatný význam má v rezoluci vyjádřená myšlenka o existenci objektivních předpokladů pro socialismus? V „populárním“ výkladu manifestu ji však nenajdeme; pokus spojit jasnou a přesnou zásadní rezoluci s výzvou se nezdařil.

„Kapitalisté všech zemí... tvrdí, že válka slouží obraně vlasti... Kapitalisté lžou...“ pokračuje manifest. A toto přímé označení základní oportunistické myšlenky o nynější válce, tj. myšlenky „obraně vlasti“ za lež, je opět opakováním nejpodstatnější myšlenky z rezoluce revolučních marxistů. A zase tu narážíme na nepříjemnou nedořečenost, na jakousi rozpačitost, obavu povědět celou pravdu. Ale kdopak dnes, po ročním trvání války, neví, že skuteč-

ným neštěstím pro socialismus bylo, že toto *lhaní* kapitalistů *opakoval a podporoval* nejenom kapitalistický tisk (od toho je přece kapitalistický, aby opakoval lži kapitalistů), nýbrž i převážná část tisku socialistického? Kdopak neví, že největší krizi evropského socialismu nezpůsobilo „lhaní kapitalistů“, nýbrž *lež* Guesda, Hyndmana, Vanderveldeho, Plechanova a *Kautského*? Kdopak neví, že *lež* právě těchto vůdců nečekaně dokázala neobyčejnou sílu oportunistu, který je v rozhodující chvíli strhl za sebou?

Všimněte si, co z toho vzešlo. Kvůli populárnosti se širokým masám tvrdí, že myšlenka obrany vlasti v nynější válce je lhaní kapitalistů. Jenže evropské masy nejsou negramotné a téměř všichni, kdo si manifest přečetli, už *právě tuto lež* četli a čtou ve stovkách socialistických novin, časopisů a brožur, které ji opakují po Plechanovovi, Hyndmanovi, Kautském a spol. Co si asi čtenáři manifestu pomyslí? Jaké myšlenky je asi napadnou při tomto názorném demonstrování rozpačitosti jeho autorů? Nevěřte lhaní kapitalistů o obraně vlasti — poučuje dělníky manifest. Správně. Téměř všichni si však v duchu řeknou nebo pomyslí: *Lhaní kapitalistů* nás už dávno přestalo znepokojovat, ale co lhaní Kautského a spol. . .

Dále pak manifest opakuje ještě jednu podstatnou myšlenku naší rezoluce^[4], když říká, že socialistické strany a dělnické organizace různých zemí „*pošlapaly* závazky vyplývající z usnesení stuttgartského, kodaňského²⁵ a basilejského kongresu“, že ani mezinárodní socialistické byro²⁶ *nesplnilo svou povinnost*, což se projevilo odhlasováním úvěrů, účastí ve vládě, uznáním „občanského míru“ (manifest je označuje za *lokajské*, tj. obviňuje Guesda, Plechanova, Kautského a spol., že místo aby propagovali socialismus, hlásají *lokajské* ideje).

Vzniká otázka, je-li důsledné, když se v „populárním“ manifestu mluví o tom, že řada stran porušila svou povinnost, přitom je všeobecně známo, že jde o nejsilnější strany a dělnické organizace všech nejvyspělejších zemí, Anglie,

Francie a Německa, ale přesto se tento překvapující, neslýchaný a nevidaný fakt nevysvětluje. Vždyť většina socialistických stran a samo mezinárodní socialistické byro nesplnily svou povinnost! O čem to svědčí? Jde snad o náhodu a o selhání jednotlivců? Nebo jde o přelom v celém období? Připustíme-li to první a připustíme-li *my* sami, aby si to masy myslely, je to totéž, jako bychom se *my* sami zřekli základů socialistického učení. Jde-li však o přelom v celém období, pak to přece musíme říci přímo! Světodějná událost, krach celé internacionály, přelom v celém období, a *my se bojíme* masám povědět, že je třeba hledat a najít celou pravdu, že je třeba domýšlet své myšlenky do všech důsledků, že by bylo hloupé a směšné, kdybychom připustili krach mezinárodního socialistického byra a řady stran a *nedali* tento jev do souvislosti s dlouhou historií vzniku, vývoje, dozrávání a *přezrávání* celoevropského oportunistického směru, který má hluboké ekonomické kořeny — hluboké nikoli ve smyslu jeho nerozlučného sepětí s masami, ale ve smyslu jeho sepětí s určitou vrstvou společnosti.

V části věnované „boji za mír“ manifest prohlašuje, že „tento boj je bojem za svobodu, za bratrství národů, za socialismus“, a dále vysvětluje, že dělníci přinášejí ve válce oběti „ve službách vládnoucích tříd“, zatímco je třeba umět přinášet oběti „*pro vlastní věc*“ (v manifestu dvakrát podtrženo), „pro posvátné cíle socialismu“, a v rezoluci vyslovující sympatie s vězňenými a pronásledovanými bojovníky se praví: „Konference se slavnostně zavazuje, že tyto živé i padlé bojovníky uctí *následováním* jejich příkladu“, a vytyčuje úkol „probouzet v mezinárodním proletariátu revolučního ducha“.

Všechny tyto myšlenky jsou opakováním oné základní myšlenky naší rezoluce, že boj za mír *bez* revolučního boje je jen planá, lživá fráze a že jedinou cestou, jak se zbavit válečných hrůz, je revoluční boj za socialismus. A opět jsme svědky polovičatosti, nedůslednosti a rozpačitosti:

masy jsou vyzývány k tomu, aby *následovaly* příklad revolučních bojovníků, prohlašuje se, že pět členů Sociálně demokratické dělnické frakce Ruska, odsouzených do vyhnanství na Sibiř, navázalo na „slavné revoluční tradice Ruska“, proklamuje se nezbytnost „probouzet revolučního ducha“ a... o revolučních prostředcích boje *se* přímo, otevřeně a jednoznačně *nemluví*.

Bylo správné, že náš ústřední výbor podepsal tak nedůsledný a rozpačitý manifest? Myslíme si, že ano. Svůj nesouhlas — nesouhlas nejen ústředního výboru, ale celé levicové, *internacionalistické, revolučně marxistické* části konference — jsme otevřeně vyslovili jak ve zvláštní rezoluci, tak ve zvláštním manifestu i ve zvláštním prohlášení o hlasování pro kompromisní manifest²⁷. Nezapřeli jsme ani čárečku ze svých názorů, hesel a taktiky. Na konferenci bylo rozdáno německé vydání brožury Socialismus a válka*^[248]. Šířili jsme, šíříme a budeme šířit své názory právě tak, jako se bude rozšiřovat manifest. Že tento manifest je *krokem vpřed*, ke skutečnému boji proti oportunistu, k rozchodu a roztržce s ním, to je fakt. Bylo by sektářstvím, kdybychom odmítali udělat tento krok vpřed *společně* s menšinou Němců, Francouzů, Švédů, Norů a Švýcarů, zachováme-li si přitom naprostou svobodu a plnou možnost kritizovat nedůslednost a usilovat o víc**. Byla by to špatná bojová taktika, kdybychom odmítali jít společně s rostoucím mezinárodním protestním hnutím proti sociálšovinismu jen proto, že je to pomalé hnutí, že dělá „pouze“ jeden krok vpřed, že je ochotné a odhodlané udělat zítra krok vzad

* Viz Sebrané spisy 26, Praha 1986, s. 327—371. *Red.*

** A to, že „organizační výbor“ a socialisté-revolucionáři podepsali manifest jako diplomaté, přičemž udržují všechny své styky — *i všechnu svou spjatost* — s listem Naša zarja, s Rubanovičem a s červencovou konferencí lidových socialistů a socialistů-revolucionářů roku 1915 v Rusku²⁸, nás neleká. Máme dost možností bojovat proti bezzásadové diplomacii a odhalovat ji. Ostatně se čím dál víc odhaluje sama. Naša zarja i Čcheidzeho frakce nám *pomáhají* odhalovat Axelroda a spol.

a smířit se se starým mezinárodním socialistickým byrem. Ochota smířit se s oportunisty je zatím jenom pouhým přáním. Přistoupí však oportunisté na smír? Je vůbec smír mezi stále více se rozcházejícími *směry* sociálšovinismu, kautskismu a proudem revolučního internacionalistického marxismu *objektivně* možný? Domníváme se, že nikoli, a proto budeme i nadále uskutečňovat svou vlastní linii, povzbuzeni jejím úspěchem na konferenci z 5.—8. září.

O úspěchu naší linie nemůže být pochyb. Porovnejte fakta! V září 1914 byl manifest našeho ústředního výboru víceméně osamoceným hlasem. V březnu 1915 přijala mezinárodní konference žen²⁹ nic neříkající pacifistickou rezoluci, kterou slepě přejímá organizační výbor. V září 1915 se spojujeme a vytváříme jednotnou skupinu mezinárodní levice, vyhláshujeme svou vlastní taktiku, prosazujeme řadu našich základních myšlenek do společného manifestu a podílíme se na vytvoření ISK (mezinárodní socialistické komise), tj. de facto nového mezinárodního socialistického byra, proti vůli starého a na základě manifestu, který taktiku starého byra otevřeně odsuzuje.

Dělníci Ruska, kteří šli už v letech 1912—1914 ve své převážné většině za naší stranou a jejím ústředním výborem, nyní uvidí na základě zkušeností mezinárodního socialistického hnutí, že naše taktika se osvědčuje i na širším fóru, že naše základní myšlenky si osvojuje stále větší a lepší část proletářské internacionály.

Social-demokrat, č. 45/46
11. října 1915

Podle listu Social-demokrat

REVOLUČNÍ MARXISTÉ
NA MEZINÁRODNÍ
SOCIALISTICKÉ
KONFERENCI
5.—8. ZÁŘÍ 1915

Na konferenci probíhal ideový boj mezi semknutou skupinou internacionalistů, revolučních marxistů a kolísajícími skorokautskisty, kteří tvořili pravé křídlo. Semknutí uvedené skupiny je jedním z nejvýznamnějších faktů a největších úspěchů konference. *Jediným* směrem v internacionále, který po roce války vystoupil se zcela jednoznačnou rezolucí^[81], jakož i s návrhem manifestu^[80], vypracovaným na jejím základě, a který sjednotil důsledné marxisty Ruska, Polska, Lotyšského kraje, Německa, Švédska, Norska, Švýcarska a Holandska, byl směr představovaný naší stranou.

Jaké argumenty proti nám vznášeli kolísaví? Němci uznávali, že jdeme vstříc revolučním bitvám, ale tvrdili, že takové věci jako sbratřování v zákopech, politické stávky, pouliční demonstrace a občanská válka se nemají rozkřikovat do celého světa. Dělá se to, ale nemá se o tom mluvit. A jiní dodávali: to je klukovina, to je lehkovážné zahrávání s ohněm.

Za tyto až komicky, až absurdně protichůdné a vyhýbavé řeči se němečtí polokautskisté sami vytrstali tím, že schválili projev sympatií se členy Sociálně demokratické dělnické frakce Ruska a prohlášení, že je třeba „následovat jejich příklad“, které rozšiřoval právě náš ústřední orgán Social-demokrat^[85], „rozkřikující do celého světa“ výzvy k občanské válce.

Řídíte se špatným příkladem Kautského, odpověděli jsme Němcům: naoko uznáváte, že se blíží revoluce, ale

ve skutečnosti odmítáte o tom masám otevřeně říci, vyzývat k revoluci, navrhopvat zcela konkrétní prostředky boje, které by masy měly během revoluce ověřit a začít používat. Když Marx a Engels roku 1847 v slavném Manifestu Komunistické strany^[43] vyzývali *ze zahraničí* k revoluci, německým šosákům se zdálo strašné, že chtějí o revolučních prostředcích boje mluvit *ze zahraničí*! Hovořili tehdy přímo a otevřeně o použití násilí a snahu tajit své revoluční cíle, úkoly a metody boje označovali za „opovržehíhodné“. Revoluce z roku 1848 dokázala, že *jedině* Marx a Engels reagovali na události takticky správně. V Rusku už několik let před revolucí 1905 napsal Plechanov, který byl tehdy marxista, ve staré Jiskře z roku 1901³⁰, v nepodepsaném článku^[76] tlumočícím názory celé redakce o blížícím se povstání a o takových metodách jeho přípravy, jako jsou pouliční demonstrace, dokonce o takových technických prostředcích jako používání drátěných zátarasů k boji proti jízdě. Revoluce v Rusku dokázala, že *jedině* staří „jiskrovci“ reagovali na události takticky správně. A dnes platí totéž: buď — anebo. Buď jsme skutečně pevně přesvědčeni, že válka vytvoří v Evropě revoluční situaci, že veškerá ekonomika i sociálně politické poměry v imperialistickém období vedou k proletářské revoluci, a pak je naší bezpodmínečnou povinností přesvědčovat masy o nevyhnutelnosti revoluce, vyzývat k ní, vytvářet příslušné organizace, nebát se co nejkonkrétněji mluvit o různých metodách násilného boje a o jeho „technice“. Tato naše bezpodmínečná povinnost nezávisí na tom, zda bude revoluce dostatečně silná a zda k ní dojde ve spojitosti s první nebo druhou imperialistickou válkou atd. Anebo nejsme přesvědčeni, že situace je revoluční, a pak nemá smysl zbytečně plýtvat slovy o válce a proti válce. Pak jsme ve skutečnosti nacionálliberální dělničtí politikové südekumovsko-plechanovovského nebo kautskistického odstínu.

Francouzští delegáti rovněž prohlásili, že podle jejich

přesvědčení povede nynější situace v Evropě k revoluci. Ale hned podotkli, že sem nepřišli proto, aby „dávali recepty na III. internacionálu“, to za prvé; a za druhé francouzští dělníci „nevěří nikomu a ničemu“, jsou demoralizováni a přesyceni anarchistickými a hervéistickými frázemi. První argument je neuvážený, protože společný kompromisní manifest přece jen obsahuje „recept“ na III. internacionálu, jenže nedůsledný, polovičatý a nedomyšlený. Druhý argument je velmi závažný, protože se opírá o seriózní fakta a přihlíží k specifickým poměrům ve Francii — nikoli z hlediska obrany vlasti a nepřátelského vpádu, nýbrž z hlediska „slabin“ francouzského dělnického hnutí. Z tohoto hlediska by proto mohlo vyplynout jedině to, že by se francouzští socialisté patrně připojovali k celoevropským revolučním akcím proletariátu *pomaleji*, ale rozhodně ne to, že tyto akce jsou zbytečné. O tom, jak *rychle*, jakým způsobem a jakými specifickými formami může proletariát různých zemí přecházet k revolučním akcím, se na konferenci vůbec nejednalo a ani to nebylo možné. Nejsou pro to ještě předpoklady. Naším úkolem prozatím je společně *propagovat* správnou taktiku a události nám pak ukážou, jakým *tempem* a v jakých modifikacích (národních, místních, odborových) se bude celé hnutí rozvíjet. Je-li francouzský proletariát demoralizovaný anarchistickými frázemi, je ovšem také demoralizovaný millerandismem a není naším úkolem, abychom tuto demoralizaci ještě *prohlubovali nejasnými formulacemi* v manifestu.

Nikdo jiný než sám Merrheim utrousil charakteristická a velice výstižná slova: „Strana (socialistická), Jouhaux (tajemník Všeobecné konfederace práce³¹) a vláda — to jsou tři hlavy pod jednou čepicí“. To je pravda. To je fakt dokázaný ročními zkušenostmi z boje francouzských internacionalistů proti straně a proti pánům Jouhauxům. Z toho vyplývá jen jediný závěr: nelze bojovat proti vládě a nebojovat přitom proti oportunistickým stranám a proti anarchosyndikalistickým předákům. A úkoly tohoto boje

společný manifest na rozdíl od naší rezoluce^[4] jenom naznačil, ale nezformuloval je do všech konkrétních důsledků.

Jeden Ital se proti naší taktice ohradil slovy: „Přicházíte se svou taktikou buď příliš pozdě (neboť válka už začala), nebo příliš brzo“ (neboť válka ještě nevytvořila podmínky pro revoluci), a přitom doporučujete „změnit program“ internacionály, neboť veškerá naše propaganda vždycky směřovala „proti násilí“. Na to jsme mu snadno odpověděli citátem z knihy Julese Guesda *En garde!*^[198] (Na stráž!), že ani jediný vlivný vůdce II. internacionály nebyl proti použití násilí a bezprostředně revolučních prostředků boje vůbec. Všichni vždycky tvrdili, že legální boj, parlamentarismus a povstání navzájem souvisí a že současně s měnicími se podmínkami hnutí *musí nevyhnutelně* dojít k vystřídání jednoho druhým. A mimochodem jsme z téže knihy *En garde!* uvedli citát z jednoho Guesdova projevu z roku 1899, v němž říká, že patrně dojde k válce o trhy, kolonie atd., a přitom poznamenává, že kdyby se v této válce objevil na scéně francouzský, německý a anglický Mille-*rand*, „jak by to asi potom dopadlo s mezinárodní solidaritou proletariátu“. Tímto výrokem se Guesde už sám předem odsoudil. A námitka, že ještě „nenadešel vhodný čas“ na propagování revoluce, vyplývá z matení pojmů obvyklého u románských socialistů: počátek revoluce si pletou s jejím otevřeným a bezprostředním propagováním. V Rusku nebude nikdo tvrdit, že revoluce roku 1905 začala před 9. lednem 1905; ale revoluční propaganda v užším slova smyslu, propagování a příprava masových akcí, demonstrací, stávek a barikád probíhaly už několik *let* předtím. Na stránkách staré Jiskry například už od konce roku 1900, tak jako Marx se jí věnoval už od roku 1847, kdy ještě o *začátku revoluce* v Evropě nemohla být ani řeč.

Když už revoluce začala, „uznávají“ ji i liberálové a další její odpůrci, i když často jen proto, aby ji oklamali a zradili. Revolucionáři předvídají revoluci *před* jejím

vypuknutím, uvědomují si její nevyhnutelnost, přesvědčují o tom masu a vysvětlují jim, jakými cestami a metodami lze revoluci uskutečnit.

Ironií dějin se stalo, že právě Kautsky a jeho přátelé, kteří chtěli Grimmovi doslova znemožnit svolání konference a doslova zmařit konferenci levice (nejbližší přátelé Kautského prý dokonce za tímto účelem podnikali *cesty*, což nám Grimm odhalil na konferenci), právě *oni* přeorientovali konferenci *doleva*. Oportunisté a kautskisté tedy *vlastní* praxí dokazují, že stanovisko naší strany je správné.

Social-demokrat, č. 45/46
11. října 1915

Podle listu Social-demokrat

NĚKOLIK TEZÍ

REDAKČNÍ POZNÁMKA

Materiál otištěný v tomto čísle svědčí o rozsáhlé činnosti petrohradského výboru naší strany³². Pro Rusko i pro celou internacionálu je to opravdu vzor činnosti sociální demokracie v průběhu reakční války, tedy za mimořádně těžkých podmínek. Dělníci v Petrohradě spolu s ostatními dělníky v Rusku budou ze všech sil tuto činnost podporovat a ještě energičtěji, intenzivněji a v ještě větším rozsahu v ní pokračovat.

Na základě podnětů soudruhů z Ruska formulujeme několik tezí k aktuálním otázkám činnosti sociální demokracie: 1. Heslo „ústavodárné shromáždění“ je jakožto samostatné heslo nesprávné, protože *nyňi* jde především o to, kdo toto shromáždění svolá. V roce 1905 liberálové s tímto heslem souhlasili, protože bylo *možné* je vyložit jako shromáždění svolané carem a vyvíjející činnost v dohodě s ním. Nejsprávnější jsou „tři základní požadavky“ (demokratická republika, konfiskace statkářské půdy a osmihodinová pracovní doba), spolu s výzvou k mezinárodní solidaritě dělníků v boji za socialismus, za revoluční svržení válčících vlád a proti válce (srov. č. 9)³³. — 2. Jsme proti účasti ve výborech pro řízení válečného průmyslu³⁴, které pomáhají vést imperialistickou, reakční válku. Jsme pro využití předvolební kampaně například za účast v prvním stadiu voleb *jedině* v zájmu agitačních a organizačních cílů. — O bojkotu státní dumy nemůže být ani řeči. Účast v nových volbách je *bezpodmínečně nutná*. Dokud nemáme ve Státní dumě poslance naší strany, musíme využívat vše, co se v dumě děje, v zájmu revoluční sociální demokracie. —

3. Za nejaktuálnější a nejnaléhavější úkoly považujeme upevnit a rozšířit sociálně demokratickou činnost mezi proletariátem a pak ji přenést i mezi vesnický proletariát, mezi vesnickou chudinu a do armády. — Nejdůležitějším úkolem revoluční sociální demokracie je rozvíjet vznikající stávkové hnutí a prosazovat „tři základní požadavky“. Při agitaci je třeba věnovat náležitou pozornost požadavku okamžitého ukončení války. Vedle jiných požadavků nesmějí dělníci zapomínat ani na požadavek, aby byli okamžitě propuštěni na svobodu dělničtí poslanci, členové Sociálně demokratické dělnické frakce Ruska. — 4. Sověty dělnických zástupců a podobné instituce je třeba pokládat za orgány povstání, za orgány revoluční moci. Tyto instituce mohou přinést trvalý užitek jedině v sepětí s rozvojem masové politické stávky a s povstáním, v závislosti na jejich přípravě, rozmachu a úspěchu. — 5. Sociálním obsahem nejbližší revoluce v Rusku může být pouze revolučně demokratická diktatura proletariátu a rolnictva. Revoluce v Rusku nemůže zvítězit, pokud nesvrhne monarchii a feudální statkáře. A ty svrhnout nemůže, dokud proletariát nezíská podporu rolnictva. Pokrok spočívající v diferenciaci vesnice na „rolníky hospodařící na chutoru“ a vesnické proletáře ještě neodstraní utlačování vesnice Markovy a spol. Vždycky jsme bezpodmínečně a bezvýhradně požadovali a požadujeme *samostatnou* organizaci vesnických *proletářů*. — 6. Úkolem proletariátu Ruska je dovršit buržoazně demokratickou revoluci v Rusku, a tím podnitit socialistickou revoluci v Evropě. Tento druhý úkol dnes velmi těsně souvisí s prvním, přesto však zůstává úkolem samostatným a druhořadým, neboť se týká *různých tříd*, jež s proletariátem Ruska spolupracují: při plnění prvního úkolu je to maloburžoazní rolnictvo Ruska, při plnění druhého úkolu — proletariát jiných zemí. — 7. Nadále považujeme za přípustnou účast sociálních demokratů v prozatímní revoluční vládě společně s demokratickou maloburžoazií, ale *nikoli* s revolucionáři-šovinisty. —

8. Za revolucionáře-šovinisty považujeme všechny ty, kdo si přejí zvítězit nad carismem, aby mohli zvítězit nad Německem, aby mohli drancovat v jiných zemích, aby mohli upevnit nadvládu Velkorusů nad ostatními národy Ruska atd. Revoluční šovinismus pramení z třídního postavení maloburžoazie. Ta vždycky kolísá mezi buržoazií a proletariátem. A dnes kolísá mezi šovinismem (který jí brání, aby byla důsledně revoluční dokonce i ve smyslu demokratické revoluce) a proletářským internacionalismem. Politickými mluvčími této maloburžoazie jsou dnes v Rusku trudovici, socialisté-revolucionáři, Naša zarja, Čcheidzeho frakce, organizační výbor, pan Plechanov a jemu podobní. — 9. Kdyby v Rusku zvítězili revolucionáři-šovinisté, byli bychom proti obraně *jejich* „vlasti“ v této válce. Naše heslo zní — proti šovinistům, i kdyby byli revolucionáři a republikány, *proti* nim a *za* spojenectví mezinárodního proletariátu v zájmu uskutečnění socialistické revoluce. — 10. Na otázku, zda v Rusku může mít v buržoazní revoluci vedoucí úlohu proletariát, odpovídáme: Ano, může, *pokud* se maloburžoazie v rozhodujících okamžicích přikloní doleva, a doleva ji tlačí nejenom naše propaganda, nýbrž i řada objektivních faktorů — ekonomických, finančních (válečná břemena), vojenských, politických atd. — 11. Na otázku, co by udělala strana proletariátu, kdyby jí revoluce dala v nynější válce do rukou moc, odpovídáme: Navrhli bychom *všem* válčícím zemím mír pod podmínkou, že budou osvobozeny kolonie a *všechny* závislé, porobené a neplnoprávné národy. Tuto podmínku by za nynějšího složení vlád nepřijalo ani Německo, ani Anglie a Francie. Pak bychom museli připravit a vést revoluční válku, tj. velmi radikálně a důsledně bychom uskutečnili nejenom celý náš minimální program, ale začali bychom také zároveň systematicky mobilizovat k povstání všechny národy utlačované doposud Velkorusy, všechny kolonie a závislé země Asie (Indii, Čínu, Persii atd.), ale také — a především — bychom mobilizovali k povstání

socialistický proletariát Evropy proti jeho vládám i přes odpor sociálšovinistů v jeho řadách. Vítězství proletariátu v Rusku by nepochybně vytvořilo mimořádně příznivé podmínky pro revoluční hnutí jak v Asii, tak i v Evropě. Dokázal to už i rok 1905. A mezinárodní solidarita revolučního proletariátu je na rozdíl od hysterie oportunistů a sociálšovinismu *faktem*. Předkládáme tyto teze k soudružské diskusi a v dalších číslech našeho ústředního orgánu budeme své názory ještě dále rozvíjet.

*Napsáno mezi 23. a 26. zářím
(6. a 9. říjnem) 1915
Otištěno 13. října 1915
v listu Social-demokrat, č. 47*

Podle listu Social-demokrat

PRAVÍ INTERNACIONALISTÉ

KAUTSKY, AXELROD

A MARTOV

Krátce před zimmerwaldskou konferencí vyšla v Curychu německy brožura P. Axelroda *Krize a úkoly mezinárodní sociální demokracie*^[133]. Poté se o této brožuře objevily v curyšském deníku *Volksrecht*³⁵ dva pochvalné články L. Martova^[261]. Nevíme, zda oba autoři uveřejní tyto své práce také rusky. Lepší ilustrace toho, jakými argumenty vůdcové organizačního výboru obhajují oportunismus a sociálšovinismus, se totiž nenajde.

Celou brožurou se jako červená nit vine boj proti „nebezpečím ohrožujícím jednotu strany“. Čeho se Axelrod nejvíc bojí a o čem až do omrzení mluví pořád dokola, je „rozkol a rozbroje“. Ale nemyslete si, že snad za rozbroje a rozkol pokládá nynější situaci v sociální demokracii, spolčování jejích předáků s tou či onou národní buržoazií. Kdepak! Za rozbroje označuje snahu jasně se diferencovat a distancovat od sociálšovinistů. Kautského řadí mezi soudruhy, „o jejichž internacionálním cítění a uvědomění vůbec nelze pochybovat“. Přitom se na celých 46 stranách ani jedenkrát nepokusil shrnout názory Kautského, přesně je ocitovat a uvážít, zda se za vyznáváním myšlenky obrany vlasti v nynější válce neskrývá šovinismus. Vůbec nic neříká k podstatě věci. Ani slůvkem se nezmiňuje o našich argumentech. Zato však „donáší na nejvyšší místa“, že Lenin ve svém referátě v Curychu označoval Kautského za šovinistu, šosáka a zrádce (s. 21)... Jenže tohle není publicistika, milý Martove a Axelrode, ale jakýsi policejní „protokol“!

„Na Západě... nenajdete onen druh nadlidí, kteří využívají každou

krizi ve straně, každou svízelnou situaci k tomu, aby mohli vystupovat v roli jediného zachránce strany před záhubou a s lehkým srdcem provádět uvnitř strany politiku rozbrojů a dezorganizace“ (s. 22).

No co tohle je? Snad publicistika?

Ale když „na Západě“ nejsou takoví arcinetvoři, kteří „dokonce i“ Kautského a Axelroda považují za šovinisty a oportunisty a na které náš milý Axelrod nemůže pomyslet, aniž by se neroztrásl zlostí a nezačal ze sebe chrlít přímo vytríbenou a přelíbeznou... „lyriku“, jak mohl též Axelrod dvě stránky před tím napsat:

„Vezmeme-li v úvahu rostoucí pobouření ve stále širších stranických kruzích, zejména v Německu a ve Francii, proti politice ‚vytrvat až do konce‘, kterou prosazují naše odpovědné stranické instituce, pak nelze zcela vyloučit, že praktické tendence leninské propagandy mohou různými cestami proniknout i do řad západní sociální demokracie.“

Čili vůbec nejde o typicky ruské arcinetvory, kteří urážejí našeho milého Axelroda. Jde o to, že *mezinárodní* šovinismus oficiálních stran jak v Německu, tak ve Francii, jak to — všimněte si! — přiznal i sám Axelrod, vzbuzuje pobouření a odpor *internacionalistických* revolučních sociálních demokratů! Jde tedy o *dva proudy*. Oba mají mezinárodní charakter. A Axelrod se zlobí a láteří, protože nemůže pochopit, že oba tyto proudy jsou nevyhnutelné, že nevyhnutelný je rozhodný boj mezi nimi, a protože se navíc ještě stydí, je mu nepříjemné a trapné otevřeně se přiznat k vlastnímu postoji spočívajícím ve snaze *jevit se* jako internacionalista, ale *být* šovinista.

„Problém internacionalizace dělnického hnutí není totožný s otázkou revolucionizace našich forem a metod boje.“ To je prosím „ideologická interpretace“, když se všechno svaluje na oportunismus a ignoruje se „obrovská síla“ „vlasteneckých idejí“, „které jsou produktem tisíci-letého historického procesu“... „musíme se snažit v rámci této buržoazní společnosti vytvořit reálnou *skutečnost* (podtrženo Axelrodem), takové životní podmínky, alespoň pro bojující dělnické masy, jež by mohly oslabovat uvedenou

závislost“, totiž „závislost mas na historicky vzniklých národních a územních společenských formacích“. „Například zákonodárství týkající se ochrany práce a pojištění“, objasňuje svou hlubokou myšlenku Axelrod, „ale i jiné závažné politické požadavky a konečně i kulturní a osvětové potřeby a snahy dělnictva by se měly stát objektem *mezinárodních* (podtrženo Axelrodem) akcí a organizací“ proletářů jednotlivých zemí. Celý problém tkví v „internacionalizaci právě onoho ‚každodenního‘ boje za požadavky dneška...“

No prosím, a je to! Nač by si měli nějací arcinetvoři vymýšlet boj proti oportunistu? Vždyť skutečný internacionalismus — ten podtržený — a opravdový „marxismus“, který se nespokojuje s „ideologickými“ interpretacemi, spočívá v péči o internacionalizaci pojišťovacího zákonodárství!! Jaká geniální myšlenka... všichni mezinárodní liberálové od Lloyda George po Fr. Naumanna, od Leroy-Beaulieua po Miljukova, Struveho a Gučkova podepíší oběma rukama, bez jakéhokoli „boje, rozkolů a rozbrojení“ tento vědecký, hluboký a objektivní „internationalismus“ Axelroda, Martova a Kautského.

Toto jsou perly „internationalismu“: Kautsky — bráním-li svou vlast v imperialistické válce, tj. ve válce vedené za účelem oloupení a porobení cizích zemí, a přiznávám-li právo na obranu vlasti i pracujícím ostatních válčících zemí, je to skutečný internacionalismus. Axelrod — nedejme se strhnout „ideologickými“ útoky proti oportunistu, ale bojujme proti tisíciletému nacionalismu internacionalizací (rovněž tisíciletou) každodenní činnosti v oblasti pojišťovacího zákonodárství. Martov je zajedno s Axelrodem!

Axelrodovy fráze o tisíciletých kořenech nacionalismu atd. mají navlas stejný politický smysl jako řeči ruských feudálních pánů před rokem 1861 o tisíciletých kořenech nevolnictví. Tyto fráze ženou vodu na mlýn reakcionářů a buržoazie, neboť Axelrod zamlčuje, skromně zamlčuje, že během několika desetiletí kapitalistického vývoje, zejmé-

na po roce 1871, se vytvořily právě ony *objektivní* internacionální svazky mezi proletáři všech zemí, které je třeba právě nyní, právě v současné době realizovat v mezinárodních revolučních akcích. Axelrod je proti takovým akcím. Je pro připomínání tisíciletých kořenů poroby, ale proti akcím směřujícím k její likvidaci!

A co proletářská revoluce? Basilejský manifest z roku 1912^[259] o ní mluvil v souvislosti s blížící se válkou, která dva roky nato vypukla. Axelrod zřejmě považuje tento manifest za lehkomyšlnou „ideologii“, což je výraz zcela odpovídající „marxismu“ à la Struve a Cunow!, a *ani slůvkem* se o něm nezmiňuje. A revoluci odbývá slovy:

„Tendence spatřovat hybnou páku k překonání nacionalismu jediné a výhradně v bouřlivých revolučních akcích mas nebo v povstáních by ještě byla do určité míry oprávněná, kdybychom stáli přímo na prahu sociální revoluce, jak tomu bylo v Rusku od dob studentských demonstrací z roku 1901, jež byly předzvěstí blížícího se rozhodujícího boje proti absolutismu. Ale ani soudruzi, kteří všechny své naděje vkládají do brzkého příchodu bouřlivého revolučního období, se neodvažují s jistotou tvrdit, že rozhodující boj mezi proletariátem a buržoazií vypukne v nejbližší době. Naopak i oni počítají s obdobím, které potrvá desítky let“ (s. 41).

A dál samozřejmě následují hromy a blesky na „utopičnost“ a „bakuninovce“ mezi ruskými emigranty.

Jenže příklad, který Axelrod uvádí, našeho oportunistu dokonale odhaluje. Cožpak mohl někdo, kdo neztratil úplně rozum, v roce 1901 „s jistotou tvrdit“, že v Rusku dojde už „v nejbližších hodinách“ k rozhodujícímu boji s absolutismem? To nikdo tvrdit nemohl a ani to netvrdil. Nikdo nemohl tehdy vědět, že *za čtyři roky* nastane *jeden* z rozhodujících bojů (v prosinci 1905) a že další „rozhodující“ boj s absolutismem nás „čeká“ možná v roce 1915—1916 a možná až později.

Ale jestliže v roce 1901 nikdo nejen s jistotou, ale dokonce vůbec netvrdil, že rozhodující boj vypukne „v nejbližší době“, ale naopak jsme tehdy tvrdili, že „hysterické“ výkřiky Kričevského, Martynova a spol. o „nejbližší době“

jsou neseriózní, pak jsme my revoluční sociální demokraté *s jistotou* tvrdili něco jiného: tvrdili jsme tehdy, že jenom nenapravitelní oportunisté mohli v roce 1901 nechápat, že musíme *bezprostředně podporovat* revoluční demonstrace, probíhající tohoto roku, podněcovat a rozvíjet je, propagovat co nejradikálnější revoluční hesla. A dějiny daly za pravdu nám, výhradně nám, kdežto oportunisty odsoudily a na dlouhý čas vyloučily z dělnického hnutí, ačkoli rozhodující boj *nevypukl* „v nejbližší době“, ale *až teprve* po čtyřech letech, a ještě to nebyl boj poslední, a tedy ani ne rozhodující.

Zcela totéž, doslova totéž prožívá dnes Evropa. Nemůže být nejmenší pochyby o tom, že v Evropě roku 1915 vznikla revoluční situace, jaká byla v Rusku 1901. Nemůžeme vědět, zda k prvnímu „rozhodujícímu“ boji proletariátu dojde za čtyři roky nebo už za dva či za deset nebo i více let, anebo bude-li „druhý“ „rozhodující“ boj následovat teprve za dalších deset let. Víme však zcela bezpečně a tvrdíme „s jistotou“, že dnes je naší neodkladnou a bezprostřední povinností podporovat začínající projevy nespokojenosti a demonstrace, které *už* začaly. V Německu vypískaly davy Scheidemanna, v mnoha zemích demonstrovaly proti drahotě. Axelrod se však z této přímé a bezpodmínečné povinnosti každého sociálního demokrata sám vytáčí a odrazuje od ní i dělníky. Zamyslíme-li se nad politickým smyslem a výsledkem Axelrodových úvah, dojdeme k jedinému závěru: Axelrod je *spolu* se sociálpatriotickými a sociálšovinistickými předáky *proti* přímému propagování a přípravě revolučních akcí. To je podstata věci. Všechno ostatní jsou jen řeči.

Nepochybně stojíme na prahu socialistické revoluce. Přiznali to už v roce 1909 i „nejopatrnější“ teoretici jako Kautsky (Cesta k moci^[226]), přiznal to i jednomyslně schválený basilejský manifest z roku 1912. Ale jako jsme v roce 1901 nevěděli, zda na tomto „prahu“ první revoluce v Rusku nebudeme stát čtyři roky, nevíme to právě tak

ani dnes. Revoluce může a patrně i bude probíhat formou dlouholetých bojů s několika obdobími náporu a s obdobími kontrarevolučních křečí buržoazního zřízení. Celá podstata nynější politické situace spočívá výlučně v tom, zda máme již vzniklou revoluční situaci využít k podpoře a rozvíjení *revolučních* hnutí. Ano, či ne? Tato otázka je dnes politickým dělítkem mezi sociálšovinisty a revolučními internacionalisty. A právě v této otázce stojí Kautsky, Axelrod a Martov, přes všechny revoluční fráze své i všech pěti zahraničních tajemníků organizačního výboru, na straně sociálšovinistů.

Axelrod zastírá svou obhajobu sociálšovinismu neobyčejně bohatou frazeologií. Jeho brožura by mohla sloužit za názorný příklad toho, *jak* se dají zastírat vlastní názory, *jak* se dá využívat mluveného i tištěného slova k zastírání vlastních myšlenek. Axelrod nesčetněkrát opakuje slovo internacionalismus, vytyká sociálpatriotům i jejich přátelům neochotu posunout se doleva a naznačuje, že on je „levější“ než Kautsky, mluví o nutnosti vytvořit III. internacionálu, která musí být tak silná, aby na pokusy buržoazie rozpoutat světový válečný požár dokázala odpovědět „ne hrozbami, ale revolučním náporem“ (14) atd. atp. pořád dokola. Slovy je Axelrod ochoten uznat cokoli včetně revolučního náporu, ale ve skutečnosti touží po jednotě s Kautským, a tedy i s Scheidemannem v Německu, s šovinistickým a kontrarevolučním plátkem *Naše dělo*³⁸ a s Čcheidzeho frakcí v Rusku; ve skutečnosti je *proti bezprostřední* podpoře a rozvoji *počínajícího revolučního hnutí*. Řečí plno, ale skutky žádné. Na papíře přísahy a dušování se, že jsme „internationalisté“ a revolucionáři, ale ve skutečnosti — podpora sociálšovinistů a oportunistů celého světa v jejich boji proti revolučním internacionalistům.

*Napsáno nejdříve 28. září
(11. října) 1915*

Poprvé otištěno roku 1924

v časopisu Proletarskaja revoljucija, č. 3

Podle rukopisu

1626 Das revolutionäre Proletariat und
24
1 das Selbstbestimmungsrecht der Nationen.

Das Zimmerwilder Mensch, sowie auch die
Mehrheit des Proletariat von seiner faktischen Revolution
der sozdem. Parteien, proklamiert das Selbstbestim-
mungsrecht der Nationen. (Gen. Parabeln) in d. d. k.
252-3 des "Ramer Tagblatt" erklärt für illusorisch
den Kampf um das nicht existierende Selbstbestim-
mungsrecht für National
recht und stellt demselben den "revolutionären Ueber-
wachen des Proletariats gegen den Kapitalismus" entgegen,
indem er. vermindert, das "wie gegen die Nationen" zwei
(diese Verminderung ist fünf Mal im Artikel des Gen. P.
widerholt worden) sowie auch gegen alle nationale Ge-
walttät."

Die Motivierung des Ständepunktes des Gen. P. etc.

První strana Leninova rukopisu z roku 1915 Revoluční proletariát
a právo národů na sebeurčení

Zmenšeno

REVOLUČNÍ PROLETARIÁT A PRÁVO NÁRODŮ NA SEBEURČENÍ³⁷

Zimmerwaldský manifest^[284], stejně jako většina programů či rezolucí o taktice sociálně demokratických stran, proklamuje „právo národů na sebeurčení“. Parabellum však v č. 252 a 253 listu Berner Tagwacht^[287] označuje „boj za neexistující právo na sebeurčení“ za „iluzorní“ a *staví proti* němu „revoluční boj proletariátu proti kapitalismu“, přičemž *ujišťuje*, že „my jsme proti anexím“ (toto ujištění je v článku podepsaném Parabellum *pětkrát*) a proti jakémukoli násilí vůči národům.

Své stanovisko Parabellum zdůvodňuje tím, že dnes jsou všechny národnostní otázky, alsasko-lotrinská, arménská atd., otázkami imperialismu, že kapitál přerostl rámec národních států, že „kolo dějin nelze otočit nazpátek“ k přežitému ideálu národních států atd.

Podívejme se, zda jsou tyto názory autora článku správné.

Za prvé právě Parabellum se dívá zpátky a ne dopředu, když ve svém tažení proti tomu, aby dělnická třída přijala „ideál národního státu“, obrací svou pozornost k Anglii, Itálii a Německu, tj. k zemím, kde už je národně osvobozenecké hnutí minulostí, a ne k Východu, k Asii, Africe, ke koloniím, kde toto hnutí je a bude i v budoucnosti aktuální. Stačí připomenout Indii, Čínu, Persii, Egypt.

Dále. Imperialismus znamená, že kapitál přerůstá rámec národních států, znamená, že na tomto novém historickém základě se rozšiřuje a zostřuje národnostní útlak. A z toho, v rozporu s představami autora článku, vyplývá právě to, že revoluční boj za socialismus musíme *spojit* s revolučním programem v národnostní otázce.

U Parabella je to tak, že *ve jménu* socialistické revoluce pohrdavě odmítá důsledně revoluční program v oblasti demokracie. To je nesprávné. Proletariát může zvítězit jedině prostřednictvím demokracie, tj. bude-li demokracii uskutečňovat důsledně a bude-li s každým krokem vlastního boje spojovat co nejradikálněji formulované demokratické požadavky. Je nesmyslné socialistickou revoluci a revoluční boj proti kapitalismu *stavět proti jedné z otázek* demokracie, v daném případě národnostní. Revoluční boj proti kapitalismu musíme *spojit* s revolučním programem a taktikou *ve všem*, co se týká demokratických požadavků, ať jde o požadavek republiky nebo milice, ať jde o požadavek, aby byli vyšší úředníci voleni lidem, nebo o požadavek rovnoprávnosti žen či sebeurčení národů atd. Dokud existuje kapitalismus, jsou všechny tyto požadavky uskutečnitelné jen jako výjimka, a přitom ještě v neúplné a okleštěné podobě. Musíme tudíž vycházet z již dosaženého stupně demokratismu, odhalovat jeho omezenost za kapitalismu a zároveň požadovat svržení kapitalismu a vyvlastnění buržoazie, což je nezbytný základ jak pro odstranění bídy mas, tak pro *úplné a všestranné* uskutečnění *všech* demokratických přeměn. Některé z těchto přeměn se začnou uskutečňovat už před svržením buržoazie, jiné *v průběhu* této akce a další až po ní. Sociální revoluce není jen jediná bitva, ale období dlouhé řady bojů za nejrůznější hospodářské a demokratické přeměny. Ty mohou být dovršeny jedině vyvlastněním buržoazie. Právě *ve jménu* tohoto konečného cíle musíme dbát o důsledně revoluční formulaci *všech* našich demokratických požadavků. Je docela dobře možné, že dělníci některé země svrhnou buržoazii ještě *před* úplným uskutečněním aspoň jediné zásadní přeměny demokratického charakteru. Je však naprosto nemyslitelné, že proletariát jakožto dějnotvorná třída by mohl zvítězit nad buržoazií, nebude-li k tomu vychován v duchu co nejdůslednějšího a radikálně revolučního demokratismu.

Imperialismus znamená neustále se stupňující útlak

národů světa hrstkou velmocí, období válek mezi velmocemi za rozšíření a upevnění útlaku jiných národů, období klamání lidových mas pokryteckými sociálpatrioty, tj. lidmi, kteří *pod záminkou* „svobody národů“, „práva národů na sebeurčení“ a „obranu vlasti“ ospravedlňují a obhajují utlačování většiny národů světa velmocemi.

Proto se musí program sociální demokracie zaměřit právě na rozdělení národů na utlačující a utlačované, jež tvoří *podstatu* imperialismu a o němž sociálšovinisté a Kautsky *pokrytecky* mlčí. Z hlediska buržoazního pacifismu nebo maloburžoazní utopie o pokojné konkurenci nezávislých národů za kapitalismu není toto rozdělení podstatné, avšak z hlediska revolučního boje proti imperialismu podstatné rozhodně je. A právě z něho musí vyplývat *naše* důsledně demokratická, revoluční definice „práva národů na sebeurčení“, *odpovídající* celkovému úkolu bezprostředně bojovat za socialismus. Ve jménu tohoto práva se musí sociální demokraté utlačujících národů domáhat nejen skutečného uznání tohoto práva, ale také požadovat pro utlačované národy svobodu oddělení, protože jinak by uznání rovnoprávnosti národů a mezinárodní solidarity dělníků zůstalo ve skutečnosti jen planou a pokryteckou frází. A sociální demokraté utlačovaných národů musí zase především požadovat jednotu a semknutí dělníků utlačovaných národů s dělníky národů utlačujících, protože jinak by se sociální demokraté bezděky stali spojenci té či oné národní *buržoazie*, která *vždycky* zrazuje zájmy lidu a demokracie a je *vždycky* ochotna anektovat a utlačovat jiné národy.

Poučným příkladem pro nás může být formování národnostní otázky koncem šedesátých let minulého století. Maloburžoazní demokraté, jimž byla myšlenka třídního boje a socialistické revoluce naprosto cizí, si vysnili utopii o pokojné konkurenci svobodných a rovnoprávných národů za kapitalismu. Proudhonovci národnostní otázku a právo národů na sebeurčení zcela „popírali“ ve jménu bezprostředních úkolů sociální revoluce. Marx se francouzskému

proudhonismu vysmíval a poukazoval na jeho příbuznost s francouzským šovinismem („celá Evropa může a má tiše a pokojně sedět na zadku, dokud pánové ve Francii neodstraní bídu“... „popřením národností zřejmě zcela bezděčně rozumějí jejich pohlcení příkladným francouzským národem“). Sám požadoval *oddělení Irska* od Anglie, „i kdyby po něm došlo k vytvoření federace“, a to nikoli z hlediska maloburžoazní utopie o pokojném kapitalismu, nikoli ze snahy o „spravedlnost vůči Irsku“³⁸, nýbrž v zájmu revolučního boje proletariátu *utlačujícího, tj. anglického národa* proti kapitalismu. Svobodu *tohoto* národa spoutával a deformoval fakt, že sám utlačoval jiný národ. Internacionismus *anglického* proletariátu by zůstal jen pokryteckou frází, kdyby *tento proletariát* nežádal oddělení Irska. Marx, který nikdy nebyl stoupencem malých států, ani jakéhokoli tříštění státních celků, ani federativního principu, považoval oddělení utlačovaného národa za krok k federaci, a tedy nikoli k tříštění, nýbrž k politické a ekonomické koncentraci, avšak ke koncentraci na základě demokratického. Z Parabellova hlediska vedl Marx zdánlivě „iluzorní boj“, když požadoval oddělení Irska. Ale ve skutečnosti byl *jedině* takovýto požadavek důsledně revolučním programem, *jedině* on odpovídal požadavku internacionismu, *jedině* on se stavěl za *jinou* koncentraci než imperialistickou.

Dnešní imperialismus dospěl k tomu, že utlačování národů velmocemi se stalo všeobecným jevem. A proto rozhodujícím, základním a prvořadým hlediskem při formulaci národnostního programu sociální demokracie musí být právě hledisko boje proti sociálšovinismu velmocenských národů, které nyní vedou imperialistickou válku za ještě větší ujařmení národů a které utlačují většinu národů a většinu obyvatel světa.

Všimněte si, jak se k této otázce stavějí různé směry uvnitř sociální demokracie. Maloburžoazní utopisty snící o rovnosti a míru mezi národy za kapitalismu vystřídali sociálimperialisté. Bojuje-li Parabellum proti prvním, bo-

juje proti větrným mlýnům a bezděky nahrává druhým. Jakým programem se řídí v národnostní otázce sociálšovinisté?

Bud' úplně popírají právo na sebeurčení a argumentují jako Parabellum (Cunow, Parvus, ruští oportunisté Semkovskij, Libman aj.). Nebo toto právo uznávají zjevně formálně, neboť je odmítají přiznat právě těm národům, které utlačuje jejich vlastní národ nebo válečný spojenec vlastního národa (Plechanov, Hyndman, všichni frankofilští patrioti, dále Scheidemann a mnozí jiní). Nejpříjemněji a tedy pro proletariát nejnebezpečněji formuluje sociálšovinistické lži Kautsky. Slovy je *pro* sebeurčení národů, slovy je *pro* to, aby sociálně demokratická strana „die Selbstständigkeit der Nationen allseitig (!!) und rückhaltlos(??) achte und fordert“* (Neue Zeit, 33, II, s. 241, 21. 5. 1915). *Ve skutečnosti* však přizpůsobuje národnostní program nynějšímu sociálšovinismu, překrucuje a oklešťuje jej, nevymezuje přesně povinnosti socialistů utlačujících národů; ba dokonce přímo falšuje demokratický princip tvrzením, že požadovat „státní samostatnost“ (staatliche Selbstständigkeit) pro každý národ by prý znamenalo žádat „příliš mnoho“ („zu viel“, Neue Zeit, 33, II, s. 77, 16. 4. 1915). Prý zcela postačí „národnostní autonomie“!! Právě stěžejní problém, jehož se imperialistická buržoazie neodvažuje dotknout, problém *hranic státu* vybudovaného na útlaku národů, Kautsky obchází a ve prospěch buržoazie tak z programu vynechává to nejpodstatnější. Buržoazie je ochotna slíbit jakoukoli „rovnoprávnost národů“ a jakoukoli „národnostní autonomii“, jen když proletariát nepřekročí rámec legality a pokojně se buržoazii podřídí v otázce státních *hranic!* Kautsky formuluje národnostní program sociální demokracie reformisticky, ale ne revolučně.

* — „všestranně (!!) a bezvýhradně (??) dbala a dožadovala se samostatnosti národů“. *Red.*

Parabellův národnostní program, přesněji řečeno jeho tvrzení, že prý „jsme proti anexím“, podepisují Parteivorstand*, Kautsky, Plechanov a spol. oběma rukama právě proto, že neodhaluje vládnoucí sociálpatrioty. Tento program podepíše i buržoazní pacifisté. Výtečný Parabellův *rámcový* program („revoluční boj mas proti kapitalismu“) mu slouží, stejně jako proudhonistům v šedesátých letech, nikoli k tomu, aby na jeho základě a v jeho duchu vypracoval nesmiřitelný a právě tak revoluční program pro řešení národnostní otázky, nýbrž k tomu, aby připravil půdu sociálpatriotům. Většina socialistů na světě patří v současném období imperialismu k národům, jež utlačují jiné národy a snaží se tento útlak rozšířit. Proto náš „boj proti anexím“ zůstane bezobsažným a sociálpatrioty nijak nezastraší, dokud neprohlásíme, že socialista utlačujícího národa, který nepropaguje v době míru ani za války svobodu oddělení utlačovaných národů, není socialista ani internacionalista, nýbrž šovinista! A tentýž socialista utlačujícího národa, který tuto propagandu neprovádí bez ohledu na zákazy své vlády, tj. ve svobodném, ilegálním tisku, je pouhým pokryteckým stoupencem rovnoprávnosti národů!

O Rusku, které ještě nedovršilo svou buržoazně demokratickou revoluci, se Parabellum zmínil *jednou* jedinou větou:

„Selbst das wirtschaftlich sehr zurückgebliebene Russland hat in der Haltung der polnischen, lettischen, armenischen Bourgeoisie gezeigt, dass nicht nur militärische Bewachung es ist, die die Völker in diesem ‚Zuchthaus der Völker‘ zusammenhält, sondern Bedürfnisse der kapitalistischen Expansion, für die das ungeheure Territorium ein glänzender Boden der Entwicklung ist“**.

* — představenstvo Sociálně demokratické strany Německa. *Red.*

** „Dokonce i hospodářsky značně zaostalé Rusko demonstrovalo na počínání polské, lotyšské a arménské buržoazie, že tyto národy drží v onom ‚žaláři národů‘ nejenom vojáci, nýbrž i potřeby kapitalistické

To není „stanovisko sociálně demokratické“, ale liberálně buržoazní, to není stanovisko internacionalistické, ale velkoruské a šovinistické. A právě tento šovinismus zná zřejmě velmi málo Parabellum, tak skvěle bojující proti německým sociálpatriotům! Aby se z jeho konstatování mohla stát sociálně demokratická teze a aby se z ní mohly vyvodit sociálně demokratické závěry, musíme ji upravit a doplnit takto:

Rusko je žalářem národů nejen pro militaristickofeudální charakter carismu, nejen proto, že velkoruská buržoazie podporuje carismus, nýbrž i proto, že polská i ostatní buržoazie obětovala svobodu národů a demokratismus vůbec zájmům kapitalistické expanze. Nebude-li proletariát Ruska už nyní důsledně a „rückhaltlos“* požadovat pro všechny národy utlačované carismem svobodu oddělení od Ruska, nemůže vést lid k vítězné demokratické revoluci (což je jeho nejbližší úkol), ani se svými bratry, evropskými proletáři, bojovat za socialistickou revoluci. Tento požadavek nevytyčujeme nezávisle na našem revolučním boji za socialismus, ale proto, že tento boj by zůstal jen planou frází, kdybychom jej nespojovali s revolučním řešením všech demokratických otázek, a tedy i otázky národnostní. Žádáme svobodu sebeurčení, tj. nezávislost, tj. svobodu oddělení utlačovaných národů ne proto, že bychom toužili po hospodářské roztržičnosti nebo považovali za ideál malé státy, ale naopak proto, že usilujeme o velké státy a o sblížení a splývání národů, avšak na skutečně demokratickém, skutečně internacionalistickém základě, který je *nemyslitelný* bez svobody oddělení. Jako Marx v roce 1869 požadoval oddělení Irska ne v zájmu rozdrobení Anglie, ale v zájmu příští svobodné unie Irska s Anglií, ne v zájmu „spravedlnosti vůči Irsku“, ale v zájmu revoluční-

expanze, pro jejíž rozvinutí poskytuje toto obrovské území skvělou základnu.“ *Red.*

* — upřímně. *Red.*

ho boje anglického proletariátu, tak i my považujeme odmítavý postoj ruských socialistů k požadavku svobody sebeurčení národů v uvedeném smyslu za přímou zradu demokracie, internacionalismu a socialismu.

*Napsáno německy nejdříve
16. (29.) října 1915
Poprvé otištěno roku 1927
v publikaci Leninskij sbornik VI*

*Podle překladu N. K. Krupské
z němčiny, s opravami
V. I. Lenina*

To the Secretary of the Socialist Propaganda League
Mr. C. W. Fitzgerald, 20 Essex St., Beverly,
Mass.

Dear comrade!

We are extremely glad to get your leaflet. Your appeal to the members of the Socialist Party to struggle for ~~the~~ ^{an} new International, for clear-cut revolutionary socialism as taught by Marx & Engels, and against the opportunism, especially against those who are in favor of working class participation in a war of defence, corresponds fully with the position our party (Social Democratic Labor Party of Russia, Central Committee) has taken from the beginning of this war & has always taken during more than ten years.

We send you our sincerest greetings.

TAJEMNÍKOVI LIGY SOCIALISTICKÉ PROPAGANDY³⁹

Milí soudruzi!

Leták, který jste nám poslali, nás velice potěšil. Vaše výzva adresovaná členům socialistické strany, aby bojovali za vytvoření nové internacionály a za skutečně revoluční socialismus, kterému učili Marx a Engels, proti oportunistu a zejména proti těm, kdo obhajují účast dělnické třídy v obranné válce, plně odpovídá stanovisku, jež zaujala naše strana (Sociálně demokratická dělnická strana Ruska, *ústřední výbor*) už na samém začátku této války a jež důsledně zastává už víc než deset let.

Posíláme vám své nejujímnější pozdravy a ze srdce vám přejeme hodně úspěchů ve společném boji za skutečný internacionalismus.

V našem tisku a v naší propagandě se v mnoha otázkách s vaším programem rozcházíme. Proto považujeme za naše nejvyšší potřebné vás na tyto názorové rozdíly stručně upozornit, aby se ve všech zemích mohly ihned podniknout účinné kroky ke koordinaci mezinárodního boje všech nekompromisních revolučních socialistů, a zejména marxistů.

Starou, Druhou internacionálu (1889—1914) velice ostře kritizujeme, prohlašujeme, že je mrtvá a že si nezasluhuje, aby byla obnovena na starém základě. Nikde však v našem tisku netvrdíme, že se dosud věnovalo příliš mnoho místa takzvaným „bezprostředním požadavkům“ a že by to mohlo vést k socialismu zbavenému živého obsahu. Tvrdíme a dokazujeme, že všechny buržoazní strany, všechny strany s výjimkou revoluční strany dělnické třídy klamou a počínají si pokrytecky, když mluví o reformách. Snažíme

se dělnické třídě pomoci, aby dosáhla alespoň sebenepatrnějšího, avšak reálného zlepšení svého postavení (ekonomického i politického), a vždycky přitom dodáváme, že *žádná* reforma nemůže být trvalá, opravdová a mít dalekosáhlejší význam, není-li podporována revolučními metodami boje mas. Vždycky zdůrazňujeme, že nespojuje-li ta či ona socialistická strana boj za reformy s revolučními metodami dělnického hnutí, může se změnit v sektu, může se odtrhnout od mas, a právě to ze všeho nejvíc ohrožuje úspěch skutečně revolučního socialismu.

V našem tisku vždycky hájíme vnitrostranickou demokracii. Nikdy se však nevyslovujeme proti centralizaci strany. Jsme pro demokratický centralismus. Tvrdíme, že centralizace německého dělnického hnutí není jeho slabou, nýbrž silnou a pozitivní stránkou. Nedostatkem nynější Sociálně demokratické strany Německa není její centralizace, ale to, že v ní mají převahu oportunisté, kteří by měli být zvláště nyní, když se za války chovali jako zrádcové, ze strany vyloučeni. Bylo by velmi dobré, kdyby při každé krizi mohla nějaká nevelká skupinka (takovou nevelkou skupinkou je například náš ústřední výbor) orientovat široké masy *směrem k revoluci*. Masy nemohou při *všech* krizích vystupovat bezprostředně, ale potřebují pomoc ze strany nevelkých skupinek ústředních stranických institucí. Náš ústřední výbor už od samého začátku této války, od září roku 1914, vštěpoval masám, aby nevěřily lživým frázím o „obraně válce“ a aby se rozešly s oportunisty a takzvanými „jingo-socialisty“ (jak říkáme „socialistům“, kteří jsou ještě *dnes* stoupenci obranné války). Myslíme si, že tato centralistická opatření našeho ústředního výboru byla prospěšná a nezbytná.

Souhlasíme s vámi, že musíme být proti cechovním svazům a pro svazy průmyslové, tj. pro velké a centralizované odborové organizace a pro co nejaktivnější účast *všech* členů strany v ekonomickém boji a ve *všech* odborových a družstevních organizacích dělnické třídy. Ale takové lidi,

jako je pan Legien v Německu a pan Gompers v USA, považujeme za buržuje a jejich politiku nikoli za socialistickou, nýbrž za nacionalistickou a buržoazní. Pánové Legien, Gompers a lidé jim podobní nejsou představiteli dělnické třídy, ale jen její aristokracie a byrokracie.

Zcela zajedno jsme s vámi při požadování „masové účasti“ dělníků v politických akcích. Totéž žádají i němečtí revoluční socialisté-internacionalisté. Snažíme se v našem tisku co nejpřesněji vymezit konkrétní náplň takových masových politických akcí, jako jsou například politické stávky (v Rusku velmi běžné), pouliční demonstrace a občanská válka, pro niž připravuje půdu nynější imperialistická válka mezi národy.

Nepropagujeme jednotu uvnitř *dnešních* socialistických stran (tj. těch, které dnes ve II. internacionále převládají). Naopak trváme na *rozchodu* s oportunisty. Válka je nejlepší názornou lekcí. Oportunisté, jejich předáci, jejich nejvlivnější noviny a časopisy jsou ve *všech* zemích *pro* válku čili se fakticky *spojili* se „svou“ národní buržoazií (střední třídou, kapitalisty) proti proletářským masám. Říkáte, že také v Americe jsou socialisté, kteří se vyslovili pro obrannou válku. Uzavírat spojenectví s takovými lidmi je podle našeho názoru trestuhodné. *Takovéto* spojenectví je spojenectvím se středními vrstvami národa a s kapitalisty a znamená *rozchod* s mezinárodní revoluční dělnickou třídou. My jsme však pro rozchod s nacionalistickými oportunisty a pro spojenectví s mezinárodními revolučními marxisty a se stranami dělnické třídy.

Nikdy jsme se v našem tisku nestavěli proti sjednocení Socialistické strany USA se Socialistickou dělnickou stranou USA (SP and SLP)⁴⁰. Vždycky se však odvoláváme na Marxovy a Engelsovy dopisy [¹¹⁴, ¹¹⁵] (adresované zejména Sorgemu^[113], aktivnímu členovi amerického socialistického hnutí), ve kterých oba odsuzují sektářský charakter Socialistické dělnické strany (SLP)⁴¹.

Zcela souhlasíme s vaší kritikou staré internacionály.

Zúčastnili jsme se zimmerwaldské konference (Švýcarsko 5.—8. 9. 1915). Vytvořili jsme tam *levé křídlo* a předložili *vlastní rezoluci*^[329] a návrh manifestu^[80]. Tyto dokumenty právě vyšly německy, a proto vám je posílám (zároveň s německým překladem naší brožury *Socialismus a válka*^[248]) v naději, že máte ve vaší lize soudruhy, kteří umějí německy. Kdybyste nám mohli pomoci vydat tyto věci anglicky (což je možné jen v Americe, odkud bychom to pak poslali do Anglie), byli bychom vám za tuto vaši pomoc velmi vděční.

V našem boji za opravdový internacionalismus a proti „jingo-socialismu“ ve svém tisku vždycky poukazujeme na oportunistické předáky Socialistické strany v Americe, kteří jsou pro omezení imigrace čínských a japonských dělníků (zvláště po stuttgartském kongresu roku 1907 a v *rozporu* s jeho usneseními^[164]). Domníváme se, že nelze být internacionalistou a zároveň obhajovat takováto omezení. Tvrdíme, že američtí a zejména angličtí socialisté náležející k vládnoucím a *utlačujícím* národům, kteří nemají žádné námitky proti jakémukoli omezování imigrace a proti ovládnutí kolonií (Havajské ostrovy) a nejsou pro jejich úplnou nezávislost, jsou ve skutečnosti „jingo-socialisty“.

Závěrem vaši ligu ještě jednou srdečně zdravím a přeju jí všechno nejlepší. Byli bychom velmi rádi, kdybyste nám i nadále zasílali své informace a *spojili se* s námi ke společnému boji proti oportunismu a za skutečný internacionalismus.

Váš *N. Lenin*

NB: V Rusku jsou *dvě* sociálně demokratické strany. Naše strana („*ústřední výbor*“) je proti oportunismu. Druhá strana („*organizační výbor*“) je oportunistická. My jsme *proti* spolenectví s ní.

Můžete psát na naši oficiální adresu (Bibliothèque russe. Pro ÚV — rue Hugo de Senger, 7, *Genève*, Switzerland).

Ale raději pište na mou soukromou adresu: *Wl. Uljanov*,
Seidenweg 4a. III. *Bern*, Switzerland.

Napsáno anglicky
mezi 31. říjnem a 9. listopadem
(13. a 22. listopadem) 1915
Poprvé otištěno roku 1924
v publikaci Leninskij sbornik II

Přeloženo z angličtiny
podle rukopisu

O DVOU LINIÍCH REVOLUCE

V 3. čísle listu *Prizyv*⁴² se pan Plechanov pokouší zformulovat stěžejní teoretickou otázku nadcházející revoluce v Rusku^[73]. Vychází z jednoho Marxova citátu, v němž se praví, že francouzská revoluce v roce 1789 měla vzestupnou linii, kdežto revoluce v roce 1848 linii sestupnou. V prvním případě moc postupně přecházela od umírněnější strany k levicovější: konstitucionalisté — girondisté — jakobíni. Ve druhém případě naopak (proletariát — maloburžoazní demokraté — buržoazní republikáni — Napoleon III.). „Bylo by vhodné,“ míní náš autor, „usměrnit revoluci v Rusku po vzestupné linii“, tj. aby moc přešla nejprve do rukou kadetů a okťabristů⁴³, potom trudoviků a nakonec socialistů. Z této úvahy se pak samozřejmě vyvozuje závěr, že levice si v Rusku nepočíná rozumně, když nechce podporovat kadety a předčasně je diskredituje.

Tato „teoretická“ úvaha pana Plechanova je dalším příkladem nahrazování marxismu liberalismem. Pan Plechanov redukuje celý problém na to, zda byly „správné“ nebo nesprávné „strategické představy“ pokrokových sil. Marx uvažoval jinak. Poukazoval na fakt, že revoluce se v obou případech vyvíjela rozdílně, ale *vysvětlení* této rozdílnosti *nehledal* ve „strategických představách“. Z hlediska marxismu je totiž směšné hledat ji v rozdílných představách. Je třeba ji hledat v rozdílných *vzájemných vztazích*. Týž Marx napsal, že v roce 1789 se francouzská buržoazie spojila s rolnictvem, kdežto v roce 1848 maloburžoazní demokracie zradila proletariát.⁴⁴ Pan Plechanov zná tento Marxův názor, ale nezmiňuje se o něm, aby mohl Marxe

upravit „na způsob Struveho“. Ve Francii šlo v roce 1789 o svržení absolutismu a šlechty. Buržoazie na tehdejšímu stupni ekonomického a politického vývoje věřila v harmonii zájmů, nebála se o stabilitu svých mocenských pozic a spojila se s rolnictvem. Toto spojenectví zabezpečilo úplné vítězství revoluce. V roce 1848 šlo o svržení buržoazie proletariátem. Proletariátu se nepodařilo získat na svou stranu maloburžoazii a její zrada způsobila porážku revoluce. Vzestupná linie roku 1789 byla formou revoluce, v níž lidové masy zvítězily nad absolutismem. Sestupná linie roku 1848 byla formou revoluce, kdy většina maloburžoazie zradila proletariát a způsobila tak porážku revoluce.

Pan Plechanov nevycházel ze vzájemného vztahu tříd, celý problém zredukoval jen na „strategické představy“, a nahradil tak marxismus vulgárním idealismem.

Zkušenosti z revoluce roku 1905 v Rusku a z kontrarevolučního období svědčí o tom, že se u nás prosazovaly dvě revoluční linie v tom smyslu, že dvě třídy, proletariát a liberální buržoazie, bojovaly o rozhodující vliv na masy. Proletariát jednal revolučně a vedl demokratické rolnictvo do boje za svržení monarchie a statkářů. Že rolnictvo projevovalo revoluční snahy v demokratickém smyslu, to dokázaly v *masovém* měřítku *všechny* významné politické události: jak rolnická povstání v letech 1905—1906, tak nepokoje v armádě v týchž letech, dále „rolnický svaz“ v roce 1905 i první dvě dumy, v nichž trudovici z *řad rolníků* vystupovali nejenom „radikálněji než kadeti“, *nýbrž i revolučněji než socialisté-revolucionáři* a trudovici z řad inteligence. Na to se bohužel často zapomíná, ale je to fakt. Jak ve III. tak i ve IV. dumě trudovici z *řad rolníků* přes veškerou svou slabost ukázali, že vesnické masy jsou zaměřeny *proti* statkářům.

První linie buržoazně demokratické revoluce v Rusku, odvozená nikoli z tlachání o „strategii“, nýbrž z fakt, spočívala v tom, že proletariát rozhodně bojoval a rolnictvo jej nerozhodně následovalo. Obě tyto třídy šly proti mo-

narchii a proti statkářům. Avšak nedostatek sil a rozhodnosti obou těchto tříd zavinily porážku (i když samoděržaví přece jen dostalo co proto).

Druhou linii reprezentuje počínání liberální buržoazie. My bolševici jsme vždy, a zvláště od jara roku 1906, tvrdili, že jejími představiteli jsou kadeti a okťabristé jakožto *jednotná* síla. Desetiletí 1905—1915 náš názor potvrdilo. Kadeti spolu s okťabristy v rozhodujících chvílích boje zrazovali demokracii a „šli“ pomáhat carovi a statkářům. „Liberální“ linie revoluce v Rusku spočívala v „pacifikaci“ a tříštění boje mas v zájmu smíru buržoazie s monarchií. Takovéto počínání liberálů si vynucovaly jak mezinárodní okolnosti revoluce v Rusku, tak i síla ruského proletariátu.

Bolševici vědomě pomáhali proletariátu sledovat první linii, obětavě a směle bojovat a vést přitom rolnictvo. Menševici ustavičně sklouzávali ke druhé linii, tj. demoralizovali proletariát tím, že jeho hnutí přizpůsobovali liberálům, počínaje výzvou k účasti v Bulyginově dumě (v srpnu 1905) a konče kadetským vládním kabinetem v roce 1906 a uzavřením bloku s kadety *proti* demokracii v roce 1907. (V závorce poznamenejme, že z hlediska pana Plechanova utrpěly tehdy „správné strategické představy“ kadetů a menševiků porážku. Ale pročpak? Proč masy neuposlechly moudrého pana Plechanova a rad kadetů, které slyšely stokrát častěji než rady bolševiků?)

V letech 1904—1908 stejně jako později, v letech 1908 až 1914, se v politice mas uplatňovaly jediné tyto směry, směr bolševický a menševický. A proč? Protože jediné tyto směry měly pevné třídní kořeny, první proletářské a druhý liberálně buržoazní.

Nyní opět spějeme k revoluci. To vidí kdekdo. I *sám Chvostov* mluví o tom, že nálady mezi rolníky připomínají léta 1905—1906. A opět se tu setkáváme s *týmž* dvěma liniemi revoluce, s *týmž* vzájemným vztahem tříd, jenže trochu pozměněným pozměněnou mezinárodní situací. V roce 1905 byla veškerá evropská buržoazie pro carismus

a pomáhala mu až už miliardovými půjčkami (Francouzi), nebo výcvikem kontrarevoluční armády (Němci). V roce 1914 vypukla v Evropě válka; buržoazie všude načas zvítězila nad proletariátem a strhla jej do kalného proudu nacionalismu a šovinismu. V Rusku stejně jako dřív tvoří většinu obyvatelstva maloburžoazní lidové masy, především rolnictvo. Ty utlačují převážně statkáři. Politicky jsou zčásti netečné a zčásti kolísají mezi šovinismem („vítězství nad Německem“, „obrana vlasti“) a revolučností. Politickými představiteli těchto mas i tohoto kolísání jsou jednak narodníci (trudovici a socialisté-revolucionáři), jednak oportunističtí sociální demokraté (Naše dělo, Plechanov, Čcheidzeho frakce, organizační výbor), kteří v roce 1910 rázně vykročili cestou liberální dělnické politiky a na prahu roku 1915 už dospěli až k sociálšovinismu pánů Potresovů, Čerevaninů, Levických, Maslovů nebo k požadavku „jednoty“ s nimi.

Z této reálné situace zcela jasně vyplývá úkol proletariátu vést obětavý a neohrožený revoluční boj proti monarchii (hesla konference z ledna 1912⁴⁵, „tři základní požadavky“), boj, který strhává veškeré demokratické masy, tj. hlavně rolnictvo. A zároveň nelítostný boj proti šovinismu, boj za socialistickou revoluci v Evropě ve spolenectví s *jejím* proletariátem. Kolísání maloburžoazie není nahodilé, ale nevyhnutelně vyplývá z jejího třídního postavení. Válečná krize *posílila* ekonomické a politické faktory, které tlačí maloburžoazii, a tedy i rolnictvo doleva. To objektivně zajišťuje možnost úplného vítězství demokratické revoluce v Rusku. Že v západní Evropě již zcela dozrály objektivní podmínky pro socialistickou revoluci, to zde nemusíme dokazovat, to už před válkou uznávali všichni vlivní socialisté ve všech vyspělých zemích.

Hlavním úkolem revoluční strany je objasnit vzájemný vztah tříd v nadcházející revoluci. Organizační výbor, který v Rusku zůstává věrným spojencem listu Naše dělo a v zahraničí se ohání nic neříkajícími „levými“ frázemi,

se tomuto úkolu vyhýbá. Také Trockij řeší tento úkol nesprávně, když v listu Naše dělo opakuje svou „originální“ teorii z roku 1905^[99] a nechce se zamyslet nad příčinami, proč se celých deset let tato znamenitá teorie nedočkala žádné pozornosti.

Trockij ve své originální teorii přejímá od bolševiků výzvu k rozhodnému revolučnímu boji proletariátu a k vydobytí politické moci proletariátem a od menševiků „popírání“ úlohy rolnictva. Rolnictvo se prý rozvrstвило, diferencovalo, možnost, že splní svou revoluční úlohu, se prý stále zmenšuje; v Rusku není údajně možná „národní“ revoluce, protože „žijeme v období imperialismu“ a „imperialismus nestaví buržoazní národ proti starému režimu, ale proletariát proti buržoaznímu národu“.

Někdo si skutečně dovede kuriózně „pohrávat se slovíčkem“ imperialismus! Jestliže v Rusku už proletariát stojí proti „buržoaznímu národu“, znamená to, že je Rusko na prahu *socialistické* revoluce!! Pak ale heslo „konfiskace *statkářské* půdy“ (které Trockij v roce 1915 opakoval po lednové konferenci z roku 1912^[35]) není správné, pak se nemá mluvit o „dělnické *socialistické*“ vládě, nýbrž o „revoluční dělnické“ vládě!! Jak značně zmatené jsou Trockého myšlenky, vyplývá i z jeho výroku, že proletariát svou rozhodností za sebou strhne i „*neproletářské* (!) lidové masy“ (č. 217)!! Uniklo mu, že získá-li proletariát neproletářské masy venkova pro konfiskaci *statkářské* půdy a svrhne-li monarchii, bude to už znamenat dovršení „národní buržoazní revoluce“ v Rusku a revolučně demokratickou diktaturu proletariátu a rolnictva!

Celé desetiletí, slavné desetiletí mezi léty 1905 a 1915, dokázalo, že existují dvě, a jenom dvě třídní linie revoluce v Rusku. Diferenciace rolnictva vystupňovala třídní boj uvnitř rolnictva, vyburcovala značnou část politicky pasívních sil a přiblížila vesnický proletariát městskému (bolševici už od roku 1906 trvali na tom, aby vesnický proletariát měl *samostatné* organizace, a tento požadavek prosadili

i do rezoluce [66] stockholmského, menševického sjezdu⁴⁶). Avšak antagonismus mezi „rolnictvem“ a Markovy — Romanovy — Chvostovy se prohloubil, rozrostl a vyostřil. To je tak očividné, že to „nevyvrátí“ ani tisíc frází v desítkách pařížských článků Trockého. Trockij ve skutečnosti napomáhá liberálním dělnickým politikům v Rusku, kteří si „popírání“ úlohy rolnictva vykládají jako *necht* organizovat rolníky k revoluční činnosti.

A to je dnes nejdůležitější. Proletariát bojuje a bude obětavě bojovat za vydobytí moci, za republiku, za konfiskaci půdy, *čili* za získání rolnictva, za *využití* jeho revolučních sil, za účast „*neproletářských* lidových mas“ při osvobozování *buržoazního* Ruska od *militaristického feudálního* „imperialismu“ (= carismu). A toto osvobození buržoazního Ruska od carismu, od statkářské pozemkové držby a moci proletariát neprodleně využije ne k tomu, aby pomohl majetným rolníkům v jejich boji proti zemědělským dělníkům, nýbrž k tomu, aby ve spojení s evropskými proletáři uskutečnil socialistickou revoluci.

Social-demokrat, č. 48
20. listopadu 1915

Podle listu Social-demokrat

Přeměnu některých radikálních sociálních demokratů a revolučních marxistů v sociálšovinisty lze pozorovat ve všech válčících zemích. Šovinismus se šíří tak prudce, dravě a mohutně, že s sebou všude strhává i řadu bezpáteřných nebo politicky vyřízených levicových sociálních demokratů. Parvus, který se projevil jako dobrodruh už během revoluce v Rusku, klesl nyní ve svém plátku Die Glocke⁴⁷ úplně... až na dno. S neuvěřitelnou drzostí a samolibostí obhajuje německé oportunisty. Spálil všechno, čemu se kdysi klaněl: „zapomněl“ na boj mezi revolučním a oportunistickým směrem i na jejich někdejší úlohu v mezinárodní sociální demokracii. S drzostí fejetonisty, jistého si tím, že jej buržoazie pochválí, poklepává Marxe po rameni a bez nejmenší stopy po svědomité a pozorné kritické argumentaci jej „opravuje“. A nad nějakým Engelsem už jen pohrdavě mávne rukou. Obhajuje pacifisty a internacionalisty v Anglii, nacionalisty a hurávlastence v Německu. Anglickým sociálpatriotům sice spílá šovinistů a buržoazních přísluhovačů, ale zato na německé pěje chvalozpěvy jako na revoluční sociální demokraty a objímá se s Lenschem, Haenischem a Grunwaldem. Líže paty Hindenburgovi a ujišťuje čtenáře, že prý se „německý generální štáb postavil za revoluci v Rusku“, otiskuje lokajské ódy na toto „ztělesnění německého národního ducha“, na jeho „hluboké revoluční cítění“. Slibuje Německu bezbolestný přechod k socialismu s pomocí bloku konzervativců a části socialistů a s pomocí „potravinových lístků“. Jako ubohý zbabělec blahosklonně bere na milost zimmerwaldskou

konferenci, ale přitom se tváří, že si v jejím manifestu^[284] nevšiml míst namířených proti všem odrudám sociálšovinismu, od parvusovského a plechanovovského až po kolbovský a kautskistický.

V šesti číslech jeho plátku nenajdete ani jedinou poctivou myšlenku, ani jediný seriózní argument, ani jediný upřímný článek. Není to nic než stoka německého šovinismu, zamaskovaná pouťově vymalovaným vývěsním štítem: Vše v zájmu revoluce v Rusku. Je proto zcela přirozené, že si Kolb a saskokamenický list Volksstimme⁴⁸ tuto stoku pochvalují.

Pan Parvus je tak nedůvtipný, že se veřejně hlásí ke svému údajnému „poslání“ „stát se ideovým prostředníkem mezi ozbrojeným německým a revolučním ruským proletariátem“. Stačí dělníkům v Rusku ocitovat tuto šaškovskou frázi, aby se jí náležitě vysmáli. Jestliže si Prizyv pánů Plechanova, Bunakova a spol. právem vysloužil pochvalu šovinistů a Chvostova v Rusku, pak Die Glocke pana Parvuse je orgánem renegátství a špinavého lokajství v Německu.

V této souvislosti musíme upozornit ještě na jednu užitečnou stránku nynější války. Nejenže se „rychlopalným dělem“ zbavuje oportunistu a anarchismu, ale taky dokonale odhaluje dobrodruhy a větrné korouhvičky socialismu. A proletariátu může jen a jen prospět, že dějiny přikročily k očistě jeho hnutí už před socialistickou revolucí, a ne až teprve v jejím průběhu.

ZASTÍRÁNÍ
SOCIÁLŠOVINISTICKÉ
POLITIKY
INTERNACIONALISTICKÝMI
FRÁZEMI

Jaký je vztah mezi politickými fakty a politickou literaturou, mezi politickými událostmi a politickými hesly, mezi politickou skutečností a politickou ideologií? Tyto otázky mají dnes prvořadý význam pro pochopení celé krize internacionály, protože každá krize, dokonce i každý obrat ve vývoji má nevyhnutelně za následek nesoulad mezi starou formou a novým obsahem. Nemluvíme tu nyní o tom, že buržoazní společnost si neustále pěstuje takové politiky, kteří o sobě s oblibou tvrdí, že jsou nadtřídní, a takové oportunisty, kteří o sobě s oblibou tvrdí, že jsou socialisté, a kteří záměrně a soustavně klamou masy velmi nabubřelými a velmi „levými“ frázemi. V krizovém období můžeme totiž i u jejich poctivých účastníků téměř na každém kroku pozorovat nesoulad mezi slovy a činy. A velký pokrokový význam všech krizí, i těch nejtěžších, nejsvícenějších a nejbolestivějších, tkví mimo jiné právě v tom, že neobyčejně rychle, pronikavě a přesvědčivě odhalují a odvrhují ubohá, byť i dobře míněná slova a prohnílé, byť i s nejlepšími úmysly vybudované instituce.

V životě ruské sociální demokracie jsou nyní nejzávažnějším faktem volby petrohradských dělníků do výboru pro řízení válečného průmyslu. V průběhu války poprvé tyto volby a jedině ony skutečně přiměly *masy* proletářů zapojit se do diskuse a řešení základních otázek současné politiky a poskytly nám skutečný obraz *o tom, jak vypadá* sociální demokracie jako masová strana. Ukázalo se, že v ní existují

dva, pouze dva směry, jeden revolučně internacionalistický, skutečně proletářský, organizovaný naší stranou, který byl *proti obraně*. Druhý „obranářský“ neboli sociálšovinistický, blok naředělovců (tj. hlavního jádra likvidátorů), plechanovovců, narodníků a politicky neorganizovaných, přičemž celý tento blok byl podporován veškerým buržoazním tiskem a všemi černosotňovci v Rusku, což svědčí o buržoazní a nikoli proletářské podstatě politiky tohoto bloku.

Taková jsou fakta. Taková je skutečnost. A co hesla a ideologie? Petrohradský list Rabočeje utro⁴⁹, č. 2 (z 22. 10.), sborník organizačního výboru (Internacionála a válka, č. 1 z 30. 11. 1915^[19]) i poslední čísla listu Naše slovo^[105] na to dávají odpověď, nad níž se musí jaksepatří zamyslet každý, kdo se o politiku zajímá jen trochu seriózněji než Gogolův Petruška* o čtení.

Všimněme si proto, jaký obsah a význam má *tato* ideologie!

Nejzávažnějším dokumentem je petrohradský list Rabočeje utro. Sedí tu pohromadě likvidátorští a sociálšovinističtí pohlaváři s udavačem panem Gvozděvem. Tito lidé naprosto přesně vědí, co se dělo před volbami 27. září i v jejich průběhu. Tito lidé měli možnost utajit svůj blok s plechanovovci, narodníky a politicky neorganizovanými a také to udělali, ani slovem se nezmínili jak o významu tohoto bloku, tak o *poměru počtu* příslušníků jeho různých složek. Bylo pro ně výhodné tento „detail“ zatajit (pan Gvozděv i jeho přátelé z listu Rabočeje utro jistě tyto údaje měli), a proto ho zatajili. Ale vymyslet si kromě skupiny devadesáti a jednaosmdesáti ještě *třetí* skupinu, to už nemohli; lhát přímo na místě, v Petrohradě, tváří v tvář dělníkům, vymyslet si „třetí skupinu“, o níž v německém tisku a v listu Naše slovo vypráví bajky „kodaňský anonym“⁵⁰, to už nejde, protože lidé se zdravým rozumem nelžou, když

* Petruška — postava sluhy z Gogolových Mrtvých duší. *Čes. red.*

vědí, že jejich lež bude nutně hned na místě odhalena. Proto Rabočeje utro otiskuje článek K. Oranského (starý známý!) Dvě stanoviska^[69], velmi podrobně rozebírá obě stanoviska, tj. stanovisko skupiny devadesáti a skupiny jednaosmdesáti, ale ani jediným slovem se nezmiňuje o nějakém třetím. Mimochodem cenzura druhé číslo listu Rabočeje utro opravdu důkladně proškrtala, takže je v něm málem víc sloupců bílých než potišťených, ale jediné, co tehdy cenzura ušetřila, byly právě uvedené dva články — Dvě stanoviska a fejeton překrucující události z roku 1905^[18] v liberálním duchu —, tj. články, v nichž se bolševikům spílá za „anarchismus“ a „bojkotismus“. Carské vládě *vyhovuje*, když se pší a tisknou takovéhle věci. A není náhoda, že se jim všude poskytuje monopol legality, od despotického Ruska až po republikánskou Francii!

A jakými argumenty obhajuje Rabočeje utro své „obranářské“ neboli „sociálšovinistické“ stanovisko? Jen a jen vytáčkami, jen a jen internacionalistickými frázemi!! Naše stanovisko prý vůbec není „nacionalistické“, vůbec není „obranářské“, my říkáme jen to, „o čem se vůbec nemluví v prvním stanovisku“ (tj. v stanovisku skupiny devadesáti) — „že nám není lhostejný“ „vztah k situaci v zemi“, k její „záchraně“ „před porážkou a zkázou“. Naše stanovisko prý bylo „skutečně internacionalistické“, ukazovalo prý cesty a prostředky k „osvobození“ země a prý jsme v něm „shodně (!! s prvním stanoviskem) hodnotili vznik války a její sociálně politickou podstatu“, „shodně“ (!! s prvním stanoviskem) formulovali společný problém mezinárodní organizace a mezinárodní činnosti proletariátu“, ale (opravdu?) „i demokracie během války, ve všech obdobích vývoje světového konfliktu“ bez výjimky. Prý jsme také ve svých směrnicích tvrdili, že „za dané společenskopolitické situace dělnická třída nemůže převzít žádnou zodpovědnost za obranu země“, že „prý jsme se jednoznačně připojili především k mezinárodním úkolům demokracie“, „přispěli svou hřivnou k živému proudu úsilí, jehož etapami byla

Kodaň a Zimmerwald“ (podívejme se!). Jsme prý pro heslo „mír bez anexí“ (podtrženo listem Rabočeje utro). „Proti abstraktnosti a kosmopolitickému anarchismu prvního směru jsme postavili realismus a internacionálnost svého stanoviska, své taktiky.“

Zkrátka co slovo, to perla, že ano? Jenže kromě negramotnosti a repetilovovského žvanění⁵¹ se v těchto perlách obráží z hlediska buržoazie naprosto střízlivá a *správná* diplomacie. Aby mohla buržoazie působit na dělníky, musí se přestrojit za socialisty, sociální demokraty, internacionalisty atd., jinak by na ně neměla žádný vliv. Proto se Rabočeje utro přestrojuje, přikrášluje, přibarvuje, opentluje a vůbec dělá co může! Jsme ochotni podepsat třeba i stokrát jak zimberwaldský manifest^[284] (to je políček těm zimberwaldovcům, kteří tento manifest podepsali bez námitek vůči jeho bojácnosti a bez jakýchkoli výhrad!), tak vůbec každou rezoluci o imperialistické podstatě války i jakoukoli přísahu o naší věrnosti „internationalismu“ a o své „revolučnosti“ („osvobození země“ v cenzurovaném tisku = revoluce v tisku ilegálním), jen aby... jen aby nám nikdo nebránil vyzývat dělníky k účasti ve výborech pro řízení válečného průmyslu, tj. k *faktické* účasti v loupeživé, reakční („obraně“) válce.

Jedině o tohle jde, všechno ostatní jsou jen řeči. Jedině tohle je podstatné, všechno ostatní jsou fráze. *Jedině tohle potřebuje* policie, carská monarchie, Chvostov a buržoazie. Chytrí buržoové v zemích, kde na to jdou líp než u nás, jsou tolerantní vůči internacionalistickým a socialistickým frázím, jen když získají lidi pro obranu: vzpomeňte si na odezvu francouzských reakčních novin na londýnskou konferenci socialistů „Trojdohody“⁵². Prý je to u pánů socialistů jakýsi druh „tiku“, napsal jeden z těchto listů, jakýsi druh nervové choroby, kdy lidé mimoděk opakují stále týž posunek, týž pohyb svalů, stále totéž slovo. A tak ani „naši“ socialisté nedokážou o ničem mluvit bez ustavičného opakování takových slov jako: jsme internacionalisté,

jsme pro sociální revoluci. To není nebezpečné. Je to jen takový „tik“, ale „pro nás“ je důležité to, že jsou *pro obranu* vlasti.

Chytrí francouzští a angličtí buržoové uvažovali takto: Není pro lupičské vlády, pro imperialistickou buržoazii vlastně výhodné, když se účast v loupeživé válce obhazuje frázemi o demokracii, socialismu atp.? Není pro pána výhodné mít sluhu, který by se před lidem dušoval, že jeho pán zasvětil svůj život péči o lid a lásce k němu?

Rabočeje utro se zapřísahá Zimmerwaldem a *slowy* se distancuje od plechanovců, prohlašuje (č. 2), že s nimi „v mnohém nesouhlasí“, ale *ve skutečnosti* s nimi *v podstatě* souhlasí, ve skutečnosti *jde* společně s nimi, společně s vlastní buržoazii do „obranářských“ institucí šovinistické buržoazie.

Organizační výbor se nejenom zapřísahá Zimmerwaldem, ale stvrzuje to i „podpisem“, nejenom se distancuje od plechanovců, ale dokonce uveřejňuje slova jakéhosi anonyma A. M.[⁶⁰], který skryt svou anonymitou jako nějakým obranným štítem prohlašuje: „My, kteří se přikláníme k srpnovému bloku“⁵³ (?možná že se pod A. M. skrývají dokonce dva takoví, kteří „se přiklánějí“?), „považujeme za nutné prohlásit, že organizace Prizyv podle našeho názoru daleko překročila přípustné meze a členové skupin podporující Prizyv nemají v řadách organizací srpnového bloku co pohledávat.“ Vidíte, jak jsou ti „přiklánějící se“ A. M. kurážní, když tak bez obalu říkají pravdu do očí!

„Zahraněční sekretariát“ organizačního výboru, který vydal citovaný sborník, tvoří pět lidí, z nichž ani jeden nebyl ochoten prohlásit něco tak odvážného! Z toho vyplývá, že pětice tajemníků je proti rozchodu s Plechanovem (P. Axelrod ještě zcela nedávno prohlašoval[¹], že menševik Plechanov je mu bližší než bolševici internacionalisté), ale ze strachu před dělníky a z obavy, aby si nepokazil „reputaci“, o tom raději mlčí a jen místo sebe nechává mluvit

jednoho nebo dva příklánějící se anonymy, aby se blýskli laciným a neškodným internacionalismem...

Na jedné straně jednotliví tajemníci, A. Martynov^[59], L. Martov a Astrov^[2], polemizují s listem Rabočeje dělo, a Martov^[56] se dokonce za svou osobu vyslovuje proti účasti ve výborech pro řízení válečného průmyslu. Na druhé straně bundovec Ionov, který se považuje za „levějšího“, než je představitel skutečné politiky Bundu Kosovskij, pročež jej bundovci rádi stavějí do popředí, aby tak zastřeli svůj nacionalismus, propaguje „další rozvíjení staré taktiky“ (taktiky II. internacionály, která ji přivedla ke krachu), „ale rozhodně ne její likvidaci“^[21]. Redakce uveřejňuje dvojznačné, nic neříkající a diplomaticky vyhýbavé drobné připomínky k Ionovovu článku, ale nemá žádné námítky proti jeho *podstatě*, proti obhajobě bezzásadovosti a oportunistu „staré taktiky“. Anonymní A. M., „příklánějící se“ k srpnovému bloku, přímo *bere pod ochranu* měsíčník Naša zarja: sice se prý „odchýlil“ od internacionalistického stanoviska, „odmítl(?) politiku občanského míru pro Rusko a uznal nezbytnost okamžitého obnovení mezinárodních styků, a pokud je nám“ („příklánějícím se“ anonymům A. M.) „známo, schválil vyloučení Maňkova z dumské frakce“. Jedinečná obhajoba! I maloburžoazní narodnici jsou pro obnovení styků, i Kerenskij je proti Maňkovovi, ale označit lidi, kteří se vyslovili pro „neodporování válce“, za odpůrce politiky občanského míru (Burgfrieden) znamená klamat dělníky jalovými řeči.

Redakce sborníku organizačního výboru vystupuje jako celek s článkem Nebezpečné tendence^[68]. Tomu říkám příklad politické vychytralosti! Na jedné straně bombastické levičácké fráze proti autorům obranářských výzev (proti moskevským a petrohradským sociálšovinistům). Ale na druhé straně píše, že „*se dá těžko posoudit, z jakých stranických kruhů obě tyto deklarace pocházejí*“!! Ve skutečnosti však nemůže být nejmenší pochyby o tom, že pocházejí „*z kruhů*“ kolem časopisu Naše dělo, i když přispěvatelé tohoto legál-

ního časopisu samozřejmě nenesou vinu na vypracování ilegálního prohlášení... Členové organizačního výboru místo otázky ideových kořenů těchto prohlášení, jejich naprosté totožnosti s likvidátorským, sociálšovinistickým, „našedělovským“ *směrem* vznesli zbytečnou, formální a kromě policie nikomu nepotřebnou otázku, kdo *konkrétně* z členů toho či onoho *kroužku* je autorem. Na jedné straně redakce hřímá a vyhrožuje: internacionalisté srpnového bloku, semkněte své řady, abychom mohli „co nejenergičtěji čelit obranářským tendencím“ (129), abychom mohli vést „nesmiřitelný boj“ (126), ale na druhé straně hned vedle toho chytristika této fráze: „Linie dumské frakce podporované organizačním výborem nenarazila“ (dosud „na otevřenou opozici“ (129)!!

Jenže tato linie, jak dobře vědí i sami autoři, vlastně žádnou linií není, je pouze skrytou obhajobou listů *Naše dělo* a *Rabočeje utro*...

Vezměme si „nejlevicovější“ a „nejzásadovější“ článek sborníku, jehož autorem je L. Martov. Stačí ocitovat jedinou větu vyjadřující autorovu myšlenku, abychom se přesvědčili, co je to za zásadovost. „Samo sebou se rozumí, že kdyby nynější krize vedla k vítězství demokratické revoluce, k republice, charakter války by se od základu změnil“ (116). To je vyložená a do nebe volající lež. Martov určitě musel vědět, že demokratickou revolucí a republikou se rozumí buržoazně demokratická revoluce a republika. Charakter války mezi buržoazními a *imperialistickými* velmocemi by se *ani o vlásek* nezměnil, kdyby v jedné z těchto velmocí byl rychle smeten militaristický absolutistickofeudální imperialismus, protože by se tím neodstranil, ale *upevnil* imperialismus ryze buržoazní. Proto také náš list v č. 47^[34], v tezi č. 9* prohlásil, že strana proletariátu Ruska nebude v této válce bránit dokonce ani vlast republikánů a revolucionářů, pokud jsou to šovinisté jako Plechanov, narodnici,

* Viz tento svazek, s. 69. *Red.*

Kautsky, našedělovci, Čcheidze, organizační výbor atp.

A Martova vůbec nezachrání vyhubá veta v poznámce na s. 118, kde v rozporu s tím, co sám řekl na s. 116, „pochybuje“, zda buržoazní demokracie může bojovat „proti mezinárodnímu imperialismu“ (samozřejmě nemůže); „pochybuje“, zda buržoazie nepřemění republiku z roku 1793 v Gambettovu a Clemenceauovu republiku. Od základu mylná teorie se nemění: v roce 1793 bojovala nejpokrokovější třída *buržoazní* revoluce ve Francii proti *před-revolučním* monarchiím Evropy. Rusko však v roce 1915 nebojuje proti zaostalejším, nýbrž proti vyspělejším zemím, které stojí na prahu *socialistické* revoluce. To znamená, že roli jakobínů z roku 1793 může ve válce z let 1914—1915 sehrát jedině proletariát, který uskuteční vítěznou socialistickou revoluci. To znamená, že ruský proletariát by mohl v nynější válce „bránit vlast“, považovat „charakter války za od základu změněný“ výhradně v tom případě, *kdyby* revoluce dosadila k moci právě stranu proletariátu, *kdyby* právě této straně dovolila, aby všechnu sílu revolučního rozmachu i státního aparátu zaměřila na okamžité a bezprostřední uzavření svazku se socialistickým proletariátem Německa a Evropy (Social-demokrat, č. 47, teze č. 11)*.

Martov končí svůj článek plný efektních frází vrcholně efektní výzvou k „sociální demokracii Ruska“, aby „hned na počátku politické krize zaujala jasné revolučně internacionalistické stanovisko“. Chce-li se čtenář přesvědčit, zda se za tím efektem neskrývá něco shnilého, ať si položí otázku: Co vlastně v politice znamená zaujmout stanovisko? 1. Jménem určité organizace (třeba i jen „pětice“ tajemníků) přiměřenou formou zhodnotit situaci a taktiku, tj. navrhnout řadu rezolucí; 2. zformulovat pro danou situaci bojové heslo; 3. obojí spojit s *akcemi* proletářských *mas* a jejich uvědomělého předvoje. Ideoví vůdcové „pětice“

* Viz tento svazek, s. 69. *Red.*

Martov a Axelrod nedělají ani jedno, ani druhé, ani třetí, ale ve všech těchto třech bodech fakticky *podporují sociálšovinisty* a kryjí je! Za 16 měsíců války pět zahraničních tajemníků nezaújalo ani „jasné“, ani přiměřené programové a taktické stanovisko. Martov kolísá hned doleva, hned doprava, Axelrod se kloní jenom doprava (viz zejména jeho německy psanou brožuru^[133]). Nic jasného, nic přesně zformulovaného, nic organizovaného, vůbec žádné stanovisko! „Jako ústřední bojové heslo pro danou situaci,“ píše za svou osobu Martov, „musí ruský proletariát vytyčit heslo ústavodárného shromáždění pro likvidaci carismu i války.“ Toto heslo není vůbec vhodné, nemá zásadní význam a není ani bojové, protože postrádá to hlavní: sociálně třídní a politicky konkrétní obsahové vymezení pojmu této dvojí „likvidace“. Je to jen vulgární buržoazně demokratická fráze, ale ne ústřední, bojové a proletářské heslo.

Avšak ani pokud jde o to hlavní, o spojení s *masami* v Rusku, je přínos Martova a spol. nejen nulový, ale ještě minusový. Nikdo totiž za nimi nestojí. Volby ukázaly, že masy stojí jen za blokem buržoazie a listu Rabočeje utro a že odvolávat se na organizační výbor a na Čcheidzeho frakci není nic než snaha o zastírání tohoto buržoazního bloku.

Social-demokrat, č. 49
21. prosince 1915

Podle listu Social-demokrat

PŘEDMLUVA K BROŽUŘE
N. BUCHARINA
SVĚTOVÉ HOSPODÁŘSTVÍ
A IMPERIALISMUS

Není třeba nijak zvlášť vysvětlovat závažnost a aktuálnost tématu, jemuž je věnována práce N. I. Bucharina. Otázka imperialismu je nejenom jednou z nejpodstatnějších, ale možná vůbec nejpodstatnější otázkou oné oblasti ekonomické vědy, která se zabývá změnami forem kapitalismu v poslední době. Je bezpodmínečně nutné, aby se každý, kdo se zajímá nejen o ekonomii, nýbrž o kteroukoli sféru současného společenského života, seznámil s fakty, jež se těchto otázek týkají a která autor v tak hojném množství nashromáždil na základě nejnovějších materiálů. Samozřejmě nemůže být ani řeč o konkrétním historickém hodnocení nynější války, pokud se nebude za jeho základ považovat objasnění podstaty imperialismu po stránce ekonomické i politické. Bez toho vůbec nelze pochopit hospodářské a diplomatické dějiny posledních desetiletí a je vůbec směšné mluvit o možnosti vytvořit si správný názor na válku. Z hlediska marxismu, který v tomto ohledu zvlášť důrazně vyjadřuje požadavky soudobé vědy vůbec, se lze jedině usmát nad „vědeckým“ významem takových metod, kdy se konkrétním historickým hodnocením války rozumí vytrhávání jednotlivých bezvýznamných, vládnoucím třídám té či oné země příjemných nebo vyhovujících fakt z diplomatických „dokumentů“, z běžných politických událostí atd. G. Plechanov se například musel zcela rozejít s marxismem, aby mohl analýzu základních znaků a tendencí imperialismu jakožto systému ekonomických vztahů soudobého vysoce rozvinutého, zralého a přezrálého kapitalismu nahradit honbou za několika bezvýznamnými

fakty příjemnými Puriškevičům a Miljukovům. Přitom se vědecký pojem imperialismu degraduje jen na jakousi ná-
dávku označující přímé konkurenty, soupeře a protivníky
dvou právě jmenovaných imperialistů, jejichž třídní pří-
slušnost je úplně stejná jako u jejich soupeřů a protivníků!
Ale kdo by se tomu divil v dnešní době, kdy se zapomíná
na slova, kdy se opouštějí zásady, obracejí naruby světové
názory, odvrhují rezoluce a slavnostní sliby!

Vědecký význam práce N. I. Bucharina spočívá pře-
devším v tom, že zkoumá základní fakta o světovém hospo-
dářství, týkající se imperialismu jako celku, jako určitého
vývojového stupně nejvyspělejšího kapitalismu. Bylo obdo-
bí relativně „pokojného“ kapitalismu, kdy ve vyspělých
evropských zemích kapitalismus zcela zvítězil nad feuda-
lismem a kdy se mohl vyvíjet *relativně* velmi klidně a rovno-
měrně, „pokojně“ pronikat do rozsáhlých oblastí dosud
neobsazených území a zemí, které ještě nebyly definitivně
vtaženy do kapitalistického víru. Ale i v tomto období, kte-
ré trvalo přibližně od roku 1871 do roku 1914, „pokojný“
kapitalismus vytvářel životní podmínky velmi a velmi vzdá-
lené od skutečného „pokoje“ jak ve vojenském, tak i v cel-
kovém třídním smyslu. Pro devět desetin obyvatel vyspě-
lých zemí, pro stamilióny obyvatel kolonií a zaostalých zemí
nebylo toto období obdobím „pokoje“, ale obdobím útla-
ku, utrpení a hrůzy, jež byla o to nesnesitelnější, že se zdála
být „hrůzou bez konce“. Toto období nenávratně minulo
a bylo vystřídáno obdobím relativně mnohem bouřlivěj-
ším, probíhajícím ve výkyvech, skocích, katastrofách
a konfliktech, kdy pro většinu obyvatel začíná být typičtější
„konec s hrůzou“ než „hrůzy bez konce“.

Přitom je mimořádně důležité mít na zřeteli, že tato
změna nebyla způsobena ničím jiným než bezprostředním
rozvojem, rozšiřováním a pokračováním nejhlubších a nej-
základnějších tendencí kapitalismu a zbožní výroby vůbec.
Růst směny, růst velkovýroby, to jsou základní tendence,
jež můžeme pozorovat po celá staletí skutečně na celém

světě. Tato směna však na určitém stupni svého vývoje a vývoje velkovýroby, právě na stupni, jehož bylo dosaženo přibližně na přelomu 19. a 20. století, vedla k takovému zmezinárodnění ekonomických vztahů a kapitálu a k tak mohutnému rozvoji velkovýroby, že volnou konkurenci začal nahrazovat monopol. Typickými se už tehdy staly ne „volně“ navzájem si konkurující podniky uvnitř jednotlivých zemí a *mezi jednotlivými zeměmi*, ale monopolistické svazy podnikatelů, trusty. Typickým „vládcem“ světa se už tehdy stal finanční kapitál, mimořádně pohyblivý a pružný a uvnitř jednotlivých zemí i v mezinárodním měřítku tak navzájem propojený, tak neosobní a odtržený od bezprostřední výroby, že se nebývale snadno koncentruje a je už dnes tak vysoce zkoncentrovaný, že o osudech celého světa doslova rozhoduje několik stovek milionářů a multimilionářů.

Při *abstraktně* teoretickém způsobu uvažování lze dospět ke stejnému závěru jako Kautsky, který se rovněž, i když trochu jinak, rozešel s marxismem, a to, že už není příliš daleko doba, kdy se tito kapitáloví magnáti na celém světě spojí do jediného celosvětového trustu, který vzájemné soupeření a boj jednotlivých státních finančních kapitálů nahradí mezinárodním finančním kapitálem. Tento závěr je však právě tak abstraktní, zjednodušený a nesprávný jako obdobný závěr našich „struvovců“ a „ekonomistů“ z 90. let minulého století, kteří z pokrokovosti kapitalismu, z jeho nevyhnutelnosti a definitivního vítězství v Rusku vyvozovali závěry tu apologetické (nekritický obdiv ke kapitalismu, smířování se s ním, jeho vychvalování místo boje), tu apolitické (tj. odmítající politiku nebo její důležitost, popírající pravděpodobnost celospolečenských politických otřesů atd., což byl omyl speciálně „ekonomistů“), nebo zas naopak „stávkářské“ („všeobecná stávka“ jako apoteóza stávkového hnutí, dospívající až k opomíjení nebo ignorování jiných forem hnutí a „přeskakující“ od kapitalismu rovnou k jeho překonání jediné a výhradně s pomocí stávek).

Všechno nasvědčuje tomu, že i dnes může nesporný fakt pokrokovosti kapitalismu ve srovnání s poloměšťáckým „rájem“ volné konkurence, fakt nevyhnutelnosti imperialismu a jeho definitivního vítězství ve vyspělých zemích světa nad „pokojným“ kapitalismem vést k stejně častým a rozmanitým politickým i apolitickým omylům a chybám.

U Kautského se sice jeho zjevný rozchod s marxismem neprojevil jako odmítání nebo opomíjení politiky, ani jako „přeskakování“ *přes* mimořádně početné a rozmanité politické konflikty, otřesy a přeměny v imperialistickém období, ani jako apologetika imperialismu, ale jako *snění o „pokojném“ kapitalismu*. Avšak „pokojný“ kapitalismus byl vystřídán nepokojným, útočným imperialismem, provázeným katastrofami, a to musel uznat i Kautsky, který to ostatně uznal už v roce 1909 ve zvláštní práci⁵⁴, v níž ještě naposled vystoupil jako marxista s jasně vyhraněnými závěry. Ale když už se nedá prostě, jednoduše a primitivně snít o možnosti vrátit se od imperialismu zpátky k „pokojnému“ kapitalismu, nebylo by aspoň možné vydávat toto v podstatě maloburžoazní snění za nevinné úvahy o „pokojném“ „ultraimperialismu“? Označíme-li slovem ultraimperialismus mezinárodní sdružení národních (přesněji řečeno v rámci států izolovaných) imperialismů, které „by mohlo“ odstranit pro maloburžou zvláště nepříjemné, zneklidňující a znepokojivé konflikty, jako jsou války, politické otřesy atp., proč by nebylo možné vyhnout se současnému období imperialismu, které je plné konfliktů a katastrof, nevinným sněním o relativně pokojném, relativně bezkonfliktním, relativně bez katastrof se vyvíjícím „ultraimperialismu“? Nebylo by možné se takto vyhnout „tvrdým“ úkolům, které Evropě ukládá a už uložilo nastupující období imperialismu, sněním o tom, že snad toto období brzy pomine a že po něm třeba ještě nastane relativně „pokojné“ období „ultraimperialismu“, jež nebude vyžadovat „tvrdou“ taktiku? A právě Kautsky tvrdí, že prý „takováto nová (ultraimperialistická) fáze kapitalismu je rozhodně

myslitelná“, nemůžeme však dosud „rozhodnout, zda je uskutečnitelná“ (Neue Zeit, s. 144, 30. 4. 1915).

Tato snaha mávnout rukou nad imperialismem, který se už stal faktem, a místo toho snít o nějakém budoucím „ultraimperialismu“, který možná ani není uskutečnitelný, nemá s marxismem nic společného. Marxismus je v této hlubokomyslné konstrukci uznáván pro onu „novou fázi kapitalismu“, za jejíž *uskutečnitelnost* neručí ani sám její autor. Avšak pro nynější, už dnes existující fázi nám místo marxismu nabízí maloměšťáckou a hluboce reakční snahu zahladit rozpory. V roce 1909 Kautsky ve své práci [226] o tomto právě nadcházejícím vypjatém a katastrofami provázeném období, jehož příchod musel nutně předvídat a bezvýhradně uznat, *sliboval*, že bude marxistou. Ale teď, když už je naprosto zřejmé, že toto období nadešlo, zase jen *slibuje*, že bude marxistou až v onom budoucím období ultraimperialismu, o němž však neví, zda je uskutečnitelné! Zkrátka a dobře, *slibů*, že bude marxistou, vrchovatě, ale až *jindy*, ne dnes, ne za nynějších podmínek, ne v tomto období! Marxismus na úvěr, marxismus příslibený, marxismus až zítra, ale dnes maloburžoazní oportunistická teorie, a *nejen* teorie, ale i zahlazování rozporů. Něco jako „v dnešních časech“ tolik rozšířený internacionalismus na vývoz, kdy horliví — a jak horliví! — internacionalisté a marxisté sympatizují s každým projevem internacionalismu... v táboře svých protivníků, všude, jen ne u sebe doma, jen ne u svých spojenců; sympatizují s demokracií... pokud ovšem zůstává jen *slibem* „spojenců“; jsou nakloněni „sebeurčení národů“, jenom *ne* těch, které jsou závislé na národu, jenž má tu čest je pokládat za své příslušníky... Zkrátka, jedna z tisíce a jedné podoby pokrytectví!

Můžeme však popřít, že *po* imperialismu je abstraktně „myslitelná“ nová fáze kapitalismu, totiž ultraimperialismus? Nemůžeme. Abstraktně si takovou fázi můžeme představit. Jenže v praxi to znamená stát se oportunistou, který se odvrací od ožehavých úkolů současnosti, aby mohl snít

o neožehavých úkolech budoucnosti. V teorii to znamená neopírat se o reálný vývoj, ale v zájmu onoho snění se od něho svévolně *odtrhovat*. Vývoj nepochybně *směřuje* k jed-
nomu jedinému celosvětovému trastu, který pohltní bez
výjimky všechny podniky a bez výjimky všechny státy.
Jenže k tomu *směřuje* za takových okolností, takovým tem-
pem a za takových rozporů, konfliktů a otřesů, a to nejen
ekonomických, nýbrž i politických, národnostních atd. atd.,
že rozhodně ještě *předtím*, než dojde k vytvoření onoho
jediného celosvětového trastu, k „ultraimperialistickému“
celosvětovému sdružení národních finančních kapitálů,
musí imperialismus nevyhnutelně zkrachovat a kapitalis-
mus se musí změnit ve svůj protiklad.

XII. 1915

V. Iljin

Poprvé otištěno
21. ledna 1927
v Pravdě, č. 17

Podle rukopisu

OPORTUNISMUS A KRACH

II. INTERNACIONÁLY⁵⁵

Je poučné porovnat stanoviska různých tříd a stran ke krachu internacionály, který odhalila válka v letech 1914 až 1915. Buržoazie na jedné straně vychvaluje a do nebe vynáší socialisty, kteří se vyslovují pro „obranu vlasti“, tj. pro válku a pro podporu buržoazie. Na druhé straně však upřímnější a méně diplomatictí představitelé buržoazie mají z krachu internacionály a z krachu socialistických „iluzí“ škodolibou radost. Mezi socialisty, kteří jsou pro „obranu vlasti“, najdete tytéž dva odstíny: „extremisté“, jako například Němci W. Kolb a W. Heine, krach internacionály přiznávají, ale vinu za něj svalují na „revoluční iluze“ a usilují o znovuvytvoření *ještě oportunističtější* internacionály. V praxi se však shodují s „umírněnými“ a opatrnými socialistickými „obránci vlasti“ typu Kautského, Renaudela a Vanderveldeho, kteří krach internacionály vytrvale popírají, domnívají se, že jde pouze o dočasné přerušování její činnosti, a obhajují životaschopnost a právo na existenci právě II. internacionály. Revoluční sociální demokraté různých zemí přiznávají krach II. internacionály a nezbytnost vytvořit třetí.

Abychom mohli rozhodnout, kdo má pravdu, rozeberme historický dokument, který se týká nynější války a který jednomyslně a oficiálně podepsaly *všechny* socialistické strany světa. Tímto dokumentem je basilejský manifest^[259] z roku 1912. Je pozoruhodné, že v teorii se žádný socialista neodvážil popírat nutnost hodnotit kteroukoli válku z konkrétně historického hlediska. Ale dnes se kromě několika

málo „levicových“ sociálních demokratů nikdo neodvažuje ani basilejský manifest přímo, otevřeně a jednoznačně odmítat, prohlásit jej za chybný, ani jej důkladně rozebrat a porovnat jeho teze s činy socialistů po vypuknutí války.

Pročpak asi? Protože basilejský manifest nemilosrdně odhaluje falešnost úvah a jednání většiny oficiálních socialistů. *Není v něm ani slůvko* jak o „obraně vlasti“, tak o rozdílu mezi útočnou a obrannou válkou! *Ani zmínka* o tom, o čem nejvíc mluví, co nejvíc vykřikují a vytrubují do světa oficiální vůdcové sociální demokracie jak v Německu, tak i v zemích Čtyřdohody. Basilejský manifest vymezuje zcela přesně, jasně a jednoznačně konkrétní střetávání zájmů, které v roce 1912 připravovalo a v roce 1914 pak rozpoutalo válku. Konstatuje, že jde o konflikty na půdě „kapitalistického imperialismu“, o konflikty mezi Rakouskem a Ruskem kvůli „nadvládě nad Balkánem“, mezi Anglií, Francií a Německem kvůli jejich (jich *všech!*) „dobyvačné politice v Malé Asii“, mezi Rakouskem a Itálií kvůli snaze obou „zatláhnout Albánii do sféry svého vlivu“, podříditi jí své „hegemonii“, o konflikty mezi Anglií a Německem způsobené jejich vzájemným „antagonismem“, ale také „úklady carismu o Arménii, Cařihrad atp.“. Každému je jasné, že se to úplně všechno týká i nynější války. Manifest naprosto jasně konstatuje, že tato válka má ryze dobyvačný, imperialistický, reakční a zotročující charakter, a vyvozuje z toho také nevyhnutelný závěr, že válku nelze „ospravedlňovat v žádném případě nějakými národními zájmy“, že se válka připravuje „pro zisky kapitalistů a ctižádost dynastií“ a že se dělníci dopustí „zločinu, budou-li do sebe střílet“.

V těchto tezích je obsaženo všechno podstatné, co je třeba k pochopení zásadního rozdílu mezi dvěma velkými historickými obdobími. Tím prvním bylo období let 1789 až 1871, kdy většina válek v Evropě byla nepochybně spjata s *nejdůležitějšími* „národními zájmy“, totiž s mohutnými buržoazně pokrokovými národně osvobozeneckými hnutími, jež se týkala miliónů obyvatel, s likvidací feudalismu,

absolutismu a cizího útlaku. Z tohoto a jedině z tohoto základu vyrostl pojem „obranu vlasti“, obrany osvobozujícího se buržoazního národa proti středověku. Jedině v tomto smyslu socialisté uznávali „obranu vlasti“. A ani dnes nelze *v tomto smyslu* neuznávat například obranu Persie nebo Číny proti Rusku nebo Anglii, Turecka proti Německu nebo Rusku, Albánie proti Rakousku a Itálii atp.

Válka v letech 1914—1915 už však patří, jak to jasně říká basilejský manifest, do zcela jiného historického období, má už zcela jiný charakter. Je to válka mezi dravci o rozdělení kořisti, o zotročení jiných zemí. Vítězství Ruska, Anglie a Francie způsobí zdeptání Arménie, Malé Asie atd., jak to *bylo řečeno* v basilejském manifestu. Vítězství Německa znamená zdeptání Malé Asie, Srbska, Albánie atd. I toto tam *bylo řečeno* a všichni socialisté to uznali! Všechny řeči velmocí (čti velkých dravců), jež bojují o vládu nad světem, o trhy a „sféry vlivu“, o možnost zotročovat národy, že vedou válku obrannou nebo že brání vlast, jsou lživé, absurdní a pokrytecké! A není divu, že se „socialisté“, kteří jsou pro obranu vlasti, *bojí* připomínat a přesně citovat basilejský manifest, neboť je *usvědčuje* z pokrytectví. Basilejský manifest *dokazuje*, že socialisté, kteří jsou schopni uznávat „obranu vlasti“ ve válce v letech 1914—1915, jsou socialisty jen slovy, ale jsou to šovinisté skutky. Jsou to sociálšovinisté.

Jestliže jde o válku, která je spjata se zájmy národního osvobození, vyplývá z toho pro socialisty jedna taktika. Jde-li však o válku imperialistickou, dobovačnou, loupeživou, vyplývá z toho druhá taktika. A basilejský manifest tuto druhou taktiku jasně definoval. Válka vyvolá „hospodářskou a politickou krizi“, říká se v něm. Tuto krizi je třeba „využít“ k „urychlení likvidace nadvlády kapitálu“; těmito slovy se *konstatuje*, že sociální revoluce *dozrála*, že je *možná*, že se *blíží* právě v souvislosti s válkou. „Vládnoucí třídy“ se bojí „proletářské revoluce“, prohlašuje manifest a přímo se odvolává na příklad Komuny a na rok

1905, tj. na příklady revolucí, stávek a občanské války. Ti, kdo tvrdí, že socialisté „neprojednávali“, „neřešili“ otázku stanoviska k válce, lžou. Basilejský manifest otázku taktiky *vyřešil*: je pro taktiku proletářských revolučních akcí a občanské války.

Bylo by mylné se domnívat, že basilejský manifest jsou jen plané řeči, pouhé bezduché fráze a lehkovážné hrozby. To jsou ochotni prohlašovat leda ti, které tento manifest odhaluje! Není to však pravda! Basilejský manifest shrnuje obrovské množství propagačního a agitačního materiálu za celé období II. internacionály, za léta 1889—1914. Bez nadsázky *je shrnutím miliónů a miliónů** provolání, novinových článků, knih a projevů socialistů nejrůznějších zemí. Prohlásit tento manifest za omyl znamená prohlásit za omyl celou II. internacionálu, veškerou činnost sociálně demokratických stran vykonávanou celá desetiletí. Zřící se basilejského manifestu znamená zřící se celých dějin socialismu. Basilejský manifest neříká nic *zvláštního*, nic *mimořádného*. Vyslovuje jen a jen to, čím socialisté *vedli za sebou masy*: uznává „pokojnou“ činnost za *přípravu k proletářské revoluci*. Basilejský manifest zopakoval to, co řekl roku 1899 na kongresu Guesde, když se vysmíval ministerialismu socialistů *v případě* války o trhy, v případě „brigandages capitalistes“^{***} (En garde!^[193], s. 175—176), nebo Kautsky roku 1909 v Cestě k moci^[226], když upozorňoval na to, že „pokojné období“ končí a začíná období válek a revolucí, boje proletariátu o moc.

Basilejský manifest nezvratně dokazuje, že socialisté, kteří v letech 1914—1915 hlasovali pro úvěry, vstupovali do vlády a byli pro obranu vlasti, úplně *zradili* socialismus. Tato zrada je nesporným faktem. Popírat ji mohou leda pokrytci. Jde jen o to, jak ji *vysvětlit*.

* Slova „bez nadsázky *miliónů a miliónů*“ nadepsal Lenin tužkou nad neškrtnutá slova „*je shrnutím desítek miliónů*“. *Red.*

** — kapitalistického olupování. *Red.*

Bylo by nesmyslné, nevědecké a směšné zredukovat tento problém na úlohu *jednotlivců*, odvolávat se na Kautského, Guesda nebo Plechanova („dokonce i“ na takové lidi!). To by bylo jen trapné vymlouvání se. Seriózní vysvětlení však vyžaduje analýzu *ekonomického* významu dané politiky, dále analýzu jejích základních *idejí* a konečně prozkoumání dějin jednotlivých *směrů* socialismu.

Co je *ekonomickou* podstatou „obranu vlasti“ ve válce v letech 1914—1915? Na to už odpověděl basilejský manifest. Válku vedou *všechny* velmoci s cílem *loupit*, rozdělit si svět a zotročit národy. Buržoazii to přináší znásobené zisky. Nepočtené vrstvě dělnické byrokracie a aristokracie, ale také drobné buržoazii (inteligenci apod.), která se „přimkla“ k dělnickému hnutí, to slibuje *drobty* z těchto zisků. Ekonomická základna „sociálšovinismu“ (tento termín je přesnější než termín sociálpatriotismus, který zlo přikrášluje) je zcela totožná s oportunistem: spojenectví početně nepatrné „horní vrstvy“ dělnického hnutí se „svou“ národní buržoazií *proti* masám proletariátu. Spojenectví *lokajů* buržoazie s buržoazií *proti třídě*, kterou buržoazie vykořisťuje. Sociálšovinismus je dovršením oportunismu.

Sociálšovinismus a oportunismus mají týž politický obsah: spolupráci tříd, zřeknutí se diktatury proletariátu, zřeknutí se revolučních akcí, uznávání buržoazní legality, nedůvěru k proletariátu, důvěru k buržoazii. Týtéž politické ideje. Tentýž politický obsah taktiky. Sociálšovinismus je přímým pokračováním a dovršením millerandismu, bernsteinismu, anglické liberální politiky, jejich úhrnem, bilancí, výslednicí.

Během celého období let 1889—1914 můžeme v socialismu pozorovat dva hlavní směry: oportunistický a revoluční. Týtéž dva směry, pokud jde o postoj k socialismu, se v něm projevují i nyní. Zanechte manýry buržoazních a oportunistických lhářů, kteří se odvolávají na jednotlivé *osoby*, a všimněte si jednotlivých *směrů* v celé řadě zemí!

Vezměte si deset evropských zemí: Německo, Anglii, Rusko, Itálii, Holandsko, Švédsko, Bulharsko, Švýcarsko, Belgii a Francii! V prvních osmi se rozdělení stran na oportunistický a revoluční *směr* přesně kryje s rozdělením na sociálšovinisty a revoluční internacionalisty. Hlavními *ohnisky* sociálšovinismu — v sociálním, politickém smyslu — jsou časopis Sozialistische Monatshefte⁵⁶ a spol. v Německu, fabiáni⁵⁷ a Labouristická strana v Anglii⁵⁸ (Nezávislá labouristická strana s nimi vytvářela *blok* a sociálšovinismus tam měl větší vliv než v Britské socialistické straně, kde jsou asi tři sedminy internacionalistů: 66 a 84), Naša zarja a organizační výbor (a Naše dělo) v Rusku, strana Bissolatiho v Itálii, strana Troelstrova v Holandsku, Branting a spol. ve Švédsku, „širocí“ v Bulharsku⁵⁹, Greulich a „jeho“ lidé* ve Švýcarsku. A právě mezi revolučními sociálními demokraty už zazněl ve *všech* těchto zemích více či méně ostrý protest proti sociálšovinismu. Výjimkou jsou pouze dvě z těchto deseti zemí, kde sice také nechybějí internacionalisté, ale jsou *slabí*; ne že by neexistovali, ale spíš se o nich nic neví (Vaillant se přiznal, že dostává od internacionalistů dopisy, netiskne je však).

Sociálšovinismus je dovršením oportunismu. To je nesporné. Jeho spojenectví s buržoazií bylo ideové, skryté. Nyní je veřejné, nezastřené. Právě ze spojenectví s buržoazií a s generálními štáby načerpal sociálšovinismus sílu. Ti, kdo tvrdí (včetně Kautského), že „masy“ proletářů se přiklonily k šovinismu, lžou: nikdo se jich nikde *neptal* (snad s výjimkou Itálie, kde se před vyhlášením války vedly devět měsíců spory a kde byly masy *proti* Bissolatiho straně). Masy byly omráčené, zstrašené, roztržštěné a zdeptané válečným stavem. Svobodně hlasovali *jedinně* vůdcové, a to *pro* buržoazii a *proti* proletariátu! Je směšné a absurdní považovat oportunismus za *vnitrostraničný* jev! Všichni marxisté, jak v Německu, tak ve Francii atd., vždycky tvrdili

* V rukopisu Lenin nad slovo „lidé“ napsal výraz „křídlo“. *Red.*

a dokazovali, že oportunistus je projev buržoazního vlivu na proletariát, že je to buržoazní dělnická politika, spoje-nectví nepatrné části okrajových proletářských živlů s buržoazií. A tento oportunistus, který za „pokojného“ kapitalismu po několik desetiletí dozrával, dozrál v letech 1914—1915 natolik, že se stal otevřeným spojencem buržoazie. Jednota s oportunistem je jednota proletariátu se svou národní buržoazií, tj. podřízení se této buržoazii, je to rozbití jednoty mezinárodní revoluční dělnické třídy. To neznamená, že by byl žádoucí nebo jen možný okamžitý rozchod s oportunisty ve všech zemích, ale znamená to, že tento rozchod historicky dozrál, že se stal nevyhnutelným, progresivním a nezbytným pro revoluční boj proletariátu, že dějiny v období přechodu od „pokojného“ kapitalismu k imperialismu stočily kormidlo k tomuto rozchodu. Volentem ducunt fata, nolentem trahunt*.

Buržoazie všech zemí, ale především těch, které vedou válku, od samého jejího začátku vychvalovala socialisty uznávající „obranu vlasti“, tj. obranu kořistnických zájmů buržoazie v imperialistické válce *proti proletariátu*. Podívejte se, jak si tento hlavní a nejpodstatnější zájem mezinárodní buržoazie rází cestu a projevuje se *uvnitř* socialistic-kých stran, *uvnitř* dělnického hnutí! Příklad Německa je v tomto směru obzvlášť poučný, protože v této zemi umožnilo období II. internacionály vytvoření nejsilnější strany, i když úplně *totéž* vidíme i v jiných zemích, jen s nepatrnými rozdíly, pokud jde o formu, podobu a charakter.

V dubnu roku 1915 uveřejnil německý časopis Preussische Jahrbücher⁶⁰ článek *sociálního demokrata*, člena sociálně demokratické strany, který se schoval za pseudonym *Monitor*[²⁶⁴]. A tento oportunist vybreptal pravdu, otevřeně vyložil *podstatu* politiky *veškeré* světové buržoazie vůči dělnickému hnutí 20. století. Toto hnutí už nelze ani ignorovat, ani potlačit hrubou silou. Musí být rozvráceno zevnitř

* Kdo sám chce, toho osud vede, kdo nechce, toho vleče. *Red.*

podplácením jeho horních vrstev. Právě takhle postupovala celá desetiletí anglická a francouzská buržoazie podplácující tradeunionistické předáky, Millerandy, Briandy a spol. A právě tak dnes postupuje i německá buržoazie. Sociálně demokratická strana se za války chová „bezvadně“ (tj. bezvadně *slouží* buržoazii proti proletariátu), říká Monitor buržoazii do očí (ale de facto *jménem* buržoazie). „Přerod“ sociálně demokratické strany v nacionálně liberální dělnickou stranu pokračuje skvěle. Pro buržoazii by však bylo *nebezpečné*, kdyby se tato strana odklonila *příliš doprava*: „Musí si i nadále zachovat charakter dělnické strany se socialistickými ideály. Neboť toho dne, kdy se jich zřekne, vznikne nová strana, která přijme zavržený program staré strany a zformuluje ho ještě radikálněji“ (Preussische Jahrbücher, č. 4, s. 50—51).

Tato slova otevřeně vyjadřují to, co buržoazie vždy a všude tajně dělala. Masy *potřebují* „radikální“ *řeči*, aby jim uvěřily. A oportunisté jsou ochotni je pokrytecky opakovat. Užitečné a potřebné jsou pro ně *takové* strany, jako byly sociálně demokratické strany II. internacionály, neboť se zasloužily o to, že se socialisté v krizových letech 1914 až 1915 *postavili za* buržoazii! Navlas stejnou politiku jako Němec Monitor provádějí fabiáni a liberální předáci tradeunionů v Anglii⁶¹, oportunisté a jaurèsovci⁶² ve Francii. Monitor je otevřený neboli cynický oportunista. Všimněme si však nyní jiného odstínu, oportunisty skrytého neboli „pocitivého“. (Engels kdysi správně řekl, že „pocitivý“ oportunismus je snad ze všech nejnebezpečnější⁶³.) Příkladem takových oportunistů je Kautsky.

V 9. čísle listu Die Neue Zeit z 26. 11. 1915 píše, že většina oficiální strany porušuje její program (sám ovšem ještě celý rok po vypuknutí války obhajoval politiku této většiny a ospravedlňoval lživý postoj k „obraně vlasti“). „Opozice vůči většině roste“ (272). („Die Opposition gegen die Mehrheit im Wachsen ist.“) Masy jsou „opoziční“ („oppositionell“). „Nach dem Kriege...“ (nur *nach* dem

Kriege?) „werden die Klassengegensätze sich so verschärfen, dass der Radikalismus in den Massen die Oberhand gewint“ (272)... Es „droht uns nach dem Kriege“ (nur nach dem Kriege?) „die Flucht der radikalen Elemente aus der Partei u. ihr Zustrom zu einer Richtung antiparlamentarischer“ (?? sol heißen: ausserparlamentarischer) „Massenaktionen...“ „So zerfällt unsere Partei in zwei Extreme, die nichts Gemeinsames haben...“*

Kautsky chce reprezentovat „zlatou střední cestu“, smířovat tyto „dva extrémy“, „které už nic nespojuje“!! Uznává nyní (šestnáct měsíců po vypuknutí války), že masy jsou revoluční. Vzápětí však odsuzuje revoluční akce a označuje je za „Abenteuer in den Strassen“** (S. 272) a chce revoluční masy „smířit“ s oportunistickými předáky, „které s nimi nic nespojuje“, jenže jak smířit? Řečmi! „Levičáckými“ frázemi „levicové“ menšiny v Říšském sněmu!! Jen ať menšina stejně jako Kautsky odsuzuje revoluční akce, nazývá je *dobrodružstvím*, hlavně když přitom nepřestane krmit masy levičáckými řečmi — pak bude ve straně vládnout jednota a mír... se Südekumy, Legieny, Davidy a Monitory!!

Ale vždyť je to vlastně zase týž Monitorův program, program buržoazie, jenže řečený „seriózním tónem“, s použitím „úlisných frází“!! A týž program prosazoval i Wurm, když 18. 3. 1915 na zasedání sociálně demokratické frakce Říšského sněmu „warnte die Fraktion den Bogen zu überspannen; in den Arbeitermassen wachse die Opposition gegen die Fraktionstaktik; es gelte, beim marxistischen Zentrum zu verharren“. (S. 6 7 Klassenkampf gegen

* „Po válce...“ (pouze po válce?) „se třídní rozpory tak zostří, že v masách nabude převahy radikalismus“ (272) ... „Po válce (pouze po válce?) nám hrozí útěk radikálních sil ze strany a jejich přechod ke stoupencům protiparlamentních“ (??mělo by se říci mimoparlamentních) „masových akcí...“ „Naše strana se tak rozpadne na dva extrémně zaměřené tábory, které už nic nespojuje...“ Red.

** — pouliční dobrodružství. Red.

den Krieg! Material zum „Fall Liebknecht“. Als Manuscript gedruckt.[²³⁰]*

Všimněte si, že se tu jménem celého „marxistického středu“ (včetně Kautského) přiznává, že masy jsou revoluční! A to dne 18. 3. 1915!!! **O osm a půl měsíce později**, 26. 11. 1915, Kautsky znovu doporučuje, že by se revoluční masy měly ukonejšit levicovými frázemi!!

Oportunismus Kautského se liší od Monitorova oportunismu jenom slovy, jenom odstíny, jen způsobem, jak dosáhnout *téhož* cíle, totiž *udržet* vliv oportunistů (tj. buržoazie) na masy, udržet proletariát *v područí* oportunistů, (tj. buržoazie)!! Pannekoek a Gorter[¹⁸⁷] nazvali Kautského stanovisko velmi výstižně „pasívním radikalismem“ (čili *verbiage***, jak říkají Francouzi, kteří *tento* druh revolucnosti dobře znají z „domácích“ příkladů!!). Ale já bych to raději nazval zastřeným, nesmělým, pokryteckým, farizejským oportunismem.

Dnes se oba směry v sociální demokracii od sebe v podstatě nijak neliší ani slovy, ani frázemi. Spojovat „obranu vlasti“ (tj. obranu loupeží buržoazie) s frázemi o socialismu, internacionalismu, svobodě národů atd. nedokážou Vandervelde, Renaudel, Sembat, Hyndman, Henderson a Lloyd George o nic hůř než Legien, Südekum, Kautsky a Haase! Skutečný rozdíl začíná až tam, kde se rezolutně odmítá obrana vlasti v nynější válce a uznává nezbytnost revolučních akcí v souvislosti s válkou, *během* ní *a po* ní. Ale právě v této jediné závažné otázce, jediné věčné otázce jsou Kautsky, Kolb a Heine zajedno.

Porovnejte anglické fabiány a německé kautskisty! Fabiáni jsou téměř liberálové, kteří nikdy neuznávali marxismus. Engels o nich 18. ledna 1893 napsal, že je to „banda

* — varoval frakci před rostoucím napětím; v dělnických masách roste opozice vůči její taktice; měla by se držet marxistického středu (s. 67 Třídní boj proti válce! Materiál k „Liebknechtovu případu“). Vydáno jako soukromý tisk). *Red.*

** — žvaněním. *Red.*

kariéristů, kteří mají tolik rozumu, aby uznali, že sociální převrat je nevyhnutelný, ale nemohou takovou obrovskou práci svěřit výhradně nezralému proletariátu... Jejich hlavní zásadou je strach z revoluce...“⁶⁴. A 11. listopadu 1893 píše, že nafoukaní buržoové, „co se chtějí milostivě snížit k tomu, že shora osvobodí proletariát, jestliže bude natolik uznalý, aby pochopil, že taková hrubá nevzdělaná masa se nemůže osvobodit sama a může něčeho dosáhnout jen milostí těch mazaných advokátů, liberálů a sentimentálních bab...“⁶⁵. Jak vzdáleni jsou jim kautskisté ve své „teorii“! Ale v praxi, ve svém postoji k válce, jsou jedni i druzí *zcela zajedno*! Což je názorným důkazem toho, jak se všechn marxismus vypařil, změnil v pouhou mrtvou literu, v pokryteckou frázi.

Jakými zjevnými sofizmaty vyvraceli kautskisté po vypuknutí války taktiku revolučních proletářských akcí, kterou socialisté v Basileji jednomyslně schválili, je patrné z následujících příkladů: Kautsky přišel s teorií „ultraimperialismu“. Rozuměl tím nahrazení „vzájemného boje národních finančních kapitálů společným vykořisťováním světa mezinárodně sjednoceným finančním kapitálem“ (Neue Zeit, č. 5, 30. 4. 1915, s. 144). A sám k tomu dodával: „K rozhodnutí, zda je tato nová fáze kapitalismu uskutečnitelná, zatím ještě nejsou dostatečné předpoklady!“ A na základě toho, že nová fáze je sice „možná“, ale sám její autor si zatím netroufá prohlásit ji za „uskutečnitelnou“, se popírají revoluční úkoly proletariátu v době, kdy už zcela zjevně nadešla *fáze* krize a války! A revoluční akce zavrhuje táž autorita II. internacionály, která v roce 1909 napsala dokonce knihu Cesta k moci, jež byla přeložena skoro do všech *hlavních* evropských jazyků a jež dokazovala *spojitost* mezi blížící se válkou a revolucí, dokazovala i to, že „revoluce *nemůže* být předčasná“!!

Kautsky v roce 1909 dokazuje, že období „pokojného“ kapitalismu skončilo a že přichází období válek a revolucí. Basilejský manifest zakládá v roce 1912 právě na tomto

názoru taktiku všech socialistických stran světa. V roce 1914 začíná válka a s ní „hospodářská a politická krize“, tak jak to předvídali již ve Stuttgartu i v Basileji. Ale Kautsky si vymýšlí teoretické „výhrady“ *proti* revoluční taktice!

P. B. Axelrod propaguje tutéž myšlenku, jenže v trochu „levějším“ slovním hávu, neboť píše ve svobodném Švýcarsku a chce působit na revoluční dělníky v Rusku (Die Krise und die Aufgaben der internationalen Sozialdemokratie. Zürich 1915*)^[133]. Zde se dočteme, že „das Internationalisierungsproblem der Arbeiterbewegung ist mit der Frage der Revolutionisierung unserer Kampfesformen und Methoden nicht identisch“ (37), což je velmi příjemný objev pro oportunisty a buržoay celého světa, a že „der Schwerpunkt des Internationalisierungsproblems der proletarischen Befreiungsbewegung liegt in der weiteren Entwicklung u. Internationalisierung eben jener Alltagspraxis“ (40)... „*beispielsweise* müssen die Arbeiterschutz- u. Versicherungsgesetzgebung... zum Objekt ihrer (der Arbeiter) *internationalen* Aktionen u. Organisationen werden“ (39).**

Takovýto „internacionalismus“ samozřejmě schválí bez výhrad nejenom Südekumové, Legienové a Hyndmanové s Vanderveldy, nýbrž i Lloydové Georgeové, Naumannové a Briandové! Axelrod také obhajuje Kautského „internacionalismus“, přitom však neuvádí a nerozebírá ani jediný jeho argument ve prospěch obrany vlasti. Stejně jako frankofilští sociálšovinisté se bojí dokonce i připomenout, že

* Krize a úkoly mezinárodní sociální demokracie. *Red.*

** — problém internacionalizace dělnického hnutí není totožný s otázkou revolucionalizace našich forem a metod boje (37) a že těžiště problému internacionalizace proletářského osvobozenického hnutí spočívá v dalším rozvíjení a internacionalizaci právě oné každodenní praxe (40)... *například* zákony o ochraně práce a zákony o pojištění se musí... stát předmětem jejich (dělnických) *internacionálních* akcí a organizací (39). *Red.*

v basilejském manifestu se mluví právě o revoluční taktice. Pro budoucnost, nejasnou, neznámou, Axelrod nešetří ultrarevými, hurárevolučními frázemi o tom, že budoucí internacionála vystoupí — entgegengetreten wird (den Regierungen im Falle der Kriegsgefahr) „mit der Entfaltung eines revolutionären Sturmes... Einleitung der sozialistischen Revolution“ (14)*. To snad ne!! Ale když přijde řeč na to, jaké revoluční taktiky se má použít právě dnes, za nynější krize, Axelrod odpovídá ganz à la Kautsky, že „revolutionäre Massenaktionen...“ tato taktika... „hätte noch eine gewisse Berechtigung, wenn wir unmittelbar am Vorabend der sozialen Revolution ständen, ähnlich wie es etwa in Russland seit den Studentendemonstrationen des J. 1901 der Fall war, die das Herannahen entscheidender Kämpfe gegen den Absolutismus ankündigten“** (40—41) a dál pak hromy a blesky proti „Utopien“, „Bakunismus“ zcela v duchu Kolba, Heineho, Südekuma a Legiena!! Ale příklad Ruska usvědčuje Axelroda zvlášť názorně. Od roku 1901 do roku 1905 uplynuly čtyři roky, ale v roce 1901 nikdo nemohl zaručit, že revoluce v Rusku (první revoluce proti absolutismu) vypukne až za čtyři roky. A úplně stejná je situace v Evropě před socialistickou revolucí. Nikdo nemůže zaručit, zda první revoluce tohoto druhu vypukne až za čtyři roky. Ale vznik revoluční situace — to je fakt, který byl předpovězen v roce 1912 a stal se skutečností v roce 1914. Demonstrace dělníků a hladovějících obyvatel měst v Rusku i v Německu roku 1914 také nepochybně „ankündigen das Herannahen entscheidender Kämpfe“***. Přímo a bezpodmínečnou povinností so-

* — vystoupí (proti vládám v případě nebezpečí války) „a rozpoutá revoluční bouři... Prolog socialistické revoluce“ (14). *Red.*

** — „taktika revolučních masových akcí... by měla ještě určité opodstatnění, kdybychom stáli na prahu sociální revoluce, jak tomu bylo například v Rusku, kde se studentské demonstrace roku 1901 staly předzvěstí blížících se rozhodujících bojů proti absolutismu“. *Red.*

*** — „jsou předzvěstí blížících se rozhodujících bojů“. *Red.*

cialistů je podporovat a rozvíjet *tyto* demonstrace i nejrůznější „masové revoluční akce“ (hospodářské i politické stávky, hnutí v armádě až po povstání a občanskou válku), formulovat pro ně jasná hesla, vytvářet ilegální organizace a zabezpečovat ilegální literaturu, bez níž *není možné* masy pro revoluci získávat, pomáhat jim, aby pochopily její úkoly a aby se pro ni zorganizovaly. Právě takto postupovali sociální demokraté v Rusku v roce 1901 „am Vorabend“* buržoazní revoluce (která začala v roce 1905, ale neskončila ještě ani v roce 1915). Právě tak jsou povinni postupovat sociální demokraté v Evropě v letech 1914—1915, „am Vorabend“ der sozialistischen Revolution**. Revoluce se nikdy nerodí hotové, nevyskočí z Jupiterovy hlavy, nevzniknou naráz. Vždycky jim předchází vření, krize, hnutí, pobouření, *zárodky* revoluce, které se *ne vždycky* rozvíjejí až do konce (je-li například revoluční třída slabá). Axelrod si však vždy něco vymyslí, aby sociální demokraty odvedl od jejich *povinnosti* pomáhat rozvíjet ta revoluční hnutí, která už existující revoluční situace vyvolala. Obhajuje taktiku Davida a fabiánů a svůj oportunistus přitom zastírá levičáckými frázemi.

„Den Weltkrieg in einen Bürgerkrieg umwandeln zu wollen wäre Wahnsinn gewesen“***, ohrazuje se vůdce oportunistů E. David (Die Sozialdemokratie im Weltkrieg^[156], Berlin 1915, S. 172****) v odpovědi na manifest ústředního výboru naší SDDSR, uveřejněný 1. 11. 1914^[29], který vytyčil toto heslo, a dodává: „Wie gross die Schwierigkeiten dieser Umwandlung zur gegebenen Zeit auch sein mögen, — die Sozialisten werden niemals ablehnen, die Vorarbeiten in der bezeichneten Richtung *systematisch, unbeugsam* und energisch auszuführen, falls der Krieg zur

* — „na prahu“. Red.

** — „na prahu“ socialistické revoluce. Red.

*** „Snažit se přeměnit světovou válku ve válku občanskou by bylo šílenstvím.“ Red.

**** Sociální demokracie ve světové válce. Red.

Tatsache geworden ist“ (zitiert bei David, S. 171)*. Poznamenejme, že měsíc před vydáním Davidovy knihy (1. 5. 1915) uveřejnila naše strana (Social-demokrat, č. 40, 29. 3.) rezoluce o válce^[32], v nichž systematické „kroky na cestě přeměny imperialistické války ve válku občanskou“ byly stanoveny takto: 1. nehlasovat pro válečné úvěry etc.; 2. odmítnout „Burgfrieden“**; 3. vytvořit ilegální organizaci; 4. podporovat sbratřování vojáků v zákopech; 5. podporovat nejrůznější masové revoluční akce proletariátu vůbec.

Ach, ten udatný David! V roce 1912 nepokládal za „šilenství“ dovolávat se příkladu Pařížské komuny. Ale v roce 1914 přitakává buržoazii: „Je to šilenství!“

Úplně stejně jako David zhodnotil revoluční taktiku Plechanov, typický představitel sociálšovinistů „Čtyřdohody“. Ten označil myšlenky o...*** právě za „Vorabend“ sociální revoluce, od něhož mohou do „entscheidende Kämpfe“**** uplynout třeba ještě čtyři roky nebo i víc. Jsou to právě ony sice ještě slabé zárodky, ale přece jen už zárodky „proletářské revoluce“, o níž se mluvilo v Basileji a která nikdy nezmohutní naráz, ale nejprv nutně projde stadii relativně slabých začátků.

Tedy podporovat, rozvíjet, rozšiřovat a vyhrocovat masové revoluční akce a revoluční hnutí. Vytvořit ilegální organizaci pro propagandu a agitaci v tomto duchu, aby pomohla masám snáze pochopit úkoly, prostředky a cíle hnutí. Na tyto dva body se nevyhnutelně soustředí každý praktický program činnosti sociální demokracie během této války. Všechno ostatní jsou jen oportunistické, kontrare-

* „Jakkoli by se zdála tato přeměna v té či oné chvíli obtížná, socialisté nikdy nepřestanou *systematicky, vytrvale a energicky* tuto přeměnu připravovat, jestliže se válka stala faktem.“ Red.

** — „občanský mír“. Red.

*** Zde je text rukopisu přerušen a následující text je otištěn podle neúplné stránky rukopisu, jejíž začátek chybí. Red.

**** — „rozhodujících bojů“. Red.

voluční fráze, ať už jakkoli příkrášlené levicovými, pseudo-marxistickými a pacifistickými slovními perlami.

A bude-li proti tomu někdo něco namítat, jak to obvykle dělají rutiněři z II. internacionály: Ach ty „ruské“ metody!! (Die russische Taktik, Kap. VIII bei David*), pak se jednoduše odvoláme na fakta. V Berlíně demonstrovalo 30. 10. 1915 několik set (einige Hundert) žen před Parteivorstandem a prostřednictvím své deputace mu tlumočilo: „Die Verbreitung von *unzensierten Flugblättern und Druckschriften* und die Abhaltung *nicht genehmigter Versammlungen* wäre bei dem grossen Organisationsapparat heute leichter möglich als zur Zeit des Sozialistengesetzes. Es fehlt nicht an Mitteln und Wegen, sondern offensichtlich an dem Willen“*** (podtrženou mnou) (Berner Tagwacht, č. 271)[167].

Tyto berlínské dělnice zřejmě svedl na scesti „bakuniovský“ a „avanturistický“, „sektářský“ (siehe Kolb und K****) a „nesmyslný“ manifest ústředního výboru ruské strany z 1. 11.

Napsáno koncem roku 1915

Podle rukopisu

Poprvé otištěno roku 1924

v časopisu Proletarskaja revoljucija, č. 5

* Ruská taktika, kap. VIII u Davida. *Red.*

** „Rozšiřovat *ilegální letáky a brožury* a organizovat *nepovolená shromáždění* by bylo dnes, kdy máme velký organizační aparát, snazší než za mimořádného zákona proti socialistům. Nechybějí nám prostředky ani metody, ale zřejmě nám chybí potřebná vůle.“ *Red.*

*** — viz Kolb a spol. *Red.*

OPORTUNISMUS A KRACH

II. INTERNACIONÁLY⁶⁶

I

Přestala II. internacionála skutečně existovat? Její nejautoritativnější představitelé jako Kautsky a Vandervelde to vytrvale popírají. Vždyť se přece nic nestalo, jen byly přerušeny styky. Podle jejich názoru je všechno v pořádku.

Abychom zjistili pravdu, podívejme se na *manifest basilejského kongresu*^[259] z roku 1912, který se vztahuje právě k nynější imperialistické válce a který schválily všechny socialistické strany světa. Je třeba konstatovat, že v teorii se žádný socialista neodvážil popírat nutnost hodnotit kteroukoli válku z konkrétně historického hlediska.

A dnes, kdy už válka vypukla, si netroufají ani zjevné oportunisté, ani kautskisté basilejský manifest ani odmítat, ani s jeho požadavky konfrontovat počínání socialistických stran během války. A proč? Přece proto, že manifest jedny i druhé dokonale odhaluje.

Manifest neobsahuje jediné slůvko ani o obraně vlasti, ani o rozdílu mezi útočnou a obrannou válkou, ani slovo o tom všem, co dnes oportunisté a kautskisté* v Německu i v zemích Čtyřdohody na každém rohu vytrubují do světa. V manifestu se o tom ani nemohlo mluvit, protože to, o čem se tam mluví, absolutně vylučuje jakékoli použití těchto pojmů. Manifest zcela konkrétně poukazuje na řadu ekonomických a politických konfliktů, které po několik desetiletí připravovaly tuto válku, v roce 1912 se už jasně projevil

* Nejde tu o stoupence Kautského v Německu jako takové, nýbrž o mezinárodní typ domnělých marxistů, kteří kolisají mezi oportunismem a radikalismem, ve skutečnosti však hrají roli fíkového listu oportunismu.

a v roce 1914 válku vyvolaly. Manifest připomíná konflikt mezi Ruskem a Rakouskem kvůli „nadvládě nad Balkánem“, mezi Anglií, Francií a Německem (mezi *všemi* těmito zeměmi!) kvůli jejich „dobyvačné politice v Malé Asii“, mezi Rakouskem a Itálií kvůli „snaze o ovládnutí“ Albánie atd. Všechny tyto konflikty manifest zcela stručně definuje jako konflikty vzniklé v podmínkách „kapitalistického imperialismu“, a tedy naprosto jasně říká, že nynější válka má charakter dobytčiny, imperialistický, reakční, zotročující, tj. takový, kdy se stává z teoretického hlediska nesmyslem a v praxi absurditou. Velcí žraloci v ní bojují za pohlcení cizích „vlastí“. Z nepopíratelných historických fakt manifest vyvozuje nevyhnutelné závěry, že válku nelze „ospravedlnovat v žádném případě nějakými národními zájmy“, že se válka připravuje „pro zisky kapitalistů a ctižádost dynastií“. A že se dělníci dopustí „zločinu“, „budou-li do sebe střílet“. To říká manifest.

Období kapitalistického imperialismu je obdobím zralého a přezrálého kapitalismu, který je na pokraji svého zániku, který už dospěl tak daleko, že musí ustoupit socialismu. Období let 1789—1871 bylo obdobím pokrokového kapitalismu, kdy historickým úkolem bylo svržení feudalismu, absolutismu a osvobození od cizího útlaku. Na tomto základě a *jedine* na tomto základě byla přípustná „obrana vlasti“, tj. obrana proti cizímu útlaku. Tohoto pojmu bychom mohli použít i dnes, kdyby šlo o válku *proti* imperialistickým velmocem, ale bylo by absurdní označovat jím válku *mezi* imperialistickými velmocemi, válku, ve které jde o to, kdo dokáže víc vydrancovat balkánské země, Malou Asii atd. Proto se nesmíme divit, že „socialisté“, jež uznávají „obranu vlasti“ v nynější válce, obcházejí baskilejský manifest jako zloděj místo svého činu. Manifest totiž dokazuje, že jsou právě sociáloviny, tj. socialisty jen slovy, ale šovinisty skutky, a že pomáhají „své“ buržoazii olupovat cizí země a podmaňovat si jiné národy. V pojmu „šovinismus“ je podstatné právě to, že se zasazuje

o obranu „své“ vlasti i tehdy, když její činy směřují k zotročení vlastí jiných národů.

Jestliže jde o válku usilující o národní osvobození, vyplývá z toho jedna taktika, jde-li však o válku imperialistickou, vyplývá z toho druhá taktika. Manifest tuto druhou taktiku jasně definoval. Válka „vyvolá hospodářskou a politickou krizi“, které je třeba „využít“, nikoli však ke zmírnění krize, nikoli k obraně vlasti, ale naopak k „*vyburcování*“ mas, k „urychlení likvidace nadvlády kapitálu“. Nelze však urychlit to, pro co ještě nedozrály podmínky. Manifest proto konstatoval, že sociální revoluce *je možná*, že předpoklady pro ni už *dozrály* a že se blíží právě *v souvislosti* s válkou: „Vládnoucí třídy“ se bojí „proletářské revoluce“, prohlašuje manifest a odvolává se na příklad *Pařížské komuny a revoluce roku 1905* v Rusku, tj. na příklad masových stávek a občanské války. A tvrdí-li někdo, jako například Kautsky, že postoj socialistů k *této* válce nebyl vyjasněn, lže. Tato otázka byla v Basileji nejenom projednávána, nýbrž i vyřešena, byla zde schválena taktika revolučního masového boje proletariátu.

Je to pobuřující pokrytectví, když někteří lidé basilejský manifest buď úplně, nebo v jeho nejpodstatnějších částech odmítají a citují místo něho projevy předáků nebo rezoluce jednotlivých stran, jež byly za prvé proneseny *před* basilejským kongresem, za druhé to nebyla usnesení stran celého světa a za třetí se týkala nejrůznějších *možných* válek, jenom ne té nynější. Podstata je v tom, že období národních válek mezi evropskými velmocemi vystřídalo období imperialistických válek mezi nimi a že basilejský manifest byl nucen poprvé tento fakt oficiálně konstatovat.

Bylo by mylné se domnívat, že basilejský manifest jsou jen plané řeči, pouhé bezduché fráze a lehkavá hrozba. To jsou ochotni prohlašovat leda ti, jež manifest odhaluje. Není to však pravda. Manifest je jen výsledkem velké propagandistické činnosti za celé období II. internacionály, jen shrnutím toho, co socialisté vštěpovali masám ve stati-

sících projevů, článků a provolání ve všech jazycích. Opakuje jen to, co napsal například *Jules Guesde* v roce 1899, když pranýřoval ministerialismus socialistů v případě války a mluvil o válce vyvolané „kapitalistickým olupováním“ (*En garde!*^[193], s. 175), jen to, co napsal *Kautsky* roku 1909 v *Cestě k moci* ^[226], kde konstatoval, že „pokojné“ období končí a začíná období válek a revolucí. Prohlásit basilejský manifest za frázi nebo omyl znamená prohlásit za frázi nebo omyl veškerou činnost socialistů za posledních pětadvacet let. Skutečnost, že manifest je v praxi ignorován, je pro oportunisty a kautskisty tak nesnesitelná právě proto, že odhaluje hluboký rozpor v celé činnosti II. internacionály. Relativně „pokojný“ charakter období mezi lety 1871 a 1914 živil oportunismus zprvu jako *náladu*, pak jako *směr* a nakonec jako *skupinu či vrstvu* dělnické byrokracie a maloburžoazních souběžců. Tyto živly mohly v dělnickém hnutí nabýt převahy jen tak, že slovy uznávaly revoluční cíle a revoluční taktiku. Mohly získat důvěru mas jen slavnostním ujišťováním, že veškerá „pokojná“ činnost je jenom přípravou k proletářské revoluci. Tento rozpor byl vředem, který se jednou musel provalit a také se provalil. A celý problém je v tom, máme-li se tak jako *Kautsky* a spol. pokoušet jeho hnis ve jménu „sjednocení“ (s hnisem) vrátit zpět do organismu dělnického hnutí, anebo jej raději v zájmu úplného uzdravení tohoto organismu co možná nejrychleji a nejpečlivěji z něho odstranit bez ohledu na pronikavou bolest, kterou tento proces přechodně způsobuje.

Je jasné, že ti, kdo hlasovali pro válečné úvěry, vstupovali do vlád a hájili ideu obrany vlasti v letech 1914—1915, zradili socialismus. Popírat tento fakt mohou leda pokrytci. Musíme to však vysvětlit.

Bylo by hloupé posuzovat celou záležitost jako záležitost jednotlivců. Co to má společného s oportunistem, když jde o takové lidi, jako je *Plechanov* a *Guesde* atd.? — ptal se *Kautsky* (*Neue Zeit*, 28. května 1915). Co to má společného s oportunistem, když jde o *Kautského* atd.?, odpovídal *Axelrod* jménem oportunistů Čtyřdohody (*Die Krise der Sozialdemokratie**, Curych 1915, s. 21^[133]). To všechno je komedie. *Abychom si objasnili krizi celého hnutí, musíme prozkoumat za prvé ekonomický význam této politiky, za druhé ideje, ze kterých vychází, a za třetí její spojitost s dějinami smě-
rů v socialismu.*

Co je ekonomickou podstatou obranářství ve válce v letech 1914—1915? Buržoazie *všech* velmocí vede válku za rozdělení a vykořisťování světa, za zotročení národů. Malému okruhu dělnické byrokracie, dělnické aristokracie a maloburžoazních souběžců přitom mohou zbýt nějaké ty drobty z velkých zisků buržoazie. Třídní pozadí sociálšovinismu a oportunistu je totožné: spojenectví nepočtené vrstvy privilegovaných dělníků se „svou“ národní buržoazií *proti* masám dělnické třídy, spojenectví lokajů buržoazie s buržoazií *proti* třídě, kterou buržoazie vykořisťuje.

Oportunismus a sociálšovinismus mají týž politický obsah: spolupráci tříd, zřeknutí se diktatury proletariátu, zřeknutí se revolučních akcí, bezvýhradné uznávání buržoazní legality, nedůvěru k proletariátu, důvěru k buržoazii. Sociálšovinismus je přímým pokračováním a dovršením anglické liberální dělnické politiky, millerandismu a bernsteinismu.

Boj dvou základních tendencí v dělnickém hnutí, revolučního a oportunistického socialismu, probíhá po celé období mezi lety 1889 a 1914. Také dnes se ve všech zemích uplatňují dva hlavní směry, pokud jde o stanovisko k válce. Zanechme buržoazní a oportunistické manýry a neodvolá-

* Krize sociální demokracie. *Red.*

vejme se na jednotlivé osoby. Všimněme si jednotlivých *směrů* v celé řadě zemí. Vezmeme si deset evropských států: Německo, Anglii, Rusko, Itálii, Holandsko, Švédsko, Bulharsko, Švýcarsko, Belgie a Francii. V prvních osmi se rozdělení stran na oportunistický a revoluční směr přesně kryje s rozdělením na sociálšovinisty a internacionalisty. V Německu je oporou sociálšovinismu časopis Sozialistische Monatshefte, Legien a spol.; v Anglii jsou to fabiáni a Labouristická strana (ILP* s nimi vždycky vytvářela blok, podporovala jejich orgán a v tomto bloku vždy byla slabší než sociálšovinisté, zatímco v BSP** tvoří internacionalisté tři sedminy); v Rusku tento směr reprezentuje časopis Naša zarja (nyní Naše dělo), organizační výbor a dumská frakce pod vedením Čcheidzeho; v Itálii reformisté v čele s Bissolatim, v Holandsku Troelstrova strana, ve Švédsku většina strany vedená Brantingem, v Bulharsku strana „širokých“ socialistů, ve Švýcarsku Greulich a spol. A právě ve *všech* těchto zemích se už ozvaly více nebo méně ostré protesty proti sociálšovinismu z řad revolučních sociálních demokratů. Výjimkou jsou pouze dvě země: Francie a Belgie, kde sice také nechybějí internacionalisté, ale jsou velmi slabí.

Sociálšovinismus je dovršením oportunismu. Dospěl až k otevřenému, často vulgárnímu spojenectví s buržoazií a s generálními štáby. A právě toto spojenectví mu dodává značnou sílu a poskytuje monopol na legální tisk a na klamání mas. *Je absurdní považovat ještě dnes oportunismus za jev unitrostranický.* Je absurdní pomýšlet na to, že by basilejská rezoluce mohla být realizována ve spolupráci s Davidem, Legienem, Hyndmanem, Plechanovem, Webbem. Jednota se sociálšovinisty znamená jednotu se „svou“ národní buržoazií vykořisťující jiné národy, znamená rozbití jednoty

* ILP — Independent Labour Party [Nezávislá labouristická strana]. *Čes. red.*

** BSP — British Socialist Party [Britská socialistická strana]. *Čes. red.*

mezinárodního proletariátu. To však neznamená, že by rozchod s oportunismem byl všude možný okamžitě, ale jen to, že tento rozchod už historicky dozrál, je nezbytný a pro revoluční boj proletariátu nevyhnutelný a že dějiny, které od „pokojného“ kapitalismu dospěly ke kapitalismu imperialistickému, už tento rozchod připravily. *Volentem ducunt fata, nolentem trahunt.**

I I I

Rafinovaní představitelé buržoazie to velmi dobře pochopili. Proto tak vychvalují dnešní socialistické strany, v jejichž čele stojí „obránci vlasti“, tj. obránci imperialistických lupičských cílů. Proto také vlády odměňují sociálšovinistické předáky tu ministerskými křesly (ve Francii a v Anglii), tu monopolem na legální a zajištěnou existenci (v Německu a v Rusku). Proto také v Německu, kde byla sociálně demokratická strana nejsilnější a kde její přeměna v nacionálně liberální *kontrarevoluční* dělnickou stranu nejvíc bila do očí, dospěly věci až tak daleko, že prokuratura v boji mezi „menšinou“ a „většinou“ spatřuje „rozněcování třídní nenávisti“! Proto dělá rafinovaným oportunistům největší starost, jak zachovat dřívější „jednotu“ starých stran, které prokázaly v letech 1914—1915 buržoazii tak velké služby. Jeden z členů německé sociální demokracie uveřejnil v dubnu 1915 v reakčním časopisu *Preussische Jahrbücher* pod pseudonymem *Monitor*^[264] článek, kde s chvályhodnou otevřeností vyjadřuje názory těchto oportunistů ze všech zemí světa. Monitor se domnívá, že by bylo pro buržoazii velmi nebezpečné, kdyby se sociální demokracie odchýlila *příliš doprava*: „Musí si i nadále zachovat charakter dělnické strany se socialistickými ideály. Neboť toho dne, kdy se jich zřekne, vznikne nová strana, která

* Viz poznámku na s. 123. *Red.*

přijme zavržený program staré strany a zformuluje ho ještě radikálněji“ (Preussische Jahrbücher 1915, č. 4, s. 50—51).

Monitor trefil hřebík na hlavičku. Anglickým liberálům a francouzským radikálům vždycky šlo právě o toto: o revolučně znějící fráze, aby oklamali masy, aby masy důvěřovaly Lloydům Georgeům, Sembatům, Renaudelům, Legienům a Kautským, lidem schopným hlásat „obranu vlasti“ v loupeživé válce.

Monitor však reprezentuje jen jeden odstín oportunistu: oportunismus neskrývaný, neomalený a cynický. Jiní postupují skrytě, rafinovaně, „pocitivě“. Engels kdysi řekl, že „pocitiví“ oportunisté jsou pro dělnickou třídu nejnebezpečnější...⁶⁷ Uvedme si hned jeden příklad:

Kautsky píše v *Neue Zeit* (26. listopadu 1915): „Opozice vůči většině roste; masy jsou naladěny opozičně.“ „Po válce (pouze *po* válce? *N. L.*) se třídní rozpory tak zostří, že v masách nabude převahy radikalismus.“ „Po válce (pouze *po* válce? *N. L.*) nám hrozí útek radikálních sil ze strany a jejich přechod k stoupencům protiparlamentních (?? mělo by se říci mimoparlamentních) masových akcí.“ „Naše strana se tak rozpadne na dva extrémně zaměřené tábory, které už nic nespojuje.“ V zájmu zachování jednoty se *Kautsky* snaží přemluvit většinu v Říšském sněmu, aby dovolila menšině pronést několik radikálních parlamentních projevů. To znamená, že *Kautsky* chce pomocí několika radikálních projevů smířit revoluční masy s oportunisty, které „už s revolucí nic nespojuje“, kteří už dávno ovládli odbory a teď se, opření o těsné spojení s buržoazií a s vládou, zmocnili vedení i ve straně. Ale čím se to vlastně liší od Monitorova „programu“? Ničím jiným než úlisnými frázemi substituujícími marxismus.

Kautskista Wurm na zasedání frakce Říšského sněmu 18. března 1915 „varoval“ frakci před „rostoucím napětím; v dělnických masách roste opozice vůči frakční většině. Měla by se držet marxistického“ (?! patrně chyba tisku, nutno číst „monitorovského“) „středu“ (*Klassen-*

kampf gegen den Krieg! Material zum „Fall Liebknecht“. Als Manuskript gedruckt.* S. 67^[230]). Vidíme tedy, že revolučnost *mas* byla jménem *všech* kautskistů (takzvaného „středu“) *uznána už v březnu 1915!!* Ale o osm a půl měsíce později Kautsky znovu doporučuje „ukonejšit“ masy, které chtějí bojovat s oportunistickou, kontrarevoluční stranou pomocí několika revolučně znějících frází!!

Válka bývá často prospěšná tím, že odhaluje, co je kde prohnilé a co se jen z konvence předstírá.

Porovnejme si anglické fabiány a německé kautskisty! Podívejme se, co o fabiánech napsal 18. ledna 1893 *opravdový* marxista Bedřich Engels: „banda kariéristů, kteří mají tolik rozumu, aby uznali, že sociální převrat je nevyhnutelný, ale nemohou takovou obrovskou práci svěřit výhradně nezralému proletariátu... Jejich hlavní zásadou je strach z revoluce...“ (Korespondence se Sorgem, s. 390)⁶⁸.

A 11. listopadu 1893 píše: „Tito nafoukaní buržoové, kteří se chtějí milostivě snížit k tomu, že shora osvobodí proletariát, jestliže bude natolik uznalý, aby pochopil, že taková hrubá, nevzdělaná masa se nemůže osvobodit sama a může něčeho dosáhnout jen milostí těch mazaných advokátů, liberálů a sentimentálních bab...“ (tamtéž, s. 401)⁶⁹.

V teorii se Kautsky dívá na fabiány s pohrdáním jako farizej na chudého celníka. Vždyť přece přísahá na „marxismus“! Ale jaký je mezi nimi rozdíl v praxi? Jedni i druzí podepsali basilejský manifest a jedni i druzí ho respektují jako Vilém II. neutralitu Belgie. Marx však po celý život pranýřoval lidi snažící se udusit revoluční zápal dělníků.

Kautsky vytáhl do boje proti revolučním marxistům s novou teorií „ultraimperialismu“. Rozumí tím ústup „vzájemného boje národních finančních kapitálů“ do pozadí a jeho nahrazení „společným vykořisťováním světa

* Třídní boj proti válce! Materiál k „Liebknechtovu případu“. Vydáno jako soukromý tisk. *Red.*

mezinárodně sjednoceným finančním kapitálem“ (Neue Zeit, 30. dubna 1915). Sám však dodává: „K rozhodnutí, zda je tato nová fáze kapitalismu uskutečnitelná, zatím ještě nejsou dostatečné předpoklady.“ Čili na základě pouhého předpokladu, že tato „nová fáze“ může nastat, netroufá si však přímo prohlásit ji za „uskutečnitelnou“, objevitel této „fáze“ navrhuje svá vlastní revoluční prohlášení, navrhuje revoluční úkoly a revoluční taktiku proletariátu *dnes*, kdy už *nadešla* „fáze“ krize, „fáze“ války a nevídaného zostření třídních rozporů! Není snad tohle nejodpornější fabiánství?

Představitel ruských kautskistů *Axelrod* vidí „těžiště problému internacionalizace proletářského osvobozenického hnutí v internacionalizaci každodenní praxe“: například „zákony na ochranu práce a zákony o sociálním pojištění se musí stát objektem jejich internacionálních akcí a organizací“ (*Axelrod, Krize sociální demokracie, Curych 1915, s. 39—40*). Je víc než jasné, že takovýto „internationalismus“ schválí bez výhrad nejenom Legien, David a Webbovi, ale dokonce i sám Lloyd George, Naumann, Briand a Miljukov. Pro nejasnou a dalekou budoucnost je *Axelrod* stejně jako roku 1912 ochoten nabídnout nejrevolučnější fráze, jestliže příští internacionála „vystoupí“ (v případě války proti vládám) „a rozpoutá revoluční bouři“. To jsme panečku kabrňáci! Ale když přijde řeč na to, že by se mělo už *dnes* podporovat a podněcovat začínající revoluční vření mezi masami, *Axelrod* odpovídá, že tato taktika revolučních masových akcí „by měla ještě určité opodstatnění, kdybychom stáli na prahu sociální revoluce, jak tomu bylo například v Rusku, kde se studentské demonstrace v roce 1901 staly předzvěstí blížících se rozhodujících bojů proti absolutismu“. V současné době to jsou prý všechno „utopie“, „bakuninismus“ atd., zcela v duchu Kolba, Davida, Südekuma a Legiena.

Jenže náš milý *Axelrod* zapomíná: v roce 1901 nikdo v Rusku nevěděl a nemohl vědět, že první „rozhodující boj“ vypukne až za čtyři roky — nezapomeňte, za *čtyři*

roky — a že zůstane „nerozhodnutý“. Přesto jsme měli tenkrát pravdu jedině my, revoluční marxisté, když jsme se vysmívali Kričevským a Martynovům, kteří vyzývali k okamžitému zahájení boje. My jsme jen dělníkům radili, aby všude bez milosti vyháněli oportunisty a ze všech sil podporovali, stupňovali a rozvíjeli demonstrace a jiné masové revoluční akce. A zcela analogická je dnešní situace v Evropě: bylo by nesmyslné vyzývat k „okamžitému“ zahájení boje. Ale byla by ostuda nazývat se sociálními demokraty a neradit přitom dělníkům, aby se rozešli s oportunisty a ze všech sil upevňovali, prohlubovali, rozvíjeli a vyhrocovali začínající revoluční hnutí a demonstrace. Revoluce nikdy nepadá z nebe jako zcela hotová věc a na začátku revolučního vření nikdy nikdo neví, zda a kdy vyústí ve „skutečnou“ „opravdovou“ revoluci. Kautsky a Axelrod dávají dělníkům staré, otřepané kontrarevoluční rady. Kautsky a Axelrod žijí v masách naději, že *budoucí* internacionála už bude určitě revoluční, jen aby *dnes* ochránili, zaštitili a idealizovali vládu kontrarevolučních živlů — Legienů, Davidů, Vanderveldů a Hyndmanů. Cožpak není jasné, že „jednota“ s Legieniem a spol. je nejlepší prostředek, jak připravit onu „budoucí“ revoluční internacionálu?

„Snažit se přeměnit světovou válku ve válku občanskou by bylo šílenstvím“, prohlašuje vůdce německých oportunistů David (Die Sozialdemokratie im Weltkrieg — Sociální demokracie ve světové válce, 1915, s. 172^[156]) v odpovědi na manifest ústředního výboru naší strany z 1. listopadu 1914^[29]. V tomto manifestu se mimo jiné praví:

„I kdyby byly obtíže takové přeměny v ten nebo onen okamžik sebevětší, socialisté ji nikdy neustanou soustavně, houževnatě a vytrvale připravovat, když už válka propukla.“*

(Cituje i David, s. 171). Měsíc před vydáním Davidovy knihy uveřejnila naše strana rezoluce o válce, ve kterých

* Viz Sebrané spisy 26, Praha 1986, s. 48. Red.

tuto „soustavnou přípravu“ objasňuje následovně: 1. Odmítnout hlasovat pro válečné úvěry. 2. Skoncovat s občanským mírem. 3. Vytvořit ilegální organizace. 4. Podporovat sbratřování vojáků v zákopech. 5. Podporovat nejrůznější masové revoluční akce proletariátu vůbec.*

David je skoro stejně kurážný jako Axelrod: v roce 1912 nepokládal za „šilenství“ dovolávat se v případě války Pařížské komuny.

Plechanov, typický představitel dohodových sociálšovinistů, má na revoluční taktiku stejný názor jako David. Označuje ji za „fantasmagorii“. Ale poslechněme si zjevného oportunistu *Kolba*, který napsal: „Výsledkem taktiky lidí kolem Liebknechta by byl až k bodu varu vystupňovaný boj uvnitř německého národa“ (*Die Sozialdemokratie am Scheidewege — Sociální demokracie na rozcestí*, s. 50^[231]).

Co je to však boj vystupňovaný až k bodu varu, ne-li občanská válka?

Kdyby taktika našeho ústředního výboru, jež je ve svých základních rysech shodná s taktikou zimmerwaldské levice, byla „šilenstvím“, „snem“, „dobrodružstvím“, „bakunismem“, jak to tvrdili David, Plechanov, Axelrod, Kautsky aj., nikdy by nemohla vyústit „v boj uvnitř národa“, tím spíše ne v boj „vystupňovaný až k bodu varu“. Anarchistické fráze ještě nikde na světě nevedly k boji uvnitř národa. Zato však fakta svědčí o tom, že v roce 1915 vlivem krize vyvolané válkou vzrůstá v masách pobouření, rozmáhají se stávky a politické demonstrace v Rusku, stávky v Itálii a v Anglii, hladové a politické demonstrace v Německu. Není snad tohle začátek revolučních akcí mas?

Podporovat, rozvíjet, rozšiřovat, vyhrcovat masové revoluční akce, vytvářet ilegální organizace, bez kterých nelze dokonce ani ve „svobodných“ zemích říkat lidovým masám pravdu — to je celý praktický program sociální demokracie v této válce.

* Srov. Sebrané spisy 26, Praha 1986, s. 187. *Red.*

Všechno ostatní jsou lži nebo fráze, i kdyby byly sebevíc příkrášleny oportunistickými nebo pacifistickými teoriemi*.

Když nám někdo předhazuje, že tato „ruská taktika“ (výraz Davidův) se pro Evropu nehodí, odpovídáme na to obvykle poukazováním na fakta. Dne 30. října se dostavila na představenstvo strany v Berlíně deputace berlínských soudružek. Tyto ženy prohlásily, že „rozšiřovat ilegální letáky a brožury a organizovat ‚nepovolená shromáždění‘ by bylo dnes, kdy máme velký organizační aparát, snazší než za mimořádného zákona proti socialistům“. „Nechybějí nám prostředky ani metody, ale zřejmě nám chybí potřebná vůle“ (Berner Tagwacht, 1915, č. 271)[167].

Že by snad tyto zpozdlé soudružky svedli na scestí ruští „sektáři“ atd.? Že by snad skutečné *masy* reprezentovaly ne tyto soudružky, nýbrž Legien a Kautsky? Legien, který 27. ledna 1915 potíral ve svém referátě^[245] „anarchistickou“ ideu vytváření ilegálních organizací, a Kautsky, který je už dnes tak kontrarevoluční, že 26. listopadu, čtyři dny před desetitisícovou demonstrací v Berlíně, kvalifikoval pouliční demonstrace jako „dobrodružství“??

Dost už frází, dost už prostituovaného „marxismu“ à la Kautsky! Po 25 letech existence II. internacionály, po baskilejském manifestu už dělníci nebudou věřit frázím. Oportunismus přezrál, změnil se v sociálšovinismus, duchovně i politicky se rozešel se sociální demokracií a definitivně přešel do tábora buržoazie. Dělníci se však už dožadují „necenzurovaného“ tisku a „nepovolených“ schůzí, tj. ilegálních organizací pro podporu revolučního hnutí

* Na mezinárodním kongresu žen v Bernu, konaném v březnu 1915, zdůrazňovaly zástupkyně ústředního výboru naší strany, že je absolutně nezbytné vytvářet ilegální organizace. Návrh však byl zamítnut. Angličanky se mu smály a vychvalovaly anglickou „svobodu“. Ale několik měsíců na to jsme dostali anglické noviny, jako například Labour Leader⁷⁰ se zabílenými pasážemi a potom přišly zprávy o policejních prohlídkách, konfiskacích brožur, zatýkání a tvrdých rozsudcích nad soudruhy, kteří v Anglii mluvili o míru, pouze o míru!

mas. Jedině takováto „válka válce“ není frází, ale sociálně demokratickou činností. A právě tato činnost přivede lidstvo přes všechny obtíže, dočasné porážky, chyby, omyly a přerušování práce k vítězné proletářské revoluci.

*Otištěno v lednu 1916
v časopisu Vorbote, č. 1
Podepsán N. Lenin
Rusky poprvé otištěno roku 1929
Sočiněnja V. I. Lenina, sv. XIX
2. a 3. vydání*

*Přeloženo z němčiny
podle textu časopisu*

NOVÉ ÚDAJE O ZÁKONECH
VÝVOJE KAPITALISMU
V ZEMĚDĚLSTVÍ

I. ČÁST

KAPITALISMUS A ZEMĚDĚLSTVÍ
VE SPOJENÝCH STÁTECH AMERICKÝCH¹⁾

Napsáno roku 1915
Poprvé otištěno roku 1917
v Petrohradě jako brožura
ve vydavatelství Žizň i znanije

Podle rukopisu

Книгоиздательство „ЖИЗНЬ и ЗНАНИЕ“.
Петроградъ, Поварской пер., д. 2, кв. 9 и 10. Телефонъ 227-42.

Библиотека Обществовѣдѣнія. Кк. 42-ая.

В. ИЛЬИНЪ (Н. Ленинъ).

НОВЫЯ ДАННЫЯ О ЗАКОНАХЪ РАЗВИТІЯ КАПИТАЛИЗМА ВЪ ЗЕМЛЕДѢЛІИ.

ВЫПУСКЪ I.

Капитализмъ и земледѣліе въ Соед. Штатахъ Америки.

ПЕТРОГРАДЪ.
1917.

Obálka knihy V. I. Lenina z roku 1917 Nové údaje o zákonech
vývoje kapitalismu v zemědělství. I. část. Kapitalismus
a zemědělství ve Spojených státech amerických

Zmenšeno

Vyspělá země soudobého kapitalismu je pro studium sociálně ekonomické struktury soudobého zemědělství a jeho vývoje obzvláště zajímavá. Spojeným státům nemůže nikdo konkurovat ani v tempu rozvoje kapitalismu na přelomu 19. a 20. století, ani v dosaženém rekordním stupni jeho rozvoje, ani pokud jde o rozlohu území, na němž se využívá nejmodernější technika, přizpůsobená neobyčejně rozmanitým přírodním a historickým podmínkám, ani v politické svobodě a kulturní úrovni širokých vrstev obyvatelstva. Tato země je v mnoha směrech vzorem a ideálem naší buržoazní civilizace.

Studium forem a zákonů vývoje zemědělství Spojených států je o to snadnější, že se zde každých deset let provádí sčítání lidu („census“), při němž se pořizují neobyčejně podrobné soupisy všech průmyslových a zemědělských jednotek. Tím se získává takový přesný a bohatý materiál, jaký nenajdeme v žádné jiné zemi na světě. Tento materiál nám umožňuje přezkoumat celou řadu běžně používaných tvrzení, jež jsou většinou teoreticky nepřesně formulována a nekriticky přebírána a jež obyčejně vyjadřují buržoazní názory a předsudky.

V červnovém čísle časopisu *Zavěty*⁷² z roku 1913 pan Gimmer uvedl některé údaje z nejnovějšího, třináctého sčítání lidu z roku 1910^[98] a na základě nich několikrát opakoval běžně používané a svým teoretickým základem i politickým významem jednoznačně buržoazní tvrzení, že „ve Spojených státech tvoří obrovskou většinu farem *pracovní* hospodářství“, že „ve vyspělejších oblastech se ze-

mědělský kapitalismus rozkládá“, že „v převážné většině krajů“ „stále více převládá drobné pracovní zemědělství“, „v ekonomicky vyspělejších oblastech se starší kulturou“ „se kapitalistické zemědělství rozpadá, výroba se tříští a drobí“, tj. že „neexistují takové oblasti, kde by již neprobíhala kolonizace a velkokapitalistické zemědělství se nerozkládalo a nebylo vytlačováno pracovním zemědělstvím“ atd.

Všechna tato tvrzení jsou neuvěřitelně chybná. Jsou v naprostém rozporu se skutečností. Jsou úplným výsměchem pravdě. A podrobně vysvětlit jejich nesprávnost je o to důležitější, že pan Gimmer není žádný bezvýznamný člověk, není náhodným autorem příležitostného časopiseckého článku, nýbrž je to jeden z nejvýznamnějších ekonomů, kteří představují nejdemokratičtější, krajně levicově orientovaný *buržoazní* směr ruského i evropského společenského myšlení. Právě proto by mohly názory pana Gimmera získat značnou popularitu i vliv a mezi neproletářskými vrstvami obyvatelstva je už částečně získaly. Nejsou to totiž jeho osobní názory, jeho individuální omyly, nýbrž zvlášť demokratizovaná a zdánlivě socialistickou frazeologií obzvlášť vyšperkovaná vyjádření *všeobecně* buržoazních názorů, která si v prostředí kapitalistické společnosti velmi snadno osvojí jak provládní profesor, který se drží vyšlapaných cestiček, tak drobný zemědělec, který svým rozhledem vynikl mezi milióny sobě podobných.

Teorie nekapitalistického vývoje zemědělství v kapitalistické společnosti, kterou obhájuje pan Gimmer, je v podstatě teorií obrovské většiny buržoazních profesorů, buržoazních demokratů i oportunistů v dělnickém hnutí na celém světě, tj. novodobé odrůdy těchto buržoazních demokratů. Bez nadsázky můžeme říct, že tato teorie je iluzí, vidinou, sebeklamem celé buržoazní společnosti. V dalším výkladu věnovaném vyvrácení této teorie se vynasnažím podat ucelený obraz kapitalismu v americkém zemědělství, neboť jednou z hlavních chyb buržoazních ekonomů je vytrhává-

ní jednotlivých více či méně závažných fakt a čísel z celkové souvislosti politických a ekonomických vztahů. Všechny údaje jsou převzaty z oficiálních statistických publikací Spojených států amerických; patří mezi ně především *páté* svazky 12. sčítání lidu z roku 1900 [150] a 13. sčítání lidu z roku 1910^[319],* zaměřené na zemědělství, a dále Statistický sborník (Statistical Abstract of the United States) za rok 1911^[309]. Uvádím zde tyto prameny, ale nebudu se odvolávat na stránky a čísla tabulek u každého jednotlivého číselného údaje; zatěžovalo by to čtenáře a zcela zbytečně rozšířilo text; zájemci o příslušné údaje je bez obtíží najdou v uvedených publikacích podle názvů kapitol.

1. VŠEOBECNÁ CHARAKTERISTIKA TŘÍ HLAVNÍCH OBLASTÍ. KOLONIZOVANÝ ZÁPAD A HOMESTEADY**

Obrovská rozloha Spojených států, jen o málo menší než rozloha celé Evropy, a velká rozmanitost hospodářských podmínek v různých končinách země bezpodmínečně vyžadují, abychom hlavní oblasti, podstatně se lišící svými ekonomickými podmínkami, zkoumali odděleně. Američtí statistikové rozdělovali zemi v roce 1900 na pět a v roce 1910 na devět oblastí: 1. Nová Anglie — šest států na severovýchodě, na pobřeží Atlantického oceánu (Maine,

* Census Reports. Twelfth Census 1900. Vol. V. Agriculture. Wash. 1902. — Thirteenth Census of the United States, taken in the year 1910. Vol. V. Agriculture. Wash. 1913.

** Podle zákona o usedlostech (Homestead Bill) z 20. 5. 1862 mohla každá osoba po zaplacení poplatku 10 dolarů dostat ze státního fondu bezplatně 160 akrů půdy, která přecházela do jejího vlastnictví, jestliže ji 5 let obdělávala. *Čes. red.*

New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Rhode Island a Connecticut). 2. Středoatlantické státy (New York, New Jersey a Pensylvánie); obě tyto oblasti dohromady tvořily v roce 1900 „severoatlantickou“ oblast. 3. Centrální severovýchodní státy (Ohio, Indiana, Illinois, Michigan a Wisconsin). 4. Centrální severozápadní státy (Minnesota, Iowa, Missouri, Severní a Jižní Dakota, Nebraska a Kansas); obě tyto oblasti tvořily v roce 1900 dohromady „severní centrální“ oblast. 5. Jihoatlantické státy (Delaware, Maryland, District of Columbia, Virginie a Západní Virginie, Severní a Jižní Karolína, Georgia a Florida), které v roce 1900 rovněž tvořily zvláštní oblast. 6. Centrální jihovýchodní státy (Kentucky, Tennessee, Alabama, Mississippi). 7. Centrální jihozápadní státy (Arkansas, Oklahoma, Louisiana a Texas); obě tyto oblasti tvořily v roce 1900 „jižní centrální oblast“. 8. Horské státy (Montana, Idaho, Wyoming, Colorado, Nové Mexiko, Arizona, Utah a Nevada) a 9. Tichooceánské státy (Washington, Oregon a Kalifornie); obě tyto oblasti tvořily v roce 1900 „západní“ oblast.

Přílišná rozmanitost tohoto rozdělení přiměla americké statistiky, aby roku 1910 shrnuli tato pásma do tří velkých oblastí: sever (1—4), jih (5—7) a západ (8—9). Hned uvidíme, že toto rozdělení na tři hlavní oblasti je skutečně velice důležité a v podstatě nezbytné, třebaže ovšem i zde, jako ve všem, existují přechodné typy a při zkoumání některých zásadních otázek budeme muset Novou Anglii a středoatlantické státy vyčlenit.

Abychom vystihli ten nejpodstatnější rozdíl mezi těmito třemi hlavními oblastmi, můžeme je nazvat: *průmyslový sever*, *bývalý otrokářský jih* a *kolonizující se západ*.

Uvádíme údaje o rozloze půdy, procentním podílu obdělávané půdy a o obyvatelstvu [tabulka, s. 155]:

Sever a jih mají přibližně stejnou rozlohu půdy, kdežto západ je téměř o polovinu větší než každá z těchto dvou oblastí. Obyvatelstva však má sever osmkrát více než západ.

Oblasti	Celková rozloha půdy v miliónech akrů*	Z toho obděláváno %	Obyvatelstvo (1910) v miliónech
Sever	588	49	56
Jih	562	27	29
Západ	753	5	7
<hr/>			
Spojené státy celkem	1903	25	92

Lze říct, že západ téměř není osídlen. Jak rychle se osídluje, vidíme z toho, že během deseti let, od roku 1900 do roku 1910, vzrostl počet obyvatel na severu o 18 %, na jihu o 20 %, ale na západě o 67 %! Počet farem na severu se téměř vůbec nezvětšuje: 2 874 000 roku 1900 a 2 891 000 roku 1910 (+0,6 %); na jihu vzrostl o 18 %, z 2,6 na 3,1 miliónu, kdežto na západě vzrostl o 54 %, tj. o více než polovinu, z 243 000 na 373 000.

V jaké formě probíhá obsazování půdy na západě, je patrné z údajů o *homesteadech* — pozemcích většinou o velikosti 160 akrů, tj. asi 65 děsjatin, přidělovaných vládou bezplatně nebo za formální úhradu. Během deseti let, od roku 1901 do roku 1910, zabraly přidělené homesteady na severu 55,3 miliónu akrů (z toho 54,3 miliónu, tj. více než 98 %, jen v jediné oblasti, a to v centrální severozápadní); na jihu — 20,0 miliónu (z toho připadá 17,3 miliónu na jednu oblast, centrální jihozápadní) a na západě — 55,3 miliónu akrů, připadajících na obě západní oblasti. To znamená, že západ je výhradně oblastí homesteadů, tj. oblastí bezplatně přidělované volné půdy — což je něco na způsob záborové držby půdy v odlehlých okrajových územích Ruska s tím rozdílem, že přidělování není řízeno feudálním státem, nýbrž demokraticky (div že jsem neřekl narodnický; americká republika realizovala kapitalistickým způsobem narodnickou ideu přidělit volnou půdu kaž-

* akr = 4 046 m². Čes. red.

dému žadateli). Na severu i jihu máme vždy jen *jednu* oblast homesteadů, která je jakýmsi přechodným typem od neosídleného západu k osídlenému severu a jihu. Mimochodem ještě poznamenáváme, že pouze ve dvou severních oblastech, v Nové Anglii a ve středoatlantické oblasti, nebyly za posledních deset let přiděleny vůbec žádné homesteady. K těmto dvěma nejprůmyslovějším oblastem, kde už proces kolonizace neprobíhá, se budeme ještě muset vrátit.

Uvedené údaje o přidělených homesteadech se týkají původních žádostí o homesteady, a nikoli definitivně osídlených pozemků; údaje o definitivně osídlených pozemcích, rozdělené podle oblastí, nemáme k dispozici. I když jsou uvedené údaje jako absolutní veličiny nadsazeny, v každém případě přesně zobrazují poměr mezi oblastmi. Na severu bylo v roce 1910 celkem 414 miliónů akrů farmářské půdy, takže žádosti o přidělení homesteadů za posledních deset let činily zhruba $\frac{1}{8}$, na jihu zhruba $\frac{1}{17}$ (20 z 354) a na západě *polovinu* (55 ze 111) plochy! Ovšem směšovat dohromady údaje o oblastech, kde fakticky téměř ještě neexistuje pozemkové vlastnictví, s údaji o oblastech, kde je veškerá půda obsazena, by pochopitelně byl výsměch metodám vědeckého zkoumání.

Amerika zvláště názorně potvrzuje skutečnost, kterou zdůraznil Marx v III. dílu Kapitálu^[473], totiž že kapitalismus v zemědělství není závislý na *formě* pozemkového vlastnictví a držby půdy. Kapitál se setkává s nejrůznějšími druhy středověkého a patriarchálního pozemkového vlastnictví: jak s feudálním, tak „s přidělovým rolnickým“ (tj. závislým rolnickým vlastnictvím), stejně jako s klanovým, občinovým, státním atd. Všechny tyto druhy pozemkového vlastnictví si kapitál podřizuje, avšak rozličnou formou a různými způsoby.⁷³ Kdyby byla zemědělská statistika dobře promyšlena a rozumně sestavována, musela by měnit metody šetření, způsoby třídění atd. v souladu s *formami* pronikání kapitalismu do zemědělství, například

zvláště vyčlenit homesteadové pozemky a sledovat jejich hospodářské výsledky. Ve statistice však bohužel příliš často vládne pouhá rutina, mechanické a šablonovité opakování stereotypních metod.

Nakolik je zemědělství na západě ve srovnání s jinými oblastmi extenzivní, vidíme mimo jiné také z údajů o výši výdajů za umělá hnojiva. V přepočtu na jeden akr obdělávané půdy činily tyto výdaje v roce 1909 na severu 13 centů (0,13 dolaru), na jihu 50 a na západě pouze 6 centů. Výrazná převaha jihu se vysvětluje tím, že pěstování bavlny vyžaduje mnoho hnojiva a tato kultura je na jihu na prvním místě: bavlna spolu s tabákem zde tvoří 46,8% hodnoty všech zemědělských produktů, obilniny jen 29,3%, seno a píce 5,1%. Naproti tomu na severu jsou na prvním místě obilniny — 62,6%, potom seno a zelená píce — 18,8%, přičemž převládají píce seté. Na západě poskytují obilniny 33,1% hodnoty všech zemědělských produktů, 31,7% dává seno a zelená píce, přičemž nad setými pícinami převažují luční. 15,5% hodnoty poskytuje ovocnářství, toto zvláštní odvětví tržního zemědělství, jež se rychle rozvíjí na tichomořském pobřeží.

2. PR Ů M Y S L O V Ý S E V E R

Na severu dosáhl podíl městského obyvatelstva v roce 1910 58,6% oproti 22,5% na jihu a 48,8% na západě. Význam průmyslu je zřejmý z těchto údajů [tabulka, s. 158]:

Celková úhrnná hodnota zemědělských výrobků je zde nadsazena, neboť část produktů rostlinné výroby, např. krmivo pro dobytek, se znovu objevuje v hodnotě příslušných produktů živočišné výroby. Avšak v každém případě lze vyvodit nesporný závěr, že zhruba 5/6 veškerého amerického průmyslu je soustředěno na severu a že v této oblasti má průmysl převahu nad zemědělstvím. Jih a západ mají naproti tomu převážně zemědělský ráz.

Oblast	Hodnota produktů (v miliardách dolarů)			Průmyslových po- odečtení hodnoty surovin	Počet dělníků
	rostlinné výroby	dobytkař- ství	souhrn		v průmyslu (v miliónech)
Sever	3,1	2,1	5,2	6,9	5,2
Jih	1,9	0,7	2,6	1,1	1,1
Západ	0,5	0,3	0,8	0,5	0,3
Spojené státy celkem	5,5	3,1	8,6	8,5	6,6

Jak je z uvedených údajů zřejmé, odlišuje se sever od západu a jihu relativně mnohem vyšším rozvojem průmyslu, který vytváří trh pro zemědělství a podmiňuje jeho intenzifikaci. Nicméně v tomto smyslu „průmyslový“ sever stále zůstává hlavním výrobcem zemědělských produktů. Více než polovina veškeré zemědělské výroby, přibližně tři pětiny, je soustředěna na severu. Oč intenzivnější je zemědělství na severu ve srovnání s ostatními oblastmi, je zřejmé z údajů o hodnotě veškerého zemědělského majetku — půdy, budov, náradí, stromů a dobytka — v přepočtu na 1 akr půdy: roku 1910 činila tato hodnota na severu 66 dolarů oproti 25 dolarům na jihu a 41 na západě. Sama hodnota náradí a strojů činila v přepočtu na 1 akr půdy 2,07 dolaru na severu, 0,83 na jihu a 1,04 dolaru na západě.

Zde se od ostatních oblastí výrazně odlišují Nová Anglie a středoatlantická oblast. Jak jsme již řekli, kolonizace zde neexistuje. Od roku 1900 do roku 1910 se počet farem absolutně snížil a stejně tak i výměra obdělávané půdy i veškeré půdy farem. Podle statistiky zaměstnání se zde zabývá zemědělstvím jen 10 % obyvatelstva, zatímco v celých Spojených státech je to v průměru 33 %, v ostatních oblastech severu 25—41 % a na jihu 51—63 %. Na obilniny zde připadá pouze 6—25 % obdělávané půdy (průměr ve Spojených státech celkem činí 40 %, na severu 46 %), na píce

(většinou seté) 52—29 % (oproti 15 % a 18 %) a na zeleninu 4,6—3,8 % (oproti 1,5 % a 1,5 %). Je to oblast nejintenzivnějšího zemědělství. V roce 1909 zde činily průměrné výdaje na hnojiva 1,30 a 0,62 dolaru na jeden akr obdělávané půdy; první číslo je vůbec nejvyšší, druhé zůstává pozadu jen za jedinou oblastí jihu. Průměrná hodnota náradí a strojů na jeden akr obdělávané půdy představuje 2,58 a 3,88 dolaru; jsou to nejvyšší čísla ve Spojených státech. Z dalšího výkladu uvidíme, že v těchto nejprůmyslovějších oblastech průmyslového severu je zemědělství nejen nejintenzivnější, ale má také nejkapitalističtější charakter.

3. BÝVALÝ OTROKÁŘSKÝ JIH

Spojené státy americké, píše pan Gimmer, jsou „zemí, která nikdy nepoznala feudalismus a jeho ekonomické přežitky jí jsou cizí“ (s. 41 uvedeného článku). Toto tvrzení je v úplném rozporu se skutečností, neboť ekonomické přežitky *otroctví* se rozhodně ničím neliší od podobných přežitků feudalismu a na bývalém otrokářském jihu Spojených států jsou tyto přežitky *dodnes velmi silné*. Nestálo by za to zabývat se chybou pana Gimmera, kdybychom ji mohli považovat pouze za chybu v narychlo napsaném novinovém článku. Avšak celá liberální a celá narodnická literatura v Rusku dokazuje, že naprosto stejné „chyby“ se soustavně a neobyčejně houževnatě dělají, pokud jde o náš přežitek feudalismu — o ruskou soustavu *odpracovávání*.

Jih Spojených států byl otrokářský, dokud občanská válka z let 1861—1865 otroctví nezlikvidovala. Dodnes tvoří černoši na jihu 22,6 % — 33,7 % všeho obyvatelstva, zatímco v severních a západních oblastech ne více než 0,7 % — 2,2 % obyvatelstva. V průměru je ve Spojených státech 10,7 % černošského obyvatelstva. O podřízeném postavení černochoů je zbytečné se zmiňovat: americká buržoazie není v tomto směru o nic lepší než buržoazie

jiných zemí. Když černochoy „osvobodila“, vynasnažila se na základě „svobodného“ a republikánsko-demokratického kapitalismu znovu nastolit všechno možné a udělat všechno možné i nemožné pro nejhanebnější a nejpodlejší ujařmení černochoů. K ilustraci jejich kulturní úrovně stačí uvést jeden maličký statistický fakt. Zatímco počet negramotných mezi bílým obyvatelstvem Spojených států činil v roce 1900 6,2 % obyvatelstva (ve stáří 10 a více let), mezi černochoy to bylo 44,5 % !! Tedy více než sedminásobek !! Na severu a na západě činil podíl negramotných 4—6 % (rok 1900), na jihu 22,9—23,9 % !! Není těžké si představit, co všechno odpovídá tomuto nejostudnějšímu faktu z oblasti gramotnosti lidu v oblasti právní a sociální.

Na jakém ekonomickém základě však vznikla a udržuje se tato krásná nadstavba?

Na základě typicky ruské, „vpravdě ruské“ *soustavy odpracovávání* — totiž na *podílném pachtu*.

Roku 1910 patřilo černochoům 920 883 farem, tj. 14,5 % z celkového počtu farem. Z celkového počtu farmářů bylo 37 % pachtýřů a 62,1 % vlastníků; ostatních 0,9 % farem řídili správci. Avšak mezi bílými tvořili pachtýři 39,2 %, kdežto mezi černochoy 75,3 % ! Typický bílý farmář v Americe je vlastníkem své půdy, typický černošský farmář je pachtýřem. Na západě dosahuje podíl pachtýřů pouze 14 %, oblast se kolonizuje, má novou, volnou půdu, je eldorádem (dočasným a pomíjivým eldorádem) drobného „samostatného zemědělce“. Na severu je 26,5 % pachtýřů, kdežto na jihu 49,6 % ! Polovina jižních farmářů jsou tedy pachtýři.

Jenomže to není všechno. Vůbec to nejsou pachtýři v evropském, civilizovaném, moderním kapitalistickém chápání. Jsou to převážně polofeudální nebo, což je po ekonomické stránce totéž — polootročí *podílní pachtýři*. Na „volném“ západě je podílných pachtýřů mezi pachtýři menšina (25 000 z 53 000). Na starém, už dlouho osídleném severu je ze 766 000 pachtýřů 483 000 podílných pach-

týřů, tj. 63 %. Na jihu je z 1 537 000 pachtýřů 1 021 000 podílných pachtýřů, tj. 66 %.

V svobodné, republikánsko-demokratické Americe bylo roku 1910 1,5 miliónu podílných pachtýřů, z toho *více než 1 milión černochů*. A počet podílných pachtýřů v poměru k celkovému počtu farmářů se nesnižuje, nýbrž neustále a dosti rychle vzrůstá. Roku 1880 tvořili podílní pachtýři 17,5 %, roku 1890 — 18,4 %, roku 1900 — 22,2 % a roku 1910 — 24 % celkového počtu farmářů ve Spojených státech.

„Na jihu,“ čteme v závěrech amerických statistiků vyvozených ze sčítání lidu z roku 1910, „se podmínky vždy poněkud lišily od severu, a četné farmy pachtýřů jsou součástí značně rozsáhlých plantáží, pocházejících z doby před občanskou válkou.“ Na jihu „nahradil systém hospodaření založený na pachtu — pachtýři jsou hlavně černoši — dřívější systém hospodaření založený na otrocké práci“. „Rozvoj pachtovního systému je nejnápadnější na jihu, kde velké plantáže, obdělávané dříve prací otroků, byly v mnoha případech rozdrobeny na malé pozemky (parcely), a propachtovávány... Tyto plantáže jsou v mnoha případech dodnes obdělávány v podstatě jako zemědělské jednotky, neboť na pachtýře je do určité míry dozíráno, a to více méně podobně jako je na severu dozíráno na námezdní dělníky na farmách“ (uvedený spis, V, 102, 104).

Charakteristiku jihu je nutné ještě doplnit informací, že odtud obyvatelstvo utíká do jiných kapitalistických oblastí a do měst, tak jako v Rusku utíkají rolníci z nejzaostalejších středoruských zemědělských gubernií, kde se nejvíce udržely přežitky nevolnictví, z dosahu moci nestydatých Markovů, do kapitalisticky vyspělejších oblastí Ruska, do hlavních měst, do průmyslových gubernií a na jih (viz „Vývoj kapitalismu v Rusku“)*. Oblast podílného pachtu je jak v Americe, tak i v Rusku oblastí největší stagnace, největšího podřízení a útlaku pracujících mas. Přistěhovalci do Ameriky, kteří tak významně ovlivňují hospodářství země a celý její veřejný život, se jihu vyhýbají. Roku

* Sebrané spisy 3, Praha 1980, s. 613—618. Red.

1910 tvořilo obyvatelstvo narozené mimo Ameriku 14,5 %. Na jihu je to však v jednotlivých oblastech pouze 1—4 %, zatímco v ostatních oblastech země tvoří přistěhovalci 13,9 %—27,7 % (Nová Anglie). Izolovanost, zpátečnictví, zatuchlost, jakési vězení pro „osvobozené“ černochoy, to je americký jih. Obyvatelstvo je zde nejusedlejší, nejvíce „připoutáno k půdě“: s výjimkou té jižní oblasti, kde je značná kolonizace (centrální jihozápadní oblast), se v obou ostatních jižních oblastech narodilo 91—92 % obyvatel v téže oblasti, kde žijí, zatímco v celé Americe tento podíl činí 72,6 %, tj. migrace obyvatelstva je mnohem větší. Na západě, který je celý souvislou oblastí kolonizace, se jen 35—41 % obyvatel narodilo v té oblasti, v níž žijí.

Z obou jižních oblastí, kde neexistuje kolonizace, černoši utíkají; za deset let, jež uplynula mezi posledním a předposledním sčítáním lidu, odešlo z těchto dvou oblastí do jiných částí země téměř 600 000 „černých“ obyvatel. Černoši utíkají hlavně do měst: na jihu žije 77—80 % všech černochoů na venkově, zatímco v ostatních oblastech žije na venkově 8—32 % všech černochoů. Ekonomické postavení černochoů v Americe a „bývalých statkářských“ rolníků ve středoruské zemědělské oblasti je překvapivě shodné.

4. PRŮMĚRNÁ ROZLOHA FAREM. „ROZKLAD KAPITALISMU“ NA JIHU

Po prozkoumání základních rozdílných rysů tří hlavních oblastí Spojených států a celkového charakteru ekonomických podmínek můžeme přejít k analýze údajů, kterými se obvykle operuje. Patří sem především údaje o průměrné rozloze farem. Na základě těchto údajů dochází velmi mnoho ekonomů včetně pana Gimmera k velmi jednoznačným závěrům. [Viz tabulku na s. 163. *Red.*]

Vcelku vidíme na první pohled, že průměrná výměra veškeré půdy se zmenšuje a průměrná výměra obdělávané

Průměrná rozloha farem ve Spojených státech

Rok	Celková výměra půdy	Výměra obdělávané půdy (v akrech)
1850	202,6	78,0
1860	199,2	79,8
1870	153,3	71,0
1880	133,7	71,0
1890	136,5	78,3
1900	146,2	72,2
1910	138,1	75,2

půdy kolísá, jednou vzrůstá, podruhé klesá. Zřetelným předělem je však období let 1860—1870, které jsme oddělili čarou. Právě v tomto období dochází k obrovskému poklesu průměrné výměry veškeré půdy o 46 akrů (199,2 a 153,3) a k největší změně, je to rovněž pokles (79,8 a 71,0) průměrné výměry obdělávané půdy.

Co je příčinou? Nepochybně občanská válka z let 1861—1865 a zrušení otroctví. Otrokářským latifundiím byla zasazena rozhodující rána. Pro tento fakt ještě nalezneme řadu důkazů, je však natolik všeobecně znám, že až zaráží, že ho musíme znovu prokazovat. Povšimněme si zvláště údajů o jihu a zvláště o severu.

Průměrná rozloha farem v akrech

Rok	na jihu		na severu	
	průměrná výměra veškeré půdy	průměrná výměra obdělávané půdy	průměrná výměra veškeré půdy	průměrná výměra obdělávané půdy
1850	332,1	101,1	127,1	65,4
1860	335,4	101,3	126,4	68,3
1870	214,2	69,2	117,0	69,2
1880	153,4	56,2	114,9	76,6
1890	139,7	58,8	123,7	87,8
1900	138,2	48,1	132,2	90,9
1910	114,4	48,6	143,0	100,3

Vidíme, že v letech 1860—1870 se průměrná výměra obdělávané půdy připadající na jednu farmu na jihu pronikavě *zmenšila* (101,3—69,2), zatímco na severu mírně *vzrostla* (68,3—69,2). Všechno tedy tkví především v podmínkách vývoje na jihu. Tam pozorujeme i po zrušení otroctví zmenšování průměrné rozlohy farem, byť i pomalé a ne plynulé.

„Drobné pracovní zemědělství zde začíná převládat,“ usuzuje pan Gimmer, „zatímco kapitál opouští zemědělství, aby hledal umístění jinde.“ „...Prudký rozklad zemědělského kapitalismu probíhá v jihoatlantických státech...“

K tomuto kurióznímu závěru by snad bylo možné najít paralelu jedině v úvahách našich narodníků o „rozkladu kapitalismu“ v Rusku po roce 1861, když statkáři přešli od soustavy robotního hospodářství k soustavě odpracovávání (tj. k soustavě polorobotní!). Rozkouskování otrokářských latifundií je nazýváno „rozkladem kapitalismu“. Přeměna neobdělávané půdy včerejších otrokářů v malé farmy černochoů, zpola podílných pachtýřů (připomeňme si, že procentní podíl podílných pachtýřů mezi jednotlivými sčítáními lidu neustále *vzrůstá!*), je nazývána „rozkladem kapitalismu“. Víc už ani nelze základní pojmy ekonomické vědy překroutit!

Ve 12. kapitole komentáře ke sčítání lidu z roku 1910 uvedli američtí statistikové údaje o typických „plantážích“ na jihu v jejich podobě současné, a nikoli z doby otroctví. Na 39 073 plantážích máme 39 073 „panských farem“ (landlord farms) a 398 905 pachtýřských farem. V průměru tedy připadá na jednoho „pána“, „statkáře“, „landlorda“ 10 pachtýřů. Průměrná rozloha plantáže činí 724 akrů. Z toho obdělávané půdy je pouze 405 akrů: na jednu plantáž připadá přes 300 akrů neobdělávané půdy. To není špatná rezerva pro budoucí vykořisťovatelské plány včerejších pánů otrokářů...

Půda průměrné plantáže je rozdělena takto: „Panská farma“ má 331 akrů půdy, z toho se obdělává 87 akrů.

„Pachtýřské“ farmy, tj. pozemky černošských podílných pachtýřů pracujících tak jako dříve na „pána“ a pod jeho dozorem, mají průměrně po 38 akrech půdy, z nichž se obdělává 31 akrů.

Včerejší otrokáři z jihu, vlastníci obrovské latifundie, na kterých zůstává dodnes neobděláno přes 9/10 půdy, prodávají postupně, tak jak přibývá obyvatelstva a jak se zvyšuje poptávka po bavlně, tuto půdu černochům, ale ještě častěji jim propachtovávají malé pozemky za polovinu sklizně. (Od roku 1900 do roku 1910 se na jihu počet farmářů, kteří jsou úplnými vlastníky veškeré půdy, zvýšil z 1 237 000 na 1 329 000, tj. o 7,5 %, zatímco počet farmářů, kteří jsou podílnými pachtýři, se zvýšil ze 772 000 na 1 021 000, tj. o 32,2 %). A tu se objeví ekonom, který nazve tento jev „rozkladem kapitalismu“...

K latifundiím počítáme farmy s 1000 a více akry půdy. Ve Spojených státech bylo roku 1910 takových farem celkem 0,8 % (50 135) a připadalo na ně 167,1 miliónu akrů půdy, tj. 19 % celkové rozlohy. Průměrně to je 3332 akrů na latifundii. Na latifundiích činí podíl obdělávané půdy pouze 18,7 %, zatímco na všech farmách vůbec 54,4 %. Přitom *nejméně* latifundií je na kapitalistickém severu: 0,5 % z celkového počtu farem s 6,9 % veškeré půdy, přičemž podíl obdělávané půdy na latifundiích představuje 41,1 %. Nejvíce latifundií je na západě: 3,9 % z celkového počtu farem s 48,3 % veškeré půdy; 32,3 % půdy je na latifundiích obděláváno. *Největší* podíl neobdělávané půdy mají latifundie na bývalém otrokářském jihu: 0,7 % farem tvoří latifundie; mají 23,9 % půdy; na latifundiích je obděláváno *jen 8,5 % půdy!!* Tyto podrobné údaje mimo jiné názorně ukazují, jak neopodstatněný je běžný postup zařazovat latifundie mezi *kapitalistická* hospodářství bez podrobné analýzy konkrétních údajů o každé jednotlivé zemi a každé jednotlivé oblasti.

Během deseti let, od roku 1900 do roku 1910, právě na latifundiích a výhradně na nich *se zmenšila* celková výměra

půdy. Je to velmi výrazný pokles: ze 197,8 na 167,1 miliónu akrů, tj. o 30,7 miliónu akrů. Na jihu to představuje 31,8 miliónu akrů (na severu došlo ke vzrůstu o 2,3 miliónu, na západě k poklesu o 1,2 miliónu). Tedy právě pro jih, a jedině pro otrokářský jih, je charakteristické v rozsáhlé míře probíhající rozdrobování latifundií při nepatrném podílu (8,5 %) obdělávané půdy na těchto latifundiích.

Z toho všeho nevyhnutelně vyplývá, že probíhající ekonomický proces lze definovat jedině takto: přechod od otrokářských latifundií, z $\frac{9}{10}$ neobdělávaných, k drobnému *tržnímu* zemědělství. Nikoli k „pracovnímu“, jak s oblibou říká pan Gimmer i narodnici spolu se všemi buržoazními ekonomy, kteří pějí otřepané ódy na „práci“, nýbrž k tržnímu. Slovo „pracovní“ nemá vůbec žádný politicko-ekonomický význam a uvádí nepřímou v omyl. Postrádá jakýkoli smysl, neboť za všech možných společenskoekonomických formací drobný zemědělec „pracuje“: jak za otrokářství, tak za nevolnictví i za kapitalismu. Slovo „pracovní“ je prázdná fráze, bezobsažný řečnický obrat, zastírající *směšování* nejrůznějších společenskoekonomických formací, které prospívá jedině buržoazii. Slovo „pracovní“ uvádí v omyl, klame veřejnost, neboť vyvolává dojem, že tu neexistuje *námezdní* práce.

Pan Gimmer, tak jako všichni buržoazní ekonomové, obchází právě údaje o námezdní práci, třebaže tyto údaje jsou pro otázku kapitalismu v zemědělství nejdůležitější a třebaže jsou obsaženy nejen v soupisu z roku 1900, ale i v „bulletinu“ soupisu z roku 1910 (Abstract — Farm crops, by states*), který pan Gimmer cituje (s. 49 jeho pojednání, poznámka).

Že růst drobného zemědělství na jihu znamená právě růst tržního zemědělství, je zřejmé z charakteru hlavního zemědělského produktu jihu. Tímto produktem je bavlna.

* Vybrané údaje o výnosech sklizní farem v jednotlivých státech. *Red.*

Všechny druhy obilnin představují na jihu 29,3 % hodnoty celkové sklizně, seno a píce 5,1 %, kdežto bavlna 42,7 %. Od roku 1870 do roku 1910 vzrostla ve Spojených státech produkce vlny ze 162 miliónů funtů* na 321 miliónů, tj. na dvojnásobek; pšenice z 236 miliónů bušlů** na 635 miliónů, tedy o něco méně než na trojnásobek; kukuřice z 1094 miliónů bušlů na 2886 miliónů, také o něco méně než na trojnásobek, kdežto bavlny ze 4 miliónů balíků (po 500 funtech) na 12 miliónů, tj. na trojnásobek. Růst zemědělského produktu určeného převážně pro trh předstihl růst jiných, méně tržních produktů. Mimoto v hlavní oblasti jihu, v „jihoatlantické“, se dost značně rozvinula výroba tabáku (12,1 % hodnoty celkové sklizně ve státě Virginie), zeleniny (20,1 % hodnoty celkové sklizně ve státě Delaware a 23,2 % ve státě Florida), ovoce (21,3 % hodnoty celkové sklizně ve státě Florida) atd. To všechno jsou takové zemědělské plodiny, jež svědčí o intenzifikaci zemědělství, o zvětšování rozsahu hospodářství při poklesu výměry jeho půdy a o zvýšeném používání námezdní práce.

Než přejdeme k analýze údajů o námezdní práci, musíme poznamenat, že ačkoli jih zůstal v tomto směru pozadu za ostatními oblastmi — používá se zde *méně* námezdní práce, poněvadž je zde *více rozšířen* polootrocký podílný pacht — vzrůstá používání námezdní práce i na jihu.

5. KAPITALISTICKÝ CHARAKTER ZEMĚDĚLSTVÍ

Kapitalismus v zemědělství se obyčejně posuzuje podle údajů o velikosti farem nebo o počtu a významu farem

* Funt = ruská předrevoluční jednotka hmotnosti, odpovídající 409,512 g. *Čes. red.*

** Bušl = jednotka duté míry, odpovídající v USA 35,24 l. *Čes. red.*

s velkou rozlohou půdy. Údaji tohoto druhu jsme se už zčásti zabývali a zčásti ještě zabývat budeme, musíme však konstatovat, že to jsou údaje nepřímé, neboť rozloha půdy zdaleka nesvědčí vždy a přímo o skutečné velikosti *hospodářství* a o jeho kapitalistickém charakteru.

Údaje o námezdní práci jsou v tomto směru mnohem průkaznější a názornější. Soupisy zemědělských hospodářství z posledních let, např. rakouský z roku 1902^[271] a německý z roku 1907^[234], které budeme analyzovat na jiném místě, ukázaly, že námezdní práce je v soudobém zemědělství, a zvláště v drobném zemědělském hospodářství, používána v mnohem větší míře, než se obvykle soudí. Nic tak rozhodně a tak názorně nevyvrací měšťácký mýtus o drobném „pracovním“ zemědělství jako tyto údaje.

Americká statistika shromáždila velmi rozsáhlý materiál o této otázce, neboť do dotazníku se o každém jednotlivém farmáři zaznamenává, má-li nějaké výdaje na najímání dělníků, a jestliže ano, tedy jak vysoké. Na rozdíl od evropské statistiky, např. statistiky obou uvedených zemí, americká statistika neregistruje počet námezdních dělníků zaměstnaných v dané době u každého farmáře, třebaže by se to dalo velmi snadno zjistit a tyto údaje by měly velký vědecký význam, neboť by doplnily údaje o celkové částce výdajů na námezdní práci. Ale nejhorší ze všeho je naprosto nevyhovující zpracování těchto údajů v soupisu z roku 1910, který je vůbec zpracován nesrovnatelně hůře než soupis z roku 1900. V soupisu z roku 1910 jsou všechny farmy rozděleny do skupin podle výměry půdy (stejně jako v roce 1900), ale na rozdíl od roku 1900 nejsou údaje o používání námezdní práce uvedeny podle těchto skupin. Nemáme proto možnost porovnat používání námezdní práce v hospodářstvích s malou a velkou výměrou půdy. Máme k dispozici jen průměrné údaje podle států a oblastí, tj. údaje, které směšují kapitalistická hospodářství s nekapitalistickými dohromady.

Údaji za rok 1900, které jsou zpracovány lépe, se budeme

později zabývat zvláště, ale nyní uvedeme údaje za rok 1910. Údaje se týkají vlastně let 1899 a 1909.

Oblasti	Procentní podíl farem najímajících dělníky (1909)	Vzestup výdajů na námezdní práci od 1899 do 1909	Výdaje na námezdní práci v přepočtu na 1 akr obdělávané půdy (v dolarech)	
		v %	1909	1899
Sever	55,1	+ 70,8	1,26	0,82
Jih	36,6	+ 87,1	1,07	0,69
Západ	52,5	+ 119,0	3,25	2,07
<hr/>				
Spojené státy celkem	45,9	+ 82,3	1,36	0,86

Z těchto údajů nesporně vyplývá především to, že nejkapitalističtější ráz má zemědělství na severu (55,1 % farem používá námezdní práci), potom na západě (52,5 %) a nejméně kapitalistický ráz má na jihu (36,6 %). Vyplývá to i ze srovnání oblasti osídlené a průmyslové s oblastí, kde probíhá kolonizace, a s oblastí podílného pachtu. Pro přesné srovnání oblastí jsou samozřejmě vhodnější údaje o procentním podílu farem používajících námezdní práci než údaje o výši výdajů na námezdní práci v přepočtu na jeden akr obdělávané půdy. Údaje tohoto druhu by byly srovnatelné jen tehdy, kdyby v různých oblastech byla stejná výše mezd. Nemáme sice údaje o mzdách v zemědělství Spojených států, avšak vzhledem k známým zásadním rozdílům mezi oblastmi je nepravděpodobné, že by mzdy byly jednotné.

Na severu a na západě, ve dvou oblastech, kde jsou $\frac{2}{3}$ veškeré obdělávané půdy i $\frac{2}{3}$ všeho dobytka, se tedy *více než polovina* farmářů neobejde bez používání námezdní práce. Na jihu je tento podíl menší jen proto, že je tam ještě silné polofeudální (či polootrokářské) vykořisťování v podobě podílného pachtu. Část nejhůře situovaných farmářů

musí nepochybně v Americe, stejně jako ve všech ostatních kapitalistických zemích světa, prodávat vlastní pracovní sílu. Americká statistika o tom bohužel nepřináší vůbec žádné údaje, na rozdíl např. od německé statistiky z roku 1907, kde jsou tyto údaje pečlivě shromážděny a zpracovány. Podle německých údajů má z 5 736 082 majitelů zemědělských podniků (celkový počet včetně nejmenších „hospodářů“) 1 940 867, tj. více než 30 %, jako *hlavní* zaměstnání námezdní práci. Většina těchto stálých či sezónních zemědělských dělníků s kouskem půdy patří přirozeně k nejnižším kategoriím zemědělců.

Připusťme, že ve Spojených státech, kde se nejmenší farmy (do 3 akrů) zpravidla vůbec neregistrovaly, prodává jen 10 % farmářů svou pracovní sílu. I v tomto případě dojdeme k výsledku, že *více než třetina* z celkového počtu farmářů je *bezprostředně* vykořisťována statkáři a kapitalisty (24 % podílných pachtýřů, tj. vykořisťovaných bývalými otrokáři feudálním nebo polofeudálním způsobem, a 10 % vykořisťovaných kapitalisty tvoří dohromady 34 %). Z celkového počtu farmářů tedy pouze *menšina*, sotva víc než *jedna pětina nebo čtvrtina*, ani nenajímá dělníky, ani se sama nedává najímat nebo není v poddanském postavení.

Taková je skutečná situace v zemi „příkladného a vyspělého“ kapitalismu, v zemi, kde se bezplatně přidělují milióny děsatin půdy. Pověstné „pracovní“ nekapitalistické drobné zemědělské hospodářství je i zde mýtem.

Jak velký je počet námezdních dělníků v americkém zemědělství? Stoupá nebo klesá tento počet ve srovnání s počtem farmářů a s veškerým rolnickým obyvatelstvem?

Na tyto velice důležité otázky bohužel nedává americká statistika přímou odpověď. Pokusme se najít přibližnou odpověď sami.

Přibližnou odpověď nám mohou předně dát číselné údaje ze statistiky povolání (IV. svazek výsledků sčítání lidu). Američanům se tato statistika „nepovedla“. Je zpracována tak byrokraticky, šablonovitě a nesmyslně, že v ní nejsou

údaje o postavení dané osoby v hospodářství, tj. údaje odlišující majitele farmy od pracujícího člena rodiny či námezdního dělníka. Místo přesného ekonomického rozdělení se sestavovatelé spokojili s „běžnými“, „obvykle“ užívanými výrazy a do rubriky „zemědělstí pracovníci“ nesmyslně zařadili jak pracující členy rodin farmářů, tak námezdní dělníky. Jak známo, *není* americká statistika jediná, v níž vládne v této otázce naprostý chaos.

Soupis z roku 1910 se pokouší vnést do tohoto chaosu trochu pořádku, napravit zřejmé chyby a alespoň část námezdních dělníků (working out) oddělit od pracujících členů farmářských rodin (working on the home farm). Na základě mnoha výpočtů statistikové opravili údaj o celkovém počtu osob zaměstnaných v zemědělství a snížili jej o 468 100 osob (svazek IV, s. 27). Dále se udává počet námezdních *dělnic* 220 048 v roce 1900 a 337 522 v roce 1910 (vzrůst o 53 %). V roce 1910 počet námezdních dělníků mužského pohlaví činil 2 299 444 osob. Vycházíme-li z předpokladu, že v roce 1900 byl podíl zemědělských námezdních dělníků na celkovém počtu zemědělských pracovníků stejný jako v roce 1910, pak v roce 1900 je počet námezdních dělníků mužského pohlaví 1 798 165. Dostáváme tento obraz:

	1900	1910	Přírůstek v %
Celkový počet osob zaměstnaných v zemědělství	10 381 765	12 099 825	+ 16 %
Počet farmářů	5 674 875	5 981 522	+ 5 %
Počet námezdních dělníků	2 018 213	2 566 966	+ 27 %

To znamená, že procento přírůstku námezdních dělníků je ve srovnání s procentním zvýšením počtu farmářů více než pětinasobné (27% oproti 5%). Podíl farmářů na počtu zemědělského obyvatelstva *poklesl*, podíl námezdních dělníků *stoupl*. Počet samostatných hospodářů v poměru k veškerému zemědělskému obyvatelstvu klesl; počet závislých, vykořisťovaných stoupl.

V Německu bylo roku 1907 napočítáno 4,5 miliónu zemědělských námezdních dělníků při celkovém počtu 15 miliónů pracujících členů rodin a námezdních dělníků. To znamená 30 % námezdních dělníků. V Americe je jich podle uvedeného přibližného výpočtu 2,5 miliónu z 12 miliónů, tj. 21 %. Je možné, že existující volná, bezplatně přidělovaná půda a vysoké procento farmářů-podílných pachtýřů nutně v Americe snižují procento námezdních dělníků.

Za druhé mohou dát přibližnou odpověď číselné údaje o velikosti výdajů na najímání dělníků v letech 1899 a 1909. Za stejné časové období vzrostl počet námezdních dělníků v průmyslu ze 4,7 miliónu na 6,6 miliónu, tj. o 40 %, a jejich mzda z 2008 miliónů na 3427 miliónů dolarů, tj. o 70 %. (Nesmíme zapomínat, že zvýšením cen potravin aj. se toto nominální zvýšení mezd anulovalo.)

Z těchto údajů lze předpokládat, že zvýšení výdajů na najímání dělníků v zemědělství o 82 % odpovídá zvýšení počtu námezdních dělníků přibližně o 48 %. Z analogického předpokladu pro tři hlavní oblasti získáváme takovýto obraz:

Oblasti	Přírůstek od roku 1900 do roku 1910 v %		
	veškerého zemědělského obyvatelstva	počtu farem	počtu námezdních dělníků
Sever	+ 3,9 %	+ 0,6 %	+ 40 %
Jih	+ 14,8 %	+ 18,2 %	+ 50 %
Západ	+ 49,7 %	+ 53,7 %	+ 66 %
Spojené státy celkem	+ 11,2 %	+ 10,9 %	+ 48 %

I tyto údaje nám ukazují, že růst počtu majitelů farem zaostává v rámci celé země za růstem počtu zemědělského obyvatelstva, kdežto zvýšení počtu námezdních dělníků předstihuje zvýšení počtu zemědělského obyvatelstva. Ji-

nými slovy: relativní počet samostatných farmářů klesá, relativní počet závislých stoupá.

Poznamenáváme, že ohromný rozdíl mezi přírůstkem námezdních dělníků podle prvního výpočtu (+ 27%) a podle druhého výpočtu (+ 48%) je zcela vysvětlitelný; neboť v prvním případě jsme počítali jen *stále* námezdní dělníky, kdežto v druhém *všechny případy* používání námezdní pracovní síly. V zemědělství má příležitostné používání námezdní pracovní síly obrovský význam, a proto by se mělo provždy stát pravidlem, že podle možnosti bude kromě počtu stálých a sezónních námezdních dělníků zjišťována i celková suma výdajů na námezdní práci.

V každém případě nám oba výpočty nesporně ukazují *růst* kapitalismu v zemědělství Spojených států, *rostoucí* používání námezdní práce, předstihující přírůstek zemědělského obyvatelstva i počtu farmářů.

6. OBLASTI S NEJINTENZÍVNĚJŠÍM ZEMĚDĚLSTVÍM

Po prozkoumání všeobecných údajů o námezdní práci jakožto přímých ukazatelů kapitalismu v zemědělství můžeme nyní podrobněji analyzovat zvláštní *formy*, v nichž se kapitalismus projevuje v tomto odvětví národního hospodářství.

Obeznámili jsme se s jednou oblastí, v níž klesá průměrná rozloha farem, a to s jihem, kde tento proces znamená přechod od otrokářských latifundií k zemědělské tržní malovýrobě. Existuje ještě jedna oblast, v níž se zmenšuje průměrná rozloha farem, a to část severu: Nová Anglie a středoatlantické státy. Zde jsou údaje o těchto oblastech. [Viz tabulku na s. 174. *Red.*]

Průměrná rozloha farmy v Nové Anglii je ve srovnání se všemi ostatními oblastmi Spojených států nejmenší. Na jihu dosahuje ve dvou oblastech 42—43 akry, kdežto v třetí oblas-

Průměrná rozloha farmy (obdělávané půdy) v akrech

	Nová Anglie	středoatlantické státy
1850	66,5	70,8
1860	66,4	70,3
1870	66,4	69,2
1880	63,4	68,0
1890	56,5	67,4
1900	42,4	63,4
1910	38,4	62,6

ti, v centrální jihozápadní, kde ještě probíhá kolonizace, dosahuje 61,8 akru, tj. téměř tolik co ve středoatlantických státech. Pokles průměrné rozlohy farem v Nové Anglii a ve středoatlantických státech, „v oblastech se starší kulturou a pokročilejším ekonomickým vývojem“ (pan Gimmer, s. 60), v oblastech, kde neprobíhá kolonizace, vedl našeho autora stejně jako mnoho jiných buržoazních ekonomů k závěru, že „kapitalistické zemědělství se rozpadává“, že „výroba se tříští a drobí“, že „neexistují takové oblasti, kde by již kolonizace neprobíhala, velkokapitalistické zemědělství se nerozkládalo a nebylo vytlačováno pracovním zemědělstvím“.

Pan Gimmer došel k těmto závěrům, jež jsou v naprostém rozporu se skutečností, protože zapomněl na... „maličkost“: na intenzifikaci zemědělství! Je to neuvěřitelné, ale je to fakt. A poněvadž celá řada buržoazních ekonomů, prakticky všichni, také rádi na tuto „maličkost“ zapomínají, když přijde řeč na zemědělskou malovýrobu a velkovýrobu, ačkoli „teoreticky“ všichni výborně „znají“ a uznávají intenzifikaci zemědělství, musíme se touto otázkou zabývat zvláště důkladně. Právě zde je jeden z hlavních zdrojů všech nesprávných závěrů buržoazní ekonomie (včetně narodnické a oportunistické), pokud jde o drobné pracovní zemědělství. Zapomínají na maličkost, že v důsledku technických zvláštností zemědělství vede intenzifikace zemědělství velmi často k růstu velikosti *hospodářství*, k růstu *výroby* i *kapitalismu* při současném *poklesu* průměrného množství obdělávané půdy na jedno *hospodářství*.

Povšimněme si především, zda jsou mezi Novou Anglií a středoatlantickými státy na jedné straně a ostatním severem i všemi ostatními oblastmi země na druhé straně zásadní rozdíly v technice zemědělství, v jeho celkovém charakteru a intenzitě.

Rozdíly v pěstování plodin jsou charakterizovány těmito údaji:

Oblasti	Procentní podíl na celkové hodnotě veškeré sklizně (1910)		
	obilnin	seno a zelené píce	zeleniny, ovoce dalších speciálních plodin
Nová Anglie	7,6	41,9	33,5
Středoatlantická	29,6	31,4	31,8
Severovýchodní centrální	65,4	16,5	11,0
Severozápadní centrální	75,4	14,6	5,9

Podmínky, v nichž se plodiny pěstují, jsou podstatně odlišné. První dvě oblasti svědčí o zemědělství vysoce intenzivním, druhé dvě o extenzivním. V těchto druhých dvou oblastech tvoří obilniny převážnou část celkové hodnoty sklizně, v prvních dvou oblastech tvoří nejen její menší, ale někdy zcela nepatrnou část (7,6 %), přičemž speciální „tržní“ plodiny (zelenina, ovoce apod.) tvoří *větší* část hodnoty sklizně než obilniny. Extenzivní zemědělství ustoupilo intenzivnímu. Značně se rozšířilo setí píce. V Nové Anglii zabírají z 3,8 miliónu akrů, z nichž se získává seno a zelená píce, 3,3 miliónu akrů *seté* pícniny. Ve středoatlantických státech je to 8,5 a 7,9 miliónu akrů. Naopak v severozápadních centrálních státech (oblast kolonizace a extenzivního zemědělství) zabírají z 27,4 miliónu akrů, z nichž se sklízí seno a zelená píce, 14,5 miliónu akrů, tj. více než polovinu, „přírodní“ louky apod.

V „intenzivních“ státech jsou sklizně podstatně vyšší. [Viz tabulku na s. 176. *Red.*]

Oblasti	Výnos z jednoho akru v bušlech			
	kukuřice		pšenice	
	1909	1899	1909	1899
Nová Anglie	45,2	39,4	23,5	18,0
Středoatlantická	32,2	34,0	18,6	14,9
Severovýchodní centrální	38,6	38,3	17,2	12,9
Severozápadní centrální	27,7	31,4	14,8	12,2

Týž jev lze pozorovat u tržního dobytčářství a mléčného hospodářství, jež je v těchto oblastech zvlášť vyspělé:

Oblasti	Průměrný počet dojnic na 1 farmu (1900)	Průměrná produkce mléka na 1 dojnici (v galonech)*	
		1909	1899
		Nová Anglie	5,8
Středoatlantická	6,1	490	514
Severovýchodní centrální	4,0	410	487
Severozápadní centrální	4,9	325	371
Jih (3 oblasti)	1,9—3,1	232—288	290—395
Západ (2 oblasti)	4,7—5,1	339—475	334—470
Průměr pro Spojené státy	3,8	362	424

Z toho je patrné, že v „intenzívních“ státech je mnohem více mléčných hospodářství než ve všech ostatních. Oblasti, kde jsou *nejmenší* farmy podle rozlohy obdělávané půdy, mají *největší* mléčná hospodářství. Tento fakt má nesmírný význam, neboť mléčné hospodářství se, jak známo, nejrychleji rozvíjí v příměstských oblastech a v zemích (nebo oblastech) se zvlášť vysoce rozvinutým průmyslem. Statistika Dánska, Německa a Švýcarska, které věnujeme pozornost na jiném místě**, nám také ukazuje *rostoucí koncentraci mléčného skotu*.

* Galon = jednotka duté míry, odpovídající 4,546 l (v USA 1 galon = 3,785 l). *Čes. red.*

** Viz Sebrané spisy 5, Praha 1981, s. 231—276. *Red.*

V „intenzívních“ státech, jak jsme viděli, tvoří seno a píce mnohem větší část celkové hodnoty veškeré sklizně než obilniny. A dobytkářství se zde rozvíjí do značné míry na základě *kupovaných krmiv*. Potvrzují to i příslušné údaje za rok 1909:

Oblasti	Celkově (v miliónech dolarů)		Příjmy vyšší než výdaje (+) nebo nižší (-)
	příjmy z prodeje krmiv	výdaje na nákup krmiv	
Nová Anglie	+ 4,3	- 34,6	- 30,3
Středoatlantická	+ 21,6	- 54,7	- 33,1
Severovýchodní centrální	+ 195,6	- 40,6	+ 155,0
Severozápadní centrální	+ 174,4	- 76,2	+ 98,2

Extenzívně hospodařící státy severu krmiva prodávají. Intenzívně hospodařící je kupují. Je pochopitelné, že nákup krmiv umožňuje hospodařit ve *velkém* a na vysoce kapitalistické úrovni na *malé* výměře půdy.

Porovnejme obě intenzívně hospodařící oblasti severu, Novou Anglii a středoatlantické státy, s nejextenzívnější hospodařící oblastí severu, severozápadní centrální.

Oblasti	Obdělávaná půda (v miliónech akrů)	Hodnota veškerého dobytka (v miliónech dolarů)	Příjmy z prodeje krmiv (v miliónech dolarů)	Výdaje na nákup krmiv (v miliónech dolarů)
Nová Anglie + středoatlantické státy	36,5	447	26	89
Severozápadní centrální státy	164,3	1552	174	76

Vidíme, že v intenzívně hospodařících státech připadá na jeden akr obdělávané půdy více dobytka (447 : 36 = 12 dolarů na jeden akr) než v extenzívně hospodařících

(1552 : 164 = 9 dolarů). Rovněž na jednotku plochy půdy se investuje více kapitálu v podobě dobytka. A celkový obrat obchodu s krmivem (koupě + prodej) je v přepočtu na jednotku plochy mnohem vyšší v intenzívně hospodařících státech (26 + 89 = 115 miliónů dolarů na 36 miliónů akrů) než v extenzívních (174 + 76 = 250 miliónů dolarů na 164 milióny akrů). Je zřejmé, že zemědělství má v intenzívně hospodařících státech výrazněji *tržní* charakter než ve státech hospodařících extenzívně.

Údaje o výdajích na hnojivo a o hodnotě náradí a strojů vyjadřují statisticky nejpřesněji stupeň intenzifikace zemědělství. Uvádíme tyto údaje:

Oblasti	Procento farem kupujících hnojivo	Průměrné výdaje na 1 farmu (v dolarech)	Průměrné výdaje na 1 akr obdělávané půdy (v dolarech)		Průměrný počet akrů obdělávané půdy na 1 farmu (1909)	
			1909	1899		
Sever	Nová Anglie	60,9	82	1,30	0,53	38,4
	Středoatlantická	57,1	68	0,62	0,37	62,6
	Severovýchodní centrální	19,6	37	0,09	0,07	79,2
	Severozápadní centrální	2,1	41	0,01	0,01	148,0
Jih	Jihoatlantická	69,2	77	1,23	0,49	43,6
	Jihovýchodní centrální	33,8	37	0,29	0,13	42,2
	Jihozápadní centrální	6,4	53	0,06	0,03	61,8
Západ	Horská	1,3	67	0,01	0,01	86,8
	Tichooceánská	6,4	189	0,10	0,05	116,1
Spojené státy		28,7	63	0,24	0,13	75,2

Zde naprosto zřetelně vystupuje rozdíl mezi extenzívními oblastmi severu, kde nepatrné procento farem používá

kupovaná hnojiva (2—19%) a výdaje na hnojiva v přepočtu na 1 akr obdělávané půdy jsou minimální (0,01 až 0,09 dolaru), a intenzívními státy, kde používá kupovaná hnojiva *většina* farem (57 — 60%) a výdaje na ně dosahují značné částky. V Nové Anglii např. tyto výdaje dosahují 1,30 dolaru na 1 akr, což je mezi všemi oblastmi *nejvyšší* částka (opět farmy s nejmenší výměrou půdy a největší výdaje na hnojiva!), která převyšuje i sumu jedné jižní oblasti (jihoatlantické státy). Zde je nutné mít na zřeteli, že na jihu vyžaduje obzvlášť velké množství umělých hnojiv kultura bavlníku, při jejímž pěstování se, jak známo, nejvíce používá práce černošských podílných pachtýřů.

V tichooceánských státech je velmi nízké procento farem používajících hnojiva (6,4%) a přitom maximálně vysoké výdaje (189 dolarů) na jednu farmu, ovšem počítáme-li pouze farmy, které hnojiva používají. Zde máme zase jiný příklad: růst *velkého* kapitalistického zemědělství při *klesající* výměře obhospodařované půdy. Ze tří tichooceánských států je ve dvou, ve Washingtonu a Oregonu, spotřeba hnojiv zcela nepatrná, celkem za 0,01 dolaru na 1 akr. Jen v třetím z nich, v Kalifornii, je částka za spotřebu hnojiv poměrně vysoká: 0,08 v roce 1899 a 0,19 v roce 1909. V tomto státě má zvláštní význam produkce ovoce, která neobyčejně rychle roste v čistě kapitalistické formě a jež zde v roce 1909 představovala 33,1% hodnoty veškeré sklizně oproti 18,3%, jež dávala sklizeň sena a píce, a 27,6%, jež dávala sklizeň obilnin. Typická ovocnářská farma má *nižší než průměrnou* výměru půdy a *daleko vyšší než průměrnou* spotřebu hnojiv a námezdní práce. Budeme mít ještě příležitost zabývat se těmito vztahy, jež jsou typické pro kapitalistické země s intenzívním zemědělstvím a jež statistické a ekonomové nejvíce ignorují.

Vraťme se však k „intenzívním“ státům severu. V Nové Anglii nejenže je spotřeba hnojiv nejvyšší, za 1,30 dolaru na akr, přičemž na jednu farmu připadá nejmenší výměra půdy (38,4 akru), ale také výdaje za ně neobyčejně rychle

rostou. Během deseti let, od roku 1899 do roku 1909, stouply tyto výdaje z 0,53 dolaru na 1,30 dolaru na akr, tj. na dvaapůlnásobek. Intenzifikace zemědělství, jeho technický pokrok a zkvalitňování pěstování plodin jsou zde teď mimořádně rychlé. Pro názornější představu o významu tohoto faktu srovnajme nejintenzívnější oblast severu, Novou Anglii, s nejextenzívnější oblastí — se severozápadní centrální. Tato oblast téměř nezná umělá hnojiva (2,1 % farem a 0,01 dolaru na akr); ve srovnání s ostatními oblastmi Ameriky jsou zde největší farmy (148 akrů) a nejrychleji se zvětšují. Obvykle se tato oblast označuje, a pan Gimmer není výjimkou, za vzor kapitalismu v zemědělství Spojených států. Tento běžný názor je nesprávný, což ještě podrobněji ukážeme. Vyplývá ze směšování nejhrubší, primitivní formy extenzivního zemědělství s technicky pokrokovou intenzivní formou. V severozápadní centrální oblasti jsou farmy téměř čtyřikrát větší než v Nové Anglii (148 akrů oproti 38,4 akru), avšak výdaje na hnojiva v přepočtu na jednu farmu používající hnojiva jsou v průměru poloviční: 41 dolarů oproti 82 dolarům.

Ve skutečném životě se tedy vyskytují případy, kdy je veliký *pokles* výměry půdy spjat s ohromným *růstem* výdajů na umělá hnojiva, takže „malovýroba“, (budeme-li ji podle běžné rutiny považovat na základě výměry půdy za malou) se na podkladě kapitálu vloženého do půdy jeví jako „velká“. Tyto příklady nejsou ojedinělé, nýbrž typické pro každou zemi, kde je extenzivní zemědělství nahrazováno intenzivním. K tomu dochází ve *všech* kapitalistických zemích a z ignorování této typické, důležité a zásadní zvláštnosti zemědělství vznikají běžné omyly obdivovatelů zemědělské malovýroby, kteří usuzují jen podle velikosti výměry půdy.

7. STROJE A NÁMEZDNÍ PRÁCE V ZEMĚDĚLSTVÍ

Vezměme nyní jiný druh kapitálových investic do půdy, technicky odlišný od předcházejícího, a to používání nářadí a strojů. Veškerá evropská zemědělská statistika nezvratně dokazuje, že procento hospodářství používajících všechny druhy strojů i počet používaných strojů je tím větší, čím větší výměru půdy mají jednotlivá hospodářství. Bylo nepochybně a nesporně zjištěno, že velká hospodářství mají v tomto velmi závažném směru převahu. Americká statistika je i zde poněkud originální: ani nářadí, ani zemědělské stroje neregistruje jednotlivě, uvádí se pouze jejich celková hodnota. Je ovšem možné, že podobné údaje jsou poněkud méně přesné pro každý jednotlivý případ, zato však souhrnně a celkově umožňují jistá srovnání mezi oblastmi i mezi skupinami hospodářství, srovnání, která na základě údajů jiného druhu dělat nelze.

Zde jsou údaje o zemědělském nářadí a strojích podle oblastí:

Oblasti	Hodnota nářadí a strojů (1909) v dolarech		
	v průměru na 1 farmu	v průměru na 1 akr veškeré půdy farem	
Sever {	Nová Anglie	269	2,58
	Středoatlantická	358	3,88
	Severovýchodní centrální	239	2,28
	Severozápadní centrální	332	1,59
Jih (tři oblasti)	72—88—127	0,71—0,92—0,95	
Západ (dvě oblasti)	269—350	0,83—1,29	
Spojené státy	199	1,44	

Bývalý otrokářský jih, oblast podílného pachtu, je tedy v používání strojů na posledním místě. V jednotlivých oblastech zde na jeden akr půdy připadá třikrát, čtyřikrát

až pětkrát nižší hodnota náradí a strojů než v intenzívních státech severu. Tyto státy zauímají mezi všemi ostatními první místo a daleko předstihují zejména nezemědělstější oblast, obilnici Ameriky, severozápadní centrální státy, které povrchní pozorovatelé stále ještě považují za vzorovou oblast jak používání strojů, tak kapitalismu.

Všimněme si, že metoda amerických statistiků stanovit hodnotu strojů, jakož i půdy, dobytka, budov apod. na 1 akr *veškeré* farmářské půdy, a nikoli pouze půdy obdělávané, snižuje převahu „intenzívních“ států severu a naprosto nemůže být považována za správnou. Rozdíl množství obdělávané půdy v procentech je v jednotlivých oblastech značný: na západě toto procento klesá u horských států na 26,7%, na severu dosahuje u severovýchodních centrálních států až 75,4%. Pro ekonomickou statistiku je nesporně důležitější obdělávaná půda než veškerá půda. Na farmách v Nové Anglii množství obdělávané půdy i její podíl silně klesají zvláště od roku 1880, pravděpodobně vlivem konkurence volné půdy na západě (nezatížené pozemkovou rentou ani poplatky odváděnými pánům vlastníkům půdy). Zároveň se však v této oblasti mimořádně rozvinulo využívání strojů a jejich hodnota připadající na 1 akr *obdělávané půdy* je mimořádně vysoká. V roce 1910 zde tato hodnota činila 7 dolarů na akr, ve středoatlantických státech asi 5,5 dolaru a v ostatních oblastech nejvýše 2—3 dolary.

Oblast, jejíž farmy mají *nejmenší* množství půdy, tu vystupuje jako oblast *nejrozsáhlejších* kapitálových investic do zemědělství v podobě strojů.

Vybereme-li pro srovnání z „intenzívních“ severních oblastí středoatlantické státy a nejextenzívnější oblast severu, severozápadní centrální, vidíme, že se zřetelem k výměře obdělávané půdy připadající na jednu farmu je pro středoatlantické státy charakteristická výrobní jednotka o více než *polovinu* „menší“, o 62,6 akru oproti 148 akrům, kdežto v hodnotě „používaných strojů“ mají tyto státy nad

severozápadní centrální oblastí *převahu*, je to 358 dolarů proti 332 dolarům na jednu farmu. Malé farmy se tedy rozsahem používání strojů jeví jako větší.

Zbývá nám ještě porovnat údaje o intenzitě zemědělství s údaji o používání námezdní práce. V 5. kapitole jsme už údaje o používání námezdní práce ve zkrácené podobě uvedli. Nyní je musíme prozkoumat podrobněji podle oblastí.

Oblasti	Podíl farem najímajících dělníky v roce 1909 v %	Průměrné výdaje 1 farmy najímající dělníky na mzdy (v dolarech)	Výdaje na námezdní práci v přepočtu na 1 akr obdělávané půdy		Přírůstek těchto výdajů od roku 1899 do roku 1909 v %	
			1909	1899		
Sever	Nová Anglie	66,0	277	4,76	2,55	+ 86 %
	Středoatlantická	65,8	253	2,66	1,64	+ 62 %
	Severovýchodní centrální	52,7	199	1,33	0,78	+ 71 %
Jih	Severozápadní centrální	51,0	240	0,83	0,56	+ 48 %
	Jihoaatlantická	42,0	142	1,37	0,80	+ 71 %
	Jihovýchodní centrální	31,6	107	0,80	0,49	+ 63 %
Západ	Jihozápadní centrální	35,6	178	1,03	0,75	+ 37 %
	Horská	46,8	547	2,95	2,42	+ 22 %
	Tichooceánská	58,0	694	3,47	1,92	+ 80 %
<hr/>						
Spojené státy celkem						
	45,9	223	1,36	0,86	+ 58 %	

Z toho za prvé vyplývá, že pro intenzivně hospodařící státy severu je ve všech směrech charakteristický nesporně vyšší stupeň rozvoje kapitalismu v zemědělství než pro extenzivně hospodařící; za druhé, že kapitalismus se v intenzivně hospodařících oblastech rozvíjí rychleji než v exten-

zívně hospodařících; za třetí, že oblast s nejmenšími farmami, Nová Anglie, předčí všechny ostatní oblasti jak stupněm rozvoje kapitalismu v zemědělství, tak i tempem jeho vývoje. Výdaje na námezdní práci v přepočtu na 1 akr obdělávané půdy zde vzrostly o 86 %, přičemž tichooceánské státy jsou v tomto směru na druhém místě. Z tichooceánských států je i po této stránce na předním místě Kalifornie, ve které, jak jsme již uvedli, se rychle rozvíjí kapitalistická ovocnářská „malovýroba“.

Za „vzorovou“ kapitalistickou oblast amerického zemědělství jsou obvykle považovány severozápadní centrální státy, kde jsou největší farmy (v roce 1910 průměrně 148 akrů, počítáme-li jen obdělávanou půdu) a kde se jejich výměra od roku 1850 nejrychleji a nejplynuleji zvětšuje. Nyní vidíme, že tento závěr je hluboce mylný. Nejnepornějším a nejprímějším ukazatelem vývoje kapitalismu je přirozeně množství používané námezdní práce. A tento ukazatel nám říká, že „obilnice“ Ameriky, oblast proslulých „továren na pšenici“, která je každému na očích, je méně kapitalistická než průmyslová oblast s intenzivním zemědělstvím, kde se pokrok agrotechniky neprojevuje růstem obdělávané plochy půdy, nýbrž *růstem kapitálu investovaného do půdy při současném zmenšení její plochy.*

Je zcela pochopitelné, že použití strojů umožňuje velmi rychle rozšiřovat obdělávání „černozemě“ nebo vůbec dosud nerozorané panenské půdy, aniž příliš stoupá množství námezdní práce. V severozápadních centrálních státech činily výdaje na námezdní práci v přepočtu na 1 akr obdělávané půdy roku 1899 0,56 dolaru a roku 1909 0,83 dolaru. Přírůstek byl pouze 48 %. V Nové Anglii, kde množství obdělávané půdy a průměrná rozloha farmy nevzrůstá, ale klesá, byly výdaje na námezdní práci v roce 1899 (2,55 dolaru na akr) i v roce 1909 (4,76 dolaru) nejen mnohem vyšší, ale v tomto období také daleko rychleji vzrostly (+ 86 %).

Průměrná farma v Nové Anglii je *čtyřikrát menší* než v se-

verozápadních centrálních státech (38,4 akru oproti 148 akrům), avšak průměrné výdaje na námezdní práci jsou zde oproti těmto státům vyšší: 277 dolarů oproti 240 dolarům. Zmenšení rozlohy farmy tedy v takovýchto případech znamená, že vzrostl kapitál vložený do zemědělství, prohloubil se kapitalistický charakter zemědělství a vzrostl kapitalismus a kapitalistická výroba.

Jestliže severozápadní centrální státy, na jejichž území je 34,3 % veškeré obdělávané půdy ve Spojených státech, můžeme považovat za nejtypičtější oblast „extenzivního“ kapitalistického zemědělství, jsou horské státy příkladem analogického extenzivního hospodářství v podmínkách velmi rychlé kolonizace. Podle procenta farem najímajících dělníky je zde námezdní práce používána v menším rozsahu, avšak podle průměrné výše výdajů na práci je používána v mnohem větší míře než v severozápadní centrální oblasti. Ovšem růst námezdní práce je zde pomalejší než ve všech oblastech Ameriky (jen +22 %). Příčinou takového vývoje jsou pravděpodobně následující okolnosti. V této oblasti probíhá v mimořádně velké míře kolonizace i přidělování homesteadů. Výměra obdělávané půdy zde vzrostla více než v kterékoli jiné oblasti: od roku 1900 do roku 1910 o 89 %. Kolonisté, majitelé homesteadů, přirozeně alespoň na počátku svého hospodaření málo používají námezdní práci. Naproti tomu zde nutně používají ve velké míře námezdní práci za prvé některé latifundie, kterých je v této oblasti stejně jako na celém západě obzvláště velký počet; za druhé hospodářství pěstující speciální a pro kapitalistické podnikání typické plodiny. V některých státech této oblasti tvoří například velmi vysoké procento hodnoty veškeré sklizně ovoce (Arizona — 6 %, Colorado — 10 %), zelenina (Colorado — 11,9 %, Nevada — 11,2 %) apod.

Z toho musíme dojít k tomuto závěru: tvrzení pana Gimmera, že „neexistují takové oblasti, kde by již neprobíhal proces kolonizace a velkokapitalistické zemědělství se

nerozkládalo a nebylo vytlačováno zemědělstvím pracovním“, je výsměchem pravdě a přímým opakem skutečnosti. Oblast Nové Anglie, kde žádná kolonizace neprobíhá, kde jsou nejmenší farmy a nejintenzívnější zemědělství, je dokladem nejrozvinutějšího kapitalismu v zemědělství i nejrychlejšího rozvoje kapitalismu. Tento závěr má velmi podstatný a zásadní význam pro pochopení procesu rozvoje kapitalismu v zemědělství vůbec, neboť intenzifikace zemědělství a s ní spojený pokles průměrné výměry půdy farem není žádným náhodným, místním či epizodickým jevem, nýbrž je to jev *obecný* ve všech civilizovaných zemích. Spoustu chyb, kterých se dopouštějí všichni ti různí buržoazní ekonomové při určování údajů o vývoji zemědělství např. ve Velké Británii, v Dánsku či Německu, lze vysvětlit tím, že tento obecný jev není dostatečně znám, pochopen, zpracován a prostudován.

8. VYTLAČOVÁNÍ MALÝCH HOSPODÁŘSTVÍ VELKÝMI. MNOŽSTVÍ OBDEĽÁVANÉ PŮDY

Prozkoumali jsme hlavní formy vývoje kapitalismu v zemědělství a přesvědčili jsme se, že jsou neobyčejně rozmanité. Rozpad otrokářských latifundií na jihu, růst extenzívních velkých hospodářství na extenzívním severu, nejrychlejší tempo rozvoje kapitalismu na intenzívním severu, kde jsou farmy v průměru nejmenší, to jsou nejtypičtější formy. Fakta nezvratně dokazují, že rozvoj kapitalismu se někdy projevuje růstem rozlohy farem a jindy zvyšováním jejich počtu. Všeobecné údaje o průměrné velikosti farem v celé zemi nám proto nic neříkají.

Jaký obecný závěr tedy vyplývá z různých místních a agrikulturních zvláštností? Údaje o námezdní práci nám tento obecný závěr ukázaly. Přes *všechny* tyto zvláštnosti se

prosazuje rostoucí používání námezdní práce jako obecný proces. Avšak v převážné většině civilizovaných zemí zemědělská statistika je chť nechtě poplatná vládnoucím buržoazním názorům a předsudkům a systematické údaje o námezdní práci neposkytuje buď vůbec, nebo je poskytuje jen za nejposlednější dobu (německý zemědělský soupis z roku 1907), takže je nelze srovnávat s minulostí. V americké statistice, jak uvedeme podrobněji na příslušném místě, se od roku 1900 do roku 1910 podstatně zhoršilo shromažďování a zpracování údajů o námezdní práci.

Běžnou a nejrozšířenější metodou, jak získat souhrnné údaje, zůstává jak v Americe, tak ve většině ostatních zemí srovnávání malých a velkých hospodářství podle výměry půdy. S těmito údaji se nyní seznámíme.

Při dělení farem do skupin podle výměry půdy bere americká statistika v úvahu veškerou půdu, a ne pouze obdělávanou půdu, což by bylo jistě správnější a což také dělá statistika německá. Jaké byly racionální důvody pro vytvoření *sedmi* skupin (do 20 akrů, 20—49, 50—99, 100—174, 175—499, 500—999, 1000 a více akrů) ve Spojených státech při zpracovávání soupisu z roku 1910, se neuvádí. Hlavní úlohu zde zřejmě sehrála statistická rutina. Skupiny od 100 do 174 akrů budeme nazývat středními, protože sem patří většinou homesteady (jejich úředně stanovená rozloha činí 160 akrů) a protože většinou právě pozemkové vlastnictví v tomto rozsahu zajišťuje největší „soběstačnost“ zemědělce při použití nejmenšího množství námezdní práce. Vyšší skupiny budeme nazývat velkými nebo kapitalistickými, protože se zpravidla neobejdou bez námezdní práce. Farmy s 1000 a více akry půdy, z nichž tvoří na severu 3/5, na jihu 9/10 a na západě 2/3 neobdělávaná půda, nazýváme latifundiemi. Farmy s méně než 100 akry nazýváme malými. Jejich hospodářskou soběstačnost lze do jisté míry posoudit podle skutečnosti, že v těchto třech skupinách nejnižší počínaje je 51—43—23 % bez koně. Tuto charakteristiku nesmíme přirozeně považovat za absolutní

a nemůžeme ji bez další analýzy vztahovat na každou oblast anebo na jednotlivé kraje, které se odlišují specifickými podmínkami.

Údaje o všech sedmi skupinách ve všech hlavních oblastech Spojených států zde uvést nemůžeme, poněvadž by to neúměrně zatížilo výklad přemírou čísel. Proto se pouze stručně zmíníme o podstatných rozdílech mezi severem, jihem a západem a úplné údaje uvedeme jen pro Spojené státy jako celek. Připomeňme si, že na sever připadají $\frac{3}{5}$ (60,6 %) veškeré obdělávané půdy, na jih méně než třetina (31,5 %) a na západ méně než $\frac{1}{12}$ (7,9 %).

Nejmarkantnější rozdíl mezi třemi hlavními oblastmi je, že kapitalistický sever má *nejméně* latifundií, přičemž vzrůstá jak jejich počet, tak jejich celkové množství půdy i množství obdělávané půdy. V roce 1910 bylo na severu 0,5 % farem s 1000 a více akry; vlastnily 6,9 % veškeré půdy a 4,1 % obdělávané půdy. Na jihu je 0,7 % takových farem, vlastní 23,9 % veškeré půdy a 4,8 % obdělávané půdy. Na západě je těchto farem 3,9 %, mají 48,3 % veškeré půdy a 32,3 % obdělávané půdy. Tento obraz už známe: otrokářské latifundie na jihu a ještě rozsáhlejší latifundie na západě, jež tvoří zčásti základnu velmi extenzivního dobytkařství a zčásti jsou to území zabraná „kolonizátory“, rezervní plochy půdy, jež jsou znovu prodávány nebo (méně často) propachtovávány skutečným zemědělcům, kteří „daleký západ“ kultivují.

Amerika nám poskytuje názorný příklad, jak neprozřetelné by bylo směřovat latifundie s velkokapitalistickým zemědělstvím, neboť latifundie jsou často přežitkem předkapitalistických vztahů — otrokářských, feudálních nebo patriarchálních. Jak na jihu, tak i na západě jsou latifundie rozkouskovány a rozpadají se. Na severu vzrostla celková výměra půdy na farmách o 30,7 miliónu akrů; z toho na latifundie připadá jen 2,3 miliónu, zatímco na velké kapitalistické farmy (175—999 akrů) 32,2 miliónu. Na jihu celková výměra půdy farem klesla o 7,5 miliónu akrů. Vý-

měra půdy na latifundiích *klesla* o 31,8 miliónu. Na malých farmách vzrostla o 13 miliónů, na středních o 5 miliónů akrů. Na západě vzrostlo celkové množství půdy o 17 miliónů akrů; na latifundiích se zmenšilo o 1,2 miliónu akrů; na malých farmách vzrostlo o 2 milióny, na středních o 5 miliónů a na velkých o 11 miliónů akrů.

Množství *obdělávané* půdy na latifundiích se zvýšilo ve všech třech oblastech: na severu výrazně (+ 3,7 miliónu akrů = + 47,0 %), na jihu velmi málo (+ 0,3 miliónu = + 5,5 %), na západě poněkud více (+ 2,8 miliónu = + 29,6 %). Na severu však připadá největší přírůstek obdělávané půdy na *velké* farmy (175—999 akrů); na jihu na *malé a střední*; na západě na *velké a střední*. V důsledku toho na severu tedy zvětšují svůj *podíl* na obdělávané půdě velké farmy, na jihu a na západě malé a zčásti střední. Tento obraz plně odpovídá tomu, co víme o rozdílnosti podmínek v těchto oblastech. Na jihu roste drobné tržní zemědělství na úkor rozpadávajících se otrokářských latifundií; na západě probíhá týž proces, pouze se méně často rozpadají rozsáhlejší latifundie, jež mají charakter *nikoli* otrokářský, nýbrž extenzivní dobytkářský či charakter „zabíraných“ území. Kromě toho američtí statistikové o tichooceánských západních státech poznamenávají:

„Velký rozvoj malých ovocnářských aj. farem na pobřeží Tichého oceánu je alespoň zčásti výsledkem zavlažování zavedeného v posledních letech. To vedlo v tichooceánských státech k přírůstku malých farem s méně než 50 akry“ (s. 264, sv. V).

Na severu nejsou ani otrokářské, ani „primitivní“ latifundie, nedochází zde k rozpadu latifundií a k růstu počtu malých farem na úkor velkých.

Souhrnně za celé Spojené státy vypadá tento proces takto. [Viz tabulku na s. 190. *Red.*]

Počet latifundií v poměru k celkovému počtu farem zůstal tedy nezměněn. Změny ve vzájemném poměru ostatních skupin charakterizuje *ubývání středních* a růst krajních sku-

Skupiny farem	Počet farem (v tisících)		Totěž v %		Přírůstek nebo úbytek
	1900	1910	1900	1910	
Do 20 akrů	674	839	11,7	13,2	+ 1,5
od 20 do 49 akrů	1258	1415	21,9	22,2	+ 0,3
od 50 do 99 akrů	1366	1438	23,8	22,6	- 1,2
od 100 do 174 akrů	1422	1516	24,8	23,8	- 1,0
od 175 do 499 akrů	868	978	15,1	15,4	+ 0,3
od 500 do 999 akrů	103	125	1,8	2,0	+ 0,2
1000 a více akrů	47	50	0,8	0,8	—
Celkem	5738	6361	100,0	100,0	—

pin. Střední skupina (100—174 akrů) a jí nejbližší malá skupina byly zatlačeny do pozadí. Nejvíce vzrostly nejmenší a malé a potom velkokapitalistické (175—999 akrů).

Podívejme se na celkové množství půdy.

Skupiny farem	Celková výměra půdy na farmách (v tisících akrů)		Totěž v %		Přírůstek nebo úbytek
	1900	1910	1900	1910	
	Do 20 akrů	7 181	8 794	0,9	
od 20 do 49 akrů	41 536	45 378	5,0	5,2	+ 0,2
od 50 do 99 akrů	98 592	103 121	11,8	11,7	- 0,1
od 100 do 174 akrů	192 680	205 481	23,0	23,4	+ 0,4
od 175 do 499 akrů	232 955	265 289	27,8	30,2	+ 2,4
od 500 do 999 akrů	67 864	83 653	8,1	9,5	+ 1,4
1000 a více akrů	197 784	167 082	23,6	19,0	- 4,6
Celkem	838 592	878 798	100,0	100,0	—

Vidíme zde především velmi značný pokles podílu půdy náležející latifundiím. Je třeba připomenout, že k absolutnímu poklesu dochází výhradně na jihu a na západě, kde bylo v roce 1910 na latifundiích 91,5 % a 77,1 % *neobdělávané* půdy. Dále lze pozorovat nepatrný pokles podílu veškeré půdy u nejvyšší skupiny malých farem (- 0,1 % ve skupině od 50 do 99 akrů).

Nejvyšší přírůstek zaznamenávají skupiny velkokapita-

listických farem s výměrou od 175 do 499 a od 500 do 999 akrů. Podíl nejmenších skupin na celkové výměře půdy je poměrně malý. Ve střední skupině (100—174 akrů) je patrná téměř stagnace (+ 0,4%).

Přejděme k údajům o množství obdělávané půdy.

Skupiny farem	Výměra obdělávané půdy na farmách (v tisících akrů)		Totěž v %		Přírůstek nebo úbytek
	1900	1910	1900	1910	
	Do 20 akrů	6 440	7 992	1,6	
od 20 do 49 akrů	33 001	36 596	8,0	7,6	- 0,4
od 50 do 99 akrů	67 345	71 155	16,2	14,9	- 1,3
od 100 do 174 akrů	118 391	128 854	28,6	26,9	- 1,7
od 175 do 499 akrů	135 530	161 775	32,7	33,8	+ 1,1
od 500 do 999 akrů	29 474	40 817	7,1	8,5	+ 1,4
1000 a více akrů	24 317	31 263	5,9	6,5	+ 0,6
<i>Celkem</i>	414 498	478 452	100,0	100,0	—

O rozsahu *hospodářství* svědčí více méně přibližně a s řadou výjimek, o nichž jsme již mluvili a ještě budeme mluvit, jedině množství obdělávané půdy, a nikoli veškeré půdy. A zde vidíme, že podíl atifundií v poměru k veškeré půdě sice poklesl, avšak v poměru k obdělávané půdě *vzrostl*. Vzrostly vůbec všechny kapitalistické skupiny, a z nich nejvíce skupina s 500—999 akry. Největší pokles nastal u střední skupiny (- 1,7 %), a potom u všech malých, kromě nejmenší, do 20 akrů, která nepatrně vzrostla (+ 0,1 %).

Předběhněme poněkud a poznamenejme, že do kategorie nejmenších farem (do 20 akrů) patří také farmy s výměrou do 3 akrů, americká statistika však z těchto farem registruje pouze ty, jejichž roční produkce dosahuje hodnoty alespoň 250 dolarů. Proto mají tyto nejmenší farmy (do 3 akrů) větší objem výroby a výraznější kapitalistický charakter než sousední skupina s větší výměrou půdy. Pro ilustraci uvádíme údaje za rok 1900, za rok 1910 příslušné údaje bohužel nemáme. [Viz tabulku na s. 192. *Red.*]

V průměru připadá na jednu farmu:

Skupiny farem (1900)	obdělá- vané půdy v akrech	hodnoty všech produktů (v dola- rech)	výdajů na ná- mezdní práci (v dola- rech)	hodnoty náradí a strojů (v dola- rech)	hodnoty veškerého dobytka (v dola- rech)
Do 3 akrů	1,7	592	77	53	867
od 3 do 10 akrů	5,6	203	18	42	101
od 10 do 20 akrů	12,6	236	16	41	116
od 20 do 50 akrů	26,2	324	18	54	172

Dokonce i farmy s 3—10 akry se v některých směrech (výdaje na najímání dělníků, hodnota náradí a strojů) jeví jako „větší“ než farmy s 10—20 akry*, nemluvě již o farmách s výměrou do 3 akrů půdy. Proto můžeme odůvodněně přičítat zvýšený podíl farem do 20 akrů na celkové výměře obdělávané půdy nejmenším hospodářstvím (podle výměry půdy) vysoce kapitalistického charakteru.

Celkem vzato z údajů o rozdělení obdělávané půdy mezi malými a velkými farmami v letech 1900 a 1910 zahrnujících celé Spojené státy vyplývá zcela jednoznačný a nesporný závěr: *velké farmy jsou stále silnější, malé a střední stále slabší.* Pokud tedy lze na základě údajů o skupinách hospodářství roztríděných podle výměry půdy posuzovat, zda má zemědělství kapitalistický nebo nekapitalistický charakter, ve Spojených státech se v posledním desetiletí objevilo jako obecně platné pravidlo, že velká kapitalistická

* Za rok 1900 máme údaje o počtu farem s vysokými výnosy, tj. farem s vyšší hodnotou produkce než 2500 dolarů, roztríděných do jednotlivých skupin hospodářství podle výměry půdy. Jsou to tyto údaje: ve skupině do 3 akrů půdy bylo 5,2 % farem s vysokými příjmy; od 3 do 10 akrů 0,6 %; od 10 do 20 akrů 0,4 %; od 20 do 50 akrů 0,3 %; od 50 do 100 akrů 0,6 %; od 100 do 175 akrů 1,4 %; od 175 do 260 akrů 5,2 %; od 260 do 500 akrů 12,7 %; od 500 do 1000 akrů 24,3 %; 1000 a více akrů 39,5 %. Vidíme, že ve všech kategoriích farem do 20 akrů je vyšší procento farem s vysokými výnosy než v kategorii od 20 do 50 akrů.

hospodářství rostou a malá hospodářství jsou vytlačována.

Tento závěr ještě názorněji potvrzují údaje o růstu počtu farem a množství obdělávané půdy v jednotlivých skupinách:

Skupiny farem	Procentní přírůstek za léta 1900—1910	
	počtu farem	množství obdělávané půdy
Do 20 akrů	+ 24,5 %	+ 24,1 %
od 20 do 49 akrů	+ 12,5 %	+ 10,9 %
od 50 do 99 akrů	+ 5,3 %	+ 5,7 %
od 100 do 174 akrů	+ 6,6 %	+ 8,8 %
od 175 do 499 akrů	+ 12,7 %	+ 19,4 %
od 500 do 999 akrů	+ 22,2 %	+ 38,5 %
1000 a více akrů	+ 6,3 %	+ 28,6 %
<i>Celkem</i>	+ 10,9 %	+ 15,4 %

Největší procentní přírůstek obdělávané půdy připadá na dvě nejvyšší skupiny. Nejmenší připadá na střední a jí nejbližší malou skupinu (50—99 akrů). V obou nejnižších skupinách je procentní přírůstek obdělávané půdy menší než přírůstek počtu farem.

9. POKRAČOVÁNÍ.

ÚDAJE O HODNOTĚ FAREM

Americká statistika zjišťuje na rozdíl od evropské hodnotu jednotlivých složek hospodářství, půdy, budov, náradí a dobytka i celého hospodářství pro každou farmu a pro každou skupinu farem. Tyto údaje jsou pravděpodobně méně přesné než údaje o výměře půdy, celkově však nejsou méně hodnověrné, protože mimoto vyjadřují (do jisté míry) celkový kapitalistický charakter zemědělství.

Na doplnění předchozího výkladu vezmeme údaje o celkové hodnotě farem s veškerým zemědělským majetkem, jakož i údaje o hodnotě náradí a strojů. Z jednotlivých slo-

žek hospodářství zvolíme náradí a stroje, protože bezprostředně dokazují, že se na farmě hospodaří, i to, jakým způsobem — zda více či méně intenzívně, zda se více či méně uplatňují technické vymoženosti. Uvádíme údaje o celých Spojených státech.

Skupiny farem	Procentní rozdělení hodnoty					
	veškerého majetku farem		přírůstek nebo úbytek	náradí a strojů		přírůstek nebo úbytek
	1900	1910		1900	1910	
Do 20 akrů	3,8	3,7	— 0,1	3,8	3,7	— 0,1
od 20 do 49 akrů	7,9	7,3	— 0,6	9,1	8,5	— 0,6
od 50 do 99 akrů	16,7	14,6	— 2,1	19,3	17,7	— 1,6
od 100 do 174 akrů	28,0	27,1	— 0,9	29,3	28,9	— 0,4
od 175 do 499 akrů	30,5	33,3	+ 2,8	27,1	30,2	+ 3,1
od 500 do 999 akrů	5,9	7,1	+ 1,2	5,1	6,3	+ 1,2
1000 a více akrů	7,3	6,9	— 0,4	6,2	4,7	— 1,5
Celkem	100,0	100,0	—	100,0	100,0	—

Absolutní čísla nám ukazují, že za léta 1900—1910 se celková hodnota veškerého majetku farem více než dvojnásobila, stoupla z 20 440 miliónů dolarů na 40 991 miliónů dolarů, tj. o 100,5 %. Zdražení zemědělských produktů a zvýšení renty přinesly milióny a miliardy dolarů do kapes všech vlastníků půdy na úkor dělnické třídy. Kdo získal víc a kdo méně, malá či velká hospodářství? Odpověď na to dávají uvedená čísla. Svědčí o úpadku latifundií (připomeňme, že celková výměra jejich půdy klesla z 23,6 % na 19,0 %, tedy o 4,6 %) a dále o tom, že *malá a střední hospodářství jsou vytlačována velkými*, kapitalistickými (175—999 akrů). Spočítáme-li údaje o všech malých a středních hospodářstvích, zjistíme, že se jejich podíl na celkovém majetku *snížil* z 56,4 % na 52,7 %. Spočítáme-li údaje o všech velkých hospodářstvích a latifundiích, zjistíme, že se jejich podíl *zvýšil* ze 43,7 % na 47,3 %. K naprosto stejným změnám došlo v poměru mezi malými a velkými hospodářst-

vými, pokud jde o rozložení celkové hodnoty náradí a strojů.

Na údajích o latifundiích lze rovněž pozorovat jev, o němž jsme se už zmínili. Úpadek latifundií se omezuje na dvě oblasti: na jih a západ. Je to úpadek jak otrokářských, tak primitivních záborových a primitivních extenzivně hospodařících latifundií. Na osídleném a průmyslově vyspělém severu vidíme *růst* latifundií: zvyšuje se jak počet farem tohoto druhu, tak celková výměra jejich půdy i půdy obdělávané, a také jejich podíl na celkové hodnotě veškerého majetku (1900 — 2,5 %; 1910 — 2,8 %) i na celkové hodnotě všeho náradí a strojů.

Přitom rostoucí význam latifundií můžeme pozorovat nejen na severu vůbec, ale zejména v *obou* intenzivně hospodařících oblastech severu, které naprosto neznají kolonizaci: v Nové Anglii a ve středoatlantických státech. Těmto oblastem se musíme věnovat podrobněji, protože jednak zmýlily pana Gimmera i mnohé jiné obzvláště malou průměrnou velikostí farem a neustálým poklesem této velikosti, jednak právě tyto nejintenzivněji hospodařící oblasti jsou nejtypičtější pro staré, dávno osídlené a civilizované *evropské* země.

V obou těchto oblastech klesl od roku 1900 do roku 1910 jak počet farem, tak i celková výměra jejich půdy i množství obdělávané půdy. V Nové Anglii vzrostl pouze počet *nejmenších* farem, do 20 akrů, a to o 22,4 % (množství jejich obdělávané půdy se zvýšilo o 15,5 %) a počet latifundií o 16,3 %, množství jejich obdělávané půdy o 26,8 %. Ve středoatlantických státech vzrostly *nejmenší* farmy (pokud jde o počet farem + 7,7 %, pokud jde o výměru obdělávané půdy + 2,5 %) a farmy s výměrou od 175 do 499 akrů co do počtu (+ 1,0 %) a farmy s 500—999 akry co do množství obdělávané půdy (+ 3,8 %). V obou oblastech *vzrostl* jak podíl nejmenších farem, tak podíl latifundií na celkové hodnotě veškerého majetku farem, včetně náradí a strojů. Předkládáme velmi názorné a úplné údaje o každé této oblasti. [Viz tabulku na s. 196. *Red.*]

Procentní vzrůst od roku 1900 do roku 1910

Skupiny farem	v Nové Anglii		ve středoatlantických státech	
	hodnoty veškerého majetku farem	hodnoty nářadí a strojů	hodnoty veškerého majetku farem	hodnoty nářadí a strojů
Do 20 akrů	60,9	48,9	45,8	42,9
od 20 do 49 akrů	31,4	30,3	28,3	37,0
od 50 do 99 akrů	27,5	31,2	23,8	39,9
od 100 do 174 akrů	30,3	38,5	24,9	43,8
od 175 do 499 akrů	33,0	44,6	29,4	54,7
od 500 do 999 akrů	53,7	53,7	31,5	50,8
1000 a více akrů	102,7	60,5	74,4	65,2
<i>Celkem</i>	35,6	39,0	28,1	44,1

Z toho je zřejmé, že v obou oblastech se nejvíce upevnily, ekonomicky nejvíce získaly a nejvíce se technicky rozvinuly *právě latifundie*. Největší kapitalistická hospodářství zde *vytlačují* ostatní, menší hospodářství. Minimální přírůstek hodnoty veškerého majetku včetně nářadí a strojů můžeme pozorovat buď ve skupině středních, anebo ve skupině malých, nikoli však nejmenších farem. To znamená, že nejvíce zůstávají pozadu střední a malá hospodářství.

Nejmenší farmy (do 20 akrů) v obou oblastech zesílily *více než průměrně*, předstihly je pouze latifundie. Příčinu tohoto jevu již známe: v obou intenzivně hospodařících oblastech tvoří 31—33 % hodnoty sklizně plodiny typické pro kapitalistické podnikání (zelenina, ovoce, květiny apod.), jejichž předností je mimořádně vysoká úroda na velmi malé výměře hospodářství. Obilniny tvoří v těchto oblastech jen 8—30 % hodnoty sklizně, kdežto seno a zelená píce 31—42 %: mléčné hospodářství se rozvíjí také na farmách s *menší* než průměrnou velikostí, avšak s hodnotou produktů a s kapitálem vynaloženým na najímání dělníků *více než průměrnými*.

V nejintenzivněji hospodařících oblastech se zmenšuje

průměrné množství obdělávané půdy na farmách, neboť tento průměr se získává sčítáním latifundií a nejmenších farem, jejichž počet roste rychleji než počet středních farem. Počet nejmenších farem se zvyšuje také rychleji než počet latifundií. Kapitalismus se však rozvíjí dvojím způsobem: zvětšováním rozsahu hospodářství na staré technické základně i vytvářením nových, co do výměry půdy obzvlášť malých a nejmenších hospodářství pěstujících speciální tržní plodiny. Tato hospodářství se vyznačují mimořádně velikým rozsahem výroby a námezdní práce na velmi malé výměře půdy.

Celkově se tedy stávají nejsilnějšími latifundie a větší hospodářství, střední a malá hospodářství jsou zatlačována a nejmenší kapitalisticky vysoce rozvinutá hospodářství početně rostou.

Hned uvidíme, jak lze statisticky vyjádřit celkový závěr z těchto protikladných — na první pohled protikladných — projevů kapitalismu v zemědělství.

10. NEDOSTATKY BĚŽNÝCH METOD EKONOMICKÉHO VÝZKUMU. MARX O ZVLÁŠTNOSTECH ZEMĚDĚLSTVÍ

Rozdělení zemědělských hospodářství podle velikosti výměry půdy, kterou zaujímají nebo obdělávají, je jediným způsobem, jehož užívá americká statistika z roku 1910 i statistika převážné většiny evropských zemí. Obecně vzato je nesporné, že kromě fiskálních a státně administrativních důvodů jsou tu i jisté vědecké důvody svědčící o nutnosti a správnosti tohoto rozdělení. Tento způsob však evidentně nevyhovuje, neboť vůbec nepřihlíží k procesu intenzifikace zemědělství, k růstu kapitálu vynaloženého na jednotku výměry půdy v podobě dobytka, strojů, šlechtěného osi-

va, dokonalejších pěstitelských metod atd. Přitom však je právě tento proces všude, až na velmi málo oblastí a zemí s primitivním a čistě extenzivním zemědělstvím, pro kapitalistické země právě nejcharakterističtější. Proto třídění hospodářství podle výměry půdy v převážné většině případů přespříliš zjednodušuje a vulgarizuje celkové představy o vývoji zemědělství a zvláště o rozvoji kapitalismu v zemědělství.

Při čtení rozvláčných úvah ekonomů a statistiků, kteří vyjadřují nejrozšířenější buržoazní názory o odlišných podmínkách v zemědělství a v průmyslu, o specifických rysech zemědělství atd., má člověk pokaždé chuť zvolat: Pánové! To je především vaše vina, že se udržují a rozšiřují zjednodušené a zvulgarizované názory na vývoj zemědělství! Vzpomeňte si na Marxův Kapitál. Najdete tam pasáže upozorňující na neobyčejnou rozmanitost forem držby půdy — feudální, klanovou, občinovou (dodejme: primitivní záborovou), státní aj., s nimiž se kapitál při svém vstupu na scénu dějin setkává. Kapitál si podřizuje všechny tyto rozmanité formy držby půdy a přetváří je podle svého, ale právě k tomu, abychom pochopili, zhodnotili a statisticky vyjádřili tento proces, musíme umět modifikovat koncepci i metody výzkumu se zřetelem k odlišnosti *formy* tohoto procesu⁷⁴. Kapitál si podřizuje stejně tak přidělovou držbu půdy v ruské občině, jako držbu půdy vzniklou jejím zábořem nebo regulovanou svobodným a bezplatným přidělováním půdy v demokratickém, nebo feudálním státě, na Sibiři, nebo na americkém „dalekém západě“, otrokářskou držbu půdy na americkém jihu i polofeudální držbu půdy v „čistě ruských“ guberniích. Proces růstu a vítězství kapitalismu je ve všech těchto případech stejný, ne však co se formy týče. Chceme-li tento proces pochopit a přesně prozkoumat, nesmíme se omezit na šablonovité maloburžoazní fráze o „pracovním“ zemědělství nebo na rutinérské metody pouhého srovnávání výměry půdy.

U Marxe dále najdete analýzu vzniku pozemkové renty

kapitalistického typu a jejího vztahu k historicky starším formám renty, například k rentě naturální, k rentě v úkonech (robotě a přežitkům roboty), k peněžní rentě (obroku* atd.). Kdo z buržoazních nebo maloburžoazních či narodnických ekonomů nebo statistiků se alespoň trochu seriózně zamyslel nad aplikací těchto Marxových teoretických tezí na zkoumání vzniku kapitalismu z otrokářského hospodářství na jihu Ameriky nebo z robotního hospodářství ve středním Rusku?

Nakonec zjistíte, že Marx v průběhu celé své analýzy pozemkové renty soustavně poukazuje na rozmanitost podmínek zemědělství, jež je způsobována nejenom rozdíly v kvalitě a poloze pozemků, ale i rozdíly *v úrovni kapitálových investic do půdy*. Co to znamená vkládat kapitál do půdy? To znamená technické změny v zemědělství, jeho intenzifikaci, přechod k vyšším, tj. kvalitnějším soustavám pěstování plodin, intenzivnější spotřebu umělých hnojiv, zdokonalení náradí a strojů, jejich stále rozsáhlejší uplatnění, zvýšené používání námezdní práce atd. Podchytíme-li statisticky pouze výměru půdy, nemůžeme vyjádřit všechny tyto složité a rozmanité procesy, a přitom právě z nich se skládá celkový proces rozvoje kapitalismu v zemědělství.

Ruští zemstevní statistikové, zvláště z předrevolučních „starých dobrých časů“, si zaslouží úctu tím, že k předmětu svého zkoumání nepřístupovali rutinérsky, pouze se zřetelem na fiskální nebo státně administrativní zájem, nýbrž s určitým vědeckým zájmem. Snad dříve než ostatní statistikové postrehli nedostatky pouhého rozdělování hospodářství do skupin podle výměry půdy a zavedli jiné způsoby třídění: podle oseté plochy, podle počtu kusů tažného dobytka, podle množství používané námezdní práce apod.

* Obrok — poplatek, který platili svému feudálnímu pánu řemeslníci, dělníci atd., kteří směli pracovat ve městě, ale zůstávali vůči feudálnímu pánu v nevolnickém poměru. *Čes. red.*

Vzhledem ke sporadičnosti a nesystematičnosti práce se bohužel naší zemědělské statistice, která vždy bývala takřka oázou v poušti feudálního temna, byrokratické rutiny a nejrozumnějšího tupého byrokratizmu, nepodařilo získat solidní podklady ani pro ruskou, ani pro evropskou ekonomickou vědu.

Poznamenávám, že třídění materiálu shromážděného při současných zemědělských soupisech není vůbec tak úzce technickou, úzce specializovanou otázkou, jak se může na první pohled zdát. Tento materiál obsahuje obrovské množství vyčerpávajících údajů o každém jednotlivém hospodářství. Avšak nekvalifikovaným, nepromyšleným a rutinním zpracováním a tříděním se tento velmi bohatý materiál poškozují, ničí a znehodnocují, takže je často pro zkoumání zákonů vývoje zemědělství úplně nepoužitelný. O každém jednotlivém hospodářství lze na základě shromážděného materiálu přesně říci, zda je to hospodářství kapitalistické a jak dalece, zda je intenzivní a do jaké míry apod., ale při shrnutí údajů o miliónech hospodářství se ztrácejí právě nejpodstatnější rozdíly, rysy a znaky, které by bylo právě nejvíc třeba *umět zdůraznit*, definovat a vzít v úvahu; ekonom dostává k dispozici místo promyšleného statistického zpracování materiálu bezcenné šablonovitě sestavené sloupce čísel, jakousi statistickou „hru s čísly“.

Americký soupis z roku 1910, kterým se zabýváme, je velmi názorným příkladem, jak byl nesmírně rozsáhlý a vyčerpávající materiál znehodnocen a zničen rutinérstvím a vědeckou neschopností těch, kdo ho zpracovávali. V porovnání se soupisem z roku 1900 je zpracován mnohem hůř, a ani tradiční rozdělení hospodářství podle výměry půdy není provedeno důsledně, což nám znemožňuje porovnat hospodářství různých skupin, např. co se týče používání námezdní práce, rozdílných soustav polní rostlinné výroby, spotřeby hnojiv apod.

Musíme se proto vrátit k soupisu z roku 1900. Tento soupis poskytl, pokud je nám známo, v celosvětovém měřít-

ku jedinečný příklad užití ne jednoho, nýbrž *tří* různých způsobů třídění čili „klasifikace“ (jak říkají Američané) velmi bohatého materiálu, který byl shromážděn v jedné zemi za stejný časový úsek podle jednoho programu a který podchycuje přes pětapůl miliónu hospodářství.

Přesto ani zde nejsou hospodářství alespoň jednou rozdělena důsledně podle všech jejich podstatných znaků, typů a velikosti. Nicméně dostáváme takový obraz kapitalistického zemědělství a kapitalistického vývoje zemědělství, který je mnohem úplnější a mnohem věrněji zobrazuje skutečnost, než je tomu při obvyklém, jednostranném a nedostatečném jediném způsobu třídění, což nyní hodláme ukázat. Nejhlubší omyly a předsudky buržoazní a maloburžoazní či narodnické politické ekonomie se objevují a odhalují tehdy, je-li možné důkladněji studovat fakta a tendence, které lze právem pokládat za obecně platné pro všechny kapitalistické země na světě.

Vzhledem k tomu, že probírané údaje mají tak velký význam, budeme se jimi muset zvlášť podrobně zabývat a častěji než dosud uvádět tabulky. Jsme si plně vědomi, že tabulky zatěžují text a ztěžují čtení, a proto jsme se je v dosavadním výkladu snažili omezit na nezbytné minimum. Doufáme, že nevzbudíme nespokojenost čtenářů, jestliže nyní budeme nuceni toto minimum překročit, neboť na analýze zkoumaných otázek závisí nejen obecný závěr týkající se hlavní otázky, směru, typu, charakteru a zákona vývoje soudobého zemědělství, ale i zhodnocení veškerých údajů nynější zemědělské statistiky, které jsou tak často uváděny a tak často zkreslovány.

První dělení — „podle výměry půdy“ — poskytuje o americkém zemědělství v roce 1900 tento obraz. [Viz tabulku na s. 202. *Red.*]

S jistotou lze říci, že statistika kterékoli kapitalistické země by poskytla úplně stejný obraz. Rozdíly se mohou vyskytnout pouze v nepodstatných detailech. Poslední soupisy provedené v Německu, Rakousku, Uhersku, Švýcarsku

Skupiny farem	Počet farem v % z celkového počtu	Výměra veškeré půdy (rovněž v % z úhrnu)	Na 1 farmu připadá v průměru			
			obdělávané půdy v akrech	výdajů na námezdní práci (v dolarech)	hodnoty produkce ** (v dolarech)	hodnoty nářadí a strojů (v dolarech)
do 3 akrů	0,7	—*	1,7	77	592	53
od 3 do 10 akrů	4,0	0,2	5,6	18	203	42
od 10 do 20 akrů	7,1	0,7	12,6	16	236	41
od 20 do 50 akrů	21,9	4,9	26,2	18	324	54
od 50 do 100 akrů	23,8	11,7	49,3	33	503	106
od 100 do 175 akrů	24,8	22,9	83,2	60	721	155
od 175 do 260 akrů	8,5	12,3	129,0	109	1054	211
od 260 do 500 akrů	6,6	15,4	191,4	166	1354	263
od 500 do 1000 akrů	1,8	8,1	287,5	312	1913	377
1000 a více akrů	0,8	23,8	520,0	1059	5334	1222
<i>Celkem</i>	100,0	100,0	72,3	—	656	133

a Dánsku to potvrzují. Přímou úměrně růstu výměry veškeré půdy roste na farmách od jedné skupiny ke druhé i množství obdělávané půdy, průměrná hodnota produkce, hodnota nářadí a strojů, hodnota dobytka (tato čísla jsme vypustili) i výše výdajů na námezdní práci. (O významu malé výjimky, kterou tvoří farmy do 3 akrů a zčásti od 3 do 10 akrů, jsme se již zmínili.)

Zdánlivě to ani jinak být nemůže. Růst výdajů na námezdní práci zřejmě jednoznačně potvrzuje, že rozdělení hospodářství na malá a velká podle výměry půdy plně odpovídá jejich rozdělení na kapitalistická a nekapitalistická. Devět desetin obvyklých úvah o zemědělské „malovýrobě“ vychází z tohoto ztotožnění a podobných údajů.

Vezměme nyní průměry připadající nikoli na jednu farmu, ale na jeden akr (veškeré) půdy:

* Méně než $\frac{1}{10}$ procenta.

** Do hodnoty produkce se nezapočítávají produkty spotřebované jako krmivo pro dobytek.

Skupiny farem	Na 1 akr veškeré půdy připadá v dolarech			
	výdajů na ná- mezdní práci	výdajů na hnojivo	hodnoty veškerého dobytka	hodnoty náradí a strojů
do 3 akrů	40,30	2,36	456,76	27,57
od 3 do 10 akrů	2,95	0,60	16,32	6,71
od 10 do 20 akrů	1,12	0,33	8,30	2,95
od 20 do 50 akrů	0,55	0,20	5,21	1,65
od 50 do 100 akrů	0,46	0,12	4,51	1,47
od 100 do 175 akrů	0,45	0,07	4,09	1,14
od 175 do 260 akrů	0,52	0,07	3,96	1,00
od 260 do 500 akrů	0,48	0,04	3,61	0,77
od 500 do 1000 akrů	0,47	0,03	3,16	0,57
1000 a více akrů	0,25	0,02	2,15	0,29

Pozorujeme, že až na zcela nepatrné výjimky pravidelně ubývá znaků intenzity hospodaření od nižších skupin k vyšším.

Zřejmě z toho vyplývá zcela nesporný závěr, že „malovýroba“ v zemědělství je intenzivnější než velkovýroba, že s poklesem „rozsahu“ výroby roste intenzita a produktivita zemědělství, že kapitalistická výroba v zemědělství se „tudíž“ udržuje jen při extenzivním, primitivním charakteru hospodářství atd. apod.

Vzhledem k tomu, že kterákoli kapitalistická země může při dělení hospodářství podle výměry půdy (je to nejen obvyklé, ale téměř jediné dělení) poskytnout zcela analogický obraz a ukázat totéž ubývání znaků intenzity zemědělství od nižších skupin k vyšším, vyvozují se právě takovéto závěry neustále, na každém kroku, v celé buržoazní a maloburžoazní (oportunisticky „marxistické“ a narodnické) literatuře. Vzpomeňme např. na známou práci proslulého Eduarda Davida Socialismus a zemědělství^[157], na tuto snůšku buržoazních předsudků a buržoazních lží, zahalenou do „takysocialistických“ tvrzení. Tam se právě podobnými údaji dokazuje „převaha“, „životaschopnost“ atp. „malovýroby“.

Podobné závěry usnadňuje zejména jedna okolnost:

údaje analogické s těmi, jež uvádíme, se obvykle týkají počtu dobytka, kdežto údaje o námezdní práci, zvláště v tak zobecněné formě, jako je výše výdajů na námezdní práci, se téměř nikde neshromažďují. Přitom však právě údaje o námezdní práci odhalují nesprávnost všech těchto závěrů. Jestliže např. zvyšování hodnoty dobytka (nebo, což je totéž, celkového počtu dobytka) na jednotku plochy v míře odpovídající zmenšování rozsahu hospodářství svědčí o „převaze“ zemědělské „malovýroby“, je přece tato „převaha“ *spjata s růstem* výdajů na námezdní práci odpovídajícím poklesu rozsahu hospodářství!! A takovéto zvýšení výdajů na námezdní práci — mějte na zřeteli, že je zde stále řeč o veličinách vztahujících se na jednotku plochy, na 1 akr, na 1 hektar nebo na 1 děsjatinu — znamená posílení *kapitalistického* charakteru hospodářství! A kapitalistický charakter hospodářství je přece v protikladu k obvyklému a nejrozšířenějšímu pojetí „malovýroby“, neboť malovýrobou se rozumí taková výroba, která *není* založena na námezdní práci.

Dostáváme se do zdánlivého klubka protikladů. Všeobecné údaje o skupinách hospodářství podle výměry půdy ukazují, že „malá“ hospodářství jsou nekapitalistická, kdežto velká hospodářství jsou kapitalistická. A tytéž údaje vypovídají, že čím je hospodářství „menší“, tím vyšší je nejen intenzita hospodaření, ale vzrůstají také výdaje na námezdní práci v přepočtu na jednotku plochy půdy!

Abychom vnesli do věci jasno, musíme přejít k jinému dělení do skupin.

1 1. PŘESNĚJŠÍ SROVNÁVÁNÍ MALÝCH A VELKÝCH HOSPODÁŘSTVÍ

Jak jsme již ukázali, americká statistika uvádí v tomto případě souhrn hodnoty produktů hospodářství po odečtení

produktů spotřebovávaných jako krmivo pro dobytek. Samy o sobě jsou však údaje tohoto druhu, které přináší snad jen americká statistika, méně přesné než údaje o množství půdy nebo dobytka apod. Avšak jako celek musí být tyto údaje zahrnující několik miliónů hospodářství nepochybně považovány za stejně užitečné jako všechny ostatní, zvláště jsou-li používány ke stanovení *uzájemného poměru* mezi různými skupinami hospodářství v celé zemi. V každém případě ukazují tyto údaje rozsah *výroby*, a zvláště *tržní výroby*, tj. množství produktů určených na prodej, mnohem bezprostředněji než kterékoli jiné. Přitom ve všech úvahách o vývoji zemědělství a zákonech tohoto vývoje se hovoří právě o *malovýrobě* a *velkovýrobě*.

Ale nejen to. V podobných případech se vždycky hovoří o vývoji zemědělství za kapitalismu nebo ve spojitosti s kapitalismem, pod jeho vlivem apod. Abychom mohli tento vliv náležitě postihnout, musíme se především a nejvíc ze všeho snažit oddělit v zemědělství *naturální hospodářství* od *tržního*. Je obecně známo, že *naturální hospodářství*, tj. výroba nikoli pro trh, nýbrž pro vlastní spotřebu hospodařící rodiny, má právě v zemědělství relativně značný podíl a že *tržnímu zemědělství* ustupuje velmi pomalu. A nemají-li být teoretické závěry *politické ekonomie* aplikovány šablonovitě a mechanicky, nýbrž promyšleně, lze například zákon o vytlačování *malovýroby* *velkovýrobou* uplatnit *pouze* na *tržní zemědělství*. Tuto tezi může sotva někdo po teoretické stránce popírat. A přece ekonomové a statistikové věnují vědomě velmi málo pozornosti tomu, aby vyčlenili, prozkoumali a podle možností vzali v úvahu právě ty znaky, které svědčí o přeměně zemědělství z *naturálního* v *tržní*. Třídění hospodářství podle velikosti peněžní hodnoty produktů nespotebovávaných ke krmění dobytka je významným krokem k realizaci tohoto závažného teoretického požadavku.

Poznamenejme, že když se hovoří o nesporném faktu vytlačování *malovýroby* *velkovýrobou* v průmyslu, vždy se

průmyslové podniky dělí podle celkové výroby nebo podle počtu námezdních dělníků. V průmyslu je to vzhledem k jeho technickým zvláštnostem mnohem jednodušší. V zemědělství, kde jsou vztahy nesrovnatelně složitější a spletitější, je daleko obtížnější stanovit objem výroby a peněžní hodnotu produktů, stejně jako rozsah používání námezdní práce. Pokud jde o tento rozsah, je nutné počítat úhrnné množství námezdní práce za rok, a ne stav v den soupisu, neboť zemědělství má v mimořádné míře charakter „sezónní“ výroby; dále je nezbytné počítat nejen stálé námezdní dělníky, ale i nádeníky, kteří mají pro zemědělství mimořádně velký význam. Obtížné však neznamená nemožné. Racionální metody zkoumání přizpůsobené technickým zvláštnostem zemědělství včetně dělení do skupin podle velikosti výroby, podle celkové peněžní hodnoty produkce a podle frekvence a rozsahu používání námezdní práce se musí stále více prosazovat a klestit si cestu spletí buržoazních a maloburžoazních předsudků a snah o překráslování buržoazní společnosti. A zcela zodpovědně můžeme tvrdit, že každý krok vpřed při uplatňování racionálních metod zkoumání znamená krok k potvrzení skutečnosti, že v kapitalistické společnosti je malovýroba vytlačována velkovýrobou nejen v průmyslu, ale i v zemědělství.

Uvádíme údaje o skupinách hospodářství v Americe v roce 1900, rozdělených podle velikosti hodnoty produkce. [Viz tabulku na s. 207. *Red.*]

K farmám nevykazujícím dosud žádný výnos, jejichž hodnota produktu se rovná nule, patří v prvé řadě nedávno osídlené homesteady, jejichž majitel ještě nestihl postavit budovy, opatřit si dobytek, zasít a sklidit úrodu. V zemi, kde probíhá tak obrovská kolonizace jako v Americe, má otázka, jak dlouho majitel farmu vlastní, zvláštní důležitost.

Ponecháme-li stranou farmy nevykazující dosud žádný výnos, dostáváme stejný obraz, jaký nám poskytlo dříve použité třídění týchž údajů podle celkové výměry půdy na

Skupiny farem podle hodnoty produkce v dolarech	Počet farem	Výměra veškeré půdy v procentech z úhrnu	Na 1 farmu připadá průměrně		
			obdělá- vané půdy v akrech	výdajů na ná- mezdní práci (v do- larech)	hodnoty náradí a strojů
0	0,9	1,8	33,4	24	54
1— 50 dolarů	2,9	1,2	18,2	4	24
50— 100 dolarů	5,3	2,1	20,0	4	28
100— 250 dolarů	21,8	10,1	29,2	7	42
250— 500 dolarů	27,9	18,1	48,2	18	78
500—1000 dolarů	24,0	23,6	84,0	52	154
1000—2500 dolarů	14,5	23,2	150,5	158	283
2500 a více dolarů	2,7	19,9	322,3	786	781
<i>Celkem</i>	100,0	100,0	72,3	—	133

farmách. Úměrně růstu hodnoty produktů farmy se zvyšuje i průměrné množství obdělávané půdy, průměrné výdaje na najímání dělníků i průměrná hodnota náradí a strojů. Celkem vzato, farmy s větším výnosem, máme-li na mysli hrubý důchod, tj. hodnotu všech produktů, mají také větší výměru půdy. Nové třídění zdánlivě nepřináší nic nového.

Vezměme však nyní průměrné veličiny (hodnoty dobytka a náradí, výdajů na námezdní práci a na hnojivo) nikoli na jednu farmu, nýbrž na 1 akr půdy. [Viz tabulku na s. 208. *Red.*]

Výjimkou jsou v určitém směru farmy nevykazující dosud žádný výnos, které vůbec mají zcela zvláštní postavení, a nejvýnosnější farmy, jež jsou podle tří ze čtyř užitých znaků méně intenzivní než sousední skupina. Obecně řečeno však pozorujeme, že se pravidelně *zvyšuje* intenzita zemědělství *v té míře, v jaké se zvyšuje* hodnota produkce farmy.

Je to přímo opak toho, co jsme viděli při rozdělení hospodářství do skupin podle výměry půdy.

Skupiny farem podle hodnoty produkce	Na 1 akr veškeré půdy připadá v dolarech			
	výdajů na ná- mezdní práci	výdajů na hnojivo	hodnoty veškerého dobytka	hodnoty náradí a strojů
0	0,08	0,01	2,97	0,19
1— 50 dolarů	0,06	0,01	1,78	0,38
50— 100 dolarů	0,08	0,03	2,01	0,48
100— 250 dolarů	0,11	0,05	2,46	0,62
250— 500 dolarů	0,19	0,07	3,00	0,82
500—1000 dolarů	0,36	0,07	3,75	1,07
1000—2500 dolarů	0,67	0,08	4,63	1,21
2500 a více dolarů	0,72	0,06	3,98	0,72

Týž materiál vede při různých způsobech třídění k diametrálně protichůdným závěrům.

S růstem velikosti hospodářství *klesá* intenzita zemědělství, jestliže posuzujeme velikost hospodářství podle velikosti výměry půdy; *roste*, jestliže posuzujeme velikost hospodářství podle hodnoty jeho produkce.

Který z těchto dvou závěrů je správný?

Je jasné, že výměra půdy nedává o velikosti hospodářství vůbec *žádnou* představu v případě, že se půda neobdělává (nezapomeňme, že v Americe se za základ dělení do skupin bere nejenom obdělávaná, nýbrž veškerá půda, a že v této zemi se pohybuje podíl obdělávané půdy podle skupin hospodářství od 19 do 91 % a podle oblastí od 27 do 75 %); nedává *žádnou hodnověrnou* představu v případě, že se mezi jednotlivými hospodářstvími vyskytují ve značném počtu případů také podstatné rozdíly ve způsobu obdělávání půdy, v intenzitě zemědělství, v pěstování plodin, ve spotřebě hnojiv, v používání strojů, v charakteru dobytčářství atd.

Právě tento případ zřejmě platí pro *všechny* kapitalistické země, dokonce i pro všechny ty, do jejichž zemědělství kapitalismus teprve začal pronikat.

Nyní vidíme jednu z nejhlubších a nejobecnějších příčin, proč se mylné názory o „přednostech“ zemědělské malový-

roby tak houževnatě udržují, proč buržoazní a maloburžoazní předsudky tohoto druhu pevně přetrvávají bez ohledu na obrovský pokrok v sociální a zejména v zemědělské statistice za poslední desetiletí. K tomu, že se tyto chyby a předsudky tak pevně udržují, přispívají ovšem ještě *zájmy* buržoazie, která se snaží zastřít hloubku třídních rozporů soudobé buržoazní společnosti, a víme, že když se jedná o její zájmy, začne zpochybňovat i zcela nesporné pravdy.

My se zde však omezujeme na rozbor teoretických zdrojů mylného názoru o „přednostech“ drobné zemědělské „malovýroby“. A mezi těmito zdroji zaujímá nepochybně velmi význačné místo nekritický, šablonovitý přístup k dávno překonaným metodám srovnávání hospodářství pouze podle celkové výměry půdy nebo podle množství půdy obdělávané.

Spojené státy americké jsou mezi všemi kapitalistickými zeměmi výjimkou, protože mají ještě spoustu neobsazené, volné, bezplatně přidělované půdy. Zemědělství se zde ještě může rozvíjet a skutečně se zde také rozvíjí zabíráním dosud neosídlené půdy, obděláváním nové, doposud neobdělávané půdy, rozvíjí se jako nejprimitivnější a nejextenzivnější dobytkařství a rostlinná výroba. Ve starých, civilizovaných zemích kapitalistické Evropy nic podobného neexistuje. Zemědělství se zde rozvíjí *hlavně* intenzívně, nerůstá *kvantita* obdělávané půdy, nýbrž zlepšuje se *kvalita* obdělávání a rostou kapitálové investice do dosavadní výměry půdy. A právě tuto vývojovou linii kapitalistického zemědělství, která začíná postupně převládat i v Americe, pouštějí ze zřetele ti, kdo porovnávají hospodářství pouze podle výměry půdy.

Hlavní vývojová linie kapitalistického zemědělství tkví právě v tom, že *malé* hospodářství *zůstává* sice *malým*, co se týče výměry půdy, ale *mění se ve velké* rozsahem výroby, rozvojem dobytkařství, spotřebou hnojiv, vzrůstajícím použitím strojů apod.

Proto je zcela nesprávný závěr, že růst hospodářství způsobuje pokles intenzity zemědělství, který vyplývá ze srovnání různých skupin hospodářství podle množství půdy. Jedině správný je naopak závěr, že růst velikosti hospodářství způsobuje růst intenzity zemědělství, který vyplývá ze srovnání různých skupin hospodářství podle velikosti hodnoty produkce.

Množství půdy totiž svědčí o velikosti hospodářství jen nepřímou a toto „svědectví“ je o to méně hodnověrné, oč rozsáhlejší a rychlejší je intenzifikace zemědělství. Hodnota produkce hospodářství však nese svědčí o jeho velikosti nepřímou, nýbrž přímo, a to ve všech případech. Jestliže se mluví o zemědělské malovýrobě, jde vždy o takovou malovýrobu, která *není založena* na námezdní práci. Přechod k vykořisťování námezdních dělníků je však podmiňován nejen rozšířením výměry hospodářství při zachování jeho staré technické základny, neboť k tomu dochází jen při extenzivním, primitivním hospodaření, ale také přechodem k dokonalejší technice, její modernizací, vložením dodatečných kapitálových investic do stejné výměry půdy, např. v podobě nových strojů nebo umělých hnojiv či zvýšení a zlepšení stavu dobytka atd.

Dělení podle velikosti hodnoty produkce farmy seskupuje hospodářství, která mají skutečně *stejný objem výroby* nezávisle na výměře půdy. Vysoce intenzivní hospodářství na malém pozemku se přitom dostává do stejné skupiny jako relativně extenzivní hospodářství s velkou výměrou půdy; a obě hospodářství budou skutečně velká jak objemem výroby, tak stupněm používání námezdní práce.

Naproti tomu dělení podle výměry půdy seskupuje velká a malá hospodářství, jsou-li srovnatelná rozsahem držby půdy. Seskupuje hospodářství se zcela rozdílným objemem výroby, ta, v nichž převládá práce rodiny, s těmi, v nichž převládá námezdní práce. Vzniká zcela nesprávný obraz, naprosto zkreslující skutečný stav věcí, který se ovšem náramně zamlouvá buržoazii a podle nějž se *třídní rozpor*

v kapitalismu *otupují*. Výsledkem je neméně falešné a buržoazii se zamlouvající *přikrášlování postavení drobných zemědělců*, výsledkem je apologie kapitalismu.

Ve skutečnosti je základní a hlavní tendencí kapitalismu vytlačování malovýroby velkovýrobou jak v průmyslu, tak i v zemědělství. Toto vytlačování však nelze chápat *jenom* jako okamžité vyvlastnění. Vytlačováním je také po léta a desetiletí trvajícím zbídačováním drobných zemědělců a zhoršování jejich podmínek hospodaření. Toto zhoršování se projevuje v nadměrné práci drobného zemědělce, ve zhoršení jeho výživy, ve větší zadluženosti, ve zhoršování výkrmu a chovu dobytka vůbec, ve zhoršování podmínek obdělávání půdy, jejího zpracování, hnojení apod., ve stagnaci techniky hospodářství atd. Úkol badatele, který nechce být obviňován, že kvůli buržoazii vědomě či nevědomě přikrášluje postavení zbídačovaných a utiskovaných zemědělců, tkví především a hlavně v tom, aby přesně stanovil znaky zbídačování, jež nejsou nikterak jednoznačné a stejnorodé, a dále v tom, aby tyto znaky odhalil, prozkoumal je, a pokud možno zjistil, nakolik jsou rozšířené a jak se mění v čase. Této obzvláště důležité stránce věci věnují současní ekonomové a statistici minimální pozornost.

Představte si, že k 90 drobným zemědělcům, kteří na zlepšení svého hospodářství nemají kapitál, postupně zaostávají za dobovým standardem a postupně přicházejí na mizinu, přiřadí statistik 10 hospodářů, kteří mají dostatečný kapitál a na stejně malých pozemcích zavádějí výrobu, jež je objemem produkce velkovýrobou a je založena na námezdní práci. Celkově i v průměru z toho vyplyne obraz přikrášlující postavení celé této stovky drobných zemědělců.

Právě takovýto přikrášlený obraz — a přitom objektivně vzato, přikrášlený ve prospěch buržoazie — poskytuje americký soupis z roku 1910 především proto, že neporovnal rozdělení do skupin podle výměry půdy s rozdělením podle hodnoty produkce, jehož bylo použito v roce 1900. Zjišťujeme např. jenom to, že neobyčejně vzrostly výdaje na

hnojiva, a to o 115 %, tj. více než dvojnásobně, zatímco výdaje na námezdní práci stouply jen o 82 % a celková hodnota sklizně vzrostla o 83 %. Pokrok je to ohromný. Je to pokrok národního zemědělství. A nakonec z toho nějaký ekonom vyvodí, pokud to už neučinil, tento závěr: Je to pokrok drobného „pracovního“ zemědělství, neboť údaje o skupinách hospodářství roztržděných podle výměry půdy všeobecně ukazují, že zemědělská „malovýroba“ je na daleko vyšším stupni, měřeno velikostí výdajů na hnojivo spotřebovávané na 1 akr půdy.

My však už víme, že by to byl nesprávný závěr, protože právě při dělení hospodářství podle výměry půdy jsou drobní zemědělci, kteří jsou zbídačováni nebo přinejmenším nemají dostatek finančních prostředků a nemohou si dovolit kupovat hnojiva, přiřazováni ke *kapitalistům*, třeba jen k malým, ale přece jen ke kapitalistům, kteří na malém pozemku zavádějí zdokonalenou intenzivní velkovýrobu s námezdními dělníky.

Jestliže všeobecně je zemědělská malovýroba vytlačována velkovýrobou, jak ukazují údaje o hodnotě veškerého majetku farem z roku 1900 a 1910, jestliže se, jak hned uvidíme, během této doby zvláště rychle rozvinulo pěstování plodin typických pro kapitalistické podnikání na malých pozemcích, jestliže se podle souhrnných údajů o malých a velkých hospodářstvích podle velikosti hodnoty produkce zvyšují výdaje na hnojiva tou měrou, jak roste velikost hospodářství, pak z toho nevyhnutelně vyplývá závěr, že „pokrok“, jehož bylo dosaženo ve spotřebě hnojiv od roku 1900 do roku 1910, ještě více posílil převahu kapitalistického zemědělství nad zemědělskou malovýrobou a zemědělskou malovýrobou ještě více potlačil a znevýhodnil.

12. R Ů Z N Ě T Y P Y Z E M Ě D Ě L S K Ý C H H O S P O D Á Ř S T V Í

To, co bylo již řečeno o intenzívních, velkých, kapitalistických hospodářstvích na malých pozemcích, navozuje následující otázku. Je důvod domnívat se, že intenzifikace zemědělství musí vést k poklesu výměry půdy na jedno hospodářství? Jinými slovy, existují takové podmínky související s technikou nynějšího zemědělství, které vyžadují pokles výměry půdy hospodářství v zájmu zvýšení intenzity zemědělství?

Na tuto otázku nelze odpovědět ani obecnými teoretickými úvahami, ani příklady. Zde se jedná o konkrétní stav techniky při daných podmínkách v zemědělství a o konkrétní výši kapitálu, nezbytnou pro určitý systém hospodaření. Teoreticky jsou možné libovolně vysoké kapitálové investice do libovolného množství půdy, „závisí to“ však samozřejmě na daných ekonomických, technických, kulturních a dalších podmínkách, všechno záleží právě na tom, jaké podmínky jsou v dané době v dané zemi. Příklady jsou nevhodné z toho důvodu, že v oblasti s tak složitými, různorodými, spleťnými a protikladnými tendencemi, jakou je ekonomika soudobého zemědělství, je vždycky možné najít příklady potvrzující protikladné názory. Zde je především a více než kdekoli jinde zapotřebí znázornit proces *jako celek*, vzít v úvahu všechny tendence a určit jejich výslednici či jejich souhrn, jejich výsledek.

Třetí systém dělení do skupin, který použili američtí statistici v roce 1900, pomáhá odpovědět na danou otázku. Je to třídění *podle hlavního zdroje důchodu*. Všechny farmy jsou podle tohoto znaku rozděleny do těchto kategorií: 1. seno a obilí jako hlavní zdroje důchodu; 2. smíšené zdroje důchodu; 3. dobytkářství; 4. bavlna; 5. zelenina; 6. ovoce; 7. mléčné výrobky; 8. tabák; 9. rýže; 10. cukr; 11. květiny; 12. skleníkové plodiny; 13. taro⁷⁶; 14. káva. Posledních sedm kategorií (8—14) dohromady představuje pouze

2,2 % celkového počtu farem, tj. tak nepatrný podíl, že se jimi nebudeme zvláště zabývat. Podle svého ekonomického charakteru a významu jsou tyto kategorie (8—14) úplně stejného druhu jako předcházející tři (5—7) a tvoří spolu s nimi jeden typ.

Farmy různého typu charakterizují tyto údaje:

Skupiny farem podle hlavního zdroje důchodu	Procento z celkového počtu farem	Průměrné množství půdy na 1 farmu		Na 1 akr veškeré půdy připadá v průměru (v dolarech)			
		veškeré půdy	obdělávané půdy	výdajů na ná- mezdní práci	výdajů na hnojiva	hodnoty ná- řadí a strojů	hodnoty veške- rého dobytka
Seno a obilí	23,0	159,3	111,1	0,47	0,04	1,04	3,17
Smíšené zdroje	18,5	106,8	46,5	0,35	0,08	0,94	2,73
Dobytkářství	27,3	226,9	86,1	0,29	0,02	0,66	4,45
Bavlna	18,7	83,6	42,5	0,30	0,14	0,53	2,11
Zelenina	2,7	65,1	33,8	1,62	0,59	2,12	3,74
Ovoce	1,4	74,8	41,6	2,46	0,30	2,34	3,35
Mléčné výrobky	6,2	121,9	63,2	0,86	0,09	1,66	5,58
Všechny farmy dohromady	100,0	146,6	72,3	0,43	0,07	0,90	3,66

Vidíme, že první dvě kategorie (seno a obilí; smíšené zdroje) mohou být označeny za průměrné jak podle stupně rozvoje kapitalistického charakteru hospodářství (výdaji na námezdní práci v rozmezí 0,35—0,47 dolaru se nejvíce blíží průměru za celé Spojené státy, který činí 0,43 dolaru), tak i podle intenzity zemědělství. Všemi znaky intenzity hospodářství, výdaji na hnojiva, hodnotou strojů a dobytka na 1 akr půdy se tyto skupiny nejvíce blíží celkovému průměru za celé Spojené státy.

Obě tyto skupiny jsou nepochybně obzvláště typické pro většinu zemědělských hospodářství vůbec. Seno a obilí, dále kombinace různých zemědělských produktů („smíšené“

zdroje důchodu), takové jsou hlavní typy zemědělských hospodářství ve všech zemích. Bylo by nanejvýš zajímavé mít detailnější údaje o těchto skupinách, např. podrobnější rozdělení na více nebo méně tržní apod. Avšak, jak jsme viděli, americká statistika sice udělala určitý krok tímto směrem, nepokračovala však vpřed, nýbrž couvla zpátky.

Dvě další kategorie, dobytkářství a bavlna, jsou příkladem farem nejméně kapitalisticky rozvinutých (výdaje na námezdní práci 0,29—0,30 při průměru 0,43) s nejméně intenzívním zemědělstvím. Hodnota náradí a strojů je zde nejmenší, značně nižší než průměr (0,66 a 0,53 oproti 0,90). Farmy, jejichž hlavním zdrojem důchodu je dobytkářství, vykazují samozřejmě větší množství dobytka na 1 akr půdy, než je průměr za Spojené státy (4,45 oproti 3,66), je to však zřejmě extenzívní dobytkářství: výdaje na hnojiva jsou minimální, průměrná rozloha farem je největší (226,9 akru) a podíl obdělávané půdy nejmenší (86,1 z 226,9). Bavlnářské farmy vykazují nadprůměrnou spotřebu hnojiv, avšak ostatní znaky intenzívního zemědělství (hodnota dobytka a strojů na 1 akr půdy) jsou zde minimální.

Konečně poslední tři kategorie, tj. zelenina, ovoce a mléčné výrobky, tvoří za prvé farmy nejmenší (33—63 akrů obdělávané půdy oproti 42—86, 46—111 v ostatních kategoriích); za druhé nejvíce kapitalisticky rozvinuté: výdaje na námezdní práci jsou zde nejvyšší, 2—6krát vyšší než průměr; za třetí jsou nejintenzívnější. Téměř všechny znaky intenzity zde překračují průměr: jak výdaje na hnojiva, tak hodnota strojů i hodnota dobytka (malou výjimku tvoří ovocnářské farmy, jež v tomto směru nedosahují průměru, avšak předstihují farmy, jejichž hlavní důchod plyne především ze sena a obilí).

Přejdeme nyní k otázce, jaký je podíl těchto vysoce kapitalisticky rozvinutých farem na celkovém hospodářství země. Nejdříve se však musíme trochu podrobněji zabývat jejich intenzívnějším charakterem.

Vezměme farmy, jejichž hlavní důchod plyne ze zeleniny. Je známo, že ve všech kapitalistických zemích vyvolává rozvoj měst, továren, průmyslových aglomerací, železničních stanic, přístavů aj. zvýšenou poptávku po produktech tohoto druhu, zvyšuje jejich cenu i počet zemědělských podniků, které je vyrábějí na prodej. Podle množství obdělávané půdy nedosahuje průměrná „zelinářská“ farma *ani třetinu* velikosti „obyčejné“ farmy, jejíž hlavním zdrojem důchodu je seno a obilí: „zelinářská“ farma má 33,8 akru, „obyčejná“ 111,1 akru. To znamená, že daný stav techniky vyžaduje při dané akumulaci kapitálu v zemědělství menší rozlohu „zelinářské“ farmy; jinak řečeno, má-li být investován kapitál do zemědělství a přinést aspoň průměrný zisk, musí se při dnešním stavu techniky organizovat hospodářství zaměřené na výrobu zeleniny *na menší rozloze půdy* než hospodářství zaměřené na výrobu sena a obilí.

Nejen to. Růst kapitalismu v zemědělství spočívá především v přechodu od naturálního zemědělství k tržnímu. Na to se neustále zapomíná, a proto je nutné to vždy znovu připomínat. Avšak rozvoj tržního zemědělství rozhodně neprobíhá tak „jednoduše“, jak si to buržoazní ekonomové představují nebo předpokládají, tj. zvyšováním výroby *týchž* výrobků. Nikoli. Tržní zemědělství se velmi často rozvíjí v důsledku přechodu od jedného produktu ke druhým. Přechod od produkce sena a obilí k výrobě zeleniny patří právě k takovým obvyklým přechodům. Co však znamená takový přechod v souvislosti s otázkou velikosti výměry půdy hospodářství a rozvoje kapitalismu v zemědělství, o který se zajímáme?

Tento přechod znamená *rozdrobení* „velké“ farmy se 111,1 akru na více než tři „malé“ farmy po 33,8 akru. Výroba staré farmy činila 760 dolarů, což je po odečtení krmiva pro dobytek průměrná hodnota produkce farmy, pro niž je hlavním zdrojem důchodu seno a obilí. Výroba každé nové farmy se rovná 665 dolarům. Celkem tedy činí $665 \times 3 = 1995$ dolarů, tj. dvojnásobně více než dříve.

Malovýroba je vytlačována velkovýrobou a současně se snižuje výměra půdy v hospodářství.

Průměrné výdaje na najímání dělníků ve staré farmě se rovnaly 76 dolarům, v nové 106 dolarům, to je téměř o polovinu více, zatímco výměra půdy poklesla na třetinu či na ještě méně. Výdaje na hnojiva stoupají z 0,04 dolaru na akr na 0,59 dolaru, téměř patnáctinásobně, hodnota náradí a strojů dvojnásobně, z 1,04 dolaru na 2,12 dolaru atd.

Někdo může jako obvykle namítnout, že počet takových vysoce kapitalistických farem se speciálními, „tržními“ plodinami je ve srovnání s celkovým počtem farem minimální. Na to však odpovídáme, že za první počet a význam podobných farem i jejich hospodářský význam je mnohem větší, než se všeobecně soudí; a za druhé, a to je hlavní, právě pěstování takových plodin vzrůstá v kapitalistických zemích rychleji než pěstování ostatních. Proto také pokles výměry půdy hospodářství při současné intenzifikaci zemědělství velmi často znamená růst, a nikoli pokles objemu výroby, růst, a nikoli pokles vykořisťování námezdní práce.

Americká statistika o tom přináší přesné údaje zahrnující zemi jako celek. Vezměme všechny speciální čili „tržní“ plodiny vyjmenované výše v rubrikách 5—14: zelenina, ovoce, mléčné výrobky, tabák, rýže, cukr, květiny, skleníkové plodiny, taro a káva. Celkový počet farem ve Spojených státech, pro které byly hlavním zdrojem důchodu tyto produkty, tvořil roku 1900 12,5 % celkového počtu farem. Byla jich tedy malá menšina, jedna osmina. Z celkové výměry půdy jim patřilo 8,6 %, tedy pouhá $\frac{1}{12}$. Pojdme však dále. Vezměme celkovou hodnotu produkce celého amerického zemědělství po odečtení krmiva pro dobytek. Na této hodnotě se podílejí tyto farmy již 16,0 %, což téměř dvakrát převyšuje jejich podíl půdy.

Znamená to, že produktivita práce a půdy je na těchto farmách téměř dvakrát vyšší než průměr.

Vezměme souhrn všech výdajů na námezdní práci v americkém zemědělství. Na tomto souhrnu se podílejí

uvedené farmy 26,6 %, tj. více než čtvrtinou; tento podíl převyšuje více než trojnásobně jejich podíl na půdě a více než trojnásobně převyšuje průměr. To znamená, že tyto farmy mají mnohem více kapitalistický charakter, než je průměr.

Jejich podíl na celkové hodnotě náradí a strojů se rovná 20,1 % a na celkové částce výdajů na hnojiva 31,7%, tj. téměř *třetině* celkové částky, necelému *čtyřnásobku* průměru.

Z toho tedy vyplývá nesporný a objektivně zjištěný fakt, platný pro celou zemi, že obzvlášť intenzívně hospodařící farmy se vyznačují obzvlášť malou výměrou půdy na jednu farmu a obzvlášť velkým použitím námezdní práce i obzvlášť vysokou produktivitou práce; že hospodářský význam těchto farem pro celé zemědělství dané země dvojnásobně až trojnásobně převyšuje jejich podíl na celkovém počtu farem, nemluvě už o celkovém množství půdy.

Klesá, anebo vzrůstá postupem doby pro zemědělství význam těchto pro kapitalistické podnikání typických a velmi intenzívně pěstovaných plodin a velmi intenzívně hospodařících farem oproti ostatním plodinám a farmám?

Srovnání obou posledních soupisů nám nesporně dává odpověď, že jejich význam stále *vzrůstá*. Vezměme výměru půdy, na níž se pěstují různé plodiny. Od roku 1900 do roku 1910 osevnická plocha obilnin všech druhů vzrostla ve Spojených státech celkem o 3,5 %; bobů, hrachu apod. o 26,6 %; sena a píce o 17,2 %; bavlny o 32 %; zeleniny o 25,5 %; řepy cukrovky a cukrové třtiny aj. o 62,6 %.

Vezměme údaje o výrobě zemědělských produktů. Sklizeňové výnosy všech druhů obilnin vzrostly od roku 1900 do roku 1910 celkem o 1,7 %; bobů o 122,2 %; sena a píce o 23 %; cukrovky o 395,7 %; cukrové třtiny o 48,5 %; brambor o 42,4 %; vinných hroznů o 97,6 %. Neúrodu bobulovin, jablek apod. v roce 1910 vyvážila trojnásobná sklizeň pomerančů, citrónů atd.

Pro celé americké zemědělství tedy platí zdánlivě para-

doxní, přesto však nesporný fakt, že obecně řečeno velkovýroba nejen vytlačuje malovýrobu, ale rovněž toto vytlačování probíhá touto formou:

Velkovýroba vytlačuje malovýrobu tak, že výměrou půdy „větší“, avšak méně produktivní, méně intenzívně hospodařící a méně kapitalisticky rozvinuté farmy jsou vytlačovány farmami výměrou půdy „menšími“, avšak produktivnějšími, intenzívněji hospodařícími a kapitalisticky rozvinutějšími.

13. JAK SE ZLEHČUJE VYTLAČOVÁNÍ MALOVÝROBY VELKOVÝROBOU V ZEMĚDĚLSTVÍ

Mohou se vyskytnout námitky: Jestliže vytlačování *malovýroby* probíhá „také“ formou intenzifikace (a „kapitalizace“) hospodářství na menších *farmách*, má rozdělení do skupin podle výměry půdy vůbec nějaký význam? Nevzniknou dvě protikladné tendence, které znemožní udělat jakýkoli obecný závěr?

Máme-li odpovědět na tuto námitku, musíme si udělat o americkém zemědělství a o jeho vývoji *celkový obraz*. Musíme se pokusit srovnat a zkonfrontovat všechna tři dělení do skupin, která představují takřikajíc maximum toho, co přinesla sociální statistika v oblasti zemědělství za poslední léta.

Takové srovnání a konfrontování je možné. Vyžaduje to jen sestavit tabulku, která se na první pohled může zdát příliš abstraktní a složitá, a proto také „odrazující“ čtenáře. Avšak při troše pozornosti nedělá „čtení“, pochopení a rozbor této tabulky žádné obtíže.

K porovnání tří rozličných dělení musíme použít výhradně *procentní poměry* mezi různými skupinami. Příslušné výpočty obsahuje americký soupis z roku 1900. Každé třídění shrneme do *tří* hlavních skupin. Rozdělení farem

podle výměry půdy: 1. malé (do 100 akrů); 2. střední (100—175 akrů) a 3. velké (175 a více akrů). Rozdělení podle hodnoty produkce: 1. nekapitalistické (do 500 dolarů); 2. střední (500—1000 dolarů) a 3. kapitalistické (1000 a více dolarů). Rozdělení podle hlavního zdroje důchodu: 1. kapitalisticky méně rozvinuté (dobytek; bavlna); 2. střední (seno a obilí; smíšené zdroje) a 3. kapitalisticky vysoce rozvinuté (speciální „tržní“ plodiny, jež jsme uvedli ve 12. kapitole v kategoriích 5—14).

Pro každou skupinu uvádíme především procento farem, tj. procentní podíl počtu farem v dané skupině na celkovém počtu farem ve Spojených státech. Dále procento veškeré půdy, tj. procentní podíl celkové výměry půdy v dané skupině na celkové výměře půdy všech farem ve Spojených státech. Výměra půdy může sloužit jako ukazatel extenzivnosti hospodářství (máme bohužel k dispozici jenom údaje o *veškeré* půdě, a ne pouze o obdělávané půdě, což by bylo přesnější). Jestliže je procentní podíl veškeré půdy *vyšší* než procentní podíl počtu farem, jestliže např. připadá na 17,2 % farem 43,1 % půdy, znamená to, že se jedná o farmy velké, přesahující svou velikostí průměr, a to více než dvojnásobně. Jestliže je procentní podíl půdy *nižší* než procentní podíl farem, vyplývá z toho opačný závěr.

Dále uvádíme ukazatele *intenzivnosti* hospodářství, hodnotu náradí a strojů a celkovou částku výdajů na hnojiva. I zde uvádíme procentní podíl dané skupiny na celkové hodnotě i na sumě výdajů pro celou zemi. Také zde, je-li tento procentní podíl *větší* než procentní podíl *půdy*, docházíme k závěru, že je intenzivnost *vyšší* než průměrná atd.

Konečně, aby bylo možné přesně určit kapitalistický charakter hospodářství, použijeme též postup, pokud jde o celkovou částku výdajů na mzdy, i o objem výroby v poměru k celkové výši hodnoty zemědělské produkce celé země.

Srovnání trojího třídění:

(čísla znamenají procentní podíl z úhrnu;
součet tří vodorovných rubrik = 100)

	Podle hlavního zdroje důchodu farmy			Podle výměry půdy farmy			Podle hodnoty produkce farmy				
	kapita- listicky málo roz- vinuté	střední	kapita- listicky vysoce roz- vinuté	malé	střední	velké	nekapi- talis- tické	střední	kapita- listické		
Počet farem	46,0	41,5	12,5	57,5	24,8	17,7	58,8	24,0	17,2	Ukazatel extenzivní velikosti hospodářství	
Výměra veškeré půdy v akrech	52,9	38,5	8,6	17,5	22,9	59,6	33,3	23,6	43,1		
Konstantní kapitál:	Hodnota náradí a strojů	37,2	42,7	20,1	31,7	28,9	39,4	25,3	28,0	46,7	Ukazatelé intenzivnosti hospodářství
		Výdaje na hnojiva	36,5	31,8	31,7	41,9	25,7	32,4	29,1	26,1	
Variabilní kapitál:	Výdaje na námezdní práci	35,2	38,2	26,6	22,3	23,5	54,2	11,3	19,6	69,1	Ukazatel kapitalistického charakteru hospodářství
Objem výroby:	Hodnota produkce	45,0	39,0	16,0	33,5	27,3	39,2	22,1	25,6	52,3	

Takovým způsobem je sestavena tabulka, k jejímuž vysvětlení a rozboru nyní přistupujeme.

Vezměme první dělení, tj. podle hlavního zdroje důchodu. Farmy jsou zde rozděleny takřikajíc podle výrobní specializace, do jisté míry analogicky s dělením průmyslových podniků podle průmyslových odvětví. Poměry v zemědělství jsou však nesrovnatelně složitější.

První sloupec nám ukazuje skupinu kapitalisticky málo rozvinutých farem. Tato skupina zahrnuje téměř polovinu celkového počtu farem — 46,0 %. Mají 52,9% půdy, to znamená, že to jsou hospodářství větší než průměrná (patří sem obzvlášť velká, extenzivní, dobytkářská hospodářství a menší než průměrné bavlnářské farmy). Procentní podíly hodnoty strojů (37,2 %) a částky výdajů na hnojiva (36,5 %) jsou menší než procentní podíl půdy; to znamená, že intenzita je nižší než průměrná. Platí to i pro kapitalistický charakter hospodářství (35,2 %) a hodnotu produkce (45,0 %). Produktivita práce je nižší než průměrná.

Druhý sloupec zahrnuje střední farmy. Protože podle *všech* tří dělení patří do střední skupiny hospodářství po *všech* stránkách „střední“, můžeme zde pozorovat velmi značnou vyrovnanost *všech* procentních poměrů. Odchyšky jsou relativně malé.

Třetí sloupec zahrnuje kapitalisticky vysoce rozvinuté farmy. Význam čísel v tomto sloupci jsme již podrobně analyzovali. Připomínáme, že *pouze* pro tento typ farem máme přesné a srovnatelné údaje jak za rok 1900, tak za rok 1910; údaje svědčí o tom, že přírůstek těchto plodin typických pro kapitalistické podnikání je nadprůměrný.

Jak tento velmi rychlý růst odráží dělení do skupin, obvyklé ve většině zemí? To ukazuje další sloupec: skupina malých farem rozdělených podle výměry půdy.

Podle počtu farem je tato skupina značně velká (57,5 % celkového počtu). Z celkové výměry půdy na ni připadá pouze 17,5 %, tj. třikrát méně než průměr. Je to tedy skupina, která má největší „nedostatek půdy“ a je na půdu

„nejchudší“. Dále však vidíme, že jak intenzivnost zemědělství (hodnota strojů a výdaje na hnojiva), tak jeho kapitalistický charakter (výdaje na najímání dělníků) a produktivita práce (hodnota produkce) zde *převyšují* průměr: 22,3—41,9 % při 17,5 % půdy.

Čím to je? Pochopitelně tím, že obzvláště mnoho *kapitalisticky vysoce rozvinutých* farem — viz předchozí svislý sloupec — spadá právě do této skupiny podle výměry půdy „malých“ farem. K většině skutečně drobných zemědělců, kteří mají málo půdy i málo kapitálu, je zde přiřazena *menšina* bohatých, kapitálově silných hospodářů, kteří na malých pozemcích zorganizovali hospodářství velké objem výroby a kapitalistické jejím charakterem. Takových hospodářů je v celé Americe pouze 12,5 % (= procento vysoce kapitalisticky rozvinutých farem); to znamená, že i kdyby všichni patřili do této skupiny podle výměry půdy malých farem, bylo by v této skupině stále ještě (57,5—12,5 =) 45 % hospodářů, kteří nemají ani dostatek půdy, ani dostatek kapitálu. Ve skutečnosti však část vysoce kapitalisticky rozvinutých farem, i když nevelká, samozřejmě patří podle výměry půdy k farmám středním a velkým, takže údaj 45 % je ještě *nižší* než skutečný počet farmářů bez kapitálu a s nedostatečnou výměrou půdy.

Není těžké pochopit, jak dalece je postavení těchto čtyřiceti pěti procent — minimálně 45 % — farmářů, kteří mají nedostatek půdy i kapitálu, *přikrášleno* tím, že je do jedné skupiny s nimi zahrnuto zhruba 12, 10 apod. procent hospodářů, kteří mají kapitál, náradí, stroje, peníze na nákup hnojiv, na najímání dělníků atd. ve více než průměrné míře.

Nebudeme se zvláště zabývat ani středními, ani velkými farmami podle tohoto dělení. Znamenalo by to opakovat v trochu pozměněné podobě to, co bylo řečeno o malých farmách. Jestliže např. údaje o farmách malých podle výměry půdy *přikrášlují* utiskování malovýroby, pak údaje o velkých farmách podle téhož znaku *zřejmě podhodnocují*

skutečnou *koncentraci* zemědělství ve velkovýrobě. Hned uvidíme přesné statistické vyjádření tohoto podhodnocení koncentrace.

Dospíváme k následující obecné tezi, kterou lze formulovat jako zákon platný pro dělení hospodářství do skupin podle výměry půdy v kterékoli kapitalistické zemi:

Čím mohutněji a rychleji probíhá intenzifikace zemědělství, tím více dělení do skupin podle půdy *přikrášluje* utiskování malovýroby v zemědělství, postavení drobného zemědělce deplánu *jak* nedostatkem půdy, *tak* kapitálu; tím více *otupuje* skutečné ostří třídního rozporu mezi prosperující velkovýrobou a upadající malovýrobou; tím více *podhodnocuje* koncentraci kapitálu ve velkovýrobě a vytlačování malovýroby velkovýrobou.

Tuto tezi názorně potvrzuje poslední, třetí dělení: podle hodnoty produktu. Nekapitalistická hospodářství (neboli hospodářství s malým důchodem, máme na zřeteli hrubý důchod) představují 58,8 %, tj. dokonce o něco vyšší procento než „malá“ hospodářství (57,5 %). Mají podstatně *více* půdy — 33,3 % (oproti 17,5 % ve skupině „malých“ farmářů). Jejich podíl na celkové hodnotě produktu však činí *pouhé dvě třetiny*: 22,1 % oproti 33,5 %!

Čím to je? Právě tím, že do této skupiny nespádají vysoce kapitalisticky rozvinutá hospodářství na malých pozemcích, jejichž zařazení do první skupiny *uměle* zveličilo a *zfalšovalo* podíl *kapitálu* připadající na drobné zemědělce v podobě strojů, hnojiv atd.

Deptání, útlak — a následné ruinování — *malovýroby* v zemědělství je tedy *mnohem silnější*, než by bylo možno soudit podle údajů o malých *farmách*.

Údaje o malých a velkých farmách podle výměry půdy neberou vůbec zřetel na *úlohu kapitálu*. Ignorování takové „maličkosti“ v kapitalistickém hospodářství pochopitelně zkresluje postavení malovýroby, falešně ho *přikrášluje*, neboť její postavení „by mohlo“ být snesitelné, „kdyby“ nebylo kapitálu, tj. vlády peněz a vztahů mezi námezdním

dělníkem a kapitalistou, mezi farmářem a obchodníkem či věřitelem atd.!

Koncentrace zemědělství na velkých farmách je proto daleko menší než koncentrace zemědělství ve velkovýrobě, tj. v kapitalistické výrobě: 17,7 % „velkých“ farem soustřeďuje 39,2 % hodnoty produkce (o něco více než dvojnásobek průměru). Naproti tomu 17,2 % *kapitalistických* farem soustřeďuje 52,3 % celkové hodnoty produkce, tj. více než *trojnásobek* průměru.

Více než polovina veškeré zemědělské výroby země, v níž se bezplatně přiděluje obrovské množství volné půdy a kterou Manilovové* nazývají zemí „pracovních“ hospodářství, je soustředěna v rukou zhruba $\frac{1}{6}$ *kapitalistických* hospodářství, která vydávají na najímání dělníků čtyřikrát více, než průměrně připadá na jednu střední farmu (69,1 % na 17,2 % farem), a jedenapůlkrát více než průměrně připadá na 1 akr veškeré půdy (69,1 % výdajů na námezdní práci při 43,1 % veškeré půdy).

Naproti tomu však patří více než polovina, téměř $\frac{3}{5}$ celkového počtu farem (58,8 %), k farmám nekapitalistickým. Mají třetinu veškeré půdy (33,3 %), avšak počet strojů pro její obdělávání je podprůměrný (25,3 % hodnoty strojů), méně se hnojí (29,1 % výdajů na hnojiva), a proto je její produktivita o třetinu *nižší než průměr*. Tento obrovský počet farem, které nejvíce postihuje všeobecný útlak kapitálu, má sice třetinu veškeré půdy, avšak méně než čtvrtinu (22,1 %) celkového množství výroby, celkové hodnoty produkce.

V otázce významu dělení do skupin podle půdy dospíváme tedy k obecnému závěru, že toto dělení nelze považovat za naprosto nevyhovující. Pouze se nikdy nesmí zapomenout, že podhodnocuje vytlačování malovýroby velkovýrobou, a to tím více, čím mohutněji a rychleji probíhá

* Manilov — typ slabošského snílka, planého fantasy a mluvky, jedna z postav Gogolových Mrtvých duší. *Čes. red.*

intenzifikace zemědělství, čím významnější jsou rozdíly mezi hospodářstvími ve výši kapitálových investic vložených do jedné a téže jednotky půdy. Při moderních metodách výzkumu, jež poskytují velmi kvalitní a bohatý soubor údajů o každém jednotlivém hospodářství, by např. stačilo spojit dvě metody dělení do skupin, řekněme každou z pěti skupin utvořených podle výměry veškeré půdy rozdělit na tři či na dvě podskupiny podle rozsahu používání námezdní práce. Jestliže se tak nepostupuje, je to do značné míry ze strachu z příliš nepokrytě zobrazené skutečnosti, z příliš jasného obrazu útisku, nouze, zbídačování a vyvlastňování množství drobných zemědělců, jejichž postavení tak „příhodně“ a „nenápadně“ přikrášlují „vzorná“ kapitalistická hospodářství, která jsou podle výměry půdy rovněž „malá“ a tvoří mezi spoustou zchudlých hospodářství nepatrnou menšinu. Z vědeckého hlediska se proti tomu, že v moderním zemědělství má svou úlohu nejen půda, ale i kapitál, nikdo neodváží vznést námitky. Z hlediska statistické techniky nebo množství potřebné statistické práce by celkový počet 10—15 skupin nebyl nijak přílišný, porovnáme-li jej např. s 18 + 7 skupinami podle výměry půdy v německé statistice z roku 1907. Tato statistika, jež roztrídila velmi bohatý materiál o 5 736 082 hospodářstvích do takového množství skupin podle výměry půdy, je vzorem byrokratického rutinérství, pseudovědeckosti a nesmyslné hry s číslicí, neboť pro to, aby takové množství takovýchto skupin bylo pokládáno za typické, nejsou *vůbec žádné* rozumné, racionální důvody, které by věda a život potvrdily.

14. VYVLASTŇOVÁNÍ DROBNÝCH ZEMĚDĚLCŮ

Otázka vyvlastňování drobných zemědělců je pro pochopení a posouzení kapitalismu v zemědělství *vůbec* nesmírně důležitá. A pro nynější politickou ekonomii a statisti-

ku, zcela prostoupenou buržoazními názory a předsudky, je nanejvýš charakteristické, že právě tato otázka se nezpracovává téměř vůbec nebo že se zpracovává nejméně pečlivě.

Obecné údaje ukazují ve všech kapitalistických zemích přírůstek městského obyvatelstva na úkor venkovského, útek obyvatel z vesnic. Ve Spojených státech tento proces stále pokračuje. Podíl městského obyvatelstva vzrostl z 29,5 % v roce 1880 na 36,1 % v roce 1890, na 40,5 % v roce 1900 a na 46,3 % v roce 1910. Počet městského obyvatelstva stoupá ve všech oblastech země rychleji než počet venkovského: od roku 1900 do roku 1910 stoupl počet venkovského obyvatelstva na průmyslovém severu o 3,9 %, městského o 29,8 %; na bývalém otrokářském jihu stoupl počet venkovského o 14,8 %, městského o 41,4 %; na kolonizujícím se západě venkovského o 49,7 %, městského o 89,6 %.

Zdálo by se, že tak všeobecně probíhající proces se rozhodně musí zkoumat také při provádění zemědělských soupisů. Přímo se nabízí z vědeckého hlediska velmi důležitá otázka, k jakým kategoriím, vrstvám a skupinám venkovského obyvatelstva patří ti, kdo opouštějí vesnici a v důsledku jakých okolností. Když už se každých deset let shromažďují velmi podrobné údaje o každém zemědělském závodě, o každém kusu dobytka v něm, nebylo by nijak obtížné položit také otázku, kolik a jakých farem bylo kvůli přesídlení do města prodáno nebo propachtováno, kolik členů rodiny a za jakých okolností opouští dočasně nebo navždycky zemědělství. Avšak podobné otázky nikdo neklade a statistický průzkum se omezuje na byrokraticky rutinní konstatování, že „podíl venkovského obyvatelstva klesl od roku 1900 do roku 1910 z 59,5 % na 53,7 %“. Jako kdyby statistici neměli ani zdání o tom, kolik bídy, útlaku a ruinování se skrývá za těmito rutinně získanými čísly. A buržoazní a maloburžoazní ekonomové vůbec nechtějí ani vzít na vědomí zřejmé souvislosti mezi útekem obyvatelstva z vesnice a ruinováním malovýrobců.

Nezbývá nám nic jiného než pokusit se shrnout poměrně málo obsažné a vůbec nekvalitně zpracované údaje o vyvlastňování drobných zemědělců, jež obsahuje soupis z roku 1910.

Máme údaje o formách držby farem: o počtu vlastníků, kteří jsou dále rozděleni na ty, kteří mají ve vlastnictví *celou* svou farmu, a na takové, kteří mají ve vlastnictví jen *část* své farmy, dále o počtu pachtýřů za podíl na sklizni a pachtýřů pachtujících si půdu za peníze. Údaje jsou roztrženy podle oblastí, avšak podle skupin hospodářství roztrženy nejsou.

Vezměme celkové výsledky za rok 1900 a 1910 a dostaneme především tento obraz:

Veškeré venkovské obyvatelstvo vzrostlo o	11,2 %
Celkový počet farem vzrostl o	10,9 %
Celkový počet vlastníků farem vzrostl o	8,1 %
Celkový počet vlastníků <i>celých</i> farem vzrostl o	4,8 %

Je zřejmé, že tento obraz ukazuje rostoucí vyvlastňování drobného zemědělství. Počet venkovského obyvatelstva roste pomaleji než městského. Počet farmářů pomaleji než počet venkovského obyvatelstva; počet vlastníků farem pomaleji než počet farmářů; počet vlastníků celých farem pomaleji než počet všech vlastníků.

Procentní podíl majitelů farem na celkovém počtu farmářů už po několik desetiletí nezadržitelně klesá. Tento podíl činil:

roku 1880 —	74,4 %
roku 1890 —	71,6 %
roku 1900 —	64,7 %
roku 1910 —	63,0 %

Odpovídající měrou roste i procentní podíl pachtýřů, přičemž počet podílných pachtýřů roste rychleji než počet pachtýřů za peníze. Podílných pachtýřů bylo roku 1880 17,5 %, potom 18,4 % a 22,2 % a roku 1910 už 24 %.

Fakt, že pokles podílu vlastníků farem a vzrůst podílu pachtýřů vcelku znamená zbídačování a vytlačování drobných zemědělců, je zřejmý z těchto údajů:

Kategorie farem	Procento farem					
	s domácím skotem			s koňmi		
	1900	1910	±	1900	1910	±
Vlastníci farem	96,7	96,1	- 0,6	85,0	81,5	- 3,5
Pachtýři	94,2	92,9	- 1,3	67,9	60,7	- 7,2

Vlastníci mají podle všech údajů za oba roky ekonomicky lepší postavení. Postavení pachtýřů se zhoršuje mnohem výrazněji než postavení vlastníků.

Podívejme se na údaje o jednotlivých oblastech.

Největší počet pachtýřů, jak jsme už uvedli, je na jihu, kde také nejrychleji vzrůstá: ze 47 % v roce 1900 na 49,6 % v roce 1910. Kapitál před půl stoletím zlikvidoval otrokářství a nyní je v obnovené formě, právě v podobě podílného pachtu, *znovu nastolil*.

Na severu je počet pachtýřů mnohem menší a také mnohem pomaleji vzrůstá: z 26,2 % v roce 1900 na 26,5 % v roce 1910. Na západě je počet pachtýřů vůbec nejnižší a *pouze* v této oblasti nevzrůstá, nýbrž klesá: ze 16,6 % v roce 1900 na 14 % v roce 1910. „Mimořádně nízký procentní podíl pachtýřských farem,“ čteme v závěrečné zprávě k soupisu za rok 1910, „můžeme pozorovat v horské a tichooceánské oblasti“ (právě tyto dvě oblasti tvoří dohromady „západ“); „tento stav je zde nepochybně vyvolán skutečností, že obě tyto oblasti byly teprve nedávno osídleny a že četní zdejší farmáři jsou homesteadery“ (tj: dostali bezplatně nebo za nepatrnou úhradu volné pozemky z dosud nezabrané půdy), „kteří svou půdu dostali od vlády“ (sv. V, s. 104).

Vidíme zde neobyčejně názorně onu vícekrát připomínanou specifickou Spojených států, jež spočívá v existenci nezabrané, volné půdy. Tato specifická na jedné straně objasňuje mimořádně rozsáhlý a rychlý rozvoj kapitalismu

v Americe. Skutečnost, že v určitých oblastech obrovské země neexistuje soukromé vlastnictví půdy, neodstraňuje kapitalismus — dáváme to na vědomí narodníkům! — nýbrž naopak, rozšiřuje jeho základnu, urychluje jeho rozvoj. Na druhé straně tato specifická, kterou staré, již dávno osídlené evropské kapitalistické země vůbec nezna-
jí, slouží v Americe k *zastírání* procesu vyvlastňování drobných zemědělců, který probíhá v již osídlených a nejprůmyslovějších oblastech země.

Vezměme sever. Poskytuje nám takovýto obraz:

	1900	1910	Vzrůst nebo pokles
Veškeré venkovské obyvatelstvo (v miliónech)	22,2	23,1	+ 3,9 %
Celkový počet farem (v tisících)	2874	2891	+ 0,6 %
Celkový počet vlastníků farem (v tisících)	2088	2091	+ 0,1 %
Počet vlastníků <i>celých</i> farem (v tisících)	1794	1749	— 2,5 %

Vidíme zde nejen relativní pokles počtu vlastníků, nejen že jsou v porovnání s celkovým počtem farmářů vytlačováni atd., ale přímo již *absolutní pokles* počtu vlastníků při současném vzestupu výroby v hlavní části Spojených států, která soustřeďuje 60 % celkového množství obdělávané půdy v zemi!

A přitom nesmíme zapomínat, že v *jedné* ze čtyř oblastí tvořících „sever“, a to v severozápadní centrální, *dosud probíhá přidělování homesteadů* a za 10 let, mezi lety 1901 až 1910, bylo celkem přiděleno 54 miliónů akrů půdy.

Tendence kapitalismu k vyvlastnění zemědělské malovýroby je tak silná, že americký „sever“ vykazuje *absolutní pokles* počtu vlastníků půdy, *přestože* byly rozdány desítky miliónů akrů neobsazené, volné půdy.

Pouze dvě okolnosti ještě paralyzují tuto tendenci ve

Spojených státech: 1. existence dosud nerozdrobených otrokářských plantáží na jihu s utlačovaným a zdeptaným černošským obyvatelstvem, a 2. malá osídlenost západu. Je jasné, že obě tyto okolnosti dohromady rozšiřují budoucí základnu kapitalismu, připravují podmínky pro jeho ještě rychlejší a rozsáhlejší rozvoj. Zostřování rozporů a vytlačování malovýroby se neodstraňuje, ale přenáší se do širší oblasti. Kapitalistický požár zdánlivě „pohasíná“, aby se pro něj mohlo nashromáždit ještě více nového a hořlavějšího materiálu.

Dále. K otázce vyvlastňování drobného zemědělství máme k dispozici údaje o počtu farem s dobytkem. Uvádíme souhrnné údaje za Spojené státy:

Procento farem	1900	1910	Vzrůst nebo pokles
s domácím skotem celkem	95,8	94,9	− 0,9
s dojnicemi	78,7	80,8	+ 2,1
s koňmi	79,0	73,8	− 5,2

Tyto údaje celkově ukazují pokles počtu vlastníků v porovnání s celkovým počtem farmářů. Vzrostlo procento vlastníků dojnic, ale v menší míře, než pokleslo procento vlastníků koní.

Skupiny farem	Procento farem s dojnicemi		Vzrůst nebo pokles
	1900	1910	
do 20 akrů	49,5	52,9	+ 3,4
od 20 do 49 akrů	65,9	71,2	+ 5,3
od 50 do 99 akrů	84,1	87,1	+ 3,0
od 100 do 174 akrů	88,9	89,8	+ 0,9
od 175 do 499 akrů	92,6	93,5	+ 0,9
od 500 do 999 akrů	90,3	89,6	− 0,7
1000 a více akrů	82,9	86,0	+ 3,1
Spojené státy celkem	78,7	80,8	+ 2,1

Prozkoumáme nyní údaje o skupinách hospodářství vytvořených podle vlastnictví dvou hlavních druhů dobytka.

Vidíme, že nejvíce vzrostl počet *malých* farem s dojnícemi, potom latifundie a dále střední farmy. Pokleslo procento farem s mléčným skotem velkých hospodářů s 500—999 akry půdy.

Celkově všechno nasvědčuje tomu, že ve výhodě je zemědělská malovýroba. Připomeňme však, že vlastnictví mléčného skotu má v zemědělství dvojí význam: na jedné straně může znamenat celkové zvýšení životní úrovně a zlepšení podmínek výživy. Na druhé straně, a to je častější, znamená rozvoj jednoho z odvětví tržního zemědělství a dobytkářství: produkce mléka na prodej ve městech a průmyslových centrech. Viděli jsme už, že farmy tohoto druhu, „mléčné“ farmy, vyčlenili američtí statistikové do zvláštní skupiny podle hlavního zdroje důchodu. Tato skupina se vyznačuje tím, že má *menší* než průměrné množství obdělávané i veškeré půdy, avšak *větší* než průměrný objem produkce, přičemž spotřeba námezdní práce je v přepočtu na 1 akr půdy oproti průměru *dvojnásobná*. Růst významu malých farem v mléčném hospodářství může velmi snadno znamenat, a pravděpodobně také znamená, vzrůst *kapitalistických* mléčných farem tohoto typu na malých pozemcích. Pro srovnání uvádíme údaje o *koncentraci* mléčného skotu v Americe:

Oblasti	Průměrný počet dojnic na 1 farmu		Zvýšení o
	1900	1910	
Sever	4,8	5,3	+ 0,5
Jih	2,3	2,4	+ 0,1
Západ	5,0	5,2	+ 0,2
<i>Celkem</i>	3,8	4,0	+ 0,2

Vidíme, že sever, který má nejvíce mléčného skotu, také nejvíce zbohatl. Uvádíme rozdělení tohoto přírůstku mezi jednotlivé skupiny:

Sever

Procentní zvýšení nebo snížení počtu
dojnic od roku 1900 do roku 1910

Skupiny farem

do 20 akrů	— 4 % (+ 10,0 % zvýšení počtu farem)
od 20 do 49 akrů	— 3 % (— 12,6 % snížení počtu farem)
od 50 do 99 akrů	+ 9 % (— 7,3 % snížení počtu farem)
od 100 do 174 akrů	+ 14 % (+ 2,2 % zvýšení počtu farem)
od 175 do 499 akrů	+ 18 % (+ 12,7 % zvýšení počtu farem)
od 500 do 999 akrů	+ 29 % (+ 40,4 % zvýšení počtu farem)
1000 a více akrů	+ 18 % (+ 16,4 % zvýšení počtu farem)
<i>Celkem</i>	+ 14 % (+ 0,6 % zvýšení počtu farem)

Rychlejší růst počtu malých farem s mléčným skotem nebránil rychlejší koncentraci mléčného skotu ve velkých hospodářstvích.

Věnujme se nyní údajům o počtu farem s koňmi. Máme před sebou údaje o tažném dobytku, které jsou charakteristické pro celkovou strukturu hospodářství, nikoli však pro zvláštní odvětví tržního zemědělství.

Skupiny farem	Procento hospodářství s koňmi		Snížení o
	1900	1910	
do 20 akrů	52,4	48,9	— 3,5
od 20 do 49 akrů	66,3	57,4	— 8,9
od 50 do 99 akrů	82,2	77,6	— 4,6
od 100 do 174 akrů	88,6	86,5	— 2,1
od 175 do 499 akrů	92,0	91,0	— 1,0
od 500 do 999 akrů	93,7	93,2	— 0,5
1000 a více akrů	94,2	94,1	— 0,1
Spojené státy celkem	79,0	73,8	— 5,2

Vidíme zde, že čím menší hospodářství, tím více je jich bez koní. S výjimkou nejmenších hospodářství (do 20 akrů), mezi něž, jak víme, je zahrnuto poměrně více kapitalistických farem než do sousedních skupin, pozorujeme s růstem velikosti farem rychlé snížení počtu hospodářství bez koní a mnohem pomalejší vzestup. Používání parních pluhů a jiných strojů možná zčásti nahrazuje úbytek tažného do-

bytka, ale pokud jde o velké množství nejchudších hospodářství, nepřichází to vůbec v úvahu.

Rostoucí vyvlastňování vidíme také z údajů o počtu farem zatížených hypotékou.

Oblasti	Procento farem zatížených hypotékou		
	1890	1900	1910
Sever	40,3	40,9	41,9
Jih	5,7	17,2	23,5
Západ	23,1	21,7	28,6
Spojené státy celkem	28,2	31,0	33,6

Procento farem zatížených hypotékou neustále vzrůstá ve všech oblastech země, nejvyšší je na severu, který má nejvyšší hustotu obyvatelstva, je nejprůmyslovcější a kapitalisticky nejvíce rozvinutý. Američtí statistikové uvádějí (s. 159, sv. V), že na jihu se dá růst počtu farem zatížených hypotékou vysvětlit pravděpodobně „drobením“ plantáží na parcely a jejich rozprodejem černochům i bílým farmářům, přičemž v hotovosti se platí pouze část kupní ceny a zbytek se stává hypotékou. Na otrokářském jihu tedy vzniká svérázná *forma výkupu*. Všimněme si, že roku 1910 patřilo černochům ve Spojených státech celkem 920 883 farem, tj. 14,5 % z celkového počtu, přičemž od roku 1900 do roku 1910 vzrostl počet farem náležejících bělochům o 9,5 %, kdežto počet farem náležejících černochům dvojnásobně rychleji — o 19,6 %. Přestože od „vítězství“ nad otrokáři už uplynulo půl století, černoši usilují mimořádně energicky o osvobození od „plantážníků“.

Obecně vzato, zatížení farem hypotékou není vždycky známkou nouze, píše američtí statistikové tamtéž, mnohdy slouží i k opatrování kapitálu na meliorace atp. To je nesporné. Toto nesporné konstatování však nesmí — jak tomu až příliš často bývá u buržoazních ekonomů — zastírat fakt, že jenom menšina zámožných hospodářů je schopna opatrovat si tímto způsobem kapitál na meliorace atp. a produktivně jej používat, kdežto většina je ještě více zbí-

dačována a dostává se do spárů finančního kapitálu v této jeho formě.

Závislost farmářů na finančním kapitálu by mohla a měla vzbudit mnohem větší pozornost badatelů. Tato stránka problému však zůstala přes svou obrovskou důležitost neosvětlena.

Růst počtu farem zatížených hypotékou v každém případě znamená, že moc nad nimi fakticky převzal kapitál. Kromě farem zatížených hypotékou oficiálně a notářsky existuje přirozeně i nemalý počet farem opředěných sítí soukromé zadluženosti, která nemá tak vyhraněnou právní formu či není podchycena soupisem.

15. NÁZORNÉ SROVNÁNÍ VÝVOJE PRŮMYSLU A ZEMĚDĚLSTVÍ

Přes všechny své nedostatky se materiál, který nám poskytuje americká statistika, svou úplností a jednotnou metodou shromažďování údajů pozitivně odlišuje od materiálu, který máme o jiných zemích. To umožňuje srovnat údaje o průmyslu a o zemědělství za léta 1900 a 1910, porovnat celkový obraz ekonomické struktury obou složek národního hospodářství a vývoje této struktury. Nejběžnější ideou buržoazní ekonomie, ideou, kterou mimo jiné opakuje také pan Gimmer, je stavět do *protikladu* průmysl a zemědělství. Na základě přesných a celkových údajů se podíváme, nakolik je toto stavění průmyslu a zemědělství do protikladu oprávněné.

Začneme počtem průmyslových a zemědělských podniků.

	Počet podniků v tisících		Přírůstek v %	Přírůstek obyvatelstva (městského i venkovského)
	1900	1910		
Průmysl	207,5	268,5	+ 29,4 %	+ 34,8 %
Zemědělství	5737	6361	+ 10,9 %	+ 11,2 %

V zemědělství jsou podniky mnohem početnější a menší. V tom se projevuje jeho zaostalost, rozdrobenost a roztržitost.

Celkový počet podniků vzrůstá v zemědělství mnohem pomaleji než v průmyslu. Na rozdíl od ostatních vyspělých zemí působí ve Spojených státech dva faktory, které neobyčejně zintenzívňují a urychlují zvyšování počtu zemědělských podniků. Je to za prvé doposud probíhající drobení otrokářských latifundií na jihu a skutečnost, že černoši stejně jako bílí farmáři „vykupují“ od „plantážníků“ malé pozemky; za druhé existence ohromného množství neobsazené volné půdy, kterou vláda bezplatně přiděluje každému žadateli. A přesto počet podniků v zemědělství vzrůstá daleko pomaleji než v průmyslu.

Příčina je dvojitá. Na jedné straně si zemědělství v ještě dosti velké míře zachovává charakter naturálního hospodářství a od zemědělství se stále oddělují různé druhy práce, které dříve patřily k okruhu prací rolnické rodiny, např. výroba a oprava různých nástrojů, náradí apod., zatímco teď tvoří zvláštní průmyslové odvětví. Na druhé straně je pro zemědělství příznačný monopol, který průmysl nezná a který za kapitalismu nelze odstranit; je to monopol pozemkového vlastnictví. I když ve Spojených státech v rozsáhlých oblastech země doposud fakticky neexistuje soukromé vlastnictví půdy, držba obsazené půdy, její obsazování jednotlivými soukromými hospodáři vytváří monopol. V hlavních oblastech země je veškerá půda obsazena a počet zemědělských podniků může vzrůst jen rozdrobením dosavadních podniků; volné zakládání nových podniků vedle starých není možné. Monopol pozemkového vlastnictví je brzdou rozvoje zemědělství a na rozdíl od monopolu v průmyslu zpomaluje rozvoj kapitalismu v zemědělství.

Objem kapitálu investovaného do průmyslových a zemědělských podniků nemůžeme přesně porovnat, protože součástí hodnoty půdy je i pozemková renta. Musíme tedy

porovnat kapitál investovaný do průmyslu a cenu průmyslových výrobků s celkovou hodnotou veškerého majetku farem a cenou hlavního zemědělského produktu. Plně porovnatelné jsou přitom jen procentní poměry ukazující vzrůst jednotlivých úhrnů hodnot.

		Milióny dolarů		Přírůstek
		1900	1910	v %
Průmysl	{ Kapitál všech podniků	8 975	18 428	+ 105,3 %
	{ Cena jejich výrobků	11 406	20 671	+ 81,2 %
Zemědělství	{ Cena veškerého majetku farem	20 440	40 991	+ 100,5 %
	{ Cena celkové sklizně obilí	1 483	2 665	+ 79,8 %
	{ Celková sklizeň v miliónech bušlů	4 439	4 513	+ 1,7 %

Vidíme, že během 10 let, od roku 1900 do roku 1910, se *zdvojnásobila* hodnota jak kapitálu investovaného do průmyslu, tak i veškerého majetku farem. Obrovský a základní rozdíl je v tom, že v zemědělství vzrostla výroba hlavního produktu, obilnin, o nepatrné procento, o 1,7 %, a přitom celkový počet obyvatelstva vzrostl o 21 %.

Zemědělství ve svém rozvoji zaostává za průmyslem, což je jev příznačný pro *všechny* kapitalistické země, a zároveň jedna z nejhlubších příčin porušení proporcionality mezi různými odvětvími národního hospodářství, krizí a drahoty.

Kapitál osvobodil zemědělství od feudalismu, zapojil je do obchodního obratu a tím do světového ekonomického vývoje, vyburcoval je ze stagnace a středověké zkostnatělosti a patriarchálních poměrů. Kapitál však nejen neodstranil útlak, vykořisťování a bídu mas, nýbrž naopak přináší tyto útrapy v nové podobě a obnovuje jejich staré formy na „moderním“ základě. Kapitalismus rozpory mezi průmyslem a zemědělstvím nejen neodstraňuje, ale naopak je stále více prohlubuje a zostrňuje. Stále tíživěji a tíživěji

doléhá na zemědělství útlak kapitálu, který vzniká hlavně v oblasti obchodu a průmyslu.

Nepatrné zvýšení množství zemědělského produktu (+ 1,7 %) a obrovské zvýšení jeho ceny (+ 79,8 %) nám na jedné straně názorně ukazuje úlohu pozemkové renty, daně, kterou vybírají od společnosti pozemkoví vlastníci. Pozemkoví vlastníci využívají v důsledku svého monopolního postavení zaostalosti zemědělství, které nestačí držet krok s rozvojem průmyslu, k tomu, aby shrabovali do kapes milióny a miliardy. Veškerý majetek farem vzrostl za 10 let o 20,5 *miliardy* dolarů. Na této sumě se zvýšení ceny budov, živého a mrtvého inventáře podílí pouze 5 miliardami. O 15 *miliard* (+ 118,1 %) vzrostla za 10 let cena půdy, kapitalizovaná pozemková renta.

Na druhé straně zde obzvlášť plasticky vyniká rozdílnost *třídního* postavení drobných zemědělců a námezdních dělníků. Jedni i druzí samozřejmě pracují; jedni i druzí jsou samozřejmě vykořisťováni kapitálem, i když naprosto rozdílnými formami. Ale jenom vulgární buržoazní demokraté mohou na základě toho spojovat tyto rozdílné třídy a mluvit o drobném „pracovním“ zemědělství. Tím se totiž zastírá a zakrývá *společenská* struktura hospodářství a jeho buržoazní charakter, neboť se zdůrazňuje znak, společný *všem* předcházejícím společenským zřízením; to, že pro existenci drobného zemědělce je nezbytná práce, osobní práce, fyzická práce.

Drobný zemědělec se za kapitalismu stává, ať chce nebo nechce, ať si to uvědomuje nebo ne, výrobcem zboží. A v této přeměně je sama podstata věci. Právě tato přeměna dělá z drobného zemědělce, dokonce i když ještě nevykořisťuje námezdní dělníky, antagonistu proletariátu, dělá z něj maloburžou. Drobný zemědělec prodává svůj produkt, proletář prodává svou pracovní sílu. Drobní zemědělci jako třída musí usilovat o zvýšení cen zemědělských výrobků, čímž se prakticky účastní spolu s velkými pozemkovými vlastníky dělení pozemkové renty, spojují se se statkáři

proti ostatní společnosti. Drobný zemědělec se při rozvoji zboží výroby svým *třídním* postavením nevyhnutelně stává *malým pozemkovým vlastníkem*.

Také mezi námezdními dělníky se stává, že malá část se jich spojí se svými zaměstnavateli proti celé třídě námezdních dělníků. To je však právě jen spojení *malé části* třídy s jejím protivníkem proti *celé* třídě. Nelze si představit zlepšení postavení námezdních dělníků jako třídy bez zvýšení životní úrovně a bez zostření antagonismu mezi ní a kapitálem, vládoucím nynější společnosti, mezi ní a celou třídou kapitalistů. Naproti tomu si lze docela dobře představit takový jev, který je pro kapitalismus dokonce typický, kdy je zlepšení postavení drobných zemědělců jako třídy výsledkem jejich spojení se statkáři, jejich účasti na pobírání zvýšené pozemkové renty od celé společnosti, antagonismu mezi nimi a masou proletářů a poloproletářů, kteří jsou plně nebo převážně závislí na prodeji své pracovní síly.

Uvádíme srovnání údajů americké statistiky o postavení a počtu námezdních dělníků a údajů o postavení a počtu drobných zemědělců.

	1900	1910	Zvýšení v %	
Průmysl	Počet námezdních dělníků (v tisících)	4713	6615	+ 40,4 %
	Jejich mzda (v miliónech dolarů)	2008	3427	+ 70,6 %
Zemědělství	Počet námezdních dělníků	?	?	asi + 47,1 %
	Jejich mzda (v miliónech dolarů)	357	652	+ 82,3 %
	Počet farmářů (v tisících)	5737	6361	+ 10,9 %
	Cena jejich hlavního produktu, obilí (v miliónech dolarů)	1483	2665	+ 79,8 %

Průmysloví dělníci *tratili*, neboť jejich mzda stoupla pouze o 70,6 % („pouze“, neboť téměř stejné množství

obilí, 101,7 % dřívějšího množství, stojí nyní 179,8 % dřívější ceny!), přičemž počet dělníků vzrostl o celých 40 %.

Drobní zemědělci jakožto malí pozemkoví vlastníci *získali* na účet proletariátu. Počet drobných zemědělců vzrostl celkem o 10,9 % (vezmeme-li v úvahu pouze drobné farmáře, i tak činí přírůstek jen 11,9 %), množství jejich produktu téměř nevzrostlo (+ 1,7 %), ale cena produktu stoupla o 79,8 %.

Obchodní a finanční kapitál ovšem uchvátil lví podíl této pozemkové renty, přesto však vzájemný vztah drobných zemědělců a námezdních dělníků, pokud jde o jejich třídní postavení, zcela odpovídá postavení maloburžoy a proletáře.

Zvyšování počtu námezdních dělníků *předstihuje* zvyšování počtu obyvatelstva (+ 40 % oproti + 21 %). Vzdůstá vyvlastňování drobných výrobců a drobných zemědělců. Vzdůstá proletarizace obyvatelstva.*

Zvyšování počtu farmářů, a ještě více, jak víme, počtu vlastníků mezi nimi — *zaostává* za zvyšováním počtu obyvatelstva (10,9 % oproti 21 %). Drobní zemědělci se ve stále větší míře stávají monopolisty, malými pozemkovými vlastníky.

Povšimněme si nyní vzájemného poměru mezi malovýrobou a velkovýrobou v průmyslu a v zemědělství. Údaje o průmyslu se nevztahují k létům 1900 a 1910, nýbrž k létům 1904 a 1910.

Průmyslové podniky dělíme podle objemu výroby do tří hlavních skupin: mezi malé řadíme podniky s celkovou hodnotou výroby do 20 000 dolarů, mezi střední s celkovou hodnotou výroby od 20 000 do 100 000 dolarů a mezi velké s celkovou hodnotou výroby 100 000 a více dolarů. Země-

* Počet námezdních dělníků v zemědělství, přesněji řečeno jejich přírůstek, můžeme stanovit úměrou: $82,3 : 70,6 = x : 40,4$, takže $x = 47,1$.

dělské podniky není možno roztrždit jinak než podle výměry půdy. K malým počítáme farmy do 100 akrů, ke středním od 110 do 175 a k velkým se 175 a více akry.

Skupiny podniků	Počet podniků v tisících				Přírůstek v %	
	1900	%	1910	%		
Průmysl	malé	144	66,6	180	67,2	+ 25,0 %
	střední	48	22,2	57	21,3	+ 18,7 %
	velké	24	11,2	31	11,5	+ 29,1 %
	<i>Celkem</i>	216	100,0	268	100,0	+ 24,2 %
Zemědělství	malé	3297	57,5	3691	58,0	+ 11,9 %
	střední	1422	24,8	1516	23,8	+ 6,6 %
	velké	1018	17,7	1154	18,2	+ 13,3 %
	<i>Celkem</i>	5737	100,0	6361	100,0	+ 10,9 %

Ukazuje se, že vývoj je pozoruhodně stejnorodý.

Jak v průmyslu, tak v zemědělství klesá právě podíl středních podniků, jejichž počet se zvyšuje pomaleji než počet malých a velkých.

Jak v průmyslu, tak v zemědělství se počet malých podniků zvyšuje pomaleji než počet velkých.

Jaké změny nastaly v hospodářské síle či v hospodářské úloze jednotlivých typů podniků? U průmyslových podniků máme údaje o ceně produktu, u zemědělských o ceně veškerého majetku farem:

Skupiny podniků	Milióny dolarů				Přírůstek v %	
	1900	%	1910	%		
Průmysl	malé	927	6,3	1 127	5,5	+ 21,5 %
	střední	2 129	14,4	2 544	12,3	+ 19,5 %
	velké	11 737	79,3	17 000	82,2	+ 44,8 %
	<i>Celkem</i>	14 793	100,0	20 671	100,0	+ 39,7 %
Zemědělství	malé	5 790	28,4	10 499	25,6	+ 81,3 %
	střední	5 721	28,0	11 089	27,1	+ 93,8 %
	velké	8 929	43,6	19 403	47,3	+ 117,3 %
	<i>Celkem</i>	20 440	100,0	40 991	100,0	+ 100,5 %

I zde je vývoj pozoruhodně stejnorodý.

Jak v průmyslu, tak v zemědělství klesá podíl jak malých,

tak i středních podniků a stoupá jen podíl velkých podniků.

Jinými slovy, jak v průmyslu, tak v zemědělství je malová výroba vytlačována velkovýrobou.

Rozdíl mezi průmyslem a zemědělstvím tkví tentokrát ve skutečnosti, že v průmyslu stoupl podíl malých podniků o něco podstatněji než podíl středních (+ 21,5 % oproti + 19,5 %), kdežto v zemědělství je tomu naopak. Tento rozdíl ovšem není velký a nelze z něj vyvozovat žádné obecné závěry. Zůstává však faktem, že v nejvyspělejší kapitalistické zemi světa se za poslední desetiletí malová výroba v průmyslu rozvinula více než střední výroba, kdežto v zemědělství je tomu naopak. Tento fakt ukazuje, jak neseřízní jsou obvyklá tvrzení buržoazních ekonomů, že průmysl bezpodmínečně a bez jakýchkoli výjimek potvrzuje zákon vytlačování malové výroby velkovýrobou, kdežto zemědělství jej vyvrací.

V zemědělství Spojených států velková výroba nejenže vytlačuje malovou výrobu, ale tento proces probíhá s větší zákonitostí či pravidelností než v průmyslu.

Nesmíme přitom zapomínat na okolnost, kterou jsme už předtím dokázali, že dělení zemědělských hospodářství podle výměry půdy proces vytlačování malové výroby velkovýrobou *zkresluje směrem dolů*.

Pokud jde o už dosažený *stupeň* koncentrace, zemědělství po této stránce velmi značně zaostalo. V průmyslu se v 11 % velkých podniků soustřeďuje více než osm desetin veškeré výroby. Význam malých podniků je nepatrný: výroba dvou třetin z celkového počtu podniků dosahuje 5,5%! V porovnání s tím vládne v zemědělství ještě rozptýlenost: 58 % malých podniků se podílí na celkové hodnotě veškerého majetku farem jednou čtvrtinou; 18 % velkých podniků méně než polovinou (47 %). Celkový počet podniků v zemědělství převyšuje více než dvacetinásobně počet podniků v průmyslu.

To potvrzuje závěr, zformulovaný již dříve, že kapitalismus v zemědělství, srovnáme-li jeho vývoj s vývojem v prů-

myslu, je ve stadiu, jež má blíže k manufaktuře než ke stro-
jovému velkopřmyslu. V zemědělství ještě převládá ruční
práce a stroje se používají relativně velmi málo. Uvedené
údaje však rozhodně nedokazují, že by nebylo možné zespo-
lečenštit zemědělskou výrobu i na tomto stupni jejího vý-
voje. Kdo má v rukou banky, má *přímo* v rukou třetinu
všech farem v Americe a nepřímou je všechny ovládá. Zor-
ganizovat v miliónu hospodářství, která se podílejí na více
než polovině celkového objemu veškeré produkce, výrobu
podle jednotného společného plánu, je při soudobém roz-
voji nejrůznějších sdružení a spojové i dopravní techniky
nesporně zcela reálné.

16. V Ý S L E D K Y A Z Á V Ě R Y

Zemědělské soupisy provedené ve Spojených státech v le-
tech 1900 a 1910 jsou nejmodernější sociální statistikou
v dané oblasti národního hospodářství. Je to nejlepší
materiál, který je ve vyspělých zemích k dispozici; podchy-
cuje milióny hospodářství a umožňuje vyvozovat přesné
a fakty podložené úsudky a závěry o vývoji zemědělství za
kapitalismu. Zákony tohoto vývoje mohou být zkoumány
na základě tohoto materiálu zejména také proto, že Spo-
jené státy americké jsou velmi rozsáhlou zemí s nejrozma-
nitějšími vztahy, s obrovskou škálou odstínů a forem kapi-
talistického zemědělství.

Pozorujeme zde na jedné straně přechod od otrokář-
ského nebo, což je v daném případě totéž, feudálního způ-
sobu zemědělství k zemědělství tržnímu a kapitalistickému;
na druhé straně pozorujeme neobyčejně rozsáhlý a rychlý
rozvoj kapitalismu v nejsvobodnější a velmi vyspělé bur-
žoazní zemi. A vedle toho je zde neobyčejně rozsáhlá ko-
lonizace, probíhající demokratickým způsobem v rámci
kapitalismu.

Pozorujeme zde i dávno osídlené oblasti, vysoce průmyslové, vysoce intenzivní, které se podobají většině oblastí civilizované, staré kapitalistické západní Evropy; pozorujeme však rovněž oblasti primitivního extenzivního zemědělství a dobytkařství, podobající se některým okrajovým územím Ruska nebo částem Sibiře. Nacházíme tu velké i malé farmy nejrozmanitějších typů: velké latifundie, plantáže bývalého otrokářského jihu a kolonizovaného západu i kapitalisticky vysoce rozvinutého severního pobřeží Atlantského oceánu; malé farmy černošských podílných pachtýřů i malé kapitalistické farmy, vyrábějící mléko nebo zeleninu pro trh na průmyslovém severu anebo ovoce na pobřeží Tichého oceánu; „továrny na pšenici“ zaměstnávající námezdní dělníky, *homesteady* „samostatných“ drobných zemědělců, kteří mají doposud plno naivních iluzí o životě „z práce vlastních rukou“.

Je to pozoruhodná rozmanitost vztahů, zahrnující jak minulost, tak i budoucnost, Evropu i Rusko. Srovnání s Ruskem je obzvlášť poučné, mimo jiné také vzhledem k otázce následků eventuálního přechodu veškeré půdy bez výkupu do rukou rolníků, přechodu pokrokového, avšak nesporně kapitalistického.

Spojené státy představují nejprůhodnější příklad pro studium obecných zákonů vývoje kapitalismu v zemědělství a rozmanitosti forem, v nichž se tyto zákony projevují. Toto studium pak vede k závěrům, které lze shrnout do těchto stručných tezí.

Ve srovnání s průmyslem převládá v zemědělství mnohem více ruční práce nad prací strojovou. Stroje se však nezadržitelně prosazují, zdokonalují techniku hospodaření, rozšiřují jej a činí toto hospodářství kapitalističtějším. V soudobém zemědělství se používají stroje kapitalistickým způsobem.

Hlavním znakem a ukazatelem kapitalismu v zemědělství je námezdní práce. Rostoucí používání námezdní práce, stejně jako strojů pozorujeme ve *všech* oblastech země, ve

všech odvětvích zemědělství. Počet námezdních dělníků se zvyšuje rychleji než počet venkovského i veškerého obyvatelstva země. Počet farmářů se zvyšuje pomaleji než počet venkovského obyvatelstva. Třídní rozpory se prohlubují a zostřují.

Proces vytlačování malovýroby velkovýrobou v zemědělství pokračuje. Porovnání údajů z let 1900 a 1910 o veškerém majetku farem to plně dokazuje.

Uváděné údaje o vytlačování jsou však nižší než ve skutečnosti a postavení drobných zemědělců je příkrášlováno tím, že statistikové v Americe se v roce 1910 omezili pouze na klasifikaci hospodářství podle výměry půdy, jako to dělají téměř všude v Evropě. Čím intenzivněji a rychleji pokračuje intenzifikace zemědělství, tím více se vytlačování bagatelizuje a příkrášluje.

Kapitalismus roste nejen urychlováním rozvoje hospodářství s velkou výměrou půdy v extenzivních oblastech, ale i tím, že v intenzivních oblastech vznikají hospodářství na menších pozemcích, ale s větším objemem výroby a výrazně kapitalistická.

Koncentrace výroby ve velkých hospodářstvích je proto ve skutečnosti silnější — vytlačování malovýroby postupuje ve skutečnosti dále a hlouběji, než ukazují obvyklé údaje o farmách s různě velkou výměrou půdy. Údaje soupisu z roku 1900, který byl zpracován pečlivěji, podrobněji a vědeckěji, nepřipouštějí zde ani stín pochyb.

Vyvlastňování zemědělské malovýroby pokračuje. V posledních desetiletích soustavně klesá procento vlastníků v poměru k celkovému počtu farmářů, přičemž počet farmářů se zase zvyšuje pomaleji než počet obyvatelstva. Na severu, v nejdůležitější oblasti, která vyrábí největší množství zemědělských produktů a která nezná ani přežitky otrokářství, ani rozsáhlou kolonizaci, počet úplných vlastníků farem absolutně klesá. Za poslední desetiletí kleslo procento farmářů, kteří mají vůbec nějaký dobytek. Jako protiváha zvyšování procenta hospodářů, kteří mají mléč-

ný dobytek, se ještě více zvýšilo procento farmářů bez koní, zvláště mezi drobnými farmáři.

Celkové porovnání stejnorodých údajů o průmyslu a zemědělství za stejné období ukazuje, že i při neporovnatelně výraznější zaostalosti zemědělství se zde uplatňují pozoruhodně identické zákony vývoje, vytlačování malovýroby jak v průmyslu, tak i v zemědělství.

NÁVRH USNESENÍ O SVOLÁNÍ DRUHÉ SOCIALISTICKÉ KONFERENCE⁷⁶

Byro (ISK) se po poradě s řadou představitelů jednotlivých zemí usnáší:

svolat druhou *konferenci* socialistů, kteří schvalují zimmerwaldská usnesení.

Program:

1. boj proti válce;
2. mezinárodní sjednocení socialistů, kteří jsou odpůrci války a nacionalismu;
3. praktická opatření týkající se organizace, agitace a boje proti vládám;
4. další rozpracování zimmerwaldských usnesení.

Termín svolání konference stanovit na 15. duben 1916.

Toto usnesení zveřejnit (při uveřejnění změnit datum na 15. březen).

Vyzvat všechny organizace socialistů, kteří schvalují zimmerwaldská usnesení, aby projednaly (prodiskutovaly) všechny body programu i návrhy rezolucí⁷⁷. Návrhy (podepsané 2—3 delegáty) uveřejní Berner Tagwacht.

*Napsáno mezi 23. a 27. lednem
(5. a 9. únorem) 1916*

Poprvé otištěno roku 1948

Sočinenija V. I. Lenina, sv. 22, 4. vyd.

Podle rukopisu

KE KONFERENCI KONANÉ

24. DUBNA 1916

NÁVRH NA SLOŽENÍ DELEGACE⁷⁸

1. Konference se mohou zúčastnit jen zástupci těch politických či odborových organizací anebo ti jednotlivci, kteří schvalují usnesení zimmerwaldské konference.

2. Ze zemí, jejichž oficiální strany nebo odborové organizace se k ISK připojily, se mohou konference zúčastnit jen zástupci vyslaní těmito organizacemi.

3. Ze zemí, jejichž oficiální strany nebo odborové organizace se k ISK nepřipojily, se mohou konference zúčastnit jen zástupci těch organizací a skupin, které:

a) vyvíjejí v příslušných zemích slovem i písemně činnost v duchu zimmerwaldských usnesení,

b) podporují svou činností ISK.

4. Personální zastoupení se připouští jen výjimečně a jen s hlasem poradním.

5. Spory o platnosti mandátů řeší s konečnou platností po vyslechnutí důvodů a zvážení okolností devítičlenná komise zvolená konferencí, v níž budou zastoupeni také čtyři členové ISK.

6. Způsob hlasování určí konference.

[[Dodatek neuveřejňovat — zanést jen do protokolu:

Soudruzi, kteří byli v Zimmerwaldu, mají *právo* (ve

francouzském textu „le droit“) zúčastnit se druhé konference s hlasem poradním.]]

*Napsáno německy mezi
23. a 27. lednem (5. a 9. únorem) 1916
Otištěno 29. února 1916
v publikaci Bulletin. Internationale
Sozialistische Kommission zu Bern, č. 3
Rusky poprvé otištěno roku 1948
Sočinenija V. I. Lenina, sv. 22, 4. vyd.*

*Přeloženo z němčiny
podle rukopisu*

PROJEV
NA MEZINÁRODNÍM
SHROMÁŽDĚNÍ
V BERNU 8. ÚNORA 1916⁷⁹

Soudruzi! Už víc než půldruhého roku zuří v Evropě válka. A každý další měsíc, každý další den války dělnickým masám stále jasněji ukazuje, že zimmerwaldský manifest^[284] měl pravdu, když tvrdil, že fráze o „obraně vlasti“ a další jim podobné nejsou nic jiného než podvod ze strany kapitalistů. Den ode dne je stále zřejmější, že je to *válka kapitalistů, velkých lupičů*, kteří mezi sebou soupeří o to, kdo z nich získá větší kořist, oloupí více zemí, potlačí a zotročí více národů.

I když to zvláště švýcarským soudruhům zní nepravděpodobně, faktem je, že i u nás *v Rusku* nejen krvavý carismus a nejen kapitalisté, nýbrž i část takzvaných či bývalých socialistů mluví o tom, že Rusko vede „obrannou válku“, že jenom čelí německému vpádu. Celý svět však ví, že carismus už celá desetiletí utlačuje v Rusku víc než sto miliónů příslušníků jiných národností, že Rusko už desetiletí uskutečňuje lupičskou politiku vůči Číně, Persii, Arménii a Haliči. *Ani Rusko, ani Německo, ani žádná jiná velmoc nemá právo mluvit o „obranné válce“*: všechny velmoci vedou imperialistickou, kapitalistickou válku, válku loupeživou, válku za utlačování malých i cizích národů, válku za zisky kapitalistů, kteří ždímají ryzí zlato svých miliardových zisků ze strašného utrpení mas, z krve proletariátu.

Před čtyřmi lety, v listopadu 1912, kdy už bylo zřejmé,

že se schyluje k válce, se shromáždili zástupci socialistů celého světa na mezinárodním socialistickém kongresu v Basileji. Už tehdy nebylo pochyb o tom, že blížící se válka bude válkou mezi velmocemi, mezi velkými dravci, že ji zavinity vlády a kapitalistická třída *všech* velmocí. A tuto pravdu otevřeně vyslovil basilejský manifest^[259], *jednomyslně* schválený socialistickými stranami celého světa. *Basilejský manifest se ani slovem nezmiňuje o „ob-
ranné válce“, o „obraně vlasti“.* Pranýřuje vlády a buržoazii *všech* velmocí bez výjimky. Otevřeně prohlašuje, že válka bude obrovským zločinem, že dělníci považují za zločin do sebe střílet, že válečné hrůzy a pobouření dělníků nad nimi nevyhnutelně povede k *proletářské revoluci*.

Když pak válka skutečně vypukla, ukázalo se, že její charakter byl v Basileji definován správně. Avšak socialistické a dělnické organizace se nepostavily jednomyslně za basilejská usnesení; ale rozštěpily se. Ve všech zemích světa jsme nyní svědky toho, že se socialistické a dělnické organizace rozdělily na dva velké tábory. Menší část, zejména vůdcové, funkcionáři a pracovníci aparátu, zradila socialismus a postavila se na stranu svých vlád. Druhá část, k níž patří uvědomělé dělnické masy, dál soustřeďuje své síly a pokračuje v boji proti válce za proletářskou revoluci.

Názory této druhé části byly vyjádřeny mimo jiné právě v zimmerwaldském manifestu.

U nás v Rusku vedli od samého počátku války rozhodný revoluční boj proti válce a carské monarchii *dělničtí poslanci* v dumě. Pět dělnických poslanců, Petrovskij, Badajev, Muranov, Šagov a Samojlov rozšiřovalo revoluční výzvy proti válce a energicky provádělo revoluční agitaci. Carismus dal příkaz těmto pět poslanců zatknout, postavit před soud a odsoudit k doživotnímu vyhnanství na Sibiři. Vůdcové dělnické třídy Ruska už řadu měsíců strádají na Sibiři, ale jejich dílo nebylo zmařeno, v jejich činnosti ve stejném duchu pokračují uvědomělí dělníci celého Ruska.

Soudruzi! Vyslechli jste tu představitele různých zemí,

kteří vám referovali o revolučním boji dělníků proti válce. A já bych vás chtěl ještě upozornit na největší a nejbohatší zemi, totiž na Spojené státy americké. Kapitalisté této země nyní inkasují obrovské zisky z války v Evropě. A proto také pro válku agitují. Tvrdí, že Amerika se také musí připravovat na válku, že se z lidu musí vyždímat stamilióny dolarů na další nekonečné zbrojení. A část amerických socialistů uposlechla tuto falešnou, zločinnou výzvu. Ale přečtu vám, co píše soudruh *Eugen Debs*, nejpopulárnější vůdce amerických socialistů a kandidát americké socialistické strany na úřad prezidenta republiky.

V amerických novinách *Appeal to Reason* (Výzva k rozumu)⁸⁰ z 11. září 1915^[161] píše: „*Nejsem kapitalistický voják, jsem proletářský revolucionář, nepatřím k pravidelné armádě plutokracie, ale k armádě tvořené lidem. Odmítám jít do války za zájmy kapitalistické třídy. Jsem proti každé válce kromě jedné jediné. Za tu se z celého srdce přimlouvám: za světovou válku ve jménu sociální revoluce. Této války jsem ochoten se zúčastnit, jestliže vládnoucí třídy způsobí, že válka bude nevyhnutelná.*“

Takto píše americkým dělníkům jejich oblíbený vůdce, americký *Bebel*, soudruh *Eugen Debs*.

A to je, soudruzi, další důkaz, že *ve všech zemích světa se skutečně začínají soustřeďovat síly dělnické třídy*. Válka přináší lidu nepředstavitelné hrůzy a útrapy, ale přesto nesmíme a ani nemáme důvod hledět do budoucna se zoufalstvím.

Milióny obětí ve válce a v důsledku války nebudou marné. Milióny těch, kteří hladovějí, milióny těch, kteří obětují své životy v zákopech, nejenom strádají, ale také shromažďují síly, přemýšlejí o skutečných příčinách války, zocelují svou vůli a dospívají k stále jasnějšímu revolučnímu myšlení. Rostoucí nespokojenost mas, vzrůstající se neklid, stávky, demonstrace, protesty proti válce — to všechno probíhá *ve všech zemích světa. A v tom vidíme záruku, že po válce*

v Evropě dojde k proletářské revoluci proti kapitalismu.

Berner Tagwacht, č. 33

9. února 1916

Rusky poprvé otištěno roku 1929

Sočinenija V. I. Lenina, sv. XIX

2. a 3. vydání

Přeloženo z němčiny

podle listu Berner Tagwacht

O ÚKOLECH
OPOZICE VE FRANCII
(DOPIS SOUDRUHU SAFAROVVI)

10. II. 1916

Milý soudruhu! Vaše vypovězení z Francie, které mimochodem s nesouhlasem komentoval dokonce i šovinistický list *La Bataille*⁸¹, aniž ovšem uvedl pravý důvod, totiž vaše sympatie k opozici, — toto vypovězení mi zase jednou připomnělo palčivou otázku postavení a úlohy opozice ve Francii.

V Zimmerwaldu jsem se setkal s Bourderonem a Merrheimem. Vyslechl jsem jejich zprávy a četl jsem o jejich práci v novinách. Nepochybuji ani v nejmenším o jejich upřímnosti a oddanosti věci proletariátu. Přesto je očividné, že jejich taktika není správná. Oba se ze všeho nejvíc obávají rozkolu. Bourderonovým i Merrheimovým heslem je: ani jediný krok, ani jediné slovo, které by mohly vést k rozkolu v socialistické straně nebo v dělnických odborech ve Francii, k rozkolu uvnitř II. internacionály a k vytvoření III. internacionály!

Avšak rozkol v dělnickém hnutí a socialismu na celém světě je faktem. Existují dvě vzájemně nesmiřitelné taktické a politické linie dělnické třídy ve vztahu k válce. Je směšné zavírat před tím oči. A pokoušet se smířit nesmiřitelné znamená odsoudit všechnu svou činnost k bezmocnosti. V Německu dokonce i poslanec Otto Rühle, Liebknechtův bojový přítel, otevřeně přiznal, že rozštěpení strany je nevyhnutelné, protože se její nynější většina, oficiální „špička“ německé strany postavila na stranu buržoazie^[294]. Námitky, které proti Rühlemu a proti rozštěpení vznesli takzvaní představitelé „středu“ neboli „bláta“ (le marais) Kautsky a Vorwärts⁸², jsou samá lež a pokrytectví, i když jsou možná

motivované „dobrymi“ úmysly. Kautsky a Vorwärts nemohou a ani se nepokoušejí vyvrátit fakt, že většina německé strany ve skutečnosti provádí politiku *buržoazie*. Jednota s takovou většinou dělnické třídy škodí. Taková jednota znamená podříditi dělnickou třídu buržoazii „svého“ národa a rozštěpit mezinárodní dělnickou třídu. A Rühle má skutečně pravdu, že v Německu existují *dvě strany*. Jedna oficiální, která uskutečňuje politiku buržoazie. A druhá, která je v menšině, vydává ilegální výzvy, organizuje demonstrace atd. Tentýž obraz vidíme na celém světě a bezmocní diplomaté neboli „bláto“, jako Kautsky v Německu, Longuet ve Francii, Martov a Trockij v Rusku, dělnickému hnutí nesmírně škodí tím, že dál hájí *fikci* jednoty a *brání* tomu, co už dozrálo a nabylo akutní naléhavosti, totiž sjednocení *opozice* všech zemí, vytvoření III. internacionály. V Anglii dokonce i takové umírněné noviny jako Labour Leader uveřejňují dopisy Russela Williamse^[337] o nezbytnosti *rozchodu* s „vůdci“ dělnických odborů a s Labouristickou stranou (Labour Party), která „zaprodala“ zájmy dělnické třídy. A řada členů Nezávislé labouristické strany (Independent Labour Party) vyslovuje v tisku svůj souhlas s Russem Williamsem^[277]. V Rusku teď musel dokonce i „smířlivec“ Trockij uznat nevyhnutelnost rozchodu s „patrioty“, tj. se stranou „organizačního výboru“ (OV), ospravedlňující účast dělníků ve výborech pro řízení válečného průmyslu. A jenom z falešné ješitnosti Trockij ještě dál obhajuje „jednotu“ s Čcheidzeho frakcí v dumě, tímto nejvěrnějším druhem, záštitou a ochranou „patriotů“ a „organizačního výboru“.

K úplnému rozkolu fakticky došlo i ve Spojených státech amerických. Neboť jedni socialisté jsou tam pro armádu, pro „bojovou přípravu“ („preparedness“), pro válku. Druzí, a mezi nimi i nejpopulárnější vůdce dělníků Eugen Debs, kandidát socialistické strany na úřad prezidenta republiky, hlásají občanskou válku proti válce mezi národy.

A všimněte si, co *dělají* sami Bourderonové a Merrhei-

mové! Slovy jsou proti rozštěpení. Ale přečtete si rezoluci^[144], kterou Bourderon předložil kongresu Francouzské socialistické strany!⁸³ V této rezoluci se žádá, aby socialisté vystoupili z vlády!! Rezoluce přímo „désapprouve“ jak CAP tak GP (Comité Administratif Permanent, Groupe Parlementaire)*!!! Je nad slunce jasnější, že schválení takovéto rezoluce by znamenalo rozštěpení *jak* socialistické strany, *tak* odborů, neboť páni Renaudelové, Sembatové, Jouhauxové a spol. se s tím nikdy nemohou smířit.

U Bourderona a Merrheima se projevuje stejná chyba, slabost a nerozhodnost jako u *většiny* zimmerwaldské konference. Tato většina na jedné straně ve svém manifestu *ne přímo* vyzývá k *revolučnímu* boji, ale bojí se to přímo povědět. Na jedné straně píše, že kapitalisté *všech* zemí *lžou*, když mluví o „obraně vlasti“ v této válce. Ale na druhé straně se většina neodvážila dodat zjevnou pravdu, kterou beztak každý myslící dělník sám pochopí, že totiž *lžou* nejenom kapitalisté, nýbrž i Renaudel, Sembat, Longuet, Hyndmann, Kautsky, Plechanoff et Co!! Většina zimmerwaldské konference se *chce* opět smířit s Vanderveldem, Huysmansem, Renaudelem a spol. To by však dělnické třídě *uškodilo*, a proto „zimmerwaldská levice“ jednala správně, když dělníkům *otevřeně* pověděla pravdu.

Všimněte si, jak licoměrně si počínají les socialistes-chauvins** : ve Francii chválí *německou* „minorité“*** a v Německu zase *francouzskou*!!

Jaký nesmírný význam by mělo, kdyby francouzská opozice vystoupila a přímo, energicky a otevřeně před celým světem prohlásila: jsme solidární *jedině s německou* opozicí, **jedině s Rühlem** a jeho stoupenci!! Jedině s těmi, kdo se energicky rozcházejí jak s otevřeným, tak

* — odmítá jak stálý ústřední výbor, tak parlamentní frakci.
Red.

** — sociálšovinisté. *Red.*

*** — menšinu. *Red.*

se zastřeným sociálšovinismem, se socialisme chauvin, tj. se všemi „obránci vlasti“ v této válce!! My sami *se nebojíme* rozchodu s francouzskými „patrioty“, kteří označují za „obranu vlasti“ obranu kolonií, a vyzýváme *k právě takovému rozchodu* socialisty a odboráře všech zemí!! Podáváme ruku Ottovi Rühlemu a Liebknechtovi, jim a *pouze* jejich stoupcům, ale stavíme na pranýř jak francouzskou, tak německou „majorité“ a „le marais“*. Proklamujeme velké mezinárodní sjednocení těch socialistů celého světa, kteří v této válce skoncovali s lživými frázemi o „obraně vlasti“ a rozhodli se propagovat a připravovat světovou proletářskou revoluci!

Taková výzva by měla obrovský význam. Rozehnala by pokrytce, odhalila by a pranýřovala mezinárodní podvod a stala se tak mohutným podnětem ke sblížení těch dělníků celého světa, kteří zůstali internacionalismu *skutečně* věrni.

Ve Francii natropily vždycky spoustu škody anarchistické fráze. Ale dnešní anarchisté-patrioti, anarchisté-chauvins, jako Kropotkin, Grave, Cornelissen a další rytíři de la „Bataille Chauviniste“** pomohou opravdu velmi mnoho dělníků z anarchistických frází vyléčit. Pryč se sociálpatrioty, se sociálšovinisty, ale také pryč s „anarchisty-patrioty“, s anarchisty-chauvins! Toto heslo *bude* mít v srdcích francouzských dělníků stále větší ohlas. Nikoli anarchistické fráze o revoluci, nýbrž dlouhodobá, seriózní, houževnatá, vytrvalá, systematická práce zaměřená na zakládání ilegálních organizací *všude* mezi *dělníky*, na rozšiřování *svobodné*, tj. ilegální literatury, přípravu hnutí *mas* proti vlastním vládám. To potřebuje dělnická třída všech zemí!

Není pravda, že „Francouzi nejsou schopni“ systematicky ilegálně pracovat. To není pravda! Francouzi se rychle naučili schovávat se v zákopech. Stejně rychle si osvojí i ilegální práci a systematickou přípravu *revolučního* hnutí *mas*

* — většinu a bláto. *Red.*

** — „šovinistické Bitvy“. *Red.*

v *nových* podmínkách. Věřím ve francouzský revoluční proletariát. Ten dá do pohybu i francouzskou opozici.

Přeji Vám všechno nejlepší. Váš *Lenin*

P.S. Navrhuji francouzským soudruhům, aby překlad tohoto mého dopisu ((úplný překlad)) vydali jako *samostatný leták*⁸⁴.

*Otištěno francouzsky jako samostatný leták
roku 1916*

Podle rukopisu

*Rusky poprvé otištěno roku 1924
v časopisu Proletarskaja revoljucija, č. 4*

MÁ ORGANIZAČNÍ VÝBOR A ČCHEIDZEHOFRAKCE SVOU VLASTNÍ LINII?

Členové organizačního výboru se jak ve sborníku⁸⁵, tak ještě rozhodněji ve své zprávě mezinárodní socialistické komisi (bulletin, č. 2 vydaný německy 27. 11. 1915^[318]) snaží přesvědčit veřejnost, že Čcheidzeho frakce a organizační výbor mají svou vlastní linii, která je důsledně internacionalistická a odlišná od linie časopisu Naše dělo. Toto tvrzení je do nebe volající lež. Za prvé jsme byli od samého vzniku organizačního výboru (v srpnu 1912) svědky *mnohaleté* naprosté politické solidarity Čcheidzeho frakce a organizačního výboru ve všem podstatném a jejich velmi úzké politické spolupráce se skupinou Naša zarja, přičemž *výhradně* tato skupina soustavně vyvíjela činnost mezi masami (deníky likvidátorů). Nějaké vážnější neshody mezi tak blízkými „přáteli“ by bylo nutné dokázat nikoli slovy, nýbrž závažnými fakty. *Ale ani jediný takový fakt neexistuje.* Za druhé Čcheidzeho frakce i organizační výbor po *několik let*, v období 1912—1914, hrály roli loutek okolo skupiny Naša zarja, soustavně obhajovaly její politiku, což velmi dobře vědí dělníci nejenom v Petrohradě, ale i jinde, přičemž se *ani jedinkrát nestalo*, že by tyto dvě skupiny samy nějak ovlivnily změnu politiky časopisu Naša zarja, listu Luč⁸⁶ atd.

V politice týkající se *mas*, například v boji proti „stávkovému hazardérství“, při volbách předáků největších odborových svazů (kovodělníci aj.) a nejdůležitějších pojišťovacích organizací (Čeloruská pojišťovací rada⁸⁷), vystupovala samostatně výhradně skupina Naša zarja, zatímco organizační výbor a Čcheidzeho frakce jí jen pomá-

haly a oddaně jí sloužily. Za třetí za celého půldruhého roku války ani *jediný fakt* nesvědčí o tom, že se tyto po léta existující vztahy Čcheidzeho frakce a organizačního výboru ke skupině Naša zarja změnily. Navíc jsou k dispozici fakta svědčící o opaku, dokonce i taková, která lze zveřejnit (většinu fakt tohoto druhu zveřejnit nelze). Faktem je, že v Rusku ani organizační výbor, ani Čcheidzeho frakce *ani jednou nevystoupily* proti politice časopisu Naše dělo a že skutečné změny této politiky nelze stejně dosáhnout jedním vystoupením, ale že by k tomu bylo zapotřebí svést dlouhý a vítězný boj, protože Naše dělo je politická veličina živěná vztahy s liberály, kdežto organizační výbor a Čcheidzeho frakce jsou jen politické dekorace. Faktem je, že listy Utro a Rabočeje utro, provádějící plně a důsledně politiku časopisu Naše dělo, zdůrazňují dokonce i navenek svou politickou spřízněnost s Čcheidzeho frakcí a mluví jménem celého srpnového bloku. Faktem je, že Čcheidzeho frakce organizuje peněžní sbírky pro Rabočeje utro. Faktem je, že celá Čcheidzeho frakce začala přispívat do samarského sociálšovinistického listu Naš golos⁸⁸ (viz č. 17). Faktem je, že významný člen Čcheidzeho frakce, Ččhenkeli, uveřejnil v tisku, v časopisu „obranářů“ čili sociálšovinistů Sovremennyj mir⁸⁹, v časopisu pánů Plechanova a Alexinského, zásadní prohlášení zcela v duchu Plechanova, časopisu Naše dělo, Kautského a Axelroda. Toto Ččhenkelihovo prohlášení jsme už před časem citovali a ani členové organizačního výboru ve svém sborníku, ani Trockij ve svém listu Naše slovo se neodvážili toto prohlášení obhajovat, ačkoli neváhají obhajovat a dělat reklamu Čcheidzeho frakci. Za čtvrté naše trzení dokládají politické projevy pronášené jménem celé Čcheidzeho frakce a celého organizačního výboru. Vezměme si kupříkladu nejdůležitější projevy, které byly přetištěny ve sborníku organizačního výboru: deklaraci Čcheidzeho a spol.[¹²] a prohlášení organizačního výboru[⁸⁶]. Zorný úhel obou těchto dokumentů je *stejný* , jejich stanovisko je totožné. Protože orga-

nizační výbor je nejvyšší řídicí institucí srpnového bloku proti naší straně a protože organizační výbor vydal ilegální prohlášení, a mohl tedy mluvit volněji a otevřeněji než Čcheidze v dumě, všimněme si právě tohoto prohlášení.

Je mimochodem zajímavé, že se už o něm rozvinula diskuse v německém sociálně demokratickém tisku, v bernských sociálně demokratických novinách. Redaktor těchto novin označil prohlášení za „patriotické“. Zahraniční sekretariát organizačního výboru se nad tím rozhořčil a uveřejnil protest, ve kterém prohlásil, že „k takovému patriotismu se přiznáváme i my“, a zaslal redakci úplný německý překlad prohlášení, aby mohla o této věci rozhodnout. K tomu poznamenejme, že tato redakce zjevně sympatizuje s organizačním výborem a dělá mu reklamu. A co odpověděla tato redakce sympatizující s organizačním výborem?

„Přečetli jsme si prohlášení organizačního výboru,“ konstatovala redakce (v č. 250), „a musíme uznat, že její text nesporně může vyvolat nedorozumění a dodat celé věci takový smysl, jaký autoři prohlášení patrně neměli na mysli.“

Proč členové organizačního výboru ve svém sborníku neotiskli toto stanovisko redakce, od níž sami chtěli rozhodnutí? Protože je to stanovisko stoupenců organizačního výboru, kteří ovšem odmítli tento výbor veřejně hájit! Je napsáno s uhlazenou, diplomatickou zdvořilostí, která zvláště zdůrazňuje snahu redakce povědět Axelrodovi a Martovovi něco „příjemného“. Ale ukázalo se, že to „nejpříjemnější“ je její vyjádření, že „organizační výbor možná (*jenom* „možná“!) neřekl to, co chtěl říci, a že to, co řekl, „nesporně může vyvolat nedorozumění!“

Naléhavě čtenáře žádáme, aby se s tímto prohlášením organizačního výboru, které přetiskl i Listok Bunda (č. 9), seznámili. Každý, kdo si je pozorně přečte, zjistí prostá a jasná fakta: 1. prohlášení neobsahuje jediné slovo, které by zásadně odmítalo jakoukoli obranu země v této válce; 2. prohlášení neobsahuje absolutně nic, co by bylo pro

„obranáře“ neboli „sociálšovinisty“ zásadně nepřijatelné; 3. celá řada výroků v prohlášení je zcela shodná s „obranářským“ stanoviskem: „proletariátu nemůže být lhostejná hrozící porážka“ (skoro doslova totéž najdeme v listu Rabočeje utro, č. 2: „nelze se stavět lhostejně“ k „záchraně země před porážkou“); „proletariát má životní zájem na sebezáchově země“, „všelidová revoluce“ musí zachránit zemi „před porážkou zvenčí“ atd. Skutečný odpůrce sociálšovinismu by musel *místo* takovýchto frází říci: statkáři, car a buržoazie lžou, když nazývají sebezáchovou země snahu o zachování útlaku Polska Velkorusy a o jeho násilné udržení pod jejich vládou, když frázemi o záchraně „země“ před porážkou zastírají snahu „zachránit“ svá velmocenská privilegia a odvrátit proletariát od boje proti *mezinárodní* buržoazii. Uznávat mezinárodní solidaritu proletariátu zemí účastníků se loupeživé, imperialistické války a zároveň šířit fráze o „záchraně“ *jedné* z těchto zemí „před porážkou“ znamená počínat si pokrytecky, znamená degradovat všechna svá prohlášení jen na plané a prohané řečnění. Neboť to znamená, že taktika proletariátu bude závislá na vojenské situaci příslušné země v příslušné době, a je-li to tak, jsou ovšem v právu i francouzští sociálšovinisté, kteří pomáhají „zachraňovat před porážkou“ Rakousko nebo Turecko.

Zahraniční sekretariát organizačního výboru předeštl v *německém* sociálně demokratickém tisku (v bernských novinách) ještě další sofizma, tak hanebné, tak neomalené a tak „uzpůsobené“ k navnadění právě Němců, že členové organizačního výboru moudře rozhodli je právě před ruskou veřejností vůbec neopakovat.

„Spočívá-li vlastenectví v dokazování proletariátu, že jediným prostředkem záchrany země před záhubou je revoluce,“ rozhořčují se spravedlivě *před Němci*, „pak jsme takovými vlastenci i my a přáli bychom si, aby internacionála měla více stejných ‚vlastenců‘ v každé socialistické straně; jsme přesvědčeni, že Liebknecht, Rosa Luxemburgová i Merrheim by kolem sebe velmi rádi viděli víc takových ‚vlastenců‘,

kteří by se obraceli k německým i francouzským dělníkům s *takovými* prohlášeními.“

Průhledný trik: pět tajemníků moc dobře ví, že ve Francii a v Německu, které jdou vstříc socialistické revoluci, nenajdete ani náznak *buržoazní* revolučnosti, ani náznak *buržoazního* společenského hnutí, jež by usilovalo o revoluci v zájmu *vítězství nad nepřítelem*. Kdežto v Rusku, které teprve směřuje k *buržoazně* demokratické revoluci, právě proto *takové* hnutí nesporně existuje. Pět tajemníků balamutí Němce směšným sofizmatem, že prý organizační výbor a Čcheidze a spol. nemohou být *revolucionáři-šovinisty* v Rusku, protože v Evropě je absurdní spojovat revolučnost s šovinismem!

Ano, v Evropě je to absurdní. Ale v Rusku je to skutečnost. „Prizyvovcům“* můžete vytknout, že jsou špatní buržoazní revolucionáři, ale nemůžete jim upřít, že svým způsobem spojují šovinismus s revolučností. Červencová konference narodníků v Rusku, Naše dělo i Rabočeje utro zastávají v tomto směru naprosto stejné stanovisko jako „prizyvovci“, tj. rovněž spojují šovinismus s revolučností.

Totéž stanovisko zaujala ve své deklaraci i Čcheidzeho frakce^[1] (s. 141—143 sborníku organizačního výboru). U Čcheidzeho najdete tytéž šovinistické fráze o „nebezpečí porážky“. A pokud jde o imperialistický charakter války, „mír bez anexí“, „společné úkoly veškerého mezinárodního proletariátu“, „boj za mír“ atd. atd., to přece neuznává jen on, ale i Rabočeje utro, to uznávají i ruští narodnici z řad maloburžoazie. V témž sborníku organizačního výboru se můžete na s. 146 dočíst, že maloburžoazní narodnici uznali jak imperialistický charakter války, tak i „mír bez anexí“ a nutnost, aby socialisté (narodnici totiž chtějí být, stejně jako Rabočeje utro, pokládání za socialisty) „usilovali o co nejrychlejší obnovení mezinárodní solidarity

* Viz poznámku č. 42. *Čes. red.*

socialistické organizace v zájmu ukončení války“ atd. Maloburžoazním narodníkům slouží všechny tyto fráze k zastírání hesla o „národní obraně“, které otevřeně vyhlásili, zatímco Čcheidze a organizační výbor, stejně jako Rabočeje utro, totéž heslo vyjadřují slovy o „záchraně země před porážkou“!!

Výsledkem je, že jak Čcheidze, tak i organizační výbor pronesli plno revolučních frází, které však vůbec k ničemu nezavazují a vůbec nijak neovlivňují praktickou politiku prizyvovců a našedělovců, naopak *o této politice ani nemukli*. A také účast ve výborech pro řízení válečného průmyslu tak či onak podporují.

Raději méně frází o revoluci, pánové, a víc jasnosti, upřímnosti a poctivosti v praktické politice dnešních dnů. *Slibujete*, že budete revolucionáři, ale dnes zatím pomáháte šovinistům, buržoazii a carismu, a to tak, že buď přímo obhajujete účast dělníků ve výborech pro řízení válečného průmyslu, anebo ty, kdo v nich pracují, mlčky kryjete a nic proti nim nepodnikáte.

Martov může pletichařit, jak je mu libo. Trockij nás může hlasitě obviňovat z frakcionářství a zastírat tím (podle starého receptu jednoho Turgeněvova... hrdiny^{90!}) své zřejmě nefrakční „vyhlídky“ na to, že nějaký XY z Čcheidzeho frakce s ním bude „souhlasit“ a zapřísať se svým levicovým smýšlením, internacionalismem atd. Fakt zůstává faktem. *Neexistuje* ani náznak nějakého závažnějšího politického rozdílu nejen mezi organizačním výborem a Čcheidzeho frakcí, ale ani mezi oběma těmito institucemi a listy Rabočeje utro nebo Prizyv.

Proto také *v praxi* jdou všichni svorně proti naší straně, *za* buržoazní politikou účasti dělníků ve výborech pro řízení válečného průmyslu, ruku v ruce s politicky neorganizovanými dělníky a narodníky. A prohlášení či ubezpečování „zahraničních tajemníků“, že s tím „nesouhlasí“, zůstávají jen planými frázemi, které skutečnou politiku mas neovlivňují právě tak, jako Südekuma, Legiena a Davida

nezbavuje obvinění ze sociálšovinismu jejich zapřísahání,
že jsou „pro mír“ a „proti válce“.

Social-demokrat, č. 50
18. února 1916

Podle listu Social-demokrat

M Í R B E Z A N E X Í
A N E Z Á V I S L O S T P O L S K A
J A K O A K T U Á L N Í H E S L A
V R U S K U

„Jednou z forem klamání dělnické třídy je pacifismus a abstraktní hlásání míru... Není-li propaganda míru v dnešní době provázena výzvou k revolučním akcím mas, může jen vyvolávat iluze, demoralizovat proletariát vzbuzováním důvěry v humánnost buržoazie a dělat z něho hračku v rukou tajné diplomacie válčících zemí.“ To se říká v bernské rezoluci naší strany (viz Social-demokrat, č. 40^[37] a Socialismus a válka^[36])*.

Mezi ruskou emigrací, nikoli mezi ruskými dělníky, má naše chápání otázky míru mnoho odpůrců. Ti si nikdy nedali práci, aby naše teze analyzovali. Přitom se jejich teoretická nevyvratitelnost právě dnes vlivem obratu událostí v naší zemi zvláště názorně potvrzuje v praxi.

Noviny petrohradských likvidátorů-legalistů Rabočeje utro, ideově podporované organizačním výborem, zaujaly, jak je známo, hned ve svém prvním čísle^[96] sociálšovinistické „obranářské“ stanovisko. Uveřejnily „obranářské“ manifesty petrohradských a moskevských sociálšovinistů. V obou manifestech je mimo jiné obsažena myšlenka „míru bez anexí“ a 2. číslo listu Rabočeje utro^[69] dokonce toto heslo zvláště zdůrazňuje, tiskne je kurzívou a nazývá je „linií, která zemi zajišťuje východisko ze slepé uličky“. No prosím, a nás přitom pomlouvají, že jsme šovinisté, ačkoli bezvýhradně uznáváme vrcholně „demokratické“, ba dokonce „vysloveně socialistické“ heslo „mír bez anexí“!

Není pochyb o tom, že Mikuláš Krvavému velice vyho-

* Viz Sebrané spisy 26, Praha 1986, s. 188—189 a 348—349. *Red.*

vuje, když jeho věrní poddaní razí právě nyní toto heslo. Carismus opírající se o statkáře a buržoazii vyslal svou armádu vydrancovat a porobit Halič (a to nemluvíme o smlouvě o rozdělení Turecka aj.). Armáda stejně loupeživých německých imperialistů odrazila ruské lupiče a vytlačila je nejen z Haliče, ale i z „ruského Polska“. (Přitom za zájmy obou těchto klik položily na bojištích životy statisíce ruských a německých dělníků a rolníků.) Heslo „mír bez anexí“ se tak stalo velmi vítanou „hračkou v rukou tajné diplomacie“ carismu: Podívejte se, jak nám ukřivdili, jak nás oloupili, vzali nám Polsko, jsme proti anexím.

Nakolik je sociálšovinistům z listu Rabočeje utro „po chuti“ tato úloha lokajů carismu, je obzvlášť zřejmé z článku *Polská emigrace*^[10], uveřejněném v jeho 1. čísle. „Uplynulé měsíce války vzbudily ve vědomí širokých vrstev polského lidu hlubokou touhu po nezávislosti,“ čteme v tomto článku. Před válkou, pochopitelně, po něčem takovém Poláci netoužili!! „Ve veřejném mínění širokých vrstev polské demokracie zvítězila masa“ (zřejmě tisková chyba, správně mělo asi být myšlenka, idea či pod.) „národní nezávislosti Polska“... „Před ruskou demokracií vyvstává neodkladně a v plném rozsahu polská otázka“... „Ruští liberálové“ odmítají dát jasnou odpověď na nejproblematičtější otázky týkající se „nezávislosti Polska“...

Dnes, kdy toto heslo je v *praxi* totožné s heslem *vítězství* nad Německem, které Rusku Polsko vzalo, je pochopitelně pro tuto nezávislost z celého srdce i Mikuláš Krvavý, Chvostov, Čelnokov, Miljukov a spol. Vzpomeňte si, jak *před válkou* tvůrci „stolypinovské dělnické strany“^[91] jednoznačně a bezvýhradně odmítali heslo sebeurčení národů, právo Polska na svobodné oddělení a jak k šlechtnému úmyslu obhajovat carský útlak Polska využívali oportunistu Semkovského^[92]! Ale když teď Rusku Polsko vzali, jsou *pro* „nezávislost“ Polska (na Německu, o tom se ovšem skromně mlčí...).

Jeňte uvědomělé ruské dělníky neoklamete, páni sociál-

šovinisté! Vaše „oktábristické“⁹² heslo o nezávislosti Polska a míru bez anexí z roku 1915 je ve skutečnosti přísluhováním carismu, který právě nyní, právě v únoru 1916, potřebuje zastřít svou válku líbivými řečmi o „míru bez anexí“ (vyhnat Hindenburga z Polska) a o nezávislosti Polska (na Vilémovi, ale závislosti na Mikuláši II.).

Ruští sociální demokraté, kteří nezapomněli na svůj program, uvažují jinak. Řeknou si: ruská demokracie, a mají na mysli především a zejména velkoruskou demokracii, protože ta jediná vždycky mohla v Rusku svobodně mluvit, tato demokracie nesporně získala tím, že Rusko nyní neutlačuje Polsko, nedrží ho násilím. Ruský proletariát nesporně získává tím, že už neutlačuje jeden z národů, který ještě včera pomáhal utlačovat. Pro německou demokracii to však nesporně znamená prohru: dokud bude německý proletariát trpět utlačování Polska Německem, bude v horším postavení než otrok, bude v postavení lokaje, který pomáhá držet v otroctví jiné. Získali tím jen němečtí junkeři a buržoové.

Z toho plyne, že ruští sociální demokraté musí carismus usvědčit z klamání lidu, když jsou dnes v Rusku vytyčována hesla „mír bez anexí“ a „nezávislost Polska“, protože obě tato hesla vyjadřují za dané situace snahu pokračovat ve válce a najít pro ni ospravedlnění. Proto my musíme říkat: Žádnou válku kvůli Polsku! Ruský lid se nechce znovu stát jeho utlačovatelem!

A jak můžeme pomoci Polsku osvobodit se z německého područí? Máme tomu vůbec napomáhat? Samozřejmě ano, ale ne podporou imperialistické války carského nebo třeba i buržoazního, nebo snad dokonce buržoazně republikánského Ruska, ale tím, že budeme podporovat revoluční proletariát Německa, ony síly v Sociálně demokratické straně Německa, které bojují proti kontrarevoluční dělnické straně Südekumů, Kautského a spol. Kautsky dokázal svou kontrarevolučnost obzvlášť názorně zcela nedávno, když 26. listopadu 1915 označil pouliční demonstrace za „avan-

turismus“ (podobně jako Struve před 9. lednem 1905 tvrdil, že v Rusku neexistuje revoluční lid). A přitom 30. listopadu 1915 v Berlíně demonstrovalo 10 000 dělnic!

Všichni, kdo chtějí uznávat svobodu národů, právo národů na sebeurčení, *ne pokrytecky*, ne jako Südekumové, Plechanovové a Kautští, musí být *proti* válce za utlačování Polska, *pro* to, aby se od Ruska svobodně oddělily ty národy, které *dnes* Rusko utlačuje: Ukrajina, Finsko atd. Každý, kdo nechce být *de facto* sociálšovinistou, musí podporovat výhradně ty síly v socialistických stranách všech zemí, které otevřeně, nepokrytě a už nyní připravují proletářskou revoluci ve své zemi.

Nikoli „mír bez anexí“, nýbrž mír chatrčím a válku palácům, mír proletariátu a pracujícím a válku buržoazii!

Social-demokrat, č. 51
29. února 1916

Podle listu Social-demokrat

WILHELM KOLB
A GEORGIJ PLECHANOV

Brožura zjevného německého oportunisty Wilhelma Kolba Sociální demokracie na rozcestí^[231] (Karlsruhe 1915) vyšla po Plechanovově sborníku Válka^[3] právě včas. Kautskista Rudolf Hilferding^[200] na ni reaguje v *Neue Zeit* jen velice rozpačitě, mlčí o tom nejdůležitějším a naříká nad Kolbovým pravdivým prohlášením, že jednota německých sociálních demokratů je už jen „ryze formální“.

Kdo se však chce seriózně zamyslet nad významem krachu II. internacionály, tomu můžeme doporučit, aby porovnal Kolbovo *ideové* stanovisko s Plechanovovým. Oba se (stejně jako Kautsky) shodují v tom *hlavním*: oba odmítají a ironizují myšlenku revolučních akcí v souvislosti s nynější válkou, oba obviňují revoluční sociální demokraty — abychom užili oblíbeného Plechanovova výrazu — z „poraženectví“. Plechanov označuje myšlenku revoluce vyvolané nynější válkou za „fantasmagorii“ a horlí proti „revolučnímu frazérství“. Kolb stále proklíná „revoluční fráze“, „revoluční fantazírování“, „hysterické radikalisty“ (Radikalinski), „sektářství“ atd. Kolb i Plechanov se shodují v tom nejdůležitějším: oba jsou proti revoluci. A to, že Kolb je proti revoluci jako takové, kdežto Plechanov s Kautským jsou „obecně vzato pro“, je pouze rozdíl v odstínech, ve slovech. Ve skutečnosti Plechanov i Kautsky přísluhují Kolbovi.

Kolb je poctivější — ne jako člověk, nýbrž jako politik, tj. důslednost jeho stanovisek jej nenutí k pokrytectví. Proto se nebojí přiznat pravdu, že podle jeho názoru se celá internacionála provinila „revolučním fantazírováním“

a uchýlovala se k „vyhrožování“ (k vyhrožování revolucí, pane Plechanove a Kolbe!) v souvislosti s válkou. Kolb má pravdu, že je nesmyslné „zásadně odmítat“ kapitalistickou společnost poté, co se evropské sociálně demokratické strany postavily na její obranu ve chvíli, kdy se kapitalistický stát začal úplně hroutit a kdy „šlo o jeho další bytí či nebytí“. Toto přiznání objektivní revoluční situace odpovídá pravdě.

„Důsledkem (taktiky Liebnechtových stoupenců) by byl *vnitřní* boj uvnitř německého národa, vystupňovaný až k bodu varu,“ píše Kolb, „a z toho plynoucí vojenské a politické oslabení“... *napomáhající a prospěšné vítězství* „imperialismu Trojdohody“!! Vida, a jsme u jádra oportunistického hřímání proti „poraženectví“!!

Tohle je skutečná podstata celé věci. „Vnitřní boj vystupňovaný až k bodu varu“ je právě občanská válka. A Kolb má pravdu, že taktika levice *vede* k tomu, má pravdu, že by to znamenalo „vojenské oslabení“ Německa, tj. že přát si jeho porážku a napomáhat jí se rovná poraženectví. Kolb nemá pravdu jedině — jedině! — v tom, že nechce vidět internacionální charakter této taktiky levice. K „vystupňování vnitřního boje až k bodu varu“, k „oslabení vojenské moci“ imperialistické buržoazie *může* dojít ve všech válčících zemích, a tedy (v důsledku toho, ve spojitosti s tím, s pomocí toho) i k přeměně války imperialistické ve válku občanskou. V tom je celá podstata věci. Děkujeme Kolbovi za prospěšná přání, přiznání a názorné příklady: když nám toto všechno poskytuje tak důsledný, čestný a otevřený odpůrce revoluce, je to dvojnásob užitečné, protože nám to pomáhá před dělníky odhalit odporné pokrytectví a hanebnou bezcharakternost Plechanovů a Kautských.

SOCIALISTICKÁ REVOLUCE A PRÁVO NÁRODŮ NA SEBEURČENÍ

(TEZE)

1. IMPERIALISMUS, SOCIALISMUS A OSVOBOZENÍ UTLAČOVANÝCH NÁRODŮ

Imperialismus je nejvyšší stadium vývoje kapitalismu. Ve vyspělých zemích přerostl kapitál rámec národních států, nahradil konkurenci monopolem a vytvořil tak všechny objektivní předpoklady pro uskutečnění socialismu. Proto se v západní Evropě a ve Spojených státech stává aktuálním revoluční boj proletariátu za svržení kapitalistických vlád, za vyvlastnění buržoazie. Imperialismus podněcuje masy k tomuto boji nevídaným zostřováním třídních rozporů, zhoršováním postavení mas jak po stránce ekonomické — trasty, drahota, tak i politické — růst militarismu, stále častější války, zesílení reakce, prohlubování a rozšíření národnostního útlaku a drancování v koloniích. Vítězný socialismus musí nezbytně uskutečnit úplnou demokracii čili nejenom zabezpečit úplnou rovnoprávnost národů, ale také zaručit právo utlačovaných národů na sebeurčení, tj. právo na svobodné politické oddělení. Socialistické strany, které nedovedou celou svou činností dnes, za revoluce i po jejím vítězství přesvědčit, že porobené národy osvobodí a vybudují své vztahy k nim za základě svobodného svazku — a ten je bez práva na svobodné oddělení jen falešnou frází — takové strany by zradily socialismus.

Demokracie je samozřejmě také forma státu, která nutně zanikne, jakmile zanikne stát, ale k tomu dojde až po defi-

nitivním vítězství a upevnění socialismu a jeho přechodu k úplnému komunismu.

2. SOCIALISTICKÁ REVOLUCE A BOJ ZA DEMOKRACII

Socialistická revoluce není jednorázový akt, jediná bitva na jedné frontě, ale celé období vyhocených třídních konfliktů, dlouhá řada bitev na všech frontách, tj. ve všech oblastech ekonomiky a politiky, bitev, které mohou skončit jedině vyvlastněním buržoazie. Bylo by zásadně nesprávné domnívat se, že boj za demokracii může proletariát od socialistické revoluce odvrátit nebo tuto revoluci odsunout do pozadí, zastínit ji atd. Právě naopak, jako není myslitelné vítězství socialismu, který by nezaváděl úplnou demokracii, tak nemůže počítat s vítězstvím nad buržoazií proletariát, který by za demokracii všestranně, důsledně a revolučními prostředky nebojoval.

Stejnou chybou by bylo vyškrtnout jeden z bodů demokratického programu, například sebeurčení národů, s odůvodněním, že je za imperialismu údajně „neuskutečnitelné“ nebo „iluzorní“. Tvrzení, že právo národů na sebeurčení je za kapitalismu neuskutečnitelné, je možné chápat buď v absolutním, ekonomickém smyslu, nebo ve smyslu relativním, politickém.

V prvním případě je toto tvrzení teoreticky zásadně nesprávné. Za prvé jsou v tomto smyslu za kapitalismu neuskutečnitelné pracovní peníze nebo odstranění krizí atd. Ale vůbec není pravda, že *právě tak* neuskutečnitelné je sebeurčení národů. Za druhé už jen příklad oddělení Norska od Švédska v roce 1905 stačí, aby byla vyvrácena „neuskutečnitelnost“ sebeurčení v tomto smyslu. Za třetí by bylo směšné popírat, že i při nepatrné změně ve vzájemných politických a strategických vztazích, například mezi Německem a Anglií, by mohlo být dnes nebo zítra zcela

„uskutečnitelné“ vytvoření nových států, například polského, indického atd. Za čtvrté si finanční kapitál při svých expanzionistických snahách „svobodně“ koupí a podplatí i nejsvobodnější demokratickou a republikánskou vládu a volené úřednictvo kterékoli a jakkoli „nezávislé“ země. Nadvládu finančního kapitálu, jakož i kapitálu vůbec, nelze odstranit *žádnými* přeměnami v oblasti politické demokracie a sebeurčení spadá zcela a výhradně do této oblasti. Avšak nadvláda finančního kapitálu rozhodně nenižuje význam politické demokracie jako svobodnější, obsáhlejší a zjevnější *formy* třídního útlaku a třídního boje. A tak se všechny úvahy o „neuskutečnitelnosti“ jednoho z požadavků politické demokracie za kapitalismu v ekonomickém smyslu omezují na teoreticky nesprávnou definici obecných a základních vztahů mezi kapitalismem a jakoukoli politickou demokracií.

Ve druhém případě je toto tvrzení neúplné a nepřesné, protože nejenom právo národů na sebeurčení, ale *všechny* základní požadavky politické demokracie jsou za imperialismu „uskutečnitelné“ jen částečně, v deformované podobě a jen jako vzácná výjimka (například oddělení Norska od Švédska v roce 1905). Požadavek okamžitého osvobození kolonií, který prosazují všichni revoluční sociální demokraté, je za kapitalismu rovněž „neuskutečnitelný“ bez řady revolucí. Z toho však vůbec nevyplývá, že by se sociální demokracie měla vzdát bezprostředního a co nejrozhodnějšího boje za *všechny* tyto požadavky. Tím by prospěla jen buržoazii a reakci. Právě naopak by měla všechny tyto požadavky formulovat a zajišťovat nikoli reformistickým, nýbrž revolučním způsobem; neměla by je zajišťovat jen v rámci buržoazní zákonnosti, ale měla by tento rámec překračovat; neměla by se spokojovat s parlamentními projevy a slovními protesty, ale zapojovat do aktivní činnosti masy, rozšiřovat a podněcovat boj za každý základní demokratický požadavek až po přímý nápor proletariátu proti buržoazii, tj. až po socialistickou

revoluci, která buržoazii vyvlastní. Socialistickou revoluci může podnítit nejenom velká stávka či pouliční demonstrace, hladová bouře, povstání v armádě či koloniální vzpoura, ale i jakákoli politická krize, jakou byla například Dreyfusova aféra⁹³ nebo zabernský incident⁹⁴, anebo krize spojená s referendem o oddělení utlačovaného národa atd.

Zesílení buržoazního útlaku za imperialismu není důvodem, aby se sociální demokracie vzdávala podle názoru buržoazie „utopického“ boje za svobodu oddělení národů, ale aby naopak ještě účinněji využívala konflikty vznikající i z těchto příčin jako podnět k masovým akcím a revolučním vystoupením proti buržoazii.

3. VÝZNAM PRÁVA NÁRODŮ NA SEBEURČENÍ A JEHO VZTAH K FEDERACI

Právo národů na sebeurčení znamená výhradně právo na nezávislost v politickém smyslu, na svobodné politické oddělení od utlačujícího národa. Konkrétně znamená tento požadavek politické demokracie úplnou svobodu agitace za oddělení a řešení tohoto požadavku referendem oddělovacího se národa. Tento požadavek tedy naprosto neznamená nezbytnou orientaci na oddělování, tříštění a vytváření malých států. Je pouze důsledným vyjádřením boje proti jakémukoli národnostnímu útlaku. Čím má demokratické státní zřízení blíže k úplné svobodě oddělení, tím řidčeji a slaběji se budou v praxi projevovat snahy oddělit se, neboť velké státy jsou na tom nesporně líp jak z hlediska ekonomické vyspělosti, tak i z hlediska zájmů mas, a s rozvojem kapitalismu budou jejich výhody ještě vzrůstat. Uznávat sebeurčení neznamená uznávat federaci jako princip. Je možné být rozhodným odpůrcem tohoto principu a stoupencem demokratického centralismu, ale přitom dávat přednost federaci před národnostní nerovnopráv-

ností jako jediné cestě k úplnému demokratickému centralismu. Právě z tohoto hlediska dával Marx jako centralista dokonce přednost federaci Irska a Anglie před násilným podrobením Irska Angličany⁹⁵.

Cílem socialismu je nejen odstranění roztržštěnosti lidstva na malé státečky a jakékoli izolovanosti národů, nejen sblížení národů, nýbrž i jejich splývání. A právě proto, abychom dosáhli tohoto cíle, musíme jednak masám vysvětlovat reakčnost Rennerovy^[289] a Bauerovy myšlenky^[139] takzvané „kulturně národnostní autonomie“⁹⁶ a jednak požadovat osvobození utlačovaných národů, ne však všeobecnými a mlhavými frázemi, ne bezobsažným řečením, ne „odkládáním“ řešení až do období socialismu, nýbrž v jasné a přesně formulovaném politickém programu, zvláště přihlížejícímu k pokrytectví a zbabělosti utlačujících národů. Právě tak, jako lidstvo může dospět k odstranění tříd až po přechodném období diktatury utlačované třídy, může i k splynutí národů dospět až po přechodném období, v němž se všechny utlačované národy úplně osvobodí, tj. až se budou moci svobodně oddělit.

4. PROLETÁŘSKO - REVOLUČNÍ FORMULACE OTÁZKY SEBEURČENÍ NÁRODŮ

Maloburžoazie vytyčila už *dříve*, v 17. a 18. století, nejenom požadavek sebeurčení národů, ale i *všechny* ostatní body našeho minimálního demokratického programu. A *všechny* tyto požadavky utopicky prosazuje dodnes, protože nevidí třídní boj a jeho zosťrování za demokratického zřízení, ale věří v „pokojný“ kapitalismus. Jednou z takových utopií, kterou zastávají kautskisté a která slouží ke klamání lidu, je právě utopie o pokojném společenství rovnoprávných národů za imperialismu. Program sociální demokracie musí na rozdíl od této maloburžoazní,

oportunistické utopie zdůrazňovat, že základním, nejpodstatnějším a neodmyslitelným rysem imperialismu je rozdělení národů na utlačující a utlačované.

Proletariát utlačujících národů se nemůže omezit na obecné a šablonovité fráze proti anexím a za rovnoprávnost národů vůbec, které opakuje kdejaký pacifisticky smýšlející buržoa. Proletariát nemůže mlčky obcházet otázku pro imperialistickou buržoazii zvláště „nepříjemnou“, otázku hranic státu založeného na národnostním útlaku. Proletariát nutně musí bojovat proti násilnému udržování utlačovaných národů v příslušném státě, a právě to znamená bojovat za právo na sebeurčení. Proletariát musí požadovat svobodu politického oddělení kolonií a národů, utlačovaných „jeho vlastním“ národem. Jinak zůstane proletářský internacionalismus jen planou frází a mezi dělníky utlačovaného a utlačujícího národa nebude možná ani důvěra, ani třídní solidarita. A pokrytectví reformistických a kautskistických obhájců sebeurčení, kteří mlčí o národech utlačovaných „jejich vlastním“ národem a násilím udržovaných v „jejich vlastním“ státě, nebude odhaleno.

Na druhé straně musí socialisté utlačovaných národů velmi energicky hájit a prosazovat úplnou a bezpodmínečnou, tedy i organizační jednotu dělníků utlačovaného národa a dělníků národa utlačujícího. Jinak nelze uhájit samostatnou politiku proletariátu a jeho třídní solidaritu s proletariátem ostatních zemí při nejrůznějších nástrahách, proradnostech a podvodných machinacích buržoazie. Buržoazie utlačovaných národů ustavičně využívá hesel o národním osvobození ke klamání dělníků: ve vnitřní politice jich využívá k uzavírání reakčních dohod s buržoazií vládnoucího národa (například Poláci v Rakousku a v Rusku, kteří se paktují s reakcí proti Židům a Ukrajincům); v zahraniční politice usiluje o dohodu s jednou ze soupeřících imperialistických mocností, aby mohla uskutečnit své vlastní lupičské záměry (politika malých států na Balkáně atd.).

Skutečnost, že boj za národní svobodu proti jedné z imperialistických mocností může za určitých okolností využít jiná „velmoc“ pro své stejně imperialistické cíle, může právě tak málo přinutit sociální demokracii k tomu, aby se zřekla práva národů na sebeurčení, jako nemůže časté zneužívání republikánských hesel k politickému klamání a finančnímu odírání, což například dělá buržoazie v románských zemích, donutit sociální demokraty, aby se zřekli svého republikánství.*

5. MARXISMUS A PROUDHONISMUS V NÁRODNOSTNÍ OTÁZCE

Na rozdíl od maloburžoazních demokratů považoval Marx všechny demokratické požadavky bez výjimky nikoli za něco absolutního, nýbrž za historický projev boje lidových mas vedených buržoazií proti feudalismu. Mezi těmito požadavky není ani jediný, který by za určitých okolností nemohl sloužit a nesloužil buržoazii ke klamání dělníků. Z tohoto hlediska je proto teoreticky naprosto nesprávné vyčleňovat jeden z požadavků politické demokracie, totiž sebeurčení národů, a stavět jej do protikladu k ostatním. Proletariát si může v praxi zachovat svou samostatnost jen tehdy, podřídí-li svůj boj za všechny demokratické

* Snad ani není třeba připomínat, že by bylo vysloveně směšné odmítat právo na sebeurčení proto, že by z něho údajně vyplývala „obrana vlasti“. Stejně odůvodňují, tj. stejně neseriózně se sociálšovinisté v letech 1914—1916 odvolávají na veškeré požadavky demokracie (například na její republikánství) a vůbec na jakoukoli formulaci požadavku boje proti národnostnímu útlaku, aby tak ospravedlnili „obranu vlasti“. Marxismus vyvozuje své uznávání obrany vlasti ve válkách, například v Evropě za Velké francouzské revoluce nebo za války Garibaldiho, ale stejně tak i odmítání obrany vlasti v imperialistické válce 1914—1916, z analýzy konkrétní historické specifiky každé jednotlivé války, ale rozhodně ne z nějakého „obecného principu“ nebo jednotlivého bodu programu.

požadavky, včetně požadavku republiky, svému revolučnímu boji za svržení buržoazie.

Na druhé straně Marx, jenž měl na zřeteli především zájmy třídního boje proletariátu ve vyspělých zemích, kladl na rozdíl od proudhonovců, kteří „odmítali“ národnostní otázku „ve jménu sociální revoluce“, na první místo základní princip internacionalismu a socialismu, podle něhož nemůže být svobodný ten národ, který utlačuje jiné národy⁹⁷. Právě z hlediska zájmů revolučního hnutí německých dělníků v roce 1848 žádal, aby vítězná demokracie v Německu vyhlásila a dala svobodu národům utlačovaným Němci⁹⁸. Právě z hlediska revolučního boje anglických dělníků v roce 1869 žádal oddělení Irska od Anglie, přičemž dodával: „i kdyby po oddělení došlo k federaci“⁹⁹. Jedině takovouto formulací požadavku opravdu vychovával anglické dělníky v internacionalistickém duchu. Jedině proto mohl v protikladu k oportunistům a buržoazním reformistům, kteří dodnes, po celé půlstoletí, neuskutečnili irskou „reformu“, prosazovat revoluční řešení tohoto historického úkolu. Jedině proto mohl na rozdíl od apologetů kapitálu, vykřikujících hlasitě, že svobodné oddělení malých národů je utopické a neuskutečnitelné a že nejen ekonomická, nýbrž i politická koncentrace je pokroková, hájit pokrokovost této koncentrace *nikoli* z hlediska imperialistického, tj. hájit sblížení národů *nikoli* násilím, nýbrž na základě svobodného svazku proletářů všech zemí. Jedině proto mohl Marx proti deklarativnímu a často pokryteckému uznávání rovnoprávnosti a sebeurčení národů postavit revoluční činnost *mas také* při řešení národnostních otázek. Imperialistická válka let 1914—1916 a Augiášovy chlěvy pokrytectví oportunistů a kautskistů, jež před námi otevřela, názorně potvrdily správnost této Marxovy politiky, která se musí stát vzorem pro všechny vyspělé země, protože v současné době každá z nich utlačuje cizí národy.*

* Někteří lidé se odvolávají na to — v poslední době například německý šovinista Lensch v 8. a 9. čísle časopisu Die Glocke — že Mar-

6. TŘI TYPY ZEMÍ Z HLEDISKA SEBEURČENÍ NÁRODŮ

Z tohoto hlediska je třeba rozlišovat tři hlavní typy zemí:

Za prvé to jsou vyspělé kapitalistické země západní Evropy a Spojené státy. Tam už pokroková buržoazně národní hnutí dávno proběhla. Každý z těchto „velkých“ národů utlačuje cizí národy v koloniích i ve vlastní zemi. Proletariát vládnoucích národů má zde stejné úkoly, jaké měl v 19. století anglický proletariát ve vztahu k Irsku.*

Za druhé je to východní Evropa: Rakousko, Balkán a zejména Rusko. Zde se právě ve 20. století mimořádně rozvinula buržoazně demokratická národní hnutí a vy-

xův negativní postoj k některým národním hnutím, například k hnutí Čechů v roce 1848, vyvrací potřebu uznat sebeurčení národů z hlediska marxismu. To však není správné, protože v roce 1848 byly historické a politické důvody pro rozlišování národů na „reakční“ a revolučně demokratické. Marx právem odsuzoval „reakční“ a hájil ty druhé¹⁰⁰. Právo na sebeurčení je jedním z požadavků demokracie, který musí být přirozeně podřízen obecným zájmům demokracie. V roce 1848 i v dalších letech byl obecným zájmem demokracie především boj proti carismu.

* V některých malých státech, které válka v letech 1914—1916 nezasáhla, například v Holandsku a Švýcarsku, buržoazie horlivě využívá heslo „sebeurčení národů“ k ospravedlnování účasti v imperialistické válce. A to je jen jeden z důvodů, proč sociální demokraté těchto zemí sebeurčení odmítají. Správnou proletářskou politiku, tj. odmítání „obranu vlasti“ v *imperialistické* válce obhajují nesprávnými argumenty. V teorii to vede k překrucování marxismu a v praxi k jakési úzkoprsosti malých národů, přehlížející zájmy *stamiliónů* příslušníků národů ujařmených „velmocenskými“ národy. Soudruh Gorter ve své vynikající brožurě *Imperialismus, světová válka a sociální demokracie*^[187] nesprávně odmítá princip sebeurčení národů, správně jej však *aplikuje*, když požaduje *okamžitou* „politickou a národní nezávislost“ pro holandskou Indii** a odhaluje holandské oportunisty, kteří odmítají tento požadavek předložit a bojovat za něj.

** — oficiální název Nizozemská východní Indie, dnešní Indonésie.
Čes. red.

hrotil se národnostní boj. Úkoly proletariátu těchto zemí jak při dovršování buržoazně demokratické přeměny těchto zemí, tak při napomáhání socialistické revoluci v jiných zemích nemohou být splněny bez obhajoby práva národů na sebeurčení. Obzvlášť obtížné a velice důležité přitom je spojit třídní boj dělníků utlačujících a utlačovaných národů.

Za třetí to jsou koloniální země jako Čína, Persie, Turecko a všechny kolonie, celkem asi miliarda obyvatel. Tady jsou buržoazně demokratická hnutí buď teprve v počátečním stadiu, anebo ještě zdaleka nejsou ukončená. Socialisté proto musí nejenom žádat bezpodmínečné a okamžité osvobození kolonií bez náhrady — tento požadavek neznamena v politickém smyslu nic jiného než uznání práva na sebeurčení —, a zároveň musí co nejrozhodněji podporovat nejrevolučnější složky buržoazně demokratických národně osvobozeneckých hnutí v těchto zemích, podporovat jejich povstání a eventuálně i revoluční válku *proti* imperialistickým velmocem, které je utlačují.

7. SOCIÁLŠOVINISMUS A SEBEURČENÍ NÁRODŮ

V období imperialismu a během války v letech 1914—1916 se ve vyspělých zemích zvýšila důležitost boje proti šovinismu a nacionalismu. V otázce sebeurčení národů existují mezi sociálšovinisty, tj. mezi oportunisty a kautskisty, kteří se snaží ukázat imperialistickou, reakční válku v lepším světle a označují ji za „obranu vlasti“, dva hlavní odstíny.

Na jedné straně vidíme naprosto otevřené přísluhovače buržoazie, kteří obhajují anexe, protože imperialismus a politická koncentrace jsou prý progresivní, a odmítají právo národů na sebeurčení jako utopické, iluzorní, maloburžoazní atd. Patří k nim Cunow, Parvus a extrémní oportunisté v Německu, část fabiánů a odborových předáků

v Anglii a ruští oportunisté Semkovskij, Libman, Jurkevyc aj.

Na druhé straně vidíme kautskisty, k nimž patří také Vandervelde, Renaudel a mnozí pacifisté v Anglii, ve Francii i jinde. Jsou pro jednotu s obhájci anexí a v praxi se také od nich vůbec neliší, protože právo na sebeurčení obhajují čistě formálně a pokrytecky — požadavek svobody politického oddělení považují za „přehnaný“ („zu viel verlangt“: Kautsky v Neue Zeit z 21. května 1915^[224]), neobhajují nezbytnost revoluční taktiky socialistů právě utlačujících národů, ale naopak jejich revoluční povinnosti zastírají, ospravedlňují jejich oportunismus, pomáhají jim klamat lid, obcházejí právě otázku *hranic* státu, který násilně udržuje pod svou nadvládou neplnoprávné národy atd.

Jedni i druzí jsou stejní oportunisté. Prostitují marxismus a ztratili jakoukoli schopnost pochopit teoretický význam a aktuálnost taktiky, kterou Marx demonstroval na příkladu Irska, pro praxi.

Pokud jde konkrétně o anexe, tato otázka se stala zvlášť aktuální v souvislosti s válkou. Co je to vlastně anexe? Není těžké se přesvědčit, že protest proti anexím vyústuje buď v uznání práva národů na sebeurčení, nebo se může opírat o pacifistické fráze obhajující status quo a zavrhuující *jakékoli*, a tedy i revoluční násilí. Fráze tohoto druhu jsou od základu falešné a s marxismem neslučitelné.

8. KONKRÉTNÍ ÚKOLY PROLETARIÁTU V NEJBLIŽŠÍ BUDOUCNOSTI

Socialistická revoluce může vypuknout už v blízké budoucnosti. V takovém případě vyvstane před proletariátem neodkladný úkol dobýt moc, vyvlastnit banky a uskutečnit další opatření nezbytná pro diktaturu. Buržoazie, a ze-

jména inteligence z řad fabiánů a kautskistů, se za takovéto situace bude snažit revoluci roztržít a zabrzdit tím, že jí bude vnucovat omezené, demokratické cíle. A protože v situaci, kdy už proletáři zaútočili na základy moci buržoazie, mohou *všechny* čistě demokratické požadavky revoluci do jisté míry brzdit, bude vyhlášení a uskutečnění svobody *všech* utlačovaných národů (tj. jejich právo na sebeurčení) za socialistické revoluce stejně nezbytné jako tehdy, když šlo o vítězství buržoazně demokratické revoluce, například v Německu roku 1848 anebo v Rusku roku 1905.

Je však možné, že socialistická revoluce začne až za pět, deset a možná i více let. Pak bude aktuální taková revoluční výchova mas, aby do dělnické strany nemohli pronikat socialističtí šovinisté a oportunisté a získat v ní převahu stejně jako v letech 1914—1916. Socialisté budou muset masám vysvětlovat, že angličtí socialisté, kteří nežádají svobodu oddělení pro kolonie a Irsko, němečtí socialisté, kteří nežádají svobodu oddělení pro kolonie, Alsasany, Dány a Poláky a kteří do bezprostřední revoluční propagandy a revoluční činnosti mezi masami nezahrnují boj proti národnostnímu útlaku a nevyužívají takové incidenty, jako byl zabernský, k co nejrozsáhlejší ilegální propagandě mezi proletariátem utlačujícího národa, k organizování pouličních demonstrací a masových revolučních akcí, že ruští socialisté, kteří nežádají svobodu oddělení Finska, Polska, Ukrajiny atd. atp., že takoví socialisté si počínají jako šovinisté, jako přísluhovači imperialistických monarchií a imperialistické buržoazie, potřísněných krví a špínou.

9. STANOVISKO RUSKÉ A POLSKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE A II. INTERNACIONÁLY K SEBEURČENÍ NÁRODŮ

Neshody mezi revolučními sociálními demokraty Ruska a polskými sociálními demokraty v otázce sebeurčení se projevíly už v roce 1903 na sjezdu, který schválil program Sociálně demokratické dělnické strany Ruska^[79] a přes protest delegace polských sociálních demokratů^[16] zahrnul do tohoto programu článek 9, uznávající právo národů na sebeurčení. Od té doby však polští sociální demokraté ani jednou jménem své strany neopakovali návrh, aby byl tento článek z programu naší strany vyškrtnut nebo nějak jinak formulován.

V Rusku patří k utlačovaným národům nejméně 57 % obyvatelstva, tedy víc než 100 miliónů lidí. Tyto národy obývají převážně okrajová území a některé z těchto národů jsou kulturnější než Velkorusové. Politické zřízení Ruska má zvlášť barbarský a středověký charakter a demokratická revoluce ještě není dovršena. Proto tam musí sociální demokracie v zájmu svých demokratických a socialistických úkolů bezpodmínečně uznat právo národů utlačovaných carismem na svobodné oddělení od Ruska. Naše strana v lednu 1912 obnovila svou činnost a v roce 1913 schválila rezoluci^[40], která potvrzuje právo na sebeurčení a vysvětluje to právě v uvedeném konkrétním významu¹⁰¹. Bezuzdnost velkoruského šovinismu v letech 1914—1916 jak mezi buržoazií, tak i mezi oportunistickými socialisty (Rubanovič, Plechanov, Naše dělo atd.) nás ještě důrazněji nutí, abychom na tomto požadavku trvali a uvědomili si, že odmítat jej prakticky znamená podporovat velkoruský šovinismus a carismus. Naše strana prohlašuje, že kategoricky odmítá jakoukoli odpovědnost za takovýto postoj vůči právu národů na sebeurčení.

V nejnovější formulaci stanoviska polské sociální demokracie k národnostní otázce (v deklaraci polské sociální demokracie na zimmerwaldské konferenci^[11]) jsou obsaženy tyto myšlenky:

Deklarace odsuzuje německou vládu i ostatní vlády, které pokládají „polské oblasti“ za předmět budoucích kompenzačních čachrů a které „*znemožňují polskému lidu, aby sám rozhodl o svém osudu*“. „Polská sociální demokracie rozhodně a slavnostně protestuje proti tomu, *aby se země tvořící jeden celek znovu krájela a dělila na části...*“ Pranířuje socialisty, kteří „*osvobození utlačovaných národů*“ přenechali Hohenzollernům. Je přesvědčená, že jedině účast v nadcházejícím boji revolučního mezinárodního proletariátu, v boji za socialismus „*zlomí okovy národnostního útlaku, odstraní všechny formy cizozemské nadvlády a zajistí polskému lidu všestranný a svobodný rozvoj jako rovnoprávnému členu společenství národů*“. Deklarace konstatuje, že „*pro Poláky*“ je válka „*dvojnásob* bratrovražedná“ (bulletin mezinárodní socialistické komise, č. 2 z 27. 9. 1915, s. 15; ruský překlad viz ve sborníku Internacionála a válka, s. 97).

Tyto myšlenky se v podstatě ničím neliší od názorů uznávajících právo národů na sebeurčení, jenom jejich politické formulace jsou ještě o něco mlhavější a nejasnější než ve většině programů a rezolucí II. internacionály. A každý pokus tyto myšlenky přesněji politicky formulovat a určit, jak se mohou realizovat za kapitalistického nebo až teprve za socialistického zřízení, ještě názorněji ukáže, jaké chyby se dopouštějí polští sociální demokraté svým odmítavým postojem k sebeurčení národů.

Usnesení mezinárodního socialistického kongresu v Londýně roku 1896, které uznává sebeurčení národů, je třeba na základě uvedených tezí doplnit zdůrazněním 1. mimořádné aktuálnosti požadavku sebeurčení národů v období imperialismu, 2. politické podmíněnosti a třídního obsahu všech požadavků politické demokracie, tedy i tohoto požadavku, 3. nezbytnosti rozlišovat, jaké konkrétní úkoly

z toho plynou pro sociální demokraty utlačujících a utlačovaných národů, 4. okolnosti, že oportunisté a kautskisté uznávají sebeurčení národů nedůsledně, ryze formálně a pokrytecky, 5. faktu, že sociální demokraté zejména velmocenských národů (Velkorusové, Angloameričané, Němci, Francouzi, Italové, Japonci atd.), kteří neprosazují svobodu oddělení kolonií a národů utlačovaných „jejich“ národy, se ve skutečnosti ztotožňují s šovinisty, 6. faktu, že boj za tento požadavek, stejně jako za všechny ostatní základní požadavky politické demokracie, je nutno podržít přímému revolučnímu boji mas za svržení buržoazních vlád a za uskutečnění socialismu.

Kdyby převzala internacionála názor některých malých národů a zejména polských sociálních demokratů, které jejich boj proti polské buržoazii klamající lid nacionalistickými hesly přivedl k nesprávnému odmítání sebeurčení, dopustila by se teoretické chyby, prosazovala by proudhonismus místo marxismu a v praxi by to znamenalo bezděčnou podporu nanejvýš nebezpečného šovinismu a oportunismu velmocenských národů.

*Redakce listu Social-demokrat,
ústředního orgánu SDDSR*

Postskriptum. V časopisu Neue Zeit z 3. března 1916, který právě vyšel, Kautsky otevřeně podává ruku ke křesťanskému smíru představiteli nejšpinavějšího německého šovinismu Austerlitzovi tím, že popírá svobodu oddělení utlačovaných národů v habsburském Rakousku, ale přiznává je *ruskému* Polsku ve snaze lokajsky posloužit Hindenburgovi a Vilémovi II. Lepší odhalení kautskistů si nikdo ani nemůže přát!

Napsáno v lednu—únoru 1916

Otištěno v dubnu 1916

v časopisu Vorbote, č. 2

Rusky poprvé otištěno v říjnu 1916

v časopisu Sborník Social-demokrata, č. 1

Podle časopisu

Sborník Social-demokrata

O „MÍROVÉM PROGRAMU“

Jednou z nejdůležitějších otázek zařazených na pořad jednání druhé mezinárodní konference „zimmerwaldovců“¹⁰² je sociálně demokratický „mírový program“. Abychom čtenářům přímo objasnili pravou *podstatu* této otázky, ocitujeme tu příslušné prohlášení nejautoritativnějšího představitele II. internacionály a nejautoritativnějšího obhájce sociálšovinistů všech zemí, Kautského.

„Internacionála není vhodným nástrojem pro válečnou dobu; je svou podstatou nástrojem míru... Boj za mír, třídní boj v době míru“ (Neue Zeit z 27. 11. 1914). „Všechny mírové programy, jež byly až dosud zformulovány v rámci internacionály, kodaňský, londýnský i vídeňský, všechny plným právem žádají uznání samostatnosti národů. Tento požadavek musí být naším kompasem v nynější válce“ (tamtéž, 21. 5. 1915).

Těchto několik slov skvěle vyjadřuje „program“ mezinárodního sjednocení a smíření sociálšovinistů. Všichni vědí, že ve Vídni zasedali přátelé a stoupenci Südekuma, kteří jednají zcela v jeho duchu a pod rouškou „obranu vlasti“¹⁰³ obhajují německý imperialismus. A v Londýně zasedali Südekumové francouzští, angličtí a ruští, kteří pod stejnou záminkou obhajují zase „svůj“ národní imperialismus.

Politika londýnských i vídeňských hrdinů sociálšovinismu se ve skutečnosti snaží ospravedlňovat účast v imperialistické válce, vzájemné vraždění německých a francouzských dělníků kvůli tomu, která národní buržoazie má získat přednostní právo na drancování cizích zemí. A k zastírání této skutečné politiky, ke klamání dělníků slouží londýn-

ským i vídeňským hrdinům *fráze* o tom, že oni „uznávají“ „národní samostatnost“ či jinými slovy sebeurčení národů, odmítají anexe atd. atd.!

Je nabíledni, že toto „uznávání“ je do nebe volající lež, nejdopornější pokrytectví, protože ospravedlňuje účast ve válce, která slouží na *obou* stranách nikoli k osamostatnění, nýbrž k porobení národů. A tady Kautsky jako uznávaná autorita toto pokrytectví *sankcionuje*, místo aby ho odhaloval, pranýřoval a odsoudil. Jednomyslná snaha šovinistů, kteří zradili socialismus, oklamat dělníky, je pro Kautského důkazem „jednomyslnosti“ a životaschopnosti internacionály v otázce míru!!! Nacionalistické, primitivní, průhledné a do očí bijící pokrytectví, jež je dělníkům zřejmé, nahrazuje Kautsky rafinovaným, zastřeným, internacionalistickým pokrytectvím, které dělníky zaslepuje. Kautskistická politika je pro dělnické hnutí nesrovnatelně škodlivější a nebezpečnější než politika südekumovská, kautskistické pokrytectví je stokrát odpornější.

A přitom nejde jen o Kautského, protože v podstatě stejnou politiku provádí Axelrod, Martov a Čcheidze v Rusku, Longuet a Pressemane ve Francii, Treves v Itálii atd. Objektivní význam této politiky spočívá v tom, že podporuje buržoazní lež mezi dělnickou třídou a že vnáší mezi proletariát buržoazní ideje. Je zřejmé, že Südekum na jedné a Plechanov na druhé straně jenom opakují buržoazní lež kapitalistů „svého“ národa, ale že Kautsky tutéž lež sankcionuje a povyšuje na „nejvyšší pravdu“ „jednomyslné“ internacionály, to už tak zřejmé není. A buržoazie potřebuje právě to, aby dělníci pokládali Südekumy a Plechanovy za směrodatné autority a jednomyslné „socialisty“, kteří se jen dočasně rozešli. Buržoazie potřebuje právě to, aby pokryteckými, planými a nezávaznými frázemi o míru *odváděla* dělníky od revolučního boje během války, aby je ukolébala a uchlácholila nadějí na „mír bez anexí“, na mír demokratický atd. atd.

Huysmans jen zpopularizoval kautskistický mírový pro-

gram a doplnil jej o smírčí soudy, demokratizaci zahraniční politiky atd. Jenže prvním a stěžejním úkolem socialistického mírového programu musí být *odhalování pokrytectví* kautskistického mírového programu, který spočívá v *zesílení* buržoazního vlivu na proletariát.

Připomeňme si základní pojmy socialistického učení, které kautskisté překrucují. Válka je pokračováním politiky, kterou vládnoucí třídy válčících mocností prováděly už dlouho před válkou, ozbrojenou cestou. Mír je pokračováním *téže* politiky, *přizpůsobené* změnám ve vzájemném poměru nepřátelských sil, které nastaly v důsledku válečných akcí. Válka sama o sobě nemění směr, jímž se vyvíjela politika před válkou, jenom tento vývoj *urychluje*.

Válka 1870—1871 byla pokračováním pokrokové buržoazní politiky osvobozování a sjednocování Německa (prováděné po několik desetiletí). Porážka a svržení Napoleona III. toto osvobození urychlily. Mírový program tehdejších socialistů vycházel z tohoto výsledku pokrokové buržoazní politiky, z podpory demokratické buržoazie: žádné drancování Francie, čestný mír a republiku!

Ale podívejte se, jakou fraškou je pokus otrocky „opakovat“ tento příklad v podmínkách imperialistické války v letech 1914—1916! Tato válka je pokračováním politiky přezrálé, reakční buržoazie, která olupuje celý svět, uchvacuje kolonie atd. Tato válka *nemůže* v podmínkách buržoazních vztahů, v důsledku objektivní situace vést k žádnému demokratickému „pokroku“, ale jen k zostření a rozšíření útlaku všeho druhu, především útlaku národnostního, ať už by skončila jakkoli.

Tehdejší válka urychlila vývoj v demokratickém, pokrokově buržoazním směru: svržení Napoleona III., sjednocení Německa. Dnešní válka urychluje vývoj *jedině* směrem k socialistické revoluci. *Tehdy* se program demokratického (buržoazního) „míru“ opíral o *objektivní* historický základ. *Dnes* tento základ *neexistuje* a fráze o demokratickém míru sou jen buržoazním klamem, jehož objektivním smyslem

je odvádět dělníky od revolučního boje za socialismus. *Tehdy* socialisté programem demokratického míru podporovali tehdejší, po celá desetiletí se projevující hluboké buržoazně demokratické hnutí *mas'* (za svržení Napoleona III., za sjednocení Německa). *Dnes* socialisté programem demokratického míru na základě buržoazních vztahů podporují *klamání* lidu buržoazií, která se snaží proletariát odvést od *socialistické* revoluce.

Tak jako fráze o „obraně vlasti“ záludně vnášejí mezi masy ideologii národně osvobozené války, tak i fráze o demokratickém míru propašují mezi ně *úskočně* tutéž buržoazní lež.

„Vy tedy nemáte žádný mírový program, tedy jste proti demokratickým požadavkům,“ namítají kautskisté a spekulují s tím, že si nepozorní lidé nevšimnou, že v této námitce nahradili existující socialistické úkoly neexistujícími úkoly buržoazně demokratickými.

„Nikoli, pánové!“ odpovídáme kautskistům. „My jsme *pro* demokratické požadavky, *jeďině* my za tyto požadavky bojujeme *bez pokrytectví*, protože objektivní historická situace nedovoluje vytyčovat demokratické požadavky odděleně od socialistické revoluce.“ Vezměte si kupříkladu onen „kompas“, který slouží Kautskému a spol. k buržoaznímu klamání dělníků!

Südekum a Plechanov jsou, pokud jde o „mírový program“, „jednomyslní“: Proti anexím! Za samostatnost národů! A všimněte si, že Südekumové *mají pravdu*, když tvrdí, že vztah Ruska k Polsku, Finsku atd. je vztah anexionistický. Pravdu má i Plechanov, když tvrdí, že stejný vztah má i Německo k Alsasku-Lotrinsku, Srbsku, Belgii apod. Oba mají samozřejmě pravdu. Proto také Kautsky „smířuje“ německého Südekuma s ruským Südekumem!!!

Jenže každý rozumný dělník si hned všimne, že jak Kautsky, tak i *oba* Südekumové jsou pokrytci. To je jasné. Kdo chce být socialistou, nesmí se smířovat s pokryteckým demokratismem, ale musí ho *odhalovat*. Jenže jak? Velmi

jednoduše: „uznání“ samostatnosti národů je možné pokládat za nepokrytecké *jedině* tehdy, když bude představitel utlačujícího národa žádat jak před válkou, tak v jejím průběhu svobodu oddělení pro národ utlačovaný *jeho vlastní* „vlastí“.

Jedině tento požadavek je v souladu s marxismem. Marx jej razil tehdy, když v zájmu britského proletariátu žádal svobodu pro Irsko, ale zároveň připouštěl, že po oddělení patrně vznikne federace, čili nežádal svobodu oddělení v zájmu rozštěpení a osamostatnění, nýbrž v zájmu pevnějšího a demokratičtějšího svazku. Marxova politika vůči Irsku by se měla stát vzorem proletářské politiky všude tam, kde jde o utlačované a utlačující národy a kde neexistují zvláštní okolnosti nutící rozlišovat národy revolučně demokratické a reakční (jak tomu bylo například ve čtyřicátých letech 19. století). A imperialismus je právě takovým obdobím, kdy je podstatné a typické dělení národů na utlačující a utlačované a kdy v Evropě vůbec nelze rozlišovat národy reakční a revoluční.

Naše strana už roku 1913 v rezoluci o národnostní otázce zdůraznila, že sociální demokraté jsou povinni uplatňovat pojem sebeurčení právě v tomto smyslu. A válka v letech 1914—1916 nám dala plně za pravdu.

Vezměte si poslední článek Kautského v *Neue Zeit* z 3. 3. 1916! Kautsky tam prohlašuje, že *souhlasí* se známým extrémním německým šovinistou v Rakousku Austerlitzem, redaktorem šovinistického vídeňského listu *Arbeiter-Zeitung*¹⁰⁴, a že si nesmíme „plést samostatnost národa s jeho suverenitou“. Jinými slovy: utlačovaným národům stačí i národnostní autonomie v rámci „národnostního státu“ a není pro ně nezbytně nutné požadovat rovné právo na politickou samostatnost. Ale zároveň v témž článku Kautsky tvrdí, že se nedá dokázat, že „pro Poláky by byla příslušnost k ruskému státu nevyhnutelná“!!!

Co to znamená? To znamená, že Kautsky ve snaze vyhovět Hindenburgovi, Südekumovi, Austerlitzovi a spol.

uznává *svobodu oddělení* Polska od Ruska, třebaže Rusko je „národnostní stát“, ale o právu Poláků na svobodu oddělení od Německa mlčí!!! O francouzských socialistech Kautsky v témž článku prohlašuje, že se zpronevěřili internacionalismu, protože chtějí *válkou* dosáhnout svobody Alsaska-Lotrinska. Ale že se němečtí Südekumové a spol. zpronevěřují internacionalismu, když odmítají žádat svobodu oddělení Alsaska-Lotrinska *od Německa*, o tom Kautsky mlčí!

Pojem „národnostní stát“, jehož lze užít jak k označení vztahu Anglie k Irsku, tak k označení vztahu Německa k Polsku, Alsasku aj., Kautsky používá k nepokryté obhajobě sociálšovinismu. „Boj proti anexím“ přeměnil v „*mírový* program“... se šovinisty čili v neslýchané pokrytectví. A v témž článku také opakuje jidáškovsky úlisné řeči* o tom, že „internacionála nikdy nepřestala požadovat souhlas zainteresovaného obyvatelstva při změně státních hranic“. Kdo by však nevěděl, že Südekum a spol. žádají Alsasany a Belgičany, aby „souhlasili“ se svým připojením k Německu, a Austerlitz a spol. Poláky a Srby, aby „souhlasili“ se svým připojením k Rakousku?

A co ruský kautskista Martov? Ten začal v listu gvozděvovců Naš golos (Samara) dokazovat nepopiratelnou pravdu, že ze sebeurčení národů ještě nevyplývá obrana vlasti v imperialistické válce. Ale o tom, že se ruský sociální demokrat zpronevěřuje zásadě sebeurčení, když nepožaduje *svobodu oddělení* pro národy utlačované Velkorusy, o tom Martov mlčí a podává tak ruku ke smíru Alexinským, Gvozděvům, Potresovům a Plechanovům! Martov o tom mlčí i v ilegálním tisku! Pře se s Holanďanem Gorterem, který sice nesprávně odmítá zásadu sebeurčení národů, ale správně ji *aplikuje*, když žádá *politickou nezávislost* pro holandskou Indii a usvědčuje ze zrady socialismu holandské

* Jidášek — postava hamižného farizeje z románu Saltykova-Ščedrina Golovlevské panstvo. *Čes. red.*

oportunisty, kteří jsou proti tomu. Ale nemá chuť polemizovat se svým kolegou tajemníkem Semkovským, který se v letech 1912—1915 jako *jediný* vyslovoval v likvidátorském tisku k této otázce a *odmítal* nejenom právo na oddělení, ale vůbec na sebeurčení.

Cožpak z toho jasně nevyplývá, že Martov „obhazuje“ sebeurčení právě tak pokrytecky jako Kautsky? A že stejně jako on maskuje své přání *smířit se* s šovinisty?

A Trockij? Ten je bezvýhradně *pro* sebeurčení, ale i u něho je to jen planá fráze, protože nepožaduje svobodu oddělení národů, které utlačuje „vlast“ *tohoto* nacionálního socialisty, a mlčí o pokrytectví Kautského a kautskistů!

Takový „boj proti anexím“ je klamáním dělníků, a ne *objasňováním* programu sociálních demokratů, jsou to jen *prázdná slova na papíře*, a ne konkrétní vymezení povinnosti internacionalistů, je to ústupek nacionalistickým předsudkům a zjištěným zájmům („my“ všichni, jak buržoazie, tak i sociálšovinisté, máme „výhody“ z toho, že „naše“ vlast utlačuje jiný národ!), a ne boj proti nacionalismu.

„Mírový program“ sociální demokracie musí spočívat především v odhalování pokrytectví buržoazních, sociálšovinistických a kautskistických frází o míru. To je prvořadé a základní. Jinak budeme chtět nechtět napomáhat *klamání* mas. Náš „mírový program“ vyžaduje, aby nejdůležitější požadavek demokracie v této otázce, tj. odmítání anexí, byl uplatňován v praxi a nejen na papíře, aby sloužil internacionalistické propagandě, a ne nacionalistickému pokrytectví. Proto je třeba masám vysvětlovat, že odmítání anexí čili uznávání sebeurčení je upřímné jedině tehdy, když socialisté *každého* národa požadují svobodu oddělení pro národy utlačované jeho vlastním národem. Jako pozitivní heslo, jež získává masy pro revoluční boj a objasňuje jim revoluční opatření, jež jsou v zájmu dosažení „demokratického“ míru nezbytná, by měla být vytyčena zásada: neplatit státní dluhy.

A konečně musí náš „mírový program“ objasňovat sku-

tečnost, že imperialistické mocnosti a imperialistická buržoazie *nemohou* zabezpečit demokratický mír. Ten *musíme* hledat a musíme o něj usilovat, ale *ne ohlížením se nazpátek* po reakční utopii o *neimperialistickém* kapitalismu či po svazku rovnoprávných národů *za* kapitalismu, nýbrž *zaměřením se do budoucna*, na socialistickou revoluci proletariátu. Ani jediný ze stěžejních demokratických požadavků se nedá ve vyspělých imperialistických státech uskutečnit jen v trochu důslednější a trvalejší podobě jinak než *prostřednictvím* řady revolučních zápasů pod praporem socialismu.

Kdo národům slibuje „demokratický“ mír a zároveň nevyzývá k socialistické revoluci a odmítá za ni bojovat, a to již za války, ten klame proletariát.

*Napsáno mezi 19. únorem
a 7. březnem (3. a 20. březnem) 1916
Otištěno 25. března 1916
v listu Social-demokrat, č. 52*

Podle listu Social-demokrat

D O P I S V Ý B O R U
Z A H R A N I Č N Í
O R G A N I Z A C E¹⁰⁵
S E K C Í M S D D S R

Vážení soudruzi! Nedávno vyšlo 25. (od začátku války *druhé*) číslo listu *Gazeta robotnicza*¹⁰⁶, tiskového orgánu *opozice* polské sociální demokracie, kde byly uveřejněny rezoluce z jejich porady (porady redakčního kruhu)[²⁹¹], schválené už v *červnu* 1915.

Tyto rezoluce jasně ukazují, že polská sociální demokracie *jako organizace* (nemluvíme o jejích jednotlivých členech, z nichž někteří, například Radek, vyvíjejí neobyčejně prospěšnou činnost v německém sociálně demokratickém tisku) *opět zcela* nezásadově kolísá.

Ani slovo proti *kautskismu*, ani slovo o jednoznačném a rozhodném boji proti *oportunismu* jakožto *zdroji a opoře* sociálšovinismu!! Skutečný smysl toho je pouze jeden jediný: ochota začít znovu (jako 3. /16./ 7. 1914 v Bruselu) „koketovat“ s kautskisty¹⁰⁷.

Nejdůležitější (IV.) rezoluci uvedeme v plném znění. Říká se v ní:

Gazeta robotnicza PSD (*opozice*), č. 25 (leden 1916). Rezoluce z porady redakčního kruhu konané 1.—2. června 1915.

*IV. Vztah Sociální demokracie Polska a Litvy k SDDSR*¹⁰⁸.

„Polští revoluční sociální demokraté považují ÚV SDDSR za kolektiv nejrozhodnějších revolučních internacionalistů v Rusku a budou jej politicky podporovat a koordinovat svou činnost s jeho činností, přičemž pověřují zemskou organizaci, aby vůči němu v budoucnosti upravila své organizační vztahy.

Společné revoluční stanovisko polských sociálních demokratů a ústředního výboru v nejpodstatnějších (wytycznych **[stanovených?]**) bodech jejich politiky ukládá sociální demokracii Polska a Litvy povinnost zaujímat i nadále kritický postoj k nepochybnému sklonu jeho taktiky k přehánění (wybujalości **[„bujný“ růst obilí apod.]**).

Ústřední výbor, který si právem přeje zdůraznit jednoznačně nepřátelský postoj proletariátu k **lupičské** politice carismu, prosazuje vzhledem k mimořádně reakční úloze carismu v Evropě a k mimořádnému významu revoluce v Rusku heslo *porážky Ruska*, dostává se tím však do rozporu s metodou internacionalismu, který nepřipouští, aby proletariát spojoval své naděje a úkoly s takovým či onakým výsledkem války, a dokonce poskytuje argumenty německým sociálpatriotům.

Ústřední výbor sice právem zdůrazňuje nezbytnost revoluční akce pro vybudování nové internacionály a právem se ohrazuje proti jakýmkoli pokusům **ututlat** konflikt a znovu dohromady slepit starou zkrachovalou internacionálu, jenže přitom přeceňuje význam mechanického distancování se od všech méně rozhodných sil, které a priori nesouhlasí s jeho stanoviskem, a **zapomíná (przeocza)**, že úkolem revolučního **tábora (obozu)** musí být nikoli tyto síly odrazovat, ale naopak je získávat pro boj s **šarlatánstvím (podváděním)** (szalbierstwem) sociálpatriotismu a přispívat k jejich radikalizaci ostrou kritikou jejich ideové nepevnosti.

Co se týče organizačního výboru (SDDSR), **porada (narada) potvrzuje**, že jeho hlavní **skupina** v Rusku, jako **i jeho publicistický orgán** (ekspozytura literacka) zaujímají sociálpatriotické stanovisko a jeho slabé internacionalistické křídlo nemá sílu ani odvalu se rozejít se sociálpatrioty, a že ústředí organizačního výboru zaujímá pacifistické stanovisko; **porada** soudí, že vztah Sociální demokracie Polska a Litvy k organizačnímu výboru může spočívat jedině v kritice jeho stanoviska, v urychlování

jeho rozkladu (rozkladu) a v izolaci jeho internacionalistických složek, seskupených kolem časopisu Naše slovo, tiskového orgánu, který se významně zasloužil o vyhranění (vykrytalizování) internacionalistických revolučních názorů v řadách SDDSR.

Totéž platí zejména o Bundu, který tvoří jeho (organizačního výboru) složku a jehož stanovisko je ještě zmatečnější směsicí sociálpatriotických i pacifistických, rusofilských i germanofilských sil.“

Polští sociální demokraté zde říkají, že chtějí koordinovat svou činnost s ústředním výborem.

My si však myslíme, že naší bezpodmínečnou povinností je povědět ústřednímu výboru, že nesmí a *nemůže* „koordinovat“ svou činnost s PSD.

Proč?

Protože PSD znovu a znovu, po tisíci a prvé *kolísá* (čili, což je jedno a totéž, taktizuje) v *základní* otázce naší strany. A základní otázkou sociálně demokratického hnutí v Rusku je dnes nepochybně otázka *rozkladu*.

Jsmo v této otázce nesmiřitelní, protože *všechny* zkušenosti sociálně demokratického hnutí v Rusku, zejména z let 1903—1909, ještě víc pak z let 1910—1914 a především z let 1915—1916 nás *přesvědčily* o tom, že jednota s organizačním výborem (anebo, což je totéž, s Čcheidzeho frakcí) dělnickému hnutí *škodí* a *zajišťuje* jeho podřízení buržoazii.

Válka a „gvozděvovština“¹⁰⁹ to nezvratně dokázaly.

A právě v této nejdůležitější, základní, stěžejní otázce polští sociální demokraté znovu a znovu *lavírují*.

O tom, že je válka přesvědčila o nevyhnutelnosti rozkladu a o *chybnosti* jejich taktiky v Bruselu (3. /16./ 7. 1914), neříkají *ani slovo*.

Naopak do rezoluce vložili *větu*, zřejmě speciálně určenou k obhajobě svého nového „bruselského“ přebíhání na stranu organizačního výboru anebo Čcheidzeho. Tato věta zní:

„Ústřední výbor přeceňuje význam mechanického distancování se...“

V tom je podstata. Všechno ostatní jsou jenom řeči. „Přeceňuje-li“ ústřední výbor nezbytnost rozkolu, pak je jasné, že má PSD zítra či pozítří právo *opět* hlasovat pro novou bruselsko-kautskistickou rezoluci o „jednotě“.

Je to všechno stále ta stará „tyszkovština“¹¹⁰, staré kokeťování mezi ústředním a organizačním výborem, staré eklektické (mírně řečeno) využívání jazýčku na váze.

Rozhodně nejsme proti *spolupráci* s PSD ani celkově, ani v zimmerwaldské levici: nehájíme každou *literu* našich rezolucí, ale v otázce 1. *rozkolu v Rusku* a 2. nesmiřitelnosti vůči kautskismu v Evropě *jsme nesmiřitelní*. Považujeme za svou povinnost upozornit všechny soudruhy na *nespolehlivost* polských sociálních demokratů a trvat na tom, aby se ústřední výbor nedal znovu strhnout k opakování „bruselských“ experimentů a aby nedůvěřoval jejich organizátorům a účastníkům.

Se soudružským pozdravem

Výbor zahraniční organizace

*Napsáno v únoru—březnu 1916
Poprvé otištěno roku 1937
v publikaci Leninskij sbornik XXX*

Podle rukopisu

NÁVRH USNESENÍ ÚV SDDSR O ZASTAVENÍ ČASOPISU KOMMUNIST

Není určeno pro tisk:

Vzhledem k tomu, že

1. časopis *Kommunist* založila na přechodnou dobu a na zkoušku federativně složená redakce v době, kdy mezi redakcí ústředního orgánu a ostatní částí redakce prakticky *vůbec žádné* názorové neshody ani v jedné závažné otázce neexistovaly,

2. po vydání dvojčísla 1/2 tohoto časopisu se objevily názorové neshody v tezích o sebeurčení, které podepsali *tři* členové redakce, a

3. při výměně názorů o této otázce vyšly najevo hluboké názorové rozdíly při hodnocení významu demokratických požadavků a minimálního programu *vůbec*,

ústřední výbor se usnáší: konstatovat, že časopis *Kommunist* nemůže dále vycházet, a oznámit, že se *jeho vydávání zastavuje*.

Dále. V zájmu *rozšíření* diskuse o sporných otázkách a v zájmu objasnění těchto otázek před širším okruhem vedoucích stranických pracovníků se ústřední výbor usnáší: požádat *tři* soudruhy, kteří teze podepsali,

o písemné *vysvětlení a zdůvodnění* svých názorových neshod s redakcí ústředního orgánu.

Toto vysvětlení předložit zároveň s odpovědí redakce ústředního tiskového orgánu širšímu okruhu vedoucích stranických pracovníků, aby *definitivně* rozhodli, je-li žádoucí a nezbytné rozvířit kolem toho diskusi v tisku¹¹.

Je mi velice líto, že už *vás* „pořádně omrzelo“ zabývat se touto záležitostí. Ale musím *opakovat*, že mne už taky „po-

řádně omrzelo“ pořád dokola opakovat, že *musím odmítnout* další spolupráci s časopisem *Kommunist*.

Váš plán je bezzásadový a ještě víc *prohlubuje* zmatek. *Pokud neexistují* hluboké principiální rozpory, pak je předání celé záležitosti ústřednímu výboru záludnost nebo intrikánství a každý „Rus“ vás za to odsoudí.

Pokud rozpory existují, pak je třeba říci *toto*: Po vydání dvojčísla 1/2 začali lidé šířit bohapusté hlouposti; *odmítáme* nést za to *odpovědnost*; považujeme za svou povinnost je odhalovat, a *ne* je podporovat. *Jako ústupek* jim ještě navrhneme (viz leták) diskusi v „širším kruhu“ (abychom je neostouzeli v tisku, *neubíjeli* je polemikou).

{Jedině kvůli tomu.}

Pro *Sborník Social-demokrata* máme kromě několika našich článků* Varina + Alexandra + příspěvky dopisovatelů + obžalovací spis (ten jsem já ještě nedostal) + Safarova + Lotyš + Kollontajovou (pravděpodobně).

Japonce¹¹² přivzete jedině proto, abychom *jim* udělali ostudu. Bucharin ať *se zabývá* jedině ekonomickou problematikou.

Radka *nezvěte* (jeho článek je *legální* a v takovéhle podobě teď *vůbec nemá význam*). Budeme muset *bojovat proti jeho* tezím.

To je můj názor. *Kommunist* je *mrtev* a já se nemíním podílet na jeho kříšení.

Alexandrovi (a ruským dělníkům v byru) je třeba celou věc zdůvodnit *principiálně: nebereme* do redakce lidi, kteří bohapustě žvaní a nechtějí se dát poučit a ani se *nenamáhají* vyložit své názory. Je jasné, že nás chtějí *rozeštvat* s PSD a sami se schovat někde v ústraní.

Kommunist odpovídal úkolu *tehdejší* doby: sjednotit všechny *proti* sociálšovinismu a kautskismu.

Dnes máme před sebou *jiný* úkol: *bojovat* proti „imperialistickému *ekonomismu*“.

Salut *Lenin*

* „Autorů“ máme dost pro dva sborníky!

P.S. Proč jste *neodpověděli*, zda jste poslali Suchanovu do *Ženevy*? Posílám materiál pro Grimma.
S překlady tezí to **nevyšlo**.

*Napsáno po 28. březnu
(10. dubnu) 1916*

*Otiskuje se poprvé,
podle rukopisu*

N Á V R H
Ú S T Ř E D N Í H O V Ý B O R U S D D Š R
P R O D R U H O U
S O C I A L I S T I C K O U
K O N F E R E N C I I¹¹³

(*Teze* k 5., 6., 7.a, 7.b a 8. bodu programu, boj za ukončení války, stanovisko k otázkám míru, k parlamentní činnosti, k masovému boji a ke svolání mezinárodního socialistického byra.)

(Mezinárodní socialistická komise při svolávání druhé konference vyzvala organizace, aby tyto otázky prodiskutovaly a zaslaly jí své návrhy. Následující teze jsou odpovědí naší strany na tuto výzvu.)

1. Jako je každá válka jen násilným pokračováním politiky, kterou válčící státy a jejich vládnoucí třídy prováděly po dlouhá léta, ba někdy i desetiletí před válkou, tak může být i mír, kterým každá válka končí, jen souhrnem a zakotvením reálných změn v poměru sil, k nimž došlo v průběhu a v důsledku této války.

2. Dokud základy nynějších, tj. buržoazních společenských vztahů zůstanou nedotčeny, může imperialistická válka skončit jedině imperialistickým mírem, tj. zesílením, rozšířením a vystupňováním útlaku slabých národů a zemí finančním kapitálem, který zcela mimořádně vzrostl nejen před touto válkou, ale i v jejím průběhu. Objektivní obsah politiky, kterou prováděla buržoazie i vlády *obou* velmocenských skupin jak před válkou, tak i v jejím průběhu, směřuje k vystupňování hospodářského útlaku, národnostní poroby a politické reakce. Ať tato válka skončí jakkoli, při zachování buržoazního společenského zřízení nemůže

Удмуртия 4.7.1916

1

2-ая совещ. комитет

(Материалы на рассмотрение совещания: 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100)

(Т.Д.К. одобрил и принял на 2-ой конференции, выслушав доклад о состоянии республики и о работе совещания и о работе совещания. Доклад выслушав и одобжив, не имея возражений на его принятие.)

1. Как известно, в настоящее время республика находится в состоянии крайнего бедствия, вызванного войной, экономическим кризисом и неурожаем. Положение в республике крайне тяжелое, население голодает, экономическая жизнь парализована. Необходимо принять срочные меры к ликвидации кризиса и к восстановлению народного хозяйства.

2. Удмуртия находится в состоянии крайнего бедствия, вызванного войной, экономическим кризисом и неурожаем. Необходимо принять срочные меры к ликвидации кризиса и к восстановлению народного хозяйства. Для этого необходимо: а) организовать работу совещания по ликвидации кризиса; б) организовать работу совещания по восстановлению народного хозяйства; в) организовать работу совещания по ликвидации кризиса и по восстановлению народного хозяйства.

První strana Leninova rukopisu z března 1916
Návrh ústředního výboru SDDSR pro
druhou socialistickou konferenci.
Zmenšeno

Империализм, как высшая
стадия капитализма.

(перевод: очерк).

За последние 15-20 лет, особенно после испано-американской (1898) и афро-бурской (1899-1902) войн, экономическая, а также политическая, империализма старого и нового света все чаще и чаще отъединяется на почве империализма для характеристики переживаемой нами эпохи. В 1902 году в Лондоне и Нью-Йорке вышло в свет сочинение английского экономиста д-ра А. Гобсона: „Империализм“. Вкратце, сделав по поводу зрелищ буржуазного социаль-реформизма и пацифизма — однородной, в сущности, с теоретической позицией Гобсона марксиста К. Каутского, — даю очень кратко и обстоятельное описание современного экономического и политического особенностей империализма. В 1910 году в Веймаре вышло в свет сочинение австрийского марксиста Рудольфа Гильфердинга: „Финансовый капитализм“ (рус.

První strana Leninova rukopisu
Imperialismus jako nejvyšší stadium
kapitalismu z roku 1916

Zmenšeno

být mír ničím jiným než stabilizováním této zhoršené hospodářské a politické situace mas.

Připouštět, že imperialistická válka může vyústit v demokratický mír, znamená v teorii nahrazovat historickou analýzu politiky prováděné před válkou a během ní vulgárními frázemi a v praxi to znamená klamat lidové masy, zamlžovat jejich politické vědomí, zastírat a přikrášlovat skutečnou politiku vládnoucích tříd, které při přípravách budoucího míru zatajují před masami to hlavní, že demokratický mír není možný bez řady revolucí.

3. Socialisté neodmítají boj za reformy. Musí například i dnes hlasovat v parlamentech pro jakékoli, byť i nepatrné zlepšení situace mas, za zvýšení podpor obyvatelstvu oblastí zpustošených válkou, za zmírnění národnostního útlaku atd. Ale propagovat reformy jako řešení otázek, které vzhledem k dějinám i k reálné politické situaci musí být řešeny revolučně, to jsou obyčejné buržoazní lži. A právě takové otázky nastolila nynější válka. Jsou to základní otázky imperialismu, tj. otázky samotné existence kapitalistické společnosti, otázky oddálení krachu kapitalismu novým rozdělením světa, odpovídajícím novému poměru sil mezi „velmocemi“, které se v posledních desetiletích rozvíjely nejenom překvapivě rychle, ale, což je zvláště důležité, i velmi nerovnoměrně. Skutečná politická činnost, která dokáže změnit vzájemný poměr společenských sil a nejenom klamat masy řečmi, je dnes možná pouze v jedné ze dvou podob: buď pomáhat „své“ národní buržoazii olupovat cizí země (a nazývat tuto pomoc „obranou vlasti“ či „záchranou země“), nebo pomáhat socialistické revoluci proletariátu, tj. podporovat a podněcovat nespokojenost lidu, jež se začíná projevovat ve všech válčících zemích, napomáhat propukávajícím stávkám a demonstracím atd., rozšiřovat a vystupňovat tyto zatím ještě slabé projevy revolučního boje mas ve všeobecný nápor proletariátu směřující ke svržení buržoazie.

Právě tak jako dnes všichni sociálšovinisté klamou lid

tím, že před ním skutečnou, tj. imperialistickou politiku kapitalistů, v níž se pokračuje i za nynější války, zastírají pokryteckými frázemi o „nečestném“ napadení a „čestné“ obraně té či oné skupiny kapitalistických dravců, právě tak slouží výlučně ke klamání lidu fráze o budoucím „demokratickém míru“, údajně připravovaném kapitalisty a diplomaty už nyní tak, že bude možné „jednoduše“ anulovat „nečestné“ napadení a obnovit „čestné“ vztahy místo toho, aby dál pokračovala, rozvíjela se a upevňovala táž imperialistická politika, tj. politika finančního olupování, drancování kolonií, národnostního útlaku, politické reakce a dalšího zostřování kapitalistického vykořisťování. Kapitalisté a jejich diplomaté dnes potřebují právě takové „socialistické“ přisluhovače buržoazie, kteří by lid dezorientovali, ohlupovali a chlácholili frázemi o „demokratickém míru“, zastírali jimi skutečnou politiku buržoazie, zabraňovali masám, aby si jasně uvědomily její podstatu, a odvrátili je od revolučního boje.

4. Právě takovýmto podvodem a pokrytectvím buržoazie je program „demokratického“ míru, jehož sestavováním se dnes zabývají nejvýznačnější představitelé II. internacionály. Tak například Huysmans na sjezdu v Arnhemu¹¹⁴ a Kautsky v Neue Zeit^[224] jako jedni z nejautoritativnějších a nejoficiálnějších „teoretických“ představitelů této internacionály zformulovali následující program: upustit od revolučního boje do té doby, než imperialistické vlády uzavřou mír, a zatím jen slovy zavrhnout anexy a kontribuce, požadovat sebeurčení národů, demokratizaci zahraniční politiky, smírcí soudy k projednávání konfliktů mezi státy, odzbrojení, Spojené státy evropské¹¹⁵ atd. atd.

Skutečný politický význam tohoto „mírového programu“ zvláště názorně objasnil Kautsky, když na důkaz „jednomyslnosti internacionály“ v této otázce uvedl fakt, že konference v Londýně (únor 1915) a ve Vídni (duben 1915) jednomyslně schválily hlavní bod tohoto programu, tj. „samostatnost národů“. Kautsky tak otevřeně před celým

světem sankcionoval vědomé klamání lidu sociálšovinisty, kteří spojují formální, pokrytecké, k ničemu nezavazující a nesměřující uznávání „samostatnosti“ čili sebeurčení národů s podporou „své“ vlády v imperialistické válce, třebaže *obě dvě* strany vedou tuto válku *tak*, že soustavně porušují „samostatnost“ slabých národů a *usilují* o upevnění a rozšíření nadvlády nad nimi.

Objektivní význam tohoto nejrozšířenějšího „mírového programu“ spočívá ve snaze prohloubit závislost dělnické třídy na buržoazii „usmiřováním“ dělníků pouštějících se do revolučního boje se svými šovinistickými vůdci, zastíráním hloubky krize socialismu v zájmu toho, aby se socialistické strany vrátily k předválečnému stavu, který způsobil, že většina vůdců přešla na stranu buržoazie. Tato „kautskistická“ politika je pro proletariát o to nebezpečnější, že se maskuje libivými frázemi a provádí se nejen v Německu, ale i v ostatních zemích. Tak například v Anglii prosazuje tuto politiku většina vůdců; ve Francii Longuet, Pressemane a jiní; v Rusku Axelrod, Martov, Čcheidze a jiní; Čcheidze přitom zastírá šovinistickou ideu „obranu země“ v nynější válce slovy o „záchraně země“, na jedné straně v rozhovorech schvaluje Zimmerwald, ale na druhé straně v oficiálním prohlášení frakce vychvaluje proslulý Huysmansův projev v Arnhemu^[324] a ani z tribuny dumy, ani v tisku de facto nic nenamítá proti účasti dělníků ve výborech pro řízení válečného průmyslu a dál přispívá do novin, které tuto účast schvalují. V Itálii uskutečňuje podobnou politiku Treves: viz pohružky ústředního orgánu Italské socialistické strany, listu *Avanti!*¹¹⁶ z 5. 3. 1916^[280], že odhalí pravou tvář Trevese a dalších „reformistů-posibilistů“ a že prozradí, „kdo vynaložil veškeré úsilí na to, aby zabránil vedení strany a Oddinovi Morgarimu rozvíjet akci ve prospěch zimmerwaldského sdružení a vytvoření nové internacionály“ atd. atd.

5. Nejdůležitější „otázkou míru“ je dnes otázka anexí. A právě v této otázce se nejzřetelněji projevuje jak pokry-

tectví, které mezi socialisty nyní převládá, tak i úkoly opravdu socialistické propagandy a agitace.

Musíme objasnit, co je to vlastně anexe a proč a jak mají socialisté proti anexím bojovat. Za anexi nelze považovat *jakékoli* připojení „cizího“ území, protože socialisté jsou, obecně vzato, pro odstranění hranic mezi národy a pro vytváření větších státních celků; za anexi nelze považovat ani každé porušení statu quo — to by bylo značně reakční a znamenalo by to výsměch základním pojmům historické vědy; a za anexi nelze považovat ani *jakékoli* vojenské připojení, protože socialisté nemohou zavrhnout násilí a války, jež jsou v zájmu většiny obyvatelstva. Za anexi je třeba považovat jedině připojení cizího území *proti vůli* jeho obyvatelstva. Jinými slovy, pojem anexe je nedílně spjat s pojmem sebeurčení národů.

Avšak v nynější válce právě proto, že *obě* skupiny válčících mocností vedou válku imperialistickou, se nutně muselo stát a také se stalo to, že buržoazie i sociálšovinisté horlivě „bojují“ proti anexím, kterých se dopouští nebo dopustil nepřátelský stát. Je jasné, že takovýto „boj proti anexím“ a takováto „jednomyslnost“ v otázce anexí je vyložené pokrytectví. Je jasné, že *anexionisty* jsou *ve skutečnosti* jak francouzští socialisté, kteří obhajují válku o Alsasko-Lotrinsko, tak němečtí socialisté, kteří nepožadují pro Alsasko-Lotrinsko, německé Polsko atd. svobodu oddělení od Německa, stejně jako ruští socialisté, kteří označují za „záchranu země“ válku za nové zotročení Polska carismem a žádají jeho připojení k Rusku ve jménu „míru bez anexí“ atd. atd.

Aby boj proti anexím nebyl pokrytectvím nebo jen planou frází, aby skutečně vychovával masy v duchu internacionalismu, je třeba tuto otázku formulovat tak, aby masy pochopily, že jsou klamány v souvislosti s anexemi, a ne aby před nimi bylo toto klamání zastíráno. Nestačí, aby socialisté jednotlivých národů slovy uznávali rovnoprávnost národů nebo se zaříkali, dušovali a zapřísahali,

že jsou proti anexím. Je zapotřebí, aby socialisté jednotlivých národů žádali okamžitou a bezpodmínečnou *svobodu oddělení* pro kolonie a národy utlačované *jejich vlastní* „vlastí“.

Bez splnění této podmínky zůstane i v zimmerwaldském manifestu^[284] uznání sebeurčení národů a zásad internacionalismu v nejlepším případě jen mrtvou literou.

6. „Mírový program“ socialistů, stejně jako jejich program „boje za ukončení války“, musí především odhalit lži o „demokratickém míru“, o mírumilovných snahách válčících zemí atd., s nimiž se nyní k lidu obracejí demagogičtí ministři, pacifističtí buržoové i sociálšovinisté a kautskisté všech zemí. Každý „mírový program“ je pouhým klamáním lidu a pokrytectvím, pokud se nesnaží přesvědčit masy především o nevyhnutelnosti revoluce a o nezbytnosti podporovat, posilovat a rozvíjet šířící se revoluční boj mas (projevy rozhořčení, protesty, sbratřování v zákopech, stávky, demonstrace, dopisy příbuzným z fronty, například ve Francii, aby neupisovali válečnou půjčku atd. atd.).

Povinností socialistů je podporovat, rozšiřovat a prohlubovat každé hnutí lidu za ukončení války. Tuto povinnost však ve skutečnosti plní jenom socialisté, kteří podobně jako Liebknecht vyzývají z parlamentní tribuny vojáky, aby složili zbraně, a kteří propagují revoluci, přeměnu imperialistické války v občanskou válku za socialismus.

Jako pozitivní heslo získávající masy pro revoluční boj a objasňující nezbytnost revolučních kroků k zajištění „demokratického“ míru je třeba vytyčit heslo Odmítnout placení státních dluhů!

Nestačí, že zimmerwaldský manifest se o revoluci nepřímo zmiňuje, když mluví o tom, že dělníci mají přinášet oběti ne pro cizí, ale pro své vlastní zájmy. Je třeba masám jasně a přesně vytyčit jejich cestu. Je třeba jim ukázat, kam mají jít a proč. Je pochopitelné, že masové revoluční akce, které se úspěšně rozvíjejí za války, mohou vést jediné k přeměně imperialistické války v občanskou válku za so-

cialismus, a tajit to před masami by bylo škodlivé. Naopak bychom je měli na tento cíl od samého začátku jednoznačně orientovat, i když se jeho dosažení může zprvu zdát nesmírně obtížné. Nestačí říci, jak bylo řečeno v zimmerwaldském manifestu, že „kapitalisté lžou, když mluví o obraně vlasti“ v této válce, a že dělníci nemají při svém revolučním boji brát ohled na vojenskou situaci své země; je třeba říci naplno, co je tu řečeno jen v náznacích, že totiž lžou nejenom kapitalisté, ale i sociálšovinisté a kautskisté, když připouštějí pro nynější, imperialistickou válku užívání pojmu obrana vlasti; že revoluční akce se během války nemohou rozvíjet bez nebezpečí porážky „vlastní“ vlády a že každá porážka vlády v reakční válce usnadňuje revoluci, která jediná může přinést trvalý a demokratický mír. A konečně je třeba lidu povědět, že pokud sám nevytvoří ilegální organizace a tisk nepodléhající válečné cenzuře, tj. tisk ilegální, není myslitelná účinná podpora začínajícího revolučního boje, jeho další rozvíjení, kritika jeho jednotlivých kroků, náprava jeho chyb, jeho soustavné rozšiřování a zostřování.

7. Pokud jde o parlamentní boj (Aktion) socialistů, je třeba mít na zřeteli, že zimmerwaldská rezoluce nejen vyslovuje sympatie pěti sociálně demokratickým poslancům Státní dumy, členům naší strany, kteří byli odsouzeni do vyhnanství na Sibiř, ale že také schvaluje jejich taktiku. Není možné uznávat revoluční boj mas a přitom se smiřovat s výhradně legální činností socialistů v parlamentech. To vede jediné k oprávněné nespokojenosti dělníků, k jejich odklonu od sociální demokracie a příklonu k protiparlamentnímu anarchismu nebo syndikalismu. Jsme povinni jasně a zřetelně říci, že sociální demokraté musí využívat svého postavení v parlamentě nejen k pronášení projevů, nýbrž i k všestranné podpoře ilegální organizace a revolučního boje dělníků mimo parlament, a že masy musí prostřednictvím své ilegální organizace samy kontrolovat tuto činnost svých vůdců.

8. Otázka svolání mezinárodního socialistického byra souvisí se stěžejní a zásadní otázkou, je-li možná jednota mezi starými stranami a II. internacionálou. Každý krok mezinárodního dělnického hnutí kupředu, po cestě vytyčené v Zimmerwaldu, ukazuje stále jasněji, že stanovisko zimmerwaldské většiny je nedůsledné: na jedné straně se politika starých stran a II. internacionály ztotožňuje s *buržoazní* politikou v dělnickém hnutí, s politikou prosazující zájmy buržoazie, a ne zájmy proletariátu (to platí například o formulaci zimmerwaldského manifestu, že „kapitalisté“ lžou, když mluví o „obraně vlasti“ v této válce, a pak o řadě ještě jasnějších prohlášení v oběžníku [295], který vydala Internationale Sozialistische Kommission 10. 2. 1916¹¹⁷); na druhé straně se Internationale Sozialistische Kommission bojí roztržky s mezinárodním socialistickým byrem a oficiálně slibuje, že jakmile se byro znovu sejde, bude tato komise rozpuštěna¹¹⁸.

Konstatujeme, že se o takovém slibu v Zimmerwaldu nejen nehlasovalo, ale ani se o něm nejednalo.

Půlrok, který od Zimmerwaldu uplynul, dokázal, že činnost v duchu Zimmerwaldu — čímž nemyslíme plané řeči, ale jen činy — je na celém světě *fakticky* spjata s prohlubováním a rozrůstáním rozkolu. V Německu se ilegální proklamace proti válce vydávají v rozporu s usneseními strany čili směřují k rozkolu. Když poslanec Otto Rühle²⁹², nejbližší spolupracovník K. Liebknechta, veřejně prohlásil, že už de facto existují dvě strany, jedna pomáhající buržoazii a druhá bojující proti ní, mnozí mu, včetně kautskistů, spílali, ale nikdo jeho tvrzení nevyvrátil. Ve Francii se člen socialistické strany Bourderon rozhodně staví proti rozkolu, ale zároveň své straně navrhuje takovou rezoluci — odmítat ústřední výbor strany a parlamentní frakci (désapprouver Comm. Adm. Perm. a Gr. Parl.*) —, jejíž schválení zcela určitě a okamžitě, kdyby byla přijata,

* Viz poznámku na s. 256. *Čes. red.*

vedlo k rozkolu. V Anglii člen ILP T. Russel Williams^[337] na stránkách umírněného listu Labour Leader otevřeně uznává, že rozkol je nevyhnutelný, a nachází podporu v dopisech místních funkcionářů. Snad ještě poučnější je příklad Ameriky, protože dokonce i v této neutrální zemi se už projevil dva nesmiřitelně protichůdné proudy v socialistické straně: jednak přívrženci tzv. „preparadness“*, tj. války, militarismu a marinismu, jednak takoví socialisté jako Eugen Debs, někdejší kandidát socialistické strany na úřad prezidenta, který právě ve spojitosti s válkou veřejně propaguje občanskou válku za socialismus.

Ve skutečnosti už na celém světě došlo k rozkolu, projevila se už dvě zcela nesmiřitelná politická stanoviska dělnické třídy k válce. Zavírat před tím oči není možné, to vede jen k matení dělnických mas, k zatemňování jejich vědomí, k znesnadnění onoho revolučního boje mas, s nímž všichni zimmerwaldovci oficiálně souhlasí, k zesílení vlivu oněch vůdců, které Internationale Sozialistische Kommission v oběžníku z 10. 2. 1916 veřejně obviňuje, že masy „dezorientují“ a připravují „spiknutí“ („Pakt“) *proti* socialismu.

Sociálšovinisté a kautskisté všech zemí budou usilovat o obnovení zkrachovaného mezinárodního socialistického byra. Úkolem socialistů je vysvětlovat masám, že se nutně musí rozejít s těmi, kdo pod praporem socialismu provádějí buržoazní politiku.

Napsáno koncem února—v březnu 1916

Otištěno 22. dubna 1916 v publikaci

Bulletin. Internationale Sozialistische

Kommission zu Bern, č. 4

Rusky poprvé otištěno 10. června 1916

v listu Social-demokrat, č. 54/55

Podle rukopisu

* — připravenost. Čes. red.

ROZKOL, NEBO ROZKLAD ?

Tak formuloval otázku Social-demokrat už ve svém 35. čísle*^[33], když se snažil aplikovat na Sociálně demokratickou stranu Německa hlavní myšlenky manifestu o válce^[292], který vydal ústřední výbor naší strany. Nyní se podívejme, jak tento závěr potvrzují *fakta***.

Sociálně demokratická strana Německa je očividně v rozkladu. Pro rozkol se kromě skupiny Internacionalističtí socialisté Německa (ISD)¹¹⁹, která *důsledně* bojuje proti pokryteckým kautskistům, *otevřeně* vyslovil nejbližší spolupracovník K. Liebknechta, *Otto Rühle*^[294]. Vorwärts mu nedovedl oponovat jediným seriózním nebo poctivým argumentem. V Německu jsou ve skutečnosti *dvě* dělnické strany.

V Anglii vystoupil T. Russel Williams^[337] dokonce v umírněném, pacifistickém listu Labour Leader (ústředním orgánu Nezávislé labouristické strany) a na jeho podporu se ozvaly četné hlasy místních funkcionářů. Ve smířlivém pařížském listu Naše slovo se soudruh *Ornatskij*^[106], který si získal velké zásluhy internacionalistickou činností v Anglii, vyslovil pro okamžitý rozkol v tamější straně. Pokud jde o nás, ani nemusíme podotýkat, že plně souhlasíme s *Ornatským* v jeho polemice s *F. Rotštejnem* ^[88, 89], spolupracovníkem časopisu *Kommunist*, jenž zaujal kautskistické stanovisko.

Ve Francii je zapřisáhlým odpůrcem rozkolu Bourderon, *nicméně*... předkládá stranickému sjezdu rezoluci^[144]

* Sebrané spisy 26, Praha 1986, s. 120—127. *Red.*

** Tamtéž, s. 41—48. *Red.*

otevřeně odmítající jak ústřední výbor strany, tak i parlamentní frakci! Schválení této rezoluce by vedlo k okamžitému rozkolu ve straně.

V Americe je „socialistická strana“ formálně jednotná. Ve skutečnosti však někteří její členové, jako Russel a jiní, propagují „připravenost“, jsou pro válku, pro armádu a válečné námořnictvo. Jiní, jako Eugen Debs, kandidát této strany na úřad prezidenta, otevřeně propagují *občanskou válku* „v případě“, že dojde k imperialistické válce, či přesněji řečeno v souvislosti s touto válkou.

V celém světě dnes fakticky existují dvě strany. A také internacionály jsou už dnes fakticky dvě. A i když se to zimmerwaldská většina bojí přiznat, sní o jednotě se sociálsťovinisty a vyslovuje ochotu se o ni zasloužit, tato „zbožná přání“ zůstanou ve skutečnosti jen a jen přáními a dokladem ideové nedůslednosti a nerozhodnosti. Vědomí zaostává za bytím.

*Napsáno v únoru—dubnu 1916
Poprvé otištěno roku 1931
v publikaci Leninskij sbornik XVII*

Podle rukopisu

O N Ě M E C K Ě M
A N E N Ě M E C K Ě M
Š O V I N I S M U¹²⁰

Jak je známo, německým šovinistům se podařilo ovlivnit většinu vůdců a funkcionářů takzvané sociálně demokratické, ve skutečnosti však dnes už nacionálně liberální dělnické strany. Do jaké míry můžeme totéž tvrdit o neněmeckých šovinistech, jako jsou páni Potresovové, Levičtí a spol., to uvidíme dále. Nyní si musíme blíže všimnout právě německých šovinistů a v zájmu spravedlnosti k nim přiřadit i Kautského, ačkoli například P. B. Axelrod ve své německé brožuře^[133] velice horlivě, avšak zcela neprávem Kautského obhajuje a vydává ho za „internacionalistu“.

K charakteristickým rysům německého šovinismu patří to, že „socialisté“ — socialisté v uvozovkách — mluví o nezávislosti jiných národů, ale o těch, které utlačuje jejich vlastní národ, mlčí. Nezáleží ani tolik na tom, zda se o tom mluví otevřeně nebo zda ti, kdo to říkají, se přitom hájí, ospravedlňují a všelijak maskují.

Němečtí šovinisté, k nimž patří i Parvus, vydávající plátek pod názvem Die Glocke, kam přispívá Lensch, Haenisch, Grunwald a celý ten spolek „socialistických“ přísluhovačů německé imperialistické buržoazie, velmi mnoho a ochotně mluví například o nezávislosti národů utiskovaných Anglií. O hanebném, násilnickém, reakčním atd. hospodaření Anglie v jejích koloniích dnes ze všech sil křičí jak němečtí sociálšovinisté — tj. socialisté slovy a šovinisté skutky —, tak i všechen německý buržoazní tisk. O osvobozeneckém hnutí v Indii píší dnes německé noviny v jednom kuse se škodolibostí, s nadšením a u vytržení.

Příčiny této škodolibosti německé buržoazie není těžké

pochopit; dělá si totiž naděje, že se její vojenská situace zlepší, když bude v Indii rozněcovat nespokojenost a pobouření proti Anglii. Jsou to samozřejmě naděje velice naivní, neboť skutečně ovlivňovat život mnohamiliónového a velmi svébytného národa zvenčí, z dálky, cizím jazykem a navíc nesystematicky, jen příležitostně a pouze po dobu války je sotva reálné, prakticky je to vůbec nereálné. Německé imperialistické buržoazii tu však nejde o to ovlivnit události v Indii, ale spíš o to, aby sama sebe uklidnila a oklamala německý lid, odpoutala jeho pozornost od vnitřních problémů a upozornila jej na vnější.

Přesto se nám při této příležitosti vnucuje obecná teoretická otázka: Z čeho pramení tyto falešné úvahy a jaký je nejspolehlivější, zaručeně účinný prostředek k odhalení pokrytectví německých imperialistů? Neboť správná teoretická odpověď na otázku, v čem spočívá faleš, vždycky přispěje k odhalení pokrytců, kteří se z naprosto pochopitelných důvodů snaží svou licoměrnost skrývat, zastírat ji, halit ji do honosného hávu frází nejrůznějšího druhu a obsahu, až po fráze o internacionalismu. K internacionalismu se slovy hlásí jak Lenschové, tak i Südekumové i Scheidemannové, všichni tito agenti německé buržoazie, kteří jsou bohužel členy takzvané „sociálně demokratické“ strany Německa. Lidi však musíme posuzovat nikoli podle jejich slov, ale podle jejich skutků. To je dávno známé. Kdo by v Rusku posuzoval pány Potresovy, Levické, Bulkiny a spol. podle jejich slov? Samozřejmě nikdo.

Podstata neupřímnosti německých šovinistů spočívá v tom, že sice velmi hlasitě ujišťují, že jsou pro nezávislost národů utlačovaných jejich válečným nepřítelem, tj. Anglií, avšak skromně a mnohdy až přespříliš skromně mlčí o nezávislosti národů utlačovaných *jejich vlastním* národem.

Vezměte například Dány. Když se Prusko rozhodlo anektovat Šlesvicko, zabralo přitom, jak to dělají všechny „velmoci“, i část území s dánským obyvatelstvem. Porušení práv tohoto obyvatelstva bylo tak zjevné, že když Rakous-

ko odstoupilo na základě pražského míru z 23.—30. srpna 1866 Prusku svá „práva“ na Šlesvicko, bylo v mírové smlouvě zakotveno, že se má obyvatelstvu severních oblastí Šlesvicka umožnit, aby svobodným hlasováním rozhodlo o tom, zda se chce připojit k Dánsku, a aby bylo k Dánsku připojeno teprve po kladné odpovědi. Prusko však tento požadavek nesplnilo a v roce 1878 si vymohlo zrušení této pro ně „nepříjemné“ podmínky.

B. Engels, kterého znepokojoval šovinismus velmocenských národů, důrazně upozorňoval na to, že Prusko porušuje práva tohoto malého národa¹²¹. Dnešní němečtí sociálšovinisté sice slovy uznávají sebeurčení národů, jako je slovy uznává i Kautsky, ale ve skutečnosti nikdy neprováděli a neprovádějí důslednou a radikální demokratickou agitaci za osvobození utlačovaných národů, jakmile jsou utlačovány jejich „vlastním“ národem. A v tom je právě „zakopaný pes“. V tom je podstata otázky šovinismu a jeho pranýřování.

U nás se často vtipkovalo o tom, že prý si list Ruskoje znamja*¹²² velmi často počínal jako pruský prapor. Jenže ono nejde jen o Ruskoje znamja, protože v zásadě stejném duchu jako Lensch, Kautsky a spol. u nás uvažují i páni Potresovové, Levičtí a spol. Jen například zalistujte v likvidátorském listu Rabočeje utro, a najdete tam úplně stejné „pruské“, či přesněji řečeno, mezinárodně šovinistické argumenty a způsoby uvažování! Šovinismus zůstává šovinismem, ať má jakoukoli národní značku, ať se maskuje jakýmikoli frázemi pacifistického ražení.

Voprosy strachovanija, č. 5 (54)
31. května 1916

Podle rukopisu

* Ruský prapor. *Čes. red.*

IMPERIALISMUS
JAKO NEJVYŠŠÍ STADIUM
KAPITALISMU¹²³

(POPULÁRNÍ POJEDNÁNÍ)

Napsáno v lednu—červnu 1916

Poprvé otištěno v polovině roku 1917

*jako brožura ve vydavatelství Žizň i znanije
v Petrohradě, předmluva k francouzskému a německému
vydání poprvé otištěna v roce 1921 v časopisu Kommunističeskij
internacional, č. 18*

*Podle rukopisu porovnaného s textem brožury,
předmluva k francouzskému a německému
vydání podle textu časopisu*

Н. ЛЕНИНЪ (ВЛ. ИЛЬИНЪ).

ИМПЕРІАЛИЗМЪ, КАКЪ НОВЪЙШІЙ ЭТАПЪ КАПИТАЛИЗМА.

(Популярный очеркъ)

СКЛАДЪ ИЗДАНІЯ:

Книжный складъ и магазинъ „Жизнь и Знаніе“
Петроградъ, Поварской пер., 2, кв. 9 и 10. Тел. 227—42
1917 г.

Obálka knihy V. I. Lenina z roku 1917 Imperialismus jako
nejvyšší stadium kapitalismu

Zmenšeno

PŘEDMLUVA

Brožuru, kterou čtenářům předkládám, jsem napsal na jaře roku 1916 v Curychu^[30]. V tamějších pracovních podmínkách jsem pochopitelně měl určitý nedostatek francouzské a anglické literatury a zvláště velký nedostatek literatury ruské. Nicméně hlavní anglické práci o imperialismu, knize J. A. Hobsona^[202], jsem věnoval veškerou pozornost, jakou tato práce podle mého přesvědčení zasluhuje.

Brožura byla psána s ohledem na carskou cenzuru. Proto jsem byl nucen nejen se co nejpřísněji omezit na výhradně teoretický — hlavně ekonomický — rozbor, nýbrž i formulovat těch několik nezbytných politických připomínek nanejvýš obezřetně, v narážkách, v ezopském jazyce, v onom proklatém ezopském jazyce, k němuž se za carismu museli uchýlovat všichni revolucionáři, jakmile se chopili pera, aby napsali „legální“ dílo.

Člověku je zatěžko číst dnes, ve dnech svobody, tato místa, jež jsou v brožuře zkomolená, zestručněná s ohledem na carskou cenzuru a vtěsnaná do přísně vymezeného rámce. O tom, že imperialismus je předvečerem socialistické revoluce, že sociálšovinismus (socialismus slovy, šovinismus skutky) je vyslovenou zradou socialismu, vysloveným přechodem na stranu buržoazie, že tento rozkol dělnického hnutí souvisí s objektivními podmínkami imperialismu apod., jsem musel mluvit jazykem „otroků“, a čtenáře, jenž se o tuto otázku zajímá, jsem nucen odkázat na připravované nové vydání mých statí z let 1914—1917^[31], napsaných v cizině. Zejména bych chtěl upozornit na jed-

no místo na straně 119—120* ; abych způsobem pro cenzuru nezávadným čtenáři objasnil, jak kapitalisté a sociálšovinisté, kteří k nim přeběhli (proti nimž Kautsky tak nedůsledně bojuje), nestydatě lžou, když mluví o anexích, jak bezostyšně *zastírají* anexe kapitalistů *své* země, byl jsem nucen zvolit za příklad... Japonsko! Pozorný čtenář snadno dosadí místo Japonska Rusko, místo Koreje Finsko, Polsko, Kuronsko, Ukrajinu, Chivu, Bucharu, Estonsko a ostatní oblasti, jež nejsou osídleny velkoruským obyvatelstvem.

Doufám, že moje brožura přispěje k pochopení základní ekonomické otázky, bez jejíhož prostudování nelze vůbec porozumět nynější válce a nynější politice, tj. otázky, jaká je ekonomická podstata imperialismu.

Petrohrad 26. dubna 1917

Autor

* Viz tento svazek, s. 438. *Red.*

PŘEDMLUVA K FRANCOUZSKÉMU A NĚMECKÉMU VYDÁNÍ¹²⁴

I

Jak uvádím v předmluvě k ruskému vydání^[38], tato knížka byla napsána roku 1916 s ohledem na carskou cenzuru. Nemohu v současné době přepracovat celý text a nebylo by to snad ani účelné, neboť hlavním úkolem knihy bylo a je vyložit na základě souhrnných údajů nesporné buržoazní statistiky a na základě toho, co připustili buržoazní vědci všech zemí, jaký byl na počátku 20. století, v předvečer první světové imperialistické války *celkový obraz* světového kapitalistického hospodářství, pokud jde o jeho mezinárodní vztahy.

Pro mnohé komunisty ve vyspělých kapitalistických zemích bude do jisté míry dokonce užitečné, když se na příkladu této *z hlediska carské cenzury legální* knížky přesvědčí, že je možné — a také nutné — využít i těch nepatrných zbytků legality, které ještě komunistům zbývají dejme tomu v dnešní Americe nebo Francii po nedávném zatčení téměř všech komunistů, aby byla objasněna celá faleš sociálpacifistických názorů a nadějí vkládaných ve „světovou demokracii“. Nejnutnější vysvětlivky k této cenzurou ovlivněné knížce se pokusím uvést v této předmluvě.

II

V knížce dokazuji, že válka v letech 1914—1918 byla na obou stranách válkou imperialistickou (tj. dobyvačnou, utlačovatelskou a loupeživou), válkou za rozdělení světa,

za rozdělení a znovurozdělení kolonií, „sfér vlivu“ finančního kapitálu atd.

Neboť důkaz o skutečné sociální či přesněji skutečné třídní povaze války nelze samozřejmě najít v diplomatických dějinách války, nýbrž v rozboru *objektivní* situace vládnoucích *tříd* ve *všech* válčících státech. Abychom mohli tuto objektivní situaci vylíčit, nesmíme zůstat jen u příkladů a jednotlivých údajů (při nesmírné složitosti jevů společenského života se vždycky dá najít libovolný počet příkladů nebo jednotlivých údajů k potvrzení jakékoli teze), nýbrž musíme bezpodmínečně vycházet ze *souhrnných* údajů o *základech* hospodářského života ve *všech* válčících státech a na *celém* světě.

Právě takové nepopíratelné souhrnné údaje jsem uvedl v přehledu *rozdělení světa* v letech 1876 a 1914 (kapitola VI) a rozdělení *železniční sítě* na celém světě v letech 1890 a 1913 (kapitola VII). Železnice jsou důsledkem činnosti základních odvětví kapitalistického průmyslu, kamenouhelného a kovodělného, důsledkem a nejnázornějším ukazatelem rozmachu světového obchodu a buržoazně demokratické civilizace. Spojení železnic s velkovýrobou, s monopoly, syndikáty, kartely, trasty, bankami a s finanční oligarchií je vyloženo v předchozích kapitolách knihy. Nerovnoměrné rozložení železniční sítě a její nerovnoměrný vývoj jsou důsledky novodobého, monopolistického kapitalismu ve světovém měřítku. A tyto důsledky dokazují, že *dokud* existuje soukromé vlastnictví výrobních prostředků, jsou imperialistické války na *této* hospodářské základně naprosto nevyhnutelné.

Budování železnic je považováno za něco prostého a samozřejmého, za důkaz demokracie, kultury a civilizace; to je názor buržoazních profesorů, placených za příkrášlování kapitalistického otroctví, a maloburžoazních šosáků. Ve skutečnosti kapitalistické vztahy, které tisícerými pouty spojují tyto podniky se soukromým vlastnictvím výrobních prostředků vůbec, přeměnily výstavbu železnic v prostře-

dek útisku *miliardy* lidí (kolonie plus polokolonie), tj. více než poloviny obyvatelstva světa v závislých zemích a námezdních otroků kapitálu v „civilizovaných“ zemích.

Soukromé vlastnictví založené na práci malovýrobce, volná konkurence, demokracie — všechna tato hesla, kterými kapitalisté a jejich tisk klamou dělníky a rolníky, už dávno patří minulosti. Kapitalismus přerostl ve světový systém koloniálního útlaku a finančního potlačování obrovské většiny obyvatelstva světa hrstkou „vyspělých“ zemí. A o tuto „kořist“ se navzájem dělí dva nebo tři světovládání, po zuby ozbrojení lupiči (Amerika, Anglie a Japonsko), kteří strhávají do *své* války za rozdělení *své* kořisti celý svět.

I I I

Brestlitevský mír¹²⁵ nadiktovaný monarchistickým Němcem a potom mnohem brutálnější a ještě nečestnější versailleský mír¹²⁶ nadiktovaný „demokratickými“ republikami, Amerikou a Francií stejně jako „svobodnou“ Anglií, prokázal lidstvu velmi užitečnou službu, neboť strhl masku prodejným řemeslným pisálkům sloužícím imperialismu i reakčním šosákům, kteří se vydávali za pacifisty a socialisty, opěvovali „wilsonismus“¹²⁷ a dokazovali, že mír i reformy jsou za imperialismu možné.

Desetimilióny mrtvých a zmrzačených jako následek války, války vedené o to, která skupina finančních lupičů, zda anglická či německá, má dostat větší kořist, a tyto dvě následující „mírové smlouvy“ otvírají neobyčejně rychle oči miliónům a desetimiliónům zakřiknutých, zdeptaných, oklamaných a buržoazií obalamucených lidí. Ve válkou zpusťšeném světě tedy narůstá světová revoluční krize, která ať projde sebedelšími a sebesvícelnějšími peripetemi, nemůže skončit jinak než proletářskou revolucí a jejím vítězstvím.

Basilejský manifest II. internacionály^[259] se roku 1912

vyjádřil k charakteru právě té války, k níž došlo v roce 1914, a ne války vůbec (války bývají různé, bývají také války revoluční) a zůstal dokumentem odhalujícím celý potupný krach, celé renegátství hrdinů II. internacionály.

Přetiskuji proto tento manifest v příloze knihy a důrazně upozorňuji čtenáře, že hrdinové II. internacionály se stejně opatrně vyhýbají těm místům v manifestu, kde se mluví přesně, jasně a přímo o spojitosti právě této nastupující války s proletářskou revolucí, jako se zloděj vyhýbá místu svého činu.

I V

V této knize je věnována zvláštní pozornost kritice „kautskismu“, mezinárodního ideového směru, který ve všech zemích světa reprezentují přední „teoretici“, vůdci II. internacionály (v Rakousku Otto Bauer a spol., v Anglii Ramsay MacDonal a jiní, ve Francii Albert Thomas atd. apod.) a četní socialisté, reformisté, pacifisté, buržoazní demokraté a páteři.

Tento idealistický směr je jednak produktem rozkladu, úpadku II. internacionály, jednak nezbytným výtvozem ideologie maloměšťáků, kteří jsou celým svým životním postavením udržováni v zajetí buržoazních a demokratických předsudků.

Názory Kautského a jemu podobných znamenají na prosté zřeknutí se právě oněch revolučních základů marxismu, které tento publicista po desetiletí obhajoval, mimo jiné zejména v boji proti socialistickému oportunismu (Bernsteina, Milleranda, Hyndmana, Gomperse atd.). Není proto náhodné, že „kautskisté“ na celém světě se dnes v praktické politice spojili s krajními oportunisty (v II. neboli žluté internacionále¹²⁸) a s buržoazními vládami (v koaličních buržoazních vládách, v nichž jsou zastoupeni socialisté).

Celé proletářské revoluční hnutí, a zejména komunistické hnutí, rozvíjející se na celém světě, nezbytně vyžaduje, aby teoretické chyby „kautskismu“ byly analyzovány a odhaleny. A to tím spíše, že pacifismus a „demokratismus“ jako takové — směry, jež si sice rozhodně nečiní nárok na to, aby byly považovány za marxismus, nicméně stejně jako Kautsky a spol. zastírají hloubku rozporů imperialismu a neodvratnost jím vyvolané revoluční krize — jsou na celém světě ještě velmi rozšířeny. Proto je povinností strany proletariátu bojovat proti těmto směrům a získat na svou stranu buržoazií oklamané malovýrobce a milióny pracujících, žijících ve více méně maloburžoazních životních podmínkách.

V

Několik slov je třeba říci k VIII. kapitole Parazitismus a zahnívání kapitalismu. Jak už je řečeno v knize, Hilferding, kdysi „marxista“, dnes spolubojovník Kautského a jeden z hlavních představitelů buržoazní, reformistické politiky v Nezávislé sociálně demokratické straně Německa¹²⁹, udělal v tomto směru krok zpět ve srovnání s *vysloveným* pacifistou a reformistou Angličanem Hobsonem. Rozkol celého mezinárodního dělnického hnutí je dnes již naprosto zjevný (II. a III. internacionála). Nespornou skutečností se také stal ozbrojený boj a občanská válka mezi oběma směry: v Rusku menševici a socialisté-revolucionáři podporují Kolčaka a Děnikina proti bolševikům, v Německu se scheidemannovci a Noske a spol. spojili s buržoazií proti spartakovcům¹³⁰; totéž vidíme ve Finsku, v Polsku, v Maďarsku atd. Co je vlastně ekonomickým základem tohoto celosvětového závažného jevu?

Je to právě parazitismus a zahnívání kapitalismu, jevy, které jsou příznačné pro jeho nejvyšší historické stadium, tj. imperialismus. Kapitalismus, jak je dokázáno v této

knize, vyzdvihl nyní *hrstku* velmi bohatých a mocných států (je to necelá jedna desetina obyvatelstva světa a při „velmi velkorysém“ a velmi nadneseném výpočtu necelá jedna pětina), které odírají — pouhým „stříháním kupónů“ — celý svět. Podle předválečných cen a podle předválečné buržoazní statistiky přináší vývoz kapitálu ročně 8—10 miliard franků důchodu; v současné době je to ovšem mnohem více.

Pochopitelně že z takových nesmírných *mimořádných zisků* (kapitalisté je shrabují ještě kromě zisků vyždímaných z dělníků „vlastní“ země) *je možné korumpovat* dělnické vůdce a horní vrstvu dělnické aristokracie. A kapitalisté „vyspělých“ zemí tuto vrstvu také opravdu korumpují — dělají to tisícerými způsoby, přímo i nepřímo, nepokrytě i zastřeně.

Tato vrstva zburžoaznělých dělníků neboli „dělnické aristokracie“, dělníků, jejichž způsob života, výše výdělků a celý světový názor je vysloveně maloburžoazní, tvoří hlavní oporu II. internacionály a v současné době hlavní *sociální* (nikoli vojenskou) *oporu buržoazie*. Jsou to skuteční *agenti buržoazie v dělnickém* hnutí, dělníci přísluhovači kapitalistické třídy (labor lieutenants of the capitalist class), skuteční nositelé reformismu a šovinismu. V občanské válce proletariátu proti buržoazii se nezbytně ve velkém počtu přidávají k buržoazii, k „versailleským“¹³¹ proti „komunardům“.

Bez pochopení ekonomických kořenů tohoto jevu a zhodnocení jeho politického a sociálního významu bychom se nemohli ani o krok přiblížit k řešení praktických úkolů komunistického hnutí a nastupující sociální revoluce.

Imperialismus je především proletářské sociální revoluce. To se od roku 1917 potvrdilo ve světovém měřítku.

6. července 1920

N. Lenin

V posledních 15—20 letech, zejména po válce španělsko-americké (1898) a anglo-búrské (1899—1902), se používá v ekonomické a politické literatuře Starého i Nového světa k charakteristice nynějšího období stále častěji pojem imperialismus. Roku 1902 vyšel v Londýně a v New Yorku spis anglického ekonoma J. A. Hobsona *Imperialismus*^[202]. Autor, zastávající hledisko buržoazního sociálního reformismu a pacifismu, jež se v podstatě shoduje s dnešním stanoviskem bývalého marxisty K. Kautského, popsal velmi dobře a důkladně hlavní ekonomické a politické rysy imperialismu¹³². Roku 1910 vyšel ve Vídni spis rakouského marxisty Rudolfa Hilferdinga *Finanční kapitál*^[199] (rusky v Moskvě 1912). Přes autorovo chybné pojetí teorie peněz a určitou tendenci smiřovat marxismus s oportunistem je tento spis nanejvýš cennou teoretickou studií „o nejnovější fázi ve vývoji kapitalismu“, jak praví podtitul Hilferdingovy knihy¹³³. To, co bylo v posledních letech řečeno o imperialismu — zejména v mnoha časopiseckých a novinových článcích o této otázce nebo i v rezolucích, např. saskokamenického sjezdu¹³⁴ a basilejského kongresu, které se konaly na podzim roku 1912 — sotva překročilo rámec myšlenek, vyložených či vlastně shrnutých v dílech obou uvedených autorů...

V dalším výkladu se pokusíme stručně a co možná nejpopulárněji vyložit spojitost i vzájemné vztahy *hlavních* ekonomických rysů imperialismu. Neekonomickou stránkou věci se zde nebudeme moci zabývat, přestože by si to zasluhovala. Odkazy na literaturu a jiné poznámky, které

nemusí zajímat všechny čtenáře, uvedeme na konci brožury.

I. KONCENTRACE VÝROBY A MONOPOLY

Mohutný růst průmyslu a neobyčejně rychlý proces koncentrace výroby do stále větších podniků je jedním z nejvýznačnějších znaků kapitalismu. O tomto procesu přináší nejúplnější a nejpřesnější údaje moderní průmyslové statistiky.

Například v Německu na každý tisíc průmyslových podniků připadaly roku 1882 tři velké podniky, tj. podniky zaměstnávající přes 50 námezdních dělníků, roku 1895 šest a roku 1907 devět velkých podniků. Z každé stovky dělníků na ně připadalo 22, 30 a 37 dělníků. Koncentrace výroby je však mnohem větší než koncentrace dělníků, protože produktivita práce je ve velkých závodech mnohem vyšší. Svědčí o tom údaje o parních strojích a elektromotorech. Povšimneme-li si toho, co je v Německu nazýváno průmyslem v širokém smyslu, tj. včetně obchodu, dopravy atd., zjistíme, že z celkového počtu 3 265 623 podniků je 30 588 velkých podniků, tedy jen 0,9 %. Z celkového počtu 14,4 miliónu dělníků na ně připadá 5,7 miliónu dělníků, tedy 39,4 %; z celkového množství 8,8 miliónu parních koňských sil disponují 6,6 miliónu, tedy 75,3 %; z celkového příkonu 1,5 miliónu kW 1,2 miliónu kW, tedy 77,2 %.

Necelá setina podniků disponuje *více než třemi čtvrtinami* celkového množství parní a elektrické energie! Na 2 970 000 malých podniků (zaměstnávajících nanejvýš 5 námezdních dělníků), které tvoří 91 % celkového počtu podniků, připadá celkem 7 % parní a elektrické energie! Desetitisíce velkých podniků znamenají všechno; milióny malých podniků neznamenají nic.

Roku 1907 bylo v Německu 586 podniků s 1000 a více

dělníky. Zaměstnávaly téměř *desetinu* (1 380 000) celkového počtu dělníků a disponovaly *téměř jednou třetinou* (32 %) celkového množství parní a elektrické energie.* Peněžní kapitál a banky, jak uvidíme, činí tuto převahu hrstky největších podniků ještě drtivější, a to v doslovném smyslu, tj. milióny malých, středních a dokonce i část velkých „podnikatelů“ jsou ve skutečnosti úplně podrobeny několika stům milionářů, finančních magnátů.

V jiné vyspělé zemi soudobého kapitalismu, ve Spojených státech severoamerických, roste koncentrace výroby ještě více. Statistika zde vyděluje průmysl v úzkém slova smyslu a podniky třídí podle hodnoty roční produkce. Roku 1904 bylo velkých podniků s roční produkcí ve výši 1 miliónu dolarů i více 1900 (z 216 180, tj. 0,9 %). Připadalo na ně 1,4 miliónu dělníků (z 5,5 miliónu, tj. 25,6 %) a 5,6 miliardy roční produkce (ze 14,8 miliardy, tedy 38 %). Po pěti letech, roku 1909, už na 3060 podniků (z 268 491, tedy na 1,1 %) připadalo 2 milióny dělníků (ze 6,6 miliónu, tedy 30,5 %) a 9 miliard roční produkce (z 20,7 miliardy, tedy 43,8 %).**

Téměř polovina celkové výroby všech podniků v zemi je soustředěna v *jedné setině* celkového počtu podniků! A tyto tři tisíce mamutích podniků zahrnují 258 průmyslových odvětví¹³⁵. Z toho jasně vyplývá, že koncentrace začíná na určitém stupni svého vývoje vlastně sama směřovat k monopolu. Neboť několik desítek mamutích podniků se může navzájem snadno dohodnout, a kromě toho velký rozsah podniků zase ztěžuje konkurenci a vytváří tendenci k monopolu. Tato přeměna konkurence v monopol je jedním z nejdůležitějších jevů, ne-li vůbec nejdůležitější jev, v ekonomice novodobého kapitalismu a musíme ji důkladně prozkoumat. Nejdříve je však nutné předejít možnému nedorozumění.

* Úhrnné údaje podle Annalen des deutschen Reichs, 1911^[121], Zahn.

** Statistical Abstract of the United States 1912, p. 202^[308].

Americká statistika uvádí, že 3000 mamutích podniků spadá do 250 průmyslových odvětví. Podle toho by na každé odvětví připadalo jen 12 opravdu velkých podniků.

Tak tomu však není. Velké podniky nejsou v každém průmyslovém odvětví; a navíc velmi důležitým specifickým znakem kapitalismu, který dosáhl nejvyššího stupně vývoje, je takzvaná *kombinace*, tj. spojení různých průmyslových odvětví v jednom podniku, buď takových, která představují jednotlivá stadia postupného zpracovávání suroviny (např. tavba surového železa z rudy a jeho zpracování v ocel a dále například výroba rozličných hotových ocelových výrobků), nebo takových, která mají vzhledem k jiným odvětvím pomocnou funkci (např. zpracovávání odpadů nebo vedlejších produktů; výroba obalů apod.).

Hilferding píše: „Kombinace však vyrovnává rozdíly v konjunktuře a zajišťuje proto kombinovanému podniku stabilnější míru zisku. Za druhé kombinace vede k vyřazení obchodu. Za třetí umožňuje technické zdokonalování a tím i dosažení mimořádného zisku ve srovnání s ‚čistým‘ (tj. nekombinovaným) podnikem. Za čtvrté upevňuje postavení kombinovaného podniku proti ‚čistému‘ podniku, posiluje ho v konkurenčním boji v dobách silné deprese (váznoucí hospodářství, krize), kdy neklesají ceny surovin a ceny hotových výrobků stejnoměrně.“*

Německý buržoazní ekonom Heymann, jenž napsal zvláštní spis o „smíšených“, tj. kombinovaných podnicích v německém kovodělném průmyslu, uvádí: „Čisté podniky zanikají, ubíjeny vysokými cenami surovin při nízkých cenách hotových výrobků.“ Dostáváme tento obraz:

„Zůstaly tu jednak velké společnosti, které těží několik miliónů tun kamenného uhlí a jsou pevně zorganizované ve svém kamenouhelném syndikátu, jednak s nimi úzce spjaté velké ocelárny se svým ocelářským syndikátem. Tyto mamutí podniky s roční produkcí 400 000 tun oceli (1 tuna

* Srov. R. Hilferding, Finanční kapitál, Praha 1961, s. 246.

= 60 pudů), se značnou těžbou rudy i kamenného uhlí a výrobou hotových ocelářských výrobků, jež zaměstnávají 10 000 dělníků ubytovaných v závodních kasárenských koloniích, a v některých případech vlastní železnice a přístavy, jsou pro německý kovodělný průmysl typické. A koncentrace stále pokračuje. Jednotlivé podniky se ustavičně zvětšují; stále více podniků téhož odvětví nebo různých odvětví se spojuje v mamutí podniky, které podporuje a řídí půl tuctu berlínských velkých bank. Pokud jde o německý báňský průmysl, je správnost učení Karla Marxe o koncentraci bezesbytku dokázána; to se ovšem týká země, ve které je průmysl chráněn ochrannými cly a dopravními tarify. Německý báňský průmysl je zralý k vlastnění.“*

K takovému závěru musel dospět jen výjimečně svědomitý buržoazní ekonom. Je třeba poznamenat, že vyhrazuje Německu jakési zvláštní postavení, protože jeho průmysl je chráněn vysokými ochrannými cly. Tato okolnost však mohla koncentraci a vytváření monopolistických podnikatelských svazů, kartelů a syndikátů apod. jenom urychlit. Je mimořádně důležité, že v Anglii, v zemi volného obchodu, vede koncentrace rovněž k monopolu, i když o něco později a snad i v jiné formě. Profesor Hermann Levy píše v odborné studii Monopoly, kartely a trasty na podkladě údajů o hospodářském vývoji Velké Británie toto:

„Ve Velké Británii právě velký rozsah podniků a jejich vysoká technická úroveň obsahují v sobě tendenci k monopolu. Koncentrace jednak vedla k velkým kapitálovým investicím do každého podniku, takže nové podniky kladou stále větší kapitálové požadavky, což znesnadňuje jejich zakládání. Za druhé (a to pokládáme za důležitější) každý nový podnik, který chce udržet krok s mamutími podniky vytvořenými koncentrací, musí vyrábět tak velký přebytek

* *Hans Gideon Heymann, Die gemischten Werke im deutschen Gross-eisengewerbe, Stuttgart 1904*[197], SS. 256, 278–279.

výrobníků, že je může prodávat se ziskem jedině za neobvykle zvýšené poptávky, v opačném případě tento přebytek výrobníků stlačí ceny na úroveň, která je nevýhodná jak pro nový podnik, tak i pro monopolistické svazy.“ Na rozdíl od zemí, kde ochranná cla usnadňují kartelizaci, vznikají v Anglii monopolistické podnikatelské svazy, kartely a trusty většinou teprve tehdy, když počet hlavních konkurujících podniků klesne „na pouhé dva tucty“. „V tom se nesporně jasně odráží vliv koncentrace na vznik monopolů ve velko-
průmyslu.“*

Před půlstoletím, když Marx psal Kapitál, pokládala převážná část ekonomů volnou konkurenci za „přírodní zákon“. Oficiální věda se pokoušela spikleneckým mlčením pohřbit dílo Marxe, který teoretickým a historickým rozbohem kapitalismu dokázal, že volná konkurence plodí koncentraci výroby a že tato koncentrace vede na jistém vývojovém stupni k monopolu. Dnes se stal monopol skutečností. Ekonomové už popsali líčením jednotlivých projevů monopolu celé haldy papíru, a přitom nadále svorně tvrdí, že „marxismus je vyvrácen“. Ale jak praví jedno anglické přísloví, fakta jsou fakta a musí se s nimi chtít nechtít počítat. Fakta dokazují, že rozdíly mezi jednotlivými kapitalistickými zeměmi, např. pokud jde o protekcionismus nebo volný obchod, způsobují jen nepodstatné rozdíly týkající se formy monopolů nebo doby jejich vzniku, kdežto skutečnost, že koncentrace výroby vytváří monopol, je všeobecně platným a hlavním zákonem soudobého vývojového stadia kapitalismu.

Pokud jde o Evropu, dá se dost přesně určit, kdy byl starý kapitalismus *definitivně* vystřídán novým: je to právě počátek 20. století. V jedné z nejnovějších souborných prací o dějinách „vzniku monopolů“ se dočteme:

„Můžeme uvést jednotlivé příklady kapitalistických

* *Hermann Levy*, *Monopole, Kartelle und Trusts*, Jena 1909^[252], SS. 286, 290, 298.

monopolů z doby před rokem 1860 a v nich objevit zárodky forem, které jsou dnes zcela běžné; to všechno je však nesporně pouze prehistorie kartelů. Skutečný počátek soudobých monopolů sahá nejdále do šedesátých let. První významné období jejich rozvoje počíná poklesem průmyslu v mezinárodním měřítku v sedmdesátých letech a trvá až do počátku devadesátých let.“ „V celoevropském měřítku vrcholí volná konkurence v letech šedesátých a sedmdesátých. Tehdy dobudovala Anglie svou kapitalistickou organizaci ve starém stylu. V Německu začala tato organizace rozhodně vytlačovat řemeslnou výrobu a domácí průmysl a vytvářet si své vlastní existenční formy.“

„Velký zvrát začíná krachem v roce 1873 nebo spíše depresí, která po něm následovala a která vyplňuje až na sotva znatelnou přestávku na počátku osmdesátých let a neobyčejně vysoký, avšak krátký vzestup kolem roku 1889 22 let hospodářských dějin Evropy.“ „V krátkém období vzestupu v letech 1889—1890 kartely ve značné míře sloužily k využití konjunktury. Neuvážená politika vyhnala ceny do výše ještě rychleji a ještě více, než by tomu bylo bez kartelů, a téměř všechny tyto kartely neslavně skončily ‚pohřbeny krachem‘. Pak ještě následovalo pět let slabých obchodů a nízkých cen, avšak v průmyslu už vládla jiná nálada. Deprese už nebyla pokládána za něco samozřejmého, nýbrž jen za přestávku před novou příznivou konjunkturou.

Tak vstoupila kartelizace do druhé etapy. Kartely přestávají být přechodným jevem a stávají se jedním z pilířů celého hospodářského života. Zmocňují se jedné oblasti průmyslu za druhou a především zpracování surovin. Již na počátku devadesátých let zavedly kartely v organizaci koksárenského syndikátu, podle jehož vzoru byl potom utvořen syndikát uhelný, techniku kartelizace, která v podstatě nebyla překonána. Vysoký vzestup ke konci 19. století a krize v letech 1900—1903 probíhaly — alespoň v báňském a kovodělném průmyslu — poprvé zcela ve znamení kar-

telů. A byla-li to tehdy ještě novinka, pak dnes je pro širokou veřejnost samozřejmostí, že významné složky hospodářského života jsou zpravidla z volné konkurence vyňaty.“*

Z dějin monopolů vyplývají tedy tyto hlavní závěry: 1. V šedesátých a sedmdesátých letech 19. století dosahuje volná konkurence nejvyššího, mezního vývojového stupně. Existují jen sotva znatelné zárodky monopolu. 2. Po krizi v roce 1873 nastává období rozsáhlého rozvoje kartelů, ale kartely jsou ještě výjimkou. Nejsou dosud pevné. Jsou ještě přechodným jevem. 3. V době vzestupu ke konci 19. století a za krize v letech 1900—1903 se kartely stávají jedním z pilířů veškerého hospodářského života. Kapitalismus se přeměnil v imperialismus.

Kartely uzavírají dohody o podmínkách prodeje, o platebních lhůtách aj. Rozdělují si odbytiště. Určují množství produktů, které mají být vyrobeny. Určují ceny. Rozdělují zisk mezi jednotlivé podniky atd.

V Německu existovalo roku 1896 přibližně 250 kartelů a roku 1905 385 kartelů sdružujících asi 12 000 podniků.** Všeobecně se však konstatuje, že tato čísla jsou oproti skutečnosti nižší. Z citovaných údajů německé průmyslové statistiky z roku 1907 je zřejmé, že už těchto 12 000 velkých podniků disponuje zřejmě více než polovinou celkového množství parní a elektrické energie. Ve Spojených státech severoamerických existovalo roku 1900 185 trustů a roku

* *Th. Vogelstein*, Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen. In: Grundriss der Sozialökonomik. VI Abt., Tübingen 1914^[325]. Srovnej od téhož autora Organisationsformen der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und Amerika, Bd. I, Leipzig 1910^[326].

** *Dr. Riesser*, Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland, 4. Aufl., 1912^[292], S. 149; *R. Liefmann*, Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation, 2. Aufl., 1910^[255], S. 25.

1907 250 trustů. Americká statistika třídí všechny průmyslové podniky na podniky patřící jednotlivcům, firmám a společnostem. V roce 1904 patřilo společnostem 23,6 % celkového počtu podniků a v roce 1909 25,9 %, tedy více než jedna čtvrtina. V těchto podnicích pracovalo v roce 1904 70,6 % celkového počtu dělníků a v roce 1909 75,6 %, tedy tři čtvrtiny; objem výroby zde činil 10,9 a 16,3 miliardy dolarů, tedy 73,7 % a 79,0 % celkového úhrnu.

Kartely a trusty často soustřeďují sedm až osm desetin veškeré výroby příslušného průmyslového odvětví. Rýnsko-vestfálský kamenouhelný syndikát soustředil v době svého založení v roce 1893 86,7 % celkové těžby uhlí v revíru a v roce 1910 již 95,4 %.* Takto vzniklý monopol zajišťuje obrovské důchody a vede k vytváření technicko-výrobních jednotek nesmírného rozsahu. Proslulý petrolejářský trust ve Spojených státech (Standard Oil Company) byl založen roku 1900. „Jeho autorizovaný kapitál činil 150 miliónů dolarů. Za 100 miliónů dolarů byly vydány kmenové akcie a za 106 miliónů dolarů prioritní akcie. Na prioritní akcie byly vypláceny v letech 1900—1907 dividendy 48 %, 48 %, 45 %, 44 %, 36 %, 40 %, 40 %, 40 %, úhrnem 367 miliónů dolarů. Od roku 1882 do konce roku 1907 činil čistý zisk 889 miliónů dolarů; z toho bylo 606 miliónů dolarů vyplaceno na dividendách a zbytek byl převeden do rezervního fondu.“** „V roce 1907 bylo zaměstnáno ve všech podnicích ocelářského trustu (United States Steel Corporation) nejméně 210 180 dělníků a ostatních zaměstnanců. Největší podnik německého báňského průmyslu, Gelsenkirchenská báňská společnost (Gelsenkirchener Bergwerksgesellschaft),

* *Dr. Fritz Kestner*, *Der Organisationszwang. Eine Untersuchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Aussenseitern*, Berlin 1912^[228], s. 11.

** *R. Liefmann*, *Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen*, 1. Aufl., Jena 1909^[264], s. 212.

měl v roce 1908 46 048 dělníků a ostatních zaměstnanců.“* Ocelářský trust vyráběl již roku 1902 9 miliónů tun oceli**. Jeho výroba oceli představovala v roce 1901 66,3 % a v roce 1908 56,1 % celkové výroby oceli ve Spojených státech***; jeho těžba rudy činila v týchž letech 43,9 % a 46,3 %.

Zpráva americké vládní komise o trustech praví: „Převaha trustu nad konkurenty pramení z velkého rozsahu jeho podniků a jejich výborného technického vybavení. Už od svého založení se tabákový trust všemožně snažil nahradit všude co nejvíce ruční práci stroji. Skupoval proto všechny patenty, které se jakkoli týkaly zpracování tabáku, a vynaložil na to velké částky. Mnohé patenty byly zpočátku nepoužitelné a inženýři trustu je museli nejprve přizpůsobit. Koncem roku 1906 byly založeny dvě filiální společnosti výhradně proto, aby skupovaly patenty. Pro stejné účely trust vybudoval vlastní slévárny, strojírny a opravárenské provozovny. Jeden z těchto závodů, jenž je v Brooklynu, zaměstnává průměrně 300 dělníků; zde se provádějí zkoušky vynálezů týkajících se výroby cigaret, doutníků, šňupavého tabáku, staniolových obalů, krabiček apod., v případě potřeby se zde vynálezy také zdokonalují.“**** „I další trusty zaměstnávají tzv. developing engineers (vývojové inženýry), jejichž úkolem je vynalézat nové výrobní metody a provádět zkoušky technických zdokonalení. Za vynálezy, které zdokonalují techniku nebo snižují výrobní náklady, platí ocelářský trust svým inženýrům a dělníkům vysoké prémie.“†

* *R. Liefmann*, *Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften*, s. 218.

** *Dr. S. Tschierschky*, *Kartell und Trust*, Göttingen 1903^[221], s. 13.

*** *Th. Vogelstein*, *Organisationsformen...*, s. 275.

**** *Report of the Commissioner of Corporations on the Tobacco Industry*, Washington 1909^[220], s. 266. Citováno podle knihy *Dr. Paul Tafel*, *Die nordamerikanischen Trusts und ihre Wirkungen auf den Fortschritt der Technik*, Stuttgart 1913^[217], s. 48.

† Tamtéž, s. 48—49.

Podobně je organizováno zdokonalování techniky v německém velkém průmyslu, např. v chemickém průmyslu, který se v posledních desetiletích tak nesmírně rozvinul. Proces koncentrace výroby v tomto průmyslu vytvořil již do roku 1908 dvě hlavní „skupiny“, které měly svým způsobem rovněž blízko k monopolu. Zpočátku šlo o „dvoj-spolky“ dvou dvojic obrovských továren, z nichž každá měla 20—21 miliónů marek kapitálu: jednak bývalá Meisterova továrna v Höchstu nad Mohanem a Cassellova továrna ve Frankfurtu nad Mohanem; jednak továrna na anilín a sodu v Ludwigshafenu a továrna v Elberfeldu, dříve Bayerova. Potom v roce 1905 uzavřela jedna skupina a v roce 1908 druhá skupina smlouvu ještě s další velkou továrnou. Vznikly dva „troj-spolky“, každý s kapitálem 40—50 miliónů marek, a mezi těmito „svazy“ pak začalo docházet ke „sbližování“, „k úmluvám“ o cenách atd.*

Konkurence se mění v monopol. Zespolečenšťování výroby zaznamenává obrovský pokrok. Zejména se zespolečenšťuje proces technického vynálezectví a zlepšovatelství.

To je už něco zcela jiného než stará volná soutěž rozptýlených podnikatelů, kteří o sobě navzájem nic nevědí a vyrábějí pro neznámý trh. Koncentrace natolik pokročila, že lze učinit přibližný odhad o všech zdrojích surovin (např. ložiska železné rudy) v určité zemi, nebo dokonce, jak uvidíme, v mnoha zemích či na celém světě. Mamutí monopolistické svazy nejenže vypracovávají podobné odhady, ale zmocňují se těchto zdrojů surovin a soustřeďují je v jedné ruce. Jsou vypracovávány odhady přibližné kapacity trhu, který si tyto svazy „rozdělují“ mezi sebou podle vzájemné dohody. Monopolizují kvalifikované pracovní síly, najímají nejlepší inženýry, ovládly dopravní síť i prostředky — železnice v Americe a paroplavební společ-

* *Riesser*, cit. dílo, 3. vyd., s. 547n. Noviny přináší zprávy (červen 1916) o novém obrovském trustu, který sjednocuje německý chemický průmysl.

nosti v Evropě i v Americe. Ve svém imperialistickém stadiu se kapitalismus přibližuje až k nejvšestrannějšímu zespolečenštění výroby a vtahuje prakticky kapitalisty proti jejich vůli a bez jejich vědomí do jakéhosi nového společenského řádu, který tvoří přechod od úplně volné konkurence k úplnému zespolečenštění.

Výroba se stává společenskou, avšak přivlastňování zůstává soukromé. Společenské výrobní prostředky zůstávají soukromým vlastnictvím malého počtu osob. Celkový rámec formálně uznávané volné konkurence zůstává, ale útlak většiny obyvatelstva několika málo monopolisty se stává stonásobně těžším, citelnějším a nesnesitelnějším.

Německý ekonom Kestner věnoval zvláštní spis „boji mezi kartely a outsidersy“, tj. podnikateli, kteří nejsou členy kartelu. Nazval jej Donucení k organizaci. Aby kapitalismus nebyl líčen v lepším světle, mělo se ovšem spíše mluvit o vynuceném podřízení se svazům monopolistů. Je poučné seznámit se třeba jen s výčtem prostředků, které monopolistické svazy používají v nynějším, novodobém a civilizovaném boji za „organizaci“: 1. znemožňují opatřování surovin („jedna z nejdůležitějších metod donucení ke vstupu do kartelu“); 2. zabraňují opatřování pracovních sil pomocí „aliancí“ (tj. smluv mezi kapitalisty a dělnickými odborovými svazy o tom, že dělníci budou přijímat práci jen ve zkartelizovaných podnicích); 3. zabraňují dodávkám; 4. znemožňují odbyt; 5. sjednávají dohody s odběrateli o uzavírání obchodů výhradně s kartely; 6. plánovitě srážejí ceny (aby zruinovaly „outsidery“, tj. podniky, které se nechtějí podřídit monopolistům; vynakládají milióny, aby své výrobky prodávaly po jistou dobu pod vlastní náklady; v průmyslu benzínu se například vyskytly případy snížení prodejní ceny ze 40 na 22 marek, tj. téměř o polovinu!); 7. znemožňují získat úvěr; 8. vyhlašují bojkot.

To už není konkurenční boj mezi malými a velkými podniky, mezi podniky technicky zaostalými a technicky vyspělými. Jsme svědky, jak monopolisté ničí ty, kdo se

nepodřizují monopolu, jeho nátlaku a jeho zvůli. Tento proces se odráží v myšlení buržoazního ekonoma takto:

„I v oblasti ryze hospodářské činnosti,“ píše Kestner, „dochází k určitému přesunu od obchodní činnosti v dřívějším smyslu k činnosti organizačně spekulativní. Největších úspěchů nedosahuje obchodník, který dovede na základě svých technických a obchodních zkušeností nejlépe odhadnout potřeby zákazníků, který dovede najít a tak říkajíc ‚vzbudit‘ latentní poptávku, nýbrž spekulativní génius (?!), jenž dovede předem vypočítat nebo alespoň vytušit organizační vývoj, možnosti určitých spojení mezi jednotlivými podniky a bankami...“

Převedeno do lidské řeči to znamená: Vývoj kapitalismu dospěl tak daleko, že zbožní výroba, ač stejně jako dříve „vládne“ a je považována za základ celého hospodářství, je ve skutečnosti již podlomena a hlavní zisky shrabují „géniové“ finančních machinací. Základnu těchto machinací a podvodů tvoří zespolečnění výroby, avšak z ohromného pokroku lidstva, které se dopracovalo k tomuto zespolečnění, mají prospěch... spekulanti. Dále uvidíme, jak „na tomto základě“ šosácká reakční kritika kapitalistického imperialismu sní o návratu zpět, k „volné“, „klidné“ a „poctivé“ konkurenci.

„Trvalé zvyšování cen jako důsledek vzniku kartelů,“ říká Kestner, „bylo možné dosud pozorovat jen u důležitějších výrobních prostředků, zejména u kamenného uhlí, železa a drasla; naproti tomu nikdy nebylo zaznamenáno u hotových výrobků. S tím související zvyšování ziskovosti zůstávalo rovněž omezeno na průmysl vyrábějící výrobní prostředky. Toto zjištění je třeba ještě doplnit tím, že průmysl zpracovávající suroviny (nikoli však polotovary) dosahuje díky vzniku kartelů výhod na úkor průmyslu zpracovávajícího polotovary nejen v podobě vysokých zisků, ale že získal nad tímto průmyslem i určitou nadvládu, která za volné konkurence neexistovala.“*

* Kestner, cit. dílo, s. 254.

Podtržená slova vystihují podstatu věci, kterou buržoazní ekonomové tak neradi a málokdy přiznávají a kterou se tak horlivě snaží zastrít a přes kterou se tak horlivě snaží přenést nynější obhájci oportunistu s K. Kautským v čele. Nadvláda a s ní spjaté násilí — to jsou typické rysy „nejnovější fáze ve vývoji kapitalismu“, to je výsledek, který musel vyplynout a také vyplynul ze vzniku všemocných hospodářských monopolů.

Uvedeme ještě jeden příklad toho, jak si počínají kartely. Tam, kde se lze zmocnit všech nebo hlavních zdrojů surovin, vznikají kartely a tvoří se monopoly neobyčejně snadno. Bylo by však nesprávné myslet si, že monopoly nevznikají také v těch průmyslových odvětvích, kde se nelze zmocnit surovinových zdrojů. Cementářský průmysl nalézá surovinu všude. Ale i tento průmysl je v Německu silně zkartelizován. Závody se sjednotily v oblastní syndikáty: jihoněmecký, rýnsko-vestfálský atd. Byly stanoveny monopolní ceny: 230—280 marek za vagón cementu, i když vlastní náklady činí 180 marek! Podniky platí 12—16 % dividendy; nesmíme přitom zapomínat, že „géniové“ soudobé spekulace vědí, jak získat do vlastní kapsy velké částky zisků kromě toho, co se rozdělilo na dividendy. Aby vystrnadili z tak výnosného průmyslu konkurenci, používají monopolisté i úskoků: rozšiřují lživé zprávy o špatné situaci v průmyslu a uveřejňují v novinách anonymní varování: „Kapitalisté! Střezte se investovat kapitál do cementářského průmyslu“; posléze skupují závody „outsiderů“ (tj. podnikatelů, kteří nejsou členy syndikátů) a platí jim „odstupné“ 60 000, 80 000 až 150 000 marek*. Monopol si klesť cestu všude a všemi prostředky, počínaje „skromným“ placením odstupného až po americké „použití“ dynamitu proti konkurentovi.

Tvrzení, že kartely odstraní krize, je výmysl buržoazních ekonomů, kteří se snaží stůj co stůj vylíčit kapitalismus

* *L. Eschwege, Zement. In: Die Bank*¹³⁶, sv. 1, 1909^[178], s. 115n.

v lepším světle. Naopak, vytvoří-li se v *některých* průmyslových odvětvích monopol, zesiluje a stupňuje se chaos, který je vlastní *veškeré* kapitalistické výrobě jako celku. Disproporce mezi vývojem zemědělství a vývojem průmyslu, která je příznačná pro kapitalismus vůbec, se ještě prohlubuje. Výsadní postavení, v němž se ocitá nejkartelizovanější takzvaný *těžký* průmysl, zejména uhelný a železářský, způsobuje „ještě větší bezplánovitost“ v ostatních průmyslových odvětvích, přiznává Jeidels, autor jedné z nejlepších studií o „vztahu německých velkých bank k průmyslu“*.

Bezvýhradný obhájce kapitalismu Liefmann píše: „Čím je národní hospodářství vyspělejší, tím usilovněji se pouští do riskantnějších nebo zahraničních podniků, do podniků, jejichž rozvoj si vyžaduje velmi dlouhou dobu, či nakonec do podniků majících jen místní význam.“** Zvýšené riziko je koneckonců důsledkem nesmírného růstu kapitálu, který takřikajíc přetéká přes okraj, plyne do zahraničí atd. A zároveň mimořádně rychlé tempo technického rozvoje nese s sebou stále více disproporcí mezi různými složkami národního hospodářství, prvků chaosu a krizí. Týž Liefmann je nucen přiznat: „Lidstvo pravděpodobně v blízké budoucnosti znovu uskuteční velké převraty na poli techniky, což ovlivní také organizaci národního hospodářství...“ Elektrizace, vzduchoplavba... „V takových dobách hlubokých ekonomických přeměn se zpravidla silně vzrývá také spekulace...“***

A zase naopak krize — krize všeho druhu, nejčastěji hospodářské, ale nikoli pouze hospodářské — nesmírně zesilují tendenci ke koncentraci a k monopolu. Přečtěte si velmi poučnou Jeidelsovu úvahu o významu krize z roku 1900,

* *Jeidels*, Das Verhältnis der deutschen Grossbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie, Leipzig 1905^[214], s. 271¹³⁷.

** *R. Liefmann*, Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften, s. 434.

*** Tamtéž, s. 465—466.

kteřá byla, jak známo, mezníkem v dějinách novodobých monopolů:

„Křize roku 1900 propukla v době, kdy v hlavních průmyslových odvětvích ještě existovaly vedle mamutích podniků také četné podniky, které měly organizaci podle současného pojetí zastaralou, podniky ‚čisté‘“ (tj. nekombinované), „které vynesla nahoru vlna průmyslového vzestupu. Pokles cen a snížení poptávky přivedly tyto ‚čisté‘ podniky do tak svízelné situace, do jaké se kombinované mamutí podniky buď vůbec nedostaly, nebo jen na zcela krátkou dobu. Proto křize roku 1900 vedla k mnohem silnější koncentraci průmyslu než křize roku 1873, při níž sice také došlo k určitému výběru nejlepších podniků, avšak za tehdejšího stavu techniky tento výběr nemohl vést k monopolu podniků, které vyšly z křize vítězně. Právě takový trvalý monopol, a to na vysokém stupni, mají dnes mamutí podniky kovodělného a elektrotechnického průmyslu díky své velmi složité technice, své velkorysé organizaci a síle svého kapitálu, v menší míře také podniky strojírenského průmyslu a některých odvětví hutního průmyslu, dopřavy aj.“*

Monopol je posledním slovem „nejnovější fáze ve vývoji kapitalismu“. Ale naše představy o skutečné moci a významu soudobých monopolů by byly naprosto nedostačtečné, kusé a neúplné, kdybychom nevzali v úvahu úlohu bank.

II. BANKY A JEJICH NOVÁ ÚLOHA

Základní a původní bankovní operací je zprostředkování plateb. Ve spojitosti s tím proměňují banky ladem ležící peněžní kapitál v činný, tj. kapitál nesoucí zisk, shromažďují nejrůznější druhy peněžních příjmů a dávají je k dispozici třídě kapitalistů.

* *Feidels*, cit. dílo, s. 108.

Úměrně tomu, jak se bankovníctví rozvíjí a koncentruje v několika málo ústavech, se banky mění ze skromných zprostředkovatelů ve všemocné monopolisty, disponující nejen téměř celým peněžním kapitálem všech kapitalistů a drobných podnikatelů, ale i většinou výrobních prostředků a surovinových zdrojů v příslušné zemi nebo ve více zemích. Protože tato přeměna četných skromných zprostředkovatelů v hrstku monopolistů je jedním z hlavních procesů přerůstání kapitalismu v kapitalistický imperialismus, musíme se především zabývat koncentrací bankovníctví.

Vklady u všech akciových bank v Německu, disponujících kapitálem přes 1 milión marek, činily v roce 1907/1908 7 miliard marek a v roce 1912/1913 již 9,8 miliardy. Za pět let tedy vzrostly o 40 %, přičemž z 2,8 miliardy přírůstků připadá 2,75 miliardy na 57 bank, které měly přes 10 miliónů marek kapitálu. Vklady byly rozděleny mezi velké a malé banky takto*:

Rozdělení všech vkladů v procentech

	u 9 berlínských velkých bank	u ostatních 48 bank s kapitálem přes 10 miliónů marek	u 115 bank s kapitálem 1—10 miliónů	u malých bank (méně než 1 milión)
1907/1908	47	32,5	16,5	4
1912/1913	49	36	12	3

Malé banky jsou vytlačovány velkými, z nichž pouhých devět soustřeďuje téměř polovinu všech vkladů. A to se zde ještě nepřihlíží k četným okolnostem, např. k tomu, že se celá řada malých bank ve skutečnosti přeměnila ve filiálky velkých bank atd., o čemž ještě budeme hovořit.

* *Alfred Lansburgh, Fünf Jahre deutsches Bankwesen. In: Die Bank, 1913, č. 8^[241], s. 728.*

Schulze-Gaevernitz odhaduje, že koncem roku 1913 bylo z celkové částky kolem 10 miliard marek vkladů uloženo 5,1 miliardy marek v devíti berlínských velkých bankách¹³⁸. Dále bere týž autor v úvahu nejen vklady, nýbrž celý bankovní kapitál, a píše: „Koncem roku 1909 devět berlínských velkých bank *spolu s přidruženými bankami* spravovalo 11,3 miliardy marek, tedy zhruba 83 % veškerého německého bankovního kapitálu. Německá banka (Deutsche Bank), která spravuje *spolu s přidruženými bankami* na 3 miliardy marek, představuje vedle pruské správy státních železnic největší — a přitom vysoce decentralizované — soustředění kapitálu ve starém světě.“*

Podtrhli jsme zmínku o „přidružených“ bankách, neboť tu jde o jeden z nejvýznačnějších znaků novodobé kapitalistické koncentrace. Velké podniky, zejména banky, nejenom přímo pohlcují malé podniky, nýbrž je také k sobě „přičleňují“, podřizují si je, zařazují je do „své“ skupiny, do svého „koncernu“ — jak zní technický termín, prostřednictvím „účastí“ na jejich kapitálu, skoupením nebo výměnou akcií, systémem dlužnických vztahů apod. atd. Profesor Liefmann věnoval popisu moderních „holdingových a finančních společností“ celé objemné „dílo“ o pěti stech stranách**, ve kterém bohužel připojil k holým faktům, často nezpracovaným, velmi pochybné „teoretické“ úvahy¹³⁹. K čemu vede tento systém „účastí“, pokud jde o koncentraci, je nejlépe objasněno ve spisu bankovního „činitele“ Riessera o německých velkých bankách¹⁴⁰. Avšak ještě než se budeme zabývat jeho údaji, uvedeme konkrétní příklad systému „účastí“.

„Skupina“ Německé banky je jednou z největších, ne-li vůbec největší skupinou ze všech skupin velkých bank.

* Schulze-Gaevernitz, Die deutsche Kreditbank. In: Grundriss der Sozialökonomik, Tübingen 1915[²⁰¹], s. 12 a 137.

** R. Liefmann, Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen, 1. Aufl., Jena 1909, S. 212.

Abychom zjistili nejdůležitější pouta spojující vzájemně všechny banky této skupiny, je třeba rozlišovat „účasť“ prvního, druhého a třetího stupně čili, což je totéž, závislost (menších bank na Německé bance) prvního, druhého a třetího stupně. Dostáváme tento obraz*:

		Závislost prvního stupně	Závislost druhého stupně	Závislost třetího stupně
Účasť Německé banky	stálá	v 17 bankách	z nich 9 v 34	z nich 4 v 7
	na neurči- tou dobu	v 5 bankách	—	—
	v jednotli- vých pří- padech	v 8 bankách	z nich 5 ve 14	z nich 2 ve 2
	<i>Úhrnem</i>	v 30 bankách	z nich 14 v 48	z nich 6 v 9

K osmi bankám „prvního stupně závislosti“, které jsou „v jednotlivých případech“ podřízeny Německé bance, patří tři zahraniční banky: jedna rakouská (vídeňský Bankovní svaz — Bankverein) a dvě ruské (Sibiřská obchodní banka a Ruská banka pro zahraniční obchod). Celkem patří do skupiny Německé banky přímo i nepřímo, úplně i částečně 87 bank a veškerý vlastní i cizí kapitál, jímž tato skupina disponuje, se odhaduje na 2 až 3 miliardy marek.

Je jasné, že banka, která stojí v čele takovéto skupiny a uzavírá s pultuctem jiných, jen o málo menších bank dohody o tak mimořádně velkých a výhodných finančních operacích, jako jsou např. státní půjčky, už neplní jen úlohu „zprostředkovatele“, ale stala se sdružením hrstky monopolistů.

Jak rychle pokračovala koncentrace bankovníctví v Německu právě koncem 19. a začátkem 20. století, je zřejmé z těchto Riesserových údajů, které uvádíme zkráceně:

* *Alfred Lansburgh*, Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen, Die Bank, 1910, 1^[230], s. 500.

6 berlínských velkých bank mělo

Roku	Filiálek v Německu	Depozitních pokladen a směnáren	Stálou účast v německých akciových bankách	Celkem všech ústavů
1895	16	14	1	42
1900	21	40	8	80
1911	104	276	63	450

Vidíme, jak rychle se rozrůstá hustá síť kanálů protkávajících celou zemi, soustřeďujících všechny kapitály a peněžní příjmy a přeměňujících tisíce a tisíce rozdrobených hospodářství v jednotné celonárodní kapitalistické a potom i světové kapitalistické hospodářství. Ona „decentralizace“, o níž mluvil v již uvedeném citátu Schulze-Gaevernitz jménem soudobé buržoazní politické ekonomie, spočívá ve skutečnosti v tom, že se stále větší počet dříve poměrně „samostatných“ či vlastně lokálně (místně) uzavřených hospodářských jednotek podřizuje jedinému centru. Ve skutečnosti je to *centralizace*, posílení úlohy, významu a síly monopolistických obrů.

V kapitalistických zemích s delší tradicí je tato „bankovní síť“ ještě hustší. V Anglii včetně Irska bylo roku 1910 celkem 7151 bankovních filiálek. Každá ze čtyř velkých bank měla více než 400 filiálek (447 až 689), další čtyři přes 200 filiálek a 11 bank přes 100 filiálek.

Ve Francii tři největší banky, Crédit Lyonnais, Comptoir National a Société Générale, rozšiřovaly své operace a síť svých filiálek takto:*

	Počet filiálek a depozitních pokladen			Výše kapitálu (v milionech franků)	
	na venkově	v Paříži	úhrnem	vlastního	cizího
1870	47	17	64	200	427
1890	192	66	258	265	1245
1909	1033	196	1229	887	4363

* *Eugen Kaufmann*, Das französische Bankwesen, Tübingen 1911^[216], s. 356 a 362.

Riesser charakterizuje „spojení“ moderní velké banky údaji o počtu dopisů odesílaných a přijímaných Diskontní společností (Disconto-Gesellschaft), jednou z největších bank v Německu a na celém světě (jejíž kapitál dosáhl roku 1914 300 miliónů marek):

	Počet dopisů	
	přijatých	odeslaných
1852	6 135	6 292
1870	85 800	87 513
1900	533 102	626 043

V pařížské velké bance Crédit Lyonnais stoupl počet běžných účtů z 28 535 v roce 1875 na 633 539 v roce 1912.*

Tato prostá čísla dokazují jistě názorněji než dlouhé úvahy, jak se s koncentrací kapitálu a růstem obrátů bank podstatně mění jejich význam. Z jednotlivých, navzájem odloučených kapitalistů vzniká jeden kolektivní kapitalista. Tím, že banka vede běžný účet několika kapitalistům, vykonává zdánlivě ryze technickou, výhradně pomocnou operaci. Ukazuje se však, že jakmile tato operace nabude obrovského rozsahu, hrstka monopolistů si podřídí obchodní a průmyslové operace celé kapitalistické společnosti, neboť má možnost — pomocí bankovního spojení, běžných účtů a jiných finančních operací — nejdříve *přesně zjišťovat* stav obchodů jednotlivých kapitalistů, potom je *kontrolovat*, ovlivňovat je rozšiřováním či zmenšováním, usnadňováním či ztěžováním úvěrů, a posléze *úplně rozhodovat* o jejich osudu, určovat rentabilitu jejich podnikání, zbavovat je kapitálu nebo jim poskytovat příležitost, aby rychle a ve velké míře zvětšili svůj kapitál atd.

Zmínili jsme se právě, že kapitál Diskontní společnosti v Berlíně dosáhl 300 miliónů marek. Toto zvýšení kapitálu Diskontní společnosti bylo jednou z epizod boje o hegemonii mezi dvěma největšími berlínskými bankami, mezi

* *Jean Lescure, L'épargne en France, Paris 1914*[²⁵¹], s. 52.

Německou bankou a Diskontní společností. Roku 1870 byla Německá banka ještě nováčkem a disponovala pouze 15 milióny kapitálu, Diskontní společnost měla asi 30 miliónů. Roku 1908 měla prvá banka 200 miliónů kapitálu, druhá 170 miliónů. Roku 1914 zvýšila Německá banka kapitál na 250 miliónů a Diskontní společnost fúzí s jinou bankou o velikosti prvního řádu, se Schaffhausenskou svazovou bankou, na 300 miliónů. Ovšem přestože mezi sebou bojují o hegemonii, uzavírají obě banky stále častější a pevnější vzájemné „úmluvy“. Tento vývoj dovedl i bankovní odborníky posuzující hospodářské otázky z hlediska, které nijak nepřekračuje rámeček velmi umírněného a opatrného buržoazního reformátorství, k těmto závěrům:

„Ostatní banky půjdou stejnou cestou,“ komentoval německý časopis *Die Bank* zvýšení kapitálu Diskontní společnosti na 300 miliónů marek, „a ze 300 osob, které dnes hospodářsky ovládají Německo, jich zbude časem 50, 25 nebo ještě méně. Nelze také očekávat, že se nynější proces koncentrace omezí jen na bankovníctví. Úzké spojení mezi jednotlivými bankami povede pochopitelně také k sblížení mezi průmyslovými syndikáty, jež jsou pod jejich patronací... Až se jednoho krásného dne probudíme, zpozorujeme s úžasem, že kolem nás jsou jenom trusty, a budeme nuceni nahradit soukromé monopoly státními. A přesto si v podstatě nemůžeme vyčítat nic jiného, než že jsme ponechali vývoji událostí volný průběh, který proces poněkud urychlil.“*

Je to příklad nemohoucnosti buržoazní publicistiky, od níž se buržoazní věda liší jen menší upřímností a snahou zastříti podstatu věci, aby pro stromy nebylo vidět les. Vyslovuje-li někdo „úžas“ nad důsledky koncentrace, „činí-li výtky“ vládě kapitalistického Německa či kapitalistické „společnosti“ („nám“), strachuje-li se, že zavedení

* *A. Lansburgh*, *Die Bank mit den 300 Millionen*. In: *Die Bank* 1914, 1[²³⁵], s. 426.

akcií povede k „urychlení“ koncentrace, podobně jako německý „kartelový“ odborník Tschierschky se bojí amerických trustů a „dává přednost“ německým kartelům, které prý nemohou „urychlovat technický a hospodářský pokrok tak překotně jako trusty“*, cožpak to není nemohoucnost?

Ale fakta zůstávají fakty. V Německu nejsou trusty, nýbrž „pouze“ kartely, a přesto tam *vládne* nanejvýš 300 kapitalistických magnátů. A jejich počet se ustavičně zmenšuje. Ve všech kapitalistických zemích, ať je jejich bankovní zákonodárství jakékoli, banky vždy mnohonásobně zintenzivňují a urychlují proces koncentrace kapitálu a vytváření monopolů.

„V bankovní soustavě je ovšem dána forma obecného vedení knih a rozdělování výrobních prostředků ve společenském měřítku, ale jen forma,“ psal Marx před půlstoletím v Kapitálu (ruské vyd., díl III, část II, s. 144¹⁴¹). Uvedené údaje o růstu bankovního kapitálu, o rostoucím počtu depozitních pokladen a filiálek největších bank, o počtu jejich běžných účtů apod. nám poskytují konkrétní obraz o tomto „obecném vedení knih“ celé třídy kapitalistů, a dokonce nejenom kapitalistů, neboť banky shromažďují, byť dočasně, nejrůznější peněžní příjmy, i drobných podnikatelů, i úředníků, i nepatrné horní vrstvy dělníků. Z formálního aspektu se tedy ze soudobých bank — z takových tří až šesti největších francouzských bank, šesti až osmi bank v Německu, které disponují miliardami a miliardami — vytváří „rozdělování výrobních prostředků ve společenském měřítku“. Avšak svým *obsahem* naprosto není toto rozdělování výrobních prostředků „společenské“, nýbrž je soukromé, tj. řídí se zájmy velkého — a především největšího, monopolistického — kapitálu, který funguje za takových podmínek, kdy většina obyvatelstva bídně živoří, kdy se celý vývoj zemědělství beznadějně opožďuje za vývojem

* S. Tschierschky, cit. dílo, s. 128.

průmyslu a kdy „těžký průmysl“ vybírá daň od všech ostatních průmyslových odvětví.

Při zespolenštvání kapitalistického hospodářství začínají bankám konkurovat záložny a poštovní spořitelny, jež jsou mnohem více „decentralizovány“, tj. vtahují do sféry svého vlivu větší oblasti, větší počet vzdálených obcí a širší okruhy obyvatelstva. O tom, jak rostou vklady v bankách a spořitelnách, uvádí americká komise tyto údaje*:

	Vklady (v miliardách marek)						
	Anglie		Francie		Německo		
	v ban- kách	ve spo- řitel- nách	v ban- kách	ve spo- řitel- nách	v ban- kách	v úvěr- ních druž- stvech	ve spo- řitel- nách
1880	8,4	1,6	?	0,9	0,5	0,4	2,6
1888	12,4	2,0	1,5	2,1	1,1	0,4	4,5
1908	23,2	4,2	3,7	4,2	7,1	2,2	13,9

Spořitelny, které platí z vkladů úrok $4-4\frac{1}{4}\%$, jsou nuceny hledat pro své kapitály „výnosné“ umístění a pouštět se do směnečných, hypotekárních a jiných operací. Hranice mezi bankami a spořitelny „se stále více stírají“. Obchodní komory, např. v Bochumu a v Erfurtu, žádají, aby spořitelnám bylo „zakázáno“ provádět „ryze“ bankovní operace, jako je eskont směnek, a požadují omezení „bankovní“ působnosti poštovních spořitelen.** Jako by se bankovní magnáti báli, aby se k nim nepřikradl státní monopol z nečekané strany. Tyto obavy pochopitelně nepřesahují rámec konkurence, dalo by se říci, dvou přednostů v jedné kanceláři. Neboť jednak miliardovými kapitály spořitelen disponují ve skutečnosti a koneckonců *titiž* magnáti bankovního kapitálu, jednak státní monopol v ka-

* Údaje americké National Monetary Commission v časopisu Die Bank, 1910, 2[310], s. 1200.

** Tamtéž, 1913, s. 811, 1022; 1914[134], s. 713.

pitalistické společnosti je jenom prostředkem, jak zvýšit a zaručit příjmy milionářům toho či onoho průmyslového odvětví, které stojí na pokraji bankrotu.

Vystřídání starého kapitalismu, za něhož vládla volná konkurence, kapitalismem novým, za něhož vládne monopol, se projevuje mimo jiné poklesem významu burzy. Časopis *Die Bank* píše: „Burza už dávno přestala být tím nepostradatelným zprostředkovatelem oběhu, jímž byla dříve, kdy banky ještě nemohly umístit většinu vydávaných cenných papírů mezi své klienty.“*

„Každá banka je burza“, říká se dnes a je to tím pravdivější, čím větší je banka a čím úspěšněji pokračuje koncentrace v bankovníctví.** „Jestliže dříve, v sedmdesátých letech, mladicky výstřední burza“ („jemná“ narážka na burzovní krach v roce 1873¹⁴², na gründerské skandály¹⁴³ apod.) „zahajovala epochu industrializace Německa, mohou to dnes banky a průmysl ‚zařídít samy‘. Nadvláda našich velkých bank nad burzou... není nic jiného než výraz dokonale zorganizovaného německého průmyslového státu. Zužuje-li se tím oblast automaticky působících ekonomických zákonů a rozšiřuje-li se tím neobyčejně pole cílevědomé regulace prostřednictvím bank, vzrůstá nesmírně i národohospodářská odpovědnost několika málo vedoucích osob.“ To píše německý profesor Schulze-Gaevernitz***, obhájce německého imperialismu a autorita uznávaná imperialisty všech zemí, který se snaží zastříť „malíčkovost“, že tato „cílevědomá regulace“ prostřednictvím bank totiž znamená odírání veřejnosti hrstkou „dokonale zorganizovaných“ monopolistů. Není úkolem buržoazního profesora, aby objevil celý mechanismus a odhaloval všechny machinace bankovních monopolistů, ale aby je ukazoval v lepším světle.

* *Die Bank*, 1914, 1, s. 316.

** *Dr. Oscar Stillich*, *Geld- und Bankwesen*, Berlin 1907^[214], s. 169.

*** *Schulze-Gaevernitz*, *Die deutsche Kreditbank*. In: *Grundriss der Sozialökonomik*, Tübingen 1915, s. 101.

Také Riesser, který má jako ekonom a bankovní „činitel“ ještě větší autoritu, odbývá nepopiratelná fakta nic neříkajícími frázemi: „Burza stále více ztrácí funkci nezbytně nutnou pro veškeré hospodářství a pro oběh cenných papírů, funkci nejenom nejpřesnějšího měřidla, nýbrž také téměř automatického regulátoru hospodářských procesů, které se k ní sbíhají.“*

Řečeno jinak: starý kapitalismus, kapitalismus volné konkurence, pro který byla burza nezbytně nutným regulátorem, se stává minulostí. Vystřídal jej nový kapitalismus, který má zřetelné rysy jakéhosi přechodného jevu, jakési směsice volné konkurence a monopolu. Vzniká pochopitelně otázka, k čemu „přechází“ tento novodobý kapitalismus, avšak buržoazní vědci se bojí si ji položit.

„Před třiceti lety vykonávali volně konkurující podnikatelé $\frac{9}{10}$ oné hospodářské činnosti, která nepatří do oblasti fyzické práce ‚dělníků‘. Dnes vykonávají $\frac{9}{10}$ této duševní činnosti spojené s provozem podniku úředníci. V čele tohoto vývoje stojí bankovníctví.“** Toto přiznání Schulze-Gaevernitze vyvolává znovu otázku, k čemu přechází novodobý kapitalismus, kapitalismus ve svém imperialistickém stadiu.

Mezi několika málo bankami, které se v důsledku procesu koncentrace dostávají do čela celého kapitalistického hospodářství, vzniká pochopitelně stále usilovnější snaha uzavřít monopolistickou dohodu, vytvořit *bankovní trust*. V Americe to není devět bank, nýbrž *dvě* největší banky patřící multimilionářům Rockefellerovi a Morganovi¹⁴⁴, které ovládají kapitál ve výši 11 miliard marek^{***}. Když v Německu Diskontní společnost pohltila Schaffhausenský bankovní spolek, jak jsme se už zmínili, hodnotil to list burzovních zájmů Frankfurter Zeitung¹⁴⁵ takto:

* Riesser, cit. dílo, 4. vyd., s. 629.

** Schulze-Gaevernitz, Die deutsche Kreditbank. In: Grundriss der Sozialökonomik, Tübingen 1915, s. 151.

*** Die Bank, 1912, 1, s. 435.

„S pokračující koncentrací bank se zužuje okruh ústavů, od kterých lze vůbec žádat úvěr, takže vzrůstá závislost velkého průmyslu na několika málo bankovních koncernech. Jelikož průmysl je těsně spjat se světem finančníků, je tím omezována volnost jednání průmyslových společností, odkázaných na bankovní kapitál. Velký průmysl proto sleduje sílící vytváření bankovních trustů (sdružování nebo přeměňování v trusty) se smíšenými pocity; vždyť se skutečně již nejednou projevily náznaky určitých dohod mezi jednotlivými koncerny velkých bank, dohod směřujících k omezení konkurence.“*

Poslední slovo ve vývoji bankovníctví má opět a znovu monopol.

Mluvíme-li o úzkém sepětí mezi bankami a průmyslem, projevuje se nová úloha bank snad nejvýrazněji právě na tomto poli. Eskontuje-li banka směnky určitého podnikatele, otevírá-li mu běžný účet apod., pak tyto operace samy o sobě nijak neomezují samostatnost tohoto podnikatele a banka si podržuje skromnou úlohu zprostředkovatele. Když se však tyto operace častěji opakují a nabudou trvalého rázu, když banka „shromažďuje“ ve svých rukou obrovské kapitály, když vedení běžných účtů dotyčného podniku umožňuje bance — a to se také stává — znatelně se stále podrobněji a důkladněji s hospodářskou situací svého klienta, vyplývá z toho, že se závislost průmyslového kapitalisty na bance stále zvětšuje.

Zároveň se vyvíjí takřkajíc personální unie bank s největšími průmyslovými a obchodními podniky; splývají prostřednictvím vlastnictví akcií a prostřednictvím členství bankovních ředitelů v dozorcích (nebo správních) radách obchodních a průmyslových podniků a naopak. Německý ekonom Jeidels shromáždil velmi podrobné údaje o tomto druhu koncentrace kapitálů a podniků. Šest největších

* Cituje Schulze-Gaevernitz in: Grundriss der Sozialökonomik^[190], s. 155.

berlínských bank bylo zastoupeno prostřednictvím svých ředitelů v 344 průmyslových společnostech a prostřednictvím svých členů správních rad v dalších 407 společnostech, tedy celkem v 751 společnostech. V 289 společnostech měly v dozorčích radách buď po dvou členech, nebo jim jejich člen předsedal. Mezi těmito obchodními a průmyslovými společnostmi jsou nejrozmanitější průmyslová odvětví a také pojišťovny, dopravní podniky, restaurace, divadla, umělecká výroba apod. Naproti tomu v dozorčích radách týchž šesti bank bylo (roku 1910) 51 největších průmyslníků, mezi nimi ředitel firmy Krupp, ředitel obrovské paroplavební společnosti Hapag (Hamburk—Amerika) atd. apod. Každá ze šesti bank se od roku 1895 do roku 1910 podílela na emisi akcií a obligací mnoha set průmyslových společností (od 281 do 419).*

„Personální unii“ mezi bankami a průmyslem doplňuje ještě „personální unie“ mezi oběma druhy těchto společností a vládou. „Místa v dozorčích radách,“ píše Jeidels, „jsou dobrovolně postupována osobám se zvučnými jmény a také bývalým státním úředníkům, kteří mohou ve styku s úřady mnohé usnadnit(!)“... „V dozorčí radě velké banky najdeme obvykle člena parlamentu nebo člena berlínské městské rady.“

Velké kapitalistické monopoly tedy vznikají a vyvíjejí se opravdu rychle všemi „přirozenými“ i „nadpřirozenými“ cestami. Mezi několika sty finančních magnátů soudobé kapitalistické společnosti se systematicky vytváří jistá dělba práce:

„Spolu s tímto rozšířením pole působnosti jednotlivých velkopřůmyslníků“ (vstupujících do bankovních správních rad) „a s vymezením působnosti provinciálních bankovních ředitelů výhradně na určitou průmyslovou oblast se neustále zvyšuje specializace ředitelů velkých bank. Tato specializace je možná jen při velkém rozsahu veškerého ban-

* *Jeidels a Riesser, cit. díla.*

kovního podnikání a zejména jeho vazeb s průmyslem. Dělbá práce probíhá dvěma směry: jednak se styky s veškerým průmyslem svěřují jednomu z ředitelů jako jeho speciální funkce, jednak každý ředitel přejímá dozor nad jednotlivými podniky nebo nad skupinami podniků, které jsou příbuzné po výrobní stránce anebo mají příbuzné zájmy.“ (Kapitalismus již dospěl k organizované *kontrole* jednotlivých podniků.) „Jeden z nich se specializuje na německý průmysl, někdy třeba jen na průmysl západoněmecký“ (západ je nejprůmyslovější částí Německa), „jiní se specializují na styky se státy a se zahraničním průmyslem, personální informace o průmyslnících apod., burzovní obchod atd. Kromě toho každý ředitel banky často spravuje ještě zvláštní oblast nebo zvláštní průmyslové odvětví; jeden ředitel pracuje především v dozorčích radách elektrárenských společností, druhý v dozorčích radách chemických továren, pivovarů nebo cukrovarů, třetí ve správních radách několika málo izolovaných podniků a současně... v dozorčí radě pojišťoven... Jisté je, že úměrně tomu, jak vzrůstá rozsah a rozmanitost bankovních operací, se vytváří ve velkých bankách stále větší dělba práce mezi řediteli, jejímž účelem (a výsledkem) je, abych tak řekl, povznést je nad čistě bankovní záležitosti a učinit z nich větší znalce a experty na všeobecné otázky průmyslu i odborné otázky jednotlivých průmyslových odvětví, připravit je na působení v průmyslové sféře vlivu banky. S tímto bankovním systémem souvisí i snaha volit do vlastních dozorčích rad bank lidí, kteří dobře znají průmysl, podnikatele, bývalé úředníky, zejména bývalé úředníky železniční a důlní správy“ atd.*

Stejně instituce, jen poněkud v jiné formě, má francouzské bankovníctví. Například jedna ze tří největších francouzských bank, *Crédit Lyonnais*, zřídila zvláštní „oddělení ke shromažďování finančních informací“ (*service des*

* *Feidels*, cit. dílo, s. 156—157.

études financières). Toto oddělení trvale zaměstnává více než 50 osob — inženýrů, statistiků, ekonomů, právníků aj. Náklady na ně činí 600 000 až 700 000 franků ročně. Je rozděleno na 8 útvarů: jeden shromažďuje informace speciálně o průmyslových podnicích, druhý sleduje všeobecnou statistiku, třetí má na starosti železniční a paroplavební společnosti, čtvrtý vede v patrnosti cenné papíry, pátý zkoumá finanční zprávy atd.*

Dochází tedy jednak ke stále většímu splývání, či jak se přiléhavě vyjádřil N. I. Bucharin, ke srůstání bankovního a průmyslového kapitálu, jednak k přerůstání bank v ústavu opravdu „univerzálního charakteru“. Pokládáme za nutné přesně citovat to, co praví o této věci Jeidels, autor, který tuto problematiku prostudoval nejdůkladněji:

„Prozkoumáme-li poměry v průmyslu v jejich souhrnu, dojdeme k závěru, že finanční ústavy pracující pro průmysl mají *univerzální charakter*. Velké banky, na rozdíl od jiných forem bank a navzdory požadavkům objevujícím se občas v literatuře, aby se banky specializovaly na určitou oblast činnosti nebo na určitá průmyslová odvětví, aby neztrácely pevnou půdu pod nohama, snaží se navázat s průmyslovými podniky co nejvšestrannější styky podle místa a odvětví výroby, snaží se odstraňovat nerovnoměrnosti v rozdělení kapitálu mezi jednotlivé oblasti nebo průmyslová odvětví, které vyplývají z vývoje jednotlivých podniků.“ „Jedna tendence spočívá ve snaze, aby se spojení s průmyslem stalo všeobecným jevem, druhá v tom, aby se toto spojení stalo trvalým a intenzívním; obě tendence jsou uskutečněny v šesti velkých bankách, sice ne úplně, ale už ve značném rozsahu a ve stejné míře.“

Z obchodních a průmyslových kruhů je často slyšet stížnosti na „terorismus“ bank. A není divu, že se objevují podobné stížnosti, když velké banky „komandují“ tak,

* E. Kaufmann, stať o francouzských bankách in: Die Bank, 1909, 2^[217], s. 851n.

jak ukazuje tento příklad. Dne 19. listopadu 1901 zaslala jedna z takzvaných berlínských *D* bank (názvy čtyř největších berlínských bank začínají písmenem *D*) správní radě cementářského syndikátu pro severozápadní a střední Německo tento dopis: „Z oznámení, které jste uveřejnili 18. t. m. v tom a v tom listu, je patrné, že musíme počítat s možností, že na valné hromadě Vašeho syndikátu, která se má konat 30. t. m., budou přijata usnesení, která by mohla ve Vašem podniku způsobit pro nás nepřijatelné změny. S velkým politováním jsme proto nuceni odvolat úvěr, který jsme Vám poskytovali... Nebudou-li však na valné hromadě přijata usnesení pro nás nepřijatelná a dostane-li se nám v tomto směru uspokojivých záruk také do budoucna, prohlašujeme, že jsme ochotni s Vámi zahájit jednání o poskytnutí nového úvěru.“*

V podstatě jsou to stejné stížnosti, jaké vždy vznášel malý kapitál proti útisku velkokapitálu, jen s tím rozdílem, že mezi „malé“ kapitalisty se zde dostal celý syndikát! Starý boj mezi malým a velkým kapitálem se obnovuje na novém, nesrovnatelně vyšším stupni vývoje. Je pochopitelné, že miliardové podniky velkých bank mohou podporovat také technický pokrok prostředky, které nemají v minulosti obdoby. Banky zakládají např. zvláštní společnosti pro technický výzkum, jehož výsledků využívají ovšem jen „spřátelené“ průmyslové podniky. Patří k nim Společnost pro výzkum elektrických rychlodrah, Ústřední kancelář pro vědeckotechnický výzkum atd.

Ředitelé velkých bank sami začínají chápat, že národní hospodářství se ocitá v jakýchsi nových podmínkách, vůči nimž jsou však bezmocní:

„Kdo si v posledních letech všiml personálních změn ve funkcích ředitelů a členů dozorčích rad velkých bank,“ píše Jeidels, „musel postřehnout, jak moc postupně přechází do rukou lidí, kteří pokládají aktivní zasahování

* *Dr. Oscar Stillich, Geld- und Bankwesen, Berlin 1907, s. 147.*

do celkového vývoje průmyslu za nezbytný, stále aktuálnější úkol velkých bank, a jak proto mezi těmito lidmi a starými bankovními řediteli vznikají věcné a často i osobní spory. Jde v podstatě o to, zda zasahování bank do průmyslového výrobního procesu není na újmu jejich postavení jako úvěrních ústavů, zda solidní zásady a jistý zisk nejsou obětovány činnosti, která nemá nic společného se zprostředkováním úvěru a zavádí banku do sféry, kde je více než dříve podřízena živelné vládě průmyslové konjunktury. To je názor mnoha starých bankovních ředitelů, ale většina mladých považuje aktivní zasahování do průmyslu za stejnou nezbytnost, jako bylo vytvoření velkých bank a moderního průmyslového bankovníctví vedle soudobého velkého průmyslu. Obě strany jsou zajedno jedině v tom, že pro novou činnost velkých bank neexistují ještě ani pevné zásady, ani konkrétní cíl.“*

Starý kapitalismus se přežil. Nový je přechodem k čemuś jinému. Hledání „pevných zásad a konkrétního cíle“ umožňujících „smíření“ monopolu s volnou konkurencí je pochopitelně beznadějně. Konstatování praktiků se velmi liší od oficiálního vychvalování předností „organizovaného“ kapitalismu jeho obhájci typu Schulzeho-Gaevernitze, Liefmanna a dalších „teoretiků“ tohoto druhu.¹⁴⁶

Kdy definitivně začala „nová činnost“ velkých bank? Na tuto důležitou otázku odpovídá dosti přesně Jeidels: „Spojení průmyslových podniků s jejich novou náplní, novými formami a novými orgány právě s velkými bankami, zorganizovanými zároveň centralisticky i decentralisticky, se utváří jako charakteristický národohospodářský jev až v devadesátých letech; v jistém smyslu lze tento počátek posunout dokonce až do roku 1897, kdy došlo k velkým „fúzí“ podniků, jež zavedly poprvé novou formu decentralizované organizace, odpovídající průmyslové politice bank. Snad můžeme tento počátek posunout do ještě

* *Jeidels*, cit. dílo, s. 183—184.

pozdější doby, neboť teprve krize z roku 1900 nesmírně urychlila a zintenzívnila proces koncentrace v průmyslu i v bankovníctví, poprvé přeměnila spojení s průmyslem ve skutečný monopol velkých bank a učinila tato spojení mnohem užší a pevnější.“*

Dvacáté století znamená tedy přechod od starého kapitalismu ke kapitalismu novému, od vlády kapitálu vůbec k vládě finančního kapitálu.

III. FINANČNÍ KAPITÁL A FINANČNÍ OLIGARCHIE

Hilferding napsal: „Stále vzrůstající část kapitálu v průmyslu nepatří průmyslníkům, kteří jej používají. Nabývají moci disponovat kapitálem jen prostřednictvím banky, která vůči nim zastupuje vlastníka tohoto kapitálu. Na druhé straně musí mít banka stále vzrůstající část svých kapitálů trvale umístěnu v průmyslu. Tím se stává stále více průmyslovým kapitalistou. Bankovní kapitál, tedy kapitál v peněžní formě, který se takto ve skutečnosti přeměnil v průmyslový kapitál, nazývám finančním kapitálem.“ „Finanční kapitál je kapitál, jímž disponují banky a jehož používají průmyslníci.“**

Tato definice je neúplná potud, pokud se v ní nemluví o jedné z nejdůležitějších okolností, a to o vzrůstající koncentraci výroby a kapitálu v takovém rozsahu, kdy koncentrace vede a dovedla až k monopolu. Avšak Hilferding v celém výkladu, zejména ve dvou kapitolách před tou, z níž byla převzata tato definice, zdůrazňuje úlohu *kapitalistických monopolů*.

Koncentrace výroby, monopoly z ní vyrůstající a splývání či srůstání bank s průmyslem — to je historie vzniku finančního kapitálu a obsah tohoto pojmu.

* *Jeidels*, cit. dílo, s. 181.

** *R. Hilferding*, *Finanční kapitál*, Praha 1961, s. 284, 285.

Nyní musíme popsat, jak se z „hospodaření“ kapitalistických monopolů za takových podmínek zbožní výroby a soukromého vlastnictví neodvratně stává nadvláda finanční oligarchie. Připomeňme si, že představitelé německé — a nejenom německé — buržoazní vědy, jako Riesser, Schulze-Gaevernitz, Liefmann a jiní, jsou vesměs obhájci imperialismu a finančního kapitálu. Neodhalují, ale zastírají a přikrášlují „mechanismus“ vzniku oligarchie, její metody, rozsah jejích příjmů „poctivě i nepoctivě nabytých“, její spojení s parlamenty apod. atd. „Zapeklité otázky“ obcházejí nabubřelými, nejasnými frázemi, apelováním na „smysl pro odpovědnost“ ředitelů bank, velebním „smyslu pro povinnost“ pruských úředníků, seriózní analýzou bezvýznamných podrobností zcela nepodstatných návrhů zákonů o „dozoru“ a „reglementaci“, teoretickým hnidopištvím takového druhu, jako je například „vědecká“ definice, k níž dospěl profesor Liefmann: „...**Obchod je výdělečná činnost provozovaná za účelem shromáždování statků, jejich skladování a jejich dalšího poskytování**“* (kurzíva a polotučné písmo ve spisu pana profesora)... Podle toho se obchod vyskytoval už v dobách prvobytného člověka, který směnu ještě neznal, a bude existovat také v socialistické společnosti!

Avšak obludná fakta týkající se obludné nadvlády finanční oligarchie jsou tak očividná, že ve všech kapitalistických zemích, v Americe, ve Francii i v Německu vznikla literatura, která vychází z *buržoazního* stanoviska, přesto však poměrně pravdivě zobrazuje finanční oligarchii a kritizuje ji, i když samozřejmě z maloburžoazních pozic.

Hlavní důraz je nutné položit na „systém účasti“, o němž jsme se již zmínili. Německý národohospodář Heymann, jenž věnoval pozornost tomuto systému zřejmě jako první, píše o jeho podstatě toto:

„Vedení kontroluje základní společnost (doslova „mateř-

* R. Liefmann, cit. dílo, s. 476.

skou společností), ta opět společnosti na ní závislé („dceřiné společnosti“), ty zas „vnukovské společnosti“ atd. To umožňuje i s nepřilíš velkým kapitálem ovládat obrovské oblasti výroby. Vždyť postačuje-li vždycky ke kontrole akciové společnosti vlastnictví 50 % kapitálu, stačí vedení pouhý 1 milión, aby mohlo kontrolovat 8 miliónů kapitálu „vnukovských společností“. A pokračuje-li toto „propletení“ ještě dále, může 1 miliónem kontrolovat 16 miliónů, 32 miliónů atd.“*

Praxe ve skutečnosti dokazuje, že vlastnictví 40 % akcií postačuje k ovládnutí akciové společnosti,** neboť určitá část roztržštěných, drobných akcionářů nemá prakticky vůbec možnost účastnit se valných hromad atd. „Demokratizace“ vlastnictví akcií, která má podle názoru (nebo předstírání) buržoazních sofistů a oportunistických „taky-sociálních demokratů“ způsobit „demokratizaci kapitálu“, zvýšit úlohu a význam malovýroby apod., ve skutečnosti napomáhá k posílení moci finanční oligarchie.¹⁴⁷ Proto také zákonodárství ve vyspělých nebo „zkušenějších“ kapitalistických zemích s delší tradicí dovoluje vydávat akcie menší hodnoty. V Německu zákon nepřipouští, aby byly vydávány akcie v hodnotě menší než 1000 marek, a němečtí finanční magnáti se závistivě dívají na Anglii, kde zákon dovoluje vydávat akcie i v hodnotě 1 libry šterlinků (= 20 marek, přibližně 10 rublů). Siemens, jeden z největších německých průmyslníků a „finančních králů“, prohlásil v Říšském sněmu dne 7. června 1900, že „jednolibrová akcie je základem britského imperialismu“***. Je vidět, že tento obchodník chápe podstatu imperialismu lépe a „marxističtěji“ než jistý pochybný publicista, jenž se pokládá za zakladatele ruského marxismu¹⁴⁸, a domnívá se, že imperialismus je špatnou vlastností jednoho národa...

* *Hans Gideon Heymann*, Die gemischten Werke im deutschen Grosseisengewerbe, Stuttgart 1904, s. 268–269.

** *Liefmann*, Beteiligungsges. etc., 1. vyd., s. 258.

*** *Schulze-Gaevernitz* v Grundriss der Sozialökonomik, V, 2, s. 110.

„Systém účastí“ však přispívá nejenom k nesmírnému růstu moci monopolistů, ale kromě toho také umožňuje beztravné provádění nejrůznějších podezřelých a špinavých machinací a okrádání veřejnosti, neboť ředitelé „matěské společnosti“ formálně, podle zákona, neodpovídají za „dceřinou společnost“, která je pokládána za „samostatnou“ a jejímž *prostřednictvím* se dá *všechno* „zaříditi“. Uvedeme příklad, který jsme převzali z květnového vydání německého časopisu Die Bank z roku 1914:

„Akciovou společnost na výrobu pružinové oceli v Kasselu, která byla před několika lety jedním z nejvýnosnějších podniků v Německu, zruinovalo špatné řízení natolik, že dividendy klesly z 15 % na 0 %. Vyšlo najevo, že vedení zapůjčilo bez vědomí akcionářů *6 miliónů marek* jedné ze svých ‚dceřiných společností‘, společnosti Hassia, jejíž nominální kapitál činil jen několik set tisíc marek. O této půjčce, která byla téměř třikrát větší než akciový kapitál ‚matěské společnosti‘, nebyla v jejích bilancích žádná zmínka; toto zatajení bylo zcela v souladu se zákonem a mohlo trvat celé dva roky, neboť tím nebyl porušen ani jeden paragraf obchodního zákoníku. Předseda dozorčí rady, který jako odpovědná osoba podpisoval falešné bilance, byl a dále zůstává předsedou obchodní komory v Kasselu. Akcionáři se dověděli o této půjčce společnosti Hassia teprve dlouho poté, kdy se ukázalo, že to byla chyba...“ (toto slovo by měl autor dát do uvozovek)... „a kdy kurs akcií ‚pružinové oceli‘ poklesl asi o 100 %, protože zasvěcenci se jich začali zbavovat...“

Tento typický případ bilanční ekvilibristiky zcela obvyklé u akciových společností nám vysvětluje, proč se vedení akciových společností pouští do riskantních podniků s mnohem lehčím srdcem než soukromí podnikatelé. Novodobá technika sestavování bilancí nejen umožňuje zatajovat průměrnému akcionáři riskantní podniky, nýbrž dovoluje i nejvíce zainteresovaným osobám vyhnout se odpovědnosti za nezdařený experiment včasným prodejem akcií,

kdežto soukromý podnikatel při všem, co dělá, riskuje vlastní kůží...

Bilance četných akciových společností se podobají známým středověkým palimpsestům“ (palimpsesty jsou pergameny, na nichž byl původní rukopis smazán a přes něj napsán nový), „z nichž bylo nutné nejdřív smazat to, co bylo napsáno, aby mohlo být objeveno původní písmo a rozluštěn skutečný obsah rukopisu.“*

„Nejjednodušším, a proto nejčastěji používaným prostředkem, jak učinit bilanci nerozluštitelnou, je rozdělení jednotného podniku na několik částí vytvořením nebo připojením ‚dceřiných společností‘. Tento systém má z hlediska nejrůznějších cílů, zákonných i nezákonných, tak zřejmé přednosti, že velké společnosti, které jej neuplatnily, jsou dnes již výjimkou.“*

Jako velkou monopolistickou společnost, která tohoto systému co nejvíce používá, uvádí autor dobře známou Všeobecnou elektrotechnickou společnost (AEG, o níž se ještě zmíníme). Roku 1912 se odhadovalo, že se tato společnost účastní ve 175—200 společnostech, které samozřejmě ovládá, a že takto celkem disponuje kapitálem asi 1,5 miliardy marek.**

Žádné předpisy o kontrole, o uveřejňování bilancí a jejich sestavování podle určitého schématu, o zřizování dozorčích orgánů apod., jimiž odpoutávají pozornost veřejnosti profesori a úředníci, kteří jsou plni dobrých úmyslů — tj. dobrých úmyslů hájit a příkrášlovat kapitalismus —, na věci nemohou nic změnit. Vždyť soukromé vlastnictví je posvátné a nikomu nelze zakázat, aby kupoval, prodával a vyměňoval akcie, dával je do zástavy atd.

Nakolik se rozmohl „systém účastí“ u ruských velkých bank, se dá soudit podle údajů E. Agahda, který byl 15 let

* *L. Eschwege*, Tochtergesellschaften, Die Bank, 1914, 1[177], s. 545.

** *Kurt Heinig*, Der Weg des Elektrotrusts, Die Neue Zeit, 1912, 30. Jahrg., 2[195], s. 484.

úředníkem Rusko-čínské banky a v květnu 1914 vydal spis pod ne zcela přesným názvem Velké banky a světový trh.* Autor dělí ruské velké banky na dvě základní skupiny: a) na banky, v nichž je uplatňován „systém účastí“, b) na banky „nezávislé“, přičemž však „nezávislost“ chápe svérázně jako nezávislost na *zahraničních* bankách; první skupinu autor dělí na tři podskupiny: 1. s účastí německou, 2. s účastí anglickou a 3. s účastí francouzskou, přičemž má na mysli „účasť“ a nadvládu největších zahraničních bank příslušné národnosti. Kapitály bank dělí autor na kapitály umístované „produktivně“ (do obchodu a průmyslu) a „spekulačně“ (do burzovních a finančních operací), neboť se ze svého maloburžoazně reformistického hlediska domnívá, že je možné při zachování kapitalismu oddělit „produktivní“ formu investic kapitálu od „spekulační“ a „spekulační“ odstranit.

Autor uvádí tyto údaje. [Viz tabulku na s. 369. *Red.*]

Z téměř čtyř miliard rublů, tvořících „činný“ kapitál velkých bank, připadají podle těchto údajů *více než tři čtvrtiny*, přes tři miliardy, na banky, které jsou v podstatě „dceřinými společnostmi“ zahraničních bank, především bank pařížských (proslulé bankovní trio: Banque de l'Union Parisienne; Banque de Paris et des Pays-Bas; Sociétés Générale) a berlínských (zejména Německá banka a Diskontní společnost). Dvě největší banky v Rusku, „Ruská“ (Ruská banka pro zahraniční obchod) a „Mezinárodní“ (Petrohradská mezinárodní obchodní banka), „operující ze tří čtvrtin s německým kapitálem“, zvýšily od roku 1906 do roku 1912 své kapitály ze 44 na 98 miliónů rublů a rezervní fondy z 15 na 39 miliónů. První banka patří ke „koncernu“ berlínské Německé banky, druhá

* *E. Agahd*, Grossbanken und Weltmarkt. Die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Grossbanken im Weltmarkt unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Russlands Volkswirtschaft und die deutsch-russischen Beziehungen, Berlin 1914^[119].

Bankovní aktiva
(podle uzávěrek za říjen—listopad 1913)
v miliónech rublů

Skupiny ruských bank	Kapitály umístované		
	produk- tivně	speku- lačně	celkem
a) 1. 4 banky: Sibiřská obchodní banka, Ruská banka, Mezinárodní banka, Diskontní banka	413,7	859,1	1272,8
a) 2. 2 banky: Ruská obchodní a průmyslová banka, Rusko-anglická banka	239,3	169,1	408,4
a) 3. 5 bank: Rusko-asijská banka, Petrohradská soukromá banka, Azovsko-donská banka, Moskevská banka Union, Rusko-francouzská obchodní banka	711,8	661,2	1373,0
(11 bank) <i>Úhrnem a</i>) =	1364,8	1689,4	3054,2
b) 8 bank: Banka moskevských obchodníků, Volžsko-kamská banka, Junker a spol., Petrohradská obchodní banka (dříve Wawelbergova), Moskevská banka (dříve Rjabušinského), Moskevská diskontní banka, Moskevská obchodní banka a Moskevská soukromá banka	504,2	391,1	895,3
(19 bank) <i>Celkem</i>	1869,0	2080,5	3949,5

ke „koncernu“ berlínské Diskontní společnosti. Dobrák Agahd se velmi pohoršuje nad tím, že berlínské banky vlastní většinu akcií a že ruští akcionáři jsou proto bezmocní. Je pochopitelné, že země vyvážející kapitál sbírá smetanu: když např. berlínská Německá banka uvedla na berlínskou burzu akcie Sibiřské obchodní banky, nechala je rok ležet v pokladně a potom je prodala za kurs 193 (při nominálu 100), tj. téměř za dvojnásobnou cenu,

čímž „vydělal“ asi 6 miliónů rublů, které Hilferding nazval „zakladatelským ziskem“.

Celkovou „sílu“ největších petrohradských bank odhaduje autor na 8235 miliónů rublů, téměř na $8\frac{1}{4}$ miliardy, přičemž „účast“ či lépe řečeno mocenskou pozici zahraničních bank rozděluje takto: francouzské banky 55 %, anglické 10 %, německé 35 %. Z této částky 8235 miliónů činného kapitálu připadá podle autorova výpočtu 3687 miliónů, tj. přes 40 %, na syndikáty Prodogol, Prodamet,* dále na syndikáty v ropném, hutním a cementářském průmyslu. Splývání bankovního a průmyslového kapitálu v souvislosti se vznikem kapitalistických monopolů tedy nesmírně pokročilo i v Rusku.¹⁴⁹

Finanční kapitál, který je soustředěn v několika málo rukách a má ve skutečnosti monopolní postavení, shrabuje ze zakladatelské činnosti, z emise cenných papírů, ze státních půjček atd. nesmírné a stále vzrůstající zisky, upevňuje mocenské pozice finanční oligarchie a ukládá celé společnosti daň ve prospěch monopolistů. Vezměme jeden z mnoha příkladů „hospodaření“ amerických trustů, který uvádí Hilferding. Roku 1887 založil Havemeyer cukrovarnický trust sloučením 15 malých společností, jejichž celkový kapitál činil 6,5 miliónu dolarů. Kapitál trustu však byl, řečeno po americku, „rozředen“ na 50 miliónů dolarů. „Překapitalizování“ počítalo s budoucími monopolními zisky, stejně jako ocelářský trust, také americký, počítá s budoucími monopolními zisky, když skupovává stále více ložisek železné rudy. A opravdu, cukrovarnický trust stanovil monopolní ceny a dosáhl takových příjmů, že mohl platit desetiprocentní dividendu z kapitálu, který byl *sedmínásobně* „rozředen“, tj. vyplácel *téměř 70 % z kapitálu, který byl do podniku při založení trustu skutečně vložen!* Roku 1909 činil kapitál trustu 90 miliónů dolarů. Za dvaadvacet let se tedy víc než zdesateronásobil.

* Prodogol — Ruská společnost obchodující s minerálními palivy. Prodamet — Společnost pro prodej výrobků ruských hutí. *Čes. red.*

Ve Francii nabyly mocenské pozice „finanční oligarchie“ (Proti finanční oligarchii ve Francii je název známé Lysisovy knihy, která vyšla roku 1908 v pátém vydání) jen poněkud odlišných forem. Čtyři největší banky získaly nejen relativní, nýbrž „absolutní monopol“ v emisi cenných papírů. Fakticky je to „trast velkých bank“. A monopol jim zajišťuje monopolní zisky z emisí. Země, která dostává půjčku, obdrží obyčejně maximálně 90 % celkové částky; 10 % si ponechávají banky a jiní zprostředkovatelé: Z rusko-čínské půjčky ve výši 400 miliónů franků banky vytěžily 8 % zisku, z ruské půjčky (1904) ve výši 800 miliónů 10 % zisku, z marocké půjčky (1904) ve výši 62,5 miliónu 18³/₄ %. Kapitalismus začal svůj vývoj jako malý lichvářský kapitál a dovršuje ho jako lichvářský kapitál obrovských rozměrů. „Francouzi jsou lichváři Evropy,“ píše Lysis. Všechny podmínky hospodářského života se touto přeměnou kapitalismu pronikavě mění. Při stagnaci počtu obyvatelstva, průmyslu, obchodu a námořní dopravy může „země“ bohatnout lichvou. „Padesát lidí, reprezentujících kapitál 8 miliónů franků, může disponovat *dvěma miliardami* ve čtyřech bankách.“ Systém „úcastí“, který již známe, má tytéž důsledky: jedna z největších bank, Všeobecná společnost (Société Générale), emituje 64 000 obligací „dceřině společnosti“, Egyptských rafinérií cukru. Emisní kurs je 150 %, tj. banka vydělává 50 %. Pak se ukázalo, že dividendy této společnosti byly fiktivní a „veřejnost“ přišla o 90 až 100 miliónů franků; „jeden z ředitelů Všeobecné společnosti byl členem správní rady rafinérií“. Není divu, že autor je nucen vyvodit závěr: „Francouzská republika je finanční monarchie; úplně tam vládne finanční oligarchie; ovládá tisk i vládu.“*

Ve vývoji a upevňování finanční oligarchie má velmi důležitou úlohu mimořádně vysoká míra zisku, již přináší

* *Lysis, Contre l'oligarchie financière en France*, 5. éd., Paris 1908[258], pp. 11, 12, 26, 39, 40, 48.

emise cenných papírů jako jedna z hlavních operací finančního kapitálu. „V domácím podnikání neexistuje žádný obchod, který by přinášel alespoň přibližně tak velký zisk jako zprostředkování při emisi zahraničních půjček,“ píše německý časopis Die Bank.*

„Žádná bankovní operace nepřináší tak velké zisky jako emise akcií.“ Průměrný roční zisk z emise cenných papírů průmyslových podniků podle údajů časopisu Der deutsche Ökonomist činil:

1895 — 38,6 %	1898 — 67,7 %
1896 — 36,1 %	1899 — 66,9 %
1897 — 66,7 %	1900 — 55,2 %

„V desetiletí 1891—1900 ‚se vydělalo‘ na emisi německých průmyslových cenných papírů *přes 1 miliardu*.“**

Dosahují-li v době průmyslového vzestupu nesmírného rozsahu zisky finančního kapitálu, pak v době poklesu malé a slabé podniky krachují a velké banky „se zúčastňují“ na jejich skupování za babku nebo na ziskových „sanacích“ a „reorganizacích“. Při „sanacích“ ztrátových podniků se „akciový kapitál snižuje, to znamená, že se pak výnos rozvrhuje na snížený kapitál a dále bývá vypočítáván z něho. Nebo jestliže výnosnost poklesla na nulu, je přibírán nový kapitál, který spolu se starým, méně výnosným kapitálem pak již přinese dostatečný výnos. Mimochodem,“ dodává Hilferding, „všechny tyto sanace a reorganizace mají pro banky dvojí význam: předně jsou výnosnou transakcí a za druhé vhodnou příležitostí učinit společnosti, které se octly v nesnázích, na nich závislémi.“***

Uvedeme příklad: důlní akciová společnost Union v Dortmundu byla založena roku 1872. Akciový kapitál byl emitován ve výši téměř 40 miliónů marek; a když byla

* Die Bank, 1913, č. 7, s. 630.

** *Stillich*, cit. dílo, s. 143; *W. Sombart*, Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert, 2. Aufl., 1909, s. 526, Anlage 8.

*** Srov. *R. Hilferding*, Finanční kapitál, Praha 1961, s. 163.

v prvním roce vyplácena dvanáctiprocentní dividenda, stoupl kurs na 170 %. Finanční kapitál sebral smetanu a vydělal maličkost — přibližně 28 miliónů. Při založení této společnosti hrála hlavní úlohu Diskontní společnost, ona německá velká banka, která tak úspěšně dosáhla kapitálu 300 miliónů marek. Poté klesají dividendy Unionu na nulu. Akcionáři jsou nuceni svolit k „odepsání“ kapitálu, tj. ke ztrátě jeho části, aby neztratili všechno. A po několika „sanacích“ mizí během 30 let z knih společnosti Union přes 73 miliónů marek. „Zakládající akcionáři této společnosti mají dnes už jen 5 % nominální hodnoty svých akcií“*, ale na každé „sanaci“ banky vždycky „vydělaly“.

Mimořádně ziskovou operací finančního kapitálu je také spekulace s pozemky v blízkém okolí rychle rostoucích velkoměst. Monopol bank zde splývá s monopolem pozemkové renty a s monopolem dopravních prostředků, neboť vzestup cen pozemků, možnost výhodně je prodat na parcely atd. závisí především na dobrém dopravním spojení se středem města, a městskou dopravu ovládají velké společnosti spjaté s týmiž bankami systémem účastí a rozdělením ředitelských míst. Nastává situace, kterou německý publicista L. Eschwege, spolupracovník časopisu Die Bank, jež podrobně prostudoval obchody s parcelami a hypotekární operace s nimi atd., označil slovem „bahno“. Neuvěřitelně se spekuluje s předměstskými pozemky, zkrachovaly už stavební firmy jako např. berlínská firma Boswau a Knauer, která si dokázala opatřit na 100 miliónů marek, a to prostřednictvím „velmi solidní a velmi vážené“ Německé banky (Deutsche Bank), jež pochopitelně působila na základě systému „účastí“, tj. potají, v zákulisí, a dostala se z toho se ztrátou „pouhých“ 12 miliónů marek; dále přicházejí na mizinu drobní podnikatelé a dělníci, kteří nedostávají zaplacené od fiktivních stavebních firem, jsou uzavírány šejdířské úmluvy s berlínskou „poctivou“

* *Stillich*, cit. dílo, s. 138 a *Liefmann*, s. 51.

policií a magistrátem s cílem získat informace o parcelách a dosáhnout stavebních povolení u městské správy apod. atd.*

„Americké mravy“, nad nimiž tak pokrytecky spínají ruce evropští profesori a spořádaní měšťáci, zdomácněly v období finančního kapitálu doslova v každém velkoměstě kterékoli země.

V Berlíně se na počátku roku 1914 mluvilo o tom, že bude založen „dopravní trst“, tj. „zájmové společenství“ tří berlínských dopravních podniků: městské nadzemní elektrické dráhy, tramvajové dopravy a omnibusové společnosti. „O tomto záměru jsme věděli,“ psal časopis *Die Bank*, „už ode dne, kdy se proslechlo, že většina akcií omnibusové společnosti přešla do rukou ostatních dvou dopravních společností... Je možné docela věřit, že lidé prosazující tyto plány chtějí jednotným řízením dopravy dosáhnout takových úspor, z nichž by mohla mít koneckonců částečný užitek i veřejnost. Celá záležitost je však složitější, neboť za tímto zakládajícím se dopravním trasem stojí banky, které mohou, kdykoli budou chtít, podříditi jimi monopolizované dopravní spoje zájmům svého obchodu s pozemky. Stačí si připomenout, jak už při založení společnosti městské elektrické dráhy hrály jistou úlohu zájmy velké banky, která tuto věc podporovala, a uvidíme, že tento dohad je oprávněný. Zájmy tohoto dopravního podniku se totiž prolínaly se zájmy obchodu s pozemky... Východní trať této dráhy měla totiž zpřístupnit pozemky, které tato banka hned poté, kdy bylo již jisté, že ke stavbě dráhy dojde, prodala s velkým ziskem pro sebe a pro několik členů...“**

Jakmile se monopol jednou utvořil a vládne miliardami, proniká zcela nevyhnutelně do *všech* oblastí veřejného života bez ohledu na politické zřízení a bez ohledu na všechny

* *Die Bank*, 1913, s. 952; *L. Eschwege*, *Der Sumpf*, tamtéž, 1912, 1^[176], s. 223n.

** *Verkehrstrust*, *Die Bank*, 1914, 1^[323], s. 89.

ostatní „detaily“. V německé ekonomické literatuře se obyčejně lokajsky vychvaluje poctivost pruského úřednictva a ukazuje se prstem na francouzskou Panamu¹⁵⁰ nebo na americkou politickou korupci. Ale ve skutečnosti *dokonce* i buržoazní literatura, která se zabývá bankovníctvím v Německu, je nucena ustavičně psát o věcech daleko přesahujících rámec ryze bankovních operací, například o „atraktivnosti bank“ vzhledem ke stále častějším případům, kdy státní úředníci přecházejí do služeb bank: „Jak to vypadá s nepodplatitelností státního úředníka, jehož tajným přáním je teplé místo na Behrenstrasse?“*, což je ulice v Berlíně, kde je sídlo Německé banky. Alfred Lansburgh, vydavatel časopisu Die Bank, napsal roku 1909 článek Ekonomický význam byzantinismu, v němž mimo jiné píše o cestě Viléma II. do Palestiny a o „bezprostředním důsledku této cesty, o stavbě Bagdádské dráhy, tomto osudném ‚vele díle německé podnikavosti‘, které má větší vinu na ‚obklíčení‘ než všechny naše politické chyby dohromady“** (obklíčením se rozumí politika Eduarda VII., který se snažil izolovat Německo a sevřít je kruhem imperialistického protiněmeckého spolku). Už zmíněný spolupracovník tohoto listu Eschwege napsal roku 1911 článek Plutokracie a úřednictvo, v němž např. odhaluje případ německého vládního rady Völkerera, který jako člen komise pro zkoumání činnosti kartelů projevil značnou energii a za nějaký čas se octl na skvěle placeném místě v největším kartelu, v ocelářském syndikátu. Podobné případy, které nejsou nijak náhodné, přiměly téhož buržoazního publicistu k doznání, že „hospodářská svoboda zaručená německou ústavou se stala v mnoha oblastech hospodářského života pustou frází“ a že za nynější vlády plutokracie „nás nemůže ani nejširší politická svoboda zachránit před tím, abychom se nestali národem nesvobodných lidí“***

* Der Zug zur Bank, Die Bank, 1909, 1[339], s. 79.

** Tamtéž, 1[244], s. 301.

*** Tamtéž, 1911, 2, s. 825; 1913, 2, s. 962.

Pokud jde o Rusko, omezíme se na jeden příklad. Před několika lety přinesly všechny listy zprávu, že ředitel úvěrní kanceláře Davydov přechází ze státní služby do jisté velké banky s platem, který měl podle smlouvy dosáhnout za několik let přes 1 milión rublů. Úvěrní kancelář je instituce, která má „sjednocovat činnost všech úvěrních ústavů státu“ a která poskytuje bankám sídelních měst subvence v částce 800 až 1000 miliónů rublů*.

Kapitalismus se vůbec vyznačuje tím, že vlastnictví kapitálu je odděleno od jeho použití ve výrobě, že peněžní kapitál je oddělen od kapitálu průmyslového čili produktivního, že rentiér, který žije pouze z důchodu plynoucího z peněžního kapitálu, je oddělen od podnikatele a od všech osob, které kapitálem bezprostředně disponují. Imperialismus čili vláda finančního kapitálu je onen nejvyšší stupeň kapitalismu, kdy toto oddělení nabývá ohromných rozměrů. Převaha finančního kapitálu nad všemi ostatními formami kapitálu znamená, že rentiér a finanční oligarchie mají vládnoucí postavení, znamená, že ze všech ostatních států se vyčleňuje několik málo finančních „velmocí“. Rozsah tohoto procesu je možné posoudit podle údajů statistiky emisí, tj. vydávání cenných papírů všeho druhu.

V bulletinu mezinárodního statistického ústavu uveřejnil A. Neymarck** velmi obšírné, úplné a přehledné údaje o emisích na celém světě. Tyto údaje byly potom častokrát ve výňatcích citovány v ekonomické literatuře¹⁵¹. Uvádíme úhrnné údaje za čtyři desetiletí:

Celková hodnota emisí cenných papírů v miliardách franků za desetiletí

1871—1880	76,1
1881—1890	64,5
1891—1900	100,4
1901—1910	197,8

* *E. Agahd*, s. 202.

** Bulletin de l'Institut international de Statistique, t. XIX, livr. II, La Haye 1912 [268]. Údaje o malých státech, druhý sloupec, byly vypočteny přibližně podle čísel z roku 1902 zvýšených o 20%.

V sedmdesátých letech vzrostla celková hodnota emise na celém světě zejména vlivem půjček uzavřených ve spojitosti s francouzsko-pruskou válkou a po ní následujícím údobím zakladatelské horečky v Německu. Celkové zvýšení ve třech posledních desetiletích 19. století bylo poměrně pomalé, až teprve v prvním desetiletí 20. století je patrný velký vzestup, během deseti let téměř zdvojnásobení. Začátek 20. století je tedy epochou přelomu, nejenom pokud jde o růst monopolů (kartelů, syndikátů a trustů), o čemž jsme již mluvili, nýbrž i pokud jde o růst finančního kapitálu.

Celkovou hodnotu cenných papírů na světě roku 1910 odhaduje Neymarck přibližně na 815 miliard franků. Po odpočtu duplicitních položek snižuje tuto částku na 575 až 600 miliard. Na jednotlivé země připadají (počítáme-li úhrnnou částku 600 miliard) tyto částky:

*Celková hodnota cenných papírů v roce 1910
(v miliardách franků)*

Anglie	142	} 479	Holandsko	12,5
Spojené státy	132		Belgie	7,5
Francie	110		Španělsko	7,5
Německo	95		Švýcarsko	6,25
Rusko	31		Dánsko	3,75
Rakousko-Uhersko	24		Švédsko, Norsko,	
Itálie	14		Rumunsko a ostatní	2,5
Japonsko	12		<u>Úhrnem</u>	<u>600</u>

Z těchto údajů je už na první pohled vidět, jak nápadně se vyčleňují z ostatních zemí čtyři nejbohatší kapitalistické země, z nichž každá vlastní cenné papíry přibližně za 100—150 miliard franků. Z těchto čtyř zemí jsou dvě — Anglie a Francie — kapitalistické země s nejdelsí tradicí a, jak uvidíme, s největším počtem kolonií; druhé dvě — Spojené státy a Německo — jsou nejvyspělejší kapitalistické země, pokud jde o rychlost vývoje i stupeň rozšíření kapitalistických monopolů ve výrobě. Finanční kapitál těchto čtyř zemí činí úhrnem 479 miliard franků, tj. téměř 80 % světového finančního kapitálu. Téměř celý ostatní svět je

tak či onak dlužníkem a poplatníkem těchto zemí — mezinárodních bankéřů, těchto čtyř „pilířů“ světového finančního kapitálu.

Zvláště podrobně je třeba se zabývat úlohou vývozu kapitálu při vytváření mezinárodní sítě závislosti a spojení finančního kapitálu.

I V. V Ý V O Z K A P I T Á L U

Pro starý kapitalismus, kdy neomezeně vládla volná konkurence, byl typický vývoz *zboží*. Pro novodobý kapitalismus, kdy vládnou monopoly, se stal typickým vývoz *kapitálu*.

Kapitalismus je zbožní výroba na nejvyšším stupni svého vývoje, kdy se i pracovní síla stává zbožím. Růst směny jak uvnitř země, tak zejména mezinárodní směny je charakteristickým rysem kapitalismu. Jednotlivé podniky, jednotlivá průmyslová odvětví a jednotlivé země se za kapitalismu nevyhnutelně vyvíjejí nerovnoměrně a ve skocích. Anglie se stala kapitalistickou zemí dříve než jiné země a přibližně v druhé polovině 19. století, po zavedení volného obchodu, si činila nárok na to, aby se stala „dílnou celého světa“, dodavatelkou výrobků do všech zemí, které jí výměnou za to měly dodávat suroviny. Avšak *tento* monopol Anglie byl už v poslední čtvrtině 19. století podlomen, neboť řada jiných zemí vypsela za hradbou „ochranných“ cel v samostatné kapitalistické státy. Na počátku 20. století vidíme, že se tvoří monopoly jiného druhu: za prvé monopolistické svazy kapitalistů ve všech vyspělých kapitalistických zemích; za druhé monopolní postavení několika málo nejbohatších zemí, v nichž akumulace kapitálu dosáhla obrovských rozměrů. Ve vyspělých zemích vznikl nesmírný „nadbytek kapitálu“.

Kdyby byl kapitalismus schopen povznést zemědělství, které se v současné době všude ve svém vývoji za průmyslem

nesmírně opozdilo, kdyby byl schopen zvýšit životní úroveň mas obyvatelstva, které všude přes závratný pokrok techniky napolo hladoví a živoří v bídě, pak by pochopitelně nemohla být o nadbytku kapitálu ani řeč. Právě tímto „argumentem“ většinou operují maloburžoazní kritikové kapitalismu. Ale to by kapitalismus přestal být kapitalismem, neboť jak nerovnoměrnost vývoje, tak polohladová životní úroveň mas jsou stěžejní, nezbytné podmínky a předpoklady tohoto výrobního způsobu. Dokud kapitalismus zůstává kapitalismem, nevyužívá se nadbytku kapitálu ke zvýšení životní úrovně mas v dané zemi, neboť to by vedlo k snížení zisků kapitalistů, ale používá se ho ke zvýšení zisků vývozem kapitálu do zahraničí, do zaostalých zemí. V těchto zaostalých zemích se obyčejně dosahuje velkých zisků, neboť kapitálu je tam málo, půda poměrně levná, mzdy nízké a suroviny levné. Vývoz kapitálu je možný proto, že řada zaostalých zemí byla již vtažena do koloběhu světového kapitalismu, že byly vybudovány nebo se začaly budovat hlavní železniční tratě, že jsou zajištěny základní předpoklady pro rozvoj průmyslu atd. Vývoz kapitálu se stává nutným, protože v několika málo zemích kapitalismus „přezrál“ a kapitál nemá (jestliže zemědělství je málo vyvinuté a masy bídně živoří) dostatečné pole působnosti pro „ziskové“ umístění.

O velikosti kapitálu, který tři hlavní země umístily v zahraničí, můžeme uvést tyto přibližné údaje.*

* *Hobson*, Imperialism, London 1902, p. 58; *Riesser*, cit. dílo, s. 395 a 404; *P. Arndt* in: Weltwirtschaftliches Archiv, Bd. 7, 1916^[127], S. 35; *Neymarck* in: Bulletin; *Hilferding*, Das Finanzkapital, s. 492; *Lloyd George*, řeč v Dolní sněmovně 4. května 1915, Daily Telegraph z 5. května 1915^[147]; *B. Harms*, Probleme der Weltwirtschaft, Jena 1912^[194], S. 235 aj.; *Dr. Siegmund Schilder*, Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft, Berlin 1912, Bd. 1^[209], s. 150; *George Paish*, Great Britain's Capital Investments etc. In: Journal of the Royal Statistical Society, vol. LXXIV, 1910—1911^[272], s. 167n.; *Georges Diouritch*, L'Expansion des banques allemandes à l'étranger, ses rapports avec le développement économique de l'Allemagne, Paris 1909^[162], s. 84.

Kapitál umístěný v zahraničí
(v miliardách franků)

Rok	Anglií	Francií	Německem
1862	3,6	—	—
1872	15	10 (1869)	—
1882	22	15 (1880)	?
1893	42	20 (1890)	?
1902	62	27—37	12,5
1914	75—100	60	44

Z toho je zřejmé, že vývoz kapitálu nabyl nesmírného rozsahu teprve na počátku 20. století. Kapitál tří hlavních zemí umístěný v zahraničí činil před válkou 175—200 miliard franků. Výnos z této částky, počítáme-li pouhých 5 %, činí ročně 8—10 miliard franků. Opravdu solidní základ pro imperialistický útisk a vykořisťování většiny národů a zemí na světě, pro kapitalistický parazitismus hrstky nejbohatších států!

Na otázku, jak je kapitál umístěný v zahraničí rozdělen podle zemí, *v nichž* je investován, lze dát jenom přibližnou odpověď, která však může objasnit některé obecné vzájemné vztahy a souvislosti soudobého imperialismu.

Světadíly, mezi něž je rozdělen (přibližně)
zahraniční kapitál (kolem roku 1910)
(v miliardách marek)

	Anglie	Francie	Německo	Celkem
Evropa	4	23	18	45
Amerika	37	4	10	51
Asie, Afrika a Austrálie	29	8	7	44
<i>Celkem</i>	70	35	35	140

Pro Anglii mají prvořadý význam její neobyčejně rozsáhlé koloniální državy, které jsou i v Americe (např. Kanada), o Asii apod. ani nemluvě. Obrovský vývoz kapitálu je zde velmi úzce spjat s rozlehlými koloniemi, o jejichž významu pro imperialismus budeme ještě mluvit. Jinak je tomu ve Francii. Její kapitál plynoucí do zahraničí je

umístěn hlavně v Evropě, především v Rusku (nejméně 10 miliard franků); přitom tu jde hlavně o *zápůjční* kapitál, o státní půjčky, a nikoli o kapitál investovaný do průmyslových podniků. Na rozdíl od anglického koloniálního imperialismu lze francouzský imperialismus nazvat imperialismem lichvářským. V Německu nacházíme třetí formu: německé kolonie nejsou velké a kapitál, který Německo umísťuje v zahraničí, je rozdělen mezi Evropu a Ameriku nejrovnoměrněji.

Vývoz kapitálu ovlivňuje a neobyčejně urychluje rozvoj kapitalismu v zemích, do kterých plyne. Může-li tedy tento vývoz do určité míry způsobit jistou stagnaci vývoje v zemích vyvážejících, rozšiřuje pak na druhé straně a zintenzivňuje další rozvoj kapitalismu na celém světě.

Země vyvážející kapitál mají téměř vždy možnost získat jisté „výhody“, jejichž charakter objasňuje specifičnost epochy finančního kapitálu a monopolů. Berlínský časopis *Die Bank* v říjnu 1913 např. napsal:

„Na mezinárodním kapitálovém trhu se začala nedávno odehrávat komedie hodná Aristofanova pera. Četné cizí státy, od Španělska až po Balkán, od Ruska až po Argentinu, Brazílii a Čínu, se snaží otevřeně nebo potají, někdy velmi důrazně, opatřit si na velkých peněžních trzích půjčky. Situace na peněžních trzích není nyní zvlášť skvělá a ani politické perspektivy nejsou nijak růžové. Přesto se žádný z peněžních trhů neodvažuje odmítnout půjčku z obavy, že by jej soused předešel, půjčku poskytl a zajistil si tak jisté protislužby. Věřitel při takových mezinárodních transakcích téměř vždy něco získá: buď ústupek v obchodní smlouvě, nebo uhelnou stanicí, stavbu přístavu, tučnou koncesi či objednávku zbraní.“*

Finanční kapitál vytvořil epochu monopolů. A monopoly všude přinášejí monopolistické zásady: místo konkurence na otevřeném trhu nastupuje využívání „styků“ za účelem

* *Die Bank*, 1913, 2[335], s. 1024—1025.

výhodné transakce. Zcela běžně se půjčka uzavírá pod podmínkou, že za její část budou nakoupeny výrobky věřitelské země, zejména vojenská výzbroj, lodi atd. Francie se v posledních dvou desetiletích (1890—1910) k tomuto prostředku velmi často uchýlovala. Vývoz kapitálu do zahraničí se stává prostředkem podporujícím vývoz zboží do zahraničí. Mezi zvláště velkými podniky bývají přitom uzavírány transakce, které, jak se „šetrně“ vyjádřil Schilder*, „hraničí s korupcí“. Krupp v Německu, Schneider ve Francii, Armstrong v Anglii jsou příklady takových firem těsně spjatých s obrovskými bankami a s vládou, jež nelze jen tak snadno při uzavírání půjčky „obejít“.

Francie poskytla půjčky Rusku, ale přitom je „přitiskla ke zdi“ v obchodní smlouvě z 16. září 1905 tím, že si vymínila jisté ústupky platné až do roku 1917; totéž učinila při sjednání obchodní smlouvy s Japonskem z 19. srpna 1911. Celní válka mezi Rakouskem a Srbskem, která trvala se sedmiměsíční přestávkou od roku 1906 do roku 1911, byla zčásti vyvolána konkurencí mezi Rakouskem a Francií při dodávkách vojenské výzbroje Srbsku. Paul Deschanel prohlásil v lednu 1912 ve sněmovně, že francouzské firmy dodaly Srbsku v letech 1908 až 1911 vojenský materiál za 45 miliónů franků.

Rakousko-uherský konzul v brazilském Sao Paulu ve své zprávě uvádí: „Brazilské železnice se budují většinou za pomoci francouzského, belgického, britského a německého kapitálu; tyto země si při finančních operacích spojených se stavbou železnic vyhrávají i dodávky železničního stavebního materiálu.“

Finanční kapitál tedy v pravém slova smyslu rozprostírá své sítě do všech zemí světa. Velkou úlohu přitom hrají banky zřizované v koloniích a jejich filiálky. Němečtí imperialisté hledí závistivě na „staré“ koloniální země, které se po této stránce o sebe postaraly zvláště „dobře“:

* Schilder, cit. dílo, s. 346, 350, 371.

V roce 1904 měla Anglie 50 koloniálních bank s 2279 filiálkami (roku 1910 72 koloniálních bank s 5449 filiálkami), Francie 20 koloniálních bank se 136 filiálkami, Holandsko 16 koloniálních bank s 68 filiálkami, kdežto Německo „celkem pouze“ 13 koloniálních bank se 70 filiálkami.* Američtí kapitalisté zase závidí anglickým a německým kapitalistům: Roku 1915 si stěžovali, že „v Jižní Americe má 5 německých bank 40 filiálek a 5 anglických bank 70 filiálek... Anglie a Německo umístily za posledních 25 let v Argentině, Brazílii a Uruguayi přibližně 4 miliardy dolarů, a proto se podílejí 46 % na celkovém obchodu těchto tří zemí.“**

Země vyvážející kapitál si mezi sebou rozdělily svět v přeneseném smyslu slova. Avšak finanční kapitál vedl také k *přímému* rozdělení světa.

V. ROZDĚLENÍ SVĚTA MEZI SVAZY KAPITALISTŮ

Monopolistické svazy kapitalistů, kartely, syndikáty a trusty si rozdělují mezi sebou nejprve domácí trh a víceméně se úplně zmocňují výroby vlastní země. Avšak za kapitalismu je domácí trh nezbytně spjat s trhem zahraničním. Kapitalismus vytvořil již dávno světový trh. A úměrně tomu, jak vzrůstal vývoz kapitálu a jak byly všestranně rozšiřovány zahraniční i koloniální styky a „sféry vlivu“ největších monopolistických svazů, vše „přirozeně“ šlo k dohodě mezi těmito svazy v celosvětovém měřítku a k vytváření mezinárodních kartelů.

* *Riesser*, cit. dílo, 4. vyd., s. 375 a *Diouritch*, s. 283.

** *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. LIX, May 1915^[122], p. 301. Tamtéž na s. 331 čteme, že známý statistik Paish v posledním sešitě finančního časopisu *The Statist* odhadoval úhrn kapitálu vyvezeného Anglií, Německem, Francií, Belgií a Holandskem na 40 miliard dolarů, tj. 200 miliard franků.

To je nový stupeň světové koncentrace kapitálu a výroby, nepoměrně vyšší než předchozí. Prozkoumejme, jak vzniká tento nadmonopol.

Elektrotechnický průmysl je nejtypičtější pro nejnovější úspěchy techniky, pro kapitalismus *konce* 19. a začátku 20. století. Nejvíce se vyvinul ve dvou nejvyspělejších nových kapitalistických zemích, ve Spojených státech a v Německu. V Německu měla na vzrůst koncentrace v tomto odvětví zvlášť velký vliv krize roku 1900. Banky, které do té doby již dostatečně srostly s průmyslem, za této krize značně urychlily a prohloubily úpadek poměrně malých podniků, jejich pohlcování velkými. Jeidels píše: „Banky odmítaly poskytnout pomocnou ruku právě těm podnikům, které ji nejvíce potřebovaly, a vyvolaly tak nejdříve závratný vzestup a potom neodvratný krach společností, které s nimi nebyly dostatečně úzce spjaty.“*

V důsledku toho postupovala koncentrace po roce 1900 mílovými kroky. Před rokem 1900 bylo v elektrotechnickém průmyslu osm nebo sedm „skupin“; přitom se každá skupina skládala z několika společností (celkem jich bylo 28) a za každou skupinou stály 2 až 11 bank. V letech 1908—1912 se všechny tyto skupiny sloučily ve dvě nebo v jednu. Tento proces znázorňuje tabulka:

Skupiny v elektrotechnickém průmyslu:

Před rokem 1900:

Felten & Guillaume	Lahmeyer	Union AEG	Siemens & Halske	Schuckert & Co.	Berg- mann	Kummer zkra- chovala
—————			—————			v roce 1900
Felten & Lahmeyer		AEG	Siemens & Halske- -Schuckert		Berg- mann	

Roku 1912:

AEG	Siemens & Halske-Schuckert
—————	
(Úzká „kooperace“ od roku 1908)	

* *Jeidels*, cit. dílo, s. 232.

Proslulá AEG (Všeobecná elektrotechnická společnost), která tímto způsobem vznikla, ovládá 175—200 společností (systémem „účástí“) a disponuje kapitálem v celkové částce asi 1,5 *miliardy* marek. Jen přímých zahraničních zastoupení má 34, z toho je 12 akciových společností ve více než deseti státech. Již roku 1904 se odhadoval kapitál investovaný německým elektrotechnickým průmyslem v zahraničí na 233 miliónů marek, z toho 62 miliónů v Rusku. Je zbytečné říkat, že Všeobecná elektrotechnická společnost je mamutí „kombinovaný“ podnik — jen výrobních společností má 16 —, který vyrábí nejrůznější výrobky, od kabelů a izolátorů až po automobily a letadla.

Avšak koncentrace v Evropě byla také součástí procesu koncentrace v Americe. Její průběh znázorňuje tabulka:

	Všeobecná elektrotechnická spol. (General Electric Co.)	
Amerika	Thompson-Houston Co. zakládá pro Evropu firmu	Edison Co. zakládá pro Evropu firmu: Francouzská Edison Co., která předává patenty německé firmě
Německo	Elektrotechnická společnost Union	Všeobecná elektrotechnická společnost (AEG)
	Všeobecná elektrotechnická společnost (AEG)	

Tak se vytvořily *dvě* elektrotechnické „velmoci“. „Jiné na těchto firmách *zcela* nezávislé elektrotechnické společnosti na světě neexistují,“ píše Heinig v článku Cesta elektrotechnického trastu. O rozsahu obratu a velikosti podniků obou „trastů“ dávají jakousi, i když zdaleka ne úplnou představu tyto údaje. [Viz tabulku na s. 386. *Red.*]

Roku 1907 byla mezi americkým a německým trastem uzavřena dohoda o rozdělení světa. Konkurence tím byla odstraněna. Americká společnost (GEC) „dostává“ Spojené státy a Kanadu. Německá společnost (AEG) „dostává“ Německo, Rakousko, Rusko, Holandsko, Dánsko, Švýcarsko, Turecko a Balkán. Zvláštní, samozřejmě tajné, smlouvy

	Rok	Obrat zboží (v miliónech marek)	Počet zaměst- nanců	Čistý zisk (v miliónech marek)
Amerika:				
Všeobecná elektro- technická společnost (GEC)				
	1907	252	28 000	35,4
	1910	298	32 000	45,6
<hr/>				
Německo:				
Všeobecná elektro- technická společnost (AEG)				
	1907	216	30 700	14,5
	1911	362	60 800	21,7

jsou sjednávány o „dceřiných společnostech“, které pronikají do nových průmyslových odvětví a do „nových“, formálně ještě nerozdělených zemí. Byla dohodnuta vzájemná výměna vynálezů a zkušeností.*

Každý pochopí, jak je obtížné konkurovat tomuto fakticky jednotnému světovému tržnímu systému, který disponuje kapitálem ve výši několika miliard a má své „filiálky“, zastoupení, agentury, spojení atd. ve všech končinách světa. Jestliže si však dva mocné tržní systémy rozdělily svět, nevylučuje to samozřejmě jeho *znovurozdělení*, změnil-li se poměr sil — následkem nerovnoměrnosti vývoje, válek, krachů atd.

Poučný příklad pokusu o takové znovurozdělení a boj o ně skýtá petrolejářský průmysl.

V roce 1905 napsal Jeidels: „Světový petrolejový trh je v podstatě dodnes rozdělen mezi dvě velké finanční skupiny: mezi americký Rockefellerův Petrolejářský trust (Standard Oil Co.) a majitele ruské bakuské ropy, Rothschilda a Nobela. Obě skupiny jsou spolu těsně spjaty, avšak jejich monopolní postavení už po několik let ohrožuje pět nepřátel“**: 1. vyčerpání amerických nalezišť ropy; 2. konkurenční Mantaševova firma v Baku; 3. naleziště ropy v Rakousku a 4. v Rumunsku; 5. zámořská naleziště

* *Riesser*, cit. dílo; *Diouritch*, cit. dílo, s. 239; *Kurt Heinig*, cit. článek.

** *Jeidels*, s. 192—193.

ropy, zejména v holandských koloniích (velmi bohaté firmy, Samuel a Shell, které jsou rovněž spjaty s anglickým kapitálem). Poslední tři skupiny podniků jsou spjaty s německými velkými bankami, v čele s největší, Německou bankou. Tyto banky samostatně a plánovitě rozvíjely petrolejářský průmysl, např. v Rumunsku, aby si tu vytvořily „svůj“ opěrný bod. Roku 1907 bylo podle odhadu v rumunském petrolejářském průmyslu 185 miliónů franků zahraničního kapitálu, z toho 74 milióny kapitálu německého.*

Vypukl boj, který se v ekonomické literatuře opravdu nazývá bojem za „rozdělení světa“. Na jedné straně Rockefellerův Petrolejářský trust, jenž se chtěl zmocnit celé kořisti, založil „dceřinou společnost“ přímo v Holandsku a skupoval naleziště ropy v holandské Indii. Tím chtěl zasadit úder svému hlavnímu soupeři, „Shellovu“ holandsko-anglickému trustu. Na druhé straně se Německá banka a jiné berlínské banky snažily „uhájit“ „pro sebe“ Rumunsko a spojit je s Ruskem proti Rockefellerovi. Rockefeller však měl nepoměrně větší kapitál a výbornou organizaci dopravy a dodávek petroleje spotřebitelům. Boj musel skončit a roku 1907 také skončil naprostou porážkou Německé banky, které zbývaly jen dvě možnosti: buď zlikvidovat s miliónovými ztrátami své „petrolejářské zájmy“, anebo se podříditi. Zvolila druhou alternativu a uzavřela s Petrolejářským trustem smlouvu, která pro ni byla velmi nevýhodná. Touto smlouvou se Německá banka zavázala, že „neбудe podnikat nic, co by bylo v neprospěch amerických zájmů“; zároveň však bylo stanoveno, že smlouva pozbývá platnosti, projde-li v Německu zákon o zavedení státního petrolejářského monopolu.

Zde začíná „petrolejářská komedie“. Von Gwinner, jeden z finančních králů Německa a ředitel Německé banky, zahájil prostřednictvím svého osobního tajemníka

* *Diouritch*, s. 245—246.

Stausse kampaň *pro* petrolejářský monopol. Celý obrovský aparát největší berlínské banky, všechna rozsáhlá „spojení“ byla uvedena do pohybu, tisk překypoval „patriotickými“ výkřiky proti „jařmu“ amerického trastu a Říšský sněm přijal 15. března 1911 téměř jednohlasně rezoluci, v níž vyzval vládu, aby vypracovala návrh zákona o petrolejářském monopolu. Vláda se chopila této „populární“ myšlenky a zdálo se, že Německá banka, která chtěla napálit svého amerického smluvního partnera a pomocí státního monopolu zlepšit své postavení, má už vyhráno. Němečtí petrolejoví králové si už dělali laskominy na obrovské zisky, které by se jistě vyrovnaly ziskům ruských cukrovarníků... Avšak, za prvé, německé velké banky se pohádaly o rozdělení kořisti a Diskontní společnost odhalila zjištěné zájmy Německé banky; za druhé, vláda dostala strach z boje proti Rockefellerovi, protože bylo velmi nepravděpodobné, že Německo bude schopné získat petrolej bez něj (kapacita Rumunska byla malá); za třetí, bylo nutné schválit miliardová vydání pro rok 1913 na válečné přípravy Německa. Návrh zákona o zavedení monopolu byl odložen. Rockefellerův Petrolejářský trast vyšel z boje zatím jako vítěz.

Berlínský časopis *Die Bank* v této souvislosti napsal, že Německo by mohlo bojovat proti Petrolejářskému trastu jedině tehdy, kdyby zavedlo monopol na elektrickou energii a přeměňovalo vodní energii v lacinou elektřinu. „Ale,“ dodává autor článku, „monopol na elektrickou energii bude zaveden tehdy, až ho budou potřebovat výrobci; to jest tehdy, až bude elektrotechnický průmysl stát před velkým krachem a až obrovské nákladné elektrárny, které nyní všude budují soukromé ‚koncerny‘ elektrotechnického průmyslu a na něž těmto ‚koncernům‘ poskytují města, státy aj. již dnes jisté dílčí koncese, nebudou s to vyrábět se ziskem. Pak bude nutné využívat vodní energie; stát ji však nebude moci přeměňovat ve své režii na lacinou elektrickou energii, nýbrž bude muset být přece jen svěřena ‚soukromému monopolu kontrolovanému státem‘, neboť

soukromý průmysl již uzavřel celou řadu smluv a vyhradil si obrovské odstupné a odškodné... Tak tomu bylo s draselným monopolem, tak je tomu s petrolejářským monopolem, tak tomu bude i s monopolem na elektrickou energii. Je už na čase, aby naši státotvorní socialisté, kteří se nechávají oslňovat líbivou zásadou, konečně pochopili, že cílem a výsledkem monopolů v Německu nikdy nebyl prospěch spotřebitelů nebo aspoň odvod části podnikatelského zisku státu, nýbrž jedině snaha sanovat na státní útraty soukromý průmysl stojící na pokraji krachu.**

K takovým cenným doznáním jsou nuceni němečtí buržoazní ekonomové. Zde názorně vidíme, jak se v epoše finančního kapitálu soukromé a státní monopoly navzájem proplétají, jak oba typy monopolu jsou ve skutečnosti pouze jednotlivými články v imperialistickém boji mezi největšími monopolisty za rozdělení světa.

I v obchodní lodní dopravě vedl nesmírný vzrůst koncentrace k rozdělení světa. V Německu se dostaly do přední dvě největší společnosti, Hamburk-Amerika a Severoněmecký Lloyd, z nichž každá má 200 miliónů marek kapitálu (v akciích a obligacích) a parníky v hodnotě 185—189 miliónů marek. Na druhé straně se v Americe vytvořil 1. ledna 1903 takzvaný Morganův trust, Mezinárodní společnost pro námořní obchod, která sdružuje 9 amerických a anglických paroplavebních společností a disponuje kapitálem 120 miliónů dolarů (480 miliónů marek). Už v roce 1903 byla mezi německými kolosy a tímto americko-anglickým trustem uzavřena dohoda o rozdělení světa a tím i o rozdělení zisku. Německé společnosti se zřekly konkurence při přepravě mezi Anglií a Amerikou. Bylo přesně ujednáno, komu budou „přenechány“ jednotlivé přístavy, byl utvořen společný dozorčí výbor atd. Smlouva byla uzavřena na 20 let s výhradou, že pozbývá platnosti v případě války.**

* Die Bank, 1912, 2^[278, 279], s. 629 a 1036; 1913, 1, s. 388.

** *Riesser*, cit. dílo, s. 125.

Neobyčejně poučná je také historie vzniku mezinárodního kolejnicového kartelu. Anglické, belgické a německé továrny na výrobu kolejnic se pokusily založit takový kartel již roku 1884, v době nejhorší průmyslové deprese. Dohodly se, že si nebudou konkurovat na domácím trhu smluvních zemí a zahraniční trhy si rozdělí podle tohoto klíče: 66 % případně Anglii, 27 % Německu a 7 % Belgii. Indie byla zcela přenechána Anglii. Proti jedné anglické firmě, která se nepřipojila k dohodě, zahájilo sdružení společný boj, jehož výlohy byly hrazeny určitým procentem z celkových prodejů. Ale roku 1886, když z něho vystoupily dvě anglické firmy, se kartel rozpadl. Je charakteristické, že se pak v následujících obdobích průmyslové konjunktury nedařilo dosáhnout dohody.

Začátkem roku 1904 byl založen ocelářský syndikát v Německu. V listopadu 1904 byl obnoven mezinárodní kolejnicový kartel s podíly: Anglie 53,5 %, Německo 28,83 % a Belgie 17,67 %. Později se k němu připojila Francie s dodatečnými podíly 4,8 %, 5,8 % a 6,4 % nad 100 % v prvním, druhém a třetím roce, tj. z celkového úhrnu 104,8 % atd. Roku 1905 se k němu připojil Ocelářský trust Spojených států (Steel Corporation), později Rakousko a Španělsko. Vogelstein v roce 1910 napsal: „V této chvíli je rozdělení světa ukončeno a velkoodběratelé, především státní dráhy, si dnes — protože svět je už rozdělen, aniž se dbalo jejich zájmů — mohou žít jako básník v nebi Jupiterově.“*

Zmíníme se ještě o mezinárodním zinkovém syndikátu, založeném roku 1909, který celou výrobu přesně rozdělil mezi pět skupin závodů: německých, belgických, francouzských, španělských a anglických; dále o mezinárodním trustu na výrobu střelného prachu, o tomto podle Liefmannových slov „zcela moderním úzkém svazku všech německých továren na výbušniny, které si pak společně

* *Vogelstein, Organisationsformen, s. 100.*

s obdobně zorganizovanými francouzskými a americkými továrnami na výbušniny rozdělily prakticky celý svět“*.

Roku 1897 napočítal Liefmann kolem 40 mezinárodních kartelů s účastí Německa a roku 1910 již kolem 100.

Někteří buržoazní publicisté (nyní se k nim připojil také K. Kautsky, který se úplně zpronevěřil svému marxistickému stanovisku, jež zastával např. roku 1909) vyslovovali mínění, že mezinárodní kartely, jež jsou jedním z nejvýznamnějších projevů internacionalizace kapitálu, dávají za kapitalismu naději na mír mezi národy. Tento názor je teoreticky naprosto nesmyslný, je to prakticky sofizma a způsob nepoctivé obhajoby nejhoršího oportunismu. Mezinárodní kartely dokazují, do jaké míry se dnes kapitalistické monopoly rozvinuly a *o co* mezi sebou bojují svazy kapitalistů. Tato poslední okolnost je nejdůležitější; jediné ona nám vysvětluje historicko-ekonomický smysl toho, co se odehrává, neboť *forma* boje se může měnit a ustavičně se mění z různých, poměrně specifických a dočasných příčin, avšak *podstata* boje, jeho třídní *obsah* se naprosto *nemůže* změnit, dokud existují třídy. Např. německá buržoazie, k níž v podstatě ve svých teoretických úvahách přešel Kautsky (o tom ještě bude řeč), má pochopitelně zájem, aby byl zastřen *obsah* soudobého ekonomického boje (rozdělení světa) a aby byla zdůrazňována jednou ta a podruhé jiná *forma* tohoto boje. Kautsky dělá stejnou chybu. To ovšem neplatí jen o německé buržoazii, nýbrž o buržoazii celého světa. Kapitalisté si nerozdělují svět z nějaké zvláštní zloby, nýbrž proto, že dosažený stupeň koncentrace je k tomu nutí, chtějí-li pobírat zisk; přitom si rozdělují svět „úměrně kapitálu“, „úměrně síle“ — neboť za systému zbožní výroby a kapitalismu není jiný způsob dělení možný. Síla se však mění v závislosti na ekonomickém a politickém vývoji; chceme-li rozumět tomu, co se odehrává, musíme vědět, které otázky se řeší změnou síly. To, zda samy tyto změny

* Liefmann, Kartelle und Trusts, 2. Aufl.[²⁵⁶], s. 161.

jsou rázu „ryze“ ekonomického nebo rázu *mimoekonomického* (např. vojenského), je otázka druhořadá, která nemůže nijak změnit základní názor na novodobou epochu kapitalismu. Kdo místo otázky, jaký je *obsah* boje a dohod mezi svazy kapitalistů, klade otázku, jaká je forma boje a dohod (dnes to může být neozbrojený boj, zítra ozbrojený a pozítří zase ozbrojený), klesá na úroveň sofisty.

Epocha novodobého kapitalismu nám ukazuje, že se mezi kapitalistickými svazy utvářejí určité vztahy *na podkladě* ekonomického rozdělení světa a zároveň se ve spojitosti s tím mezi politickými svazy a mezi státy utvářejí jisté vztahy na podkladě teritoriálního rozdělení světa, boje o kolonie a „boje o hospodářský prostor“.

VI. ROZDĚLENÍ SVĚTA MEZI VELMOCEMI

Zeměpisec A. Supan podává v knize o „teritoriálním vývoji evropských kolonií“* stručný přehled o tomto vývoji koncem 19. století:

*Podíl území patřícího evropským koloniálním
mocnostem (včetně Spojených států)*

	1876	1900	Přírůstek o
V Africe	10,8 %	90,4 %	+ 79,6 %
V Polynésii	56,8 %	98,9 %	+ 42,1 %
V Asii	51,5 %	56,6 %	+ 5,1 %
V Austrálii	100,0 %	100,0 %	—
V Americe	27,5 %	27,2 %	— 0,3 %

Supan závěrem konstatuje: „Charakteristickým znakem tohoto období je tedy rozdělení Afriky a Polynésie.“ Protože v Asii a v Americe nejsou neobsazená území,

* A. Supan, Die territoriale Entwicklung der europäischen Kolonien, 1906[¹⁹¹⁵], s. 254.

tj. území nepatřící žádnému státu, musíme Supanův závěr rozšířit a říci, že charakteristickým znakem zkoumaného období je definitivní rozdělení světa, definitivní ovšem nikoli v tom smyslu, že by nebylo možné *nové dělení*, znovurozdělování je naopak možné a nevyhnutelné, nýbrž v tom smyslu, že koloniální politika kapitalistických zemí *dokončila* zabírání neobsazených území na naší planetě. Poprvé je svět už úplně rozdělen, takže v budoucnosti může dojít *jedině* k znovurozdělení, tj. ke změně „majitelů“, nikoli však k záboru území bez „pána“.

Žijeme tedy v období světové koloniální politiky, které velmi úzce souvisí s „nejnovější fází ve vývoji kapitalismu“, s finančním kapitálem. Musíme se proto podrobněji zabývat především konkrétními údaji, abychom mohli co nejpresněji stanovit, jednak co odlišuje toto období od předšlých, jednak také nynější stav. Především vznikají dvě konkrétní otázky: zda se stupňuje koloniální politika a zostřuje boj o kolonie právě v období finančního kapitálu a jak je svět v tomto ohledu rozdělen právě dnes.

Americký publicista Morris se v knize o dějinách kolonizace* pokouší shrnout údaje o velikosti koloniálních držav Anglie, Francie a Německa v různých obdobích 19. století¹⁵². Uvádíme zkráceně výsledky, k nimž dospěl:

Velikost koloniálních držav

Léta	Anglie		Francie		Německo	
	rozloha (v mili- ónech čtvereč- ních mil)	obyva- telstvo (v mili- ónech)	rozloha (v mili- ónech čtvereč- ních mil)	obyva- telstvo (v mili- ónech)	rozloha (v mili- ónech čtvereč- ních mil)	obyva- telstvo (v mili- ónech)
1815—1830	?	126,4	0,02	0,5	—	—
1860	2,5	145,1	0,2	3,4	—	—
1880	7,7	267,9	0,7	7,5	—	—
1899	9,3	309,0	3,7	56,4	1,0	14,7

* *Henry C. Morris*, *The History of Colonization*, New York 1900, vol. II, pp. 88; I, 419; II^[265], 304.

Pro Anglii byla obdobím neobyčejné expanze koloniálních výbojů léta 1860—1880 a dále ve značné míře i posledních dvacet let 19. století. Pro Francii a Německo to bylo právě těchto dvacet let. Viděli jsme už, že vývoj předmonopolistického kapitalismu, kapitalismu, kdy převládala volná konkurence, vyvrcholil v šedesátých a sedmdesátých letech. Dnes vidíme, že *právě po tomto období* začíná nesmírný „rozmach“ koloniálních výbojů a že se boj za teritoriální rozdělení světa neobyčejně zostruje. Je tedy nesporné, že přechod kapitalismu ke stadiu monopolistického kapitalismu, k finančnímu kapitálu, je *spojen* se zostrěním boje o rozdělení světa.

Hobson ve své práci o imperialismu označuje období 1884—1900 jako období zesílené „expanze“ (rozšiřování území) hlavních evropských států. Podle jeho výpočtů získala Anglie za tuto dobu 3,7 miliónu čtverečních mil s 57 milióny obyvatel, Francie 3,6 miliónu čtverečních mil s 36,5 miliónu obyvatel, Německo 1 milión čtverečních mil s 14,7 miliónu obyvatel, Belgie 900 000 čtverečních mil s 30 milióny obyvatel a Portugalsko 800 000 čtverečních mil s 9 milióny obyvatel. Honba všech kapitalistických států za koloniemi koncem 19. století, zejména od jeho osmdesátých let, je v dějinách diplomacie a zahraniční politiky všeobecně známým faktem.

V době největšího rozkvětu volné konkurence v Anglii, v letech 1840—1860, se její čelní buržoazní politikové stavěli *proti* koloniální politice, pokládali osvobození kolonií, jejich úplné odtržení od Anglie za nezbytné a prospěšné. M. Beer poukazuje v článku o tehdejším anglickém imperialismu*, uveřejněném roku 1898^[140], na to, že anglický státník Disraeli, jinak v podstatě velmi nakloněný imperialismu, roku 1852 prohlásil: „Kolonie jsou mlýnské kameny na našem krku.“ Avšak koncem 19. století byli v Anglii hrdiny dne Cecil Rhodes a Joseph Chamberlain, kteří

* Die Neue Zeit, XVI, I, 1898, S. 302.

otevřeně propagovali imperialismus a s největším cynismem prováděli imperialistickou politiku!

Není bez zajímavosti, že souvislost, takřkajíc ryze ekonomických a sociálně politických kořenů soudobého imperialismu byla těmto vedoucím politikům anglické buržoazie už tehdy jasná. Chamberlain propagoval imperialismus jako „tu pravou, prozřívou a hospodárnou politiku“ a poukazoval přitom zejména na německou, americkou a belgickou konkurenci, s níž se dnes Anglie střetává na světovém trhu. Záchrana je v monopolu — prohlašovali kapitalisté a zakládali kartely, syndikáty a trusty. Záchrana je v monopolu — přizvukovali jim političtí vůdcové buržoazie a spěchali rychle zabrat dosud nerozdělené části světa. Cecil Rhodes, jak vypravoval jeho důvěrný přítel žurnalista Stead, mu roku 1895 o svých názorech na imperialismus řekl: „Byl jsem včera v londýnském East Endu (dělnická čtvrť) a navštívil jsem schůzi nezaměstnaných. Slyšel jsem tam rozhořčené řeči, které byly jen nepřetržitým voláním po chlebu. Když jsem o tom cestou domů uvažoval, utvrdil jsem se v přesvědčení o důležitosti imperialismu ještě více než předtím... Mým vroucím přáním je vyřešit sociální otázku, tj.: chceme-li zachránit 40 miliónů obyvatel Spojeného království před vražednou občanskou válkou, musíme my, koloniální politikové, získat nová území, abychom umístili přebytečné obyvatelstvo a získali nová odbytiště pro zboží vyráběné v našich továrnách a dolech. Vždy jsem tvrdil, že impérium je otázka žaludku. Nechcete-li občanskou válku, musíte se stát imperialisty.“*

Tak mluvil roku 1895 Cecil Rhodes, milionář, finanční magnát, hlavní viník anglo-búrské války; jeho obhajoba imperialismu je sice neomalená a cynická, ale svou podstatou se neliší od „teorie“ pánů Maslova, Südekuma, Potresova a Davida, zakladatele ruského marxismu aj. Cecil Rhodes byl jen o něco čestnější sociálšovinista...

* Die Neue Zeit, XVI, I, 1898, S. 304.

Abychom podali co nejpřesnější obraz teritoriálního rozdělení světa a změn, k nimž došlo v tomto směru během posledních desetiletí, použijeme úhrnných údajů, které uvádí Supan v citovaném díle o koloniálních državách všech světových mocností. Supan volí rok 1876 a 1900; my rok 1876, který je zvolen velmi vhodně, neboť právě tehdy bylo předmonopolistické stadium vývoje západoevropského kapitalismu zhruba ukončeno, a pak rok 1914, kde Supanovy údaje nahrazujeme novějšími z Hübnerových Zeměpisných statistických tabulek^[204]. Supan si všímá jen kolonií; my pokládáme za účelné, chceme-li podat úplný obraz rozdělení světa, připojení stručných údajů i o zemích nekoloniálních a o polokoloniálních, k nimž počítáme Persii, Čínu a Turecko; Persie se již téměř úplně stala kolonií, Čína a Turecko se koloniemi stávají¹⁵³.

Dostáváme tyto výsledky:

*Koloniální državy velmocí
(v miliónech km² a v miliónech obyvatel)*

	Kolonie				Mateřské země		Celkem	
	1876		1914		1914		1914	
	km ²	obyv.	km ²	obyv.	km ²	obyv.	km ²	obyv.
Anglie	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Rusko	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Francie	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Německo	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
Spojené státy	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Japonsko	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2
<i>Celkem 6 velmocí</i>	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6

Kolonie ostatních mocností

(Belgie, Holandska aj.)

9,9 45,3

Polokolonie (Persie, Čína, Turecko)

14,5 361,2

Ostatní země

28,0 289,9

Celý svět

133,9 1657,0

Zde názorně vidíme, jak bylo na rozhraní 19. a 20. století „dokončeno“ rozdělení světa. Koloniální državy se po roce 1876 nesmírně rozšířily: u šesti největších mocností vzrostly více než o polovinu, ze 40 miliónů km² na 65 miliónů km²; přírůstek činí 25 miliónů km², což je jedenapůlkrát více než rozloha mateřských zemí (16,5 miliónu). Tři mocnosti neměly roku 1876 žádné kolonie a čtvrtá, Francie, téměř žádné. Do roku 1914 získaly tyto čtyři mocnosti kolonie o rozloze 14,1 miliónu km², tj. přibližně o polovinu větší než rozloha Evropy, v nichž žije téměř 100 miliónů obyvatel. Koloniální državy byly rozšiřovány velmi nerovnoměrně. Porovnáme-li např. Francii, Německo a Japonsko, které se rozlohou a počtem obyvatelstva příliš neliší, zjistíme, že Francie získala téměř třikrát více kolonií (rozlohou) než Německo a Japonsko dohromady. Francouzský finanční kapitál byl však na počátku zmíněného období snad několikrát větší než německý a japonský finanční kapitál dohromady. Velikost koloniálních držav ovlivňují nejen čistě ekonomické podmínky, ale na jejich základě také podmínky zeměpisné apod. Přestože nivelizace světa, vyrovnávání hospodářských a životních podmínek v různých zemích vlivem velkého průmyslu, směny a finančního kapitálu, v posledních desetiletích velmi pokročila, zůstávají tu stále velké rozdíly: mezi uvedenými šesti zeměmi vidíme jednak mladé kapitalistické země, které se rozvinuly neobyčejně rychle (Amerika, Německo a Japonsko), jednak země starého kapitalistického vývoje, které se v poslední době oproti předchozím rozvíjely mnohem pomaleji (Francie a Anglie), a nakonec zemi ekonomicky nejzaostalejší (Rusko), v níž je soudobý kapitalistický imperialismus takřkajíc opředen zvlášť hustou sítí předkapitalistických vztahů.

Vedle koloniálních držav velmocí jsme zařadili nevelké kolonie malých států, které jsou takřkajíc nejbližším objektem možného a pravděpodobného „znovurozdělení“ kolonií. Tyto malé státy si udržují své kolonie většinou jedině proto, že velké státy mají protichůdné zájmy, vznikají mezi

nimi třenice apod., pro které se nemohou dohodnout o rozdělení kořisti. Pokud jde o „polokoloniální“ státy, jsou příkladem přechodných forem, s nimiž se setkáváme ve všech oblastech přírody a společnosti. Finanční kapitál je *taková* veliká, a lze říci rozhodující síla ve všech ekonomických i ve všech mezinárodních vztazích, že je s to si podrobovat a ve skutečnosti si podrobuje i státy politicky naprosto nezávislé; hned uvidíme příklady. Finančnímu kapitálu však samozřejmě nejlépe „vyhovuje“ a nejvíce prospívá *takové* podrobení, které je spojeno se ztrátou politické nezávislosti podrobovaných zemí a národů. Polokoloniální země jsou po této stránce typické jako „mezistupeň“. Boj o tyto polozávislé země se musel pochopitelně v období finančního kapitálu, kdy ostatní svět byl už rozdělen, velmi zostřit.

Koloniální politika a imperialismus existovaly i před novodobým stadiem kapitalismu, a dokonce i před kapitalismem. Řím založený na otroctví prováděl koloniální politiku a uskutečňoval imperialismus. Avšak „povšechné“ úvahy o imperialismu, které opomíjejí nebo odsunují do pozadí základní rozdíl mezi společenskoekonomickými formacemi, se nutně mění v plané banálnosti nebo chvástání, příkladem je srovnávání „velkého Říma s Velkou Británií“*. Dokonce i kapitalistická koloniální politika *předchozích* stadií kapitalismu se podstatně liší od koloniální politiky finančního kapitálu.

Hlavním rysem novodobého kapitalismu je nadvláda monopolistických svazů velkopodnikatelů. Tyto monopoly jsou nejpevnější tehdy, když se podaří uchvátit *všechny* surovinové zdroje do jedné rukou, a viděli jsme, jak horlivě usilují mezinárodní svazy kapitalistů o to, aby zbavily soupeře jakékoli možnosti konkurence, aby například skoupily ložiska železné rudy nebo naleziště ropy apod. Jedině ovládnutí kolonií zaručuje monopolu, že se úspěšně vyrovná

* C. P. Lucas, *Greater Rome and Greater Britain*, Oxford 1912^[256] nebo *Earl of Cromer, Ancient and modern Imperialism*, London 1910^[153].

se všemi nahodilostmi v boji s konkurentem, nevyjímaje ani případ, kdy by protivník chtěl použít na svou ochranu zákon o státním monopolu. Čím je kapitalismus rozvinutější, čím je nedostatek surovin citelnější, čím je konkurence a honba za surovinovými zdroji na celém světě ostřejší, tím urputnější je boj za získání kolonií.

Schilder píše: „Je dokonce možné tvrdit, i když se to snad bude zdát mnohým paradoxní, že růst městského a průmyslového obyvatelstva může být v poměrně blízké době zabrzděn mnohem spíše nedostatkem průmyslových surovin než nedostatkem potravin.“ Zvětšuje se např. nedostatek dříví, které je stále dražší, kůží a surovin pro textilní průmysl. „Svazy průmyslníků se snaží dosáhnout rovnováhy mezi zemědělstvím a průmyslem v rámci celého světového hospodářství; jako příklad lze uvést mezinárodní organizaci sdružení majitelů přádelen bavlny několika nejdůležitějších průmyslových států, existující od roku 1904, a evropskou organizaci sdružení majitelů přádelen lnu, založenou v roce 1910 podle téhož vzoru.“*

Buržoazní reformisté a mezi nimi především dnešní kautskisté se ovšem pokoušejí oslabit význam těchto faktů poukazováním na to, že „by bylo možné“ opatřit si suroviny na volném trhu bez „nákladné a nebezpečné“ koloniální politiky, že „by bylo možné“ výrazně zvýšit nabídku surovin „prostým“ zlepšením podmínek v celém zemědělství. Takové argumenty však obhajují a přikrášlují imperialismus, neboť v podstatě ignorují nejdůležitější rys novodobého kapitalismu: monopoly. Volný trh se stává stále více věcí minulosti, monopolistické syndikáty a trusty jej den ode dne zužují, naproti tomu „prosté“ zlepšení podmínek v zemědělství by zlepšilo postavení mas, zvýšilo mzdy a snížilo zisky. Kde jinde než ve fantazii sentimentálních reformistů existují trusty, které by se staraly o postavení mas místo o dobývání kolonií?

* *Schilder*, cit. dílo, s. 38–42.

Pro finanční kapitál mají význam nejen již objevené surovinové zdroje, ale i zdroje potenciální, neboť technika se vyvíjí v současné době neuvěřitelně rychle a území dnes nevyužitelná mohou být využita zítra, budou-li objeveny nové metody (a k tomu může velká banka zorganizovat zvláštní výpravu inženýrů, agronomů apod.) a bude-li investován velký kapitál. Totéž platí o průzkumu nerostného bohatství, o nových způsobech zpracování a využití různých surovin atd. apod. Proto se finanční kapitál musí snažit rozšířit území své působnosti a dokonce území vůbec. Stejně jako trusty kapitalizují svůj majetek oproti jeho hodnotě na dvojnásobek či trojnásobek, neboť počítají s „potenciálními“ budoucími (nikoli dnešními) zisky, počítají s budoucími výtěžky monopolu, tak se i finanční kapitál vůbec snaží získat co nejrozsáhlejší území, jakákoli, kdekoli a jakýmkoli způsobem, neboť v nich vidí potenciální zdroje surovin a bojí se, aby nezaostal v nelítostném boji o poslední nerozdělená území světa nebo o znovurozdělení území už jednou rozdělených.

Angličtí kapitalisté se všemožně snaží rozšířit pěstování bavlny ve své kolonii, v Egyptě, kde z 2,3 miliónu ha obdělávané půdy bylo roku 1904 oseto bavlnou již 0,6 miliónu ha, tj. více než jedna čtvrtina. Ruští kapitalisté dělají totéž ve své kolonii, v Turkestánu, poněvadž tak mohou snáze zničit své zahraniční konkurenty, snáze monopolizovat surovinové zdroje a vytvořit ekonomičtější a výnosnější textilní trust s „kombinovanou“ výrobou, který by *všechna* stadia výroby a zpracování bavlny soustředil v jedné ruce.

K dobývání kolonií podněcuje také zájem na vývozu kapitálu, neboť na koloniálním trhu je možné snáze (a někdy výlučně) pomocí monopolu vyřadit konkurenta, zajistit si dodávku, upevnit příslušné „styky“ apod.

Mimoekonomická nadstavba, která vyrůstá z finančního kapitálu, jeho politika a jeho ideologie stupňují úsilí o koloniální výboje. „Finanční kapitál nechce svobodu,

nýbrž nadvládu,“ říká právem Hilferding. A jistý francouzský buržoazní publicista, jako by rozváděl a doplňoval už uvedené myšlenky Cécila Rhodese*, když píše, že k ekonomickým příčinám současné koloniální politiky je nutné dodat i příčiny sociální: „S přibývajícím složitostí života, s obtížemi, které doléhají nejen na dělnické masy, ale i na střední třídy, se hromadí ve všech zemích staré civilizace ,netrpělivost, roztrpčení a nenávisť, ohrožující veřejný klid; je nutné, aby energie deklasovaných vrstev našla uplatnění, je třeba pro ni najít pole působnosti za hranicemi země, aby nedošlo k výbuchu uvnitř.“**

Mluvíme-li o koloniální politice v období kapitalistického imperialismu, musíme poznamenat, že finanční kapitál a jemu odpovídající mezinárodní politika, která vyúsťuje v boj velmocí za hospodářské a politické rozdělení světa, vytvářejí celou řadu *přechodných* forem státní závislosti. Pro toto období jsou typické nejen dvě hlavní skupiny zemí, země s koloniálními državami a kolonie, ale i nejrůznější formy závislých zemí, země politicky formálně samostatné, ve skutečnosti však spoutané sítěmi finanční a diplomatické závislosti. Na jednu z forem této závislosti, polokolonie, jsme již poukázali. Příkladem jiné formy závislosti je např. Argentina.

Schulze-Gaevernitz ve své práci o britském imperialismu píše: „Jižní Amerika a zejména Argentina je finančně natolik závislá na Londýnu, že je nutné ji označit téměř za anglickou obchodní kolonii.“*** Kapitál, který Anglie umístila v Argentině, odhadoval Schilder podle zpráv rakousko-uherského konzula v Buenos Aires za rok 1909

* Viz tento svazek, s. 395. *Red.*

** *Wahl*, La France aux colonies^[332], cituje *Henri Russier*, Le Partage de l'Océanie, Paris 1905^[296], p. 165.

*** *Schulze-Gaevernitz*, Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des 20-ten Jahrhunderts, Leipzig 1906^[300], s. 318. Totéž píše *Sartorius v. Waltershausen*, Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande, Berlin 1907^[298], S. 46.

na 8 ³/₄ miliardy franků. Můžeme si snadno představit, jak pevné spojení tím získává anglický finanční kapitál — i jeho věrná družka diplomacie — s argentinskou buržoazií, s představiteli celého hospodářského a politického života Argentiny.

Poněkud jinou formu finanční a diplomatické závislosti při zachování politické nezávislosti představuje Portugalsko. Portugalsko je samostatný svrchovaný stát, ale ve skutečnosti je už přes 200 let, od války o španělské dědictví (1701—1714), pod anglickým protektorátem. Anglie chránila Portugalsko a jeho koloniální državy, aby upevnila své vlastní pozice proti svým soupeřům, Španělsku a Francii. Za to Anglie získala obchodní výhody, lepší podmínky pro vývoz zboží a zejména pro vývoz kapitálu do Portugalska a jeho kolonií, možnost používat jeho přístavy a ostrovy, jeho telegrafní kabely aj. atd.* Takovéto vztahy existovaly mezi jednotlivými velkými a malými státy vždycky, avšak v období kapitalistického imperialismu se stávají všeobecným systémem, tvoří součást celkových vztahů „rozdělování světa“, a stávají se článkem řetězu v transakcích světového finančního kapitálu.

Abychom mohli uzavřít otázku rozdělení světa, musíme uvést ještě toto: O rozdělení světa se mluvilo koncem 19. a počátkem 20. století zcela otevřeně a jasně nejen v americké literatuře po španělsko-americké válce a v anglické literatuře po anglo-búrské válce, nejen v německé literatuře, která „žárlivě“ sledovala „britský imperialismus“. Také ve francouzské buržoazní literatuře se o tom mluvilo dost jasně a zevrubně, pokud je to z buržoazního hlediska vůbec možné. Odvoláváme se na historika Driaulta, který ve své knize Politické a sociální problémy koncem 19. století^[163] v kapitole o „velmocích a rozdělení světa“ napsal: „V posledních letech obsadily evropské a severoamerické mocnosti všechna volná území na světě s výjim-

* *Schilder*, cit. dílo, sv. I, s. 160—161.

kou Číny. Proto již došlo k několika konfliktům a přesunům vlivu, které jsou předzvěstí ještě mnohem strašnějších výbuchů v blízké budoucnosti. Je totiž třeba si pospíšet: národy, které se o sebe nepostaraly, riskují, že nikdy nedostanou svůj díl a že se nikdy nebudou moci podílet na obrovském vykořisťování světa, jež bude jedním z nejpodstatnějších jevů příštího (tj. 20.) století. Proto celou Evropu a Ameriku zachvátila v poslední době horečka koloniálních výbojů, ‚imperialismu‘, který je nejpozoruhodnějším charakteristickým rysem konce 19. století.“ A autor ještě dodal: „Při tomto dělení světa, při této šílené honbě za poklady země a za velkými trhy světa je relativní síla impérií založených v tomto 19. století v naprostém nepochopitelném poměru k postavení, jež zaujímají v Evropě národy, které je založily. Mocnosti, které mají v Evropě převahu a rozhodují o jejích osudech, *nemají* tutéž převahu na celém světě. A jelikož koloniální moc a naděje ovládat dosud ještě neobjevená bohatství budou mít zřejmě zpětný vliv na relativní sílu evropských mocností, bude je otázka kolonií, neboli ‚imperialismus‘, která již změnila politické poměry v samé Evropě, měnit stále více a více.“*

VII. IMPERIALISMUS JAKO ZVLÁŠTNÍ STADIUM KAPITALISMU

Nyní se musíme pokusit dojít k nějakému závěru, shrnout to, co jsme už o imperialismu řekli. Imperialismus je výsledkem vývoje a přímým pokračováním základních vlastností kapitalismu obecně. Avšak kapitalismus se stal kapitalistickým imperialismem až na určitém, velmi vysokém stupni svého vývoje, kdy se některé základní vlast-

* *J. E. Driault, Problèmes politiques et sociaux, Paris 1900, s. 299.*

nosti kapitalismu začaly přeměňovat ve svůj protiklad, kdy se ve všech oblastech zformovaly a projevíly rysy přechodného období od kapitalismu k vyššímu společensko-ekonomickému zřízení. Ekonomicky je v tomto procesu nejdůležitější to, že kapitalistická volná konkurence byla nahrazena kapitalistickými monopoly. Volná konkurence je základní vlastností kapitalismu a zboží výroby vůbec. Monopol je přímým protikladem volné konkurence, avšak volná konkurence se před našimi zraky začala přeměňovat v monopol, neboť vytvářela velkovýrobu, vytlačovala malovýrobu, nahrazovala velké podniky ještě většími, stupňovala koncentraci výroby a kapitálu tak, že z ní vyrůstal a vyrůstá monopol: kartely, syndikáty, trusty a s nimi splývající kapitál přibližně deseti bank, disponujících miliardami. Zároveň však monopoly, vyrůstající z volné konkurence, konkurenci neodstraňují, nýbrž existují nad ní a vedle ní, čímž vyvolávají řadu mimořádně ostrých a příkrých rozporů, třenic a konfliktů. Monopol je přechod od kapitalismu k vyššímu řádu.

Kdyby bylo třeba definovat imperialismus co nejstručněji, museli bychom říci, že imperialismus je monopolistické stadium kapitalismu. Taková definice by obsahovala to nejdůležitější, neboť na jedné straně finanční kapitál je bankovním kapitálem několika největších monopolistických bank, který splynul s kapitálem monopolistických svazů průmyslníků, a na druhé straně rozdělení světa znamená přechod od koloniální politiky, která bez překážek proniká do oblastí neobsazených žádnou kapitalistickou mocností, ke koloniální politice monopolního ovládnutí území již zcela rozděleného světa.

Avšak příliš stručné definice, i když jsou vhodné k vystižení toho hlavního, přece jen nedostačují, jakmile je zapotřebí konkrétně z nich odvodit některé velmi podstatné znaky jevu, který má být definován. I když tedy nezapomínáme, že všechny definice obecně mají podmíněný a relativní význam, protože nikdy nemohou obsáhnout

všestranné souvislosti jevu v jeho úplném vývoji, musíme zformulovat takovou definici imperialismu, která by zahrnovala těchto pět jeho základních znaků: 1. koncentrace výroby a kapitálu, která dosáhla tak vysokého stupně, že vytvořila monopoly, jež mají v hospodářském životě rozhodující úlohu; 2. splynutí bankovního kapitálu s průmyslovým a vznik finanční oligarchie na základě tohoto „finančního kapitálu“; 3. vývoz kapitálu na rozdíl od vývozu zboží nabývá neobyčejně velkého významu; 4. vznikají mezinárodní monopolistické svazy kapitalistů, které si rozdělují svět, a 5. teritoriální rozdělení celého světa mezi největší kapitalistické mocnosti je ukončeno. Imperialismus je kapitalismus v tom vývojovém stadiu, kdy monopoly a finanční kapitál získaly nadvládu, kdy vývoz kapitálu nabyl mimořádného významu, kdy mezinárodní trasty si začaly rozdělovat svět a kdy bylo dokončeno rozdělení celého území zeměkoule mezi největší kapitalistické státy.

Dále ještě uvidíme, že imperialismus může a musí být definován také jinak, máme-li na zřeteli nejenom základní, čistě ekonomické pojmy (na které se omezuje uvedená definice), nýbrž i historické místo tohoto stadia kapitalismu ve vztahu ke kapitalismu vůbec, anebo vztah mezi imperialismem a dvěma hlavními směry v dělnickém hnutí. Musíme hned konstatovat, že takto chápaný imperialismus je nesporně zvláštním vývojovým stadiem kapitalismu. Abychom čtenáři poskytli co nejdokonalejší představu o imperialismu, záměrně jsme se snažili citovat v co největší míře *buržoazní* ekonomy, kteří jsou nuceni přiznávat zcela nesporně zjištěná fakta z novodobé kapitalistické ekonomiky. Proto jsme také uvedli podrobné statistické údaje, z nichž se každý může přesvědčit, do jaké míry vzrostl bankovní kapitál atd., v čem se vlastně projevuje přechod kvantity v kvalitu, přechod vyspělého kapitalismu v imperialismus. Rozhodně není třeba zdůrazňovat, že všechny hranice v přírodě i společnosti jsou relativní a pohyblivé, takže by bylo nesmyslné přít se například o to,

v kterém roce nebo desetiletí se imperialismus „definitivně“ zformoval.

Přesto však budeme nuceni o definici imperialismu polemizovat, a to především s K. Kautským, hlavním marxistickým teoretikem období takzvané II. internacionály, tj. pětadvaceti let od roku 1889 do roku 1914. Základní myšlenky obsažené v naší definici imperialismu Kautsky odmítl zcela rozhodně roku 1915, a dokonce už v listopadu 1914^[227], kdy prohlásil, že imperialismus nesmí být chápán jako „fáze“ nebo stupeň hospodářství, nýbrž jako politika, a to určitá politika, které finanční kapitál „dává přednost“, že imperialismus se nesmí „ztotožňovat“ se „soudobým kapitalismem“, že rozumíme-li imperialismem „všechny jevy soudobého kapitalismu“ — kartely, protekcionismus, vládu finančníků a koloniální politiku — vyústí otázka, zda je imperialismus pro kapitalismus nevyhnutelný, v „nejvulgárnější tautologii“, neboť pak je „imperialismus pochopitelně životní nezbytností pro kapitalismus“ atd. Myšlenku Kautského vyjádříme nejpřesněji, ocitujeme-li jeho definici imperialismu, která je namířena přímo proti podstatě myšlenek, jež jsme vyložili (neboť námítky z tábora německých marxistů, kteří podobné myšlenky prosazovali mnoho let, jsou Kautskému dávno známy jako námítky určitého směru v marxismu).

Kautského definice zní:

„Imperialismus je produkt vysoce vyspělého průmyslového kapitalismu. Tkví ve snaze každého průmyslového kapitalistického národa připojit nebo podmanit si stále větší *agrární* (podtrženo Kautským) oblasti bez ohledu na to, které národy je obývají.“^{[220]*}

Tato definice je naprosto bezcenná, neboť jednostranně, tj. svévolně, vyzvedává pouze národnostní otázku (i když je sice nanejvýš důležitá jak sama o sobě, tak i ve vztahu

* Die Neue Zeit, 1914, 2 (32. ročník) z 11. září 1914, s. 909. Srov. 1915, 2, s. 107n.

k imperialismu), svévolně a *nesprávně* ji spojuje *jedině* s průmyslovým kapitálem v zemích, které anektují jiné národy, a stejně svévolně a *nesprávně* zdůrazňuje anexi agrárních oblastí.

Imperialismus je snaha o anexe — v tom tkví *politická* část Kautského definice. Je správná, avšak velmi kusá, neboť politicky je imperialismus vůbec snaha o násilí a reakci. Nás však zde zajímá *ekonomická* stránka věci, kterou do *své* definice zahrnul *sám* Kautsky. Nepřesnosti v Kautského definici bijí do očí. Pro imperialismus je přece příznačný *nikoli* průmyslový kapitál, *nýbrž* kapitál finanční. Ne náhodou právě ve Francii neobyčejně rychlý rozvoj *finančního* kapitálu při současném oslabení kapitálu průmyslového způsobil, že od osmdesátých let minulého století mimořádně zesílila anexní (koloniální) politika. Pro imperialismus je příznačná právě snaha anektovat *nejen* agrární oblasti, *nýbrž* i oblasti průmyslově nejvyspělejší (Německo mělo zásluh na Belgii, Francie na Lotrinsko), neboť za prvé, ukončené rozdělení světa nutí při *znovurozdělování* sáhnout po *kterémkoli* území. Za druhé, podstatným znakem imperialismu je soupeření několika velmocí o hegemonii, tj. snaha uchvátit území ani ne tak přímo pro sebe jako proto, aby oslabily odpůrce a podlomily *jeho* hegemonii (Belgie je pro Německo mimořádně důležitá jako opěrný bod proti Anglii; Bagdád pro Anglii jako opěrný bod proti Německu atd.).

Kautsky se odvolává zejména — a nejednou — na Angličany, kteří prý dodali termínu imperialismus ryze politický význam v tom smyslu jako on sám. Podívejme se do díla Angličana Hobsona Imperialismus, které vyšlo roku 1902, a dočteme se v něm:

„Nový imperialismus se liší od starého imperialismu za prvé tím, že ambice jednoho vzrůstajícího se impéria nahrazuje teorií a praxí vzájemně soupeřících impérií, z nichž každé je motivováno stejnou tužbou po politické expanzi a obchodním prospěchu; za druhé tím, že finanční zájmy

nebo zájmy týkající se umístění kapitálu převládají nad zájmy obchodními.“*

Vidíme, že fakticky Kautsky absolutně nemá pravdu, odvolává-li se obecně na Angličany (mohl by se odvolat nanejvýš na anglické vulgární imperialisty nebo přímé apologety imperialismu). A tak Kautsky sice tvrdí, že i nadále hájí marxismus, ve skutečnosti však dělá krok zpátky ve srovnání se *sociálliberálem* Hobsonem, který *správněji* bere v úvahu dvě „historicky konkrétní“ (Kautsky ve své definici právě přezírá historickou konkrétnost!) zvláštnosti soudobého imperialismu: 1. konkurenci *několika* imperialismů a 2. dominující postavení finančníka nad obchodníkem. Vyzdvihuje-li se však především, že průmyslová země anektuje agrární zemi, zdůrazňuje se tím vedoucí úloha obchodníka.

Kautského definice je nejen nesprávná a nemarxistická. Je základem celého systému názorů, které jsou v úplném rozporu s marxistickou teorií i marxistickou praxí, o čemž ještě budeme mluvit. Naprosto neseriózní je Kautského slovíčkaření, spor o to, zda má být novodobý stupeň kapitalismu nazván imperialismem nebo stupněm finančního kapitálu. Nazývejte si jej jak chcete, to je lhostejné. Podstata věci je v tom, že Kautsky odtrhuje politiku imperialismu od jeho ekonomiky, anexe vysvětluje jako politiku „preferovanou“ finančním kapitálem a staví proti ní jinou možnou buržoazní politiku, uskutečnitelnou prý na stejném základně finančního kapitálu. Z toho vyplývá, že monopoly v ekonomice jsou slučitelné s nemonopolistickým, nenásilným, nevýbojným postupem v politice. Z toho vyplývá, že teritoriální rozdělení světa, které bylo dokončeno právě v období finančního kapitálu a určuje specifický charakter nynějších forem soupeření mezi největšími kapitalistickými státy, je slučitelné s neimperialistickou politikou. Výsledkem je zastírání a zahlazování stěžejních rozporů posled-

* *Hobson, Imperialism, London 1902, p. 324.*

ního stupně kapitalismu místo odhalování jejich hloubky, výsledkem je buržoazní reformismus místo marxismu.

Kautsky polemizuje s německým apologetou imperialismu a anexí Cunowem, který neomaleně a cynicky usuzuje: imperialismus je soudobý kapitalismus; rozvoj kapitalismu je nevyhnutelný a pokrokový; imperialismus je tedy pokrokový; před imperialismem je tedy nutné se zbožně klanět a velebit ho!^[154] Připomíná to karikaturu, na níž se naši narodníci v letech 1894—1895 vysmívali názorům ruských marxistů: pokládají-li marxisté kapitalismus v Rusku za nevyhnutelný a pokrokový, ať si otevrou krčmu a začnou ho tam pěstovat. Kautsky oponuje Cunowovi: Ne, imperialismus není soudobým kapitalismem, nýbrž je jen jednou z forem politiky soudobého kapitalismu, a my můžeme a musíme potírat tuto politiku, bojovat proti imperialismu, proti anexím atd.

Námitka se zdá zcela přijatelná, ale ve skutečnosti je to rafinovanější a zastřenější (a proto nebezpečnější) hlásání smíru s imperialismem, neboť „boj“ proti politice trustů a bank, který se nedotýká základů ekonomiky trustů a bank, vede jen k buržoaznímu reformismu a pacifismu, ke zbožným a nevinným přáním. Odhlédnout od existujících rozporů, zapomenout na nejdůležitější z nich místo toho, aby byla odhalena celá jejich hloubka, to je Kautského teorie, která nemá s marxismem nic společného. A taková „teorie“ pochopitelně slouží výhradně obhajobě myšlenky jednoty s Cunowy!

„Z ryze ekonomického hlediska,“ píše Kautsky, „není vyloučeno, že kapitalismus projde ještě další novou fází, kdy se politika kartelů přenese do zahraniční politiky, fází ultraimperialismu“*, tj. superimperialismu, kdy se imperialismy celého světa místo vzájemného boje spojí, fází, kdy za kapitalismu přestanou války, fází „společného vy-

* Die Neue Zeit 2 (32. ročník) 11. září 1914, s. 921. Srov. 1915, 2 s. 107n.

kořistování světa mezinárodně spojeným finančním kapitálem“*.

Touto „teorií ultraimperialismu“ se budeme muset zabývat ještě později, abychom podrobně ukázali, jak se naprosto a definitivně rozchází s marxismem. Nejdříve však musíme podle celkové osnovy této studie prozkoumat přesné ekonomické údaje o této otázce. Je „ultraimperialismus“ „z ryze ekonomického hlediska“ možný, anebo je to ultranesmysl?

Rozumíme-li ryze ekonomickým hlediskem „ryzí“ abstrakci, můžeme vše, co se dá říci, shrnout do teze: vývoj směřuje k monopolům, tedy k jedinému světovému monopolu, k jedinému světovému trastu. To je nesporné, avšak také naprosto bezobsažné stejně jako konstatování, že „vývoj směřuje“ k výrobě potravin v laboratořích. V tomto smyslu je „teorie“ ultraimperialismu stejný nesmysl, jakým by byla „teorie ultrazemědělství“.

Mluvíme-li však o „ryze ekonomických“ podmínkách období finančního kapitálu jako o historicky konkrétním období z počátku 20. století, pak na mrtvé abstrakce „ultraimperialismu“ (které slouží výlučně tomu nejreakčnějšímu cíli: mají odvrátit pozornost od hloubky *existujících* rozporů) nejlépe odpovíme, když je budeme konfrontovat s konkrétní ekonomickou skutečností soudobého světového hospodářství. Bezobsažné řeči Kautského o ultraimperialismu podporují mimo jiné hluboce nesprávnou myšlenku, která žene vodu na mlýn apologetům imperialismu, myšlenku, že prý nadvláda finančního kapitálu *oslabuje* nerovnoměrnosti a rozpory uvnitř světového hospodářství, ačkoli je ve skutečnosti *zesiluje*.¹⁵⁴

R. Calwer se ve své nevelké knížce Úvod do světového hospodářství** pokusil shrnout nejdůležitější ryze ekonomické údaje, podle nichž si lze udělat konkrétní představu

* Die Neue Zeit 1, 30. dubna 1915, s. 144.

** R. Calwer, Einführung in die Weltwirtschaft, Berlin 1906[149].

o vzájemných vztazích uvnitř světového hospodářství na rozhraní 19. a 20. století. Dělí svět na pět „hlavních hospodářských oblastí“: na oblast 1. střeoevropskou (celá Evropa kromě Ruska a Anglie); 2. britskou; 3. ruskou; 4. východoasijskou a 5. americkou. Přitom kolonie zařazuje do „oblastí“ těch států, kterým patří, a „ponechává stranou“ několik málo zemí nezařazených do žádné oblasti, např. Persii, Afghánistán a Arábii v Asii, Maroko a Habeš v Africe apod.

Čalwerovy ekonomické údaje o těchto oblastech uvádíme ve zkrácené podobě:

Hlavní hospodářské oblasti světa	Rozloha (v miliónech km ²)	Obyvatelstvo (v miliónech)	Doprava		Obchod		Průmysl	
			Železnice (v tisících km)	Obchodní loďstvo (v miliónech tun)	Dovoz a vývoz úhrnem (v miliardách marek)	Těžba kamenného uhlí (v miliónech tun)	Výroba surového železa (v miliónech tun)	Počet vřeten v bavlnářském průmyslu (v miliónech)
1. střeoevropská	27,6 (23,6)*	388 (146)	204	8	41	251	15	26
2. britská	28,9 (28,6)*	398 (355)	140	11	25	249	9	51
3. ruská	22	131	63	1	3	16	3	7
4. východoasijská	12	389	8	1	2	8	0,02	2
5. americká	30	148	379	6	14	245	14	19

Vidíme zde tři oblasti s vysoce vyspělým kapitalismem (silný rozvoj jak dopravy, tak obchodu a průmyslu): oblast střeoevropskou, britskou a americkou. V nich jsou tři státy ovládající svět: Německo, Anglie a Spojené státy. Imperia-

* V závorkách rozloha a počet obyvatel kolonií.

listické soupeření a boj mezi nimi se krajně zostřují tím, že Německo má jen nevýznamnou oblast a málo kolonií; utvoření „střední Evropy“ je budoucností, o niž se urputně bojuje. Dosud je pro celou Evropu příznačná politická rozdrobenost. V britské a americké oblasti je naopak velmi vysoká politická koncentrace, avšak je tu obrovský nepoměr mezi rozsáhlými koloniemi britské oblasti a nevýznamnými koloniemi oblasti americké. V koloniích se však kapitalismus teprve začíná vyvíjet. Boj o Jižní Ameriku se stále zostřuje.

Ve dvou oblastech, ruské a východoasijské, je kapitalismus vyvinut slabě. V ruské oblasti je hustota obyvatelstva velmi nízká, ve východoasijské velmi vysoká; v ruské oblasti je velká politická koncentrace, ve východoasijské vůbec neexistuje. Dělení Číny teprve začalo a boj o ni mezi Japonskem, Spojenými státy atd. se stále více zostřuje.

Porovnejte s touto skutečností — s neobyčejně rozmanitými ekonomickými a politickými podmínkami, s mimořádně nerovnoměrným tempem rozvoje různých zemí apod., s urputným bojem mezi imperialistickými státy — Kautského naivní báchorku o „pokojném“ ultraimperialismu. Není to reakční pokus vylekaného maloměšťáka schovat se před hroživou skutečností? Cožpak nám mezinárodní kartely, v nichž Kautsky vidí zárodky „ultraimperialismu“ (stejně tak by bylo „možné“ prohlásit výrobu tabletek v laboratoři za zárodek ultrazemědělství), neposkytují příklad, jak je dělen a *znovurozdělován* svět, jak se přechází od dělení v podmínkách míru k dělení ozbrojenou silou a naopak? Cožpak americký a jiný finanční kapitál, který pokojně rozdělil celý svět, za účasti Německa, řekněme, v mezinárodním kolejnicovém syndikátu nebo v mezinárodním trastu obchodní lodní dopravy, *nerozděluje* dnes svět *znovu* na základě nového poměru sil, jenž se tak rozhodně mění, *nikoli* mírovou cestou?

Finanční kapitál a trasty nezmenšují, ale zvětšují rozdíly v tempu rozvoje různých oblastí světového hospodář-

ství. A jakmile se jednou poměr sil změnil, jak jinak mohou být za *kapitalismu* vyřešeny rozpory než *silou*? Velmi přesné údaje o rozdílném tempu rozvoje kapitalismu a finančního kapitálu v celém světovém hospodářství poskytuje statistika železnic.* V posledních desetiletích imperialistického vývoje se délka železniční sítě změnila takto:

Železniční síť (v tisících km)			
	1890	1913	+
Evropa	224	346	+ 122
Spojené státy americké	268	411	+ 143
Všechny kolonie	82	210	+ 128
Nezávislé a polozávislé státy Asie a Ameriky	43	137	+ 94
<i>Celkem</i>	617	1104	+ 222

Nejrychleji se tedy železniční síť rozšiřovala v koloniích a v nezávislých (a polozávislých) asijských a amerických státech. Je známo, že finanční kapitál čtyř či pěti největších kapitalistických států tam kraluje a vládne neomezeně. 200 000 km nových železnic v koloniích a jiných asijských a amerických zemích představuje přes 40 miliard marek nově a za mimořádně výhodných podmínek investovaného kapitálu, s mimořádnými zárukami rentability a výnosnými objednávkami pro ocelárny aj. atd.

Nejrychleji se vyvíjí kapitalismus v koloniích a zámořských zemích. Mezi nimi vznikají *nové* imperialistické mocnosti (Japonsko). Boj mezi světovými imperialismy se zostřuje. Roste daň, kterou odčerpává finanční kapitál ze zvláště ziskových koloniálních a zámořských podniků. Při dělení této „kořisti“ připadá mimořádně vysoký podíl zemím, které nejsou vždy na prvním místě, pokud jde

* Stat. Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1915^[212]; Archiv für Eisenbahnwesen, 1892^[120]; méně významné podrobnosti o rozdělení železnic mezi koloniemi různých zemí za rok 1890 bylo nutné přibližně odhadnout.¹⁵⁵

o tempo rozvoje výrobních sil. V největších státech spolu s jejich koloniemi činila délka železnic:

	(v tisících km)		
	1890	1913	
Spojené státy	268	413	+ 145
Britské impérium	107	208	+ 101
Rusko	32	78	+ 46
Německo	43	68	+ 25
Francie	41	63	+ 22
<i>Celkem železniční síť 5 velmocí</i>	491	830	+ 339

Asi 80 % celkové délky železnic je tedy soustředěno v rukou pěti největších mocností. Koncentrace *vlastnictví* těchto železnic, koncentrace finančního kapitálu je však neporovnatelně větší, neboť např. anglickým a francouzským milionářům patří velká část akcií a obligací amerických, ruských a jiných železnic.

Anglie rozšířila díky svým koloniím „svou“ železniční síť o 100 000 km, tj. čtyřikrát více než Německo. Přitom však je všeobecně známo, že v této době rostly výrobní síly Německa, a zejména těžba kamenného uhlí a výroba surového železa, mnohem rychleji než v Anglii, o Francii a Rusku už ani nemluvě. Roku 1892 vyrobilo Německo 4,9 miliónu tun surového železa, zatímco Anglie 6,8 miliónu; roku 1912 už však vyrobilo 17,6 miliónu a Anglie 9,0 miliónu, což znamená obrovský předstih před Anglií!* Vzniká otázka, jak jinak než válkou mohl být *za kapitalismu* odstraněn nepoměr mezi rozvojem výrobních sil a akumulací kapitálu na jedné straně a mezi rozdělením kolonií a „sfér vlivu“ finančního kapitálu na druhé straně?

* Srovnej také *Edgar Crammond*, *The Economic Relations of the British and German Empires* v *Journal of the Royal Statistical Society*[¹⁵²], 1914, July, pp. 777ss.

VIII. PARAZITISMUS A ZAHNÍVÁNÍ KAPITALISMU

Nyní se musíme zabývat ještě jednou velmi důležitou stránkou imperialismu, které se ve většině úvah na toto téma obvykle nepřikládá patřičný význam. Jedním z nedostatků marxisty Hilferdinga je, že v tomto ohledu udělal ve srovnání s nemarxistou Hobsonem krok zpátky. Máme na mysli parazitismus, který je pro imperialismus příznačný.

Jak jsme viděli, nejhlubším ekonomickým základem imperialismu je monopol. Je to monopol kapitalistický, tedy monopol, který vyrostl z kapitalismu a existuje ve všeobecných podmínkách kapitalismu, zbožní výroby a konkurence a je v trvalém a neřešitelném rozporu s těmito všeobecnými podmínkami. Přesto však jako každý monopol vyvolává i tento nevyhnutelně tendenci ke stagnaci a zahnívání. Pokud jsou zaváděny, byť i dočasně, monopolní ceny, potud do jisté míry mizí podněty pro technický a tedy i jakýkoli jiný pokrok a pro postup vpřed; potud také vyvstává *ekonomická* možnost uměle brzdit technický pokrok. Příklad: V Americe vynalezl jistý Owens stroj na výrobu lahví, který v tomto odvětví znamená převrat. Německý kartel výrobců lahví skupuje Owensovy patenty, ukládá je do šuplíku a zabraňuje jejich využití. Ovšem, monopol za kapitalismu nemůže nikdy úplně a na velmi dlouhou dobu odstranit konkurenci na světovém trhu (to je ostatně jeden z důvodů, proč je teorie ultraimperialismu nesmyslná). Možnost snižovat výrobní náklady a zvyšovat zisky zaváděním technických zdokonalení vede pochopitelně k zavádění novinek. Ale *tendence* k stagnaci a zahnívání, která je monopolu vlastní, působí nadále a v jednotlivých průmyslových odvětvích i v jednotlivých zemích získává na určitou dobu převahu.

Monopolní ovládnutí zvláště rozsáhlých, bohatých nebo výhodně položených kolonií působí stejně.

Dále. Imperialismus znamená nesmírné nahromadění pe-

něžního kapitálu v několika málo zemích; tento kapitál dosahuje, jak jsme viděli, 100—150 miliard franků v cenných papírech. Proto neobyčejně roste třída, či lépe řečeno vrstva rentiérů, tj. lidí, kteří žijí ze „stříhání kupónů“, kteří se vůbec nepodílejí na žádné činnosti jakéhokoli podniku a jejichž zaměstnáním je zahálka. Vývoz kapitálu, jeden z nejpodstatnějších ekonomických základů imperialismu, ještě více prohlubuje tuto dokonalou izolovanost vrstvy rentiérů od výroby a vtiskuje pečeť parazitismu celé zemi, žijící z vykořisťování práce několika zámořských zemí a kolonií.

Hobson píše: „V roce 1893 představoval britský kapitál investovaný v zahraničí asi 15 % celkového bohatství Spojeného království.“* Připomínáme, že do roku 1915 tento kapitál vzrostl přibližně dvaapůlkrát. „Agresivní imperialismus,“ čteme dále u Hobsona, „který přijde tak draho poplatníkům a má tak malý význam pro průmyslníka i obchodníka... je zdrojem velkých zisků pro kapitalistu, jenž hledá pro svůj kapitál umístění“ (tento pojem se v angličtině vyjadřuje jedním slovem „investor“ — „umísťovatel“, rentiér) ... „Úhrnný roční důchod, který Velká Británie pobírá z celého svého zahraničního a koloniálního obchodu, dovozu a vývozu, odhaduje statistik Giffen pro rok 1899 na 18 milionů liber šterlinků (asi 170 milionů rublů), přičemž počítá 2¹/₂ % z celého obratu, který činí 800 milionů liber šterlinků.“ I když je to velká suma, nemůže vysvětlit agresivní imperialismus Velké Británie. Vysvětluje jej spíše suma 90—100 milionů liber šterlinků, která představuje důchod z „vloženého“ kapitálu, důchod vrstvy rentiérů.

V „nejobchodnější“ zemi světa je důchod rentiérů *pět-krát* vyšší než důchod ze zahraničního obchodu! V tom je podstata imperialismu a imperialistického parazitismu.

Pojem „rentiérský stát“ (Rentnerstaat) čili lichvářský stát

* Srov. Hobson, s. 59, 62.

se proto začíná v ekonomické literatuře o imperialismu všeobecně používat. Svět se rozdělil na hrstku lichvářských států a na obrovskou většinu dlužnických států. Schulze-Gaevernitz píše: „Kapitál umístěný v zahraničí je umístěn především v zemích politicky závislých nebo spojeneckých: Anglie poskytuje půjčky Egyptu, Japonsku, Číně a Jižní Americe. Její válečné loďstvo zde hraje v krajním případě úlohu soudního vykonavatele. Politická moc chrání Anglii před rozhořčením dlužníků.“* Sartorius von Waltershausen v práci Národohospodářský systém umístování kapitálu v zahraničí uvádí jako vzor „rentiérského státu“ Holandsko a poukazuje na to, že se takovými státy nyní stávají Anglie a Francie.** Schilder uvádí, že pět průmyslových států, a to Anglie, Francie, Německo, Belgie a Švýcarsko, jsou „státy vysloveně věřitelské“. Holandsko k nim nezařazuje jen proto, že je „málo průmyslové“***. Spojené státy jsou věřitelem jen pro americké země.

„Anglie,“ píše Schulze-Gaevernitz, „se pomalu mění z průmyslového státu ve stát věřitelský. I když průmyslová výroba a vývoz průmyslových výrobků absolutně vzrůstá, v celém národním hospodářství vzrůstá relativní význam důchodů z úroků a dividend a zisků z emisních, komisionářských a spekuláčních obchodů. Podle mého názoru je právě tento fakt ekonomickým základem imperialistického rozmachu. Věřitel je s dlužníkem spjat pevněji než prodávající s kupujícím.“**** O Německu napsal roku 1911 vydavatel berlínského časopisu Die Bank A. Lansburgh v článku Německý rentiérský stát^[237] toto: „V Německu se rádi vysmívají touze stát se rentiérem, kterou lze pozorovat ve Francii. Zapomínají však přitom, že pokud jde o buržoazii,

* *Schulze-Gaevernitz*, *Britischer Imperialismus*, s. 320 aj.

** *Sartorius von Waltershausen*, *Das volkswirtschaftliche System etc.*, Berlin 1907, Buch IV.

*** *Schilder*, s. 393.

**** *Schulze-Gaevernitz*, *Britischer Imperialismus*, s. 122.

podobají se poměry v Německu stále více poměrům ve Francii.“*

Rentiérský stát je stát parazitního, zahnívajícího kapitalismu a tato okolnost se nezbytně odráží jak ve všech sociálních a politických podmínkách všech těchto zemí, tak zejména ve dvou hlavních směrech v dělnickém hnutí. Abychom to ukázali co nejnázorněji, dáme slovo Hobsonovi, který je tím „nejdůvěryhodnějším“ svědkem, neboť nemůže být podezříván, že by stranil „marxistické ortodoxnosti“, a kromě toho je Angličan, dobře obeznámený s poměry v zemi, která má největší kolonie a finanční kapitál, i největší zkušenosti s imperialismem.

Hobson pod čerstvým dojmem anglo-búrské války vylíčil, jak je imperialismus spjat se zájmy „finančníků“, jak rostou jejich zisky z objednávek, dodávek apod., a napsal: „Řídící silou této jasně parazitní politiky jsou kapitalisté, ale tytéž pohnutky působí i na jisté skupiny dělnictva. V mnoha městech jsou nejdůležitější průmyslová odvětví závislá na vládních objednávkách; imperialismus ve střediscích těžkého a loďařského průmyslu závisí v nemalé míře na této skutečnosti.“ Podle autorova názoru oslabovaly sílu starých impérií okolnosti dvojího druhu: 1. „ekonomický parazitismus“ a 2. formování vojsk z příslušníků závislých národů. „Je to v první řadě ekonomický parazitismus, na který si impéria zvykla; vládnoucí stát využíval svých provincií, kolonií a držav k obohacení své vládnoucí třídy a ke korumpování svých nižších tříd, aby se nebouřily.“ A my dodáváme: Aby tato korupce, bez ohledu na formu, byla hospodářsky možná, je nezbytný monopolně vysoký zisk.

O druhé okolnosti Hobson píše: „Jedním z nejpodivnějších symptomů zaslepenosti imperialismu je bezstarostnost, s jakou se Velká Británie, Francie a jiné imperialistické národy daly na tuto cestu. Velká Británie zašla ze všech nejdále. Většinu bitev, ve kterých jsme dobyli svou indickou

* Die Bank, 1911, 1, s. 10–11.

říši, svedla naše vojska složená z domorodců; v Indii stejně jako později v Egyptě byly postaveny velké armády, jimž velí Britové; téměř všechny války spojené s pokořením Afriky, s výjimkou její jižní části, vybojovali pro nás domorodci.“

Perspektiva rozdělení Číny vede Hobsona k této ekonomické úvaze: „Větší část západní Evropy by pak mohla nabýt tvářnosti a charakteru některých dnešních částí těchto zemí: jižní Anglie, Riviéry a těch krajů v Itálii a Švýcarsku, které jsou nejvíce navštěvovány turisty a obydleny boháči. To znamená: žila by tam hrstka zámožných aristokratů pobírajících dividendy a renty z Dálného východu, poněkud početnější skupina odborného personálu a obchodníků a větší počet domácího služebnictva a dělníků zaměstnaných v dopravě a ve zpracovatelském průmyslu. Nejdůležitější průmyslová odvětví by pak zmizela a potraviny a polotovary denní spotřeby by plynuly jako tribut z Asie a Afriky.“ „Takové možnosti v sobě skrývá širší svazek západních států, evropská federace velmocí: taková federace by nejen nepodporovala světovou civilizaci, ale mohla by znamenat nesmírné nebezpečí západního parazitismu: vznik skupiny vyspělých průmyslových národů, jejichž vyšší třídy by pobíraly nesmírné tributy z Asie a Afriky a z těchto tributů by vydržovaly velké zkrocené masy úředníků a služebnictva, které by už nevyrobily zemědělské a průmyslové výrobky denní spotřeby, nýbrž by vykonávaly osobní služby nebo pracovaly v průmyslu druhého řádu pod kontrolou nové finanční aristokracie. Ti, kteří jsou ochotni odbýt takovou teorii“ (bylo by třeba říci perspektivu) „mávnutím ruky jako teorii nezasluhující pozornosti, by se měli zamyslet nad hospodářskými a sociálními poměry v těch krajích dnešní jižní Anglie, které se již octly v této situaci. Nechtě si představit, jak nesmírně by se mohl rozšířit tento systém, kdyby Čína byla podrobena hospodářské kontrole takových skupin finančníků, ‚investorů kapitálu‘ a jejich politických, obchodních a průmyslových úředníků,

kteří by ždímalí zisky z potenciálně největšího rezervoáru, jaký kdy znal svět, aby pak tyto zisky byly spotřebovány v Evropě. Situace je sice příliš složitá, hru světových sil lze příliš těžko předvídat, než aby bylo možné s velkou pravděpodobností vyslovit tuto nebo kteroukoli jinou předpověď budoucího vývoje jen v jednom směru. Avšak vlivy, které dnes ovládají imperialismus západní Evropy, spějí tímto směrem, a nenarazí-li na odpor, nebudou-li obráceny jinam, povedou právě k takovým koncům.“*

Autor má naprostou pravdu: *kdýby* síly imperialismu nenarazily na odpor, vedly by právě k takovému výsledku. Význam „Spojených států evropských“ za situace, v níž se nyní nachází imperialismus, je zde posuzován správně. Bylo by třeba jen dodat, že *také uvnitř* dělnického hnutí oportunisté, kteří nyní dočasně zvítězili ve většině zemí, „působí“ systematicky a vytrvale právě v tomto směru. Imperialismus, který znamená rozdělení světa a vykořisťování nejenom Číny, který znamená monopolně vysoké zisky pro hrstku nejbohatších zemí, vytváří ekonomickou možnost korumpování horních vrstev proletariátu, a tím živí, formuje a posiluje oportunismus. Nesmíme však přitom zapomínat na síly, které působí proti imperialismu a zejména proti oportunismu a které pochopitelně sociálliberál Hobson vidět nemůže.

Německý oportunista Gerhard Hildebrand, jenž byl svého času vyloučen ze strany za obhajování imperialismu a dnes by mohl být vůdcem takzvané „sociálně demokratické“ strany Německa, výtečně doplňuje Hobsona, neboť propaguje „Spojené státy západní Evropy“ (bez Ruska), v zájmu „společných“ akcí... proti africkým černochům, proti „velkému islámskému hnutí“, v zájmu vybudování „silného vojska a loďstva“ proti „japonsko-čínské koalici“** apod.

* Srov. Hobson, s. 103, 205, 144, 335, 386.

** *Gerhard Hildebrand*, Die Erschütterung der Industriegherrschaft und des Industriesozialismus, 1910^[1908], s. 229n.

Popis „britského imperialismu“ v knize Schulzeho-Gavernitze nám ukazuje tytéž rysy parazitismu. Národní důchod Anglie se od roku 1865 do roku 1898 přibližně zdvojnásobil, kdežto důchod plynoucí „ze zahraničí“ vzrostl za stejné období *devítinásobně*. Je-li možné považovat za „zásluhu“ imperialismu, že „vychoval černocho k práci“ (bez donucení to nejde...), spočívá „nebezpečí“ imperialismu v tom, že „Evropa přesune tělesnou práci — zpočátku práci v zemědělství a hornictví, a potom také těžší práci v průmyslu — na bedra barevného obyvatelstva a sama se spokojí s úlohou rentiéra, čímž možná připraví ekonomickou a pak i politickou emancipaci barevných ras“.

V Anglii je stále více půdy odnímáno zemědělské výrobě a slouží sportu a zábavě boháčů. O Skotsku, tomto nejaristokratictějším kraji honitby a jiných sportů, se říká, že „žije ze své minulosti a z pana Carnegieho“ (amerického multimilionáře). Jenom na koňské dostihy a na hony na lišky vydává Anglie ročně 14 miliónů liber šterlinků (asi 130 miliónů rublů). V Anglii je přibližně milión rentiérů. Podíl produktivního obyvatelstva klesá:

	Obyvatelstvo Anglie celkem	Počet dělníků v hlavních průmyslových odvětvích	Podíl z celkového počtu obyvatelstva
	(v miliónech)		
1851	17,9	4,1	23 %
1901	32,5	4,9	15 %

Když buržoazní vědec zkoumající „britský imperialismus z počátku 20. století“ mluví o anglické dělnické třídě, musí soustavně rozlišovat mezi „horní vrstvou“ dělníků a „*vlastní proletářskou nižší vrstvou*“. Z horní vrstvy se rekrutuje většina členů družstev a odborových organizací, sportovních klubů a četných náboženských sekt. Jejím úrovní je přizpůsobeno volební právo, které je v Anglii „stále ještě *natolik omezené, že vylučuje vlastní proletářskou nižší vrstvu*“!! Aby bylo možné ukázat postavení anglické dělnické třídy

v lepším světle, hovoří se obyčejně jen o této horní vrstvě tvořící *menšinu* proletariátu: např. „nezaměstnanost se převážně týká Londýna a proletářské nižší vrstvy, *kteřou politikové berou málo v úvahu*...“* Bylo třeba říci: se kterou málo počítají buržoazní politikáři i „socialističtí“ oportunisté.

K specifickým rysům imperialismu, které souvisí s vylíčeným okruhem jevů, patří pokles vystěhovalectví z imperialistických zemí a vzestup přistěhovalectví (přiliv dělníků na práci i přesídlování) do těchto zemí ze zemí zaostalejších, kde jsou nižší mzdy. Vystěhovalectví z Anglie, jak zjišťuje Hobson, od roku 1884 klesá: roku 1884 se vystěhovalo 242 000 osob a roku 1900 169 000. Vystěhovalectví z Německa dosáhlo vrcholu v desetiletí 1881—1890, a to 1 453 000 osob, ve dvou následujících desetiletích kleslo na 544 000 a 341 000 osob. Zato vzrůstal počet dělníků přicházejících do Německa z Rakouska, Itálie, Ruska a dalších zemí. Podle sčítání z roku 1907 bylo v Německu 1 342 294 cizinců, z toho 440 800 průmyslových dělníků a 257 329 zemědělských dělníků.** Ve Francii jsou dělníci zaměstnaní v důlním průmyslu „převážně“ cizinci: Poláci, Italové a Španělé.*** Ve Spojených státech jsou přistěhovalci z východní a jižní Evropy zaměstnáváni na nejhůře placených místech, kdežto z amerických dělníků se rekrutuje největší procento dozorců a nejlépe placených dělníků.**** Imperialismus má tendenci vytvořit také mezi dělníky privilegované kategorie a oddělovat je od širokých mas proletariátu.

Nutno poznamenat, že v Anglii se tendence imperialismu tříštit dělnictvo, posilovat mezi ním oportunismus a způsobilý dočasný rozklad dělnického hnutí objevila dávno před koncem 19. století a začátkem 20. století. Dva důležité

* *Schulze-Gaevernitz*, *Britischer Imperialismus*, s. 301.

** *Statistik des Deutschen Reichs*, Bd. 211[³¹¹].

*** *Henger*, *Die Kapitalsanlage der Französer*, Stuttgart 1913[¹⁹⁶].

**** *Hourwich*, *Immigration and Labor*, New York 1913[²⁰³].

znaky imperialismu se totiž projevovaly v Anglii již od poloviny 19. století: obrovské koloniální državy a monopolní postavení na světovém trhu. Marx a Engels po několik desetiletí systematicky zkoumali, jak souvisí oportunistus v dělnickém hnutí se specifickými imperialistickými rysy anglického kapitalismu. Engels např. napsal 7. října 1858 Marxovi: „Anglický proletariát je fakticky čím dál buržoaznější, takže patrně tento národ ze všech národů nejburžoaznější to chce nakonec přivést až tak daleko, že bude mít *vedle* buržoazie buržoazní aristokracii a buržoazní proletariát. U národa, který vykořisťuje celý svět, je to ovšem do určité míry odůvodněné.“¹⁵⁶ Téměř o čtvrtstoletí později, v dopisu z 11. srpna 1881, mluví Engels o oněch „nehorších tradeunionech v Anglii, jež se dají vést lidmi zaprodanými buržoazii nebo přinejmenším placenými buržoazií“¹⁵⁷. A v dopisu Kautskému z 12. září 1882 Engels psal: „Ptáte se mne, co si angličtí dělníci myslí o koloniální politice? No přesně totéž, co si myslí o politice vůbec. Vždyť tady není žádná dělnická strana, jsou tu jen konzervativci a liberální radikálové a dělníci se čile přiživují na anglickém monopolu na světovém trhu a v koloniích.“* (Totéž říká Engels i v předmluvě k druhému vydání *Postavení dělnické třídy v Anglii*, 1892.¹⁵⁸)

Zde jsou jasně vypočítány příčiny i následky. Příčiny: 1. vykořisťování celého světa touto zemí; 2. její monopolní postavení na světovém trhu; 3. její koloniální monopol. Následky: 1. zburžoaznění části anglického proletariátu; 2. část proletariátu se dává vést lidmi zaprodanými buržoazii či přinejmenším placenými buržoazií. Imperialismus na počátku 20. století ukončil rozdělení světa mezi hrstku států, z nichž každý nyní vykořisťuje (v tom smyslu,

* Briefwechsel von Marx und Engels, Bd. II, S. 290; Bd. IV, S. 433. (Srov. K. Marx-B. Engels, *Spisy* 22, Praha 1967, s. 399. *Čes. red.*) — K. Kautsky: *Sozialismus und Kolonialpolitik*, Berlin 1907^[225], s. 79. Tuto brožuru napsal Kautsky v oněch dávných dobách, kdy byl ještě marxistou.

že z ní čerpá mimořádné zisky) o málo menší část „celého světa“ než Anglie v roce 1858; každý z nich zaujímá na světovém trhu monopolní postavení díky trustům, kartelům, finančnímu kapitálu a vztahům věřitele k dlužníkovi; každý má do jisté míry koloniální monopol (viděli jsme, že ze 75 miliónů km² rozlohy *všech* kolonií na světě je 65 miliónů, tj. 86 %, soustředěno v rukou šesti mocností; 61 miliónů, tj. 81 %, je soustředěno v rukou tří mocností).

Pro současnou situaci jsou příznačné takové ekonomické a politické podmínky, které nutně zостřily nesmiřitelný rozpor mezi oportunismem a mezi obecnými a základními zájmy dělnického hnutí; imperialismus se vyvinul ze svých prvopočátků ve vládnoucí systém; kapitalistické monopoly zaujaly rozhodující postavení v národním hospodářství a v politice; rozdělení světa je skončeno; přitom však místo neomezeného monopolu Anglie vidíme boj o účast na monopolu mezi nevelkým počtem imperialistických mocností, který charakterizuje celý počátek 20. století. Oportunismus dnes nemůže zvítězit v dělnickém hnutí některé země na řadu desetiletí, jako se to stalo v Anglii v druhé polovině 19. století, ale v řadě zemí definitivně dozrál, přezrál a shnil a úplně splynul s buržoazní politikou jako sociálšovinismus.*

I X. K R I T I K A I M P E R I A L I S M U

Kritiku imperialismu chápeme v širokém smyslu slova jako stanovisko, které k politice imperialismu zaujímají v souvislosti se svou celkovou ideologií různé společenské třídy.

Obrovský rozsah finančního kapitálu soustředěného v několika rukou a vytvářejícího neobyčejně široce rozvětve-

* Ruský sociálšovinismus pánů Potresovů, Čchenkeliů, Maslovů atd. ve své nezastřené i zastřené podobě (pánové Čcheidze, Skobelev, Axelrod, Martov aj.) také vzešel z ruské odrůdy oportunismu, a to z likvidátorství.

nou a hustou sítí vztahů a spojení, s jejíž pomocí si podřizuje nejen střední a malé, ale i nejmenší kapitalisty a vlastníky, na jedné straně a na druhé straně zostřený boj proti jiným nacionálním a státním skupinám finančníků o rozdělení světa a o nadvládu nad jinými zeměmi způsobují, že všechny majetné třídy hromadně přecházejí na stranu imperialismu. „Všeobecné“ nadšení nad jeho perspektivami, vášnivá obhajoba imperialismu a jeho všemožné přikrášlování, to jsou příznaky doby. Imperialistická ideologie proniká také mezi dělnickou třídu, která není oddělena od jiných tříd čínskou zdí. Jestliže vůdcové současné tzv. „sociálně demokratické“ strany Německa byli právem nazváni „sociálimperialisty“, tj. socialisty slovy a imperialisty skutky, konstatoval Hobson již roku 1902, že v Anglii existují „fabiánští imperialisté“, kteří náležejí k oportunistické Fabiánské společnosti.

Buržoazní vědci a publicisté hájí imperialismus obyčejně v poněkud zahalené formě, zastírají neomezenou vládu imperialismu a jeho hluboké kořeny, snaží se postavit do popředí dílčí rysy a podružná hlediska a odvrátit pozornost od podstaty naprosto neseriózními návrhy „reform“, jako např. návrhy na zřízení policejního dozoru nad trusty nebo bankami apod. Jenom řídkým jevem jsou cyničtí, otevření imperialisté, kteří mají odvahu přiznat, že je nesmyslné chtít reformovat základní vlastnosti imperialismu.

Uvedeme příklad: němečtí imperialisté v časopisu *Weltwirtschaftliches Archiv* systematicky sledují národně osvobozenecká hnutí v koloniích, hlavně ovšem v koloniích neněmeckých. Všimají si nepokojů a protestů v Indii, hnutí v Natalu (jižní Afrika), v holandské Indii atd. Jeden z nich v komentáři k anglické zprávě o konferenci utlačovaných národů a ras, jež se konala ve dnech 28.—30. června 1910 za účasti zástupců různých asijských, afrických a evropských národů žijících pod cizí nadvládou, hodnotí projevy na konferenci takto: „Proti imperialismu prý musíme bojovat; vládnoucí státy mají prý přiznat podmaněným náro-

dům právo na samostatnost; mezinárodní soudní dvůr prý má bdít nad dodržováním smluv uzavřených mezi velmocemi a slabými národy. Dále než k těmto zbožným přáním konference nejde. Nevidíme ani náznak pochopení skutečnosti, že imperialismus je nerozlučně spjat s kapitalismem v jeho nynější podobě a že proto (!!) přímý boj proti imperialismu je beznadějný, ledaže by se omezil na akce proti jednotlivým, zvláště odsouzením hodným výstřelkům.“* Protože vylepšování základů imperialismu reformami je podvod a „zbožné přání“, protože buržoazní představitelé utlačovaných národů nepokročili „dále“ kupředu, postupuje buržoazní představitel utlačujícího národa „dále“ zpět, k servilnímu vychvalování imperialismu, které se maskuje předstíráním „vědeckosti“. Taky „logika“!

Otázky, dají-li se reformami změnit základy imperialismu, má-li se jít kupředu, k dalšímu zostření a prohloubení rozporů, které imperialismus plodí, nebo zpátky k jejich zahlazování, jsou stěžejními otázkami kritiky imperialismu. Protože k specifickým politickým rysům imperialismu patří nejen reakčnost ve všem a všude a zesílení národnostního útlaku v souvislosti s útlakem ze strany finanční oligarchie a odstraněním volné konkurence, vyvstává na počátku 20. století téměř ve všech imperialistických zemích maloburžoazně demokratická opozice proti imperialismu. A Kautsky i široký mezinárodní směr kautskismus se rozešli s marxismem právě proto, že se Kautsky nejenom nesnažil a nedovedl postavit proti této maloburžoazní, reformistické, svou ekonomickou podstatou reakční opozici, nýbrž s ní naopak prakticky splynul.

Ve Spojených státech vyvolala imperialistická válka proti Španělsku roku 1898 opozici „antiimperialistů“, posledních mohykánů buržoazní demokracie, kteří tuto válku nazývali „zločinnou“, kteří prohlásili anexi cizích území za porušování ústavy, jednání vůči vůdci filipínských

* Weltwirtschaftliches Archiv, Bd. II, s. 193.

domorodců Aguinaldovi označili za „podvod šovinistů“ (pro jeho zemi mu byla slíbena svoboda, a potom se vylo-dila americká vojska a Filipíny byly anektovány) a citovali Lincolnova slova: „Vládne-li běloch sám sobě, je to sa-mospráva; vládne-li však sám sobě a zároveň ještě jiným, není to již samospráva, nýbrž despotie.“* Ale dokud se celá tato kritika bála přiznat nerozlučnou spojitost imperialismu s trasty, a tedy se základy kapitalismu, dokud se bála při-pojit k silám, které vytváří velkokapitalismus a jeho rozvoj, zůstávala jen „zbožným přáním“.

Stejně je i Hobsonovo základní stanovisko v jeho kritice imperialismu. Hobson dříve než Kautsky tvrdil, že neexis-tuje „nevyhnutelnost imperialismu“, a dokazoval, že je nutné zvýšit „koupěschopnost“ obyvatelstva (za kapita-lismu!). Maloburžoazní stanovisko v kritice imperialismu, všemocnosti bank, finanční oligarchie apod., zastává již mnohokrát citovaný Agahd, A. Lansburgh, L. Eschwege a z francouzských publicistů Victor Bérard, autor povrchně napsané knihy Anglie a imperialismus^[141], která vyšla roku 1900. Ti všichni, aniž si dělají nárok na to být marxisty, stavějí proti imperialismu volnou konkurenci a demokracii, odsuzují intrikánské záměry s Bagdádskou dráhou, vedoucí ke konfliktům a k válce, vyslovují „zbožná přání“ zachovat mír atd.; nejdál v tom zašel statistik mezinárodních emisí A. Neymarck, jenž roku 1912 při sčítání stamiliard franků „mezinárodních“ cenných papírů zvolal: „Cožpak lze předpokládat, že by mír mohl být porušen?... že by při těchto ohromných cifrách někdo riskoval vyvolání vál-ky?“**

U buržoazních ekonomů taková naivita nepřekvapuje; a nadto je pro ně také *výhodné* se takto naivně tvářit a „s vážnou tváří“ mluvit o míru za imperialismu. Co však zůstalo z marxismu u Kautského, jestliže roku 1914, 1915

* J. Patouillet, *L'impérialisme américain*, Dijon 1904^[278], s. 272.

** Bulletin de l'institut international de statistique, t. XIX, livr. II, p. 225.

a 1916 zaujímá totéž buržoazně reformistické stanovisko a tvrdí, že „všichni jsou zajedno“ (imperialisté, takysocialisté a sociálpacifisté), pokud jde o mír? Místo analýzy a odhalování hlubokých rozporů imperialismu vidíme jenom reformistické „zbožné přání“ odbýt tyto rozpory mávnutím ruky nebo řečením.

Uvedeme příklad, jak Kautsky kritizuje imperialismus z ekonomického hlediska. Bere údaje o vývozu a dovozu mezi Anglií a Egyptem v roce 1872 a 1912; vychází najevo, že tento vývoz a dovoz vzrůstal pomaleji než celkový vývoz a dovoz Anglie. A Kautsky z toho vyvozuje: „Nemáme žádný důvod předpokládat, že by anglický obchod s Egyptem vzrostl méně, kdyby Egypt nebyl vojensky obsazen a uplatnil by se pouze vliv ekonomických faktorů.“ „Expanzivní snahy kapitálu“ „mohou být nejlépe uskutečněny nikoli násilnými metodami imperialismu, nýbrž pokojnou demokracií.“*

Tato úvaha Kautského, kterou po něm ve sterých obměnách přemílá jeho ruský zbrojnoš (a ruský ochránce sociálsťovinistů) pan Spektator, tvoří základ kautskistické kritiky imperialismu, a proto se jí musíme důkladněji zabývat. Začneme citátem z Hilferdinga, o jehož závěrech Kautsky mnohokrát, ještě i v dubnu 1915, prohlašoval, že „byly jednomyslně přijaty všemi socialistickými teoretiky“.

Hilferding píše: „Není věci proletariátu, aby proti pokrokovější kapitalistické politice postavil překonanou politiku éry volného obchodu a nepřátelského vztahu ke státu. Odpovědí proletariátu na hospodářskou politiku finančního kapitálu, na imperialismus, nemůže být volný obchod, nýbrž jen socialismus. Cílem proletářské politiky nemůže dnes být ideál obnovení volné konkurence — ideál, který je nyní tak reakční, nýbrž jedině úplné odstranění konkurence odstraněním kapitalismu.“**

* *Kautsky, Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund, Nürnberg 1915*[²²²], s. 72 a 70.

** Srov. *Finanční kapitál*, s. 453.

Kautsky se rozešel s marxismem, neboť v období finančního kapitálu obhájuje „reakční ideál“, „pokojnou demokracii“, „pouhý vliv ekonomických faktorů“ — neboť takovýto ideál nás *objektivně* vleče zpět, od monopolistického kapitalismu ke kapitalismu nemonopolistickému, a je reformistickým podvodem.

Obchod s Egyptem (nebo s jinou kolonií či polokolonií) „by byl vzrostl“ více, kdyby *nebylo došlo* k vojenskému obsazení Egypta, kdyby nebylo imperialismu, kdyby nebylo finančního kapitálu. Co to znamená? Znamená to, že by se kapitalismus rozvíjel rychleji, kdyby volná konkurence nebyla omezoována ani žádnými monopoly, ani „konexemi“ nebo tlakem (tj. také monopolem) finančního kapitálu, ani monopolním ovládnutím kolonií jednotlivými zeměmi?

Jiný smysl úvahy Kautského mít nemohou a *tento* „mysl“ je nesmysl. Připusťme, že *ano*, že *by* se za volné konkurence a beze všech monopolů kapitalismus a obchod rozvíjely rychleji. Čím rychleji se však rozvíjí obchod a kapitalismus, tím větší je koncentrace výroby a kapitálu, *vytvářející* monopol. A monopoly *již* vznikly, a právě z volné konkurence! I když monopoly začaly nyní brzdit vývoj, není to přesto argument pro volnou konkurenci, která poté, co vytvořila monopoly, už není možná.

Ať se Kautského úvahy posuzují z kterékoli stránky, nenajde se v nich nic jiného než reakcionářství a buržoazní reformismus.

Kdybychom chtěli Kautského úvahu poopravit a opakovat Spektatorova slova, že se obchod anglických kolonií s Anglií nyní rozvíjí pomaleji než s jinými zeměmi, také to Kautského nezachrání. Neboť Anglii zde zasazuje rány *rovněž* monopol, *rovněž* imperialismus, jenomže imperialismus jiných zemí (Ameriky, Německa). Jak známo, vedly kartely k ochranným clům nového, svérázného typu: jsou chráněny (konstatoval to již Engels ve III. dílu Kapitálu¹⁵⁹) právě ty výrobky, které jsou vhodné pro vývoz. Dále je znám systém „vývozu za ztrátové ceny“, „dumpingu“,

jak ho nazývají Angličané, který je příznačný pro kartely a finanční kapitál; ve vlastní zemi prodává kartel své výrobky za monopolně vysoké ceny, kdežto v cizině za směšně nízké, aby zničil konkurenta, aby co nejvíce rozšířil svou výrobu atd. Jestliže Německo rozvíjí svůj obchod s anglickými koloniemi rychleji než Anglie, dokazuje to jen, že německý imperialismus je průbojnější, silnější, organizovanější a vyspělejší než imperialismus anglický, ale naprosto to nedokazuje „převahu“ volného obchodu, neboť tu nebojuje volný obchod proti protekcionismu a koloniální závislosti, nýbrž jeden imperialismus proti druhému imperialismu, jeden monopol proti druhému monopolu, jeden finanční kapitál proti druhému finančnímu kapitálu. Převaha německého imperialismu nad anglickým je silnější než bariéry koloniálních hranic nebo ochranných cel: vyvozuje-li z toho někdo „argument“ *pro* volný obchod a „pokojnou demokracii“, uvažuje povrchně, zapomíná na základní rysy a vlastnosti imperialismu a nahrazuje marxismus maloburžoazním reformismem.

Je zajímavé, že dokonce i buržoazní ekonom A. Lansburgh, který kritizuje imperialismus ze stejně maloburžoazních pozic jako Kautsky, zachází s údaji obchodní statistiky vědecktěji. Nepochybně jen jednu náhodně zvolenou zemi a pouze kolonie s ostatními zeměmi, nýbrž porovnal vývoz z imperialistické země 1. do zemí, které jsou na ní finančně závislé a vypůjčují si od ní peníze, a 2. do zemí finančně nezávislých. Dospěl k tomuto výsledku. [Viz tabulku na s. 431. *Red.*]

Lansburgh nevypočítal *úhrny*, a proto kupodivu nezpochyboval, že *jestliže* tato čísla něco dokazují, jsou jen důkazem *proti* jeho vlastnímu tvrzení, neboť vývoz do zemí finančně závislých vzrostl, i když o málo, ale *přece jen rychleji* než do zemí finančně nezávislých (podtrhujeme „*jestliže*“, neboť Lansburghova statistika není ani zdaleka ještě úplná).

Lansburgh zkoumá souvislost vývozu s půjčkami a píše: „V letech 1890—1891 poskytly Rumunsku půjčku německé

Vývoz z Německa (v miliónech marek)

	1889	1908	Přírůstek v %	
Do zemí na Německu finančně závislých	Rumunsko	48,2	70,8	+ 47 %
	Portugalsko	19,0	32,8	+ 73 %
	Argentina	60,7	147,0	+ 143 %
	Brazílie	48,7	84,5	+ 73 %
	Chile	28,3	52,4	+ 85 %
	Turecko	29,9	64,0	+ 114 %
<i>Úhrnem</i>	<i>234,8</i>	<i>451,5</i>	<i>+ 92 %</i>	
Do zemí na Německu finančně nezávislých	Velká Británie	651,8	997,4	+ 53 %
	Francie	210,2	437,9	+ 108 %
	Belgie	137,2	322,8	+ 135 %
	Švýcarsko	177,4	401,1	+ 127 %
	Austrálie	21,2	64,5	+ 205 %
	Holand. Indie	8,8	40,7	+ 363 %
<i>Úhrnem</i>	<i>1206,6</i>	<i>2264,4</i>	<i>+ 87 %</i>	

banky, které už v předchozích letech na ni vyplácely zálohy. Půjčka sloužila především k nákupu železničního zařízení z Německa. Roku 1891 představoval německý vývoz do Rumunska 55 miliónů marek. V následujícím roce klesl na 39,4 miliónu marek a pak klesal s přestávkami až na 25,4 miliónu v roce 1900. Teprve v posledních letech bylo díky dvěma novým půjčkám dosaženo opět úrovně z roku 1891.

Německý vývoz do Portugalska vzrostl po půjčkách poskytnutých v letech 1888—1889 na 21,1 miliónu marek (roku 1890); potom ve dvou následujících letech klesl na 16,2 a 7,4 miliónu marek a předcházející úrovně dosáhl teprve roku 1903.

Ještě výmluvnější jsou údaje o obchodu mezi Německem a Argentinou. Díky půjčkám poskytnutým roku 1888 a 1890 dosáhl roku 1889 německý vývoz do Argentiny 60,7 miliónu marek. O dva roky později činil už jen 18,6 miliónu marek, tedy necelou třetinu. Teprve roku 1901 byla zase dosažena a překročena nejvyšší úroveň z roku 1889, což souviselo s novými státními a městskými půjčkami,

s vynaložením peněz na stavbu elektráren a s jinými úvěrovými operacemi.

Vývoz do Chile stoupl v důsledku půjčky poskytnuté roku 1889 na 45,2 miliónu marek (roku 1892) a po roce klesl na 22,5 miliónu marek. Po nové půjčce poskytnuté prostřednictvím německých bank roku 1906 stoupl vývoz na 84,7 miliónu marek (roku 1907), ale roku 1908 opět klesl na 52,4 miliónu marek.“*

Lansburgh vyvozuje z těchto skutečností komické šosácké mravní ponaučení, že vývoz opírající se o půjčky je nestabilní a nerovnoměrný, že není dobré vyvážet kapitál do ciziny místo toho, aby se „přirozeně“ a „harmonicky“ rozvíjel domácí průmysl, a že mnohamiliónové bakšise při zahraničních půjčkách přijdou Kruppovi „draho“ apod. Fakta však mluví jasně: zvýšení vývozu je spojeno *právě* s podvodnými machinacemi finančního kapitálu, který nedbá na buržoazní morálku a odírá svou oběť dvakrát: za prvé už má zisk z půjčky a za druhé má zisk z *téže* půjčky, když se jí používá k nákupu Kruppových výrobků nebo železničního materiálu od ocelářského syndikátu apod.

Opakujeme, že rozhodně nepokládáme Lansburghovu statistiku za dokonalou, považovali jsme však za povinnost ji uvést, je totiž vědecktější než statistika Kautského a Spektatora, neboť Lansburgh přistupuje k této otázce správně. K posouzení významu finančního kapitálu pro vývoz apod. je třeba umět vysledovat souvislost vývozu zejména a výlučně s praktikami finančních magnátů, zejména a výlučně s odbytem kartelových výrobků atd. Porovnávat však jen tak kolonie obecně s nekoloniemi, jeden imperialismus s jiným imperialismem, jednu polokolonii nebo kolonii (Egypt) se všemi ostatními zeměmi, znamená vlastně obcházet a zastírat *podstatu* věci.

Kautského teoretická kritika imperialismu nemá proto

* Die Bank, 1909, 2^[236], s. 819n.

nic společného s marxismem a je vhodná jen jako východisko pro hlásání smíru a jednoty s oportunisty a sociálšovinisty, protože obchází a zastírá právě ty nejhlubší a stěžejní rozpory imperialismu: rozpor mezi monopoly a vedle nich existující volnou konkurencí, rozpor mezi obrovskými „operacemi“ (a obrovskými zisky) finančního kapitálu a „pocitivým“ obchodem na volném trhu, rozpor mezi kartely a trasty na jedné straně a nekartelovaným průmyslem na straně druhé atd.

Stejně reakční je neblaze proslulá teorie „ultraimperialismu“, jejímž autorem je Kautsky. Porovnejte jeho úvahu na toto téma z roku 1915 s Hobsonovou úvahou z roku 1902:

Kautsky: „Cožpak nemůže být nynější imperialistická politika vytačena politikou novou, ultraimperialistickou, která místo vzájemného boje mezi finančními kapitály jednotlivých národů nastolí společné vykořisťování světa mezinárodně sjednoceným finančním kapitálem? Taková nová fáze kapitalismu je v každém případě myslitelná. Zda je také uskutečnitelná, nemůžeme rozhodnout, protože k tomu ještě nemáme dostatečné předpoklady.“*

Hobson: „Křesťanství rozšířené v několika velkých federativních impériích, z nichž každé ovládá řadu necivilizovaných kolonií a závislých zemí, pokládají mnozí lidé za nejzákonnější vývoj současných tendencí, a za něco, co dává největší naději na trvalý mír na pevném základě interimperialismu.“

Kautsky nazval ultraimperialismem čili nadimperialismem to, co Hobson 13 let před ním nazval interimperialismem čili meziimperialismem. Kromě toho, že nahrazením jedné latinské předpony druhou vznikl nový velemoudrý termín, spočívá pokrok „vědeckého“ myšlení Kautského jen v jeho snaze vydávat za marxismus to, co Hobson v podstatě líčí jako pokrytectví anglických farářů. Po

* Die Neue Zeit z 30. dubna 1915, s. 144.

búrské válce se tito veledůstojní pánové přirozeně snažili *uchlácholit* především příslušníky anglické maloburžoazie a dělníky, z nichž mnozí padli v bojích v jižní Africe a ostatní se museli vyrovnat s placením vyšších daní, aby angličtí finanční magnáti měli zajištěny vyšší zisky. A jaká útěcha mohla být lepší než tvrzení, že imperialismus není tak špatný, že se blíží k inter- (nebo ultra-) imperialismu, který je schopen zajistit trvalý mír? I kdyby byly úmysly anglických farářů či sentimentálního Kautského sebelepší, objektivní, tj. skutečný sociální smysl jeho „teorie“ je pouze jediný: velmi reakčně utěšovat masy nadějemi, že za kapitalismu je trvalý mír možný, a přitom odpoutávat pozornost od ostrých rozporů a ožehavých problémů současnosti a upoutávat ji falešnou perspektivou jakéhosi údajně nového budoucího „ultraimperialismu“. Nic jiného než klamání mas, to je jediný smysl „marxistické“ teorie Kautského.

Opravdu stačí vzájemně konfrontovat všeobecně známá a nesporná fakta, abychom se přesvědčili, jak klamné jsou perspektivy, které se snaží Kautsky vnutit německým dělníkům (a dělníkům celého světa). Vezměme Indii, Indočínu a Čínu. Tyto tři koloniální a polokoloniální země s 600 až 700 milióny obyvatel jsou, jak známo, vykořisťovány finančním kapitálem několika imperialistických mocností: Anglie, Francie, Japonska, Spojených států atd. Připusťme, že tyto imperialistické země utvoří proti sobě stojící aliance, aby ubránily nebo rozšířily své državy, zájmy a „sféry vlivu“ ve zmíněných asijských státech. Budou to „interimperialistické“ nebo „ultraimperialistické“ aliance. Připusťme, že *všechny* imperialistické mocnosti utvoří alianci pro „pokojné“ rozdělení zmíněných asijských zemí — pak to bude „mezinárodně sjednocený finanční kapitál“. V dějinách 20. století najdeme příklady, kdy skutečně taková aliance vznikla, např. při postupu mocností vůči Číně¹⁶⁰. Je potom vůbec „myslitelné“, aby za předpokladu, že kapitalismus bude zachován (a právě to

předpokládá Kautsky), byly takové aliance jiné než krátkodobé, aby vylučovaly rozbroje, konflikty a boj v nej-různějších formách?

Stačí jasně formulovat tuto otázku a odpověď nemůže být jiná než záporná. Neboť za kapitalismu *není* myslitelné, aby se sféry vlivu, zájmy, kolonie apod. rozdělovaly jinak než podle *síly* účastníků dělení, podle celkové síly hospodářské, finanční, vojenské atd. Síla účastníků dělení se však mění nestejně, neboť za kapitalismu se jednotlivé podniky, trasty, průmyslová odvětví a země nemohou rozvíjet *rovnoměrně*. Před půlstoletím bylo Německo ubohou nulou, porovnáme-li jeho kapitalistickou sílu se silou tehdejší Anglie; stejně tak Japonsko v porovnání s Ruskem. Je „myslitelné“, že by poměr sil mezi imperialistickými státy zůstal po nějakých deseti nebo dvaceti letech *nezměněn*? To je naprosto nemyslitelné.

Proto „interimperialistické“ nebo „ultarimperialistické“ aliance v kapitalistické skutečnosti a nikoli v banální šosácké fantazii anglických farářů či německého „marxisty“ Kautského se *nevynutelně* stávají pouze „oddechem“ mezi válkami, i kdyby byly uzavírány v jakékoli formě, ve formě jedné imperialistické koalice proti druhé imperialistické koalici nebo ve formě všeobecné aliance *všech* imperialistických mocností. Mírové aliance připravují války a samy opět vznikají z válek, přičemž se navzájem podmiňují a vyvolávají střídání forem neozbrojeného a ozbrojeného boje *na jedné a téže* bázi imperialistických styků a vzájemných vztahů světové ekonomiky a světové politiky. A velemoudrý Kautsky, ve snaze uklidnit dělníky a smířit je se sociálšovinisty, kteří přešli na stranu buržoazie, *odtrhává* jeden článek celistvého řetězu od druhého, odtrhává dnešní mírovou (a ultraimperialistickou, dokonce i ultraimperialistickou) alianci *všech* mocností, uzavřenou za účelem „pacifikace“ Číny (vzpomeňte si na potlačení boxerského povstání¹⁶¹), od zítřejšího ozbrojeného konfliktu, který připraví opět pozítří všeobecnou „pokojnou“

alianci pro rozdělení dejme tomu Turecka *atd. atd.* Místo evidentní souvislosti mezi obdobími imperialistického míru a obdobími imperialistických válek předkládá Kautsky dělníkům mrtvou abstrakci, aby je smířil s jejich mrtvými vůdci.

Američan Hill v předmluvě ke svým Dějinám diplomacie v mezinárodním vývoji Evropy rozlišuje v nejnovějších dějinách diplomacie tato období: 1. období revoluce, 2. období konstitučního hnutí, 3. období dnešního „obchodního imperialismu“*. Jiný autor dělí dějiny „světové politiky“ Velké Británie od roku 1870 na čtyři období: 1. první asijské období (boj proti pronikání Ruska ve Střední Asii směrem k Indii); 2. africké období (přibližně léta 1885—1902) — boj proti Francii za rozdělení Afriky (Kodok** roku 1898 — o vlásek a došlo k válce s Francií); 3. druhé asijské období (smlouva s Japonskem proti Rusku) a 4. „evropské“ období — především proti Německu.*** „Politické srážky předních hlídek se odehrávají na finanční půdě,“ napsal již roku 1905 bankovní „činitel“ Riesser a poukazoval na to, jak francouzský finanční kapitál připravoval svými operacemi v Itálii politické spojení těchto zemí, jak se rozvíjel boj mezi Německem a Anglií o Persii, boj mezi všemi evropskými kapitály o půjčky Číně apod. To je ona živá skutečnost „ultraimperialistických“ mírových aliancí v jejich nerozlučné spojitosti se zcela obvyklými imperialistickými konflikty.

Kautského zastírání nejhlubších rozporů imperialismu se nezbytně stává příkrášlováním imperialismu a zanechává stopy i na jeho kritice politických vlastností imperialismu. Imperialismus je období finančního kapitálu a monopolů,

* *David Jayne Hill, A History of the Diplomacy in the International Development of Europe, vol. I*[²⁰¹], p. X.

** — dnešní Fašoda, město ve východním Súdánu, kde se roku 1898 střetly francouzská a britská koloniální expedice. Francie byla nucena ustoupit a Britové si zajistili nadvládu nad celým tokem Nilu. *Čes. red.*

*** *Schilder, cit. dílo, s. 178.*

kteřé všude vyvolávají snahu o nadvládu, a nikoli o svobodu. Výsledkem těchto tendencí je za jakéhokoli politického zřídění reakce všude a ve všem a krajní zstřídění rozporů i v této oblasti. Mimořádně se stupňuje také národnostní útlak a snaha o anexe, tj. o porušování národní nezávislosti (neboť anexe není nic jiného než porušení práva národů na sebeurčení). Hilferding právem zdůrazňuje souvislost mezi imperialismem a zstříváním národnostního útlaku a píše: „V nově objevených zemích zesiluje dovážející kapitál rozpory a vyvolává u národů probouzejících se k národnímu uvědomění neustále se zvětšující odpor proti vetřelcům, který se snadno může vystupňovat v nebezpečné akce proti zahraničnímu kapitálu. Staré společenské vztahy se od základu revolucionují, rozbíjí se tisíciletá agrární izolovanost, národů bez dějin, které jsou vtahovány do víru kapitalismu. Kapitalismus sám postupně umožňuje podmaněným najít prostředky a způsoby k jejich osvobození. I tyto národy si vytyčují cíl, který byl kdysi nejvyšší metou evropských národů — vytvořit jednotný národní stát jako prostředek ekonomické a kulturní svobody. Toto hnutí za nezávislost ohrožuje evropský kapitál v jeho nejhodnotnějších oblastech vykořisťování slibujících nejskvělejší perspektivy a evropský kapitál může udržet svou nadvládu jedině ustavičným zvětšováním své vojenské moci.“*

K tomu je třeba dodat, že imperialismus vede k anexím, k stupňování národnostního útlaku, a tedy i k zesilování odporu nejen v zemích nově objevených, ale i v zemích starých. Třebaže Kautsky brojí proti zesílení politické reakce vyvolanému imperialismem, nezabývá se velice aktuální otázkou, že jednota s oportunisty není za imperialismu možná. I když má proti anexím námítky, vyslovuje je takovou formou, která je pro oportunisty nejneškodnější a nepřijatelnější. Třebaže se obrací přímo k německé

* Srov. Finanční kapitál, s. 395—396.

veřejnosti, zastírá právě nejdůležitější a nejožehavější skutečnosti, například že Alsasko-Lotrinsko bylo anektováno Německem. Abychom mohli posoudit tento Kautského „myšlenkový odklon“, uvedeme příklad. Dejme tomu, že Japonec odsuzuje anexi Filipín Američany. Vzniká otázka: Kolik lidí uvěří, že to dělá z odporu k anexím vůbec, a ne proto, že chce anektovat Filipíny sám? A nebude nutné konstatovat, že Japoncův „boj“ proti anexím bude možné pokládat za upřímný a politicky poctivý jen tehdy, vysloví-li se proti anexi Koreje Japonskem a bude-li požadovat, aby se Korea mohla od Japonska svobodně oddělit?

Kautského teoretický rozbor imperialismu je stejně jako jeho ekonomická a politická kritika imperialismu *skrz-naskrz* proniknut s marxismem naprosto neslučitelnou snahou zastříť a zahladit zásadní rozpory a úsilím stůj co stůj ubránit hroutící se jednotu s oportunistem v evropském dělnickém hnutí.

X. MÍSTO IMPERIALISMU V DĚJINÁCH

Viděli jsme, že imperialismus je celou svou ekonomickou podstatou monopolistickým kapitalismem. Už to určuje místo imperialismu v dějinách, neboť monopol vznikající na půdě volné konkurence a právě z volné konkurence je přechodem od kapitalistického řádu k vyšší společensko-ekonomické formaci. Je třeba si všimnout především čtyř hlavních druhů monopolů či čtyř hlavních jevových forem monopolistického kapitalismu, jež jsou charakteristické pro posuzované období.

Za prvé, monopol vznikl z koncentrace výroby na velmi vysokém stupni jejího vývoje. Jsou to monopolistické svazy kapitalistů, kartely, syndikáty a trasty. Viděli jsme, jak velkou úlohu hrají v dnešním hospodářském životě. Na počát-

ku 20. století nabyly ve vyspělých zemích naprosté převahy, a jestliže první kroky při tvoření kartelů udělaly nejdříve země s vysokými ochrannými cly (Německo a Amerika), projevil se v Anglii s jejím systémem volného obchodu jenom o málo později týž základní fakt: vznik monopolů z koncentrace výroby.

Za druhé, monopoly vedly k intenzivnějším zabírání nejdůležitějších zdrojů surovin, zejména v nejdůležitějším a nejkartelizovanějším průmyslu kapitalistické společnosti: v průmyslu kamenouhelném a kovodělném. Monopolistické ovládnutí nejdůležitějších zdrojů surovin nesmírně posílilo moc velkokapitálu a zostrilo rozpor mezi průmyslem zkartelizovaným a nezkartelizovaným.

Za třetí, monopol vznikl z bank. Banky se ze skromných zprostředkovatelských podniků přeměnily v monopolisty finančního kapitálu. V každém z nejpokročilejších kapitalistických národů došlo k tomu, že tři až pět největších bank zřídilo „personální unii“ průmyslového a bankovního kapitálu, soustředilo ve svých rukou možnost disponovat mnoha a mnoha miliardami, které tvoří převážnou část kapitálu a peněžních důchodů celé země. Finanční oligarchie, která obestřela hustou sítí vztahů závislosti všechny hospodářské a politické instituce dnešní buržoazní společnosti bez výjimky, je nejvýraznější jevovou formou tohoto monopolu.

Za čtvrté, monopol vznikl z koloniální politiky. K početným „starým“ motivům koloniální politiky připojil finanční kapitál boj o surovinové zdroje, o vývoz kapitálu, o „sféry vlivu“, tj. o sféry pro výnosné transakce, koncese, monopolní zisky apod. a později o hospodářské území vůbec. Když například kolonie evropských mocností zaujímaly v Africe pouhou jednu desetinu území, jak tomu bylo ještě roku 1876, mohla se koloniální politika vyvíjet nemonopolistickým způsobem, dá se říci, „svobodným zabíráním“ území. Když však bylo zabráno $\frac{9}{10}$ Afriky (roku 1900), když byl rozdělen celý svět, nezbytně nastalo období mo-

nopolního ovládní kolonií, a tedy i mimořádně zostřené-
ho boje o dělení a znovurozdělení světa.

Je všeobecně známo, nakolik monopolistický kapitalis-
mus zostřil všechny rozpory kapitalismu. Stačí poukázat
na drahotu a na útlak ze strany kartelů. Toto zostření roz-
porů je nejmocnější hybnou silou v přechodném historic-
kém období, jehož počátek nastal v okamžiku, kdy defi-
nitivně zvítězil světový finanční kapitál.

Monopoly, oligarchie, úsilí o nadvládu místo o svobodu,
vykořisťování stále většího počtu malých nebo slabých
národů nevelkou hrstkou nejbohatších nebo nejsilnějších
národů — to všechno vytvořilo ony typické rysy imperia-
lismu, které nás nutí charakterizovat jej jako kapitalismus
parazitní nebo zahrňující. Stále plastičtější vystupuje jako
jedna z tendencí imperialismu vytváření „rentiérského
státu“, státu lichvářského, jehož buržoazie žije stále více
z vývozu kapitálu a ze „stříhání kupónů“. Bylo by chybou
domnívat se, že tato tendence k zahrňování vylučuje rychlý
růst kapitalismu: nikoli, jednotlivá průmyslová odvětví,
jednotlivé vrstvy buržoazie, jednotlivé země projevují
v období imperialismu ve větší nebo menší míře střídavě
jednu nebo druhou z těchto dvou tendencí. Celkově se
kapitalismus vyvíjí nesrovnatelně rychleji než dříve, avšak
tento vývoj se nejenom stává všeobecně nerovnoměrnějším,
ale nerovnoměrnost se projevuje také zejména v zahrňování
zemí kapitálově nejsilnějších (Anglie).

O rychlosti ekonomického rozvoje Německa píše Riesser,
autor studie o německých velkých bankách: „Ne příliš
pomalý pokrok předcházejícího období (1848—1870) se má
k tempu rozvoje celého hospodářství Německa a zejména
německého bankovníctví v nynějším období (1870—1905)
přibližně jako rychlost jízdy poštovního dostavníku ze sta-
rých zlatých časů k rychlosti dnešního automobilu, který
uhání tak rychle, že ohrožuje jak bezstarostně jdoucí
chodce, tak i osoby sedící v automobilu.“ Ale tento finanční
kapitál, který tak neobyčejně rychle vzrostl, právě proto,

že tak neobyčejně rychle vzrostl, by nebyl proti tomu, aby se přešlo k „pokojnějšímu“ ovládnání kolonií, které by se daly uchvátit zámožnějšími národy, a to nejen mírovými prostředky. Ve Spojených státech probíhal ekonomický rozvoj v posledních desetiletích ještě rychleji než v Německu, a právě *proto* se parazitní rysy novodobého amerického kapitalismu projevíly zvláště výrazně. Kromě toho, porovnáme-li například republikánskou americkou buržoazii s monarchistickou buržoazií japonskou nebo německou, ukáže se, že i největší politické rozdíly se v období imperialismu do velmi značné míry stírají ne proto, že by nebyly samy o sobě důležité, nýbrž proto, že ve všech těchto případech jde o buržoazii s vyhraněnými rysy parazitismu.

To, že kapitalisté jednoho z mnoha průmyslových odvětví nebo jedné z mnoha zemí apod. pobírají vysoké monopolní zisky, jim ekonomicky umožňuje korumpovat jednotlivé vrstvy dělníků a dočasně i jejich dost početnou menšinu, a tím je získat na stranu buržoazie daného průmyslového odvětví nebo daného národa proti všem ostatním. Zostřující se antagonismus mezi imperialistickými národy, motivovaný rozdělením světa, tyto snahy ještě zesiluje. Tak vzniká spojitost mezi imperialismem a oportunistem, která se projevila nejdříve a nejzřetelněji v Anglii, protože se zde některé imperialistické rysy vývoje projevíly mnohem dříve než v jiných zemích. Někteří publicisté, např. L. Martov, rádi ignorují souvislost mezi imperialismem a oportunistem v dělnickém hnutí, ačkoli tato skutečnost dnes zvláště silně bije do očí, a uvádějí „oficiálně optimistické“ (v duchu Kautského a Huysmanse) argumenty: věc nepřátel kapitalismu by byla ztracena, kdyby právě vyspělý kapitalismus vedl k zesílení oportunistu nebo kdyby se právě nejlépe placení dělníci přikláněli k oportunistu apod. Nesmíme se dát zmýlit tímto „optimismem“: je to optimismus vůči oportunistu, je to optimismus, jímž má být oportunistus zastřen. Ve skutečnosti mimořádně rychlý a mimořádně nepřijemný rozmach oportunistu není

vůbec zárukou jeho trvalého vítězství, právě tak jako rychlé zrání vředu na zdravém organismu může jenom způsobit, že dříve praskne a organismus se ho zbaví. Po této stránce jsou nejnebezpečnější lidé, kteří nechtějí pochopit, že není-li boj proti imperialismu nerozlučně spjat s bojem proti oportunismu, je jen planou a lživou frází.

Ze všeho, co jsme už řekli o ekonomické podstatě imperialismu, vyplývá, že musí být charakterizován jako kapitalismus přechodný, či lépe řečeno, kapitalismus odumírající. V tomto směru je neobyčejně poučné, že buržoazní ekonomové při popisu novodobého kapitalismu běžně používají výrazy „proplétání“, „odstranění izolovanosti“ apod.; banky jsou „podniky, které vzhledem k svým úkolům a k svému vývoji nemají ryze soukromohospodářský charakter a stále více přerůstají oblast ryze soukromohospodářského regulování“. A týž Riesser, který je autorem těchto slov, s neobyčejně vážnou tváří prohlašuje, že se „předpověď“ marxistů o „zcspolečenštění“ „nesplnila“!

Co znamená tento výraz „proplétání“? Vystihuje pouze nejzákladnější rys procesu, jehož jsme svědky. Ukazuje, že pozorovatel počítá jen jednotlivé stromy, ale pro stromy nevidí les. Otrocky zaznamenává vnější, náhodné a chaotické jevy. Prozrazuje, že pozorovatel se utápí ve spoustě nezpracovaného materiálu a naprosto nechápe jeho smysl a význam. Vlastnictví akcií a vztahy soukromých vlastníků „se náhodně proplétají“. Avšak to, co je příčinou tohoto proplétání, co tvoří jeho základ, jsou měnící se společenské výrobní vztahy. Když se velký podnik přeměňuje v mamutí a plánovitě na základě přesného počtu hromadných dat organizuje přísun dvou třetin nebo tří čtvrtin celkového množství prvotních surovin potřebných pro desetimilióny obyvatel; když se systematicky organizuje přeprava těchto surovin do nejvhodnějších výrobních středisek, často od sebe vzdálených stovky a tisíce verst; když se z jednoho centra řídí všechna stadia postupného zpracovávání mate-

riálu až po vyrobení nejrůznějších hotových výrobků; když se tyto výrobky rozdělují podle jednotného plánu mezi desítky a stamilióny spotřebitelů (odbyt nafty v Americe i v Německu prostřednictvím amerického Petrolejářského trastu), je jasné, že jde o zespolečenštění výroby a rozhodně ne o pouhé „proplétání“, že soukromohospodářské a soukromovlastnické vztahy jsou jen slupkou, která už neodpovídá obsahu, a proto nezbytně zahnívá, jestliže se uměle oddaluje její odstranění, slupkou, která může zahnívat poměrně dlouho (jestliže se naneštěstí léčení oportunistického vředu protáhne), ale která bude přesto nezbytně odstraněna.

Nadšený stoupenec německého imperialismu Schulze-Gaevernitz volá:

„Je-li koneckonců vedení německých bank v rukou tuctu osob, má již dnes jejich činnost větší důležitost pro blaho národa než činnost většiny státních ministrů“ (o „proplétání“ bankéřů, ministrů, průmyslníků a rentiérů se zde raději nezmiňuje...) „...Domyslíme-li až do konce vývoj těchto tendencí, které jsme pozorovali, dospějeme k tomuto závěru: peněžní kapitál národa bude soustředěn v bankách; banky budou sdruženy v kartel; investiční kapitál národa bude mít formu cenných papírů. Tehdy se vyplní Saint-Simonova geniální předpověď: ‚Dnešní anarchie ve výrobě, která plyne z toho, že se hospodářské vztahy vyvíjejí bez jednotného řízení, musí ustoupit organizaci výroby. Výrobu nebudou řídit navzájem izolovaní a na sobě nezávislí podnikatelé, kteří neznají ekonomické potřeby lidí; tento úkol připadne určité společenské instituci, která bude moci mít větší přehled o široké oblasti společenské ekonomiky, bude ji řídit tak, aby to prospívalo celé společnosti, výrobní prostředky bude přidělovat schopným lidem a zejména se bude starat o trvalou harmonii mezi výrobou a spotřebou. Jsou instituce, které si vytkly za jeden z úkolů určitou organizaci hospodářské práce: banky.‘ Bude ještě dlouho trvat, než se vyplní Saint-Simonova

předpověď, avšak již k tomu spějeme: marxismus jinak, než si jej představoval Marx, ale jinak jen pokud jde o formu.“*

Jen co je pravda, pěkné „vyvrácení“ Marxe, které od Marxovy přesné vědecké analýzy dělá krok zpět k Saint-Simonově domněnce, byť i geniální, ale přece jenom domněnce.

* Grundriss der Sozialökonomik, s. 146.

PŘÍPRAVNÉ
MATERIÁLY

TEZE REFERÁTU
NA PORADĚ LEVICOVÝCH
SOCIÁLNÍCH DEMOKRATŮ¹⁶²

Teze:

1. Válka jako fakt a její důsledky. Celkový obraz.
2. Imperialistický charakter
 - 1) koloniální výboje
 - 2) útlak národů
 - 3) dělení světa.
3. Objasnění cíle.
4. Falzifikace jejího charakteru
 - a) osvobození národů — útisk
 - b) demokracie — despotie (reakce?)
 - c) kultura — barbarství války
 - d) blahobyt — sociální reformy
 - e) zisky kapitalistů — dražota!
5. Kapitalismus (Tročij).

(Rozklad buržoazního světa)...
6. V době největší krize kapitalismu, *kteřá* (krize) odsuzuje proletariát k nesmírným obětem, vyzývají k obraně kapitalismu, žádají občanský mír.
7. Boj proti válce...
8. Usnesení kongresů...
9. Oficiální strany — proti těmto usnesením

hlasování pro úvěry	<i>Obrana vlasti.</i>
vstup do vlády	
pro blok	
10. Boj menšin (a stran) proti válce.
11. Návrat dělnické třídy k její úloze.
12. MSB.
13. Schůze v Bernu¹⁶³. (Navázání **kontaktů**.)
14. Burcovat do třídního boje.

15. a) vystoupení válčících zemí...
b) vystoupení neutrálních zemí...
16. Zapojit všechny země.
17. Mírové podmínky.
18. Provolání.

*Napsáno mezi 19. a 23. srpnem
(1. a 5. zářím) 1915*

*Otištěno poprvé, podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny a němčiny*

OSNOVA PROJEVU
NA ZIMMERWALDSKÉ
KONFERENCI

1. *Imperialismus* a olupování
2. snaha odpoutat pozornost revolučního proletariátu a oslabit jeho hnutí...
3. odhalování buržoazních sofizmat — jedna skupina — druhá
4. *devoir socialiste*...*

5. citát	odkaz s. 5, 5. ř. sh. — s. 7, 5. ř. sh. 1
----------	---

6. němečtí sociální demokraté se nemohou odvolávat na boj proti carismu
7. náš tisk nám vyčítá počínání německých vůdců

8. citát, s. 8, konec od slova <i>Même</i>	$1/2$ s.
--	---

9. ruská sociální demokracie votem a *ilegální proklamaci* = *remplit son devoir***
10. krach II. internacionály je škodlivé zastírat, zvláště škodlivý je „střed“
11. tento krach je zkrachováním oportunismu

s. 11 1

* — povinnost socialistů... *Red.*

** — splnila svou povinnost... *Red.*

12. šovinismus v Rusku včetně části sociální demokracie
13. menší zlo — porážka carismu
14. ilegální organizace a agitace

citát (konec 15 a 16)

1

*Napsáno mezi 23. a 26. srpnem
(5. a 8. zářím) 1915*

*Otištěno poprvé,
podle rukopisu*

DODATKY K PROHLÁŠENÍ ZIMMERWALDSKÉ LEVICĚ¹⁶⁴

- Č. 1. noch die wichtigste Frage des Opportunismus berührt, noch die besonders schädliche Rolle des s.-d. Zentrums aufdeckt.*
- Č. 2. Hlasujeme pro, zejména s ohledem na závažnou podmínku dvou francouzských soudruhů. Právě oni poukázali na to, že dělníci ve Francii jsou nesmírně zdeptaní, že revoluční fráze je silně demoralizující, že je nezbytné přejít k radikální taktice pozvolna a opatrně. Avšak v celé Evropě je hlavním nepřítelem revolučního hnutí právě oportunismus.

*Napsáno 26. srpna
(8. září) 1915*

*Poprvé otištěno roku 1930
v publikaci Leninskij sbornik XIV*

Podle rukopisu

* — ani se nedotýká nejdůležitější otázky oportunismu, ani neodhaluje zvláště škodlivou úlohu sociálně demokratického středu. *Red.*

P O D K L A D Y K R E F E R Á T U
 I M P E R I A L I S M U S
 A P R Á V O N Á R O D Ů
 N A S E B E U R Č E N Í¹⁶⁵

1

V Ý P I S K Y Z K N I H Y
 H O F K A L E N D E R *

K národnostní otázce
Velmocenské národy
(Hofkalender, 1914)
Rok 1910

Němci 12 miliónů v Rakousku-Uhersku
 60 miliónů v Německu
 = (?) (ze 67)
 $\Sigma = 72$ (?)
 Angličané (?) 45 v Anglii (ze 46)
 a v anglických koloniích
 (?) 80 ve Spojených státech
125 (?)

Angličané — 125
 Velkorusové — 73
 Němci — 72
 Francouzi — 38

Kolonie (počet obyvatel v miliónech)	
1914	1876
570	314
+ 81 % za 38 let	

$\Sigma = 308$ miliónů
 Japonci — 50
 Italové — 35
393
 Maďaři — 10
 $\Sigma = 403$ miliónů

* Kalendář císařského dvora^[188]. Red.

N Á Č R T K O N C E P T U

Téma: Imperialismus a *sebeurčení* národů.

nikoli „národnostní otázka“

Zkrátit národnostní program o $\frac{2}{3}$ (pouze sebeurčení).

- + Demokratické reformy za imperialismu?
- + Norsko 1905. „Výjimka“?
- + Irsko 1869. „Utopie“?
- + Národní hnutí v Asii a v koloniích...
a v Africe (Egypt)...
- + Proč *dělení* podle národů, když imperialismus je obdobím *sjednocování* národů?

„Proč“ národní hnutí na Ukrajině, v Číně, Persii, Indii, Egyptě atd., „jestliže“ (když) vyspělé země dospěly do stadia *imperialismu*, který národy sjednocuje? jestliže kapitalismus (= imperialismus) ve vyspělých zemích *přerostl* rámec národních států? Proudhonisté a Marx v šedesátých letech 19. století („Ostatní národy by měly sedět na... a čekat, až Francie uskuteční sociální revoluci“).

Marx 1848 v *Neue Rheinische Zeitung*¹⁶⁶. Engels 1866 a Marx 1869: právě v zájmu *utlačujících* národů je třeba žádat svobodu oddělení národů *utlačovaných*.

Imperialismus je útlak národů na *novém* historickém základě... To je jedna polovina.

Druhá polovina (úkolů) = probuzení *národních hnutí ve východní Evropě* (Ukrajina po roce 1905), v Asii a Africe (Čína, Indie a Egypt) — v *koloniích* (z 1 miliardy obyvatel zeměkoule 570 + 360 = 930 miliónů)...

300—400 miliónů z 1600 — utlačovatelé

S. 1:
— 2 — 3*
(zestručnit
a změnit)

Sebeurčení národů [„staré, otrépané“ (schäbig) buržoazně demokratické heslo ((nové pro 1 miliardu obyvatel zeměkoule!!))] lež změnit na pravdu.

s. 4—5
vynechat
s. 6 (předělat)

Lež pro Anglii, Francii —
i pro Německo.
Dvě formy lži: Plechanov

contra Parvus „schäbigste“
Losung**.

Pouze buržoazně demokratická zásada?
A co BRATRSTVÍ dělníků?
Ne, **také** socialistická zásada.

Když razíme heslo požadující svobodu sebeurčení, *to jest* svobodu oddělení, žádáme od utlačovatelů *v celé* své agítaci, aby se snažili zabraňovat výhodami, kulturou, *a ne*

* Zřejmě jde o odkaz na stránky nějakého Leninova rukopisu. *Red.*

** — proti „nejotřepanějšímu“ Parvusovu heslu. *Red.*

násilím. Když neuznáváme svobodu oddělení a neklademe na ně hlavně důraz, necháváme *prakticky* dveře otevřené lokajům násilí.

Nur so treffen wir den Nagel auf den Kopf* — učme dělníky: žejte každého, kdo neuznává zásadu demokracie a socialismu **upřímně a poctivě**.

* Jedině tak trefíme hřebík na hlavičku. *Red.*

T E Z E

?

Raději Pět tezí: 1. Sociální demokraté utlačujících národů čtyři dů, zejména takzvaných velmocí, musí požadovat pro utlačované národy právo na sebeurčení = právo na oddělení a hájit toto právo nejenom v legálním, ale především také v ilegálním tisku a zejména za války. — 2. Sociální demokraté utlačovaných národů musí požadovat nejenom sblížení, nýbrž co nejúplnější splynutí, a to i organizační, *dělníků* utlačovaného národa s *dělníky* národa utlačujícího. — 3. Na základě těchto zásad musí sociální demokraté všech vyspělých zemí 20. století, a především velmocí, klást ve své národnostní politice hlavní důraz na zásadu: „dělníci nemají vlast“, ale přitom rozhodně nesmějí popírat celosvětovou a historickou závažnost národně osvobozenického hnutí zaostalých východoevropských národů a asijských a afrických kolonií. — 4. Sociální demokraté všech zemí musí hájit jako ideál *nikoli* federativní princip, *nikoli* vytváření malých států, nýbrž všestranné sblížování národů a poukazovat na škodlivost kulturně národnostní autonomie, na prospěšnost **demokratického** centralismu a výhodnost větších států a státních celků.

5. *teze*: Vzhledem k tomu, že teze č. 1 patří ke zcela základním, uznává ji veškerá demokracie i Marx a Engels (1848—1876) a potvrdily ji veškeré dosavadní válečné zkušenosti, je nutné pranýřovat sociální demokraty, kteří

s touto tezí nesouhlasí, jako nepřátele proletariátu a nejhorší podvodníky, a vylučovat je ze strany.

Nestačí jen uznávat nutnost boje proti *jakémukoli* národnostnímu útlaku, proti *jakékoli* národnostní nerovnoprávnosti:

- (α) zahrnuje to i právo na budování vlastního státu?, nebo ne?
- (β) — právo na oddělení, nebo ne?
- (γ) charakter každodenní agitace: zaměřit ji na hlavní problém

Jednota dělníků, jednota mezinárodního třídního boje proletariátu je nesrovnatelně důležitější než otázka státních hranic, jež se bude v období imperialismu obzvlášť často *znovu a znovu* řešit, a to především válkami.

IMPERIALISMUS
A PRÁVO NÁRODŮ
NA SEBEURČENÍ
(KONCEPT)

[28. X. 1915]

Úvod

1. Aktuálnost otázky. Všichni o ní mluví nebo slyší.
Proč? (α) Válka rozněcuje nepřátelství mezi národy a zvyšuje nebezpečí národnostního útlaku.
(β) Imperialismus je období útlaku národů na *novém* historickém základě.
2. Úkolem *Ž. L.* („zimmerwaldské levice“) je: sjednotit se a takto *také* potříti sociálšovinismus, vnést jasno do vědomí dělnické třídy.

I. Hledisko ekonomické

3. „Kapitál *přerostl* národní hranice. Sjednocení národů (v jednom státě) je nevyhnutelné a pokrokové.“ Správně! Jenže marxismus není = struvismus¹⁶⁷, neospravedlňuje a neobhájuje násilí vůči národům, nýbrž revoluční boj za socialismus, *sjednocení* dělníků různých národů, jejich *bratrství*.
4. Proti násilí *za* demokratické sjednocení národů. „Svoboda oddělení“ je *vrcholným* projevem *demokratismu*.
5. Demokratismus, svoboda oddělení (Norsko a Švédsko, Amerika vs* Německo) ekonomickému sjednocení *prospívá*.

* — versus, proti, v protikladu k. *Red.*

II. Hledisko historické

6. „Sebeurčení národů je otřepané heslo uplynulého období buržoazně demokratických revolucí a hnutí.“
— Imperialismus vytváří útlak národů na novém základě. Imperialismus křísí toto staré heslo.
7. Východ a *kolonie* (> 1 miliarda obyvatel zeměkoule).
„Nová“ buržoazně demokratická národní hnutí.
Kolonie 1876 — 314 miliónů + 81 %
1914 — 570 miliónů

III. Hledisko politické

8. Nezahrnujeme buržoazně demokratická hesla, ale prosazujeme důsledněji, úplněji a rozhodněji to *demokratické* v nich.
9. Nikoli zájmy *národů*, ale zájmy bratrství, solidarity *dělníků* různých národů.

IV. Hledisko státních hranic

10. Nehájíme *existující* hranice států.
11. Nejsme pro utopii drobných států, nepožadujeme vždy a všude „samostatnost národních států“...
12. Při různých *změnách* státních hranic přihlížíme především k zájmům třídního boje dělníků.
13. „Rozpad“ Ruska (Anglie, Rakouska?) = Spojené státy.

V. Hledisko mezinárodního třídního boje proletariátu

14. Nebezpečnost (a za kapitalismu nevyhnutelnost) nepřátelství a nedůvěry mezi národy (à la Axelrod? Ne!)

15. Jádro problému: vztah *utlačujících* národů k **utlačovaným**.
16. Třídní solidarita dělníků různých národů není možná bez uznání práva na oddělení.

VI. „Praktická uskutečnitelnost“

17. „Utopie“! Norsko vs Švédsko.
18. „Výjimka“! („Zapadákov“.)
Ano, jako *všechny* demokratické reformy a přeměny.
19. „Prakticky = nula“.
Ne = (α) svoboda agitace za oddělení
(β) řešení otázky oddělení referendem
(2 články ústavy).
20. „V čem jsou záruky? Vyřeší jedině válka!“
(Naše záruky — výchova dělnických mas v duchu bratrství národů.)

VII. Hledisko vojenské

21. „Sebeurčení národů = ospravedlňování účasti ve válce“. Mezi válkami je rozdíl. Národní války „neza-vrhujeme“. Jsou možné i dnes.
22. „Když sebeurčení, pak má Holandsko, Švédsko etc. právo se bránit“. *Jak* je možné se bránit v *imperialistické* válce?

VIII. Boj proti sociálšovinismu

23. Sociálšovinismus je právě tak nevyhnutelný produkt imperialismu jako bezdrátový telegraf. Boj proti němu je dnes ze všeho nejdůležitější.
24. Boj proti šovinismu *vlastního* národa.
25. Především — *velmocenský* šovinismus.

26. „Uznávat rovnoprávnost“ — obcházet otázku *státního osamostatnění, oddělení, případy imperialistické války*.
27. Wir treffen den Nagel auf den Kopf *jedině* naší formulací otázky. Jedině tato formulace *doráží a útočí* na internacionální sociálšovinismus.

IX. Srovnání s rozvodem*

28. Rosa Luxemburgová o rozvodu (vs autonomie).
29. Námitka Semkovského.
30. Její nesprávnost.

X. Weillův případ

31. Sociálšovinisté vyloučili Weilla, zradil *jejich* zásady.
32. Účast ve válce z *našeho* hlediska *není* hřích. Ale pro agitaci v armádě? pro přeměnu války ve válku občanskou?
33. Možnost volby národní příslušnosti. (Ve které armádě?)

XI. Postoj liberální buržoazie

34. V *Rusku*: my (kadeti) jsme pro rovnoprávnost, ale nikdy jsme nehájili právo na oddělení od ruského státu.
35. Karel Kautsky o politickém *sebeurčení* („stačí prý kulturní a autonomie“)...

XII. Zkušenosti SDDSR

36. Formulace otázky na sjezdu 1903.
37. Odchod PSD a návrat v roce 1906¹⁶⁸.

* Viz Spisy 23, Praha 1959, s. 73—75. *Red.*

38. Ani jednou oficiálně nepožádali o zrušení článku 9¹⁶⁹.
 39. „Pakt“ oportunistů s Rosou v roce 1914 (likvidátoři Semkovskij, Libman, Jurkevyc, Alexinskij).

XIII. Příklad Marxe a Engelse

40. 1848 Německo vs utlačované národy (Nachlass, III, S. 109, 113 und 114).*
 1866 Engels a *internacionála* (Marx) o Polsku a **Německu**.
 1869 Marx o *Irsku*.
 41. Zorný úhel — zájmy **dělníků utlačujícího** národa.

NB
Marx pro <i>federaci</i> s Irskem (NB)

XIV. „Formulace“ „zimmerwaldské levice“

42. „**Nepodporovat** nadvládu jednoho národa nad druhým...“

otázka: zahrnuje i svobodu oddělení? Nebo ne? Neuznávat svobodu oddělení je totéž jako „podporovat nadvládu“.
--

Tato formulace = „První krok ke sblížení...“**

Napsáno před 15. (28.) říjnem 1915
Poprvé otištěno roku 1937
v publikaci Leninskij sbornik XXX

Podle rukopisu

* (Dědictví, III, s. 109, 113 a 114). *Red.*

** Viz tento svazek, s. 56–61. *Red.*

N Ě M E C K Á
S O C I Á L N Í D E M O K R A C I E
A P R Á V O N Á R O D Ů
N A S E B E U R Č E N Í¹⁷⁰

Německá sociální demokracie byla nejsilnější a nejvlivnější stranou II. internacionály. Proto má na jedné straně největší odpovědnost za její krach, ale na druhé straně její příklad, její zkušenosti jsou *ze všech nejdůležitější* pro zjištění příčin tohoto krachu a pro analýzu opatření, prostředků a metod boje proti oportunistu, který tuto stranu zardousil.

Oportunismus, který zardousil Sociálně demokratickou stranu Německa a přeměnil ji v národně liberální dělnickou stranu, se za války v letech 1914—1915 projevil jako sociálšovinismus.

*Napsáno v roce 1915
Poprvé otištěno roku 1937
v publikaci Leninskij sbornik XXX*

Podle rukopisu

PŘIPOMÍNKY
A DOPLŇKY K PROVOLÁNÍ
VŠEM
SYMPATIZUJÍCÍM
STRANÁM A SKUPINÁM,
SCHVÁLENÉMU PORADOU
ROZŠÍŘENÉ MEZINÁRODNÍ
SOCIALISTICKÉ KOMISE

*Änderungsvorschläge**:

1. Přesněji a konkrétněji ukázat, v čem tkví *politický a třídní význam* a *zásadní* nesprávnost taktiky „oficiálních stran“ a „II. internacionály“...

{	(a) obrana vlasti = obrana imperialistické buržoazie, jejích loupeží a utlačování národů
{	(b) spojitost s oportunismem
{	(c) spojenectví s buržoazií své země proti mezinárodnímu proletariátu.
2. Definice „Bruch des Burgfriedens“^{***}.
Neúčast ve všech institucích, které přímo nebo nepřímou podporují válku.

$\alpha\beta$ + Unterjochung der Nationen^{***}
Vynechat konec o „In der Aera...“^{*****}

+ Pozdravy
Liebknechtovi
a Rühlemu.

- * — pozměňovací návrhy. *Red.*
 ** — „ztroskotání občanského míru“. *Red.*
 *** — porobení národů. *Red.*
 **** — „za éry...“ *Red.*

3. Nicht nur „geeignete“, sondern illegale Literatur, das heisst *freie*, nicht der Zensur unterordnete.*

||γ| ohne zu sagen, dass die Niederwerfung dieser Regierung dazu nötig**

+

4. Stávky (hospodářské i politické) a demonstrace.
5. + bis zur Revolution***.
6. + Citovat nejen ze stuttgartské, ale i z basilejské rezoluce: střilet je zločin, Komuna, pátý rok.

*Napsáno mezi 23. a 27. lednem
(5. a 9. únorem) 1916*

*Otištěno poprvé,
podle rukopisu*

* Nejen „přizpůsobená“, nýbrž i ilegální literatura, tj. *svobodná*, nepodléhající cenzuře. *Red.*

** — aniž by se řeklo, že je k tomu zapotřebí svrhnout tuto vládu. *Red.*

*** — až do revoluce. *Red.*

2 internacionály

opakovat

1. Téma: ne hodnocení války (> před rokem a zastarala), ale (dvě) *hlavní linie* ve vývoji dělnického hnutí a socialismu.

Alias: ne *hodnocení* války a *zásad* taktiky, nýbrž
 || hodnocení vývoje, jímž se začalo ubírat dělnické ||
 || hnutí. ||

Proto je nejdůležitější: shromáždit fakta (co největší množství) o dělnickém hnutí a socialismu a *porovnání* různých zemí.

2. Úvod. Huysmans v Arnhemu a v Rotterdamu vs Wijnkoop et *Henriette Roland-Holst* v *Berner Tagwacht*¹⁷².

?	+ srov. <i>Avanti!</i>	(12. II. 1916)	? ¹⁷³
			Vorwärts*

2a *E t w a***:

1. Rusko: Patrioti (Ple-	— Organizační výbor a Trockij
chanov a spol.)	(Naše slovo)
2. Německo: Většina	— K. Kautsky a spol.
3. Francie: Většina	— Longuet a spol.

* Slovo Vorwärts připsal Lenin tužkou zřejmě dodatečně. *Red.*

** — přibližně. *Red.*

Téma:

Jakési prověření teorie
zkušenostmi světového dělnického
a socialistického hnutí.

NB:

V organizačním

výboru: 1. svaluje na dělníky; 2. zapomíná na sepětí
s likvidátory.

— ÚV.

— menšina. ISD.* — (*Rühle*) — *Winnig*

— Bourderon a spol.	Bourderonova	<i>Příspěvky</i>
	rezoluce	<i>dopisovatelů</i>
		<i>v Labour Leader</i> ¹⁷⁴

* Internationale Sozialisten Deutschlands — Internacionalističtí socialisté Německa. *Red.*

4. Anglie: Většina (Fabian Society, Labour Party,

5. Itálie: Menšina (Bissolati) —

6. Rakousko: Většina (Pernerstorfer)

7. Amerika: Russel — (Hillquit)

8. Austrálie: Většina (vládní strana)

3. Rusko. Volby do výborů *pro řízení válečného průmyslu*.

První volby ÚV (+ kolísající) + *obranný blok* (Larin).

(Pobouření buržoazie a vlády. Gvozděvovo udání.

Druhé volby. Vítězství šovinistů.

Naše dělo + Naš golos + Rabočeje utro
organizační výbor

Trockij a *Naše slovo* (Čcheidzeho frakce?)

ÚV

Vývoj Martova: od „Vorwärts je mrtev“
a „nepůjdeme do internacionály“ — k ob-
hajobě spojenectví s listem
Naše dělo (Boreckij)

Je to možná velkolepá diplomacie“, ale *socialismu*
v tom není **ani za mák**.

Závěr: dvě linie v dělnickém hnutí Ruska.

Pouze dvě (ostatní odpadlo).

Jejich *třídní základna:*

(α) ve spojenectví s vlastní buržoazií =

(β) ve spojenectví s mezinárodním proletariátem =

Hyndmann) — Askew (?) — Forward¹⁷⁵.

Glasgow [NB: „Merthyr“¹⁷⁶ NB]

Socialist¹⁷⁷

{ Ornatskij v } (rozchod s) { Dopisy v }
listu *Naše* Labour Labour
slovo Party Leader

Italská oficiální strana. (Avanti! 12. II. 1916)

— Adler — menšina. (příspěvky dopisovatelů
v *Berner Tagwacht*¹⁷⁸)

— — — Debs (*Debsovy* články¹⁷⁹) („bomby a
dolary“)

— ? — — socialisté.

[„...Ne v zájmu obrany, ale
v zájmu organizace...“]

Posměšky *sociálšovinistů* na Martovovu
adresu (Boreckij v listu *Naše slovo*).

NB: Stolypinovská
„*Chvostovova dělnická strana*“¹⁸⁰

= pro posílení „vlastenecké“ buržoazie (= *pro* válku)
= pro proletářskou internacionální revoluci.

Jejich *ideje*: pro „obranu“ („obrana vlasti“);
(„obranáři“);
proti „obraně vlasti“...
(srov. zimmerwaldský manifest)*

4. Německo.

Boj uvnitř frakce: Liebknecht und *Rühle*
2 a 20 (jejich nedůslednost)¹⁸².

Borchardt a *Lichtstrahlen*¹⁸³

Winnig.

Rühle a odpověď listu *Vorwärts* (Analýza)¹⁸⁴.

{	(α) Šíření ilegální literatury
	a ilegální organizace.
(β) Podporování vlády.	

5. Francie.

(1) Vaillant v *L'Humanité* (dopisy?)¹⁸⁶
(„zacpali uši zakrvavenou vatou“,
„doktrináři“ etc. etc.)

{	(2) Merrheimova slova v Zimmerwaldu:
	„le parti, le gouvernement et les Jouhaux ne sont que trois têtes sous un bonnet“**.

(3) Bourderonova rezoluce ((analýza jejího textu)).

(4) Příspěvky dopisovatelů v *Labour Leader*
o rozkolu

6. Anglie

Většina (účast ve vládě)
obrana.

The New Statesman¹⁸⁸ (a jeho stanovisko)

(Labour Party + Fabian Society).

[contra *BSP*, kde $\frac{3}{7}$ jsou internacionalisté]

Glasgow Socialist ((prohlášení v Zimmerwaldu¹⁸⁹)).

Dopisy v Labour Leader.

* Body 2 a 3 jsou v rukopisu přeškrtnuty tužkou. *Red.*

** — „strana, vláda a Jouhauxové nejsou nic jiného než tři hlavy pod jedním kloboukem“. *Red.*

|| + Zde případně
Europa und die Revolution?¹⁸¹

{ Brožura Fall Liebknecht* }
„regenerace“
„národně liberální strana“.

Demonstrace v Brunšviku¹⁸⁵.
(Stávka v Hannoveru.)

leták *Saumoneauové*¹⁸⁷.

(Brizon a spol. v Kienthalu)**

Lloyd George v Glasgowě a odpověď dělníků.

Britská socialistická strana
(Hyndmanův odchod¹⁹⁰***).

* — Liebknechtův případ. *Red.*

** Text od slova „regenerace“ až po slova „(Brizon a spol. v Kienthalu)“ připsal Lenin zřejmě dodatečně tužkou. *Red.*

*** Tento text dopsal Lenin zřejmě dodatečně tužkou. *Red.*

Článek o *zradě*.

Merthyr.

7. *Itálie.*

Bissolati — strana

(Treves a jeho projev)¹⁹¹

{ *Itálie*: Bissolati a dělnická strana
Bulharsko: těšňaci¹⁹² a širocí
Švédsko: Branting a Höglund
Holandsko: Troelstra a Tribune^{193.*} }

8. *Rakousko.*

Pernerstorfer v *Neue Zeit*¹⁹⁴

— V. Adler — **internacionalisté...**

{ idem: rezoluce
V Adlera a „15“**.

9. *Spojené státy severoamerické.*

— („Odejeme a uvidíme“...)

Russel (V. Berger a spol.) pro „preparedness“.

„Jingo“ Hillquit = diplomat***.

Debs a jeho články.

10. *Austrálie.*

Příspěvek dopisovatele v **Berner Tagwacht**¹⁹⁵.

Článek v *New Statesman*

(IK¹⁹⁶)****.

11. *Žávěry.*

{ { K. Kautsky v dopisu Bukvojedovi... { { „Neexistují“ } }
{ { id. v *Neue Zeit* mnohokrát. { { dva směry“ } } }

Podvod a lež.

K. Kautsky v Breitscheidově korespondenci („buď stará internacionála, nebo půl tuctu“).

* Bod 7 je v rukopisu přeškrtnut tužkou. *Red.*

** Tento text dopsal Lenin tužkou zřejmě dodatečně. *Red.*

*** Text od slova „Jingo“ po slovo „diplomat“ je v rukopisu přeškrtnut tužkou. *Red.*

**** Text od slova „Článek“ po slova „(IK)“ připsal Lenin tužkou zřejmě dodatečně. *Red.*

Diplomacie — pokrytectví — kolísání — sebeklam?

Nezáleží na slovech.

}	Axelrod a Martov	V Rusku	} jeden } typ }
	K. Kautsky a Haase	v Německu	
	<i>Longuet et</i>	ve Francii	
	<i>Pressemane</i>		
	Hillquit	v Americe	
	Askew aj.	v Anglii	

$\Sigma \Sigma = \mathbf{Huysmans}^*$.

* Text od slova „Diplomacie“ až po slovo „Huysmans“ Lenin přeškrtl tužkou. *Red.*

Dva a jenom dva.

Na celém světě.

(„Hora“ a Gironda (Plechanov ve 2. čísle Jiskry, 1901.
(Na prahu 20. století).

(„Mládenci se 2 \$“ a s kapitalistickým
(„brain“* v Appeal to Reason.

Nikoli diplomaticky zastírat („petrohradský marast“ —
Kautského Vaut mieux dire**),
ale vysvětlovat masám.

Nezbytnost rozkolu.

Revoluce (srov. *L'information*)***
(+ Europa und die Revolution)

Jiskra, č. 2 (1901): Hora a gironda.

Boj proti oportunistu { Bernstein.
Millerandismus a jaurèsismus.
Anglická liberální dělnická
politika.
Rozkol v řadě zemí. }

Válka urychlila

vývoj — — rozkladu

na obou stranách.

Quid est Kienthal?*****

*Napsáno mezi 30. lednem a
4. únorem (12. a 17. únorem) 1916*

*Otiskuje se poprvé,
podle rukopisu*

* — „myšlením“. Red.

** — „lépe řečeno“. Red.

*** Text od slova „Mládenci“ až po slovo „Revolution“ Lenin
přeškrtl tužkou. Red.

**** Co je Kienthal? Text od slova „Jiskra“ až do konce dopsal
Lenin zřejmě dodatečně tužkou. Red.

POZNÁMKA K TEZÍM
SOCIALISTICKÁ REVOLUCE
A PRÁVO NÁRODŮ
NA SEBEURČENÍ

Existuje určitá obdoba mezi tím, jak lidstvo musí dospět k odstranění tříd a později dosáhnout splnutí národů. Totiž: k odstranění tříd vede cesta jedině přes přechodné stadium diktatury utlačované třídy. A k splnutí národů vede cesta jedině přes osvobození utlačovaných národů, přes likvidaci národnostního útlaku, a kritériem této skutečnosti v politickém smyslu je právě svoboda oddělení. Svoboda oddělení je nejlepším a jediným *politickým* prostředkem proti idiotskému systému malých států a národní izolovanosti, který na štěstí pro lidstvo celý vývoj kapitalismu nezadržitelně rozbíjí.

*Napsáno v lednu — únoru 1916
Poprvé otištěno roku 1937
v publikaci Leninskij sbornik XXX*

*Přeloženo z němčiny
podle rukopisu*

PŮVODNÍ VARIANTA
NÁVRHU ÚV SDDSR PRO
DRUHOU SOCIALISTICKOU
KONFERENCI

Návrh ÚV SDDSR pro druhou socialistickou konferenci svolanou mezinárodní socialistickou komisí (bernskou)*

(teze k 5., 6., 7.a, 7.b a 8. bodu programu)

Mezinárodní socialistická komise oznámila, že svolává druhou konferenci a zároveň uveřejnila tyto nejdůležitější body pořadu jednání:

{	5. „boj za ukončení války“	}	„agitace
a propaganda“	}}
	6. „otázky míru“			
	7a. parlamentní „akce“			
	7b. masové akce			
	8. mezinárodní socialistické byro			

Mezinárodní socialistická komise vyzvala organizace, aby tyto otázky předběžně prodiskutovaly a zaslaly jí své návrhy. Ústřední výbor naší strany odpovídá na tuto výzvu takto:

1. Jako je každá válka jen násilným pokračováním politiky, kterou válčící státy a jejich vládnoucí třídy prováděly po dlouhá léta, ba někdy i desetiletí před válkou, tak může být i mír, kterým každá válka končí, jen souhrnem a zakotvením reálných změn v poměru sil, k nimž došlo v důsledku války.

2. Proto všechny řeči o tom, že nynější válka se má hodnotit na základě „prostých“ pojmů obrany a útoku a bu-

* Viz tento svazek, s. 247. *Red.*

doucí mír na základě „prostých“ zbožných přání, že bude trvalý, demokratický, čestný atd., jsou z hlediska teorie, z hlediska socialistického učení naprostou absurditou a omezeností, a v praxi nejhorším klamáním dělnické třídy.

3. Nynější válka je válka imperialistická, tj. vyvolaná rozpory uvnitř vysoce rozvinutého, monopolistického kapitalismu, který dozrál pro přechod k socialismu. Tato válka se vede kvůli hegemonistickému postavení ve světě, tj. kvůli novému utlačování slabých národů, kvůli novému rozdělení světa, kolonií, sfér vlivu atd., — takovému rozdělení, při kterém by staré lupičské velmoci, Anglie, Francie a Rusko, postoupily část své kořisti mladé a silnější lupičské velmoci, Německu.

4. Čili: dokud revoluce proletariátu nesvrhne nynější vlády a nynější vládnoucí třídy válčících „velmocí“, je *absolutně vyloučený jakýkoli jiný* mír kromě víceméně krátkodobého příměří mezi imperialistickými velmocemi, mír provázený *zesílením* reakce uvnitř států, *zesílením* národnostního útlaku a ujařmení slabých národů, *hromaděním* hořlavin pro další válku atd. atd. Neboť z objektivního obsahu oné politiky, jež je plodem celého období imperialismu a kterou prováděla buržoazie *všech* válčících „velmocí“ jak před *touto* válkou, tak i *během ní*, nevyhnutelně vzejde mír založený na novém a ještě horším útlaku národů atd.

5. Vzbuzovat mezi lidovými masami představy či naděje, že je možný trvalý nebo demokratický apod. mír mezi nynějšími vládami a nynějšími vládnoucími třídami (tj. buržoazií společně se statkáři), jak to dělá většina oficiálních socialistických stran, znamená nejenom lid nestoudně klamat, ale zároveň jej uklidňovat, odvracet od revolučního boje, který už fakticky začíná ve formě stávkového a demonstračního hnutí.

6. Právě takovýto charakter klamání lidu a odvracení proletariátu od revolučního boje má „mírový program“, který teď „jednomyslně“ prosazují jak oficiální představitel

II. internacionály Huysmans na sjezdu Sozialdemokratische Arbeiter Partei Holandska v Arnhemu, tak nejvlivnější teoretik II. internacionály a nejvlivnější obhájce sociálpatriotů a sociálšovinistů všech zemí, Kautsky. Jejich program spočívá v tom, že slovy pokrytecky uznávají několik ušlechtilých demokratických přání, jako zřeknutí se anexí a kontribucí, sebeurčení národů, demokratizaci zahraniční politiky, smírčí soudy k projednávání mezistátních konfliktů, odzbrojení, Spojené státy evropské atd. atd.

7. Nejnázorněji potvrzuje to, že tento „mírový program“ je čiré pokrytectví, fakt, že jej slovy uznává řada buržoazních pacifistů a demagogických ministrů válčících zemí, ale že jej opakují i všeobecně známí (notorisch) šovinisté na konferencích „socialistů“ jedné skupiny válčících velmocí v Londýně (II. 1915) a zároveň druhé skupiny ve Vídni (IV. 1915). Právě tito „socialisté“, kteří vstupují do buržoazních vlád vedoucích loupeživou válku, hlasovali pro válečné úvěry, podporovali válku svou účastí v různých organizacích a institucích atp., právě oni, kteří *ve skutečnosti* svou politikou hájí staré i nové anexe, koloniální útlak atd., vyhlašují před celým světem svůj „mírový program“ odmítající anexe atd.

8. Jestliže sám Kautsky, nejvyšší autorita II. internacionály, prohlásil 25. května před celým světem (v Neue Zeit), že tato shoda a tato „jednomyslnost“ „socialistů“ v Londýně* a ve Vídni v názoru na „samostatnost“ neboli sebeurčení národů, dokazuje „jednomyslnost“ a „životnost“ II. internacionály, pokud jde o „mírový program“, pak není obhajoba sankcionování tohoto nehorázného a neslýchaně drzého pokrytectví a klamání dělníků žádnou nahodilostí, nýbrž soustavnou politikou, kterou v celé řadě zemí prosazují právě ti, kteří se slovy vydávají za „internationalisty“, ale ve skutečnosti přikrášlují imperialistickou válku tím, že ji vydávají za „obranu vlasti“ a prokla-

* — v rukopisu omylem uvedeno „v Kodani“. Red.

mováním „jednoty“ se sociálšovinisty, kteří zradili socialismus, se snaží upevnit svou převahu nad dělnickým hnutím. Tuto pro dělnickou třídu velice škodlivou politiku prosazují v Německu Kautsky, Haase aj., ve Francii Longuet, Pressemane aj., v Anglii většina vůdců, v Rusku Axelrod, Martov, Čcheidze a spol., v Itálii Treves aj. (viz pohružku ústředního orgánu italské strany *Avanti!* z 5. 3. 1916, že odhalí Trevese a další „reformisty-posibilisty“, kteří „vynaložili veškeré úsilí na to, aby zabránili vedení strany a Oddinovi Morgarimu v činnosti orientující se na zimmerwaldské sdružení a na založení nové internacionály“). Tuto celosvětovou politiku, která je pro dělnickou třídu velice nebezpečná, můžeme označit podle jejího nejautoritativnějšího představitele za politiku *kautskistickou*.

9. Socialisté nemohou odmítat boj za reformy. Jsou povinni hlasovat mimo jiné i v parlamentech za každé, byť i nepatrné zlepšení situace lidových mas, například za zvýšení podpory obyvatelům oblastí zpustošených válkou, za zmírnění národnostního útlaku atd. Je však zřejmé, že za *nynější* války a z ní vyplývajícího míru může být taková reformistická činnost ke zlepšení situace mas prováděna jen ve velmi malém rozsahu. Bylo by do nebe volajícím klamáním mas chtít jim přímo nebo nepřímo namlouvat, že je možné řešit problémy, které přinesla *nynější* válka, reformami. *Tato* válka totiž v Evropě vytvořila revoluční situaci a nutnost řešit *nejzákladnější* otázky imperialismu, které nemohou být řešeny jinak než imperialisticky, pokud ovšem nebudou *nynější* vlády a vládnoucí třídy v Evropě svrženy revolucí. Proto musí hlavní a stěžejní úkol socialistů v boji za trvalý a demokratický mír spočívat v tom, že budou za prvé přesvědčovat masy o nezbytnosti *masového revolučního boje*, systematicky jej propagovat a zakládat příslušné organizace, a za druhé odhalovat *pokrytectví* a *lži* jak buržoazně pacifistických, tak i socialistických, a jmenovitě kautskistických, frází o míru a „jednomyslnosti“ II. internacionály v otázce „mírového programu“.

Tyto fráze jsou dvojnásob pokrytecké ze strany „socialistů“, kteří stejně jako buržoazie popírají možnost přeměny současné imperialistické války v občanskou válku za socialismus a všemožně brzdí jakoukoli revoluční činnost zaměřenou k tomuto cíli.

10. Jádrem nynějších pokryteckých řečí o „mírovém programu“ je tvrzení o údajně jednomyslném uznávání boje proti *starým* i *novým anexím*. Avšak ti, co o anexích a o boji proti nim mluví, buď nedovedou, nebo nechtějí pochopit, *co to je anexe*. Je jasné, že nelze za anexi označit každé připojení „cizího“ území, protože socialisté jsou, obecně vzato, pro odstranění hranic mezi národy, pro sbližování a splývání národů a vytváření větších státních celků. Je jasné, že za anexi nelze považovat každou změnu statu quo, to by bylo značně reakční a byl by to výsměch základním pojmům historické vědy. Je jasné, že za anexi nelze považovat ani každé násilné, vojenské připojení, protože socialisté nemohou odmítat násilí uplatňované v zájmu většiny obyvatelstva a v zájmu pokroku lidstva. Je jasné, že za anexi je možné a nutné považovat jedině připojení nějakého území *proti vůli* jeho obyvatelstva. Jinými slovy, pojem anexe je nedílně spjat s pojmem *sebeurčení národů*.

11. Právě z charakteru *nynější* války, z toho, že *obě* skupiny válčících „velmocí“ vedou válku imperialistickou, nutně musela vyplynout a vyplynula skutečnost, že buržoazie i sociálšovinisté horlivě „*bojují*“ proti „anexím“, *pokud* se jich dopustil nebo dopouští *nepřátelský* stát. Südekum a jeho rakousko-němečtí přátelé a obhájci včetně Haaseho a Kautského mlčí o německých anexích vůči Alsasku-Lotrinsku, Dánsku, Polsku atd., ale velice často „*bojují*“ proti anexím“, prováděným Ruskem vůči Finsku, Polsku, Ukrajině, Kavkazu atd., Anglií vůči Indii atd. A naopak zase angličtí, francouzští, italští a ruští Südekumové, tj. Hyndman, Guesde, Vandervelde, Renaudel, Treves, Plechanov, Axelrod, Čcheidze a spol. mlčí o anexích Anglie na-

mířených proti Indii, Francie proti Nizze nebo Maroku, Itálie proti Tripolisu nebo Albánii, Ruska proti Polsku, Ukrajině atd., ale zato *především* „bojují proti anexím“ uskutečňovaným Německem.

Je jasné, že takovýto „boj proti anexím“ sociálšovinistů a kautskistů je naprosto pokrytecký a že buržoazie tento boj podporuje buď přímým vynakládáním miliónových částek na šovinistickou propagandu, nebo nepřímou tím, že poskytuje monopol legality výhradně sociálšovinistům a kautskistům.

Je jasné, že francouzští „socialisté“, kteří ospravedlňují válku o Alsasko-Lotrinsko, i němečtí socialisté, kteří nepožadují svobodu oddělení Alsaska-Lotrinska od Německa, jsou stejní anexionisté, i kdyby se sebevíc zapřísahali, že tomu tak není. Je jasné, že prušťáci „socialisté“, kteří mluví nebo píšou proti „rozpadu Ruska“ nebo dnes ve jménu hesla o „míru bez anexí“ přímo či nepřímou ospravedlňují válku o to, kdo ujařmí Polsko, jsou stejní anexionisté atd. atd.

12. Aby se „boj proti anexím“ nestal jen prázdnou frází anebo odporným pokrytectvím, musí socialisté *za první* masám vysvětlovat, že je nezbytné vést revoluční boj za to, aby proletariát získal politickou moc a uskutečnil socialistický převrat, pro nějž vytváří všechny předpoklady období imperialismu i nynější imperialistická válka a který je jediný schopen všude a natrvalo zabezpečit sebeurčení národů, tj. osvobodit utlačované národy a dosáhnout jejich sblížení a splnutí nikoli na základě násilí, nýbrž na základě rovnoprávnosti a souhlasu proletariátu a pracujících všech národů; *za druhé* musí socialisté okamžitě rozvinout co nejrozsáhlejší propagandu a agitaci proti zastřenému šovinismu a nacionalismu oficiálních socialistických stran, zejména „velmocenských“ národů. Socialisté musí masám vysvětlovat, že každý anglický socialista, který zároveň nebojuje za svobodu oddělení Irska, Indie atd., každý francouzský socialista, který nebojuje za svobodu francouzských kolonií, proti válce za připojení Alsaska a Lotrinska

atd., každý německý socialista, který nebojuje za svobodu oddělení Alsaska-Lotrinska, za svobodu Dánů, Poláků, Belgičanů, Srbů atd., každý ruský socialista, který nebojuje za svobodu oddělení Ukrajiny, Finska atd., proti válce kvůli Polsku, každý italský socialista, který nebojuje za svobodu oddělení Tripolska, Albánie atd., každý holandský socialista, který nebojuje za svobodu oddělení a nezávislost holandské Indie, každý polský socialista, který nebojuje za úplnou svobodu a rovnoprávnost Židů a Ukrajinců utiskovaných Poláky atd., je socialistou a internacionalistou jen slovy, a ve skutečnosti je šovinistou a anexionistou.

13. Z zimmerwaldského manifestu i z oběžníku mezinárodní socialistické komise z 10. II. 1916 (bulletin, č. 3) nevyhnutelně vyplývá, že každá „válka s válkou“ a každý „boj za mír“ jsou *pokrytectví*, pokud nejsou nerozlučně spjaty s okamžitým *revolučním bojem mas*, s propagováním a přípravou tohoto boje. Tento závěr je však třeba vyložit přímo a zcela jednoznačně. Předně je třeba masám vysvětlit, k čemu je může a *musí* (muss) vést masový revoluční boj, když se v Evropě válčí. Tento vývoj neodvratně spěje k přeměně imperialistické války v občanskou válku za socialismus. Právě na toto *narážejí* všechny řeči o tom, že by měli dělníci nasazovat své životy raději za své než za cizí zájmy. Jenže *narážky* nestačí. Je třeba před masami jasně vytyčit velký, i když možná neblízký cíl. Je třeba jim ukázat, kam a proč mají jít. Za druhé: vyzýváme-li masy k boji proti jejich vládám „bez ohledu na vojenskou situaci té či oné země“, pak tím nejenom zásadně popíráme připustnost „obranu vlasti“ v *této* válce, ale zároveň se tím *přiznáváme* i k tomu, že považujeme za *žádoucí*, aby v ní byla každá *buržoazní* vláda poražena a aby tato porážka vedla k revoluci. A také je třeba otevřeně říct, že se masový revoluční boj nemůže stát bojem internacionálním, pokud se jeho uvědomělí představitelé otevřeně nesjednotí, aby porazili a svrhli *všechny* buržoazní vlády. Za třetí, a to je nejdůležitější, *nemůžeme* rozvíjet masový revoluční boj, dokud

nevybudujeme všude, nejenom nahoře, ale i dole mezi masami ilegální organizaci, která bude tento boj propagovat a připravovat, hodnotit jeho průběh a podmínky. Došlo-li v Německu k pouličním demonstracím, objevila-li se ve Francii spousta dopisů z fronty, vyzývajících k tomu, aby lidé *neupisovali* válečné půjčky, došlo-li nejen v Rusku, ale i v Anglii k masovým stávkám, pak je v zájmu tohoto boje, v zájmu jeho internacionálního semknutí bezpodmínečně nutné objasňovat ve *svobodném, tj. ilegálním* tisku *každý* krok na této cestě, prověřovat úspěchy, zvažovat, čím byly podmíněny, sjednocovat a rozvíjet tento boj. Bez ilegální organizace a bez ilegálního tisku zůstane (jak je tomu ve Švýcarsku) uznávání nutnosti „masových akcí“ jen pouhou frází*.

14. Pokud jde o parlamentní boj (Aktion) socialistů, je třeba mít na zřeteli, že zimmerwaldská rezoluce nejen vyslovuje sympatie pěti sociálně demokratickým poslancům Státní dumy, členům naší strany, kteří byli odsouzeni do vyhnanství na Sibiř, ale také *schvaluje* jejich taktiku. Není možné uznávat revoluční boj mas, a přitom se smířovat s *výhradně* legální, s *výhradně* reformistickou činností socialistů v parlamentech. To vede jedině k oprávněné nespokojenosti dělníků, k jejich odklonu od sociální demokracie a příklonu k protiparlamentnímu anarchismu nebo syndikalismu. Je třeba jasně a před celým světem říct, že sociální demokraté musí využívat svého postavení v parlamentě *nejen* k pronášení projevů, nýbrž i k všestranné podpoře ilegální organizace a revolučního boje dělníků *mimo parlament* a že *masy* musí prostřednictvím své ilegální organizace *samy kontrolovat* tuto činnost svých vůdců.

15. Otázka svolání mezinárodního socialistického byra, zařazená na pořad jednání chystané mezinárodní socialistické konference, nevyhnutelně vyvolává ještě důležitější a zásadnější otázku, zda je vůbec možná jednota starých

* Body 12 a 13 jsou v rukopisu přeškrtnuty. *Red.*

stran a II. internacionály. Čím více rostou sympatie mas k zimmerwaldskému sdružení, tím nepochopitelnější se pro ně stává a tím škodlivější vliv má na rozvíjení jejich boje nedůsledný a nerozhodný postoj starých stran a II. internacionály, který se v praxi ztotožňuje s buržoazní politikou v dělnickém hnutí (viz zimmerwaldský manifest a oběžník mezinárodní socialistické komise z 10. II. 1916), ale zároveň vede k obavám z roztržky, a proto ke slibům, že jakmile se staré mezinárodní socialistické byro sejde, bude mezinárodní socialistická komise rozpuštěna.

Tento slib však *nebyl* odhlasován, v Zimmerwaldu se o něm ani nediskutovalo.

Půlrok, který od té doby uplynul, však ještě jasněji ukázal, že rozkol je nevyhnutelný, že činnost, kterou doporučuje zimmerwaldský manifest, nelze uskutečňovat v jednotě se starými stranami, že obava z rozkolu brzdí každý krok na této cestě. V Německu odsoudila obavy z rozkolu a otevřeně vystoupila proti pokryteckým propagátorům jednoty nejenom skupina Internacionalističtí socialisté Německa, ale i nejbližší spolupracovník K. Liebknechta a člen *Reichstagsfraktion** Otto Rühle, který se otevřeně vyslovil pro rozkol. A Vorwärts nedokázal proti Rühlemu vznést ani jediný seriózní, ani jediný čestný argument. Ve Francii se člen socialistické strany Bourderon sice teoreticky vyslovuje proti rozkolu, ale v praxi předložil kongresu rezoluci, která přímo „désaprouve (desavuuje) CAP (Comité Administratif Permanent = ústřední výbor strany) a GP“ (Groupe Parlementaire = parlamentní skupinu). Je jasné, že schválení takové rezoluce by znamenalo okamžité a bezpodmínečné rozštěpení strany. Také v Anglii se dokonce i v umírněném listu Labour Leader T. Russel Williams otevřeně, a ne jednou, vyslovil pro nevyhnutelný rozkol a setkal se přitom s podporou řady členů strany. V Americe sice zůstává socialistická strana formálně jed-

* — frakce v Říšském sněmu. *Red.*

notná, ale část jejích členů se vyslovuje pro militarismus a pro válku (pro takzvanou preparadness*), ale jiná část, a mezi nimi E. Debs, někdejší kandidát socialistů na úřad prezidenta, veřejně propaguje občanskou válku za socialismus *ve spojitosti* s hrozící válkou.

Ve skutečnosti už na celém světě *došlo* k rozkolu a zimmerwaldovcům by jedině uškodilo, kdyby před tím chtěli zavírat oči, jedině by je to zesměšnilo v očích mas, které velmi dobře vědí, že jakákoli *jejich* činnost v duchu Zimmerwaldu vede k dalšímu prohloubení a rozrůstání tohoto rozkolu.

Je třeba mít odvalu otevřeně přiznat, co už je hotovou a nezvratnou skutečností, vzdát se škodlivých iluzí o možné jednotě s „obrání vlasti“ v nynější válce, je třeba masám pomoci oprostít se od vlivu těch vůdců, kteří je „dezorientují“ (viz oběžník mezinárodní socialistické komise z 10. 2. 1916) nebo s pomocí „amnestie“ připravují „spiknutí“ (Pakt) *proti* socialismu.

Takový je náš návrh k bodu programu, jenž se týká svolání mezinárodního socialistického byra v Haagu.

V době, kdy nás objektivní historická situace postavila před obrovskou světovou krizí, která může být nezávisle na vůli jednotlivých stran buď jenom odsunuta a odročena do další imperialistické války, anebo vyřešena cestou socialistické revoluce, jsou hlavním prostředkem klamání lidu reformistické fráze. Imperialismus a nynější imperialistická válka nevznikly ani náhodně, ani ze zlé vůle jednotlivých vlád nebo kapitalistů jednotlivých zemí, ale jako důsledek celého vývoje buržoazních vztahů. A právě tak stávky, demonstrace a jiné projevy masového revolučního boje v řadě válčících zemí nejsou dnes ani nahodilostí, ani důsledkem jen nějaké demagogie či agitace, nýbrž objektivním důsled-

* — připravenost. *Red.*

kem krize a zostření třídních rozporů vyvolaných válkou.

Objektivně jde o to, a jedině o to: Máme podporovat toto dosud navenek slabé, ale vnitřně silné a hluboké vření a hnutí mas, jež se může rozvinout v socialistickou revoluci? *Nebo* máme uskutečňovat politiku podporující buržoazní vlády (Durchhaltspolitik, politique jusquauboutiste)*? Reálný význam sladkých řečí o demokratickém míru spočívá výhradně v tom, že pokryteckým ohlušováním a ohlušováním mas *pomáhají* vládám.

Nynější válka nutí řešit nejzákladnější otázky imperialismu, tj. samotné existence kapitalistické společnosti, a bylo by šarlatánstvím namlouvat lidu, ať už přímo nebo nepřímou, že tyto otázky lze řešit reformami. Jde totiž o nové rozdělení světa v souladu s novým poměrem sil mezi kapitalistickými velmocemi, které se v posledních desetiletích rozvíjely nejenom mimořádně rychle, ale — což je zvlášť důležité — také mimořádně nerovnoměrně. V rámci kapitalistických společenských vztahů není toto nové rozdělení světa uskutečnitelné jinak než válkami a násilím. Objektivní situace tedy vylučuje reformistické řešení vyhrocených rozporů, vylučuje jakékoli jiné východisko kromě dalších imperialistických válek anebo socialistické revoluce proletariátu, pro jejíž úspěch vytvořilo příznivé podmínky právě toto období imperialismu. Za daných podmínek lze reálnou politickou činností vyvíjet pouze jedním z těchto dvou způsobů: buď pomáhat „vlastní“ národní buržoazii olupovat jiné země, nebo podporovat začínající...**

*Napsáno koncem února
a v březnu 1916*

Poprvé otištěno 6. — 7.

listopadu 1917 v Pravdě, č. 255

Podle rukopisu

* — politika pokračování ve válce až do vítězného konce. *Red.*

** Zde rukopis končí. *Red.*

SEZNAM
DOSUD NENALEZENÝCH
LENINOVÝCH PRACÍ

POZNÁMKY

REJSTŘÍKY

ŽIVOTOPISNÁ DATA

SEZNAM DOSUD NENALEZENÝCH LENINOVÝCH PRACÍ (*Srpen 1915 — červen 1916*)

1915

DOPIS M. M. LITVINOVVI

Tento dopis (lístek) Lenin napsal 8. (21.) srpna 1915. Litvinov se o něm zmiňuje v dopisu Leninovi z 19. srpna (1. září) z Londýna: „Milý příteli, Váš lístek jsem dostal včera, tj. až za 11 dní“ (Ústřední stranický archiv Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS).

DOPIS N. I. BUCHARINOVVI

V dopisu napsaném před 26. srpnem (8. zářím) 1915 se zřejmě hovořilo o tom, že Bucharin posílal málo příspěvků dopisovatelů z Ruska pro list Social-demokrat. Bucharin se o tom zmiňuje v dopisu Leninovi z 26. srpna (8. září): „Právě jsem od Vás dostal dost rozhořčený dopis“ (Ústřední stranický archiv Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS).

DOPIS J. I. RIVLINOVÉ

V tomto dopisu se Lenin zmiňuje o jiném dopisu, který jí napsal ve druhé polovině srpna 1915: „Před několika dny jsem Vám psal o Gollayovi“ (Spisy 36, Praha 1958, s. 328).

DOPIS A. I. ULJANOVVÉ-JELIZAROVVÉ

Tento dopis z podzimu roku 1915 se týkal vydání Leninovy knihy Nové údaje o zákonech vývoje kapitalismu v zemědělství. I. část. Kapitalismus v zemědělství Spojených států amerických, na níž Lenin v té době pracoval. Svědčí o tom zmínka v Leninově dopisu matce z 24. září (7. října) z Bernu: „Aně děkujeme moc, moc a moc za kni-

hu, za neobyčejně zajímavý soubor pedagogických publikací a za dopis. Psal jsem jí ohledně vydavatele a čekám na odpověď“ (srov. Spisy 37, Praha 1959, s. 498).

DOPIS R. GRIMMOVI

Tento dopis Lenin napsal koncem září nebo v říjnu 1915 při odeslání zprávy o činnosti ÚV SDDSR v průběhu války pro uveřejnění v bulletinu mezinárodní socialistické komise. Zmínka o tom je obsažena v Grimmově dopisu Leninovi z 22. října (Ústřední stranický archív Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS).

DOPIS LOTYŠSKÉMU SOUDRUHOVI

V dopisu napsaném před 27. říjnem (9. listopadem) 1915 Lenin žádá G. L. Šklovského: „Přiložený dopis odevzdejte prosím *tomu Lotyši* (který si u Vás bral kolem 5.—8. 9. mou adresu a který byl 10. nebo 11. 9. 1915 u mne v Sörenbergu)“. (Leninskij sborník XI, s. 195). Jde patrně o J. Berzina-Ziemelise, který na zimmerwaldské konferenci zastupoval Sociální demokracii Lotyšského kraje a připojil se k zimmerwaldské levici.

DOPIS S. G. ŠAHUMJANOVI

Šahumjan se o něm zmiňuje v dopisu Leninovi a Krupské z 1. (14.) listopadu 1915: „Teze Vašeho dopisu byly přijaty s radostí“ (Ústřední stranický archív Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS).

DOPIS A. SIEFELDTOVI

Dopis byl napsán začátkem listopadu 1915 a týkal se překladu publikace Internationale Flugblätter, č. 1 do italštiny. Siefeldt se o něm zmiňuje v dopisu Leninovi z 24. listopadu 1915 (Ústřední stranický archív Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS).

DOPIS L. B. KAMENĚVOVI

Kameněv se o něm zmiňuje ve svém dopisu Leninovi z 8. (21.) pro-

since 1915: „Právě jsem dostal Váš první dopis ze 24. listopadu“ (Ústřední stranický archív Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS).

1915—1916

DO P I S Y A. M. K O L L O N T A J O V Ě

O Leninových dopisech Kollontajové do Ameriky se dovídáme z jeho dopisu ze 6. (19.) března 1916: „Strašně jsem se zlobil, že ‚šlechtná‘ Francie *zkonfiskovala* (opravdu!) řadu doporučených dopisů, které jsem Vám posílal do Ameriky“ (Spisy 36, Praha 1958, s. 356). Obsah těchto dopisů můžeme přibližně určit podle jiných Leninových dopisů (viz Spisy 35, Praha 1957, s. 182 a Spisy 36, Praha 1958, s. 343).

1916

DO P I S M. M. C H A R I T O N O V O V I

Tento dopis napsal Lenin v lednu 1916 a žádal v něm Charitonova o zaslání novin. Charitonov se o tom zmiňuje v odpovědi Leninovi z Curychu (Ústřední stranický archív Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS).

DO P I S Y A. G. Š L J A P N I K O V O V I

O těchto dopisech z ledna 1916 se dovídáme z Šljapnikovových odpovědí ze 7. (20.) a 10. (23.) ledna. O Leninově dopisu z 27. února (11. března) se Šljapnikov zmiňuje v dopisu Leninovi a Krupské ze 4. (17.) března. O dopisu z května se Šljapnikov zmiňuje v dopisu Leninovi z Kristianie z 12. (25.) května (Ústřední stranický archív Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS).

DO P I S

A. I. U L J A N O V O V Ě - J E L I Z A R O V O V Ě

Dopis byl napsán nejpozději 12.(25.) března 1916 a týkal se organi-

zace odesílání a dopravy literatury do Ruska. Zmiňuje se o něm A. I. Uljanovová-Jelizarovová v dopisu Leninovi z 12. (25.) března (Ústřední stranický archív Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS).

DOPIS

A. I. ULJANOVOVÉ-JELIZAROVÉ

Tento dopis napsal Lenin 28. května (10. června) 1916. Jeho adresátka se o něm zmiňuje v dopisu Leninovi z Petrohradu ze 7. (20.) června (Ústřední stranický archív Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS).

DOPIS N. I. BUCHARINOVÍ

Tento dopis napsal Lenin na jaře 1916 a ptal se v něm, z jakého důvodu se o něj zajímala stockholmská policie. Informaci o tom podává Bucharinův dopis Leninovi (Ústřední stranický archív Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS).

SEZNAM PERIODIK, PUBLIKACÍ
A DOKUMENTŮ,
NA JEJICHŽ REDIGOVÁNÍ
SE V. I. LENIN PODÍLEL

LIST SOCIAL-DEMOKRAT

- č. 44 — 23. srpna 1915
- č. 45/46 — 11. října 1915
- č. 47 — 13. října 1915
- č. 48 — 20. listopadu 1915
- č. 49 — 21. prosince 1915
- č. 50 — 18. února 1916
- č. 51 — 29. února 1916
- č. 52 — 25. března 1916
- č. 53 — 13. dubna 1916
- č. 54/55 — 10. června 1916

ČASOPIS KOMMUNIST

- č. 1/2 — září 1915

ČASOPIS VORBOTE

- č. 1 — leden 1916

A. K., KDO POTŘEBUJE VÁLKU?
Ženeva, nákladem ÚV SDDSR, 1916

Leninovy opravy a poznámky na rukopisu brožury A. M. Kollontajové (A. K.) Kdo potřebuje válku? se zachovaly na dvou listech rukopisu (viz Leninskij sbornik XVII, s. 324—330).

NÁVRH
REZOLUCE SVĚTOVÁ VÁLKA A ÚKOLY
SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE A NÁVRH
MANIFESTU,
PŘEDLOŽENÉ LEVICOVOU ČÁSTÍ
MEZINÁRODNÍ SOCIALISTICKÉ
KONFERENCE V ZIMMERWALDU

To, že se Lenin podílel na redigování a velmi pravděpodobně i na koncipování návrhu rezoluce Světová válka a úkoly sociální demokracie i návrhu manifestu, předložených k projednání první mezinárodní socialistické konferenci v Zimmerwaldu, konané ve dnech 5.—8. září 1915, můžeme usuzovat z jeho korespondence s A. M. Kollontajovou a K. Radkem (viz Spisy 35, Praha 1957, s. 177 a 182 a Spisy 36, Praha 1958, s. 327).

Kromě toho byl návrh rezoluce i návrh manifestu pro konferenci uveřejněn ve 45/46 čísle ústředního orgánu ÚV SDDSR Social-demokrat, který Lenin redigoval, a opatřen redakční poznámkou, že tyto dokumenty kromě Lenina podepsali také představitelé sociálně demokratické levice z jiných zemí.

DVĚ PROHLÁŠENÍ
LEVICOVÝCH INTERNACIONALISTŮ
NA MEZINÁRODNÍ
SOCIALISTICKÉ KONFERENCI
V ZIMMERWALDU

Na zimmerwaldské konferenci, jež se konala ve dnech 5.—8. září 1915, předložili levicoví internacionalisté dvě prohlášení. Obě prohlášení byla uveřejněna 13. října 1915 ve 47. čísle listu Social-demokrat. O prvním prohlášení, vyjadřujícím nesouhlas zimmerwaldské levice s manifestem schváleným konferencí, protože manifest postrádal důslednost, píše Lenin ve svém článku První krok toto: „Svůj nesouhlas — nesouhlas nejen ústředního výboru, ale celé levicové, *internacionalistické, revolučně marxistické* části konference — jsme otevřeně vyslovili jak ve zvláštní rezoluci, tak ve zvláštním manifestu i v prohlášení o hlasování pro kompromisnický manifest (viz tento svazek, s. 60). V Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS je uložen Leninův rukopis textu druhého prohlášení levice na zimmerwaldské konferenci, připravený pro 47. číslo listu Social-de-

mokrat. Z toho lze usuzovat, že Lenin obě prohlášení buď sám napsal, nebo se na jejich formulaci podílel a redigoval je.

PROHLÁŠENÍ ÚV SDDSR
A SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE
KRÁLOVSTVÍ POLSKÉHO A LITVY
NA PORADĚ
ROZŠÍŘENÉ MEZINÁRODNÍ
SOCIALISTICKÉ KOMISE

Informaci o prohlášení, které Lenin přednesl jménem ÚV SDDSR a SDKPaL na poradě rozšířené mezinárodní socialistické komise, jež se konala ve dnech 5.—9. února 1916 v Bernu, přináší kniha F. Tycha PPS-lewica w latach wojny 1914—1918, Warszawa 1960, s. 90. Autor knihy se odvolává na fond R. Grimma a na protokol z porady rozšířené mezinárodní socialistické komise z 5.—9. února, uložené v Mezinárodním institutu sociální historie v Amsterdamu. Prohlášení protestovalo proti tomu, aby byli na druhou mezinárodní socialistickou konferenci pozváni K. Kautsky, H. Haase a E. Bernstein. Lze předpokládat, že se Lenin podílel na redigování tohoto prohlášení a možná i na jeho formulování.

NÁVRH REZOLUCE
ZIMMERWALDSKÉ LEVICE NA
DRUHÉ MEZINÁRODNÍ SOCIALISTICKÉ
KONFERENCI V KIENTHALU POD NÁZVEM
SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE A OTÁZKY
MÍRU

Tento návrh rezoluce, který Lenin podepsal spolu s dalšími příslušníky zimmerwaldské levice, byl otištěn 10. června 1916 v ústředním orgánu SDDSR Social-demokrat, č. 54/55, který Lenin redigoval. Kromě toho Lenin v dopisu Zinovjevovi, napsaném těsně před kientalskou konferencí, napsal: „Situace je stejná jako před Zimmerwaldem: máme vlastní ‚rezoluce‘, ale *blok levých* ani v nejmenším neodmítáme (Spisy 43, Praha 1969, s. 486). Z toho lze usuzovat, že se Lenin podílel na redigování a možná i na formulování tohoto návrhu rezoluce.

PROHLÁŠENÍ
ZIMMERWALDSKÉ LEVICE
NA DRUHÉ
MEZINÁRODNÍ SOCIALISTICKÉ
KONFERENCI V KIENTHALU

Prohlášení zimmerwaldské levice k hlasování francouzských socialistů pro válečné úvěry bylo uveřejněno 10. června 1916 v ústředním orgánu SDDSR Social-demokrat, č. 54/55 s podpisem V. I. Lenina a dalších. Jako organizátor a vedoucí činitel zimmerwaldské levice, jejímž jménem bylo toto prohlášení na kientalské konferenci předneseno, musel se Lenin nutně podílet na jeho redigování.

¹ Na počátku války bolševičtí poslanci ve IV. státní dumě A. J. Badajev, M. K. Muranov, G. I. Petrovskij, F. N. Samojlov a N. P. Šagov energicky vystoupili na obranu zájmů dělnické třídy. V duchu stranické linie odepřeli hlasovat pro válečné úvěry carismu, odhalovali imperialistický charakter války, objasňovali dělníkům pravou podstatu války a vyzývali je k boji proti carismu, buržoazii a statkářům. Za revoluční činnost v době války byli předáni soudu a posláni do vyhnanství na Sibiř. Viz o tom Leninův článek *Co dokázal proces proti Sociálně demokratické dělnické frakci Ruska?* (Sebrané spisy 26, Praha 1986, s. 191–199). — 22

² Článek *Poctivý hlas francouzského socialisty* byl otištěn v září 1915 v časopisu *Kommunist*, č. 1/2.

Kommunist — časopis založený Leninem. Vydávala jej redakce listu Social-demokrat, jejímž členem byl také N. I. Bucharin, spolu s G. L. Pjatakovem a J. B. Bošovou, kteří jej financovali. Vyšlo pouze jedno dvojčíslo.

Lenin vypracoval plán vydávání časopisu už na jaře roku 1915. *Kommunist* měl být orgánem levicových sociálních demokratů. Brzy však vznikly vážné neshody mezi redakcí listu Social-demokrat a Bucharinem, Pjatakovem a Bošovou a ty se po vydání prvního dvojčísla přiostrily. Bucharin a Pjatakov s Bošovou zastávali nesprávné stanovisko v řadě zásadních otázek programu a taktiky strany, například v otázce práva národů na sebeurčení, významu demokratických požadavků a minimálního programu vůbec, a snažili se využít časopis pro své frakční záměry. Lenin bojoval v redakci časopisu s touto skupinou, odhaloval její protibolševické názory a frakční činnost a také ostře kritizoval smířlivecký postoj Zinovjeva a Šljapnikova k této skupině.

Vzhledem k protistranickému jednání této skupiny redakce listu Social-demokrat na Leninův návrh prohlásila, že považuje další vydávání časopisu za nepřijatelné. Když bylo ÚV v Rusku vyslechlo zprávu o neshodách v redakci časopisu *Kommunist*,

prohlásilo, že je naprosto solidární s redakcí ústředního orgánu Social-demokrat, a vyslovilo přání, aby „veškerý tisk ÚV byl redigován zásadně a důsledně v naprostém souladu s linií ÚV, zastávanou od počátku války“. V říjnu 1916 začala redakce listu Social-demokrat vydávat Sborník Social-demokrata. — 24

- ³ *Stuttgartská rezoluce* — rezoluce k otázce Militarismus a mezinárodní konflikty, schválená mezinárodním socialistickým kongresem ve Stuttgartu (VII. kongresem II. internacionály), který se konal ve dnech 18.—24. srpna 1907. Na Leninův návrh byla rezoluce takto rozšířena: „Jestliže válka přece jen vypukne, musí se (dělnická třída v jednotlivých zemích a její představitelé v parlamentech — *Red.*) ... všemi prostředky snažit využít hospodářské a politické krize způsobené válkou k probuzení lidových mas a urychlit pád třídní nadvlády kapitalistů“ (Proletarij, č. 17 z 20. října 1907, s. 6). O kongresu viz Leninovy články Mezinárodní socialistický kongres ve Stuttgartu, Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 88—94).

Basilejská rezoluce — manifest o válce, schválený mimořádným mezinárodním socialistickým kongresem v Basileji, který se konal ve dnech 24.—25. listopadu 1912. Manifest upozorňoval na nebezpečí imperialistické světové války, odhaloval loupeživý charakter této války a vyzýval dělníky všech zemí, aby energicky bojovali za mír, proti nebezpečí války a aby „proti kapitalistickému imperialismu postavili sílu mezinárodní solidarity proletariátu“. Pokud imperialistická válka přesto vypukne, mají socialisté využít hospodářské a politické krize vyvolané válkou k boji za socialistickou revoluci. — 25

- ⁴ *Die Neue Zeit* — teoretický časopis Sociálně demokratické strany Německa. Vycházel ve Stuttgartu v letech 1883—1923. Do října 1917 jej redigoval K. Kautsky, později H. Cunow. Byly v něm poprvé uveřejněny některé práce K. Marxe a B. Engelse. Engels pomáhal redakci časopisu svými radami a nejednou ji upozornil, že se odchyluje od marxismu. Od druhé poloviny devadesátých let, po Engelsově smrti, začal časopis soustavně otiskovat články revizionistů. Za první světové války zaujímal centristické stanovisko a fakticky podporoval sociálšovinisty. — 29
- ⁵ *Italská socialistická strana* byla založena roku 1892. Od samého počátku zde probíhal ostrý ideový zápas mezi dvěma směry — oportunistickým a revolučním, které se rozcházely v otázkách politiky i taktiky strany. V roce 1912 na sjezdu v Reggio Emilii byli pod

tlakem levice vyloučení ze strany zjevných reformistů, stoupců války a spolupráce s vládou a s buržoazií (I. Bonomi a L. Bissolati). Než Itálie vstoupila do první světové války, vyslovovala se tato strana proti válce a razila heslo: Proti válce, za neutralitu! V prosinci 1914 byla ze strany vyloučena skupina renegátů (B. Mussolini aj.), která obhajovala imperialistickou politiku buržoazie a agitovala pro válku. Italští socialisté uspořádali v roce 1914 spolu se švýcarskými socialisty konferenci v Luganu a aktivně se zúčastnili mezinárodní socialistické konference v Zimmerwaldu v roce 1915 a v Kienthalu v roce 1916. V podstatě však zastávala Italská socialistická strana centristické stanovisko. Když v květnu 1915 vstoupila Itálie do války na straně Dohody, upustila Italská socialistická strana od boje proti imperialistické válce a vytyčila heslo: Neúčastnit se války, ani ji nesabotovat! — 38

⁶ *Trojdhoda neboli Dohoda* (fr. Entente) — imperialistický blok Velké Británie, Francie a carského Ruska, který se definitivně zformoval v roce 1907 jako protiváha imperialistického Trojspolku Německa, Rakousko-Uherska a Itálie. Založení Dohody předcházelo uzavření francouzsko-ruského paktu v letech 1891—1893 a britsko-francouzské dohody v roce 1904. Podepsáním britsko-ruské dohody v roce 1907 bylo formování Trojdhody dovršeno. Za první světové války se k bloku Velké Británie, Francie a Ruska připojily USA, Japonsko, Itálie a řada jiných států. — 38

⁷ *Naša zarja* — legální měsíčník menševiků-likvidátorů, který vycházel v Petrohradě od ledna 1910 do září 1914. Časopis řídil A. N. Potresov a jeho spolupracovníky byli F. I. Dan, S. O. Cederbaum aj. Po vypuknutí první světové války časopis přešel na sociálšovinistické pozice. — 40

⁸ *Organizační výbor (OV)* — řídicí ústředí menševiků; byl ustaven v roce 1912 na srpnové konferenci likvidátorů. Za první světové války zastával sociálšovinistické stanovisko, schvaloval válku vedenou carismem, šířil nacionalistické a šovinistické názory. Vydával časopis *Naša zarja* a po jeho zastavení *Naše dělo*, později *Dělo* a list *Rabočeje utro*, později *Utro*. Vyvíjel činnost až do zvolení ústředního výboru menševické strany v srpnu 1917. Kromě organizačního výboru, který působil v Rusku, existoval zahraniční sekretariát ústředního výboru, složený z pěti tajemníků (P. B. Axelrod, I. S. Astrov-Pověs, J. O. Martov, A. S. Martynov a S. J. Semkovskij), který zaujímal postoj blízký centrismu, a ačkoli se oháněl internacionalistickými frázemi, podporoval ve skutečnosti ruské

sociálšovinisty. Tento sekretariát vydával vlastní orgán, list *Izvěstija* zahraničného sekretariata organizacionného komitěta Rossijskoj social-demokratičeskoj rabočej partii, který vycházel od února 1915 do března 1917. — 40

- 9 *Čcheidzeho frakce* — menševická frakce ve IV. státní dumě, v jejímž čele stál N. S. Čcheidze. Za první světové války zastávala centristické stanovisko, ve skutečnosti však podporovala politiku ruských sociálšovinistů. Oportunistickou linii této frakce kritizoval Lenin v člancích Čcheidzeho frakce a její úloha, Má organizační výbor a Čcheidzeho frakce svou vlastní linii? a v jiných dílech (viz *Spisy* 23, Praha 1957, s. 178—182; *Spisy* 22, Praha 1959, s. 144—150). — 40

- 10 *Informacionnyj listok zahraničnoj organizacii Bunda* vycházel v Ženevě od června 1911 do června 1916. Celkem vyšlo 11 čísel. Na list navazoval bulletin zahraničního výboru Bundu. — 43

- 11 30. srpna (12. září) 1915 vydal car Mikuláš II. nařízení o rozpuštění IV. státní dumy dnem 3. (16.) září 1915. Její činnost měla být obnovena nejpozději v listopadu téhož roku, pokud nenastanou mimořádné okolnosti.

IV. státní дума (listopad 1912—únor 1917) schválila vstup Ruska do první světové války. Na zasedání dumy 26. července (8. srpna) 1914 zástupci buržoazně statkářských frakcí prohlásili, že se v zájmu „obranu vlasti“ semkli kolem vlády a na obranářské pozice brzy nato přešly i frakce menševiků a eserů. Pouze bolševická frakce vystoupila rozhodně proti válce, odmítla hlasovat pro válečné úvěry a rozvinula revoluční internacionalistickou propagandu v širokých vrstvách obyvatelstva. V listopadu 1914 byli bolševičtí poslanci IV. státní dumy zatčeni, postaveni před soud a obviněni z velezrady.

Začátkem léta 1915 přiměly porážky na frontě buržoazii k vyhlášení programu umírněných reforem, jež měly potlačit vzrůstající se revoluční nálady, zachovat monarchii a dovést válku „do vítězného konce“. V srpnu 1915 vytvořily buržoazně statkářské frakce Státní dumy a Státní rady takzvaný progresivní blok usilující o vytvoření takzvané „vlády důvěry“, jejímž členy se měly stát osoby mající plnou podporu buržoazie. — 45

- 12 *Trudovici* (Trudovická skupina) — skupina maloburžoazních demokratů ve státních dumách v Rusku, složená z rolníků a příslušníků narodnický smýšlející inteligence. Trudovickou frakci vytvořili

v dubnu 1906 rolničtí poslanci v I. státní dumě. V dumě trudovici kolísali mezi kadety a sociálními demokraty.

Eseři (socialisté-revolucionáři) — maloburžoazní strana v Rusku. Vznikla na přelomu let 1901 a 1902 sloučením různých narodnických skupin a kroužků (Svaz socialistů-revolucionářů, Jižní strana socialistů-revolucionářů aj.). Názory eserů byly eklektickou směsicí narodnických a revizionistických idejí. Lenin řekl, že eserí se pokoušeli „trhliny v narodnické ideologii vyspravit záplatami módní, oportunistické ‚kritiky‘ marxismu“ (Sebrané spisy 11, Praha 1982, s. 208). — 47

¹³ *Lidoví socialisté* (enesové) — členové maloburžoazní Lidové socialistické strany práce, která se v roce 1906 odštěpila od pravého křídla strany eserů (socialistů-revolucionářů). Byli pro vytvoření bloku s kadety. Lenin je proto nazýval „sociálkadety“, „maloburžoazními oportunisty“ a „eserskými menševiky“, kolísajícími mezi kadety a esery, a zdůrazňoval, že se tato strana „velice málo liší od kadetů“, neboť „vyškrtává z programu republiku i požadavek veškeré půdy“ (Sebrané spisy 14, Praha 1983, s. 44). V čele strany stáli N. F. Anněnskij, V. A. Mjakotin, A. V. Pešechonov aj. — 47

¹⁴ *Kadeti* — členové Konstitučně demokratické strany, hlavní strany ruské liberálně monarchistické buržoazie. Tato strana vznikla v říjnu 1905; tvořili ji představitelé buržoazie, činitelé zemstev z řad statkářů a příslušníci buržoazní inteligence. Význačnými činiteli kadetů byli V. A. Maklakov, P. N. Miljukov, S. A. Muromcev, F. I. Rodičev, P. B. Struve, A. I. Šingarjov aj.

Kadeti považovali za svůj hlavní úkol boj proti revolučnímu hnutí. Aktivně se podíleli na přípravě Ruska k válce a bezvýhradně podporovali expanzivní zahraniční politiku carské vlády. Na počátku první světové války razili heslo: Válka do vítězného konce! Když v roce 1915 utrpěla vojska carské vlády na frontě porážku a v zemi se vyhroutil revoluční krize, zástupci kadetů ve Státní dumě pod vedením P. N. Miljukova utvořili s ostatními zástupci buržoazie a statkářů takzvaný progresivní blok, jehož cílem bylo nepřipustit revoluci, zachovat monarchii a dovést válku „do vítězného konce“. Kadeti se rovněž podíleli na vytváření výborů pro řízení válečného průmyslu. — 48

¹⁵ *Mezinárodní socialistická komise* v Bernu — výkonný orgán zimmerwaldského sdružení, vytvořený na zimmerwaldské konferenci ve dnech 5.—8. září 1915. Členy komise se stali centristé R. Grimm, O. Morgari, Ch. Naine a překladatelka A. Balabanovová. V ofi-

ciální zprávě o konferenci, uveřejněné v 1. čísle bulletinu MSK z 21. září 1915, se uvádělo: „Tento sekretariát nesmí rozhodně nahradit dosavadní mezinárodní socialistické byro a musí být rozpuštěn, jakmile byro bude schopno plnit všechny své úkoly.“ V exempláři zprávy, který je uložen v Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS, Lenin toto místo zatrhl a na okraji připsal: „Kein Beschluss darüber“ (nebylo o tom žádné usnesení), což znamená, že toto usnesení nepřijalo zimmerwaldské sdružení, nýbrž MSK až po konferenci. — 50

¹⁶ Jde o *první mezinárodní socialistickou konferenci v Zimmerwaldu*. Konala se ve dnech 5.–8. září 1915 a byla svolána z iniciativy italských a švýcarských socialistů.

Lenin ji označil za první krok v rozvoji mezinárodního hnutí proti válce. Konference se zúčastnilo 38 delegátů z Německa, Francie, Itálie, Ruska, Polska, Rumunska, Bulharska, Švédska, Norska, Holandska a Švýcarska. Nejpočetnější strany II. internacionály — Sociálně demokratická strana Německa a Francouzská socialistická strana však nebyly na konferenci zastoupeny.

Ústřední výbor SDDSR zastupoval na konferenci V. I. Lenin a G. J. Zinovjev.

Na pořadu konference byly tyto otázky: 1. referáty zástupců jednotlivých zemí; 2. společné prohlášení zástupců Německa a Francie; 3. návrh zimmerwaldské levice, aby byla přijata zásadní rezoluce; 4. schválení manifestu; 5. volby do mezinárodní socialistické komise; 6. schválení rezoluce o solidaritě s oběťmi války a s pronásledovanými.

Na konferenci došlo k prudkému střetu mezi revolučními internacionalisty v čele s Leninem a kautskistickou většinou konference v čele s německým sociálním demokratem Georgem Ledebourem. Konference schválila výzvu Proletářům Evropy, kterou vypracovala přípravná komise. Většina konference zamítla návrh levice na rezoluci o válce a úkolech sociální demokracie i návrh manifestu. Avšak do manifestu, který pak konference schválila, se díky Leninovi podařilo prosadit řadu základních tezí revolučního marxismu. Kromě toho konference schválila společné prohlášení německé a francouzské delegace, rezoluci o solidaritě s oběťmi války a s osobami pronásledovanými za politickou činnost a zvolila mezinárodní socialistickou komisi.

Lenin se konference aktivně zúčastnil: přednesl referáty, dopisoval si s delegáty během zasedání, rozmlouval s nimi o přestávkách a přesvědčoval je o nezbytnosti rozhodného boje proti sociálošovinismu. Už před konferencí vyvinul velké úsilí, aby na ní byli

co nejvíce zastoupeni představitelé skutečně levicových internacionalistů, kteří se v té době už ve většině zemí oddělili od oficiálních socialistických stran, a udělal vše pro to, aby mohl být konferenci předložen už předem připravený program sjednocené levice proti sociálšovinismu a centrismu. V dopisech levicovým internacionalistům Evropy vyložil základní body společného prohlášení levice: odsouzení sociálšovinismu a centrismu, kategorické odmítnutí hesla „obranu vlasti“ za imperialistické války a „občanského míru“ a požadavek propagace revolučních akcí.

Těsně před zahájením zimmerwaldské konference se konala porada ruských a polských delegátů, na níž byl prodiskutován Návrh rezoluce zimmerwaldské levice, vypracovaný Leninem, a návrh rezoluce, předložený K. Radkem, který Lenin ještě před poradou podrobil kritice. Po projednání opraveného Radkova návrhu s Leninovými připomínkami bylo rozhodnuto předložit jej zimmerwaldské konferenci. Dne 4. září 1915 pronesl Lenin na neoficiální poradě levicových sociálních demokratů zimmerwaldské konference referát o charakteru první světové války a o taktice mezinárodní sociální demokracie. Principiální stanoviska bolševické strany k otázkám války, míru a revoluce, především manifest ÚV SDDSR o válce a rezoluce bernské konference zahraničních sekcí bolševiků, napomáhaly k sjednocování levicových, internacionalistických sil v mezinárodním revolučním hnutí.

Na první mezinárodní socialistické konferenci patřilo k zimmerwaldské levici osm delegátů. Během zasedání konference bylo vytvořeno byro zimmerwaldské levice v čele s Leninem. Jeho zásluhou zaujímali bolševici v této skupině jako jediní naprosto důsledně internacionalistická stanoviska. Lenin musel v zimmerwaldské levici usilovně bojovat proti K. Radkovi, který se snažil tuto skupinu rozštěpit.

Zimmerwaldská levice vykonala velmi mnoho pro zorganizování internacionalistických sil v evropských zemích i v Americe. Zanedlouho po skončení zimmerwaldské konference vyšla německy brožura Internationale Flugblätter č. 1, obsahující dokumenty, které levice předložila na zimmerwaldské konferenci. Tato brožura byla přeložena i do dalších jazyků. V lednu 1916 začala zimmerwaldská levice vydávat vlastní teoretický časopis *Vorbote*.

Lenin zhodnotil zimmerwaldskou konferenci a taktiku bolševiků na ní v člancích První krok a Revoluční marxisté na mezinárodní socialistické konferenci 5.—8. září 1915 (viz tento svazek, s. 56—61 a 62—66). — 50

strany, vychází od roku 1893 v Bernu. V letech 1909—1918 byl redaktorem tohoto listu B. Grimm. Na počátku první světové války uveřejňoval list články K. Liebknechta, F. Mehringa a dalších levičových sociálních demokratů, od roku 1917 otevřeně podporoval sociálšovinisty. Dnes je stanovisko listu k hlavním otázkám vnitřní a zahraniční politiky shodné se stanoviskem buržoazních listů. — 43

- ¹⁸ *La Sentinelle* — deník, orgán švýcarské sociálně demokratické organizace v kantonu Neuchâtel. Byl založen roku 1890 v La Chaux-de-Fonds. V letech 1906—1910 přestal vycházet. Za první světové války zaujímal internacionalistické stanovisko. Dne 13. listopadu 1914 byl ve 265. čísle *La Sentinelle* uveřejněn v zkrácené podobě manifest ÚV SDDSR Válka a sociální demokracie Ruska. Noviny vycházejí dodnes. — 53
- ¹⁹ Lenin má na mysli neuveřejněný dopis K. Liebknechta z 2. září 1915 adresovaný mezinárodní socialistické konferenci v Zimmerwaldu. Liebknecht se nemohl této konferenci osobně zúčastnit, protože byl začátkem roku 1915 povolán jako řadový voják do německé armády. Ve svém dopisu vyzýval delegáty konference, aby se postavili proti „občanskému míru“ a orientovali se na přípravu občanské války, aby usilovali o internacionální solidaritu socialistů všech bojujících zemí proti imperialistické válce, aby vedli boj proti imperialistické válce a žádal rozchod se sociálšovinisty. Většina účastníků konference uvítala Liebknechtův dopis s vřelými sympatiemi. — 53
- ²⁰ *Naše slovo* — menševický trockistický list, který vycházel od ledna 1915 do září 1916 v Paříži místo listu Golos. — 53
- ²¹ *Britská socialistická strana* (British Socialist Party) vznikla v roce 1911 v Manchesteru sloučením Sociálně demokratické strany s jinými socialistickými skupinami. Vyvíjela agitaci v duchu marxistických idejí a byla stranou „neoportunistickou, skutečně nezávislou na liberálech“ (srov. V. I. Lenin, Sebrané spisy 23, Praha 1985, s. 370). Malý počet členů a slabé spojení s masami jí vtiskovaly poněkud sektářský charakter.
- Za první světové války vypukl ve straně ostrý boj mezi internacionalisty (W. Gallacher, A. Inkpin, J. MacLean, F. Rotstein aj.) a sociálšovinisty v čele s H. Hyndmanem. Někteří z internacionalistů zaujíмали v mnoha otázkách centristické stanovisko.
- V únoru 1916 založila skupina činitelů Britské socialistické strany list *The Call*, který významně přispěl ke stmelení internacionalistů.

Výroční konference strany konaná v dubnu 1916 v Salfordu odsoudila sociálšovinistický postoj H. Hyndmana a jeho stoupenců. Ti pak ze strany vystoupili.

Říjnovou revolucí Britská socialistická strana uvítala. Její členové sehráli významnou úlohu v hnutí britských pracujících na obranu Sovětského Ruska před cizí intervencí. V roce 1919 se většina místních organizací strany (98 proti 4) vyslovila pro vstup do Komunistické internacionály.

Britská socialistická strana se podstatně podílela na vytvoření Komunistické strany Velké Británie. Na prvním, sjednocovacím sjezdu v roce 1920 do komunistické strany vstoupila převážná většina jejích místních organizací. — 54

²² *Nezávislá labouristická strana* (Independent Labour Party) — anglická reformistická organizace. Založili ji předáci „nových tradeunionů“ v roce 1893, v době zesíleného stávkového boje a hnutí za nezávislost anglické dělnické třídy na buržoazních stranách. V čele strany stál Keir Hardie. Strana od samého začátku zaujímal buržoazně reformistické pozice a hlavní pozornost věnovala parlamentním formám boje a parlamentním dohodám s liberální stranou. — 54

²³ Lenin má na mysli bulletin mezinárodní socialistické komise v Bernu, která byla výkonným orgánem zimmerwaldského sdružení. Bulletin vycházel od září 1915 do ledna 1917 anglicky, francouzsky a německy. Celkem vyšlo 6 čísel. Ve 3. čísle bulletinu z 29. února 1916 byl ve zkrácené podobě uveřejněn dokument Ke konferenci konané 24. dubna 1916. Návrh na složení delegace a ve 4. čísle z 22. dubna Návrh ústředního výboru SDDSR pro druhou socialistickou konferenci, jehož autorem byl Lenin. — 55

²⁴ *Social-demokrat* — ilegální list, ústřední orgán SDDSR. Vycházel od února 1908 do ledna 1917. Po nezdařených pokusech vydat 1. číslo v Rusku bylo jeho vydávání přeneseno do zahraničí. Čísla 2—23 (únor 1909—prosinec 1913) vyšla v Paříži, čísla 33—58 (listopad 1914—leden 1917) v Ženevě. Celkem bylo vydáno 58 čísel, z toho pět s přílohou. Od prosince 1911 redigoval list Lenin. Bylo v něm uveřejněno přes 80 jeho článků a noticiek.

V těžkých letech reakce a v období nového revolučního rozmachu měl list *Social-demokrat* velký význam v boji bolševiků proti likvidátorům, trockistům a oțzovistům za zachování ilegální marxistické strany, upevnění její jednoty a sepětí s masami.

Po 32. čísle, které vyšlo 15. (28.) prosince 1913, bylo vydávání

tohoto listu na čas přerušeno a obnoveno bylo až teprve za první světové války.

Za první světové války shrál jako ústřední orgán bolševické strany nesmírně důležitou úlohu při propagování bolševických hesel o válce, míru a revoluci. V listu byl uveřejněn Leninův článek O hesle Spojené státy evropské, v němž je poprvé formulována teze o možnosti vítězství socialismu nejdříve v několika kapitalistických zemích nebo dokonce jen v jedné z nich. Rozšiřování listu Social-demokrat v Rusku a přetiskování jeho nejzávažnějších článků v místních bolševických listech pomáhalo politické osvětě, internacionální výchově proletariátu v Rusku a přípravě mas k revoluci. — 56

- ²⁵ *Mezinárodní socialistický kongres v Kodani* (VIII. kongres II. internacionály) se konal ve dnech 28. srpna—3. září 1910. V rezoluci o boji proti válce nazvané *Rozhodčí soudy a odzbrojení* potvrdil kongres rezoluci stuttgartského kongresu z roku 1907 *Militarismus a mezinárodní konflikty*, obsahující připomínky V. I. Lenina a R. Luxemburgové, aby socialisté na celém světě využili hospodářské a politické krize vyvolané válkou ke svržení buržoazie. Rezoluce kodaňského kongresu kromě toho ukládala socialistickým stranám a jejich zástupcům v parlamentech, aby požadovali od svých vlád omezení zbrojení, řešení konfliktů mezi státy prostřednictvím rozhodčího soudu, a vyzývala dělníky všech zemí k protestním akcím proti nebezpečí války. — 58
- ²⁶ *Mezinárodní socialistické byro* (MSB) — stálý výkonný a informační orgán II. internacionály; o jeho ustavení rozhodl pařížský kongres v roce 1900. Sídlem MSB byl Brusel. Každou národní stranu zastupovali dva delegáti. Byro se mělo scházet čtyřikrát do roka a v přestávkách mezi jeho zasedáními byl řízením agendy pověřen výkonný výbor Belgické dělnické strany. Předsedou MSB byl É. Vandervelde, tajemníkem C. Huysmans. Od roku 1905 zastupoval SDDSR v byru Lenin. Po vypuknutí první světové války se byro změnilo v poslušný nástroj sociálšovinistů. — 58
- ²⁷ Zimmerwaldské konferenci byla předložena dvě prohlášení zimmerwaldské levice.
- „Níže podepsaní prohlašují:
- Manifest, který konference schválila, nás plně neuspokojuje. Necharakterizuje ani otevřený, ani radikálními frázemi se maskující oportunistus, přestože to jsou hlavní příčiny krachu internacionály i snahy, aby už další internacionála nebyla ustavena. Ma-

nifest také jasně necharakterizuje prostředky boje proti válce.

My budeme stejně jako dosud v socialistickém tisku i na shromážděních internacionály zastávat radikální marxistické stanovisko, pokud jde o úkoly, které před proletariátem vytyčilo období imperialismu.

Hlasujeme pro manifest, protože ho považujeme za výzvu k boji, a v tomto boji chceme jít společně s celou internacionálou.

Toto prohlášení, prosím, přiložte k oficiální zprávě.“

Druhé prohlášení znělo:

„Protože přijetí našeho pozměňovacího návrhu (požadujícího hlasování proti válečným úvěrům) by mohlo do určité míry ohrozit úspěch konference, vyslovujeme svůj protest, ale odvoláváme svůj návrh a spokojujeme se s Ledebourovým prohlášením v komisi, že požadavky obsažené v našem návrhu jsou již v manifestu vyjádřeny.“

První prohlášení podepsal Lenin společně s ostatními členy skupiny levice; text druhého prohlášení Lenin vlastnoručně napsal a zřejmě připravil pro otištění v 47. čísle listu Social-demokrat. Pravděpodobně se podílel na sestavení obou dokumentů a možná byl i jejich autorem. — 60

²⁸ *Konference lidových socialistů a socialistů-revolucionářů Ruska* se konala v červenci 1915 v Petrohradě a schválila rezoluci vyzývající masy, aby se aktivně podílely na „obraně vlasti“ v imperialistické válce. — 60

²⁹ *Mezinárodní socialistická konference žen* se konala v Bernu ve dnech 26.—28. března 1915. Byla svolána z iniciativy zahraniční organizace časopisu Rabotnica za bezprostřední účasti C. Zetkinové, která byla v té době předsedkyní mezinárodního byra socialistek. Konferenci připravovaly za Leninova vedení I. F. Armandová, N. K. Krupská aj. Krupská o tom později napsala: „Iljič se s celou vášnivostí věnoval sbírání sil pro boj na mezinárodní frontě... Napsal i naši rezoluci pro konferenci žen v Bernu a celou práci konference sledoval.“ (N. K. Krupská, *Vzpomínky na Lenina*, Praha 1970, s. 208.) Delegátky konference narážely na různé překážky: úřady jim nechtěly vydat pas a výjezdní povolení a oportunističtí vedoucí činitelé socialistických stran jim vyhrožovali, že je vyloučí ze strany. Konference se zúčastnilo 29 delegátek organizací žen z Anglie, Německa, Holandska, Francie, Polska, Ruska a Švýcarska. Ruskou delegaci tvořilo 7 žen: 4 za ÚV SDDSR (Armandová, Krupská aj.) a 3 za organizační výbor.

Většina delegátek byla pod vlivem centristů, a proto konference

projednávala místo společných socialistických úkolů souvisejících s válkou pouze referát C. Zetkinové O mezinárodních akcích socialistek ve prospěch míru. Rezoluce k této otázce, kterou vypracovala C. Zetkinová společně s delegátkami z Anglie a Holandska, měla centristický charakter. Delegátky ÚV SDDSR předložily konferenci návrh rezoluce vypracovaný Leninem, který ukazoval, jak vést revoluční boj proti válce a mezinárodnímu oportunismu. Tento návrh obhajovala I. F. Armandová. Konference však schválila rezoluci C. Zetkinové.

Lenin zhodnotil tuto konferenci jako pokus o obnovení mezinárodního spojení a snažil se jí využít ve sjednocení internacionalistických sil na revoluční platformě. Později však konstatoval, že ani tato, ani ostatní tehdejší mezinárodní konference internacionalistů přes nejlepší úmysly „nevytyčily bojovou linii internacionalistů“ a „omezily se na opakování starých rezolucí“. „V nejlepším případě to bylo *přešlapování na místě*“ (Sebrané spisy 26, Praha 1986, s. 358).

Materiály mezinárodní socialistické konference žen byly otištěny v příloze k 42. číslu listu Social-demokrat z 1. června 1915. — 61

- ³⁰ *Stará Jiskra* — první celoruský ilegální marxistický list, který měl rozhodující význam pro vytvoření revoluční marxistické strany dělnické třídy. Jiskru založil v roce 1900 Lenin. První číslo leninské Jiskry vyšlo v prosinci 1900 v Lipsku, další čísla vycházela v Mnichově, od července 1902 a od jara 1903 v Ženevě. Z Leninova podnětu a za jeho přímé účasti vypracovala redakce Jiskry návrh programu strany (byl uveřejněn 1. června 1902 v 21. čísle Jiskry) a připravila II. sjezd SDDSR, na kterém byly položeny základy revoluční marxistické strany v Rusku.

Brzy po II. sjezdu strany se za Plechanovovy podpory zmocnili Jiskry menševici. Od 52. čísla přestala být Jiskra orgánem revolučního marxismu. — 63

- ³¹ *Všeobecná konfederace práce ve Francii* — celofrancouzské odborové sdružení, které se zformovalo v roce 1895. Bylo ovlivňováno anarchosyndikalisty a reformisty, jeho předáci uznávali pouze hospodářské formy boje a odmítali vedoucí úlohu proletářské strany v odborovém hnutí. Za první světové války se postavili na stranu imperialistické buržoazie. — 64

- ³² Počátkem října 1915 dostal Lenin letáky a jiné materiály o práci bolševiků v Petrohradě, jež mu byly z Ruska dopraveny na příkaz petrohradského výboru SDDSR. 23. září (6. října) psal Lenin

V. A. Karpinskému: „Z Ruska přišly velmi důležité (a potěšující) novinky. Chceme ještě teď hned vydat číslo ústředního orgánu (dvě strany), tak aby *opravdu* vyšlo ihned“ (Spisy 36, Praha 1958, s. 342). Celé 47. číslo ústředního orgánu SDDSR Social-demokrat bylo věnováno práci bolševiků v Petrohradě.

Lenin sestavil seznam letáků poslaných z Petrohradu. Ve zvláštním sloupci se citovala hesla, která příslušný leták obsahoval. Poslední sloupec podával přehled „obsahu a hlavních bodů argumentace“. Na mnoha letáčích se zachovaly Leninovy poznámky. O některých letáčích si Lenin udělal záznamy na zvláštním listu.

Lenin rovněž zredigoval článek N. K. Krupské Letáky petrohradského výboru SDDSR z období války, uveřejněný v témže čísle listu Social-demokrat. V Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS je zachována první varianta tohoto článku s Leninovými redakčními úpravami. — 67

³³ Lenin se odvolává na leták č. 9, citovaný v článku N. K. Krupské Letáky petrohradského výboru SDDSR z období války, uveřejněném v 47. čísle listu Social-demokrat. V přehledu letáků, sestaveném Leninem, se z tohoto letáku citují hesla: „Pryč s válkou! Ať žije druhá revoluce! Tři základní požadavky + mezinárodní solidarita dělníků a socialismus“. — 67

³⁴ *Výbory pro řízení válečného průmyslu* vytvořila v Rusku v květnu 1915 imperialistická velkoburžoazie, aby pomohla carismu vést válku. Předsedou ústředního výboru pro řízení válečného průmyslu byl vůdce oktábristů velkokapitalista A. I. Gučkov. Členy výboru byli továrník A. I. Konovalov, bankéř a cukrovarník M. I. Těřešenko a jiní podnikatelé. Buržoazie ve snaze dělníky ovlivňovat a získat je pro „obranu vlasti“ se rozhodla ustavovat při těchto výborech „dělnické skupiny“ a tak ukázat, že v Rusku zavládl mezi buržoazií a proletariátem „třídní mír“. Bolševici výbory pro řízení válečného průmyslu za podpory většiny dělníků úspěšně bojkotovali.

Na schůzi zmocněnců petrohradských dělníků 27. září (10. října) 1915 hlasovalo pro bolševickou rezoluci, vyzývající k bojkotu uvedených výborů a k revolučnímu ukončení války, 95 účastníků, pro rezoluci menševiků 81. Teprve na další schůzi dělníků, ze které stoupenci bolševiků odešli, se menševikům podařilo zvolit do „dělnické skupiny“ deset lidí v čele s K. A. Gvozděvem. Po agitaci bolševiků byly uspořádány volby do „dělnických skupin“ pouze v 70 oblastních a místních výborech pro řízení válečného průmyslu a dělničtí zástupci byli zvoleni pouze v 36 výborech (výborů bylo celkem 239). — 67

- ³⁵ *Volksrecht* — deník, orgán Švýcarské sociálně demokratické strany. Vychází od roku 1898 v Curychu. Za první světové války uveřejňoval články levicových sociálních demokratů. Vyšly v něm rovněž Leninovy články Dvanáct stručných tezí o Greulichově obraně obrany vlasti, O úkolech SDDSR v ruské revoluci, Úskoky republikánských šovinistů aj. — 71
- ³⁶ *Naše dělo* — měsíčník, orgán menševiků-likvidátorů. Začal vycházet v lednu 1915 místo zastaveného časopisu Naša zarja. Naše dělo bylo hlavním orgánem sociálšovinistů v Rusku. Spolupracovali s ním N. Čerevanin, J. Majejskij, P. P. Maslov, A. N. Potresov aj. Celkem vyšlo šest čísel. — 76
- ³⁷ Článek *Revoluční proletariát a právo národů na sebeurčení* napsal Lenin po 16. (29.) říjnu 1915 německy. Kromě německého rukopisu tohoto článku se však zachoval také jeho překlad do ruštiny který pořídila N. K. Krupská a ve kterém Lenin provedl různé opravy. Současná stejně jako předešlá publikace tohoto článku vychází z tohoto překladu. Část osnovy článku a několik stránek jeho původního textu bylo uveřejněno v roce 1937 v publikaci Leninskij sbornik XXX, s. 107. — 79
- ³⁸ Viz K. Marx-B. Engels, Spisy 31, Praha 1970, s. 437—438; Spisy 32, Praha 1970, s. 464—475, 717—719. — 82
- ³⁹ Dopis *Tajemníkovi Ligy socialistické propagandy* je odpovědí na leták, který Lenin od Ligy dostal 13. listopadu 1915. Liga socialistické propagandy byla ustavena v roce 1915 v americkém Bostonu jako samostatná skupina uvnitř Socialistické strany USA s vlastními členskými legitimacemi i stranickými příspěvky. Zastávala stanovisko zimmerwaldské levice a seskupovala kolem sebe revoluční síly socialistické strany.
- Po Říjnové revoluci vytvořila LSP výbor pro informace o bolševismu, který se snažil vyvracet lži a pomluvy reformistického tisku o sovětské republice a během cizí vojenské intervencerazil heslo Ruce pryč od Sovětského Ruska! — 89
- ⁴⁰ *Socialistická strana USA* vznikla v červenci 1901 na sjezdu v Indianapolisloučením skupin odštěpených od Socialistické dělnické strany a Sociálně demokratické strany USA, jejímž spoluzakladatelem byl populární předák dělnického hnutí v USA Eugene Debs. Ten patřil i k zakladatelům nové strany. Sociální složení strany bylo různorodé: jejími členy byli rodilí američtí dělníci i přistěhovalí

dělníci, ale také drobní farmáři a příslušníci maloburžoazie. Centristické a pravicově oportunistické vedení strany popíralo nutnost diktatury proletariátu a odmítalo revoluční metody boje, čímž redukovalo celou činnost strany v zásadě na účast v předvolebních kampaních. Za první světové války vznikly v této straně tři proudy: sociálšovinisté, kteří podporovali imperialistickou politiku vlády, centristé, kteří proti imperialistické válce jen řečnili, a internacionalistická revoluční menšina, která proti válce bojovala.

Levé křídlo strany v čele s Charlesem Ruthenbergem, Williamem Fosterem, Williamem Haywoodem aj., se opíralo o proletářské síly ve straně, bojovalo proti jejímu oportunistickému vedení, za samostatné politické akce proletariátu, za založení odborových svazů ve výrobě, které by se řídily zásadami třídního boje. V roce 1919 došlo v Socialistické straně USA k rozkolu. Levé křídlo z ní vystoupilo, dalo podnět k založení Komunistické strany USA a stalo se jejím jádrem.

Dnes je tato strana malou sektářskou organizací.

Socialistická dělnická strana USA byla založena v roce 1876, původně pod názvem Dělnická strana, na slučovacím sjezdu ve Filadelfii. Vznikla spojením amerických sekcí I. internacionály a dalších socialistických organizací. Na řídicí práci sjezdu se podílel Marxův a Engelsův spolupracovník F. A. Sorge. Převážnou většinu členů strany tvořili přistěhovalci, jejichž spojení s americkými dělníky bylo slabé. V prvních letech měli vedení strany v rukou lassallovci, kteří se dopouštěli sektářských a dogmatických chyb. Část vedoucích činitelů této strany považovala za její hlavní úkol parlamentní činnost a podceňovala její vedoucí úlohu v hospodářském boji mas, zatímco druhá část sklouzávala k tradeunionismu a anarchismu. Pro ideovou nepevnost a kolísání v taktice nakonec ze strany mnoho skupin vystoupilo. Sektářskou taktiku amerických socialistů ostře kritizovali Marx a Engels.

V 90. letech se vedení strany ujalo její levé křídlo, v jehož čele stál D. de Leones, dopouštělo se však anarchosyndikalistických chyb. Socialistická dělnická strana odmítala boj za dílčí požadavky dělnické třídy, práci v reformistických odborech a stále více ztrácela už tak dost slabé spojení s masovým dělnickým hnutím. Za první světové války se Socialistická dělnická strana přikláněla k internacionalismu. Pod vlivem Říjnové revoluce se nejrevolučnější část strany aktivně podílela na založení Komunistické strany USA. Dnes je Socialistická dělnická strana jen nepočetnou organizací, která nemá na dělnické hnutí v USA žádný vliv. — 91

- ⁴¹ Viz K. Marx - B. Engels, Spisy 37, Praha 1972, s. 396—398. — 91
- ⁴² *Prizyv* — týdeník, orgán menševiků a eserů. Vycházel v Paříži od října 1915 do března 1917. Plechanovův článek Dvě linie revoluce, který Lenin kritizuje, byl uveřejněn v tomto časopisu 17. října 1915. — 94
- ⁴³ *Oktabristé* — členové strany Svaz 17. října, která vznikla v Rusku po uveřejnění carova Manifestu ze 17. října 1905. Byla to kontrarevoluční strana, jež reprezentovala a hájila zájmy velkoburžoazie a kapitalisticky hospodařících statkářů. V jejím čele stáli známý moskevský průmyslník a majitel domů A. I. Gučkov a velkostatkář M. V. Rodzjanko. Oktabristé podporovali vnitřní i zahraniční politiku carské vlády. — 94
- ⁴⁴ Viz K. Marx, Návrh zákona o zrušení feudálních břemen, Třídní boje ve Francii 1848—1850, Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta (K. Marx - B. Engels, Spisy 5, Praha 1959, s. 310—311; Spisy 7, Praha 1959, 43—44; Spisy 8, Praha 1960, s. 163—164.) — 94
- ⁴⁵ Jde o VI. (pražskou) celoruskou konferenci SDDSR, která se konala ve dnech 5.—17. (18.—30.) ledna 1912 v Lidovém domě v Praze. Tato konference měla fakticky význam sjezdu. Řídil ji Lenin. Sám na ní referoval o současné situaci a úkolech strany a o činnosti mezinárodního socialistického byra. Vypracoval návrhy rezolucí ke všem důležitým otázkám projednávaným na konferenci. Pražská konference SDDSR sehrála významnou úlohu ve výstavbě bolševické strany, strany nového typu a při upevnění její jednoty. Podrobněji o této konferenci viz Sebrané spisy 21, Praha 1985, s. 151—188. — 97
- ⁴⁶ Jde o IV. (sjednocovací) sjezd SDDSR, který se konal ve Stockholmu ve dnech 10.—25. dubna (23. dubna—8. května) 1906. Sjezdová jednání Lenin analyzoval v brožuře Zpráva o sjednocovacím sjezdu SDDSR (Dopis petrohradským dělníkům) (Sebrané spisy 13, Praha 1983, s. 25—93). Požadavek, aby byly vytvářeny samostatné organizace vesnického proletariátu, o němž se Lenin zmiňuje, se stal součástí taktické rezoluce sjezdu k agrární otázce v tomto znění: „Strana si přitom vytyčuje za úkol ve všech případech a při jakémkoli stavu demokratických agrárních reforem vytrvale usilovat o samostatnou třídní organizaci vesnického proletariátu, vysvětlovat mu nesmiřitelnou protikladnost jeho zájmů a zájmů rolnické buržoazie, varovat ho před lákadlem systému drobného hospodářství,

keré za existence zbožní výroby nebude nikdy s to odstranit bídu mas, a konečně poukazovat na nutnost úplného socialistického převratu jakožto jediného prostředku k odstranění veškeré bídy a veškerého vykořisťování“ (KSSS v rezolucích a usneseníh sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, I. díl, Praha 1954, s. 107). — 99

⁴⁷ *Die Glocke* — čtrnáctideník, který v letech 1915—1925 vydával v Mnichově a potom v Berlíně člen Sociálně demokratické strany Německa sociálšovinista Parvus (A. L. Helphand). — 100

⁴⁸ *Volksstimme* — list, který vycházel v Saské Kamenici (Chemnitz, nyní Karl-Marx-Stadt) od ledna 1891 do února 1933 jako orgán Sociálně demokratické strany Německa. — 101

⁴⁹ *Rabočeje utro* — menševický legální list. Vycházel od října do prosince 1915 v Petrohradě jako pokračování listu *Utro*, který vycházel v srpnu 1915. List *Rabočeje utro* zastíral svůj sociálšovinismus a obranářství internacionalistickou frazeologií. — 103

⁵⁰ *Kodaňský anonym* — L. D. Trockij; tuto přezdívku dostal v době konání kodaňského kongresu za anonymní pomlouvačný článek o situaci v Sociálně demokratické dělnické straně Ruska, otištěný 28. srpna 1910 v orgánu německé sociální demokracie *Vorwärts*. Členové ruské delegace Lenin a Plechanov a zástupce polské sociální demokracie A. Warski (Warszawski A. S.) protestovali proti otištění tohoto článku u vedení německé sociální demokracie.

Lenin má na mysli nepodepsané články uveřejněné v listu *Volksrecht* 18. prosince 1915 pod názvem *Ruský nacionalismus a dělnická třída* a v listu *Naše slovo* 19. prosince pod názvem *Fakta a závěry* (Ještě o petrohradských volbách). List *Naše slovo* v té době redigoval Trockij. — 103

⁵¹ *Repetilov* — postava z Gribojedovovy komedie *Hoře z rozumu*. — 105

⁵² *Londýnská konference socialistů dohodových zemí* se konala 14. února 1915. Zúčastnili se jí představitelé sociálšovinistů a pacifistů z Anglie, Francie, Belgie a Ruska: Nezávislé labouristické strany, Britské socialistické strany, Labouristické strany, Fabiánské společnosti, Francouzské socialistické strany, Všeobecné konfederace práce, Belgické socialistické strany, eserů a menševiků. Konference řešila tyto otázky: 1. práva národů, 2. kolonie, 3. záruky budoucího míru.

Bolševici nebyli na konferenci pozváni. Avšak na Leninův pokyn

se na ni dostavil M. M. Litvinov, aby přednesl prohlášení ÚV SDDSR, vypracované na základě Leninova návrhu. Prohlášení požadovalo, aby socialisté vystoupili z buržoazních vlád, aby se úplně rozešli s imperialisty a odmítli s nimi spolupracovat, aby energicky bojovali proti imperialistickým vládám a odsoudili hlasování pro válečné úvěry. Litvinov byl při čtení tohoto prohlášení přerušován a nakonec zbaven slova. Odevzdal tedy text prohlášení předsednictvu a konferenci opustil. O londýnské konferenci viz Leninovy články O londýnské konferenci a Na okraj londýnské konference (Sebrané spisy 26, Praha 1985, s. 181—183 a 200—202). — 105

- ⁵³ *Srpnový blok* — protistranický blok likvidátorů, trockistů a dalších oportunistů, namířený proti bolševikům. Vznikl na konferenci představitelů protistranických skupin a směrů, která se konala v srpnu 1912 ve Vídni. Organizátorem tohoto bloku byl Trockij. Převážná většina delegátů konference byli lidé žijící v zahraničí, nemající spojení s ruskou dělnickou třídou a s místními organizacemi strany v Rusku. Konference schválila protistranická, likvidátorská usnesení ke všem otázkám sociálně demokratické taktiky a vyslovila se proti existenci ilegální strany. O rozpadu srpnového bloku viz Leninovy články Rozpad „srpnového“ bloku, Odhalení srpnové fikce, O porušování jednoty zastíraném pokřikem o jednotě (Sebrané spisy 25, Praha 1985, s. 25—28, 51—54, 203—226). — 106
- ⁵⁴ Jde o brožuru K. Kautského *Der Weg zur Macht* [Cesta k moci], která vyšla v Hamburku a v Berlíně roku 1909. — 114
- ⁵⁵ Článek *Oportunismus a krach II. internacionály* napsal Lenin ruský koncem roku 1915, zřejmě o něco dříve než stejnojmenný článek v němčině, uveřejněný v lednu 1916 v 1. čísle teoretického orgánu zimmerwaldské levice *Vorbote* (viz tento svazek, s. 133—146). Ruský a německý text článku se od sebe poněkud liší. Ruský psaný rukopis článku se zachoval jen zčásti, na deseti číslovaných stranách sešitového formátu, popsaných dobře čitelným a úhledným písmem, a na jedné nečíslované půlstraně. Článek byl poprvé uveřejněn v roce 1924 v 5. čísle časopisu *Proletarskaja revoljucija*. — 117
- ⁵⁶ *Sozialistische Monatshefte* — časopis, hlavní orgán německých oportunistů a jeden z orgánů mezinárodního revizionismu. Vycházel v letech 1897—1933 v Berlíně. Za první světové války zaujímal sociálšovinistické stanovisko. — 122

⁵⁷ *Fabiáni* — členové anglické reformistické organizace Fabiánská společnost založené roku 1884. Tato společnost byla pojmenována podle římského vojevůdce z 3. století před n. l. Quinta Fabia Maxima Verruccsa zvaného Cunctator [Váhavec], protože volil ve válce s Hannibalem vyčkávací taktiku a vyhýbal se rozhodujícím bojům. Členy Fabiánské společnosti byli převážně představitelé buržoazní inteligence — vědci, spisovatelé a politikové (jako například S. a B. Webbovi, G. B. Shaw, R. MacDonald aj.); popírali nutnost třídního boje proletariátu a socialistické revoluce a tvrdili, že přechod od kapitalismu k socialismu je možný pouze pomocí drobných reforem a postupných přeměn společnosti. Lenin charakterizoval fabianismus jako „*směr krajního oportunismu*“ (Sebrané spisy 16, Praha 1984, s. 348). V roce 1900 vstoupila Fabiánská společnost do Labouristické strany. „Fabiánský socialismus“ je jedním ze zdrojů labouristické ideologie.

Za první světové války zaujímal fabiáni sociálněšovinistické stanovisko. Charakteristiku fabiánů viz v Leninově článku Anglický pacifismus a anglický odpor k teorii (Sebrané spisy 26, Praha 1986, s. 287–293). — 122

⁵⁸ *Labouristická strana* (Labour Party) — byla založena v Anglii v roce 1900 jako federace odborových svazů (tradeunionů), socialistických organizací a skupin, jejímž cílem bylo prosadit dělnické zastupce do parlamentu (Výbor dělnického zastoupení). V roce 1906 se Výbor přejmenoval na Labouristickou stranu. Členové tradeunionů se automaticky stávají členy strany, jestliže platí členské příspěvky. V čele strany stojí výkonný výbor, který spolu s Generální radou tradeunionů a výkonným výborem Družstevního svazu tvoří takzvanou Národní radu práce. K Labouristické straně se těsně přimyká Družstevní svaz, který je jejím kolektivním členem a Nezávislá labouristická strana.

Labouristická strana, jež původně vznikla jako strana slčená z dělníků (později však do ní vstoupil značný počet příslušníků maloburžoazie), je svou ideologií a taktikou oportunistická organizace. Její vůdcové od samého počátku uskutečňují politiku třídní spolupráce s buržoazií.

Za první světové války zaujímal vůdcové Labouristické strany sociálněšovinistické stanovisko. V letech 1924, 1929, 1945, 1964 a 1974 sestavili labouristé vládu, která vždy pokračovala v politice britského imperialismu. Nespokojenost anglických pracujících s reakční politikou vedení této strany vedla ke vzniku levicového proudu ve straně, namířeného proti oficiální politice jejího vedení. — 122

- ⁶⁹ „Široci“ socialisté v Bulharsku (známí též pod názvem obštodelci) — oportunistický směr v Bulharské dělnické sociálně demokratické straně, který od roku 1900 vydával časopis *Obšto delo*. Po rozštěpení této strany na X. sjezdu v roce 1903 v Ruse vytvořili vlastní reformistickou sociálně demokratickou stranu. Za první světové války zastávali šovinistické stanovisko. V roce 1942 se jejich levé křídlo přimklo k Vlastenecké frontě, vytvořené pod vedením komunistické strany, a v srpnu 1948 splynulo s komunistickou stranou na ideovém základě a organizačních zásadách marxismu-leninismu. Bulharská komunistická strana pak změnila název na Bulharská dělnická strana (komunistů). — 122
- ⁶⁰ *Preussische Jahrbücher* — konzervativní měsíčník pro politiku, historii a literaturu. Vycházel v letech 1858—1935 v Berlíně. — 123
- ⁶¹ *Tradeuniony* — britské odborové organizace. Za první světové války zaujala většina tradeunionistických vůdců sociálšovinistické stanovisko. Tradeunionističtí ideologové popírají nutnost vytvořit revoluční stranu proletariátu a úlohu dělnické třídy fakticky redukuje její zastoupení v parlamentě. — 124
- ⁶² *Jaurèsovci* — stoupenci francouzského socialisty Jeana Jaurèse, kteří revidovali základní marxistické teze a obhajovali třídní spolupráci proletariátu s buržoazií. Roku 1902 založili reformistickou Francouzskou socialistickou stranu, která se roku 1905 sloučila s guesdovskou Socialistickou stranou Francie v jednotnou Socialistickou stranu, sekci Dělnické internacionály (SFIO).
Jaurèsovci, kteří měli převahu ve vedení Socialistické strany, za první světové války veřejně podporovali imperialistickou válku a přešli na stanovisko sociálšovinismu. — 124
- ⁶³ Viz B. Engels, Ke kritice návrhu sociálně demokratického programu z roku 1891 (K. Marx-B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 269—285). — 124
- ⁶⁴ K. Marx-B. Engels, Spisy 39, Praha 1975, s. 21. — 127
- ⁶⁵ K. Marx-B. Engels, Spisy 39, Praha 1975, s. 186. — 127
- ⁶⁶ Článek *Oportunismus a krach II. internacionály* byl otištěn v lednu 1916 v 1. čísle časopisu *Vorbote*.
Vorbote — časopis, teoretický orgán zimmerwaldské levice, vycházel německy v Bernu. 1. číslo vyšlo v lednu 1916 a 2. číslo v dub-

nu téhož roku. Oficiálními vydavateli časopisu byli H. Rolandová-Holstová a A. Pannekoek. Lenin se podílel na založení časopisu a po vydání 1. čísla pomáhal zajišťovat jeho vydávání ve francouzštině, aby se dostal k většímu počtu čtenářů. V časopisu se rozvinula diskuse příslušníků zimmerwaldské levice o právu národů na sebeurčení a o hesle „odzbrojení“. Kromě článku Oportunismus a krach II. internacionály byl ve Vorbote otištěn také Leninův článek Socialistická revoluce a právo národů na sebeurčení. (Teze) — 133

⁶⁷ B. Engels, Ke kritice návrhu sociálně demokratického programu z roku 1891 (K. Marx-B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 269 až 285). — 140

⁶⁸ K. Marx-B. Engels, Spisy 39, Praha 1975, s. 186. — 141

⁶⁹ K. Marx-B. Engels, Spisy 39, Praha 1975, s. 21. — 141

⁷⁰ *The Labour Leader* — týdeník; vychází od roku 1891 v Anglii. Od roku 1893 je orgánem britské Nezávislé labouristické strany. Od roku 1922 vycházel pod názvem *New Leader* a od roku 1946 má název *Socialist Leader*. — 145

⁷¹ Na knize *Nové údaje o zákonech vývoje kapitalismu v zemědělství. I. část. Kapitalismus a zemědělství ve Spojených státech amerických* začal Lenin soustavně pracovat začátkem roku 1915. Studium zemědělské statistiky USA se však zabýval již předtím.

Po dokončení práce na rukopisu koncem roku 1915 poslal Lenin rukopis do Petrohradu Maximu Gorkému, aby zařídil vydání ve vydavatelství Parus. V dopisu odeslaném souběžně s rukopisem Gorkému psal: „Snažil jsem se podat co nejpopulárnější výklad nových údajů o Americe, které jsou podle mého přesvědčení zvláště vhodné pro popularizování marxismu a pro jeho reálné zdůvodnění... Chtěl bych v práci pokračovat a později vydat i II. část — o Německu“ (Spisy 35, Praha 1957, s. 184). O Leninově úmyslu napsat další část knihy věnovanou Německu a Rakousku svědčí i skutečnost, že při policejní prohlídce v Leninově bytě v Novém Targu 7. srpna 1914 četníci Leninovi odebrali tři sešitky se statistickými údaji o agrárním zřízení Německa, Rakouska a Maďarska. V Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS se zachovala část přípravných materiálů pro další práci o Německu. Viz též Leninův článek *Kapitalistický*

systém současného zemědělství (Sebrané spisy 19, Praha 1984, s. 339—365).

Přípravné materiály ke knize Nové údaje o zákonech vývoje kapitalismu v zemědělství. I. část, varianty její osnovy a výpisky ze statistických údajů ze dvou sčítání lidu v USA (v roce 1900 a 1910) byly vydány v sešitech o agrární otázce (Spisy 40, Praha 1970, s. 404—412). — 147

⁷² *Žavěty* — legální literárně politický měsíčník eserského zaměření; vycházel od dubna 1912 do července 1914 v Petrohradě. — 151

⁷³ Viz K. Marx, Kapitál III-2, Praha 1980, s. 143—144. — 156

⁷⁴ Viz K. Marx, Kapitál III-2, Praha 1980, s. 143—166. — 198

⁷⁵ *Taro* — jedlé hlízy tropické víceleté rostliny kolokázie. — 213

⁷⁶ *Návrh usnesení o svolání druhé socialistické konference* napsal Lenin pro rozšířenou poradou mezinárodní socialistické komise (Internationale Sozialistische Kommission). Rozšířená mezinárodní socialistická komise se stálým zastoupením socialistických stran byla vytvořena krátce po zimmerwaldské konferenci v září 1915 jako výkonný orgán zimmerwaldského sdružení. ÚV SDDSR v ní zastupovali Lenin, Armandová a Zinovjev.

Porada rozšířené mezinárodní socialistické komise probíhala v Bernu od 5. do 9. února 1916. Zúčastnilo se jí 22 internacionalistů z mnoha zemí včetně Německa, Ruska, Itálie, Norska, Rakuska, Polska, Švýcarska, Bulharska a Rumunska. Slučení porady svědčilo o změněném poměru sil ve prospěch levice, přesto však většinu účastníků stejně jako na zimmerwaldské konferenci tvořili centristé.

Lenin se aktivně účastnil práce porady: napsal pro ni *Návrh usnesení o svolání druhé socialistické konference* a zkoncipoval rovněž podmínky pro delegování zástupců na ni (viz tento svazek, s. 247). Sám na poradě kritizoval falešný internacionalismus menševiků, přednesl svůj názor na projednávání návrhu svolání komise Všem sympatizujícím stranám a skupinám a pozměňovací návrhy k návrhu tohoto svolání. Mimoto se jménem bolševiků a zemského vedení Sociální demokracie Království polského a Litvy vyslovil proti tomu, aby na druhou mezinárodní socialistickou konferenci byli pozváni Kautsky, Haase a Bernstein. V textu prohlášení se pravilo: „Vzhledem k jejich činnosti v posledních předválečných letech, k jejich boji proti revolučním akcím lidových mas, jejich sociálpatriotickým a sociálpacifistickým názorům není žádný důvod

předpokládat, že jsou schopni nejen slovy, ale i skutky podporovat stanovisko zimmerwaldského hnutí.“

Porada schválila provolání Všem sympatizujícím stranám a skupinám (Rundschreiben an alle angeschlossenen Parteien und Gruppen), do něhož byly pod tlakem bolševiků a levicových sociálních demokratů zahrnuty pozměňovací návrhy v duchu zimmerwaldské levice. Provolání odsuzovalo účast socialistů v buržoazních vládách, heslo „obranu vlasti“ v imperialistické válce a hlasování pro válečné úvěry, poukazovalo na nezbytnost podporovat dělnické hnutí a připravovat masové revoluční akce proti imperialistické válce. Toto provolání však bylo nedůsledné, protože v něm chyběl požadavek rozchodu se sociálšovinismem a oportunistem. Porada nepřijala všechny Leninovy pozměňovací návrhy. Představitelé zimmerwaldské levice sice při hlasování prohlásili, že provolání nepovažují za zcela uspokojivé, přesto pro ně hlasují, neboť v něm vidí krok kupředu ve srovnání s usneseními první mezinárodní socialistické konference v Zimmerwaldu.

Návrh usnesení o svolání druhé socialistické konference, předložený Leninem, byl projednán na poradě rozšířené mezinárodní socialistické komise a řada jeho bodů byla přijata. Byla také stanovena lhůta pro její svolání. Lenin hned po poradě rozeslal zahraničním sekcím bolševiků informační zprávu s výzvou, aby okamžitě zahájili přípravy k nadcházející druhé mezinárodní socialistické konferenci. — 247

⁷⁷ Tento Leninův návrh byl přijat. Mezinárodní socialistická komise přizvala všechny sympatizující strany, organizace a skupiny, aby předložily návrhy k jednotlivým bodům programu druhé mezinárodní socialistické konference. Návrhy ÚV SDDSR ke všem hlavním bodům programu konference vypracoval Lenin. Původní a konečné varianty návrhů ÚV SDDSR viz v tomto svazku, ss. 476–486 a 302–312. — 247

⁷⁸ Tento návrh Lenin koncipoval během jednání porady rozšířené mezinárodní socialistické komise v Bernu. Porada návrh projednala a schválila. — 248

⁷⁹ Mezinárodní shromáždění se konalo v sále bernského Lidového domu v době jednání porady rozšířené mezinárodní socialistické komise. Kromě Lenina na něm promluvili D. Modigliani (Itálie), Ch. Rakowski (Rumunsko) a R. Grimm (Švýcarsko). — 250

- ⁸⁰ *Appeal to Reason* — list amerických socialistů. Byl založen v roce 1895 ve městě Girard ve státě Kansas (USA). Oficiálně sice nesouvisel se Socialistickou stranou USA, propagoval však socialistické ideje a byl mezi dělnictvem velmi populární. Spolupracoval s ním americký socialista E. Debs. — 252
- ⁸¹ *La Bataille* — list francouzských anarchosyndikalistů. Vycházel v Paříži v letech 1915—1920 místo listu La Bataille Syndicaliste, který byl v září 1915 zastaven. Za první světové války zaujímal šovinistické stanovisko. — 254
- ⁸² *Vorwärts* — deník, ústřední orgán Sociálně demokratické strany Německa. Vycházel z rozhodnutí sjezdu strany v Halle od roku 1891 v Berlíně jako pokračování listu Berliner Volksblatt (vycházejícího od roku 1884) — pod názvem Vorwärts. Berliner Volksblatt. Engels v tomto listu bojoval proti nejružnějším projevům oportunistu. Od druhé poloviny 90. let, po Engelsově smrti, se redakce listu octla v rukou pravého křídla strany a soustavně uveřejňovala články oportunistů. Za první světové války zastával Vorwärts sociálšovinistické stanovisko; po Říjnové revoluci se stal jedním z center protisovětské propagandy. Vycházel do roku 1933. — 254
- ⁸³ Kongres Francouzské socialistické strany se konal ve dnech 25.—29. prosince 1915. Rezoluci, kterou předložil Bourderon, většina kongresu zamítla. — 256
- ⁸⁴ Leninův dopis vyšel v Ženevě roku 1916 francouzsky jako samostatný leták pod názvem Sur la tâche de l'opposition en France (Lettre au camarade Safaroff) s podpisem N. Lénine. — 258
- ⁸⁵ Lenin má na mysli menševický sborník Internacionála a válka, který vyšel koncem roku 1915. — 259
- ⁸⁶ *Luč* — legální deník menševiků-likvidátorů; vycházel v Petrohradě od 16. (29.) září 1912 do 5. (18.) července 1913. Vyšlo 237 čísel. V podstatě existoval z finančních příspěvků liberálů. Ideově list vedli P. B. Axelrod, F. I. Dan, L. Martov a A. S. Martynov. Likvidátoři v něm vystupovali proti revoluční taktice bolševiků, propagovali oportunistické heslo vytvoření takzvané veřejné strany, vystupovali proti revolučním masovým stávkám dělníků a pokoušeli se revidovat nejdůležitější teze programu strany. Lenin napsal, že Luč je v područí liberální politiky, a nazýval jej orgánem renegátů. — 259

- ⁸⁷ *Celoruská pojišťovací rada* — nejvyšší instituce zabezpečující pojištění dělníků. Vznikla koncem roku 1912 po schválení zákonů o pojištění. Členy pojišťovací rady byli ministr obchodu a průmyslu (předseda), 15 úředníků, zástupce petrohradského zemstva, zástupce petrohradské městské dумы, 5 zástupců podnikatelů a 5 zástupců dělníků. Volební kampaně do pojišťovacích rad koncem roku 1913 a na začátku roku 1914 se aktivně zúčastnili i bolševici. Byla to jedna z forem využívání legálních možností k boji proti carismu a k přípravě mas na revoluci. Kvůli těmto volbám se rozpoutal boj mezi bolševiky na jedné straně a likvidátory a esery na druhé straně. V listech Proletarskaja pravda, Puť pravdy a v časopisu Voprosy strachovanija byl uveřejněn pokyn bolševiků dělnickým zástupcům v pojišťovacích institucích. Likvidátoři však vydali v listu Novaja rabočaja gazeta jiný pokyn, v němž požadovali, aby dělničtí zástupci vytvořili samostatnou skupinu nezávislou na straně. Při volbách v březnu 1914 utrpěli likvidátoři porážku a členy pojišťovací rady se stalo všech pět kandidátů navržených pravdovci. — 259
- ⁸⁸ *Naš golos* — legální menševický list, vycházel v Samaře v letech 1915—1916. Zaujímal sociálšovinistické stanovisko. — 260
- ⁸⁹ *Sovremennyj mir* — měsíčník pro literaturu, vědu a politiku. Vycházel v Petrohradě od října 1906 do roku 1918. S časopisem úzce spolupracovali menševici včetně G. V. Plechanova. V období bloku s plechanovovci a na začátku roku 1914 do něho přispívali i bolševici. Za první světové války se *Sovremennyj mir* stal orgánem sociálšovinistů. — 260
- ⁹⁰ Lenin má na mysli postavu z Turgeněvovy básně v próze *Životní pravidlo*. Hlavní životní zásadou hrdiny této básně bylo obviňování protivníka z vlastních nedostatků a neřestí. — 264
- ⁹¹ *Stolypinovská dělnická strana* — označení pro menševiky-likvidátory, kteří se přizpůsobovali režimu nastolenému v období stolypinské reakce po porážce první ruské revoluce a smířovali se s ním. Aby od carské vlády získali svolení k vytvoření veřejné, legální, údajně „dělnické“ strany, zřekli se programu a taktiky SDDSR. — 267
- ⁹² Lenin označoval uvedené heslo za „oktábristické“, protože svým charakterem odpovídalo stanovisku oktábristů, kontrarevoluční strany obchodní a průmyslové buržoazie a velkostatkářů. — 268
- ⁹³ *Dreyfusova aféra* — provokační proces, který zinscenovaly v roce

1894 reakční vojenské kruhy ve Francii proti důstojníku francouzského generálního štábu židu Dreyfusovi, lživě obviněnému ze špionáže a vlastizrady. Dreyfusovo odsouzení k doživotnímu žaláři, k němuž dala podnět reakční vojenská klika, využily reakční francouzské kruhy k rozdmýcháání antisemitismu a k útoku proti republikánskému režimu a demokratickým svobodám. Když v roce 1898 zahájili socialisté a pokrokoví představitelé buržoazní demokracie (mezi nimi Emil Zola, Jean Jaurès, Anatole France a jiní) kampaň za revizi Dreyfusova případu, získala celá záležitost vyloučeně politický ráz a rozdělila zemi na dva tábory: na republikány a demokraty na jedné straně a blok monarchistů, klerikálů, antisemitů a nacionalistů na druhé straně. Pod tlakem veřejného mínění dostal Dreyfus v roce 1899 milost a byl propuštěn na svobodu; do armády se však mohl vrátit až roku 1906, kdy byl z rozhodnutí odvolacího soudu rehabilitován. — 275

- ⁹⁴ *Zabernský incident* se udál v alsaském městě Zabern v listopadu 1913. Zapříčinil jej pruský důstojník, který se dopustil hrubé urážky Alsanů, což vedlo k výbuchu rozhořčení mezi místním, převážně francouzským obyvatelstvem proti útlaku ze strany pruské soldatesky. O zabernském incidentu viz Leninův článek Zabern (Sebrané spisy 24, Praha 1985, s. 212—214). — 275
- ⁹⁵ Viz K. Marx - B. Engels, Spisy 31, Praha 1970, s. 438 a 466. — 276
- ⁹⁶ Reakční myšlenku K. Rennera a O. Bauera o takzvané kulturně národnostní autonomii kritizuje Lenin v pracích Kritické poznámky k národnostní otázce a O „kulturně národnostní“ autonomii (Sebrané spisy 24, Praha 1985, s. 143—178 a 202—206). — 276
- ⁹⁷ Viz K. Marx, Důvěrné sdělení (K. Marx - B. Engels, Spisy 16, Praha 1965, s. 451—463). — 279
- ⁹⁸ Viz K. Marx - B. Engels, Články z Neue Rheinische Zeitung (K. Marx - B. Engels, Spisy 5, Praha 1959, s. 100—102). Myšlenka, kterou tu Lenin uvádí, je obsažena v Engelsově článku Pražské povstání. Lenin ji převzal z knihy Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle, hrsg. von Franz Mehring. Stuttgart 1902, Bd. III, 2. 108—114), kde autor tohoto článku nebyl uveden. — 279
- ⁹⁹ Lenin má na mysli Marxovy názory na irskou otázku, obsažené v jeho dopisech L. Kugelmanovi z 29. listopadu 1869 a B. Engel-

sovi z 10. prosince 1869 (viz K. Marx-B. Engels, Spisy 32, Praha 1970, s. 717—719 a s. 467—470). Cituje Marxův dopis Engelsovi z 2. listopadu 1867 (K. Marx-B. Engels, Spisy 31, Praha 1970, s. 438). — 279

⁰⁰ Viz B. Engels, Demokratický panslavismus (K. Marx-B. Engels-V. I. Lenin, K dějinám Československa a československého dělnického hnutí, díl II, Praha 1963, s. 153—174). Lenin čerpal z knihy *Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle*, hrg. von Franz Mehring, Stuttgart 1902, Bd. III, S. 246—264), kde autor tohoto článku nebyl uveden. — 280

⁰¹ Lenin má na mysli rezoluci o národnostní otázce, kterou sám napsal a která byla schválena na poradě ÚV SDDSR se stranickými pracovníky, konané ve dnech 23. září—1. října (6.—14. října) 1913 v Poroninu u Krakova (viz Sebrané spisy 24, Praha 1985, s. 85 až 87). — 284

⁰² *Druhá mezinárodní konference „zimmerwaldovců“* — druhá mezinárodní socialistická konference, která se konala ve dnech 24.—30. dubna 1916 ve švýcarském městečku Kienthalu. Zúčastnilo se jí 43 delegátů z deseti zemí: Ruska, Německa, Francie, Itálie, Švýcarska, Polska, Norska, Rakouska, Srbska a Portugalska. Jako hosté byli přítomni delegát Anglie a delegát sekretariátu Jugend-Internationale. Za ústřední výbor SDDSR byli na konferenci přítomni tři představitelé v čele s Leninem, dva delegáti za menševický organizační výbor a tři delegáti za levé křídlo socialistů-revolucionářů. Německo na konferenci zastupovalo sedm delegátů centristické skupiny Haaseho a Ledeboura, dva delegáti skupiny Internacionála a jeden delegát brémských levicových radikálů. Itálie byla zastoupena sedmi delegáty, Francie třemi centristy a jedním syndikalistou (Guilbeauxem), Polsko čtyřmi delegáty a Švýcarsko pěti.

Na konferenci se projednávaly tyto otázky: 1. boj za ukončení války, 2. postoj proletariátu k otázkám míru, 3. agitace a propaganda, 4. parlamentní činnost, 5. masový boj a 6. svolání mezinárodního socialistického byra.

Lenin začal tuto konferenci energicky připravovat hned po skončení porady rozšířené mezinárodní komise v Bernu (5.—9. února 1916). Ještě před oficiálním rozhodnutím o svolání konference zřekl všem sekcím bolševiků v zahraničí a levicovým socialistům řady zemí dopis napsaný za jeho spoluúčasti o poradě rozšířené mezinárodní socialistické komise a o svolání konference. Poukázvalo se v něm na to, že je třeba ihned začít připravovat budoucí

konferenci a výběr delegátů na ni. Připravil rovněž návrhy ústředního výboru SDDSR pro druhou socialistickou konferenci, aby je všechny bolševické organizace a levicoví sociální demokraté Francie, Německa, Anglie, Švýcarska, Itálie, Holandska, Norska, Švédska a dalších zemí mohli prodiskutovat. Radil při práci také byru zimmerwaldské levice.

Zásluhou této činnosti Lenina a bolševiků levé křídlo získalo na konferenci silnější pozice než v Zimmerwaldu. K zimmerwaldské levici se přimkli představitelé skupiny Internacionalističtí socialisté Německa, dva představitelé skupiny Internacionála, francouzský syndikalista A. Guilbeaux, představitel srbských sociálních demokratů Kaclerović, italský socialista D. M. Serrati. Zimmerwaldskou levici v Kienthalu podporovalo 12 delegátů a v některých otázkách pro její návrhy hlasovalo 12—19 delegátů, tj. téměř polovina účastníků konference. Odrážel se v tom změněný poměr sil v mezinárodním dělnickém hnutí ve prospěch internacionalismu. V průběhu jednání konference Lenin svolal řadu porad levicových delegátů, na nichž byly projednávány návrhy ÚV SDDSR pro druhou socialistickou konferenci. Leninovi se podařilo dosáhnout sjednocení levice v zájmu jejího společného a organizovaného vystoupení na konferenci proti její kautskistické většině. Zimmerwaldská levice vypracovala a předložila konferenci návrh rezoluce o míru, do něhož byly pojaty základní Leninovy teze. Pravicová většina konference byla nucena, nechtěla-li se definitivně odhalit, v řadě otázek následovat levici, nadále však odmítala rozchod se sociálšovinisty.

Nejurputnější boj se na konferenci rozpoutal kvůli svolání mezinárodního socialistického byra. Do rezoluce, jež odsuzovala činnost mezinárodního socialistického byra, avšak neodmítala možnost jeho svolání, byl zásluhou levice zapracován dodatek, že v případě svolání mezinárodního socialistického byra musí být svolána rozšířená mezinárodní socialistická komise, aby projednala otázku společného vystoupení představitelů zimmerwaldského sdružení. Konference schválila rezoluci k otázce boje za mír a svolání K ozebračovaným a vyvražďovaným národům.

Vzhledem k tomu, že menšina francouzské parlamentní frakce hlasovala pro válečné úvěry, zimmerwaldská levice předložila konferenci prohlášení o neslučitelnosti takového počínání se socialismem a s bojem proti válce. Přestože konference neschválila základní teze bolševiků o přeměně imperialistické války v občanskou, o válečné porážce „vlastních“ imperialistických vlád a o vytvoření III. internacionály, přispěla k vyhranění a sjednocení internacionalistických sil na ideovém základě marxismu-leninismu.

Později vytvořily tyto síly z iniciativy Lenina a bolševiků jádro III., Komunistické internacionály. — 287

¹⁰³ Jde o konferenci socialistů Německa a Rakouska, která se konala v dubnu 1915 ve Vídni a byla reakcí na londýnskou konferenci socialistů zemí Dohody. Rezoluce, kterou konference přijala, schvalovala sociálšovinistické heslo „obranu vlasti“ v imperialistické válce. — 287

¹⁰⁴ *Arbeiter-Zeitung* — deník, ústřední orgán rakouské sociální demokracie, založený V. Adlerem roku 1889 ve Vídni. Za první světové války zaujímal sociálšovinistické stanovisko. Lenin jej nazýval listem „vídeňských zrádců socialismu“ (Spisy 29, Praha 1962, s. 392). Roku 1934 byl list zastaven. Jeho vydávání bylo obnoveno roku 1945, kdy se stal ústředním orgánem Socialistické strany Rakouska. — 291

¹⁰⁵ *Výbor zahraniční organizace SDDSR* byl zvolen na poradě zahraničních bolševických skupin v Paříži v prosinci 1911. Účastníci této porady se usnesli vytvořit zahraniční organizaci SDDSR „na základě odmítnutí jakýchkoli přímých nebo nepřímých dohod s likvidátory-golosovci“ a „na základě prosazování skutečně stranické linie“. V rezoluci této porady se pravilo: „Při zakládání zahraniční organizace SDDSR a při volbě výboru této organizace se porada usnáší organizovat všude v místech pobočky této zahraniční organizace a pokládá za nutné získat do těchto poboček všechny strany, kteří jsou ochotni podporovat ruskou organizační komisi, ústřední orgán a list *Rabočaja gazeta*“ (KSSS v rezolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, díl I., Praha 1954, s. 225–226). Členy výboru zahraniční organizace se stali N. A. Semaško, N. F. Vladimírskij, Inessa Armandová aj. Výbor pracoval pod Leninovým vedením.

VI. (pražská) celoruská konference SDDSR schválila výbor zahraniční organizace, odsoudila činnost všech zahraničních protistranických skupin a konstatovala, že je bezpodmínečně nutné, aby v zahraničí existovala jednotná stranická organizace, která by pracovala pod kontrolou a vedením ÚV.

Výbor zahraniční organizace SDDSR významně přispěl k semknutí stranických sil, k boji proti menševikům-likvidátorům, smířlivcům, trockistům a jiným oportunistům. Reagoval na všechny významné události v Rusku a na opatření, kterými se zajišťovalo řízení stranické práce revolučního hnutí v Rusku, a pomáhal ústřednímu výboru strany vydávat v zahraničí stranickou litera-

tu. Svou činnost přerušil výbor zahraniční organizace v roce 1917. — 295

¹⁰⁶ *Gazeta robotnicza* — ilegální týdeník, orgán varšavského výboru Sociální demokracie Království polského a Litvy; vycházel v květnu až říjnu 1906 za redakce G. Kamenského; vyšlo 14 čísel, poté bylo vydávání přerušeno. Po rozkolu v SDKPaL v roce 1912 vznikly dva varšavské výbory a vycházely dva orgány pod tímž názvem: jeden vydávali stoupenci hlavního vedení SDKPaL ve Varšavě (červenec 1911—červenec 1913), druhý — opoziční varšavský výbor v Krakově (červenec 1911—únor 1916). — 295

¹⁰⁷ Lenin má na mysli bruselskou „sjednocovací“ poradu, svolanou výkonným výborem mezinárodního socialistického byra na základě usnesení prosincového zasedání MSB z roku 1913. Porada probíhala ve dnech 16.—18. července 1914. Byly na ní zastoupeny: ÚV SDDSR (bolševici), organizační výbor (menševici), Plechanovova skupina Jednota, skupina Vperjod, Bund, Sociální demokracie Lotyšského kraje, Sociální demokracie Litvy, polští sociální demokraté, polská sociálně demokratická opozice a PSS-levice. Za výkonný výbor MSB se porady účastnili É. Vandervelde, C. Huysmans, K. Kautsky, A. Němec a další. Vedoucí činitelé MSB se dávno před peradou tajně domluvili s likvidátory o společném postupu proti bolševikům.

Lenin a bolševici si uvědomovali pravý účel bruselské porady, ale odmítnout účast na ní nemohli, neboť by to dělníci v Rusku nepochopili. ÚV SDDSR tedy vyslal na konferenci delegaci v tomto složení: I. Armandová (Petrovová), I. F. Popov (Pavlov) a M. F. Vladimírskij (Kamskij). Lenin tyto soudruhy na poradu důkladně připravil: napsal pro ně zprávu a podrobné instrukce, vybavil je nezbytnými materiály, dokumenty a faktografickými údaji odhalujícími oportunistus menševiků-likvidátorů a jejich spojenců.

Lenin řídil delegaci ÚV z Poronina, udržoval s ní co nejužší kontakt a dával jí praktické rady a pokyny.

Zprávu ÚV SDDSR přednesla francouzsky I. Armandová. Vedoucí činitelé MSB jí nedovolili dočíst zprávu do konce, a tak Armandová byla nucena číst pouze část a poté přejít k podmínkám jednoty, které stanovili bolševici. Tyto podmínky menševici a vůdcové II. internacionály přijali s pobouřením a výhrůžkami bolševikům. K. Kautsky navrhl jménem MSB rezoluci o sjednocení SDDSR, v níž se tvrdilo, že v sociální demokracii Ruska neexistují žádné podstatné neshody, jež by bránily sjednocení. Kautského podpořoval organizační výbor i Plechanov svými nevybíravými

útoky proti delegaci ÚV a proti Leninovi. Chybné stanovisko za ujala R. Luxemburgová, která se spolu s Plechanovem, Vander- veldem, Kautským a dalšími vyslovovala pro sjednocení bolševiků s menševiky. Protože předložení rezoluce nebylo v kompetenci porady, bolševici a lotyšští sociální demokraté odmítli hlasovat. Rezoluce MSB však byla většinou hlasů schválena.

Bolševici vedení Leninem odmítli podřídit se usnesením bruselské porady a ukázali mezinárodnímu proletariátu pravé záměry „sjednocovatelů“. Pokus oportunistických vůdců II. internacionály zlikvidovat bolševickou stranu ztroskotal.

„Bruselský“ blok byl pokryteckým zastíráním politiky bezzásadového postoje všech jeho účastníků a brzy se rozpadl. — 295

¹⁰⁸ Překlad rezoluce z polštiny pořídila N. K. Krupská. Leninovy doplňky a opravy překladu jsou v textu dopisu vysázeny tučným písmem. — 295

¹⁰⁹ *Gvozďevuština* (podle menševika K. A. Gvozďeva) — politika spolupráce s imperialistickou buržoazií. — 297

¹¹⁰ *Tyszkovština* (podle Jana Tyszky, vl. jménem L. Jogichese, jednoho z vůdců polské sociální demokracie) — politika bezzásadového kolísání, kterou Lenin charakterizoval v pracích Rozkol v polské sociální demokracii (Sebrané spisy 22, Praha 1985, s. 308—319), Takzvaní „sjednotitelé“ a Zahraniční skupinky a ruští likvidátoři (Sebrané spisy 24, Praha 1985, s. 197—199, 207—209). — 298

¹¹¹ Následující text dokumentu je doložkou k Návrhu usnesení ÚV SDDSR o zastavení časopisu *Kommunist*, adresovanou G. J. Zinovjevovi. — 299

¹¹² *Japonci* byli nazýváni G. Pjatakov a J. Bošová, protože emigrovali z Ruska do Švýcarska přes Japonsko. — 300

¹¹³ *Návrh ústředního výboru SDDSR pro druhou socialistickou konferenci* byl napsán jako odpověď na výzvu mezinárodní socialistické komise Všem sympatizujícím stranám a skupinám a otištěn v 3. čísle bulletinu MSK z 29. února 1916.

Po dokončení práce na tezech dokumentu dal Lenin dokument přeložit do němčiny a francouzštiny a teze rozeslat zahraničním sekcím bolševiků a levicovým internacionalistům různých zemí (Francie, Švédsko, Anglie a dalších). „Je zapotřebí,“ psal Lenin,

„aby se všichni stoupenci levice a všichni sympatizující už několik týdnů před konferencí s návrhem seznámili a prodiskutovali jej“ (Ústřední stranický archiv Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS). Návrh byl prodiskutován na poradě levice v průběhu jednání kientalské konference.

Rukopis návrhu se zachoval ve dvou variantách. V tomto svazku uveřejňujeme obě varianty, původní o 15 bodech a konečnou o 8 bodech. — 302

- ¹¹⁴ Jde o referát tajemníka mezinárodního socialistického byra C. Huysmanse na mimořádném sjezdu holandské Sociálně demokratické strany v Arnhemu 9. ledna 1916. Huysmans v něm dokazoval, že II. internacionála „není mrtva“, a vytyčil reformistický program „demokratického míru“. Lenin Huysmansův projev kritizoval v referátě „Mírové podmínky“ v souvislosti s národnostní otázkou (viz publikaci Leninskij sbornik XVII, s. 236). — 306
- ¹¹⁵ Heslo *Spojené státy evropské* se v různých variantách objevovalo už před první světovou válkou a obzvlášť se rozšířilo v jejím průběhu. Tehdy jej spolu s buržoazními politiky usilovně propagovali kautskisté, trockisté a jiní oportunisté, kteří tvrdili, že je možné odstranit soupeření a válečné konflikty mezi imperialistickými státy, a vymýšleli nejrůznější projekty, jak dosáhnout jejich sjednocení mírovou cestou. Lenin spolu s bolševickou stranou odhaloval reakční charakter kautskistického a trockistického hesla o mírové unii imperialistických států. V politickém manifestu ÚV SDDSR *Válka a sociální demokracie v Rusku*, uveřejněném 1. listopadu 1914 v listu *Social-demokrat*, se zdůrazňovalo, že „nesvrhne-li revoluce německou, rakouskou a ruskou monarchii“ nemá heslo *Spojené státy evropské* smysl ani opodstatnění (viz *Sebrané spisy* 26, Praha 1986, s. 47). Lenin ve známém článku *O hesle Spojené státy evropské*, uveřejněném 23. srpna 1915, analyzoval ekonomické podmínky imperialismu a ukázal, že „*Spojené státy evropské* jsou za kapitalismu buď nemožné, nebo reakční“ (viz *tamtéž*, s. 374). Mezi kapitalisty a jejich vládami jsou možné jen dočasné dohody, jen reakční spolky pro společný boj proti demokracii a socialismu. Proto Lenin a bolševici dospěli k závěru, že heslo *Spojené státy evropské* je nesprávné (viz *tamtéž*, s. 377). — 306
- ¹¹⁶ *Avanti!* — deník, ústřední orgán Italské socialistické strany. Byl založen v prosinci 1896 v Římě. Za první světové války zaujímal nedůsledné internacionalistické stanovisko a nepřerušil styky s reformisty. V roce 1926 ho fašistická vláda Mussoliniho zastavila,

nepravdělně však dále vycházel v zahraničí. Od roku 1943 vychází znovu v Itálii. — 307

¹¹⁷ *Oběžník mezinárodní socialistické komise* — výzva MSK Všem sympatizujícím stranám a skupinám, která byla jednomyslně schválena na poradě rozšířené mezinárodní socialistické komise v Bernu z 5.—9. února 1916. Delegace ÚV SDDSR vedená Leninem na této poradě prohlásila, že vidí ve výzvě krok vpřed ve srovnání s usnesením první mezinárodní socialistické konference v Zimmerwaldu, ale nepovažuje všechny její body za uspokojivé. Výzva byla uveřejněna v 3. čísle bulletinu MSK z 29. února 1916 a v 52. čísle listu Social-demokrat z 25. března 1916. — 311

¹¹⁸ Lenin má na mysli oficiální prohlášení mezinárodní socialistické komise z 29. září 1915, uveřejněné 27. listopadu 1915 ve 2. čísle bulletinu MSK. V tomto prohlášení MSK v rozporu s usneseními první zimmerwaldské konference oznamovala, že souhlasí s tím, aby byla rozpuštěna, jakmile mezinárodní socialistické byro v Haagu obnoví svou činnost. Tímto rozhodnutím dala MSK najevo ochotu napomáhat obnově II. internacionály. — 311

¹¹⁹ *Internacionalističtí socialisté Německa* (ISD, Internationale Sozialisten Deutschlands) — skupina levicových sociálních demokratů v Německu, která vznikla za první světové války. Jejím tiskovým orgánem byl časopis Lichtstrahlen, který vycházel v Berlíně v letech 1913—1921. Internacionalističtí socialisté Německa otevřeně vystupovali proti válce a proti oportunistu a nejdůsledněji se v Německu distancovali od sociálšovinistů a centristů. Zástupce této skupiny J. Borchardt jako jediný z deseti německých delegátů podepsal návrh rezoluce a návrh manifestu zimmerwaldské levice. Brzy po konferenci dostalo byro zimmerwaldské levice zprávu, že skupina Internacionalističtí socialisté Německa se k ní připojila, což potvrdila zpráva otištěná v Internationale Flugblätter, č. 1. Skupina však neměla dostatečné spojení s masami a brzy se rozpadla. — 313

¹²⁰ Článek *O německém a neněmeckém šovinismu* byl poprvé otištěn v 5. (54.) čísle časopisu *Voprosy strachovanija* z roku 1916.

Voprosy strachovanija — bolševický legální časopis; vycházel s přestávkami od října 1913 do března 1918 v Petrohradě. Usiloval nejen o zavedení pojištění dělníků, ale prosazoval také bolševická „neokleštěná hesla“ — csmihodinovou pracovní dobu, konfiskaci stat-

kářské pudy a demokratickou republiku. Do časopisu přispívali významní organizátoři pojišťovací kampaně bolševici P. I. Stučka, A. N. Vinokurov, N. M. Švernik aj. — 315

¹²¹ Viz B. Engels, Úloha násilí v dějinách (K. Marx - B. Engels, Spisy 21, Praha 1967, s. 460). — 317

¹²² *Ruskoje znamja* — černosotňovský list, orgán Svazu ruského národa. Vycházel v Petrohradě v letech 1905—1917. — 317

¹²³ Knihu *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu* napsal Lenin v lednu — červnu 1916 v Curychu.

Všiml si v ní nových jevů ve vývoji kapitalismu dávno před začátkem první světové války. V mnoha pracích Návrh a výklad programu sociálně demokratické strany (1895—1896), Čínská válka (1900), Poučení z krize (1901), Vnitropolitický přehled (1901), Koncentrace výroby v Rusku (1912), Růst kapitalistického bohatství (1913), Zaostalá Evropa a pokroková Asie (1913), Historický osud učení Karla Marxe (1913), K otázce některých projektů dělnických poslanců (1912) aj. odhaloval a analyzoval jednotlivé rysy charakteristické pro období imperialismu: koncentraci výroby a růst monopolů, vývoz kapitálu, boj o nové trhy a sféry vlivu, mezinárodní charakter hospodářských vztahů, parazitismus a zahnívání kapitalismu, prohlubování rozporů mezi prací a kapitálem a zostřování třídního boje, vytváření materiálních předpokladů pro revoluční přechod k socialismu. Zvláštní pozornost Lenin věnoval odhalování koloniální politiky, boji za rozdělení a znovurozdělení světa a přípravě dobovačných válek. V článku *Marxismus a revizionismus* (1908) Lenin napsal: „Změnily se formy, sled a charakter jednotlivých krizí, krize však zůstaly nezbytnou součástí kapitalistického řádu. Koncentrací výroby kartely a trasty očividně zvyšovaly anarchii výroby, existenční nejistotu proletariátu a útlak kapitálu a v dosud nevídané míře tak zostřovaly třídní rozpory. Právě nové mamutí trasty zvláště názorně a ve zvláště rozsáhlé míře ukázaly, že kapitalismus spěje ke krachu — ať už jde o jednotlivé politické a hospodářské krize, či o úplné zhroutení celého kapitalistického řádu“ (Sebrané spisy 17, Praha 1984, s. 41—42).

Lenin pozorně sledoval a studoval nejnovější literaturu o kapitalismu. Svědčí o tom jeho recenze na knihu J. A. Hobsona *Vývoj soudobého kapitalismu* (viz Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 165 až 168). V srpnu 1904 začal Lenin překládat Hobsonovu knihu *Imperialismus* (viz Spisy 37, Praha 1959, s. 341 a poznám-

ku 354). Rukopis tohoto Leninova překladu nebyl dosud nalezen.

Všestranným studiem monopolistického stadia vývoje kapitalismu se Lenin začal zabývat na počátku první světové války. Vyžadovaly to zájmy revolučního boje dělnické třídy v Rusku i v jiných kapitalistických zemích. K správnému vedení revolučního hnutí a úspěšnému boji proti ideologii imperialistické reakce, proti reformistické politice kompromisů s imperialisty bylo třeba „pochopení základní ekonomické otázky, bez jejíhož prostudování nelze vůbec porozumět nynější válce a nynější politice, tj. otázky, jaká je ekonomická podstata imperialismu“ (viz tento svazek, s. 324).

Literaturu o imperialismu začal Lenin intenzívně studovat zřejmě od poloviny roku 1915 za pobytu v Bernu. Tehdy začal sestavovat přehled literatury, vypracovával osnovy, dělal si výpisky a poznámky a psal konspekty. Přípravný materiál ke knize Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu (Sešity o imperialismu) má přibližně 50 tiskových archů. Obsahuje výpisky ze 148 knih a z 232 článků, uveřejněných v 49 různých periodických publikacích.

Začátkem ledna 1916 přijal Lenin nabídku, aby napsal knihu o imperialismu pro legální vydavatelství Parus, založené v prosinci 1915 v Petrohradě. V první polovině února 1916 se Lenin přestěhoval z Bernu do Curychu, kde pokračoval ve shromažďování a zpracovávání materiálu o imperialismu. Při práci na knize Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu používal knih vypůjčených nejen z curyšské kantonální knihovny, ale objednával si je i z jiných měst.

19. června (2. července) 1916 napsal Lenin M. N. Pokrovskému, který žil ve Francii a redigoval pro vydavatelství Parus knižnici o západoevropských státech za první světové války, že mu posílá rukopis. Pokrovskij však rukopis odeslaný současně s dopisem nedostal, takže ho Lenin musel poslat znovu. Kromě toho jej vydavatelství požádalo, aby už hotový rukopis zkrátil z pěti na tři tiskové archy, avšak Lenin rukopis odmítl zkrátit.

Menševici z vedení vydavatelství vyškrtli ostrou kritiku Kautského a Martova a provedli v rukopise takové úpravy, které nejen stíraly osobitost Leninova stylu, ale dokonce překrucovaly jeho myšlenky. Leninovo slovo „přerůstání“ (kapitalismu v imperialismus) nahradili slovem „přeměna“, „reakční charakter“ (teorie „ultra-imperialismu“) zaměnili slovy „zaostalý charakter“ atd. V polovině roku 1917 vyšla kniha pod názvem Imperialismus jako nejnovější etapa kapitalismu (Populární pojednání) s Leninovou předmluvou datovanou 26. dubna 1917. — 319

- ¹²⁴ Tato předmluva byla pod názvem Imperialismus a kapitalismus poprvé uveřejněna v říjnu 1921 v 18. čísle časopisu Kommunističeskij internacional. Za Leninova života vyšla kniha Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu v roce 1921 německy a v roce 1923 francouzsky a anglicky; v roce 1924 česky. — 325
- ¹²⁵ *Brestlitevský mír* byl uzavřen mezi Sovětským Ruskem a Čtyřspolkem (Německo, Rakousko-Uhersko, Bulharsko a Turecko) v Brestu Litevském [Brest] 3. března 1918 a ratifikován byl 15. března na IV. mimořádném celoruském sjezdu sovětů. Po vítězství revoluce v Německu, která svrhla monarchii, celoruský ústřední výkonný výbor sovětů 13. listopadu 1918 tuto smlouvu anuloval. — 327
- ¹²⁶ *Versailleský mír* — mírová smlouva, kterou Dohoda se svými spojenci vnutila Německu po jeho porážce v první světové válce. Smlouva byla podepsána 28. června 1919 ve Versailles. — 327
- ¹²⁷ *Wilsonismus* — politický trend nazvaný podle amerického prezidenta T. W. Wilsona (1913—1921). Wilson hned po nástupu do funkce prezidenta prosadil řadu opatření (progresivní daň z příjmů, zákon proti trustům aj.), která nazval programem „nové demokracie“, a jež měla podpořit rozvoj americké monopolistické ekonomiky a velmocenské postavení USA ve světě. Za první světové války usiloval z ekonomických a politických důvodů o vstup USA do války. Říjnová revoluce dále upevnila jeho přesvědčení o nutnosti mocenského angažování USA ve světě. V lednu 1918 Wilson vystoupil se 14 body mírového programu poválečného uspořádání světa. Ty se zároveň staly základem tzv. wilsonovské legendy. Ve skutečnosti však směřovaly k nastolení hegemonie USA ve světě a k potlačení revoluční vlny, šířící se po vítězství Říjnové revoluce. — 327
- ¹²⁸ Lenin má na mysli II. (bernskou) internacionálu, která byla ustavena na konferenci socialistických stran v Bernu v únoru 1919 předáky západoevropských socialistických stran. Měla nahradit II. internacionálu, která přestala existovat po vypuknutí první světové války. Bernská internacionála sehrála prakticky roli přísluhovače mezinárodní buržoazie. — 328
- ¹²⁹ *Nezávislá sociálně demokratická strana Německa* — centristická strana založená v dubnu 1917 na ustavujícím sjezdu v Gotě. V období vzestupu revoluční vlny, na něž měla velký vliv únorová buržoazně

demokratická revoluce v Rusku, oportunistické vedení Sociálně demokratické strany Německa stále více ztrácelo důvěru svých řadových členů. Ve snaze utlumit nespokojenost mas, odvést je od revolučního boje a zabránit vzniku revoluční strany dělnické třídy pokusili se centrističtí předáci vytvořit takovou stranu, s jejíž pomocí by dokázali udržet masu pod svým vlivem. A takovou stranou se měla stát právě Nezávislá sociálně demokratická strana Německa. Pod maskou centristických frází „nezávislí“ proklamovali „jednotu“ se sociálšovinisty a dospěli až k odmítání třídního boje. Hlavním jádrem strany se stala kautskistická organizace Pracovní sdružení (Arbeitsgemeinschaft).

Po určitou dobu byla součástí Nezávislé strany také skupina Spartakus, ale zachovala si v ní svou organizační i politickou nezávislost a pokračovala v ilegální činnosti i boji za vymanění mas z vlivu centristických předáků. V roce 1918 Spartakův svaz vystoupil z Nezávislé sociálně demokratické strany a podílel se na založení Komunistické strany Německa.

V říjnu 1920 došlo na sjezdu Nezávislé sociálně demokratické strany k rozkolu. Značná část jejích členů se v prosinci sloučila s Komunistickou stranou Německa. Stoupenci pravice utvořili zvláštní stranu a přijali starý název Nezávislá sociálně demokratická strana; ta existovala do roku 1922. — 329

¹³⁰ *Spartakovci* — revoluční organizace německých levicových sociálních demokratů, kterou v lednu 1916 založili K. Liebknecht, R. Luxemburgová, F. Mehring, C. Zetkinová, J. Marchlewski, L. Jogiches (Tyszka) a W. Pieck. V dubnu 1915 R. Luxemburgová a F. Mehring začali vydávat časopis *Die Internationale*, kolem něhož se semkli představitelé levicových sociálních demokratů Německa. Od roku 1916 začala tato skupina kromě politických letáků ilegálně vydávat a rozšiřovat *Politické dopisy* s podpisem *Spartacus* (vycházely pravidelně do října 1918), a proto se skupina *Internacionála* začala také označovat tímto názvem. *Spartakovci* prováděli v masách revoluční propagandu, organizovali masové protivařečné akce, řídili stávky, odhalovali imperialistický charakter světové války a zrádcovské počínání oportunistických vůdců sociální demokracie. V některých teoretických a politických otázkách se však *spartakovci* dopouštěli závažných chyb: popírali možnost národně osvobozenecých válek v období imperialismu, nezaujímali důsledné stanovisko k heslu přeměny imperialistické války ve válku občanskou, podceňovali úlohu proletářské strany jakožto předvoje dělnické třídy a úlohu rolnictva jakožto spojence proletariátu a báli se radikálního rozchodu s oportunisty. Lenin

tyto chyby německých levicových sociálních demokratů nejednou kritizoval.

V dubnu 1917 vstoupili spartakovci do centristické Nezávislé sociálně demokratické strany Německa, ale zachovali si v ní organizační samostatnost. V období revoluce v Německu (v listopadu 1918) utvořili Spartakův svaz a po uveřejnění svého programu 14. prosince se s „nezávislými“ rozešli. Ve dnech 30. prosince 1918 až 1. ledna 1919 založili spartakovci Komunistickou stranu Německa. — 329

- ¹³¹ *Versailleští* — úhlavní nepřátelé Pařížské komuny z roku 1871, stoupenci francouzské kontrarevoluční buržoazní vlády A. Thierse, která se po porážce Komuny usídlila ve Versailles. Versailleští se po porážce Pařížské komuny velmi krutě vypořádali s komunardy. Po roce 1871 se slovo „versailleští“ stalo synonymem kontrarevolučnosti. — 330
- ¹³² Podrobný rozbor a konspekt knihy J. A. Hobsona *Imperialism. A study* [Imperialismus. Studie] (Londýn 1902) je zařazen do Leninových Sešitů o imperialismu (Spisy 39, Praha 1965, s. 464 až 502). V roce 1904 Lenin přeložil Hobsonovu knihu do ruštiny, ale rukopis jeho překladu nebyl dosud nalezen. O Hobsonově knize napsal, že „je všeobecně užitečná, a zvláště je užitečná tím, že pomáhá odhalit, jak je kautskismus v této otázce od základu falešný“ (Spisy 39, Praha 1965, s. 125). Lenin čerpal z Hobsonovy knihy bohatý faktografický materiál, zároveň však kritizoval jeho reformistické závěry a pokusy zastřeně hájit imperialismus. — 331
- ¹³³ Lenin se v pracích *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu* a v *Sešitech o imperialismu* často odvolává na Hilferdingovu knihu *Finanční kapitál*. Využívá materiál obsažený v knize k charakteristice jednotlivých rysů monopolistického kapitalismu, ale zároveň jejího autora kritizuje za teze a závěry o nejzákladnějších otázkách imperialismu. Hilferding ve své knize odděluje politiku od ekonomiky a nesprávně definuje imperialismus a finanční kapitál; zastírá rozhodující úlohu monopolů za imperialismu, stejně jako zostřování všech jeho rozporů; ignoruje tak důležité rysy imperialismu, jako je jeho zápas o stále nové rozdělování světa, jako je parazitismus a zahrňování kapitalismu. Přes tyto závažné chyby znamenala Hilferdingova kniha určitý pozitivní přínos pro zkoumání nejnovější fáze vývoje kapitalismu. — 331
- ¹³⁴ Je míněna rezoluce saskokamenického [Chemnitz, dnešní Karl-

-Marx-Stadt] sjezdu Sociálně demokratické strany Německa o imperialismu a postoji socialistů k válce, schválená 20. září 1912. V rezoluci se odsuzovala imperialistická politika a zdůrazňovala důležitost boje za mír: „Sjezd prohlašuje, že je rozhodnut učinit vše, aby bylo dosaženo vzájemného porozumění mezi národy a zachován mír. Sjezd žádá, aby se mezinárodními dohodami skoncovalo se zběsilými závody ve zbrojení, jež ohrožují mír a vedou lidstvo rychlými kroky ke strašlivé katastrofě... Sjezd očekává, že členové strany budou neúnavně vynakládat všechny své síly..., aby se zvýšenou energií bojovali proti imperialismu tak dlouho, dokud nebude svržen“ (Handbuch der sozialdemokratischen Parteitage von 1910 bis 1913, Mnichov 1917, s. 243–244). — 331

- ¹³⁵ Za dobu, jež uplynula od Leninovy analýzy, se koncentrace výroby ve Spojených státech amerických značně zvýšila. Monopoly ve svých rukou soustředily převážnou část výrobních kapacit i odbytu produkce klíčových odvětví národního hospodářství a výrazně ovlivňují ekonomiku a politiku USA. — 333
- ¹³⁶ *Die Bank* — časopis německých finančníků, vycházel v Berlíně v letech 1908–1943. Lenin velmi často využíval články a materiály otištěné v tomto časopisu v knize Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu. — 344
- ¹³⁷ Knihu Otto Jeidelse *Das Verhältnis der deutschen Grossbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie* [Vztah německých velkých bank k průmyslu se zvláštním zřetelem k hutnímu průmyslu], (Lipsko 1905) Lenin detailně analyzoval v Sešitech o imperialismu (Spisy 39, Praha 1965, s. 177–193). — 345
- ¹³⁸ Práci Gerharta Schulze-Gacvernitze *Die deutsche Kreditbank* [Německá úvěrní banka] Lenin kriticky analyzoval v Sešitech o imperialismu (Spisy 39, Praha 1965, s. 53–67). — 348
- ¹³⁹ Kritická analýza knihy Roberta Liefmanna *Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen* [Účastenské a financující společnosti. Studie o moderním kapitalismu a operacích s cennými papíry], Jena 1909, je obsažena v Sešitech o imperialismu (Spisy 39, Praha 1965, s. 427–428). — 348
- ¹⁴⁰ Lenin používal dva exempláře knihy Jacoba Riessera *Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhang mit der*

Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland [Německé velké banky a jejich koncentrace v souvislosti s vývojem celého národního hospodářství v Německu], vydané v Jeně roku 1910 a 1912. V Sešitech o imperialismu Lenin podrobně rozebírá materiál obsažený v této knize (viz Spisy 39, Praha 1965, s. 393—426). — 348

- 141 Srov. K. Marx, Kapitál, sv. III-2, Praha 1980, s. 137. — 353
- 142 K *burzovnímu krachu* došlo v první polovině roku 1873 nejdříve v Rakousku-Uhersku, poté v Německu a v jiných zemích. Počátkem 70. let se poskytování úvěrů, gründerství a burzovní spekulace značně rozšířily. Burzovní spekulace tehdy ještě nebyly ovlivněny příznaky narůstající světové hospodářské krize, které se v průmyslu i obchodu už citelně projevovaly. 9. května 1873 klesly akcie na vídeňské burze během 24 hodin o stamiliióny. Došlo k obrovskému množství bankrotů. Burzovní katastrofa se přesunula do Německa. Engels napsal: „To, co se stalo v roce 1867 v Paříži, co se nejednou přihodilo v Londýně a v New Yorku, nedalo na sebe v roce 1873 čekat ani v Berlíně: bezmezná spekulace skončila všeobecným krachem. Společnosti ohlašovaly úpadek po stovkách; akcie těch, které se udržely, byly náhle neprodejné; byl to naprostý rozvrat na celé čáře“ (K. Marx-B. Engels, Spisy 19, Praha 1966, s. 200). — 355
- 143 *Gründerké skandály* propukaly v období zesíleného růstu gründerství, zakládání akciových společností začátkem 70. let minulého století v Německu. Růst gründerství byl provázen nepoctivými obchody zbohatlých buržoazních podnikatelů a rozsáhlými spekulacemi s pozemky i s cennými papíry na burze. — 355
- 144 Finančně monopolistická skupina Rockefellerů kontrolovala v roce 1955 kapitál ve výši 61,4 miliardy dolarů a skupina Morganů kapitál ve výši 65,3 miliardy dolarů. Morganové mají pod svým vlivem 70 amerických bank a společností, z nichž 12 plně kontrolují. Mezi průmyslové společnosti kontrolované Morgany patří obrovské monopoly, např. United States Steel, General Electric, General Motors a četné další společnosti důlního, potravinářského, chemického a textilního průmyslu, jakož i hutní společnosti neželezných kovů, dopravní společnosti, telegrafní, telefonní a komunální společnosti. Rockefellerové kontrolují v těžebním a zpracovatelském průmyslu podniky, jejichž aktiva činí přes 17 miliard dolarů. Základem moci této společnosti je kontrola naftového průmyslu; Rockefellerové ovlivňují 6 největších naftových monopolů USA,

a to Standard Oil Company of New Jersey, Standard Oil Company of Indiana a další, mají ve svých rukou kontrolní balíky akcií mnoha leteckých, atomových a jiných průmyslových podniků.

Rockefellerové i Morganové velmi silně ovlivňují politiku USA. Monopoly, které ovládají, mají obrovské zisky z vojenských a státních dodávek. — 356

¹⁴⁵ *Frankfurter Zeitung* — deník, orgán německých velkoburziánů; vycházel v letech 1856—1943 ve Frankfurtu nad Mohanem. Znovu začal vycházet v roce 1949 pod názvem *Frankfurter Allgemeine Zeitung* a tlumočí názory západoněmeckých monopolistů. — 356

¹⁴⁶ Teorie „organizovaného kapitalismu“, jejíž buržoazní a nevědecký charakter odhaluje Lenin v knize *Imperialismus* jako nejvyšší stadium kapitalismu a v *Sešitech o imperialismu*, chápe imperialismus jako zvláštní, přeměněný druh kapitalismu, odstraňující konkurenci, anarchii výroby i hospodářské krize a umožňující plánovitý rozvoj národního hospodářství. Teorii „organizovaného kapitalismu“, kterou vypracovali ideologové monopolistického kapitalismu Sombart, Liefmann aj., převzali reformisté Kautsky, Hilferding a další teoretikové II. internacionály. Soudobí cbhájci imperialismu se snaží různými variantami teorie „organizovaného“ či „plánovitého“ kapitalismu oklamat lidové masy a přikrášlit monopolistický kapitalismus. Ve skutečnosti však imperialismus neodstraňuje nadvládu monopolů, ale prohlubuje anarchii výroby a nezbavuje kapitalistické hospodářství krizí. — 362

¹⁴⁷ Fakta ze současnosti zcela potvrzují správnost Leninovy kritiky buržoazně reformistických teorií o „demokratizaci kapitálu“, majících za účel přikrášlovat kapitalismus a zastírat nadvládu monopolů. Emise drobných akcií využívají kapitalističtí magnáti jen k ještě většímu vykořisťování a klamání lidu. Drobné „lidové“ akcie nejsou mezi lidem tak hromadně rozšířeny, jak hlásá buržoazní propaganda, ve skutečnosti je mohou získat jen někteří kvalifikovaní dělníci, představitelé takzvané dělnické aristokracie. Apologetické teorie o přeměně dělníků ve vlastníky (spoluvlastníky) podniků a o „vyrovnávání“ dělnických příjmů s příjmy kapitalistů jsou zcela nereálné. Pro soudobý kapitalismus je naopak typické prohlubování propasti mezi prací a kapitálem, mezi lidem a monopoly. — 365

¹⁴⁸ Lenin má na mysli G. V. Plechanova. Plechanovovy výroky o imperialismu jsou obsaženy ve sborníku jeho článků *O válce*, který vyšel v Petrohradě za první světové války. — 365

- ¹⁴⁹ Lenin byl nucen ve své knize *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*, která měla vyjít v Rusku legálně, omezit analýzu ruského imperialismu jen na stručné zmínky a závěry. V *Sešitech o imperialismu* využívá Lenin kromě německy psané knihy E. Agahda *Velké banky a světový trh. Hospodářský a politický význam velkých bank na světovém trhu se zřetelem k jejich vlivu na ruské národní hospodářství a na německo-ruské vztahy* (Berlín 1914) také údaje z prací A. N. Zaka *Němci a německý kapitál v ruském průmyslu* a B. Ischchaniana *Zahraniční prvky v ruském národním hospodářství*. — 370
- ¹⁵⁰ *Francouzská Panama* — nářážka na velký skandál, který vypukl koncem 80. let v souvislosti s krachem francouzské akciové společnosti pro stavbu Panamského průplavu. Jak vyšlo najevo, v podvodných machinacích bylo zapleteno mnoho politiků, byly odhaleny miliónové zpronevěry a podplácení významných úředních osob. Výraz Panama se stal synonymem velkých politických a finančních afér. — 375
- ¹⁵¹ Údaje o emisích cenných papírů na celém světě a jejich rozdělení podle jednotlivých zemí, jež uvádí Alfred Neymarck v *Bulletin de l'institut international de statistique*, vol. XIX, 2e livraison, La Haye, 1912 [bulletin mezinárodního statistického úřadu, sv. XIX, 2. kniha, Haag 1912], Lenin porovnává a ověřuje s údaji obsaženými v práci Waltera Zollingera *Die Bilanz der internationalen Wertübertragungen* [Bilance mezinárodních převodů cenných papírů], Jena 1914, a připojuje k nim vlastní výpočty. — 376
- ¹⁵² O údajích z knihy H. C. Morrise *The History of Colonization from the Earliest Times to the Present Day* [Dějiny kolonizace od nejstarších dob do dneška], New York 1900 Lenin poznamenal: „Zajímavé jsou statistické přehledy... Samá ‚historie‘, zdá se, suchý výčet faktů.“ Použil je k výpočtům charakterizujícím rozdělení kolonií mezi kapitalistickými mocnostmi (viz *Spisy* 39, Praha 1965, s. 287, 293). — 393
- ¹⁵³ Podrobná analýza Supanových údajů a zeměpisných statistických tabulek Otto Hübnera je obsažena v *Sešitech o imperialismu* (viz *Spisy* 39, Praha 1965, s. 338–351). — 396
- ¹⁵⁴ Článek Karla Kautského *Der Imperialismus*, který byl otištěn v listu *Die Neue Zeit* 1914, Jg. 32, Bd 2, No 21, Lenin analyzuje v *Sešitech o imperialismu*. Hodnotí zde články K. Kautského, činnost

kautskistů a vývoj imperialismu a dokazuje, že názory kautskistů na imperialismus jsou maloburžoazní reformismus zastíraný marxismem. — 410

¹⁵⁶ Při přípravě knihy o imperialismu věnoval Lenin velkou pozornost statistice železnic. Materiál použitý v Sešitech o imperialismu ukazuje, jak Lenin z různých pramenů shromáždil a zpracoval rozsáhlé údaje o rozšiřování železniční sítě v různých zemích (velmoci, nezávislé a polozávislé státy, kolonie) v roce 1890 a v roce 1913. Výsledky tohoto studia Lenin shrnul do dvou stručných tabulek (viz tento svazek, s. 413 a 414). — 413

¹⁵⁶ K. Marx-B. Engels, Spisy 29, Praha 1969, s. 397. — 423

¹⁵⁷ K. Marx-B. Engels, Spisy 35, Praha 1971, s. 36. — 423

¹⁵⁸ Srov. K. Marx-B. Engels, Spisy 22, Praha 1967, s. 370. — 423

¹⁵⁹ Viz K. Marx, Kapitál III-1, Praha 1980, s. 121, poznámka 16.— 429

¹⁶⁰ Lenin má na mysli takzvaný „závěrečný protokol“, který 7. září 1901 podepsaly imperialistické mocnosti (Anglie, Rakousko-Uhersko, Belgie, Francie, Německo, Itálie, Japonsko, Rusko, Nizozemsko, Španělsko a USA) s Čínou po potlačení boxerského povstání v letech 1899—1901. Zahraniční kapitál tím získal nové možnosti pro vykořisťování Číny. — 434

¹⁶¹ *Boxerské povstání* — lidové protiimperialistické povstání v Číně v letech 1899—1901, které bylo podníceno organizací I-che-čchüan, jež později přijala název I-che-tchuan (Svaz pěti, spravedlnosti a míru). Povstání bylo krutě potlačeno kárnou expedicí imperialistických mocností, kterou vedl německý generál Waldersee. Akce se zúčastnili němečtí, japonští, angličtí, američtí a ruští imperialisté. V roce 1901 byla Čína donucena podepsat tzv. závěrečný protokol, který z Číny učinil polokolonií cizího imperialismu.

O boji čínského lidu proti cizí nadvládě viz Leninův článek *Čínská válka*, Sebrané spisy 4, Praha 1980, s. 379—384). — 435

¹⁶² Jde o teze referátu o charakteru první světové války a o taktice revolučních internacionalistů, které Lenin přednesl 4. září 1915, vpředvečer zahájení zimmerwaldské konference na neoficiální poradě levicových sociálních demokratů, delegovaných na tuto

konferenci. Kromě levicových delegátů se porady zúčastnilo i několik dalších delegátů. Na poradě byl schválen návrh manifestu a návrh rezoluce, které levice předložila zimmerwaldské konferenci. — 447

- ¹⁶³ Lenin má na mysli předběžnou poradu (Vorkonferenz) pro přípravu mezinárodní socialistické konference, která se konala 11. července 1915 v Bernu. Ke svolání této porady dali podnět italští a švýcarští socialisté. Zúčastnili se jí také zástupci ÚV SDDSR, zemského vedení polské sociální demokracie, PPS—, „levice“ a menševického organizačního výboru. Převahu na poradě měli centristé. Švýcarský socialista R. Grimm, šéfredaktor listu *Berner Tagwacht*, který byl jedním z organizátorů této porady, na ni přizval také Kautského, Haaseho a Bernsteina, ti však účast odmítli s odůvodněním, že svolání porady je v rozporu s přáním mezinárodního socialistického byra, jehož jsou členy.

Na předběžné poradě se jednalo především o složení nadcházející první mezinárodní socialistické konference. Kautskistická většina porady se snažila získat pro konferenci centristy v čele s Kautským, a dokonce i sociálšovinisty Troelstru a Brantinga. Zástupce SDDSR navrhl, aby na příští předběžnou poradu byli pozváni představitelé skutečné levice mezinárodního dělnického hnutí, kteří se v té době už ve většině zemí oddělili od oficiálních stran. Kautskistická většina porady však tento návrh zamítla. Porada přijala usnesení o svolání další předběžné porady, která měla rozhodnout o složení konference s definitivní platností. K jejímu svolání však už nedošlo. — 447

- ¹⁶⁴ „*Dodatky*“ nebyly zařazeny do konečného znění prohlášení, zveřejněného na konferenci, v němž zimmerwaldská levice zdůvodňovala své hlasování pro oficiální manifest. — 451

- ¹⁶⁵ Tento referát přednesl Lenin 15. (28.) října 1915 v Ženevě. — 452

- ¹⁶⁶ *Neue Rheinische Zeitung* — deník, který vycházel za Marxovy redakce od 1. června 1848 do 19. května 1849 v Kolíně nad Rýnem. Členy jeho redakce byli B. Engels, W. Wolff, G. Weerth, F. Wolff, E. Dronke, F. Freiligrath a H. Bürgers.

Tento bojový orgán proletářské demokracie vychovával lidové masy a burcoval je k boji proti kontrarevoluci. Úvodníky, v nichž zaujímal list stanovisko k nejdůležitějším otázkám evropské revoluce, psali zpravidla Marx a Engels.

Rozhodný a nesmířitelný postoj listu, jeho bojovný internacio-

nalismus, uveřejňování politických odhalení namířených proti pruské vládě i proti místním kolínským úřadům, to všechno od samého počátku vyvolávalo proti němu štvánice feudálně monarchistického a liberálně buržoazního tisku a pronásledování ze strany vlády, které se obzvlášť vystupňovalo po kontrarevolučním převratu v Prusku.

Přes všechno pronásledování a překážky ze strany policie list *Neue Rheinische Zeitung* statečně hájil zájmy revoluční demokracie a proletariátu. Marxovo vypovězení z Pruska v květnu 1849 a represálie proti ostatním redaktorům *Neue Rheinische Zeitung* vedly k tomu, že bylo vydávání listu zastaveno. Poslední, 301. číslo *Neue Rheinische Zeitung*, vytištěné červeně, vyšlo 19. května 1849. V článku na rozloučenou adresovaném dělníkům redaktoři listu prohlašovali, že „jejich posledním slovem bude vždy a všude osvobození dělnické třídy“. — 453

¹⁶⁷ *Struvismus* — liberálně buržoazní zkreslení marxismu, nazvané podle hlavního představitele legálního marxismu v Rusku P. B. Struveho. Legální marxismus vznikl jako společenskopolitický směr v 90. letech 19. století mezi liberálně buržoazní inteligencí v Rusku. Legální marxisté v čele se Struvem se snažili využít marxismus v zájmu buržoazie. Lenin upozorňoval, že struvismus bere z marxismu vše, co je přijatelné pro liberální buržoazii, a zavrhuje živou duši marxismu — jeho revolučnost, učení o nevyhnutelném zániku kapitalismu, o proletářské revoluci a diktatuře proletariátu. Stoupeneci tohoto směru se stali významnými kadety a později bělogvardějci.

Leninův rozhodný boj proti legálnímu marxismu v Rusku byl zároveň bojem proti mezinárodnímu revizionismu a stal se příkladem ideové nesmiřitelnosti vůči komolení marxistické teorie. — 458

¹⁶⁸ Při projednávání programu strany na II. sjezdu SDDSR (červenec až srpen 1903) zástupci Sociální demokracie Království polského a Litvy A. Warski a J. S. Hanecki vznesli námítky proti bodu o právu národů na sebeurčení a navrhovali zařadit do programu požadavek na vytvoření institucí, které by zajišťovaly všem národům ve státě naprosto svobodný kulturní rozvoj, tj. „místo sebeurčení nenavrhovali v podstatě nic jiného než pseudonym proslulé „kulturně národnostní autonomie““ (Sebrané Spisy 25, Praha 1985, s. 327). Programová komise II. sjezdu návrhy polských sociálních demokratů zamítla. Když se polští sociální demokraté přesvědčili, že své návrhy na sjezdu neprosadí, odešli ze sjezdu, ale přetím odevzdali prohlášení, ve kterém vyložili své stanovisko. — 461

- ¹⁶⁹ V 9. článku obecně politické části programu strany, schváleného na II. sjezdu SDDSR v červenci—srpnu 1903, je proklamován požadavek: „Právo na sebeurčení pro všechny národy žijící ve státě“ (KSSS v rezolucích a usneseníh sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, 1898—1924, Praha 1984, s. 44). — 462
- ¹⁷⁰ Tento dokument je pravděpodobně začátkem nedokončeného článku. — 463
- ¹⁷¹ Referát na téma Dvě internacionály přednesl Lenin 4. (17.) února 1916 v Curychu. Další referát s názvem Dva proudy v mezinárodním dělnickém hnutí přednesl Lenin mezi 19. a 21. květnem (1. a 3. červnem) v Lausanne a 20. května (2. června) v Ženevě. Z rukopisu osnovy referátu, který je uložen v Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS, je patrné, že připravoval další referát v Lausanne a v Ženevě. Po druhé mezinárodní socialistické konferenci v Kienthalu Lenin doplnil osnovu referátu podle nové situace, některé body vyškrtl a změnil jejich číslování. Všechny Leninovy změny v osnově referátu jsou uvedeny v poznámkách pod čarou. — 466—467
- ¹⁷² Lenin má na mysli zprávu H. Rolandové-Holstové v 18. čísle Beilage zur Berner Tagwacht z 22. ledna 1916 o projevu tajemníka mezinárodního socialistického byra C. Huysmansa na mimořádném sjezdu Sociálně demokratické strany Nizozemska, který se konal 8.—9. ledna; 2. února Huysmans hovořil v Rotterdamu. Proti němu vystoupil levý internacionalista D. Wijnkoop, který prohlásil, že poté, co Huysmans hlasoval pro válečné úvěry, nemohou ho socialisté považovat za tajemníka mezinárodního socialistického byra. V Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS je uložen výstřížek z 18. čísla Beilage zur Berner Tagwacht z 22. ledna 1916 s Leninovými poznámkami. O Huysmansově projevu v Rotterdamu si Lenin pořídil výpisek z L'Humanité z 9. února 1916. Oba dokumenty byly uveřejněny v roce 1931 v publikaci Leninskij sbornik XVII. — 466
- ¹⁷³ Lenin má na mysli redakční článek v 43. čísle listu Avanti! z 12. února 1916 Kolem socialistické internacionály. V Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS jsou uloženy Leninovy výpisky z tohoto článku s jeho poznámkami. — 466

- ¹⁷⁴ Jde zřejmě o zprávy z Paříže o sjezdu Francouzské socialistické strany ve dnech 25.—29. prosince 1915. Byly uveřejněny v listu *The Labour Leader*, č. 52 z 30. prosince 1915 a č. 2 a 4 z 13. a 27. ledna 1916. — 467
- ¹⁷⁵ *Forward* — list, vycházel v Glasgowě od roku 1906. Za první světové války podporoval politiku Nezávislé labouristické strany. Úřady jej zastavily, protože uveřejnil zprávu o takzvaných vánočních událostech v roce 1915 v Glasgowě, kde dělníci vypískali tehdejšího ministra zásobování armády Lloyda George a uspořádali v centru města pod protiválečnými a protivládními hesly obrovskou demonstraci. Zákaz listu byl odvolán, když dělníci pohrozili, že vstoupí do stávk. — 469
- ¹⁷⁶ *Merthyr* — město v Jižním Walesu. Lenin má zřejmě na mysli doplňovací volby v tomto obvodu, kdy představitel Britské socialistické strany soustředil proti kandidátovi Nezávislé labouristické strany hlasy liberálů a konzervativců. V 46. čísle listu *The Labour Leader* z 18. listopadu 1915 byla uveřejněna zpráva o předvolebním boji v Merthyru. — 469
- ¹⁷⁷ Jde zřejmě o list *The Socialist*, oficiální orgán anglické socialistické dělnické strany. Vycházel v Glasgowě v letech 1904, 1909—1910, 1916, 1918—1923. — 469
- ¹⁷⁸ Jde zřejmě o provolání Internacionalisté Rakouska internacionalistům všech zemí, uveřejněné v 283. a 284. čísle *Beilage zur Berner Tagwacht* z 3. a 4. prosince 1915. — 469
- ¹⁷⁹ Lenin má na mysli články E. Debse *Až budu bojovat, Přípravenost, která mi vyhovuje, Jediná válka, v níž chci bojovat, Nikdy nebýt vojákem*, uveřejněné 25. srpna, 11. září, 11. a 25. prosince 1915 v listu *Appeal to Reason*, č. 1032, 1045 a 1047. V Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS jsou uloženy výstřižky z tohoto listu s Leninovými poznámkami. — 469
- ¹⁸⁰ *Chvostovova dělnická strana* — takto byla nazvána podle A. N. Chvostova, ministra vnitra a náčelníka samostatného četnického sboru v letech 1915—1916. V rukopisu Lenin nad slovo „chvostovovská“ napsal „stolypinovská“. — 469
- ¹⁸¹ *Evropa a revoluce* — takto byla nazvána redakční poznámka v 35. čísle listu *Volksrecht* z 11. února 1916, která reagovala na článek

v luzernském šovinistickém listu *Waterland* podepsaný I. S. Autor v něm uvádí, že pokračování ve válce může vyvolat revoluci, což je pro „trůn i oltář“ nebezpečnější než válka. V Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS je uložen výpisek z listu *Volksrecht* s Leninovými poznámkami. — 471

- ¹⁸² Lenin zde srovnává hlasování dvaceti sociálně demokratických poslanců Říšského sněmu proti válečným úvěrům z 21. prosince 1915 s hlasováním z 20. března 1915, kdy proti válečným úvěrům hlasovali pouze dva poslanci (K. Liebknecht a O. Rühle). Hlasování dvaceti poslanců proti válečným úvěrům svědčilo o rostoucím nátlaku mas na vedení Sociálně demokratické strany Německa a její frakci v Říšském sněmu. Většina představenstva strany a frakce německé sociální demokracie však odsoudila hlasování z 21. prosince jako porušení stranické kázně.

Lenin má nedůsledností dvaceti na mysli prohlášení, jež učinil F. Geyer jménem členů sociálně demokratické frakce, kteří hlasovali 21. prosince proti válečným úvěrům. Toto prohlášení nepovažovalo válku za imperialistickou, hovořilo o proletářském internacionalismu a připouštělo, že se německé dobovačné plány projevíly teprve v poslední době. — 470

- ¹⁸³ *Lichtstrahlen* — měsíčník, orgán skupiny německých levicových sociálních demokratů. Vycházel nepravidelně v letech 1913—1921 v Berlíně za redakce J. Borchardta. Do časopisu přispívali A. Pannekoek, A. Balabanovová aj. — 470

- ¹⁸⁴ V 11. čísle listu *Vorwärts* z 12. ledna 1916 bylo otištěno prohlášení O. Rühleho K rozkolu ve straně, v němž analyzoval nevyhnutelnost rozkolu v Sociálně demokratické straně Německa. Redakce listu *Vorwärts* komentovala Rühleho prohlášení v redakčním článku. Uvedla v něm, že stať sice uveřejňuje v doslovném znění, domnívá se však, že v ní nadhozené sporné otázky jsou nejen předčasné, ale i zcela bezpředmětné. — 470

- ¹⁸⁵ Lenin má na mysli prvomájovou demonstraci a stávkou mladých dělníků v Brunšviku počátkem května 1916. Konala se na protest proti tomu, že vláda strhla mladým dělníkům část mzdy na válečnou půjčku. Stávky a demonstrace v Brunšviku se zúčastnilo více než 1500 osob. Po úporném boji musela vláda 5. května 1916 nařízení o peněžních srážkách zrušit. — 471

- ¹⁸⁶ Jde o úvodník E. Vaillanta *Doktrinářští formalisté*, otištěný v 3827.

čísle L'Humanité 9. října 1914. Vaillant, který hned na počátku války přešel na pozice sociálšovinismu, v něm přiznal, že dostává od francouzských socialistů mnoho dopisů protestujících proti politice vůdců Francouzské socialistické strany. Leninovy výpisky z Vaillantova článku viz v publikaci Leninskij sbornik XIV, s. 97. — 470

¹⁸⁷ Lenin má na mysli provolání Proletářským ženám, které podepsala za francouzský akční výbor socialistek Louisa Saumoneauová. Vyzývalo ženy k boji za mír, proti šovinismu. V Ústředním stranickém archívu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS je uložen exemplář tohoto provolání s Leninovými poznámkami. — 471

¹⁸⁸ *The New Statesman* — týdeník Fabiánské společnosti; vychází od roku 1913 v Londýně, od roku 1931 pod názvem *The New Statesman and Nation*. V současné době vyjadřuje názory levého křídla Labouristické strany. — 470

¹⁸⁹ Lenin má zřejmě na mysli schválení zimmerwaldského manifestu výkonným výborem Britské socialistické strany. Koncem roku 1915 se výkonný výbor Britské socialistické strany usnesl, že se bude řídit názorem místních organizací. Drtivá většina základních organizací strany se vyslovila pro schválení manifestu. Zpráva o tom byla uveřejněna v 3. čísle bulletinu mezinárodní socialistické komise z 29. února 1916. — 470

¹⁹⁰ Lenin má na mysli odchod H. Hyndmana a jeho stoupenců z výroční konference Britské socialistické strany, která se konala 23. a 24. dubna 1916 v Salfordu. Konference dovršila rozchod Britské socialistické strany se sociálšovinisty, schválila řadu protíválečných rezolucí obecně demokratického charakteru a rezoluci vyzývající stranu, aby všestranně přispěla k ukončení války. Převážnou většinou byla na konferenci schválena rezoluce, že socialisté uznávají jen třídní boj. Hyndman, který konferenci v Salfordu opustil, vytvořil počátkem července 1916 stranu složenou ze socialistů, která v roce 1918 přijala název Sociálně demokratická federace. — 471

¹⁹¹ Lenin má na mysli projev C. Trevese v italské poslanecké sněmovně 2. prosince 1915. Zprávu o projevu uveřejnil list *Avanti!* v 335. čísle z 3. prosince 1915. — 472

- ¹⁹² *Těšňaci* — revoluční směr v Bulharské dělnické sociálně demokratické straně, který se v roce 1903 ustavil v samostatnou Bulharskou dělnickou sociálně demokratickou stranu. Zakladatelem a vůdcem těšňaků byl D. Blagoev, později stáli v jejich čele Blagoevovi žáci J. Dimitrov, V. Kolarov aj. V letech 1914—1918 vystupovali těšňaci proti imperialistické válce. V roce 1919 vstoupili do Komunistické internacionály a založili Bulharskou komunistickou stranu (těšných socialistů). — 472
- ¹⁹³ *De Tribune* — list založený v roce 1907 levým křídlem Sociálně demokratické dělnické strany Nizozemska. V roce 1909, kdy byli leví vyloučeni ze strany a založili Sociálně demokratickou stranu Nizozemska, se list stal orgánem této strany, v roce 1918 pak orgánem Komunistické strany Nizozemska. Pod tímto názvem vycházel do roku 1937. — 472
- ¹⁹⁴ Lenin má zřejmě na mysli noticky E. Pernerstorfera Rusko a my a Ještě jednou Rusko a my, otištěné v 13. a 20. čísle časopisu Die Neue Zeit 24. prosince 1915 a 11. února 1916. — 472
- ¹⁹⁵ Jde o článek Stanovisko australských sociálních demokratů k válce, otištěný s podpisem I. K. v 32. a 34. čísle Beilage zur Berner Tagwacht z 8. a 10. února. — 472
- ¹⁹⁶ *Internationale Korrespondenz* — týdeník německých sociálšovinistů; vycházel od konce září 1914 do 1. října 1918 v Berlíně. — 472

SEZNAM LITERATURY,
KTEROU V. I. LENIN CITUJE
NEBO O NÍŽ SE ZMIŇUJE*

A. M. — см. Мартынов, А.

[1] [Аксельрод, П. Б.] Из беседы с П. Б. Аксельродом. О наших разногласиях. II. — «Наше Слово», Париж, 1915, № 90, 16 мая, стр. 2. — 106

[2] Астров. Россия и война. — В кн.: Интернационал и война. № 1. [Цюрих], изд. Загр. секретариата Орг. к-та РСДРП, 1915, стр. 23—33. (РСДРП). — 107

Борецкий, М. — см. Урицкий, М. С.

[3] * Война. Сборник статей. При участии: И. Аксельрод и др. [Paris, «Ideal», 1915]. 107 стр. — 143, 144, 270

[4] Всемирная война и задачи социал-демократии. (Проект резолюции, внесенный левой частью [Международной социалистической] конференции [в Циммервальде. 1915 г.]). — «Социал-Демократ», Женева, 1915, № 45—46, 11 октября, стр. 3—4. — 58, 60, 62, 65, 92

[5] * W. Курьезное обвинение. — «Информационный Ли-

* Česká redakce přetiskuje tento seznam literatury z 5. ruského vydání v nezměněné podobě.

V textové části jsou bibliografické prameny přeloženy a opatřeny číslem v hranaté závorce, které odkazuje na originální název díla a jeho bibliografické údaje v tomto seznamu.

Knihy, noviny a časopisy s Leninovými poznámkami jsou označeny hvězdičkou. Tyto výtisky jsou uloženy v Archivu Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS. Čes. red.

сток Заграничной Организации Бунда», [Женева], 1915, № 8, май, стр. 11—12. — 44

- [6] * *Гильфердинг, Р. Финансовый капитал.* Новейшая фаза в развитии капитализма. Авторизов. пер. с нем. и вступит. статья И. Степанова. М., Знаменский, 1912. XXIX, 576, 3 стр. — 331, 334, 363 370, 372, 379, 401, 415, 428, 437

Гиммер, Н. Н. — см. Суханов, Н.

- [7] *Гоголь, Н. В. Мертвые души.* — 103

- [8] «Голос», Париж, 1914, № 23, 9 октября, стр. 1—2. — 468

- [9] *Грибоедов, А. С. Горе от ума.* — 105

- [10] *Д—кий, Б. Польская эмиграция.* — «Рабочее Утро», Пг., 1915, № 1, 15 октября, стр. 2. — 267

- [11] * *Декларация польской делегации на Международной социалистич. конференции в Циммервальде.* — В кн.: Интернационал и война. № 1. [Цюрих], изд. Загр. секретариата Орг. к-та РСДРП, 1915, стр. 97—99. (РСДРП). — 285

- [12] *Декларация с.-д. фракции в последнюю сессию Государственной думы.* (По стенограф. отчету заседания I. 19. VII. 1915 г.). — В кн.: Интернационал и война. № 1. [Цюрих], изд. Загр. секретариата Орг. к-та РСДРП, 1915, стр. 141—143. (РСДРП). — 260, 263, 264

- [13] «День», Пг., 1915, № 280 (1078), 11 октября, стр. 4. — 107

- [14] «Заветы», [Спб.], 1913, № 6, стр. 39—62. — 151, 159, 162, 164, 166, 174, 179, 185, 195, 235

- [15] *Задача российского пролетариата.* (Письмо к товарищам в России). [Genève, Chaulmontet, 1915]. 8 стр. (РСДРП). — 48, 75

- [16] *Заявление представителей Социал-демократии Польши и Литвы.* — В кн.: Второй очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Genève, тип. партии, [1904], стр. 388—390. (РСДРП). — 284
- [17] *(Заявление, сделанное левой группой делегатов на Международной социалистической конференции в Циммервальде).* — «Социал-Демократ», Женева, 1915, № 47, 13 октября, стр. 2. Под общ. загл.: Два заявления на международной конференции. Подписи: Н. Ленин и др. — 60, 451
- [18] *Из истории 1905 г. (1905—1915 гг.).* — «Рабочее Утро», Пг., 1915, № 2, 22 октября, стр. 2. Подпись: В. Г—ь. — 104
- [19] * *Интернационал и война.* № 1. [Цюрих], изд. Загр. секретариата Орг. к-та РСДРП, 1915. II, 148 стр. (РСДРП). — 103, 106—110, 259, 260, 261, 263—264, 284—285
- [20] * «*Информационный Листок Заграничной Организации Бунда*», [Женева], 1915, № 7, январь, стр. 3—7. — 43
- * — 1915, № 8, май, стр. 2—6, 11—12. — 43, 44
- [21] *Ионов. О тактической и организационной преемственности.* (К позиции «Нашего Слова»). — В кн.: Интернационал и война. № 1. [Цюрих], изд. Загр. секретариата Орг. к-та РСДРП, 1915, стр. 62—76. (РСДРП). — 107
- [22] «*Искра*» (старая, ленинская), [Лейпциг — Мюнхен — Лондон — Женева]. — 65
- * «*Искра*», [Мюнхен], 1901, № 2, февраль, стр. 1. — 474
- * — 1902, № 14, 1 января, стр. 1. — 63
- [23] *Каутский, К. (Письмо Д. Б. Рязанову. 9 февраля 1915 г.).* — «Наше Слово», Париж, 1916, № 34

(421), 10 февраля, стр. 1—2, в ст.: [Рязанов, Д. Б.] Буквоед. Роль Каутского в заседании фракции 3 августа 1914 г. — 472

- [24] * «Коммунист», Женева, 1915, № 1—2. 196 стр. — 299, 300, 313
- [25] * Косовский, В. Как восстановить Интернационал. — «Информационный Листок Заграничной Организации Бунда», [Женева], 1915, № 8, май, стр. 2—6. — 43
- [26] * — Освободительная легенда. — «Информационный Листок Заграничной Организации Бунда», [Женева], 1915, № 7, январь, стр. 3—7. — 43
- [27] [Крупская, Н. К.] Листки Петербургского комитета РСДРП за время войны. — «Социал-Демократ», Женева, 1915, № 47, 13 октября, стр. 1—2. — 67
- [28] Ленин, В. И. Аграрный вопрос и «критики Маркса». Июнь — сентябрь 1901 г. — осень 1907 г. — 176
- [29] — Война и российская социал-демократия. — «Социал-Демократ», Женева, 1914, № 33, 1 ноября, стр. 1. Подпись: Центральный Комитет Российской с.-д. рабочей партии. — 56, 61, 130, 132, 143, 313
- [30] — Империализм, как высшая стадия капитализма. Популярный очерк. Январь — июнь 1916 г. — 323, 325, 328, 329
- [31] — Империализм, как новейший этап капитализма. (Популярный очерк). Пг., «Жизнь и Знание», 1917. 130 стр. Перед загл. кн. авт.: Н. Ленин (Вл. Ильин). — 323, 325
- [32] — Лозунги революционной социал-демократии. [Резолюция, принятая на конференции заграничных секций РСДРП. 1915 г.]. — «Социал-Демократ», Женева, 1915, № 40, 29 марта, стр. 2. Под общ. загл.: Конференция заграничных секций РСДРП. — 131, 143

- [53] — *Мертвый шовинизм и живой социализм. (Как вос- становлять Интернационал?)*. — «Социал-Демократ». Женева, 1914, № 35, 12 декабря, стр. 1—2. — 313
- [54] * — *Несколько тезисов*. От редакци. — «Социал-Демократ», Женева, 1915, № 47, 13 октября, стр. 2. — 108, 109
- [55] — *О выборах в 4-ую Государственную думу*. [Резолюция, принятая на Шестой (Пражской) Всероссийской конференци РСДРП в январе 1912 г.]. — В кн.: Всероссийская конференция Рос. соц.-дем. раб. парти 1912 года. Изд. ЦК. Paris, кооп. тип. «Идеал», 1912, стр. 18—21. (РСДРП). — 98
- [56] — *Пацифизм и лозунг мира*. [Резолюция, принятая на конференци заграничных секций РСДРП. 1915 г.]. — В кн.: [Ленни, В. И. и Зиновьев, Г. Е.] Социализм и война. (Отношение РСДРП к войне). Изд. ред. «Социал-Демократа». Женева, Chaulmontet, 1915, стр. 44—45. (РСДРП). Перед загл. кн. авт.: Г. Зиновьев и Н. Ленни. — 266
- [57] — *Пацифизм и лозунг мира*. [Резолюция, принятая на конференци заграничных секций РСДРП. 1915 г.]. — «Социал-Демократ», Женева, 1915, № 40, 29 марта, стр. 2. Под общ. загл.: Конференция за- граничных секций РСДРП. — 266
- [58] — *Предисловие*. — В кн.: [Ленни, В. И.] Имперна- лизм, как новейший этап капитализма. (Популяр- ный очерк). Пг., «Жизнь и Знание», 1917, стр. 1—2. Перед загл. кн. авт.: Н. Ленни (Вл. Ильин). — 325
- [59] — *Развитие капитализма в России*. Процесс образо- вания внутреннего рынка для крупной промышлен- ности. 1896—1899 гг. — 161
- [40] * — *Резолюция по национальному вопросу, [принятая на летнем 1913 г. совещании ЦК РСДРП с партий- ными работниками]*. — В кн.: Извещеие и резо- люциии летнего 1913 года совещания Центрального Комитета РСДРП с партийными работниками.

Изд. ЦК. [Париж, декабрь] 1913, стр. 20—23.
(РСДРП). — 284, 291

- [41] * [Ленин, В. И. и Зиновьев, Г. Е.] *Социализм и война*.
.. (Отношение РСДРП к войне). Изд. ред. «Социал-
Демократа». Женева, Chaulmontet, 1915. 48 стр.
(РСДРП). Перед загл. кн. авт.: Г. Зиновьев и
Н. Ленин. — 266

Листок Лиги социалистической пропаганды — см. So-
cialist Propaganda League.

*Ллойд Джордж, Д. Речь в палате общин 4 мая
1915 г.* — см. The Budget.

- [42] «Луч», Спб. — 259

*Манифест, принятый на Международной социалисти-
ческой конференции в Циммервальде. 1915 г.* — см.
Пролетарии Европы! и Proletarier Europas!

Манифест ЦК РСДРП о войне. 1 ноября 1914 г. —
см. Ленин, В. И. Война и российская социал-демо-
кратия.

- [43] *Маркс, К. и Энгельс, Ф. Манифест Коммунистической
партии.* Декабрь 1847 г. — январь 1848 г. — 63

- [44] *Маркс, К. Восемнадцатое брюмера Луи Бонапарта.*
Декабрь 1851 г. — март 1852 г. — 94

- [45] — *Законопроект об отмене феодальных повинностей.*
29 июля 1848 г. — 95

- [46] — *Капитал.* Критика политической экономии, т. I—
III. 1867—1894 гг. — 336

- [47] — *Капитал.* Критика политической экономии, т. III,
ч. 1—2. 1894 г. — 156, 198—199, 429

- [48] — *Капитал.* Критика политической экономии. Т. 3,
ч. 2, Кн. III. Процесс капиталистического производ-
ства, взятый в целом. Гл. XXIX—LII. Полный пер.

с 2-го, подготовленного Ф. Энгельсом нем. изд. под ред. В. Базарова и И. Степанова. Общ. ред. А. Богданова. М., «Московское Книгоиздательство», 1908. VI, 415 стр. — 353

- [49] — *Классовая борьба во Франции с 1848 по 1850 г.* Январь — 1 ноября 1850 г. — 94
- [50] — *Конфиденциальное сообщение.* Около 28 марта 1870 г. — 279
- [51] — *Письмо Л. Кугельману.* 29 ноября 1869 г. — 82, 279
- [52] — *Письмо Ф. Энгельсу.* 7 июня 1866 г. — 82, 453, 462
- [53] — *Письмо Ф. Энгельсу.* 20 июня 1866 г. — 82, 453, 462
- [54] — *Письмо Ф. Энгельсу.* 2 ноября 1867 г. — 82, 276, 279, 291
- [55] — *Письмо Ф. Энгельсу.* 10 декабря 1869 г. — 82, 279
- [56] *Мартов, Л. Война и российский пролетариат.* — В кн.: Интернационал и война. № 1. [Цюрих], изд. Загр. секретариата Орг. к-та РСДРП, 1915, стр. 102—125. (РСДРП). — 107, 108—110
- [57] — *Умер «Vorwärts».* — «Голос», Париж, 1914, № 23, 9 октября, стр. 1—2. Подпись: Л. М. — 468
- [58] — *Что следует из «права на национальное самоопределение».* — «Наш Голос», Самара, 1916, № 3 (17), 17 января, стр. 1—2; *№ 4 (18), 24 января, стр. 1. — 292
- [59] *Мартынов, А. В чем новизна грядущего?* — В кн.: Интернационал и война. № 1. [Цюрих], изд. Загр. секретариата Орг. к-та РСДРП, 1915, стр. 1—22. (РСДРП). — 107
- [60] — *Патриотическая организация «Призыв».* — В кн.: Интернационал и война. № 1. [Цюрих], изд. Загр. секретариата Орг. к-та РСДРП, 1915, стр. 146—148. (РСДРП). Подпись: А. М. — 106, 107, 263

- [⁶¹] *«Наш Голос»*, Самара. — 468
 — 1916, № 3 (17), 17 января, стр. 1—2. — 260, 292
 *— 1916, № 4 (18), 24 января, стр. 1. — 292
- [⁶²] *«Наша Заря»*, Спб. — 40, 47, 60, 69, 107, 122, 138, 259
- [⁶³] *«Наше Дело»*, Пг. — 76, 97, 98, 106, 107, 108, 122, 138, 259, 260, 263, 284, 468
 *— 1915, № 1, стр. 65—82. — 38
- [⁶⁴] *«Наше Слово»*, Париж. — 53, 97, 103, 260, 297, 466, 468
 — 1915, № 90, 16 мая, стр. 2. — 106
 — 1915, № 217, 17 октября, стр. 2—3. — 98
 — 1915, № 259, 7 декабря, стр. 1. — 313
 *— 1915, № 264, 12 декабря, стр. 1—2. — 255
 — 1915, № 270, 19 декабря, стр. 1. — 103
 — 1916, № 5 (393), 7 января, стр. 1. — 313, 469
 — 1916, № 15 (402), 19 января, стр. 1. — 313
 — 1916, № 30 (417), 5 февраля, стр. 1—2. — 468, 469
 — 1916, № 34 (421), 10 февраля, стр. 1—2. — 472
 — 1916, № 45 (432), 23 февраля, стр. 1. На газ. ошибочно указано: № 44 (431). — 313, 469
 — 1916, № 51 (438), 1 марта, стр. 1. — 313, 469
- [⁶⁵] *«Новая Рабочая Газета»*, Спб., 1913, № 69, 29 октября, стр. 1; № 71, 31 октября, стр. 2. — 267, 461
- [⁶⁶] *Об отношении к крестьянскому движению.* [Резолюция, принятая на IV (Объединительном) съезде РСДРП]. — В кн.: Протоколы Объединительного съезда РСДРП, состоявшегося в Стокгольме в 1906 г. М., тип. Иванова, 1907, стр. 413—414. — 99

[67] *Объявление о подписке на газету «Наш Голос» на 1916 г.* — «Наш Голос», Самара, 1916, № 3 (17), 17 января, стр. 1. — 260

[68] *Опасные тенденции.* — В кн.: Интернационал и война. № 1. [Цюрих], изд. Загр. секретариата Орг. к-та РСДРП, 1915, стр. 126—129. (РСДРП). Подпись: Редакция. — 107

[69] *Оранский, К. Две позиции.* — «Рабочее Утро», Пг., 1915, № 2, 22 октября, стр. 1. — 105, 106, 262, 263, 266

Орнатский — см. Чичерин, Г. В.

[70] *«Освобождение»*, Париж, 1905, № 63, 20 (7) января, стр. 221—222. — 269

[71] *От редакции.* [Послесловие к статье Ионова «О тактической и организационной преемственности. (К позиции «Нашего Слова»)»]. — В кн.: Интернационал и война. № 1. [Цюрих], изд. Загр. секретариата Орг. к-та РСДРП, 1915, стр. 77—78. (РСДРП). — 107

[72] *Отдельный оттиск из № 9 «Информационного Листка».* [Женева, 1915], стр. 3. — 261

Парабеллум — см. Radek, K.

[73] *Плеханов, Г. В. Две линии революции.* — «Призыв», Paris, 1915, № 3, 17 октября, стр. 2—4. — 94, 95, 96

[74] — *Еще о войне.* (Ответ товарищу Н—ву). — В кн.: Война. Сборник статей. При участии: И. Аксельрод и др. [Paris, «Ideal», 1915], стр. 11—48. — 144, 145, 270

[75]* — *На пороге двадцатого века.* — «Искра», [Мюнхен], 1901, № 2, февраль, стр. 1. — 474

[76]* — *О демонстрациях.* — «Искра», [Мюнхен], 1902, № 14, 1 января, стр. 1. — 63

[77]* [*Потресов, А. Н.*] *На рубеже двух эпох.* — «Наше Дело», Пг., 1915, № 1, стр. 65—82. Подписн: А. П—в и А. П. — 38

[78] «*Призыв*», Paris. — 101, 264

— 1915, № 3, 17 октября, стр. 2—4. — 94, 95, 96

[79] *Программа Российской соц.-дем. рабочей партии, принятая на Втором съезде партии.* — В кн.: Второй очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Genève, тип. партии, [1904], стр. 1—6. (РСДРП). — 284, 461

[80] *Проект манифеста, внесенный на [Международной социалистической конференции в Циммервальде] левой группой делегатов (ЦК РСДРП, польская оппозиция, с.-д. Лат. края, швед и норвежец, 1 немецкий делегат и 1 швейцарец).* — «Социал-Демократ», Женева, 1915, № 45—46, 11 октября, стр. 4. — 56, 60, 62, 92, 256

[81] *Пролетарии Европы!* [Манифест, принятый на Международной социалистической конференции в Циммервальде. 1915 г.]. — «Социал-Демократ», Женева, 1915, № 45—46, 11 октября, стр. 1. — 56—59, 60, 61, 64

[82] «*Рабочее Утро*», Пг. — 103, 108, 110, 260, 263, 264, 317, 468

* — 1915, № 1, 15 октября, стр. 2—3. — 266, 267

— 1915, № 2, 22 октября. 4 стр. — 103, 105, 106, 262, 263, 266

Резолюция Базельского конгресса — см. Manifest der Internationale zur gegenwärtigen Lage.

[83] *Резолюция завода Новый Леснер в Петербурге.* — «Социал-Демократ», Женева, 1915, № 47, 13 октября, стр. 2. — 67

- [84] *Резолюция, принятая на интернациональной социалистической женской конференции в Берне.* — «Социал-Демократ», Женева, 1915, № 42. Приложение к № 42 газеты «Социал-Демократ», 1 июня, стр. 2. Под общ. загл.: Женская международная социалистическая конференция. — 61
- [85] *Резолюция симпатии жертвам войны и преследуемым, (принятая на Международной социалистической конференции в Циммервальде. 1915 г.)*. — «Социал-Демократ», Женева, 1915, № 45—46, 11 октября, стр. 1. — 56, 59—60, 62, 311
- [86] *Российская социал-демократическая рабочая партия.* [Прокламация Организационного комитета]. — В кн.: Интернационал и война. № 1. [Цюрих], изд. Загр. секретариата Орг. к-та РСДРП, 1915, стр. 143—145. (РСДРП). Подпись: Организационный комитет РСДРП. — 260
- [87] *Российская социал-демократическая рабочая партия.* [Прокламация Организационного комитета]. — Отдельный оттиск из № 9 «Информационного Листка». [Женева, 1915], стр. 3. Подпись: Организационный комитет РСДРП. — 261
- [88] [Ротштейн, Ф.] *Английский социализм и война.* — «Наше Слово», Париж, 1915, № 259, 7 декабря, стр. 1. Подпись: Ф. Р—н. — 313
- [89] — *Еще об английских социалистах.* — «Наше Слово», Париж, 1916, № 15 (402), 19 января, стр. 1. Подпись: Ф. Р—н и Ф. Р. — 313
- [90] «Русское Знамя», Пг. — 317
- [91] *Русские с.-д. о защите страны.* — «Ден», Пг., 1915, № 280 (1078), 11 октября, стр. 4. — 108
- [92] *Семковский, С. Ю. Упрощенный марксизм в национальном вопросе.* — «Новая Рабочая Газета», Спб., 1913, № 69, 29 октября, стр. 1; № 71, 31 октября, стр. 2. — 267, 461

- [⁹³] *«Современный Мир»*, Пг., 1915, № 5, стр. 125—152. — 260
- [⁹⁴] *Состояние с.-д. работы в Петербурге.* — «Социал-Демократ», Женева, 1915, № 47, 13 октября, стр. 1. — 67
- [⁹⁵] *«Социал-Демократ»*, [Вильно—Спб.] — Париж — Женева. — 62, 70, 286, 299
- Женева, 1914, № 33, 1 ноября, стр. 1. — 56, 61, 130, 132, 143, 313
- 1914, № 35, 12 декабря, стр. 1—2. — 313
- 1915, № 40, 29 марта, стр. 2. — 131, 143, 266
- 1915, № 42. Приложение к № 42 газеты «Социал-Демократ», 1 июня, стр. 2. — 61
- 1915, № 45—46, 11 октября, стр. 1, 3—4. — 56—60, 61, 62, 64, 65, 91—92, 256, 311
- * — 1915, № 47, 13 октября. 2 стр. — 60, 67, 108, 109, 451
- [⁹⁶]* *Социал-демократы о защите страны.* — «Рабочее Утро», Пг., 1915, № 1, 15 октября, стр. 2—3. — 266
- [⁹⁷] [*Струве, П. Б.*] *Насущная задача времени.* — «Освобождение», Париж, 1905, № 63, 20 (7) января, стр. 221—222. Подпись: П. С. — 269
- [⁹⁸] [*Суханов, Н.*] *Из итогов последнего ценза С.-А. Соединенных Штатов.* — «Заветы», [Спб.], 1913, № 6, стр. 39—62. Подпись: Ник. Гиммер. — 151, 159, 162, 164, 166, 173—174, 179, 185, 195, 236
- [⁹⁹] [*Троцкий, Л. Д.*] *Основные вопросы.* — «Наше Слово», Париж, 1915, № 217, 17 октября, стр. 2—3. Подпись: Н. Троцкий. — 98
- [¹⁰⁰]* — *Сотрудничество с социал-патриотами.* (Ответ т. Мартову). — «Наше Слово», Париж, 1915, № 264, 12 декабря, стр. 1—2. — 255

- [101] *Тургенев, И. С. Дворянское гнездо.* — 100
- [102] — *Стихотворения в прозе. Житейское правило.* — 264
- [103] [*Урицкий, М. С.*] *Из бесед с социал-патриотом из России.* — «Наше Слово», Париж, 1916, № 30 (417), 5 февраля, стр. 1—2. Подпись: М. Борецкий. — 469
- [104] «*Утро*», Пг. — 260
- [105] *Факты и выводы.* (Еще о петроградских выборах). — «Наше Слово», Париж, 1915, № 270, 19 декабря, стр. 1. — 103
- [106] [*Чичерин, Г. В.*] *Дело тов. Петрова и движение в Шотландии.* — «Наше Слово», Париж, 1916, № 45 (432), 23 февраля, стр. 1. Подпись: Ори. На газ. ошибочно указано: № 44 (431). — 313, 469
- [107] — *Донос «Justice», «органа соц.-демократии».* (Письмо из Англии). — «Наше Слово», Париж, 1916, № 5 (393), 7 января, стр. 1. Подпись: Ори. — 313, 469
- [108] — *Споры о созыве Межд. соц. бюро.* (Письмо из Англии). — «Наше Слово», Париж, 1916, № 51 (438), 1 марта, стр. 1. Подпись: Ори. — 313, 469
- [109] *Чхенкели, А. И. Пять недель в Берлине.* — «Современный Мир», Пг., 1915, № 5, стр. 125—152. — 260
- Штутгартская резолюция* — см. *Der Militarismus und die internationalen Konflikte.*
- [110] *Энгельс, Ф. Демократический панславизм.* 14—15 февраля 1849 г. — 279
- [111] — *К критике проекта социал-демократической программы 1891 г.* Конец июня 1891 г. — 124, 140
- [112] — *Какое дело рабочему классу до Польши?* Конец января — 6 апреля 1866 г. — 453, 462
- [113] — *Письмо Ф. А. Зорге.* 7 декабря 1889 г. — 91

- [114] — *Письмо Ф. Келли-Вишневецкой*. 28 декабря 1886 г. — 91
- [115] — *Письмо Г. Шлютеру*. 11 января 1890 г. — 91
- [116] — *Пражское восстание*. 17 июня 1848 г. — 279
- [117] — *Роль насилия в истории*. Конец декабря 1887 г. — март 1888 г. — 317
- [118] — *Эмигрантская литература*. Май 1874 — апрель 1875 гг. — 279
- [119] *Agahd, E. Großbanken und Weltmarkt*. Die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Großbanken im Weltmarkt unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Rußlands Volkswirtschaft und die deutsch-russischen Beziehungen. Berlin, Paschke, 1914. XXIV, 290 S. — 368—370, 376
- [120] [*Anmerkung der Redaktion*]. — «*Berner Tagwacht*», 1915, Nr. 250, 26. Oktober. Beilage zur «*Berner Tagwacht*», S. 1. Под общ. загл.: Eine Entgegnung. — 261
- [121] «*Annalen des Deutschen Reichs für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*», München—Berlin, 1911, Nr. 3—4; S. 161—248. — 333, 338
- [122] «*The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*», Philadelphia, 1915, vol. LIX, No. 148, May, p. 301—308, 321—332. — 383
- [123] [*Die Antwort der Redaktion des «Vorwärts»*]. — «*Vorwärts*», Berlin, 1916, Nr. 11, 12. Januar. Beilage zu Nr. 11 des «*Vorwärts*», S. 2—3. — 256, 313, 470, 485
- [124] *«*Appeal to Reason*», Girard, Cansas, 1915, No. 1, 030, August 28, p. 1. — 469, 472
- * — 1915, No. 1, 032, September 11, p. 1. — 252, 312, 469, 472, 484

- * — 1915, No. 1, 045, December 11, p. 1. — 469, 472
- * — 1915, No. 1, 047, December 25, p. 1. — 469, 472
- [125] *«Arbeiter-Zeitung»*, Wien. — 291
- [126] *«Archiv für Eisenbahnwesen»*, Berlin, 1892, Hft. 1—6. — 413
- [127] *Arndt, P. Die Kapitalkraft Frankreichs.* — *«Weltwirtschaftliches Archiv»*, Jena, 1916, Bd. 7, (1916. I), S. 34—52. — 379
- [128] *Aus dem literarischen Nachlaß von K. Marx, F. Engels und F. Lassalle.* Hrsg. von F. Mehring. Bd. III. Gesammelte Schriften von K. Marx und F. Engels. Von Mai 1848 bis Oktober 1850. Stuttgart, Dietz, 1902. VI, 491 S. — 462
- [129] *Aus den Handelskammern.* — *«Die Bank»*, Berlin, 1913, II. Semester, S. 811—813. — 354
- [130] *Austerlitz, F. Die nationalen Triebkräfte.* — *«Die Neue Zeit»*, Stuttgart, 1916, Jg. 34, Bd. 1, Nr. 21, 18. Februar, S. 641—648. — 291
- [131] **Aux femmes du prolétariat!* [Листовка. Paris, 1915]. 1 p. (Comité d'Action Féminine Socialiste pour la Paix contre le Chauvinisme). Подпись: Pour le Comité: Louse Saumoneau. — 471
- [132] *«Avanti!»*, Milano, 1916, N. 43, 12 febbraio, p. 2. — 466, 469
- 1916, N. 65, 5 marzo, p. 1. — 307, 479
- [133] **Axelrod, P. Die Krise und die Aufgaben der internationalen Sozialdemokratie.* Zürich, Genossenschaftsdruckerei, 1915, 46 S. — 71—76, 110, 128, 130, 131, 137, 142, 144, 315, 459
- [134] *«Die Bank»*, Berlin, 1910, I. Semester, S. 79, 115—125, 301—309. — 344, 374—375
- 1909, II. Semester, S. 819—833, 849—857. — 360, 430—432
- 1910, II. Semester, S. 497—508, 1200. — 349, 354
- 1911, I. Semester, S. 1—13. — 418

- 1911, II. Semester, S. 825—832. — 373
 - 1912, I. Semester, S. 223—230, 432—438. — 356, 373
 - 1912, II. Semester, S. 629—638, 1032—1047. — 389
 - 1913, I. Semester, S. 388—391. — 389
 - 1913, II. Semester, S. 623—637, 725—736, 811—813, 952—963, 1022—1024, 1024—1026. — 347, 354, 372, 373, 375, 381.
 - 1914, I. Semester, S. 89—90, 313—321, 415—426, 544—551.
— 352, 354, 366, 374
 - 1914, II. Semester, S. 713—714. — 354
- [135] *Banken und Reichspost.* — «Die Bank», Berlin 1914, II. Semester, S. 713—714, в отд.: Aus den Handelskammern. — 354
- [136] *Die bankgewerbliche Tätigkeit der Sparkassen.* — «Die Bank», Berlin, 1913, II. Semester, S. 1022—1024, в отд.: Umschau. — 354
- [137] *Barboni, T. Internazionalismo o Nazionalismo di classe?* (il proletariato d'Italia e la guerra europea). Ed. dall' autore. Campione d'Intelvi (Provincia di Como), 1915. 143 p. — 33, 38—42
- [138] «*La Bataille*», Paris. — 257
- 1916, N 87, 28 janvier, p. 2. — 254
- [139] *Bauer, O. Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie.* Wien, Brand, 1907. VIII, 576 S. (Marx—Studien. Blätter zur Theorie und Politik des wissenschaftlichen Sozialismus. Hrsg. von M. Adler und R. Hilferding. Bd. 2). — 276
- [140] *Beer, M. Der moderne englische Imperialismus.* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1897—1898, Jg. XVI, Bd. 1, Nr. 10, S. 300—306.
— 394, 401
- [141] *Bérard, V. L'Angleterre et l'impérialisme.* Avec une carte en couleur hors texte. Paris, Colin, 1900. VI, 381 p. — 427

[142] «*Berner Tagwacht*». — 53, 55, 247

* — 1915, Nr. 218, 18. September, S. 1. — 79, 101, 105, 250, 251, 256, 308, 309, 310, 470, 482, 484

— 1915, Nr. 247, 22. Oktober. Beilage zur «*Berner Tagwacht*», S. 1. — 261

— 1915, Nr. 250, 26. Oktober, Beilage zur «*Berner Tagwacht*», S. 1. — 261, 262

— 1915, Nr. 252, 28. Oktober. Beilage zur «*Berner Tagwacht*», S. 1; Nr. 253, 29. Oktober. Beilage zur «*Berner Tagwacht*», S. 1. — 79, 81—85, 453

— 1915, Nr. 271, 19. November, Beilage zur «*Berner Tagwacht*», S. 1. — 132, 145

— 1915, Nr. 283, 3. Dezember. 1. Beilage zur «*Berner Tagwacht*», S. 1; Nr. 284, 4. Dezember. Beilage zur «*Berner Tagwacht*», S. 1. — 469

* — 1916, Nr. 18, 22. Januar. Beilage zur «*Berner Tagwacht*», S. 1. — 466

— 1916, Nr. 32, 8. Februar. Beilage zur «*Berner Tagwacht*», S. 1; Nr. 34, 10. Februar, S. 1—2. — 472

[143] *Börsenwoche*. Nachklänge zur Fusion Schaaflhausen — Discontogesellschaft. Schwache Börsentendenz. Zur Lage in der ober-schlesischen Montanindustrie. — «*Frankfurter Zeitung*», Frankfurt a. M. Abendblatt, 1914, Nr. 121, 2. Mai, S. 4. — 356

[144] * [*Bourderon, A.*] *Projet de Résolution pour le Congrès*. — В листовке: Aux Fédérations. Aux Sections. Aux Membres du Parti Socialiste. [Paris, 1915], p. 2. — 256, 311, 313, 467, 470, 484

[145] * *Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge u. Andere*. Stuttgart, Dietz, 1906. XII, 422 S. — 126, 141

- [146] **Der Briefwechsel zwischen Friedrich Engels und Karl Marx*. 1844 bis 1883. Hrsg. v. A. Bebel und E. Bernstein. Bd. 2, 4. Stuttgart, Dietz, 1913. 2 Bd.
- * — Bd. 2. XXIV, 429 S. — 423
- * — Bd. 4. XX, 536 S. — 423
- [147] *The Budget*. Daily Cost of the War. Enormous borrowing. No new taxes. — «The Daily Telegraph», London, 1915, May 5, p. 6. — 379
- [148] *Bulletin de l'Institut international de statistique*. T. XIX—2^e Livraison. La Haye, Van Stockum, [1912], p. 201—225. — 376, 379, 427
- [149] *Calwer, R. Einführung in die Weltwirtschaft*. Berlin, Simon, 1906. 95 S. (Maier-Rothschild-Bibliothek. Bd. 30). — 410—413.
- [150] **Census reports*. Twelfth census of the United States, taken in the year 1900. Vol. V. Agriculture. P. I. Farms, live stock, and animal products. Washington, United States Census office, 1902. CCXXXVI, 767 p.; 18 Plates. — 153, 166, 168, 189, 191—196, 200—202, 206—208, 212, 213—221, 222, 227—234, 235, 239—242, 243—245
- [151] *Compromise between pro-and anti-warites*. A Meaningless Manifesto: Great Dissatisfaction. From a Paris correspondent. — «The Labour Leader», [Manchester—London], 1916, No. 2, January 13, p. 8. Под общ. загл.: The National Congress of the French Socialist Party. — 467
- [152] *Crammond, E. The Economic Relations of the British and German Empires*. — «Journal of the Royal Statistical Society», London, 1914, vol. LXXVII, part VIII, July, p. 777—807. — 414
- [153] *Cromer, E. B. Ancient and Modern Imperialism*. London, Murray, 1910. 143 p. — 398
- [154] **Cunow, H. Parteizusammenbruch?* Ein offenes Wort zum inneren Parteistreit. Berlin, Singer, 1915. 38 S. — 409
- [155] «The Daily Telegraph», London, 1915, May 5, p. 6. — 379

- [156] * *David, E. Die Sozialdemokratie im Weltkrieg.* Berlin, Singer, 1915. 192 S. — 130, 132, 143, 145
- [157] — *Sozialismus und Landwirtschaft.* Bd. 1. Die Betriebsfrage. Berlin, «Sozialistische Monatshefte», 1903. 703 S. — 203
- [158] * *Debs, E. Never be a Soldier.* — «Appeal to Reason», Girard, Canas, 1915, No. 1,030, August 28, p. 1. — 469, 472
- [159] * — *The Only War I Will Fight In.* — «Appeal to Reason», Girard, Canas, 1915, No. 1,047, December 25, p. 1. — 469, 474
- [160] * — «*Preparedness*» *I Favor.* — «Appeal to Reason», Girard, Canas, 1915, No. 1,045, December 11, p. 1. — 469, 472
- [161] * — *When I Shall Fight.* — «Appeal to Reason», Girard, Canas, 1915, No. 1,032, September 11, p. 1. — 252, 312, 469, 472, 485
- [162] *Diouritch, G. L'expansion des banques allemande à l'étranger ses rapports avec le développement économique de l'Allemagne.* Paris—Berlin, Rousseau, Puttkammer u. Mühlbrecht, 1909. 798 S. — 381, 387
- [163] *Driault, E. Les problèmes politiques et sociaux à la fin du XIXe siècle.* Paris, Alcan, 1900. 388, 32 p. — 402
- [164] *Ein-und Auswanderung.* [Резолюция, принятая на Международном социалистическом конгрессе в Штутгарте]. — В кн.: Internationaler Sozialistenkongreß zu Stuttgart. 18. bis 24. August 1907. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1907, S. 58—59. — 92
- [165] *Eine Entgegnung.* — «Berner Tagwacht», 1915, Nr. 250, 26. Oktober. Beilage zur «Berner Tagwacht», S. 1. Подпись: Auswärtiges Sekretariat des Organisationskomitees der sozialdemokratischen Arbeiterpartei Rußlands. — 261, 262
- [166] *Eine Erklärung.* — «Internationale Sozialistische Kommission zu Bern. Bulletin», Bern, 1915, Nr. 2, 27. November, S. 2. Подпись: Internationale sozialistische Kommission zu Bern. — 311

- [167] *Eine Massendemonstration vor dem Parteivorstandsdomicil.* — «Berner Tagwacht», 1915, Nr. 271, 19. November. Beilage zur «Berner Tagwacht», S. 1. — 132, 145
- [168] *Engels, F. [Brief an K. Kautsky].* 12. September 1882. — В кн.: Kautsky, K. Sozialismus und Kolonialpolitik. Eine Auseinandersetzung. Berlin, «Vorwärts», 1907, S. 79—80, в отд.: Anhang. Под загл.: Ein Brief von Friedrich Engels. — 423
- [169] *[Brief an K. Marx].* 7. Oktober 1858. — В кн.: Der Briefwechsel zwischen Friedrich Engels und Karl Marx. 1844 bis 1883. Hrsg. v. A. Bebel und E. Bernstein. Bd. 2. Stuttgart, Dietz, 1913, S. 289—291. — 423
- [170] — *[Brief an K. Marx].* 11. August 1881. — Ibidem, Bd. 4, S. 432—433. — 423
- [171] — *[Brief an F. A. Sorge].* 18. Januar 1893. — В кн.: Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge u. Andere. Stuttgart, Dietz, 1906, S. 389—391. — 126—127, 141
- [172] — *[Brief an F. A. Sorge].* 11. November 1893. — Ibidem, S. 400—401. — 127, 141
- [173] — *Die Lage der arbeitenden Klasse in England.* Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen. 2. durchges. Aufl. Stuttgart, Dietz, 1892. XXXII, 300 S. — 423
- [174] — *[Vorwort zu 2. Aufl. der Arbeit: «Die Lage der arbeitenden Klasse in England».* 21. Juli 1892]. — В кн.: Engels, F. Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen. 2. durchges. Aufl. Stuttgart, Dietz, 1892, S. VII—XXVI. — 423
- [175] *Eschwege, L. Plutokratie und Beamtenschaft.* — «Die Bank», Berlin, 1911, II. Semester, S. 825—832. Подпись: Ludwig Eschwege—Berlin. — 375
- [176] — *Der Sumpf.* — «Die Bank», Berlin, 1913, II. Semester, S. 952—963. — 374, 375
- [177] — *Tochtergesellschaften.* — «Die Bank», Berlin, 1914, I. Semester, S. 544—551. — 366

- [178] — *Zement*. Zur Berichterstattung der Syndikate. — «Die Bank», Berlin, 1909, I. Semester, S. 115—125. Подпись: Ludwig Eschwege — Charlottenburg. — 344
- [179] «*Europa und die Revolution*». — «Volksrecht», Zürich, 1916, Nr. 35, 11. Februar, S. 1. — 471
- [180] *Filene, E. A. Cooperative Pioneering and Guaranteeing in the Foreign Trade*. — «The Annals of the American Academy of Political and Social Science», Philadelphia, 1915, vol. LIX, No. 148, May, p. 321—332. — 383
- [181] «*Forward*», Glasgow. — 469
- [182] «*Frankfurter Zeitung*», Frankfurt a. M. Abendblatt, 1914, Nr. 121, 2. Mai, S. 4. — 356
- [183] «*Gazeta Robotnicza*», [Zürich], 1915, Nr. 24, luty. 8 s. — 295
— 1916, Nr. 25, styczeń, s. 7—8. — 295—298
- [184] **Gibson, W. [A Letter to the Editor of «The Labour Leader»]*. — «The Labour Leader», [Manchester — London], 1915, No. 52, December 30, p. 9. Под общ. загл.: The I L P and the Labour Party, в отд.: The Views of our Readers. — 255, 469
- [185] «*Die Glocke*», München. — 100, 101, 315
— Jg. 1915, Nr. Nr. 1—6, 1. September — 15. November. — 101
— Jg. 1915, Nr. 8, 15. Dezember, S. 465—476. — 279
— Jg. 1915—1916, Nr. 9, 1. Januar, S. 493—500. — 279
- [186] **Golay, P. Le socialisme qui meurt et le socialisme qui doit renaitre*. Conférence donnée à la Maison du Peuple de Lausanne, le 11 mars 1915. Lausanne, imp. de l'université, 1915. 22 p. — 24—32
- [187] *Görter, H. Het Imperialisme, de Wereldoorlog en de Sociaal—Democratie*. Amsterdam, Brochurehandel Sociaal—Democratische Partij, [1914]. 116 bl. — 126, 280, 292

- [188] *Gothaischer genealogischer Hofkalender nebst diplomatisch-statistischem Jahrbuche*. Jg. 151. Gotha, Perthes, 1914. XXIV, 1208, 36 S. — 452
- [189]* *Great Change in French Socialist Opinion*. (From a Paris correspondent). — «The Labour Leader», [Manchester — London], 1915, No. 52, December 30, p. 3. — 467
- [190] *Grundriß der Sozialökonomik*. Abt. V. Die einzelnen Erwerbsgebiete in der kapitalistischen Wirtschaft und die ökonomische Binnenpolitik im modernen Staate. Teil II. Bankwesen. Bearb. von G. v. Schulze-Gaevernitz, E. Jaffé. Buch III. A II. Tübingen, Mohr (Siebeck), 1915, S. 1—189. — 348, 350, 355, 356, 362, 365, 443
- [191] *Grundriß der Sozialökonomik*. Abt. VI. Industrie, Bergwesen, Bauwesen. Buch III. B I. Tübingen, Mohr (Siebeck), 1914, S. 187—246. — 336—337
- [192] «*Le Grutléen*», Lausanne. — 24
- [193] *Guesde, J. En garde! Contre les Contrefaçons, les Mirages et la Fausse Monnaie des Réformes bourgeoises. Polémiques*. Paris, Rouff, 1911. 477 p. — 65, 120, 136
- [194] *Harms, B. Volkswirtschaft und Weltwirtschaft*. Versuch der Begründung einer Weltwirtschaftslehre. Mit zwei lithogr. Taf. Jena, Fischer, 1912. XV, 495 S. (Probleme der Weltwirtschaft. Schriften des Instituts für Seeverkehr und Weltwirtschaft an der Universität Kiel. Hrsg. v. B. Harms. VI). — 379
- [195] *Heinig, K. Der Weg des Elektrotrusts*. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1912, Jg. 30, Bd. 2, Nr. 39, 28. Juni, S. 474—485. — 367, 385
- [196] *Henger, H. Die Kapitalsanlage der Franzosen in Wertpapieren mit besonderer Berücksichtigung der Kapitalsanlage in Handel und Industrie*. Stuttgart—Berlin, Cotta, 1913. 101 S. (Münchener Volkswirtschaftliche Studien hrsg. v. L. Brentano und W. Lotz. 125. Stück). — 422
- [197] *Heymann, H. G. Die gemischten Werke im deutschen Großeisengewerbe*. Ein Beitrag zur Frage der Konzentration der Industrie. Stuttgart—Berlin, Cotta, 1904. IX, 342 S. (Münchener volks-

wirtschaftliche Studien hrsg. v. L. Brentano und W. Lotz.
65. Stück). — 335, 365

[198] *Hildebrand, G. Die Erschütterung der Industrieherrschaft und des
Industriesozialismus.* Jena, Fischer, 1910. VI, 244 S. — 420

[199] *Hilferding, R. Das Finanzkapital.* Eine Studie über die jüngste
Entwicklung des Kapitalismus. Wien, Brand, 1910. XI,
477 S. — 331

[200] — *Die Sozialdemokratie am Scheidewege.* — «Die Neue Zeit»,
Stuttgart, 1915, Jg. 33, Bd. 2, Nr. 16, 16. Juli, S. 489—499. —
270

[201] *Hill, D. J. A History of Diplomacy in the International Development
of Europe.* V. 1. The Struggle for universal Empire. With
maps and tables. New York—London—Bombay, Long-
mans, Green, 1905. XXIII, 481 p. — 436

[202] *Hobson, J. A. Imperialism. A Study.* London, Nisbet, 1902. VII,
400, (4) p. — 323, 329, 331, 379, 394, 408, 415, 416, 417—420,
425, 427, 433

Hofkalender — c.m. Gothaischer Genealogischer Hofkalender nebst
diplomatisch-statistischem Jahrbuche.

[203] *Hourwich, I. Immigration and Labor.* The Economic Aspects of
European Immigration to the United States. New York —
London, Putnam, 1912. XVIII, 544 p. — 422

[204] *Hübner, O. Geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde.*
Fortgeführt und ausgestaltet von F. v. Juraschek. 63.
umgearb. Ausgabe für das Jahr 1914. Frankfurt a. M.,
Keller, [1914]. XV, 155 S. — 396

[205] — *Geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde.* Fort-
geführt und ausgestaltet von F. v. Juraschek. 64. Ausgabe.
(Kriegs-Ausgabe). Im Druck vollendet Ende 1915. Frank-
furt a. M., Keller, 1916. XV, 158 S. — 396

[206] «*L'Humanité*», Paris, 1914, N 3827, 9 octobre, p. 1. — 470

— 1916, N 4315, 9 février, p. 3. — 466

- [207] *Der Imperialismus*. [Резолюция, принятая на Хемницком съезде Германской социал-демократической партии. 1912 г.]. — В кн.: Protokoll über die Verhandlungen des Parteitagess der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten in Chemnitz vom 15. bis 21. September 1912. Berlin, Singer, 1912, s. 529—530, в отд.: Anhang. — 331
- [208] «*Internationale Flügelblätter*», [Zürich], 1915, Nr. 1, November, S. 5—8. — 92
- [209] «*Internationale Sozialistische Kommission zu Bern. Bulletin*», Bern, 1915, Nr. 1, 21. September. 8 S. На нем., англ. и фр. яз. — 51, 52, 55, 483
- *— 1915, Nr. 2, 27. November. 16 S. — 53, 55, 259, 285, 311
- 1916, Nr. 3. 29. Februar, S. 1, 2—3. — 302, 311, 312, 476, 482, 484, 485
- [210] *Internationale sozialistische Kommission zu Bern*. [Обращение по поводу созыва 2-ой Международной социалистической конференции]. — «*Internationale Sozialistische Kommission zu Bern. Bulletin*», Bern, 1916, Nr. 3, 29. Februar, S. 1. — 302, 476
- [211] *Internationale sozialistische Konferenz zu Zimmerwald (Schweiz), abgehalten vom 5. bis 8. September 1915*. Offizieller Verhandlungsbericht. — «*Internationale Sozialistische Kommission zu Bern. Bulletin*», Bern, 1915, Nr. 1, 21. September, S. 4—8. — 55
- [212] *Die Internationalen in Österreich an die Internationalen aller Länder!* — «*Berner Tagwacht*», 1915 Nr. 283, 3. Dezember. 1. Beilage zur «*Berner Tagwacht*», S. 1; Nr. 284, 4. Dezember. Beilage zur «*Berner Tagwacht*», S. 1. — 469
- [218] *Intorno all' organizzazione socialista internazionale*. — «*Avanti!*», Milano, 1916, N. 43, 12 febbraio, p. 2. — 466, 469
- [214] *Feidels, O. Das Verhältnis der deutschen Großbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie*. Leipzig, Duncker u. Humblot, 1905. XII, 271 S. (Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen, hrsg. von G. Schmoller u. M.

Sering. 24. Bd. 2. Hft. (Der ganzen Reihe 112. Hft.). — 345,
346, 358, 359, 360, 361—363, 384, 386

[²¹⁵] «*Journal of the Royal Statistical Society*», London, 1911, vol. LXXIV,
part II, January, p. 167—187. — 379

— 1914, vol. LXXVII, part VIII, July, p. 777—807. — 414

[²¹⁶] Kaufmann, E. *Das französische Bankwesen mit besonderer Berücksichtigung der drei Depositengroßbanken*. Tübingen, Mohr, 1911. XII, 372 S. (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Hrsg. v. E. Jaffé. Ergänzungsheft I). — 350

[²¹⁷] — *Die Organization der französischen Depositengroßbanken*. — «Die Bank», Berlin, 1909, II. Semester, S. 849—857. — 360

[²¹⁸] * Kautsky, K. *Fraktion und Partei*. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1915, Jg. 34, Bd. 1, Nr. 9, 26. November, S. 269—276. — 124, 126, 140, 145, 268

[²¹⁹] — *Gefährliche Reformisten*. — «Sozialistische Auslandspolitik», Berlin, 1915, Nr. 27, 10. November. — 472

[²²⁰] * — *Der Imperialismus*. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1914, Jg. 32. Bd. 2, Nr. 21, 11. September, S. 908—922. — 406, 409

[²²¹] * — *Die Internationalität und der Krieg*. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1914, Jg. 33, Bd. 1, Nr. 8, 27. November, S. 225—250. — 287,

[²²²] — *Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund*. Nürnberg, Fränkischer Verlagsanstalt, 1915. 80 S. — 427, 428—429

[²²³] — *Noch einige Bemerkungen über nationale Triebkräfte*. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1916, Jg. 34, Bd. 1, Nr. 23, 3. März, S. 705—713. — 286, 291, 462

[²²⁴] * — *Nochmals unsere Illusionen*. Eine Entgegnung. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1915, Jg. 33, Bd. 2. Nr. 8, 21. Mai, S. 230—241; Nr. 9, 28. Mai, S. 264—275. — 83, 137, 282, 287, 306, 478

[²²⁵] — *Sozialismus und Kolonialpolitik*. Eine Auseinandersetzung. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1907. 80 S. — 423

- [²²⁶] — *Der Weg zur Macht*. Politische Betrachtungen über das Hineinwachsen in die Revolution. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1909. 104 S. — 75, 114, 115, 120, 127
- [²²⁷] * — *Zwei Schriften zum Umlernen*. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1915, Jg. 33, Bd. 2, Nr. 2, 9. April, S. 33—42; Nr. 3, 16. April, S. 71—81; Nr. 4, 23. April, S. 107—116; Nr. 5, 30. April, S. 138—146. — 83, 115, 127, 142, 406—409, 410, 433—436
- [²²⁸] *Kestner, F. Der Organisationszwang*. Eine Untersuchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Außenseitern. Berlin, Heymann, 1912. XII, 395 S. — 339, 343—344
- [²²⁹] *Kies, W. S. Branch Banks and our Foreign Trade*. — «The Annals of the American Academy of Political and Social Science», Philadelphia, 1915, vol. LIX, No. 148, May, p. 301—308. — 383
- [²³⁰] * *Klassenkampf gegen den Krieg!* Material zum «Fall» Liebknecht. B. M., [1915]. 88 S. (Als Manuskript gedruckt!). — 125, 141 471
- [²³¹] * *Kolb, W. Die Sozialdemokratie am Scheidewege*. Ein Beitrag zum Thema: Neuorientierung der deutschen Politik. [2. Aufl.]. Karlsruhe, Buchdruckerei Geck, [1915]. 67 S. — 144, 270—271
- [²³²] «*Labour Leader*», Manchester — London — Glasgow. — 145, 313
- * — [Manchester—London], 1915, No. 33, August 19. 12 p. — 145
- 1915, No. 46, November 18, p. 3. — 469, 470
- * — 1915, No. 49, December 9, p. 8; No. 51, December 23, p. 8. — 255, 312, 313, 469, 470, 484
- * — 1915, No. 52, December 30, p. 3, 9. — 255, 467, 469
- 1916, No. 2, January 13, p. 8. — 467
- 1916, No. 4, January 27, p. 8. — 467

- [²³³] *Labriola, A. La guerra di Tripoli e l'opinione socialista.* Napoli, Morano, 1912. 142 p. — 35
- [²³⁴] *Landwirtschaftliche Betriebsstatistik.* Hrsg. vom kaiserlichen Statistischen Amte. Bd. 212, T. 1 a, 1 b, 2 a. Berlin, Verlag des Statistischen Reichsamts, [1909—1910]. 3 Bd. (Statistik des Deutschen Reichs. Berufs und Betriebszählung vom 12. Juni 1907). — 168, 170, 171, 186, 226
- [²³⁵] *Lansburgh, A. Die Bank mit den 300 Millionen.* — «Die Bank», Berlin, 1914, I. Semester, S. 415—426. — 352
- [²³⁶] — *Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen.* — «Die Bank», Berlin, 1910, II. Semester, S. 497—508. — 349
- [²³⁷] — *Der deutsche Rentnerstaat.* — «Die Bank», Berlin, 1911, I. Semester, S. 1—13. — 417
- [²³⁸] — *Deutsches Kapital im Auslande.* — «Die Bank», Berlin, 1909, II. Semester, S. 819—833. — 430—432
- [²³⁹] — *Die Finanzgeschäfte des Fürstentrust.* — «Die Bank», Berlin, 1912, I. Semester, S. 223—230. Подпись: A. L. — 374
- [²⁴⁰] — *Finanzieller Nationalismus.* — «Die Bank», Berlin, 1914, I. Semester, S. 313—321. — 355
- [²⁴¹] — *Fünf Jahre deutsches Bankwesen.* — «Die Bank», Berlin, 1913, II. Semester, S. 725—736. — 347
- [²⁴²] — *Der «Money Trust».* — «Die Bank», Berlin, 1912, I. Semester, S. 432—438. Подпись: A. L. — 356
- [²⁴³] — *Der Staat und die Auslandsanleihen.* — «Die Bank», Berlin, 1913, II. Semester, S. 623—637. — 372
- [²⁴⁴] — *Die wirtschaftliche Bedeutung des Byzantinismus.* — «Die Bank», Berlin, 1909, I. Semester, S. 301—309. — 375
- [²⁴⁵]* [*Legien, C.*] *Warum müssen die Gewerkschaftsfunktionäre sich mehr am inneren Parteileben beteiligen?* (Ein Vortrag von C. Legien in der Versammlung der Gewerkschaftskommission Berlins und Umgegend am 27. Januar 1915). Berlin, 1915. 47 S. — 145

- [²⁴⁶] [*Lénine, V. I.*] *L'Impérialisme dernière étape du Capitalisme.* (Essai de vulgarisation). Paris, Librairie de l'Humanité, 1923. 140 p. (Bibliothèque communiste). Перед загл. авт.: N. Lénine. — 325, 328
- [²⁴⁷] — *Der Imperialismus als jüngste Etappe des Kapitalismus.* Hamburg, Hoym, 1921. 136 p. (Bibliothek der Kommunistische Internationale. IX). Перед загл. авт.: N. Lenin. — 325, 328
- [²⁴⁸] [*Lenin, V. I. u. Zinowjew, G. E.*] *Sozialismus und Krieg.* (Stellung der SDAP Rußlands zum Kriege). Б.м., 1915. 36 S. (SDAP). После загл. авт.: G. Zinowjew und N. Lenin. — 60, 92
- [²⁴⁹]* *Lensch, P. Die Selbstbestimmungsflause.* — «Die Glocke», München, Jg. 1915, Nr. 8, 15. Dezember, S. 465—476. — 279
- [²⁵⁰] — *Sozialismus und Annexionen in der Vergangenheit.* — «Die Glocke», München, Jg. 1915—1916, Nr. 9. 1. Januar, S. 493—500. — 279
- [²⁵¹] *Lescure, J. L'Épargne en France.* Paris, Tenin, 1914. VIII, 114 p. — 351
- [²⁵²] *Levy, H. Monopole, Kartelle und Trusts in ihren Beziehungen zur Organisation der kapitalistischen Industrie.* Dargest. an der Entwicklung in Großbritannien. Jena, Fischer, 1909. XIV, 322 S. — 335
- [²⁵³] «Lichtstrahlen», Berlin. — 470
- [²⁵⁴] *Liefmann, R. Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften.* Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen (in Deutschland, den Vereinigten Staaten, England, Frankreich, Belgien und der Schweiz). Jena, Fischer, 1909. X, 495 S. — 339, 345, 348, 362, 365, 373
- [²⁵⁵] — *Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation.* 2-te, stark erweiterte Aufl. Stuttgart, Moritz, 1910. 210 S. — 338, 391
- [²⁵⁶] *Lucas, C. P. Greater Rome and Greater Britain.* Oxford, Clarendon Press, 1912. 184 p. — 398

- [257] *Luxemburg, R. Kwestja narodowościowa i autonomia.* — «Przegląd Socjaldemokratyczny», [Kraków], 1908, N 6, sierpień, s. 482—515; N 7, wrzesień, s. 597—631; N 8—9, październik—listopad, s. 687—710; N 10, grudzień, s. 795—818;* 1909, N 12, czerwiec, s. 136—163; N 14—15, sierpień—wrzesień, s. 351—376. — 462
- [258] *Lysis. Contre l'Oligarchie financière en France.* Préf. de J. Finot. 5-me éd. Paris, «La Revue», 1908. XI, 260 p. — 371
- [259] *Manifest der Internationale zur gegenwärtigen Lage, [angenommen auf dem Außerordentlichen Internationalen Sozialistenkongreß zu Basel].* — В кн.: Außerordentlicher Internationaler Sozialistenkongreß zu Basel am 24. und 25. November 1912. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1912, S. 23—27. — 22, 25, 39, 74, 75, 117—121, 128, 131, 133—135, 138, 141, 143, 145, 251, 327, 331, 465
- [260] *Marck, Ch. Une expulsion.* — «La Bataille», Paris, 1916, N 87, 28 janvier, p. 2. — 254
- [261] *Martoff, L. Internationalisierung der Arbeiterbewegung.* Paul Axelrod. Die Krise und die Aufgaben der internationalen Sozialdemokratie. [Рецензия на книгу]. — «Volksrecht», Zürich, 1915, Nr. 236, 9. Oktober, S. 1; Nr. 237, 11. Oktober, S. 1—2. — 71, 73
- [262] *Michels, R. L'imperialismo italiano.* Studi politicodemografici. Milano, Società Editrice Libreria, 1914. XVIII, 187 p. (Studi economico-sociale contemporanei = 8). На обл.: Roma—Milano—Napoli. — 33—36
- [263] *Der Militarismus und die internationalen Konflikte.* [Резолюция, принятая на Международном социалистическом конгрессе в Штутгарте]. — В кн.: Internationaler Sozialistenkongreß zu Stuttgart. 18. bis 24. August 1907. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1907, S. 64—66. — 25, 465
- [264] *Monitor. Die Sozialdemokratie und der Weltkrieg.* — «Preußische Jahrbücher», Berlin, 1915, Bd. 160, Hft. 1, April. S. 30—53. — 123, 139, 140
- [265] *Morris, H. C. The History of Colonization from the Earliest Times*

to the Present Day. In two volumes. V. 1—2. New York — London, Macmillan, 1900. 2 v. — 393

[²⁶⁶] «*Neue Rheinische Zeitung*», Köln. — 453

[²⁶⁷] «*Neue Zeit*», Stuttgart. — 29

— 1897—1898, Jg. XVI, Bd. 1, Nr. 10, S. 300—306. — 395, 401

— 1912, Jg. 30, Bd. 2, Nr. 39, 28. Juni, S. 474—485. — 367, 385

*— 1914, Jg. 32, Bd. 2, Nr. 21, 11. September, S. 908—922. — 406, 410

*— 1914, Jg. 33, Bd. 1, Nr. 8, 27. November, S. 225—250. — 287

*— 1915, Jg. 33, Bd. 2, Nr. 2, 9. April, S. 33—42; Nr. 3, 16. April, S. 71—81; Nr. 4, 23. April, S. 107—116; Nr. 5, 30. April, S. 138—146. — 83, 114, 127, 142, 406—409, 410, 433—436

— 1915, Jg. 33, Bd. 2, Nr. 8, 21. Mai, S. 230—241; Nr. 9, 28. Mai, S. 264—275. — 83, 137, 282, 287, 306, 478

— 1915, Jg. 33, Bd. 2, Nr. 16, 16. Juli, S. 489—499. — 270

— 1915, Jg. 34, Bd. 1, Nr. 9, 26. November, S. 269—276. — 124, 126, 140, 144, 145, 268.

— 1915, Jg. 34, Bd. 1, Nr. 13, 24. Dezember, S. 412—414. — 472

— 1916, Jg. 34, Bd. 1, Nr. 20, 11. Februar, S. 638—640. — 472

— 1916, Jg. 34, Bd. 1, Nr. 21, 18. Februar, S. 641—618. — 291

— 1916, Jg. 34, Bd. 1, Nr. 23, 3. März, S. 705—713. — 286, 291, 462

[²⁶⁸] *Nyemarck, A. La statistique internationale des Valeurs Mobilières. IX-e Rapport... Première Partie. Exposé général du rapport.* — В кн.: Bulletin de l'Institut international de statistique. T. XIX — 2e Livraison. La Haye, Van Stockum, [1912], p. 201—225. — 376, 379, 427

- ^{269]} Nieboer, H. J. (Рецензия на книгу:) Nationalities and Subject Races. Report of Conference, held in Caxton Hall, Westminster, June 28—30, 1910. London, 1911. P. S. King and Son. XII u. 178 S. — «Weltwirtschaftliches Archiv», Jena, 1913, Bd. 2, S. 193—195. — 426
- ^{270]} *Nouvelles déclarations de Camille Huysmans.* — «L'Humanité», Paris 1916, N 4315, 9 février, p. 3. Под общ. загл.: L'Internationale, la Belgique et la guerre. — 466
- ^{271]} *Österreichische Statistik hrsg. von der K. K. statistischen Zentralkommission.* Bd. LXXXIII, Hft. I. Ergebnisse der landwirtschaftlichen Betriebszählung. Vom 3. Juni 1902 in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern. Hft. I: Analytische Bearbeitung. Summarische Daten für das Reich, die Verwaltungsgebiete und Länder, nebst Anhang, enthaltend Übersichten nach natürlichen Gebieten. Bearb. von dem Bureau der K. K. statistischen Zentralkommission. Wien, 1909. [4], XLV, 65 S. — 168
- ^{272]} Paish, G. *Great Britain's Capital Investments in Individual Colonial and Foreign Countries.* — «Journal of the Royal Statistical Society», London, 1911, vol. LXXIV, part II, January, p. 167—187. — 379
- ^{273]} Patouillet, J. *L'impérialisme américain.* Thèse pour le doctorat. (Sciences politiques et économiques). Dijon, «Petit Bourguignon», 1904. 388 p. (Université de Dijon. — Faculté de droit). — 427
- ^{274]} Pernerstorfer, E. *Nochmals Rußland und wir.* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1916, Jg. 34, Bd. 1, Nr. 20, 11. Februar, S. 638—640, в отд.: Notizen. — 472
- ^{275]} *Rußland und wir.* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1915, Jg. 34, Bd. 1, Nr. 13, 24. Dezember, S. 412—414, в отд.: Notizen. — 472
- ^{276]} *Die Petroleum-Komödie.* — «Die Bank», Berlin, 1913, I. Semester, S. 388—391, в отд.: Umschau. — 388—389
- ^{277]} *Pinkstone, G. [A Letter to the Editor of «The Labour Leader»]. — «The Labour Leader», [Manchester — London], 1915, No.

- 52, December 30, p. 9. Под общ. загл.: The ILP and the Labour Party, в отд.: The Views of our Readers. — 255, 469
- [278] *Pinner F. Herrn v. Gwinners Petroleummonopol.* — «Die Bank», Berlin, 1912, II. Semester, S. 1032 1047. — 389
- [279] — *Petroleum-Strategie.* — «Die Bank», Berlin, 1912, II. Semester, S. 629—638. — 389
- [280] *Polemica in casa nostra.* — «Avanti!», Milano, 1916, N. 65, 5 marzo, p. 1, в отд.: Scampoli. — 307, 479
- [281] *Die politische Aktion.* [Резолюция, принятая на Международном социалистическом конгрессе в Лондоне]. — В кн.: Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen Sozialistischen Arbeiter- und Gewerkschafts-Kongresses zu London vom 27. Juli bis 1. August 1896. Berlin, Expedition der Buchh. «Vorwärts», 1896, S. 18. — 285
- [282] *Polling next Thursday.* — «The Labour Leader», [Manchester—London], 1915, No. 46, November 18, p. 3. Под общ. загл.: The Situation in Merthyr. — 469, 470
- [283] «*Preußische Jahrbücher*», Berlin, 1915, Bd. 160, Hft. 1, April, S. 30—53. — 123, 140, 141
- [284] **Proletarier Europas!* — «Berner Tagwacht», 1915, Nr. 218, 18. September, S. 1. Под общ. загл.: Internationale sozialistische Konferenz zu Zimmerwald (Schweiz). — 79, 101, 105, 250, 251, 256, 309, 310, 311, 470, 482, 483
- [285] *Proletarier Europas!* — «Internationale Sozialistische Kommission zu Bern. Bulletin», Bern, 1915, Nr. 1, 21. September, S. 2—3. — 51, 53
- [286] «*Przegląd Socjaldemokratyczny*», [Kraków], 1908, N 6, sierpień, s. 482—515; N 7, wrzesień, s. 597—631; N 8—9, październik—listopad, s. 687—710; N 10, grudzień, s. 795—818; *1909, N 12, czerwiec, s. 136—163; N 14—15, sierpień—wrzesień, s. 351—376. — 461
- [287] [*Radek, K.*] *Annexionen und Sozialdemokratie.* — «Berner Tagwacht», 1915, Nr. 252, 28. Oktober. Beilage zur «Berner

- Tagwacht», S. 1; Nr. 253, 29. Oktober. Beilage zur «Berner Tagwacht». S. 1. Подпись: Parabellum. — 79, 82—85, 453
- [²⁸⁸] — *Eine notwendige Widerlegung einer angeblichen Widerlegung.* — «Berner Tagwacht», 1915, Nr. 247, 22. Oktober. Beilage zur «Berner Tagwacht», S. 1. Подпись: Parabellum. — 261
- [²⁸⁹] [*Renner, K.*] *Springer, R. Der Kampf der Österreichischen Nationen um den Staat.* T. 1: Das nationale Problem als Verfassungs- und Verwaltungsfrage. Leipzig—Wien, Deuticke, 1902. IV, 252 S. — 276
- [²⁹⁰] *Report of the Commissioner of Corporations on the Tobacco Industry.* Part I. Position of the Tobacco combination in the Industry. Washington, Government printing office, 1909. XXIII, 489 p. — 340
- [²⁹¹] *Rezolucja narady kolegium redakcyjnego, odbytej 1—2 czerwca 1915 r.* — «Gazeta Robotnicza», [Zürich], Nr. 25, styczeń, s. 7—8. 295—298
- [²⁹²] *Riesser, J. Die deutschen Großbanken und ihre Konzentration im Zusammenhang mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland.* 4. verb. und verm. Aufl. Jena, Fischer, 1912. XIII, 768 S. 1 Karte. — 338, 341, 348, 349, 351, 352, 356, 358, 383, 386, 389, 438, 440, 442
- [²⁹³] ** [*Roland-Holst, H.*] *Huysmans Rede auf dem Parteitag der SD AP.* — «Berner Tagwacht». 1916, Nr. 18, 22. Januar. Beilage zur «Berner Tagwacht», S. 1. Подпись: H. R. H. — 466
- [²⁹⁴] * *Rühle, O. Zur Parteispaltung.* — «Vorwärts», Berlin, 1916, Nr. 11, 12. Januar. Beilage zu Nr. 11 des «Vorwärts», S. 2. — 254, 311, 313, 470, 484
- [²⁹⁵] *Rundschreiben an alle angeschlossenen Parteien und Gruppen.* — «Internationale Sozialistische Kommission zu Bern. Bulletin», Bern, 1916, Nr. 3, 29. Februar, S. 2—3. Подпись: Im Namen der Zimmerwalder Konferenz: Die ISK zu Bern. 311, 312, 482, 483, 484
- [²⁹⁶] *Russier, H. Le Partage de L'Océanie.* Paris, Vuibert et Nony, 1905. XI, 370 p. — 401

- [297] *Der russische Nationalismus und die Arbeiterschaft.* — «Volksrecht», Zürich, 1915, Nr. 296, 18. Dezember, S. 1. — 103
- [298] *Sartorius von Waltershausen, A. Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande.* Berlin, Reimer, 1907. 442 S. — 401, 417
- [299] *Schilder, S. Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft.* Bd. 1. Planmäßige Einwirkungen auf die Weltwirtschaft. Berlin, Siemenroth, 1912. VIII, 393 S. — 379, 382, 399, 402, 417, 436
- [300] *Schulze-Gaevernitz, G. Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts.* Leipzig, Duncker u. Humblot, 1906. 477 S. — 401, 417, 421 422
- [301] — *Die deutsche Kreditbank.* — В кн.: Grundriß der Sozialökonomik. Abt. V. Die einzelnen Erwerbsgebiete in der kapitalistischen Wirtschaft und die ökonomische Binnenpolitik im modernen Staate. Teil II. Bankwesen. Bearb. v. G. v. Schulze-Gaevernitz, E. Jaffé. Buch III. A II. Tübingen, Mohr (Siebeck), 1915, S. 1—189. — 348, 350, 355—356, 362, 365, 443
- [302] «*La Sentinelle*», La Chaux-de-Fonds. — 53, 55
- [303] **Smith, V. [A Letter to the Editor of «The Labour Leader»].* — «The Labour Leader», [Manchester—London], 1915, No. 52, December 30, p. 9. Под общ. загл.: The ILP and the Labour Party в отд.: The Views of our Readers. — 255, 469
- [304] «*The Socialist*», Glasgow. — 469, 470
- [305] **Socialist Propaganda League. To the Members of the Socialist Party.* Oct. 9, 1915. [Листовка. Boston, 1915], 4 p. Подписи: [18 членов Лиги], Committee. — 89, 91, 92
- [306] *Sombart, W. Die deutsche Volkswirtschaft im neunzehnten Jahrhundert.* 2. durchges. Aufl. Sechstes, siebentes und achtes Tausend. Berlin, Bondi, 1909, XVI, 611 S. — 372
- [307] «*Sozialistische Auslandspolitik*», Berlin, 1915, Nr. 27, 10. November. — 472
- [308] «*Sozialistische Monatshefte*», Berlin. — 122, 138

- [309] *Statistical Abstract of the United States*. 1911. No. 34. Prepared by the Bureau of statistics, under the direction of the secretary of commerce and labor. Washington, 1912. 803 p. (Department of commerce and labor). — 333, 339
- [310] *Statistik der Depositen-und Spargelder*. — «Die Bank», Berlin. 1910, II. Semester, S. 1200, в отд.: Umschau. — 354
- [311] *Statistik des deutschen Reichs*. Hrsg. vom kaiserlichen statistischen Amte. 211. Bd. Berufs- und Betriebszählung vom 12. Juni 1907. Berufsstatistik. Abt. X. Die berufliche und soziale Gliederung des deutschen Volkes. Berlin, 1913. 325, 270 S. — 422
- [312] *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich*. Hrsg. vom kaiserlichen statistischen Amte. Jg. 36. 1915. Berlin, Puttkammer u. Mühlbrecht, 1915. XXXVI, 480, 114 S. — 413
- [313] *Die Stellung der Sozialdemokraten Australiens zum Krieg*. — «Berner Tagwacht», 1916, Nr. 32, 8. Februar. Beilage zur «Berner Tagwacht», S. 1; Nr. 34, 10. Februar, S. 1—2. Подпись: I. K. — 472
- [314] *Stillich, O. Geld-und Bankwesen*. Ein Lehr-und Lesebuch. Berlin, Curtius, 1907. 267 S. — 355, 361, 372, 373
- [315] *Supan, A. Die territoriale Entwicklung der Europäischen Kolonien*. Mit einem kolonialgeschichtlichen Atlas von 12 Karten und 40 Kärtchen im Text. Gotha, Perthes, 1906. XI, 344 S. — 392
- [316] *Sympathieerklärung*. [Резолюция Международной социалистической конференции в Циммервальде]. — «Internationale Sozialistische Kommission zu Bern. Bulletin», Bern, 1915, Nr. 1, 21. September, S. 8. — 51, 483—484
- [317] *Tafel, P. Die Nordamerikanischen Trusts und ihre Wirkungen auf den Fortschritt der Technik*. Stuttgart, Wittwer, 1913. 74 S. — 340
- [318] *Tätigkeitsbericht des Organisationskomitees der SDAP Rußlands*. — «Internationale Sozialistische Kommission zu Bern. Bulletin», Bern, 1915, Nr. 2, 27. November, S. 6—7. — 259

- [³¹⁹] *Thirteenth census of the United States, taken in the year 1910*. Vol. IV—V. Washington, Government printing office, 1913—1914. 2 v. (Department of commerce. Bureau of the census).
- *— Vol. IV. Poulation. 1910. Occupation Statistics. 1914. 615 p. — 171
- *— Vol. V. Agriculture. 1909 and 1910. General report and analysis. 1913. 927 p. — 153—200, 211—212, 217—218, 222, 227—244
- [³²⁰] «*De Tribune*», Amsterdam. — 472
- [³²¹] *Tschierschky, S. Kartell und Trust*. Vergleichende Untersuchungen über deren Wesen und Bedeutung. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1903. 129 S. — 340, 353
- [³²²] *Vaillant, E. Formalistes doctrinaires*. — «L'Humanité», Paris, 1914, N 3827, 9 octobre, p. 1. — 470
- [³²³] *Verkehrstrust*. — «Die Bank», Berlin, 1914. I. Semester, S. 89—90, в отд.: Bank und Börse. — 374
- [³²⁴] *Verslag van het buitengewoon congres der SDAP, gehouden op 8 en 9 Januari 1916, te Arnhem*. Amsterdam, «Ontwikkeling», [1916]. 36 bl. — 289, 306, 307, 466, 478
- [³²⁵] *Vogelstein, Th. Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen*. — В кн.: Grundriß der Sozialökonomik. Abt. VI. Industrie, Bergwesen, Bauwesen. Buch III. B I. Tübingen, Mohr (Siebeck), 1914, S. 187—246. — 338
- [³²⁶] — *Kapitalistische Organisationsformen in der modernen Großindustrie*. Bd. 1. Organisationsformen der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und Amerika. Leipzig, Duncker u. Humblot, 1910. XV, 277 S. — 338, 340, 390
- [³²⁷] «*Volksrecht*», Zürich, 1915, Nr. 236, 9. Oktober, S. 1; Nr. 237, 11. Oktober, S. 1—2. — 71, 74
- 1915, Nr. 296, 18. Dezember, S. 1. — 103

[328] «*Volksstimme*», Chemnitz. — 101

[329] *Vorschlag der Resolution über: Weltkrieg und die Aufgaben der Sozialdemokratie.* — «*Internationale Flügblätter*», [Zürich], 1915, Nr. 1, November, S. 5—7. Под общ. загл.: Die Zimmerwalder Linke über die Aufgaben der Arbeiterklasse. — 92

[330] *Vorschlag des Manifestes.* — «*Internationale Flügblätter*», [Zürich], 1915, Nr. 1, November, S. 7—8. Под общ. загл.: Die Zimmerwalder Linke über die Aufgaben der Arbeiterklasse. — 92

[331] «*Vorwärts*», Berlin. — 254

* — 1916, Nr. 11, 12. Januar. Beilage zu Nr. 11 des «*Vorwärts*», S. 2—3. — 254, 311, 313, 470, 484

[332] *Wahl, M. La France aux colonies.* Paris, May et Motteroz, 6. г. 304 p. (Bibliothèque d'histoire illustrée). — 401

[333] *Der Weltkrieg und die Aufgaben der Sozialdemokratie.* [Проект резолюции, внесенный левой частью на Международной социалистической конференции в Циммервальде] — «*Internationale Sozialistische Kommission zu Bern. Bulletin*», Bern, 1915, Nr. 2, 27. November, S. 14. Под общ. загл.: Nachträgliches von der Zimmerwalder Konferenz. Der Resolutionsentwurf. — 53, 55

[334] «*Wertwirtschaftliches Archiv*», Jena. — 425

— 1913, Bd. 2, S. 193—195. — 425

— 1916, Bd. 7, (1916. I), S. 34—52. — 379

[335] *Der Wettbewerb um die Auslandsanleihen.* — «*Die Bank*», Berlin, 1913, II. Semester, S. 1024—1026, в отд.: Umschau. — 381

[336] *What happened at the French Socialist Congress.* (From a Paris Correspondent). — «*The Labour Leader*», [Manchester — London], 1916, No. 4, January 27, p. 8. — 467

- [337] *Williams, T. R. *The ILP and the Labour Party*. — «The Labour Leader», [Manchester—London], 1915, No. 49, December 9, p. 8; No. 51, December 23, p. 8, в отд.: The Views of our Readers. — 255, 312, 313, 469, 470, 484
- [338] Zahn, F. *Deutschlandswirtschaftliche Entwicklung unter besonderer Berücksichtigung der Volkszählung 1905 sowie der Berufs- und Betriebszählung 1907*. — «Annalen des Deutschen Reichs für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft», München—Berlin, 1911, Nr. 3—4, S. 161—248. — 333, 338
- [339] *Der Zug zur Bank*. — «Die Bank», Berlin, 1909, I. Semester, S. 79, в отд.: Bank und Börse. — 375
- [340] **Zur Polenfrage*. — «Internationale Sozialistische Kommission zu Bern. Bulletin», Bern, 1915. Nr. 2, 27. November, S. 15. — 285

JMENNÝ REJSTŘÍK

ADLER Viktor (1852—1918) — jeden ze zakladatelů a vůdců Rakouské sociálně demokratické strany a II. internacionály. Do dělnického hnutí se zapojil v polovině 80. let. V roce 1886 založil list Gleichheit, od roku 1889 byl redaktorem ústředního orgánu rakouské sociální demokracie, Arbeiter-Zeitung. V letech 1889—1895 si dopisoval s B. Engelsem, avšak brzy po jeho smrti se přiklonil k reformismu; byl představitelem oportunistického křídla Rakouské sociálně demokratické strany a II. internacionály. Za první světové války byl centristou, hlásal politiku třídního smíru a bojoval proti revolučním akcím dělnické třídy. Po vzniku Rakouské republiky (1918) byl ministrem zahraničních věcí. — 469, 472

AGAHD E. — německý maloburžoazní ekonom. Pracoval 15 let v Rusko-čínské bance. — 368—369, 376, 427

AGUINALDO Emilio (nar. 1869) — filipínský politik. Roku 1896 se zúčastnil povstání filipínského lidu proti španělské nadvládě, hájil však zájmy statkářů a buržoazie. Po zavraždění vůdce povstání A. Bonifacia, které Aguinaldo zorganizoval, stanul v čele hnutí. Roku 1899 se stal prezidentem právě vzniklé Filipínské republiky. Když Spojené státy zaujaly místo Španělska na Filipínách, vedl boj Filipínců proti americkým okupantům. Roku 1901 byl Američany zajat. Později na Filipínách uskutečňoval proamerickou politiku. — 427

ALAŠJIN A. F. (nar. 1873) — jeden z vůdců trudoviků. Už jako student kazaňské univerzity pracoval v ilegálních kroužcích. V polovině 90. let 19. století byl zatčen a z univerzity vyloučen. Po desetiměsíčním věznění emigroval, v zahraničí strávil devět let. Po návratu do Ruska byl za rolnickou kurii Simbirské gubernie zvolen členem I. státní dumy a vstoupil do Trudovické skupiny. Byl delegován na meziparlamentní konferenci do Londýna, kde ho zastihla zpráva o rozpuštění dumy. Do Ruska se vrátil až roku 1917. Po Říjnové

revoluci aktivně vystupoval na straně kontrarevoluce, později emigroval. — 46

ALEXANDR — viz Šljapnikov A. G.

ALEXINSKIJ G. A. (nar. 1879) — sociální demokrat, za revoluce 1905—1907 se přikláněl k bolševikům. Byl poslancem II. státní dumy za petrohradské dělníky, stal se členem komise pro pomoc nezaměstnaným, komise pro zásobování potravinami a zemědělské komise. Jako zástupce sociálně demokratické frakce v dumě se účastnil V. (londýnského) sjezdu strany s poradním hlasem. V letech reakce byl otzovistou, lektorem frakční školy na Capri a patřil k organizátorům protistranické skupiny Vperjod. Za první světové války se projevoval jako sociálšovinista, psal do několika buržoazních listů. V roce 1917 se po návratu do Ruska přiklonil k Plechanovově skupině Jednota, stál na straně kontrarevolucionářů. V dubnu 1918 uprchl za hranice. V roce 1920 byl v nepřítomnosti souzen Nejvyšším revolučním tribunálem CÚVV za činnost v kontrarevoluční organizaci Taktické centrum a zbaven práva pobytu v Sovětském Rusku. V emigraci se připojil k táboru nejreakčnějších živlů. — 46, 260, 292, 462

A. M. — viz Martynov A.

ARMANDOVÁ I. F. (Petrovová) (1875—1920) — členka bolševické strany od roku 1904, profesionální revolucionářka, aktivistka mezinárodního dělnického a komunistického hnutí. Stranicky pracovala v Moskvě, Petrohradě i v zahraničí. Účastnila se revoluce 1905 až 1907. Byla několikrát vězněna a poslána do vyhnanství. Za první světové války pod Leninovým vedením aktivně připravovala mezinárodní socialistickou konferenci žen (1915), na níž obhajovala bolševická stanoviska k otázkám války, míru a revoluce. Bolševiky zastupovala také na mezinárodní socialistické konferenci mládeže (1915), účastnila se zimmerwaldské a kientalské konference internacionalistů. Začátkem roku 1916 pracovala na Leninův pokyn v Paříži mezi francouzskými socialisty a syndikalisty, kteří zastávali internacionalistická stanoviska, mezi mládeží a v odborech. Všude šířila bolševické názory. Účastnila se Říjnové revoluce a po ní pracovala v moskevském guberniálním výboru strany, v moskevském výkonném výboru a jako předsedkyně moskevské guberniální národohospodářské rady. Od roku 1918 byla vedoucí sekce žen na ÚV KSR(b). Účastnila se II. kongresu Kominterny. — 50

ARMSTRONG — představitel anglické zbrojařské firmy Armstrong, Whitworth a spol., založené Williamem Georgem Armstrongem (1810—1900). Firma existovala do roku 1937. — 382.

ASKEW John B. — anglický socialista. — 469, 473

ASTROV (vl. jm. Pověš J. S.) (zemř. 1922) — menševik internaciona-
lista. — 107

AUSTERLITZ Friedrich (1862—1931) — jeden z vůdců Rakouské sociál-
ně demokratické strany, šéfredaktor jejího ústředního orgánu,
listu Arbeiter-Zeitung; poslanec parlamentu za Vídeň. Za první svě-
tové války zaujímal sociálšovinistická stanoviska. — 286, 291—292

AXELROD P. B. (1850—1928) — jeden z čelných představitelů menše-
vismu; v 70. letech patřil k narodníkům, po rozkolu ve skupině
Zemlja i volja se přiklonil ke skupině Čornyj pereděl; v roce 1883
se podílel na založení skupiny Osvobození práce. Od roku 1900
pracoval v redakci listu Jiskra a časopisu Zarja. Jako zástupce
Jiskry se s právem poradního hlasu účastnil II. sjezdu SDDSR,
patřil k menšinovým jiskrovcům. Po sjezdu se stal aktivním menševi-
kem. V roce 1905 propagoval likvidátorskou myšlenku svolání děl-
nického sjezdu, který by byl protiváhou proletářské strany. V letech
reakce patřil k vůdcům likvidátorů, byl členem redakce listu men-
ševiků-likvidátorů Golos social-demokrata; v roce 1912 byl členem
protistranického srpnového bloku. Za první světové války zaujímal
centristické stanovisko. Na zimmerwaldské a kientalské konferenci
hájl názory pravého křídla. Po únorové revoluci 1917 se stal členem
výkonného výboru petrohradského sovětu, podporoval prozatímní
vládu. Říjnovou revoluci odmítal a v emigraci vyzýval k ozbrojené
intervenci proti Sovětskému Rusku. — 40, 60, 71—76, 106, 110, 128
až 130, 137, 142—144, 260—261, 288, 307, 315, 424, 459, 473, 479
až 480

BADAJEV A. J. (1883—1951) — bolševik, později stranický pracovník
a státník, původním povoláním zámečník. Do SDDSR vstoupil
v roce 1904, pracoval ve stranických organizacích v Petrohradě. Byl
polancem IV. státní dumy za dělníky Petrohradské gubernie,
patřil k její bolševické frakci; v dumě i mimo ni prováděl rozsáhlou
revoluční práci: přispíval do bolševického listu Pravda, zúčastnil se
porad ústředního výboru se stranickými pracovníky v Krakově
a Poroninu. V listopadu 1914 byl spolu s dalšími bolševickými po-
slanci uvězněn a roku 1915 poslán do vyhnanství do Turuchanského

kraje. Z vyhnanství se vrátil po únorové revoluci 1917 a aktivně pracoval v petrohradské bolševické organizaci. Po Říjnové revoluci patřil k vedoucím pracovníkům strany a sovětů. V roce 1925 se stal členem ústředního výboru strany. V letech 1938—1943 byl předsedou prezidia Nejvyššího sovětu RSFSR a místopředsedou prezidia Nejvyššího sovětu SSSR. Je autorem několikrát vydané knihy *Bolševiki v Gosudarstvennoj dume* (Bolševici ve Státní dumě). — 22, 251

BARBONI T. — italský sociálšovinista. — 33, 38—42

BAUER Otto (1882—1938) — jeden z vůdců rakouské sociální demokracie a II. internacionály, ideolog austromarxismu. Bauer byl jedním z autorů buržoazně nacionalistické teorie „kulturně národnostní autonomie“, jejíž oportunistus Lenin nejednou odhalil. Říjnovou revoluci neschvaloval. V letech 1918—1919 byl ministrem zahraničních věcí Rakouské republiky. V letech 1919, 1927 a 1934 se aktivně podílel na potlačování revolučních akcí rakouské dělnické třídy. Jeho protikomunistické projevy neměly daleko k fašismu, podporoval pangermánskou propagandu a hitlerovskou myšlenku „anšlusu“. — 276, 328

BEBEL August (1840—1913) — významný představitel německé sociální demokracie a II. internacionály, povoláním soustružník. Do politického života vstoupil v první polovině 60. let, byl členem I. internacionály. V roce 1869 založil společně s W. Liebknechtem Sociálně demokratickou dělnickou stranu Německa (eisenaušských). Byl několikrát zvolen poslancem Říšského sněmu, bojoval za sjednocení Německa demokratickou cestou. V parlamentě odhaloval reakční domácí i zahraniční politiku tehdejší vlády. Za prusko-francouzské války zaujímal internacionalistické stanovisko, podporoval Pařížskou komunu. V 90. letech a po roce 1900 vystupoval proti reformismu a revizionismu v německé sociální demokracii. Lenin nazval jeho projevy proti bernsteinovcům „příkladem obhajoby marxistických názorů a boje za opravdu socialistický charakter dělnické strany“ (Sebrané spisy 23, Praha 1985, s. 394—395). Jako talentovaný publicista a řečník měl Bebel značný vliv na rozvoj německého a evropského dělnického hnutí. V posledních letech své činnosti se dopustil řady chyb centristického charakteru (nedostatečný boj proti oportunistům, přecenění významu parlamentních forem boje aj.). — 252

BEER MAX (nar. 1864) — německý historik socialismu. — 394

BÉRARD Victor (1864—1931) — francouzský maloburžoazní ekonom, publicista a filozof. — 427

BERGER Victor Louis (1860—1929) — americký socialista, jeden ze zakladatelů Socialistické strany USA. Za první světové války vystupoval jako pacifista. — 472

BERNSTEIN Eduard (1850—1932) — vůdce krajně oportunistického křídla německé sociální demokracie a II. internacionály, teoretik revizionismu a reformismu. V letech 1881—1889 redigoval ilegální orgán Sociálně demokratické strany Německa Der Sozialdemokrat. V letech 1896—1898 uveřejnil v časopisu Die Neue Zeit sérii článků Problémy socialismu, jež později vydal knižně pod názvem Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie [Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie] (1899; český 1902). V této knize revidoval všechny základní teze marxistické filozofie, ekonomie a vědeckého socialismu. Za jediný úkol dělnického hnutí považoval boj za reformy, které by „zlepšily“ hospodářské postavení dělníků za kapitalismu; razil oportunistické heslo Hnutí je vším, konečný cíl není ničím.

V následujících letech Bernstein vyzýval k podpoře politiky imperialistické buržoazie, vystupoval proti Říjnové revoluci a sovětskému státu. — 27, 328, 474

BISSOLATI Leonida (1857—1920) — spoluzakladatel Italské socialistické strany a jeden z vůdců jejího krajně pravicového reformistického křídla. V letech 1896—1904 a 1908—1910 byl redaktorem ústředního orgánu socialistické strany listu Avanti! Roku 1897 se stal členem parlamentu. V roce 1912 byl vyloučen z Italské socialistické strany a založil „sociálně reformistickou stranu“. Za první světové války zastával sociálšovinistické stanovisko, souhlasil s účastí Itálie ve válce na straně Dohody. V letech 1916—1918 byl ministrem bez portfeje. — 37, 40, 122, 138, 468, 472

BORECKIJ — viz Urickij M. S.

BORCHARDT Julian (1868—1932) — německý sociální demokrat, ekonom a publicista. V letech 1900—1906 byl redaktorem sociálně demokratických orgánů Volksblatt a Volkszeitung. V letech 1911—1913 byl poslancem pruského Zemského sněmu. V letech 1913—1916 a 1918—1921 redigoval levicový sociálně demokratický časopis Lichtstrahlen. Za první světové války stál Borchardt v čele levicové sociálně demokratické skupiny Internacionalističtí socialisté Ně-

mecka, která se vytvořila kolem časopisu *Lichtstrahlen*; bojoval proti sociálšovinismu a imperialistické válce. Zúčastnil se zimmerwaldské konference a byl stoupencem zimmerwaldské levice. Borchardt ani jeho skupina nepochopili nutnost definitivního rozchodu se sociálšovinisty a vytvoření samostatné politické strany dělnické třídy. Koncem války přešli na syndikalistické pozice. Po válce zanechal aktivní politické činnosti. — 470

Bošová J. B. (1879—1925) — členka bolševické strany od roku 1901, stranicky pracovala v Kyjevě a v zahraničí. Za první světové války se přikláněla k protileninským názorům Bucharina a Pjatakova na národnostní otázku. Po únorové revoluci 1917 pracovala jako předsedkyně oblastního výboru strany v Kyjevě, v říjnu 1917 byla členkou kyjevského vojenského revolučního výboru. Po Říjnové revoluci se stala členkou první sovětské vlády na Ukrajině, ale vystupovala proti uzavření brestlitevského míru. Zastávala různé stranické a státní funkce. Roku 1923 se připojila k trockistické opozici. — 300

BOURDERON Albert (nar. 1858) — francouzský socialista, jeden z vůdců levého křídla syndikalistického hnutí, tajemník syndikátu bednářů. Roku 1915 se zúčastnil zimmerwaldské konference, kde zastával centristické stanovisko. Roku 1916 se vyslovil pro obnovení II. internacionály. Na sjezdu Francouzské socialistické strany v prosinci 1916 podporoval centristickou rezoluci, která schvalovala účast socialistů v buržoazní vládě; později styky s zimmerwaldovci přerušil a přešel na stranu odpůrců revolučního dělnického hnutí. — 54, 254—256, 311, 313, 467, 470, 484

BRANTING Karl Hjalmar (1860—1925) — reformistický vůdce Švédské sociálně demokratické strany, jeden z čelných představitelů II. internacionály, revizionista a oportunist. Od roku 1884 byl spolupracovníkem a později redaktorem liberálního listu *Tiden*. V letech 1887—1917 (s přestávkami) redigoval ústřední stranický orgán *Sozialdemokraten*. V letech 1897—1925 byl poslancem parlamentu. Za první světové války patřil k sociálšovinistům. V roce 1917 vstoupil do koaliční Edenovy liberálně socialistické vlády, v letech 1920, 1921—1923 a 1924—1925 byl předsedou sociálně demokratické vlády. Podporoval vojenskou intervenci proti Sovětskému Rusku. — 122, 138, 472

BRIAND Aristide (1862—1932) — francouzský státník a diplomat; právník. Určitou dobu patřil k levému křídlu socialistů. Po zvolení do parlamentu v roce 1902 zastával reakční názory a k dělnické třídě

se stavěl nepřátelsky. V roce 1906 byl jmenován ministrem osvěty. Po vyloučení ze Socialistické strany Francie se přiklonil ke skupině tzv. nezávislých socialistů, která v roce 1911 přijala název Republikánská socialistická strana. V roce 1909 se Briand stal předsedou „kabinetu tří renegátů“ (Briand—Millerand—Viviani). V pozdějších letech byl několikrát předsedou vlády; v roce 1924 zastupoval Francii ve Společnosti národů. Ve 20. letech zastával úřad ministra zahraničních věcí. V roce 1931 utrpěl porážku v prezidentských volbách a zanechal politické činnosti. — 124, 128, 142

BRIZON Pierre (1878—1923) — francouzský socialista, povoláním advokát. Za první světové války vystupoval jako umírněný internationalista; zúčastnil se kientalské konference. — 471

BRONŠTEJN L. D. — viz Trockij L. D.

BRONŠTEJN S. J. — viz Semkovskij S.

BUCHARIN N. I. (1888—1938) — publicista a ekonom, člen SDDSR od roku 1906; byl propagandistou v různých moskevských obvodech. V roce 1911 uprchl do zahraničí. V roce 1915 spolupracoval s časopisem *Kommunist*; zastával protileninské stanovisko v otázkách státu, diktatury proletariátu, práva národů na sebeurčení aj. V předvečer Říjnové revoluce obhajoval menševicko-trockistickou teorii o nemožnosti vítězství socialistické revoluce v Rusku. Po Říjnové revoluci byl členem politického byra ÚV, redaktorem *Pravdy*, členem exekutivy Komunistické internacionály. Nejednou vystupoval proti leninské politice strany; v roce 1918 při diskusi o brestlitevském míru stál v čele protistraničné skupiny „levých komunistů“; v době diskusí o odborech (1920—1921) se nakonec připojil k protileninské skupině Trockého; od roku 1928 stál v čele pravicové opozice ve straně. V roce 1929 byl vyloučen z politického byra ÚV a z předsednictva exekutivy Komunistické internacionály. V roce 1937 jej plenární zasedání ÚV VKS(b) (25. února—5. března) za protistraničnou činnost vyloučilo ze strany. — 111—112, 300, 360

BUKVOJED — viz Rjazanov D. B.

BULKIN F. A. (vl. jm. Semjonov) (nar. 1888) — sociální demokrat menševik. V letech reakce a nového revolučního rozmachu patřil k likvidátorům. Za první světové války pracoval ve výborech pro řízení válečného průmyslu v Novgorodě, Samaře a v Petrohradě. — 316

BULYGIN A. G. (1851—1919) — ministr vnitra carské vlády, velkostat-
kář. Do roku 1900 byl vyšetřujícím soudcem, později gubernátorem
v řadě gubernií. V letech 1900—1904 zastupoval moskevského ge-
nerálního gubernátora, aktivně podporoval činnost zubatovovské
tajné policie. 20. ledna 1905 byl jmenován ministrem vnitra. V úno-
ru téhož roku jej car pověřil přípravou návrhu zákona o svolání po-
radní Státní dumy, jímž mělo být oslabeno vzrůstající se revoluční
hnutí v Rusku. Duma však svolána nebyla, smetla ji revoluce. Po
vydání Manifestu ze 17. října 1905 byl Bulygin penzionován; for-
málně zůstal členem Státní rady. — 45, 96

BUNAKOV I. (vl. jm. Fundaminskij I. I.) (1879—1942) — jeden z vůdců
strany eserů. Za první světové války patřil k obranářům, přispíval
do pařížského sociálšovinistického listu *Prizyv*. — 101

CALWER Richard (1868—1927) — významný německý ekonom, před-
stavitel reformismu a revizionismu v Sociálně demokratické straně
Německa. V roce 1909 ze strany vystoupil. V letech 1908—1913
pracoval v hlavní komisi německých odborů, kde měl na starost
hospodářské přehledy a zprávy dodavatelů. — 410—411

CARNEGIE Andrew (1835—1919) — americký multimilionář, původem
Skot. V roce 1848 emigroval do USA. V době občanské války na-
hromadil spekulacemi obrovský majetek, v roce 1873 vložil kapitál
do ocelářského průmyslu, roku 1889 založil ocelářskou společnost
Carnegie. V roce 1901 sloučil svoje podniky s ocelářským tristem
P. Morgana. — 421

CEDERBAUM J. O. — viz Martov L.

CEDERBAUM V. O. — viz Levickij V.

CLEMENCEAU George Benjamin (1841—1929) — francouzský politik a
státník, dlouholetý vůdce radikální strany. Do politického dění
vstoupil jako levý republikán, měl negativní vztah k vládě Napoleo-
na III. Ve dnech Pařížské komuny roku 1871 se jako starosta jednoho
z pařížských obvodů zasazoval o smíření proletariátu s buržoazií.
Později byl zvolen předsedou pařížské městské správy a v roce 1876
členem poslanecké sněmovny. V roce 1902 byl zvolen do senátu a
v letech 1906—1909 stál v čele francouzské vlády. Hájil zájmy vel-
kokapitálu a prováděl politiku krutých represálií vůči dělnické třídě.

Těsně před první světovou válkou se s radikální stranou rozešel.
Za války vystupoval jako šovinista. Od listopadu 1917 stál znovu

v čele vlády a nastolil vojenskou diktaturu. Byl jedním z inspirátorů a organizátorů ozbrojené intervence proti Sovětskému Rusku. Na pařížské mírové konferenci v roce 1919 hájil zájmy francouzských imperialistů. V roce 1920 byl poražen v prezidentských volbách a zanechal politické činnosti. — 109

CORRADINI Enrico (1865—1931) — italský publicista, vůdce nacionalistů v Itálii. Po první světové válce přešel k fašistům. — 35

CORNELISSEN Christian — holandský anarchista. Za první světové války byl šovinista. Přispíval do francouzského listu *La Bataille Syndicaliste*. — 257

CUNOW Heinrich (1862—1936) — německý pravicový sociální demokrat, historik, sociolog a etnograf. V letech 1917—1923 redigoval orgán sociálně demokratické strany *Die Neue Zeit*. Zpočátku se přikláněl k marxismu, později se z něho stal revizionista a falzifikátor marxismu. — 41, 74, 281, 409

ČELNOKOV M. V. (nar. 1863) — velkopřumyslník a majitel realit, jeden ze zakladatelů Konstitučně demokratické strany. V letech 1891—1894 zastával úřad předsedy moskevské újezdni správy zemstva. Byl členem zemstevní a městské správy a členem guberniální správy zemstva, zúčastňoval se sjezdů zemstev a městské správy. Za Moskevskou gubernii byl poslancem II. a III. státní dumy a za město Moskvu poslancem IV. dumy. V letech 1914—1917 byl starostou Moskvy, hlavním zplnomocněncem Svazu měst, jedním z předsedů Celoruského svazu zemstev. Horlivě hájil vedení války do „vítězného konce“. Po Říjnové revoluci prováděl kontrarevoluční činnost v jižním Rusku, později emigroval. — 267

ČEREVANIN N. (vl. jm. Lipkin F. A.) (1868—1938) — publicista, jeden z „kritiků Marxe“, později menševický předák, likvidátor. Zúčastnil se IV. (sjednocovacího) a V. (londýnského) sjezdu SDDSR; přispíval do likvidátorských listů, byl spoluautorem Otevřeného dopisu 16 menševiků o likvidaci strany. Po srpnové protistranické konferenci v roce 1912 se stal členem menševického ústředí (organizačního výboru). Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. V roce 1917 redigoval petrohradský menševický list *Rabočaja gazeta* a později ústřední menševický orgán, časopis *Rabočij internacional*. K Říjnové revoluci se stavěl negativně. — 40, 97

ČIČERIN G. V. (vl. jm. Ornatskij) (1872—1936) — sovětský státník

a diplomat, od roku 1905 člen SDDSR. V letech 1905—1917 žil v emigraci. Zpočátku byl menševik, v roce 1918 se stal členem bolševické strany. V letech 1918—1930 byl lidovým komisařem zahraničních věcí, vedl sovětské delegace na mezinárodních konferencích v Ženevě a Lausanne. Sehrál významnou úlohu při budování sovětské diplomatické služby a vytváření zahraniční politiky SSSR. Na XIV. (1925) a XV. (1927) sjezdu strany byl zvolen členem ÚV VKS(b). — 313, 469

ČCHEIDZE N. S. (1864—1926) — jeden z představitelů menševismu. Byl poslancem III. a IV. státní dumy za Tifliskou gubernii, stál v čele menševické frakce ve IV. dumě. Za první světové války byl centristou. Za únorové revoluce 1917 se stal členem prozatímního výboru Státní dumy; byl obranářem. Čcheidze byl předsedou petrohradského sovětu dělnických a vojenských zástupců, předsedou ústředního výkonného výboru prvního volebního období, aktivně podporoval prozatímní vládu. Po Říjnové revoluci se stal předsedou kontrarevolučně orientovaného menševického Ústavodárného shromáždění Gruzie. Po nastolení sovětské vlády v Gruzii emigroval v roce 1921 do Paříže. — 40, 60, 69, 76, 97, 109—110, 138, 255, 259—261, 263—264, 288, 297, 307, 424, 468, 479—480

ČCHENKELI A. I. (1874—1959) — sociální demokrat menševik, povoláním právník. V letech reakce a nového revolučního rozmachu patřil k likvidátorům. Byl poslancem IV. státní dumy za Batumskou a Karskou oblast a suchumský okruh. V sociálně demokratické frakci dumy byl členem menševické sedmy, později členem menševické frakce; hájil „kulturně národnostní autonomii“ — buržoazně nacionalistický program řešení národnostní otázky. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. Po únorové revoluci roku 1917 se stal představitelem prozatímní vlády v Zakavkazsku. V letech 1918—1921 byl ministrem zahraničních věcí menševické gruzínské vlády, později emigroval. — 260, 424

DAVID Eduard (1863—1930) — jeden z pravicových vůdců německé sociální demokracie, povoláním ekonom. V roce 1894 se stal členem komise pro přípravu agrárního programu strany. Zaujal revizionistický postoj k marxistickému učení o agrární otázce a dokazoval stabilitu zemědělské malovýroby za kapitalismu. Byl jedním ze zakladatelů revizionistického časopisu Sozialistische Monatshefte. V roce 1903 vydal knihu Sozialismus und Landwirtschaft [Socialismus a zemědělství], kterou V. I. Lenin nazval „hlavní revizionistickou prací v agrární otázce“. Od roku 1903 byl David po-

slancem Říšského sněmu. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. V roce 1919 se stal členem první koaliční vlády Německé republiky. V letech 1919—1920 byl ministrem vnitra, v letech 1922—1927 říšským zástupcem v Hesensku. Podporoval revanšistické snahy německého imperialismu, byl nepřítelem SSSR a dělnické třídy. — 125, 130—132, 138, 142—145, 203, 264, 395

DAVYDOV L. F. — ředitel úvěrové kanceláře v Petrohradě, bankovní činitel. — 376

DEBS Eugene Victor (1855—1926) — významný představitel dělnického hnutí v USA. Roku 1893 zorganizoval Americký železničářský svaz a byl jeho předsedou do roku 1897. Svaz pod jeho vedením uskutečnil několik stávek, nejvýznamnější z nich byla stávka ve va-gónce Pullman v Chicagu roku 1894, krutě potlačena vojskem. Debs byl jedním ze zakladatelů sociálně demokratické strany, která se stala jádrem Socialistické strany USA vytvořené v letech 1900 až 1901. Roku 1905 přispěl k vytvoření odborové organizace Průmysloví dělníci světa. Za první světové války zastával internacionalistické stanovisko, ostře odsuzoval zrádčovství sociálšovinistů, byl proti vstupu USA do války. Vítězství Říjnové revoluce uvítal. Roku 1918 byl za protiimperialistickou propagandu odsouzen k 10 letům vězení, ale roku 1921 byl na základě amnestie propuštěn. — 252, 255, 311—312, 314, 469, 472, 485

DĚNIKIN A. I. (1872—1947) — carský generál; za občanské války jeden z vůdců bělogvardějského hnutí. Po smrti generála Kornilova se stal vrchním velitelem protisovětských ozbrojených sil na jihu Ruska. Po porážce jeho armády sovětskými vojsky (v březnu 1920) emigroval. — 329

DESCHANEL Paul (1855—1922) — francouzský státník, publicista. V letech 1889—1919 byl členem poslanecké sněmovny a několikrát jejím předsedou. — 382

DISRAELI Benjamin, hrabě Beaconsfield (1804—1881) — anglický reakční státník, vůdce konzervativní strany, jeden z ideologů vznikající imperialistické buržoazie. Mnohokrát byl členem vlády a ministerským předsedou. Je znám také jako spisovatel; napsal romány Vivian Gray, Sybil or The Two Nations [Sybila aneb Dva národy] aj. — 394

DREYFUS Alfred (1859—1935) — důstojník francouzského generálního

štábu, Žid, roku 1894 nevině odsouzený k doživotním nuceným pracím na základě lživého obvinění z vlastizrady. Soudního přelíčení s Dreyfusem využily francouzské reakční kruhy k rozněcování šovinismu a antisemitismu a k útokům proti republikánskému zřízení a demokratickým svobodám. Dělnická třída a pokroková inteligence vystoupily na jeho obranu a Dreyfus byl roku 1899 omilostněn a roku 1906 rehabilitován. — 375

DRIAULT J. Edouard — francouzský buržoazní historik. — 402—403

EDUARD VIII (1841—1910) — anglický král (1901—1910). — 375

ENGELS Bedřich (1820—1895) — spoluzakladatel vědeckého komunismu, vůdce a učitel mezinárodního proletariátu, přítel a spolupracovník K. Marxe (životopis viz v Leninově článku Bedřich Engels, Sebrané spisy 2, Praha 1980, s. 15—27). — 63, 89, 91, 100, 124, 126, 140—141, 317, 423, 429, 453, 456, 462

ESCHWEGE Ludwig — německý maloburžoazní ekonom, spolupracovník německého ekonomického časopisu Die Bank, v němž publikoval své stati o otázkách finančního kapitálu. — 344, 367, 373—375, 427

FRIDOLIN V. J. (Varin) (1879—1942) — v roce 1904 vstoupil do SDDSR a pracoval ve stranických orgánech v Samaře, Ufě a Petrohradě. V roce 1905 se zúčastnil III. sjezdu SDDSR za uralský svaz jako delegát s poradním hlasem. V roce 1906 se stal členem bolševické bojové organizace při petrohradském výboru strany; zúčastnil se první konference vojenských a bojových organizací SDDSR a vystoupil na ní s referátem za organizační byro. V období reakce zanechal politické činnosti. V letech 1910—1917 žil v emigraci. Za první světové války publikoval v menševicko-trockistickém listu Naše slovo. Od roku 1918 se věnoval vědecké a pedagogické práci v Leningradě. — 300

FUNDAMINSKIJ I. I. — viz Bunakov I.

GAMBETTA Léon Michel (1838—1882) — francouzský politický činitel, povoláním advokát. V září 1870, po pádu Napoleona III., se stal ministrem vnitřních věcí ve „vládě národní obrany“. V prvním desetiletí Třetí republiky byl vůdcem buržoazních republikánů. Když se buržoazní republikáni dostali k moci (1879), Gambetta zcela ustoupil od svého dřívějšího programu demokratických a sociálních reforem a vyzýval k dobývání kolonií. V letech 1879—1881

byl předsedou poslanecké sněmovny, v období 1881—1882 byl ministerským předsedou a ministrem zahraničních věcí. — 109

GARIBALDI Giuseppe (1807—1882) — vedoucí představitel italské revoluční demokracie, nadšený vlastenec a vynikající vojevůdce. V letech 1848—1867 stál v čele boje italského lidu proti cizí nadvládě, boje za svržení feudálně absolutistického zřízení a klerikální reakce, usiloval o sjednocení Itálie. V bojích proti Rakousku v roce 1848 velel dobrovolným oddílům; v roce 1849 bránil Římskou republiku (duben—2. červenec) a odrazil útok francouzského expedičního sboru; v téže roce rozdrtil vojska neapolského krále; v roce 1859 vedl úspěšný boj za vyhnání rakouských vojsk z Lombardie. V roce 1860 osvobodil Sicílii z područí neapolských Bourbonů a tím „skutečně“ sjednotil Itálii (K. Marx-B. Engels, Spisy 21, Praha 1967, s. 445). V roce 1870 bojoval spolu se svými syny na straně Francie proti Prusům. Vřele sympatizoval s Pařížskou komunou roku 1871 a byl v nepřítomnosti zvolen do ústředního výboru pařížské národní gardy. Marx, Engels a Lenin vysoce hodnotili Garibaldiho jako významného bojovníka za svobodu. — 33—34, 278

GIMMER N. N. — viz Suchanov N.

GIOLITTI Giovanni (1842—1928) — italský státník, vůdce liberální strany. Od roku 1882 byl členem parlamentu, v letech 1889—1890 ministrem financí, v období 1892—1921 zastával několikrát funkci ministerského předsedy. Reprezentoval zájmy italského velkokapitálu, byl iniciátorem vytvoření bloku italské buržoazie s klerikály. Nepodstatnými reformami a spoluprací s oportunistickými vůdci socialistické strany se snažil zabránit dělnickému hnutí v revolučních akcích. Když se v roce 1922 ujali moci fašisté, Giolitti zanechal aktivní politické činnosti. — 37

GOGOL N. V. (1809—1852) — ruský spisovatel, jeden ze zakladatelů kritického realismu v ruské literatuře. Ve svých dílech podal kritický obraz života statkářů a úředníků v nevolnickém Rusku. V. I. Lenin ve svých pracích často využíval uměleckých obrazů z jeho děl. — 103

GOLAY Paul — švýcarský sociální demokrat, člen sociálně demokratické organizace západní (francouzsky mluvící) části Švýcarska, publicista. Byl redaktorem socialistického časopisu *Le Grutléen* v Lausanne. Na začátku první světové války vystupoval ve II. internacionále proti oportunismu a sociálšovinismu, avšak už tenkrát projevoval svá smířlivecká stanoviska k oportunistům. Zimmer-

waldské konference, na kterou ho pozval Lenin, se nezúčastnil a brzy přešel na centristické a pacifistické pozice. — 24—31

GOLDENDACH D. B. — viz Rjazanov D. B.

GOMPERS Samuel (1850—1924) — pracovník amerického odborového hnutí, spoluzakladatel Americké federace práce; od roku 1895 byl jejím dlouholetým předsedou. Prováděl politiku třídní spolupráce s kapitalisty, vystupoval proti revolučnímu boji dělnické třídy. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. K Říjnové revoluci a k sovětskému státu se stavěl negativně. — 91, 321

GORTER Herman (1864—1927) — holandský levicový sociální demokrat, básník a publicista. V roce 1897 se přiklonil k sociálním demokratům. V roce 1907 se podílel na založení listu *De Tribune*, orgánu levého křídla holandské Sociálně demokratické dělnické strany. V letech první světové války byl internacionalistou, stoupencem zimmerwaldské levice. V letech 1918—1921 byl členem Komunistické strany Nizozemska, pracoval v Kominterně; zastával krajně levicové sektářské stanovisko. V roce 1921 vystoupil z komunistické strany a zanechal aktivní politické činnosti. — 126, 280, 292

GRAVE Jean (1854—1939) — francouzský maloburžoazní socialista, jeden z teoretiků anarchismu. Redigoval anarchistické listy *Le Révolté* a *La Révolté*, byl autorem řady anarchistických programů. Počátkem XX. století byl zastáncem anarchosyndikalismu. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. Přispíval také do časopisu *La Bataille Syndicaliste*. — 257

GREULICH Hermann (1842—1925) — spoluzakladatel Švýcarské sociálně demokratické strany, vůdce jejího pravého křídla. Politicky začal pracovat v buržoazně reformistické organizaci *Grütli*. V letech 1869—1880 redigoval v Curychu sociálně demokratický list *Tagwacht*. Za první světové války patřil k sociálšovinistům. — 122, 138

GRIMM Robert (1881—1958) — jeden z vůdců Švýcarské sociálně demokratické strany. V letech 1909—1918 byl jejím tajemníkem a šéfredaktorem časopisu *Berner Tagwacht*. Za první světové války zastával centristické stanovisko. Předsedal zimmerwaldské a kientalské konferenci. Byl také předsedou mezinárodní socialistické komise. — 66, 301

GRUNVALD M. — rakouský sociální demokrat, oportunista. — 100, 315

Gučkov A. I. (1862—1936) — velkokapitalista, organizátor a vůdce strany oktábristů. Za revoluce 1905—1907 ostře vystupoval proti revolučnímu hnutí a podporoval vládní politiku represálií vůči dělnictvu a rolnictvu. Za první světové války zastával funkci předsedy ústředního výboru pro řízení válečného průmyslu a byl členem Mimořádné rady obrany. Po únorové revoluci 1917 byl ministrem vojenství a vojenského námořnictva v prozatímní vládě. V srpnu 1917 se zúčastnil Kornilovova povstání, byl na frontě zatčen, ale prozatímní vládou osvobozen. Po Říjnové revoluci bojoval proti sovětské vládě a později emigroval. — 73

GUESDE Jules (vl. jm. Basile Mathieu Jules) (1845—1922) — organizátor francouzského socialistického hnutí a II. internacionály. Politicky začal pracovat v druhé polovině 60. let. Protože podporoval Pařížskou komunu, musel emigrovat. V roce 1876 se vrátil do Francie. Pod vlivem Marxových a Engelsových prací se přiklonil k marxismu a roku 1877 se stal spoluzakladatelem listu *L'Égalité*, který sehrál v roce 1879 rozhodující úlohu při založení Francouzské dělnické strany. Za pomoci Marxe a Engelse vypracoval spolu s Lafarguem program strany, jenž byl schválen roku 1880 na kongresu v Le Havru. V roce 1901 založil spolu se svými stoupenci Socialistickou stranu Francie. Měl velký podíl na rozšíření marxistických idejí a na rozvoji socialistického hnutí ve Francii. Byl několikrát zvolen poslancem. Guesde zaujímal mylné stanovisko v otázce vztahu proletariátu k válce a podceňoval úlohu strany v boji dělnické třídy. Po vypuknutí první světové války zradil ve jménu „vlastenectví“ zájmy dělníků a vstoupil do buržoazní vlády. Lenin o tom napsal: „Poučte se z celého Guesdova života, řekneme dělníkům, s výjimkou jeho otevřené zrady na socialismu v roce 1914“ (Spisy 21, Praha 1957, s. 119). Guesde nepochopil význam Říjnové revoluce a nepřipojil se k většině delegátů Francouzské socialistické strany, jež se roku 1920 na kongresu v Tours rozhodla vstoupit do Kominterny. — 40, 58, 65, 120—121, 136—137, 480

Gvozďev K. A. (nar. 1883) — menševik-likvidátor. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista, byl předsedou dělnické skupiny ústředního výboru pro řízení válečného průmyslu. Předsedal prvnímu shromáždění voličů do výboru pro řízení válečného průmyslu, na kterém obranáři neuspěli, a proto připravoval společně s A. I. Gučkovem druhé volby. Po únorové revoluci 1917 byl členem výkonného výboru petrohradského sovětu, náměstkem ministra a později ministrem práce v prozatímní vládě. — 103, 292, 468

GWINNER Artur (1856—1931) — významný německý finančník. Od roku 1894 do roku 1919 byl ředitelem Německé banky, později se stal náměstkem předsedy správní rady bankovního sdružení Německé banky a Diskontní společnosti. — 387

HAASE Hugo (1863—1919) — jeden z vůdců německé sociální demokracie, centrista. V roce 1911 byl zvolen předsedou představenstva Sociálně demokratické strany Německa. V letech 1897—1907 a 1912—1918 byl poslancem Říšského sněmu, od roku 1912 předsedou sociálně demokratické frakce v Říšském sněmu. Za první světové války vystupoval jako centrista. Roku 1917 založil spolu s Kautským Nezávislou sociálně demokratickou stranu Německa. Za listopadové revoluce 1918 v Německu byl členem tzv. rady lidových zmocněnců, která svou politikou potlačovala revoluční hnutí. — 126, 473, 479—480

HAENISCH Konrad (1876—1925) — německý sociální demokrat, publicista. Za první světové války byl ideologem německého sociálšovinismu. V říjnu 1915 se stal redaktorem orgánu nacionalistů Die Glocke. V letech 1918—1921 byl pruským ministrem náboženství a osvěty. — 100, 315

HAVEMEYER John K. (1833—1922) — americký průmyslník, vlastník největšího cukrovarnického trustu, podílník železničních a jiných společností. — 370

HEINE Wolfgang (1861—1944) — německý politik, pravicově orientovaný sociální demokrat, povoláním advokát. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. Po listopadové revoluci roku 1918 v Německu byl ministrem spravedlnosti a v letech 1919—1920 ministrem vnitra v pruské vládě. V roce 1920 zanechal politické činnosti. — 117, 126, 129

HEINIG Kurt (1886—1956) — německý sociální demokrat, ekonom a publicista. — 367, 385—386

HELPHAND A. L. — viz Parvus

HENDERSON Arthur (1863—1935) — jeden z vůdců Labouristické strany a anglického odborového hnutí. V letech 1908—1910 a 1914 až 1917 byl předsedou labouristické parlamentní frakce. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista, byl členem Asquithovy koaliční vlády a poté vojenské vlády Lloyda George. V následující-

cích letech byl několikrát členem anglické buržoazní vlády. — 126

HEYMANN Hans Gidcon — německý buržoazní ekonom. — 334—335, 364—365

HILDEBRAND Gerhardt — německý ekonom, publicista, člen Sociálně demokratické strany Německa. Roku 1912 byl za oportunistismus ze strany vyloučen. — 420

HILFERDING Rudolf (1877—1941) — jeden z oportunistických vůdců německé sociální demokracie a II. internacionály, teoretik tzv. austromarxismu. V letech 1907—1915 byl redaktorem ústředního orgánu Sociálně demokratické strany Německa, listu Vorwärts. V roce 1910 uveřejnil svou práci Das Finanzkapital [Finanční kapitál], která značně přispěla k analýze monopolistického kapitalismu, ale měla vážné teoretické chyby a oportunistický základ. Za první světové války byl centristou a zastáncem spojenectví se sociál-imperialisty. Po první světové válce vystupoval jako autor teorie „organizovaného kapitalismu“ a apologeta státně monopolistického kapitalismu. Po roce 1917 jako vůdce Nezávislé sociálně demokratické strany Německa vystupoval proti sovětské moci a diktatuře proletariátu. Byl několikrát členem buržoazní vlády Výmarské republiky. Po nástupu fašismu k moci emigroval do Francie. — 270, 329, 331, 334, 363, 370, 372, 379, 401, 415, 428, 437

HILL David Jane (1850—1932) — americký historik a diplomat, autor třídílné práce A History of Diplomacy in the International Development of Europe [Dějiny diplomacie v mezinárodním vývoji Evropy]. — 436

HILLQUIT Morris (1869—1933) — americký socialista, povoláním advokát. Zpočátku inklinoval k marxismu, později přešel k reformismu a oportunistu. Narodil se v Rize, roku 1886 emigroval do USA. Roku 1888 vstoupil do Socialistické dělnické strany. Po rozkolu v této straně byl jedním ze zakladatelů reformistické Socialistické strany USA (1901). Od roku 1904 byl členem mezinárodního socialistického byra; zúčastnil se kongresů II. internacionály. Říjnovou revoluci přijal nepřátelsky, bojoval proti komunistickému hnutí. Napsal řadu reformistických prací o dějinách socialismu. — 468, 472—473

HINDENBURG Paul von Beneckendorf (1847—1934) — německý reakční státník, maršál. Za první světové války byl vrchním velitelem němec-

ké armády na východní frontě, později náčelníkem generálního štábu. Po vítězství Říjnové revoluce byl jedním z hlavních organizátorů vojenské intervence proti Sovětskému Rusku. Měl podíl na potlačení listopadové revoluce 1918 v Německu. V letech 1925—1934 byl prezidentem Výmarské republiky. V roce 1933 jmenoval Hitlera říšským kancléřem, a tím pomohl nastolit fašistickou diktaturu. — 100, 268, 286, 291

HOBSON John Atkinson (1858—1940) — anglický ekonom, představitel buržoazního reformismu a pacifismu, autor řady knih. Nejznámější z nich jsou *Problems of Poverty* [Problémy bídy] (1891), *The Evolution of Modern Capitalism* [Vývoj soudobého kapitalismu] (1894) a *Imperialism* [Imperialismus] (1902). V posledních letech svého života Hobson obhajoval imperialismus a propagoval „teorii světového státu“. — 323, 329, 331, 379, 394, 407—408, 415—416, 418 až 420, 422, 425, 427, 433

HÖGLUND Karl Zeth Konstantin (1884—1956) — švédský sociální demokrat, vůdce levého křídla sociálně demokratického hnutí a socialistického hnutí mládeže. V letech 1908—1918 redigoval list *Stormklockan*. Za první světové války byl internacionálistou, na zimmerwaldské konferenci v roce 1915 se připojil k zimmerwaldské levici. V následujícím roce byl soudně stíhán za protiválečnou propagandu. V letech 1917—1924 byl jedním z vůdců Komunistické strany Švédska. Z komunistické strany byl vyloučen pro oportunismus a otevřený útok proti usnesením V. kongresu Kominterny. V roce 1926 se do sociálně demokratické strany vrátil. — 472

HOHENZOLLERNOVÉ — dynastie německých panovníků (1871—1918). — 285

HUYSMANS Camille (1871—1968) — významný činitel belgického dělnického hnutí, profesor filologie, žurnalista. V letech 1904—1919 byl tajemníkem mezinárodního socialistického byra II. internacionály, patřil k centristům. Několikrát byl členem belgické vlády, v letech 1946—1947 zastával úřad ministerského předsedy. Od roku 1910 byl poslancem parlamentu; v letech 1936—1939 a 1954—1959 byl předsedou belgické poslanecké sněmovny. V posledních letech svého života nejednou podpořil úsilí o navázání kontaktů socialistických stran s KSSS a o obnovení jednoty mezinárodního dělnického hnutí. — 256, 306—307, 441, 466, 473, 478

HÜBNER Otto (1818—1877) — německý statistik a ekonom, sestavovatel a vydavatel statistických ročenek. — 396

HYNDMAN Henry Mayers (1842—1921) — anglický socialista, spoluzakladatel Sociálně demokratické federace (1884) a Britské socialistické strany (1911). V letech 1900—1910 byl členem mezinárodního socialistického byra. Za první světové války se zpočátku přikláněl k antimilitaristickým názorům, ale brzy přešel na pozice krajního sociálšovinismu. Za propagování imperialistické války byl v roce 1916 z Britské socialistické strany vyloučen. K Říjnové revoluci se stavěl negativně, schvaloval intervenci proti Sovětskému Rusku. — 58, 83, 126, 128, 138, 143, 256, 328, 469, 471, 480

CHAMBERLAIN Joseph (1836—1914) — anglický státník, jeden z ideologů imperialismu. V letech 1895—1903 byl ministrem pro anglické kolonie, patřil k organizátorům anglo-búrské války 1899—1902. Hlásal myšlenku sjednocení všech anglických kolonií v jednom federativním impériu se společným celním tarifem, vyslovoval se pro zrušení volného obchodu. V roce 1906 zanechal politické činnosti. — 394

CHVOSTOV A. N. (1872—1918) — velkostatkář. Byl zástupcem prokurátora moskevského okruhového soudu, tuským vicegubernátorem a později vologedským a nižněnovgorodským gubernátorem. Stal se pověstným svými reakčními projevy. Byl poslancem IV. státní dumy za Orlovskou gubernii. V letech 1915—1916 zastával funkci ministra vnitra a velitele četnictva. — 96, 99, 101, 105, 267, 469

CHRUSTALJOV-NOSAR G. S. (1877—1918) — advokátní koncipient, menševik. V roce 1905 byl předsedou petrohradského sovětu dělnických zástupců, který byl ovládán menševiky. V roce 1906 byl za činnost v tomto sovětu odsouzen a poslán do vyhnanství na Sibiř, ale podařilo se mu uprchnout do zahraničí. Zúčastnil se V. (londýnského) sjezdu SDDSR. V období reakce a nového revolučního rozmachu se projevoval jako likvidátor. Publikoval v menševickém listu Golos social-demokrata. V roce 1909 ze strany vystoupil. Za první světové války se vrátil do Ruska. Po Říjnové revoluci se aktivně zapojil do kontrarevoluční činnosti na Ukrajině. V roce 1918 byl zastřelen. — 46

ILJIN V. — viz Lenin V. I.

IONOV (vl. jm. Kojgen F. M.) (1870—1923) — sociální demokrat, jeden z předáků Bundu, později člen komunistické strany. Od roku 1893 pracoval v sociálně demokratických kroužcích v Oděse. V roce 1903 byl zvolen členem ÚV Bundu. Účastnil se jako delegát V. (londýn-

ského) sjezdu strany. V prosinci 1908 se účastnil V. konference SDDSR, v hlavních otázkách hájil pozice menševiků stoupenců zachování ilegální strany, později zaujímal smířlivecké stanovisko vůči likvidátorům. Za první světové války byl členem internacionalistického křídla Bundu. Po Říjnové revoluci vstoupil do KSR(b), pracoval ve votském oblastním výboru strany. — 107

JOGICHES L. — viz Tyszka L.

JOUHAUX Léon (1879—1954) — reformistický činitel francouzského a mezinárodního odborového hnutí, jeden z pravicových vůdců Amsterdamské odborové internacionály. Za první světové války byl šovinista. — 64, 256, 470

JURKEVYČ L. (1885—1918) — ukrajinský buržoazní nacionalista, oportunist. Byl členem ÚV Ukrajinské sociálně demokratické dělnické strany. V letech 1913—1914 přispíval do buržoazně nacionalistického menševického časopisu *Dzvin*. Za první světové války vydával v Lausanne měsíčník *Borořba*, v němž se projevoval jako stoupenec porážky carského Ruska, avšak zároveň bojoval proti proněmeckému nacionalistickému Svazu osvobození Ukrajiny. Lenin Jurkevyče ostře kritizoval a nazýval ho nacionalistickým měšťákem, představitelem „nejhoršího, nejzaslepenějšího a nejreakčnějšího nacionalismu“ (Sebrané spisy 24, Praha 1985, s. 157). — 282, 462

KAUTSKY Karl (1854—1938) — jeden z vůdců německé sociální demokracie a II. internacionály; zpočátku marxista, později renegát marxismu a ideolog centrismu. Redigoval teoretický orgán německé sociální demokracie *Die Neue Zeit*. Do socialistického hnutí se zapojil v roce 1874. V roce 1881 se seznámil s Marxem a Engelsem a pod jejich vlivem se přiklonil k marxismu. Již v tomto období měl však sklony k oportunismu a Marx s Engelsem ho za to nejednou kritizovali. V 80. a 90. letech napsal řadu teoretických a historických prací o různých otázkách marxistické teorie, které přispěly k propagaci marxismu: *Karl Marx's Ökonomische Lehren* [Ekonomické učení Karla Marxe] (1887; česky 1958), *Die Agrarfrage* [Agrární otázka] (1899; česky 1959) aj. Později zcela přešel na pozici oportunismu. Před první světovou válkou se stal centristou, za války otevřeným odpůrcem revolučního marxismu; svůj sociálšovinismus zastíral frázemi o internacionalismu. Propagoval teorii ultraimperialismu. Po Říjnové revoluci se postavil proti sovětské moci a napadal diktaturu proletariátu.

Lenin kritizoval teorie Kautského v dílech *Krach II. internacioná-*

ly (1915), Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu (1916), Stát a revoluce (1917), Proletářská revoluce a renegát Kautsky (1918) aj. — 27, 29—30, 33, 38—41, 58, 62, 66, 71—73, 75—76, 81, 83—84, 109, 113—115, 117, 120—122, 124—129, 133, 135—137, 140, 141—145, 254—256, 260, 268—271, 282, 286—288, 290—293, 306, 315, 317, 324, 328—329, 331, 344, 391, 406—410, 412, 423, 426 až 430, 432—438, 441, 461, 466, 472—474, 478—480

KERENSKIJ A. F. (1881—1970) — eser, poslanec IV. státní dumy. V dumě patřil nějakou dobu k Trudovické skupině a byl jejím předsedou. Za první světové války patřil k obranářům. Po únorové revoluci 1917 byl ministrem a poté předsedou prozatímní vlády a vrchním velitelem. Po Říjnové revoluci aktivně bojoval proti sovětské moci. V roce 1918 emigroval. — 107

KESTNER Fritz — německý ekonom. — 339, 342—343

KOJGEN F. M. — viz Ionov

KOLB Wilhelm (1870—1918) — německý sociální demokrat, zjevný oportunist a revizionista, redaktor listu Volksfreund. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. — 101, 117, 126, 129, 132, 142, 144, 270—271

KOLČAK A. V. (1873—1920) — admirál carského vojenského loďstva, monarchista, v letech 1918—1919 jeden z hlavních vůdců ruské kontrarevoluce, chráněnc Dohody. V roce 1917 velel černomořskému vojenskému loďstvu. Za podpory amerických, anglických a francouzských imperialistů se prohlásil za nejvyššího vládce Ruska a postavil se do čela vojenské buržoazně statkářské diktatury na Urale, na Sibíři a na Dálném východě. Vítězství Rudé armády a růst revolučního a partyzánského hnutí vedly k jeho pádu. Kolčak byl zajat a 7. února 1920 na základě usnesení irkutského revolučního výboru popraven. — 329

KOLLONTAJOVÁ A. M. (1872—1952) — profesionální revolucionářka, účastnice revolučního hnutí od 90. let. Zúčastnila se také revoluce 1905—1907. V letech 1906—1915 se přiklápěla k menševikům; členkou bolševické strany se stala roku 1915. Od začátku první světové války zaujímal revolučně internacionalistické stanovisko. Na Lenínův pokyn se podílela na organizování levicových internacionalistických sil ve Skandinávii a v Americe. Po únorové revoluci 1917 se vrátila do Ruska a byla jmenována členkou výkonného výboru

petrohradského sovětu. Pracovala mezi námořníky Baltského loďstva a vojáky petrohradské posádky. Po Říjnové revoluci se stala lidovou komisařkou státního dozoru, roku 1920 vedla sekci žen v ÚV KSR(b). V období diskuse o odborech (1920—1921) aktivně působila v protistranické skupině „dělnická opozice“. V letech 1921 až 1922 byla tajemnicí mezinárodního sekretariátu žen při Kominterně. Od roku 1923 pracovala v diplomatických službách. — 53, 300

KONSTANTIN I. VELIKÝ Flavius Valerius (asi 275—337) — římský císař od r. 306. — 28

KOSOVSKIJ V. (vl. jm. Levinson M. J.) (1870—1941) — jeden z vůdců Bundu. V polovině 90. let pracoval v sociálně demokratických kroužcích ve Vilně [Vilnius]; v roce 1897 se účastnil ustavujícího sjezdu Bundu, byl zvolen do ústředního výboru a jmenován šéfredaktorem ústředního orgánu Bundu, listu *Arbejterstimme*. Na II. sjezdu SDDSR byl delegátem zahraničního výboru Bundu, patřil k protijiskrovcům, po sjezdu k menševikům. V letech reakce spolupracoval s časopisem likvidátorů *Naša zarja* a s listem *Luč*; za první světové války byl sociálšovinistou. Říjnovou revoluci přijal nepřátelsky, brzy emigroval, pracoval v bundovských organizacích v Polsku. V roce 1939 odjel do USA. — 40, 43—44, 107

KRIČEVSKIJ B. N. (1866—1919) — sociální demokrat, publicista, představitel ekonomismu. Od konce 80. let pracoval v sociálně demokratických kroužcích v Rusku; počátkem 90. let emigroval. V zahraničí se přiklonil ke skupině *Osvobození práce* a podílel se na její ediční činnosti. Koncem 90. let se stal jedním z vůdců Svazu ruských sociálních demokratů v zahraničí a redaktorem jeho orgánu *Rabočeje dělo*, na jehož stránkách propagoval ideje bernsteinismu. Brzy po II. sjezdu SDDSR činnosti v sociálně demokratickém hnutí zanechal. — 74, 143

KROPOTKIN P. A. (1842—1921) — jeden z hlavních představitelů a teoretiků anarchismu, šlechtic, autor řady zeměpisných a geologických vědeckých pojednání. V zahraničí se roku 1872 přidal k Bakuninově skupině a po návratu do Ruska byl za účast v narodnickém hnutí zatčen a vězněn v Petropavlovské pevnosti. Roku 1876 emigroval. Vystupoval proti Marxovu učení o třídním boji a diktatuře proletariátu. Po návratu do Ruska roku 1917 nezměnil své přesvědčení, avšak v dopisu evropským dělníkům z roku 1920 ocenil historický význam Říjnové revoluce a vyzval je, aby se postavili proti intervenci v Sovětském Rusku. — 39, 257

KRUPPOVÉ — dynastie průmyslníků, stojící v čele jednoho z největších západoněmeckých koncernů v oboru hutnictví, těžby železných rud, uhlí, výroby zbraní, lodí, syntetických materiálů aj. Vznikl z nevelké firmy založené Friedrichem Kruppem roku 1811 v Essenu (1787 až 1826). Koncern byl vždy úzce spojen s německým militarismem, aktivně se podílel na přípravách první i druhé světové války, ze kterých těžil obrovské zisky. V souladu s jaltskou i postupimskou smlouvou měly být závody koncernu likvidovány. NSR se tomuto rozhodnutí nepodřídila a závody rodiny Kruppů pokračují ve vyzbrojování západoněmecké armády. V roce 1960 se všechny Kruppovy závody sloučily v holdingovou společnost Hütten- und Bergwerke A. G. — 358, 382, 432

KUČIN G. D. — viz Oranskij K.

LABRIOLA Arturo (1873—1959) — italský politik, právník a ekonom; jeden z vůdců syndikalistického hnutí v Itálii. Napsal několik knih o teorii syndikalismu, v nichž se snažil svůj program „revolučního syndikalismu“ přizpůsobit marxismu tím, že „opravoval“ marxismus. Za první světové války vystupoval jako šovinista. V letech 1920—1921 byl ministrem práce v Giolittiho vládě. V letech 1926 až 1939 žil v emigraci a bojoval proti fašismu. V letech 1948—1953 byl senátorem. Když v roce 1949 italská vláda podepsala smlouvu o vytvoření NATO, Labriola se zapojil do hnutí obránců míru. V roce 1950 byl zvolen členem Světové rady míru. — 35, 37

LANSBURGH Alfred (nar. 1872) — německý buržoazní ekonom, vydavatel časopisu *Die Bank* (1908—1935), ve kterém publikoval své práce o otázkách finančního kapitálu. — 347, 349, 352, 375, 417, 427, 430, 432

LARIN (vl. jm. Lurje M. A.) (1882—1932) — sociální demokrat menševik, jeden z vůdců likvidátorského směru v ruské sociální demokracii. Aktivně se zapojil do protistranického srpnového bloku a stal se členem jeho organizačního výboru. Po únorové revoluci 1917 stál v čele skupiny menševiků-internacionalistů. V srpnu 1917 byl přijat do bolševické strany. Po Říjnové revoluci pracoval v sovětech a v hospodářských organizacích. — 468

LEGIEN Karl (1861—1920) — německý pravicový sociální demokrat, jeden z vedoucích představitelů německých odborů, revizionista. Od roku 1890 zastával funkci předsedy Generální komise německých odborů. Od roku 1903 byl tajemníkem a od roku 1913 předsedou

Mezinárodního odborového sekretariátu. V letech 1893—1920 (s přestávkami) byl poslancem Říšského sněmu za sociální demokracii, v letech 1919—1920 poslancem Národního shromáždění Výmarské republiky. Za první světové války patřil k zjevným sociálšovinistům. Aktivně podporoval politiku buržoazie, bojoval proti revolučnímu hnutí proletariátu. — 91, 125—126, 128—129, 138, 140, 142—143, 145, 264

LENIN N. — viz Lenin V. I.

LENIN V. I. (vl. jm. Uljanov V. I.), (Iljin V., Lenin N.) (1870—1924) — viz Životopisná data. — 50, 71, 92, 258

LENSCH Paul (1873—1926) — německý sociální demokrat. V letech 1905—1913 byl redaktorem orgánu levého křídla Sociálně demokratické strany Německa, listu Leipziger Volkszeitung. Od začátku první světové války zastával sociálšovinistické stanovisko. — 100, 279, 315—317

LEROY-BEAULIEU Pierre-Paul (1843—1916) — francouzský liberální ekonom a sociolog, autor řady prací zaměřených proti vědeckému socialismu. — 73

LETAILLEUR E. — viz Lysis

LEVICKIJ V. (vl. jm. Cederbaum V. O.) (nar. 1883) — sociální demokrat menševik, publicista. V letech reakce a nového revolučního rozmachu patřil k vedoucím představitelům likvidátorství; byl členem redakce časopisu Naša zarja, spolupracoval s listem Golos social-demokrata, Vozrožděnije a jinými likvidátorsky zaměřenými časopisy menševiků. Stal se členem menševického ústředí, podepsal Otevřený dopis o likvidaci strany. Za první světové války podporoval jako šovinista krajně pravicovou skupinu obranářů. K Říjnové revoluci se stavěl negativně. V roce 1920 se angažoval pro politiku takzvaného Taktického centra. Později se věnoval publicistické činnosti. — 40, 97, 315—317

LEVINSON M. J. — viz Kosovskij V.

LEVY Hermann (nar. 1881) — německý buržoazní ekonom, profesor heidelberské univerzity, od roku 1921 působil na Vysokém učení technickém v Berlíně. Je autorem řady prací o finančním kapitálu. — 335—336

LIBMAN F. (vl. jm. Gerš P. M.) (nar. 1882) — významný bundovec; roku 1911 byl členem ústředního výboru Bundu a rovněž členem redakce časopisu Otkliki Bunda. Sympatizoval s likvidátory. Za první světové války podporoval carskou politiku anexí; žil ve Švýcarsku. — 83, 282, 462

LIEBKNECHT Karl (1871—1919) — významný činitel německého a mezinárodního dělnického hnutí; syn Wilhelma Liebknechta, povoláním advokát. Do socialistického hnutí se zapojil už jako student, aktivně bojoval proti oportunistu a militarismu. Za první ruské revoluce 1905—1907 vyzýval německé dělníky, aby následovali ruský příklad. V roce 1912 byl zvolen poslancem Říšského sněmu. Na začátku první světové války rozhodně vystoupil proti podpoře „vlastní“ vlády v loupeživé válce, jediný v celém Říšském sněmu hlasoval proti válečným úvěrům (2. prosince 1914). Byl jedním z organizátorů a vůdců revolučního Spartakova svazu. V roce 1916 byl odsouzen k nuceným pracím. Za listopadové revoluce v Německu stál spolu s R. Luxemburgovou v čele avantgardy německých dělníků, redigoval list Die Rote Fahne, byl jedním ze zakladatelů Komunistické strany Německa a vůdců povstání berlínských dělníků v lednu 1919. Po potlačení povstání byl bestiálně zavražděn bandami Noskeho. — 39, 126, 141, 144, 254, 257, 262, 271, 309, 311, 313, 464, 470—471, 484

LIEFMANN Robert (1874—1941) — německý buržoazní ekonom, profesor, autor řady prací o ekonomických a sociálních otázkách. — 338—339, 345, 348, 362, 364—365, 390—391

LINCOLN Abraham (1809—1865) — významný americký státník, jeden z vůdců republikánské strany, prezident USA (1861—1865). Za občanské války v USA uskutečnil pod tlakem lidových mas řadu důležitých buržoazně demokratických reforem, které znamenaly přechod k revolučním metodám vedení války; v dubnu 1865 byl zabit agentem otrokářů. — 427

LIPKIN F. A. — viz Čerevanin N.

LLOYD GEORGE David (1863—1945) — britský státník a diplomat, vůdce liberální strany. Od roku 1890 byl členem parlamentu, v letech 1905—1908 ministrem obchodu a v letech 1908—1915 ministrem financí. Značně ovlivnil politickou linii britské vlády při přípravě první světové války. Vystupoval proti revolučnímu hnutí proletariátu, všemi prostředky se snažil znemožnit nebo alespoň oddálit

vytvoření revoluční dělnické strany v Británii. V letech 1916—1922 se snažil jako předseda vlády posílit pozice britského imperialismu na Blízkém a Středním východě a na Balkáně a tvrdě potlačoval národně osvobozené hnutí v koloniálních a závislých zemích. Po Říjnové revoluci byl jedním z inspirátorů a organizátorů vojenské intervence a blokády sovětského státu. Po řadě politických neúspěchů podal v roce 1922 demisi. — 73, 126, 128, 140, 142, 379, 471

LONGUET Jean Laurent Frederick (Johnny) (1876—1938) — člen Francouzské socialistické strany a II. internacionály, publicista, vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových. Za první světové války byl vůdcem centristické a pacifistické menšiny ve Francouzské socialistické straně. V roce 1916 se podílel na založení socialistického listu *Le Populaire* a stal se jeho redaktorem. Odsuzoval vojenskou intervenci proti Sovětskému Rusku. Ve dvacátých letech stál v čele centristů ve Francouzské socialistické straně. V třicátých letech podporoval levou frontu v boji proti fašismu a aktivně pracoval v mezinárodních organizacích bojujících proti fašismu a válce. — 255—256, 288, 307, 466, 473, 479

LURJE M. A. — viz Larin J.

LUXEMBURGOVÁ Rosa (1871—1919) — významná pracovnice mezinárodního dělnického hnutí, představitelka levého křídla II. internacionály. V revolučním hnutí začala pracovat v druhé polovině 80. let. Patřila k zakladatelům polské sociální demokracie a bojovala proti nacionalismu v polském dělnickém hnutí. Od roku 1897 byla činná v německém sociálně demokratickém hnutí, vystupovala proti bernsteinismu a millerandismu; ve Varšavě se zúčastnila první ruské revoluce. Jako delegátka V. sjezdu SDDSR (1907) podporovala bolševiky. V letech reakce a nového revolučního rozmachu se smířlivecky stavěla k likvidátorům.

Od počátku první světové války stála na pozicích internacionálního. V Německu patřila k zakladatelům skupiny Internacionála (později zvané Spartakus a Spartakův svaz). Ve vězení napsala pod pseudonymem Junius brožuru *Die Krise der Sozialdemokratie* [Krise sociální demokracie] (1916) (viz Leninův článek *O Juniově brožurě*, *Spisy* 22, Praha 1959, s. 329—344). V prosinci 1918 sehrála významnou úlohu na ustavujícím sjezdu Komunistické strany Německa. V lednu 1919 byla uvězněna a na příkaz Scheidemannovy vlády zavražděna. Lenin si Luxemburgové hluboce vážil; kritikou jejich mylných názorů jí pomáhal zaujímat správná stanoviska. — 262, 461—462

LYSIS (vl. jm. Letailleur Eugène) — francouzský buržoazní ekonom, autor mnoha prací o finančních a politických otázkách. — 371

MACDONALD James Ramsey (1866—1937) — britský politik, spoluzakladatel a vůdce Labouristické strany. Ve straně i ve II. internacionále uskutečňoval krajně oportunistickou politiku. Hlásal reakční teorii třídní spolupráce a postupné přeměny kapitalismu v socialismus. Na začátku první světové války zaujal pacifistické stanovisko, později otevřeně podporoval imperialistickou buržoazii. V letech 1918—1920 se pokoušel znemožnit boj britských dělníků proti intervenci západních států v Sovětském Rusku. V letech 1924, 1929 až 1931 byl ministerským předsedou. MacDonalдова vláda krutě potlačovala národně osvobozené hnutí v britských koloniích a uskutečňovala protidělnickou politiku. V letech 1931—1935 stál v čele tzv. národní vlády, jejíž politiku určovali konzervativci. — 328

MAŇKOV I. N. (nar. 1881) — menševik-likvidátor, poslanec IV. státní dumy za Irkutskou gubernii, povoláním úředník. V dumě patřil k sociálně demokratické frakci. Za první světové války byl sociálšovinistou. V roce 1915 hlasoval v rozporu s usnesením frakce pro válečný rozpočet, za což byl z frakce vyloučen. — 107

MARKOV N. J. (nar. 1876) — velkostatkář, reakční politik carského Ruska, jeden z vůdců černosotňovských pogromistických organizací Svaz ruského národa a Svaz archanděla Michaela. Byl poslancem III. a IV. státní dumy za Kurskou gubernii a jedním z představitelů pravého křídla v dumě. Po Říjnové revoluci emigroval. — 68, 99, 161

MARTOV L. (vl. jm. Cederbaum J. O.) (1873—1923) — čelný představitel menševismu, zejména po II. sjezdu SDDSR. V sociálně demokratickém hnutí pracoval od 90. let. V letech reakce a nového revolučního rozmachu patřil k likvidátorům, redigoval list Golos socialdemokrata a zúčastnil se protistranické srpnové konference (1912). Za první světové války byl centristou. Po únorové revoluci 1917 stál v čele skupiny menševiků-internacionalistů. Po Říjnové revoluci vystupoval proti sovětské moci. V roce 1920 emigroval do Německa a v Berlíně vydával kontrarevoluční menševický časopis Socialističeskij věstnik. — 71, 73, 76, 107—110, 255, 261, 264, 288, 292 až 293, 307, 424, 441, 468—469, 473, 479

MARTYNOV A. (vl. jm. Piker A. S.) (1865—1935) — jeden z představitelů ekonomismu, významný menševický činitel; později člen ko-

munistické strany. V letech reakce a nového revolučního rozmachu se přiklonil k likvidátorům, pracoval v redakci orgánu likvidátorů *Golos social-demokrata*. Za první světové války byl centristou; po únorové revoluci 1917 patřil k menševikům-internacionalistům; po Říjnové revoluci se s menševiky rozešel. V roce 1923 byl na XII. sjezdu KSR(b) přijat do strany a pracoval v Institutu K. Marxe a B. Engelse; od roku 1924 byl členem redakce časopisu *Kommunističeskij internacional*. — 74, 106–107, 143

MARX Karel (1818–1883) — zakladatel vědeckého komunismu, geniální myslitel, vůdce a učitel mezinárodního proletariátu [viz *Leninovu stať Karel Marx (Stručný životopis a výklad marxismu)* — *Sebrané spisy* 26, Praha 1986, s. 67–115]. — 63, 65, 81–82, 85, 89, 91, 94, 100, 141, 156, 197–199, 276, 278–280, 282, 291, 335–336, 353, 423, 444, 453, 456, 462

MASLOV P. P. (1867–1946) — ekonom, sociální demokrat; napsal řadu prací o agrární otázce, v nichž se pokusil revidovat marxismus. Po II. sjezdu SDDSR se připojil k menševikům a vytyčil menševický program municipalizace půdy. V letech reakce a nového revolučního rozmachu byl likvidátorem, za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. Po Říjnové revoluci zanechal politické činnosti a věnoval se pedagogické a vědecké práci. V roce 1929 byl jmenován řádným členem Akademie věd SSSR. — 97, 395, 424

MERRHEIM Alphonse (1881–1925) — francouzský odborový funkcionář, syndikalista; od roku 1905 patřil k předákům federace kovodělníků Všeobecné konfederace práce ve Francii. Na začátku první světové války stál v čele levého křídla syndikalistického hnutí, které bojovalo proti sociálšovinismu a imperialistické válce. Zúčastnil se zimmerwaldské konference a připojil se k zimmerwaldské pravici. Už tehdy se Merrheim obával úplného rozchodu se sociálšovinisty a koncem roku 1916 přešel na centristické a pacifistické pozice; počátkem roku 1918 se stal zjevným sociálšovinistou a reformistou. — 54, 64, 254–256, 262, 470

MICHELIS Roberto (1876–1936) — italský buržoazní ekonom a sociolog, profesor, autor řady děl z historie politické ekonomie a sociologie. — 33–34, 37

MIKULÁŠ II. (ROMANOV) (1868–1918) — poslední ruský car (1894 až 1917). Z rozhodnutí uralského oblastního sovětu dělnických a vojenských zástupců v Jekatěrinburgu [Sverdlovsk] byl 17. července 1918 zastřelen. — 45, 67, 99, 266–268

MILLERAND Étienne-Alexandre (1859—1943) — francouzský politik. V 80. letech patřil k buržoazním radikálům, v 90. letech se hlásil k socialistům, postavil se do čela oportunistické skupiny francouzského socialistického hnutí. V roce 1899 vstoupil do reakční francouzské buržoazní vlády Waldecka-Rousseaua, v níž spolupracoval s katem Pařížské komuny generálem Galliffetem. Lenin odhalil sociální kořeny millerandismu a označil jej za zradu zájmů proletariátu a za uplatnění revizionismu v praxi.

V roce 1904 byl Millerand vyloučen ze Socialistické strany; přiklonil se ke skupině takzvaných nezávislých socialistů. V letech 1909—1910 a 1912—1915 vykonával různé ministerské funkce. Po Říjnové revoluci patřil k organizátorům protisovětské intervence; v letech 1920—1924 byl prezidentem Francouzské republiky. Po volebním vítězství levicových buržoazních stran v červnu 1924 byl nucen odstoupit. V letech 1925 a 1927 byl zvolen senátorem. — 65, 124, 328

MILJUKOV P. N. (1859—1943) — vůdce Konstitučně demokratické strany, významný ideolog ruské imperialistické buržoazie, historik a publicista. Od roku 1902 aktivně spolupracoval s časopisem buržoazních liberálů *Osvobožděniye*, který vycházel v zahraničí. V říjnu 1905 se podílel na založení Konstitučně demokratické strany, později byl předsedou jejího ústředního výboru a redaktorem ústředního orgánu *Reč*. Byl poslancem III. a IV. státní dumy. Po únorové revoluci 1917 se stal ministrem zahraničních věcí první prozatímní vlády. Po Říjnové revoluci byl jedním z organizátorů cizí vojenské intervence proti Sovětskému Rusku a aktivním činitelem bělogvardějské emigrace. — 73, 112, 142, 267

MONITOR — pseudonym, pod nímž jeden z německých sociálních demokratů-oportunistů otiskl v dubnu 1915 článek v konzervativním časopisu *Preussische Jahrbücher*. Autor článku otevřeně vychvaloval, jak je pro oportunisty a buržoazii výhodný centristický charakter sociálně demokratické strany, který umožňuje oportunistům zastírat „levými“ frázemi politiku třídního spojenectví s buržoazií. Navrhoval udržovat tento charakter i v budoucnu. — 123—126, 139—140

MORGAN John Pierpont (1867—1943) — americký multimilionář, vůdčí osobnost největší bankovní firmy USA založené v polovině XIX. století. Tento bankovní dům stojí v čele nejreakčnějších a nejagresivnějších kruhů amerického finančního kapitálu, které určují imperialistickou politiku USA. — 356, 389

MORGARI Odino (1865—1929) — italský socialista, žurnalista. Podílel se na vytvoření a činnosti Italské socialistické strany, hájil centristické pozice v rámci skupiny tzv. integralistů. Od roku 1897 byl poslancem parlamentu. V letech 1906—1908 řídil ústřední orgán Italské socialistické strany list *Avanti!* Za první světové války byl zastáncem obnovení mezinárodních vztahů mezi přívrženci socialismu. V letech 1919—1921 zastával funkci tajemníka parlamentní socialistické frakce. — 307, 479

MORRIS Henry K. (nar. 1868) — americký historik, povoláním právník, autor řady prací z historie a ekonomie. — 393

MURANOV M. K. (1873—1959) — bolševik, povoláním zámečnick. Do SDDSR vstoupil v roce 1904, stranicky pracoval v Charkově. Stal se poslancem IV. státní dumy za dělníky Charkovské gubernie. V dumě byl členem bolševické frakce, vyvíjel intenzivní revoluční činnost mimo dumu; přispíval do bolševického listu *Pravda*. V listopadu 1914 byl spolu s ostatními bolševickými poslanci uvězněn a roku 1915 vysídlen do Turuchanského kraje. V letech 1917—1923 pracoval v aparátu ÚV KSR(b). Byl několikrát zvolen do ústředního výboru. V letech 1922—1934 pracoval v ústřední kontrolní komisi VKS(b). — 22, 251

NACHIMSON M. I. (*Spektator*) (1880—1938) — ekonom a publicista. V letech 1899—1921 patřil k bundovcům. Za první světové války byl centristou. V roce 1935 pracoval v Moskvě v Mezinárodním zemědělském institutu a v Komunistické akademii. Byl autorem řady prací o ekonomice světového hospodářství. — 428—429, 432

NAPOLEON III. (*Bonaparte Ludvík*) (1808—1873) — synovec Napoleona I., francouzský císař (1852—1870). Po porážce revoluce v roce 1848 byl zvolen francouzským prezidentem. V roce 1851 provedl státní převrat. K. Marx zhodnotil tuto událost ve svém díle *Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta* (viz K. Marx-B. Engels, *Spisy* 8, Praha 1960, s. 137—238). — 94, 289—290

NAUMANN Friedrich (1860—1919) — německý reakční politik, publicista, jeden z autorů teorie „nacionálního socialismu“. Původně byl duchovním, aktivně pracoval v křesťanskosociálním hnutí. Založil týdeník *Die Hilfe* a list *Die Zeit*, na jejichž stránkách prosazoval smíření pracujících se současným zřízením, byl pro silnou monarchistickou vládu, prosazoval „nacionální“ politiku koloniálních výbojů a vytvoření silné armády a vojenského námořnictva. V roce

1896 založil Nacionálně sociální spolek (byl rozpuštěn v roce 1903). V letech 1907—1919 byl téměř bez přerušení poslancem Říšského sněmu. Za první světové války obhajoval expanzivní politiku imperialistických kruhů a stavěl se za anexi zemí střední Evropy. Svoje názory vyložil v knize *Mitteuropa* [Střední Evropa] (1915). V roce 1919 založil Demokratickou stranu a stal se jejím předsedou. Podílel se na vytvoření výmarské ústavy. Některých jeho myšlenek využili později ideologové německého fašismu. — 128, 142

NEYMARCK Alfred — francouzský buržoazní ekonom a statistik. — 376—377, 379, 427

NOBELOVÉ — rodina švédských podnikatelů. Ludwig Nobel (1831 až 1888) byl zakladatelem největší naftařské firmy v Rusku Společnost brňi Nobelů, která do Říjnové revoluce ovládala rozsáhlou těžbu a zpracování nafty v Baku. Jeho mladší bratr Alfred Nobel (1833 až 1896, narodil se v Rusku) si dal roku 1867 patentovat výrobu dynamitu, později založil ve Francii, v Německu, Anglii a v dalších zemích továrny na výrobu nitroglycerinových trhavin. — 386

NOSKE Gustav (1868—1946) — jeden z oportunistických vůdců Sociálně demokratické strany Německa. Před první světovou válkou propagoval militarismus, za války se projevoval jako sociálšovinista, v Říšském sněmu hlasoval pro válečné úvěry. Za listopadové revoluce 1918 v Německu se podílel na potlačení povstání námořníků v Kielu. V letech 1919—1920 byl ministrem obrany; použil represálií vůči berlínským dělníkům a zorganizoval zavraždění K. Liebknechta a R. Luxemburgové. Později byl prezidentem v Hannoveru. Za fašistické diktatury pobíral od hitlerovské vlády státní penzi. — 329

ORANSKIJ K. (vl. jm. Kučín G. D.) — menševik-likvidátor, spolupracoval s likvidátorskými časopisy *Dělo žizni* a *Naša zarja*. — 104

ORNATSKIJ — viz Čičerin G. V.

OWENS Michael Joseph (1859—1923) — americký vynálezce stroje na výrobu lahví, později průmyslník v této oblasti. — 415

PAISH George (1867—1957) — anglický buržoazní ekonom, statistik a pacifista. Byl spolupracovníkem redakce (1881—1900) a jedním z redaktorů (1900—1916) anglického konzervativního časopisu *The Statist*. V letech 1914—1916 působil jako poradce ministerstva financí ve finančních a ekonomických otázkách. Byl prezidentem

několika ekonomických a statistických vědeckých společností. Napsal řadu prací o světové ekonomice a politice. — 379, 383

PANNEKOEK Antonie (1873—1960) — holandský sociální demokrat, profesor astronomie na amsterdamské univerzitě. V roce 1907 se podílel na založení listu *De Tribune*, orgánu levého křídla holandské Sociálně demokratické dělnické strany. Od roku 1910 úzce spolupracoval s německými levicovými sociálními demokraty a přispíval do jejich tiskových orgánů. Za první světové války byl internacionálistou, podílel se na vydávání časopisu *Vorbote*, teoretického orgánu zimmerwaldské levice. V letech 1918—1921 byl členem Komunistické strany Nizozemska a pracoval v Kominterně; zaujímal ultralevicové sektářské stanovisko. V roce 1921 vystoupil z komunistické strany a zanechal aktivní politické činnosti. — 126

PARABELLUM — viz Radek K. B.

PARVUS (vl. jm. Helphand A. L.) (1869—1924) — menševik; koncem 90. let a na přelomu století pracoval v Sociálně demokratické straně Německa, patřil k jejímu levému křídlu. Byl redaktorem *Sächsische Arbeiter-Zeitung*. Napsal řadu prací o světovém hospodářství. Po II. sjezdu SDDSR se připojil k menševikům. Za první revoluce v Rusku 1905—1907 spolupracoval s redakcí menševického listu *Náčalo*, vyzýval k účasti v Bulyginově dumě, obhajoval taktiku dílčích dohod s kadety atd. Parvus propagoval teorii permanentní revoluce, z níž později Trockij učinil nástroj proti leninismu. V letech reakce se Parvus se sociálními demokraty rozešel. Za první světové války byl sociálšovinistou a agentem německého imperialismu. Od roku 1915 vydával renegátský časopis *Die Glocke*. — 83, 100—101, 281, 315, 454

PERNERSTORFER Engelbert (1850—1918) — rakouský sociální demokrat, učitel. V roce 1885 byl zvolen poslancem Říšské rady. V roce 1896 se přiklonil k pravicovému křídlu sociálně demokratické strany, od roku 1897 byl členem jejího ústředního výboru. Zúčastnil se téměř všech kongresů II. internacionály. Jako předseda sociálně demokratické parlamentní frakce byl v roce 1907 zvolen viceprezidentem Říšské rady. Za první světové války zaujímal krajně šovinistickou pozici. — 468, 472

PETROVOVÁ — viz Armandová I. F.

PETROVSKIJ G. I. (1878—1958) — účastník revolučního dělnického

hnutí, bolševik, později významný sovětský stranický a státní činitel. Do SDDSR vstoupil v roce 1897. Za první ruské revoluce byl jedním z vůdců dělnického hnutí v Jekatěrinoslavi [Dněpropetrovsk]. Jako poslanec IV. státní dumy za dělníky Jekatěrinoslavské gubernie byl členem bolševické frakce. V listopadu 1914 byl spolu s dalšími bolševickými poslanci zatčen a v roce 1915 vysídlen do Turuchanského kraje. Ve vyhnanství pokračoval v revoluční činnosti. Aktivně se účastnil Říjnové revoluce. V letech 1917—1919 byl lidovým komisařem vnitra RSFSR, v letech 1919—1938 stál v čele Celoukrajinského ústředního výkonného výboru, po vytvoření SSSR zastával několik let funkci předsedy ústředního výkonného výboru SSSR a v letech 1938—1940 místopředsedy prezidia Nejvyššího sovětu SSSR. V letech 1926—1939 byl kandidátem politického byra ÚV VKS(b). Od roku 1940 pracoval jako zástupce ředitele Muzea revoluce SSSR. — 22, 251

PIKER A. S. — viz Martynov A.

PJATAKOV G. L. (1890—1937) — člen bolševické strany od roku 1910. Stranicky pracoval na Ukrajině a v zahraničí. V letech 1915—1917 vystupoval proti Leninovi v otázce práva národů na sebeurčení. Po únorové revoluci 1917 byl předsedou kyjevského výboru SDDSR(b), stavěl se proti orientaci na socialistickou revoluci a proti Leninovým Dubnovým tezím. Po Říjnové revoluci stál v čele „levých komunistů“ na Ukrajině, byl členem sovětské vlády Ukrajiny. Od roku 1920 pracoval v hospodářských orgánech a v sovětech; byl náměstkem předsedy Státní plánovací komise a Nejvyšší národohospodářské rady, obchodním zástupcem ve Francii, předsedou vedení Státní banky SSSR, náměstkem lidového komisaře těžkého průmyslu. Při diskusi o odborech v letech 1920—1921 stál na platformě Trockého. Na XV. sjezdu VKS(b) v roce 1927 byl vyloučen ze strany jako aktivní činitel trockistické opozice. V roce 1928 byl znovu přijat do strany, ale v roce 1936 opět vyloučen za protistranickou činnost. — 300

PLATTEN Friedrich (Fritz) (1883—1942) — švýcarský komunista, profesionální revolucionář, jeden ze zakladatelů Komunistické strany Švýcarska. V sociálně demokratickém hnutí působil od roku 1904. V letech 1906—1907 řídil revoluční práci v Rize. Od roku 1908 spravoval pokladnu ruských emigrantů ve Švýcarsku; v letech 1912—1918 byl tajemníkem Švýcarské sociálně demokratické strany. Za první světové války se účastnil zimmerwaldské a kientalské konference a připojil se k zimmerwaldské levici. V dubnu 1917 organi-

zoval odjezd V. I. Lenina ze Švýcarska do Ruska. Roku 1919 se podílel na vytvoření III. internacionály (Kominterny), byl členem prezidia I. kongresu a členem byra Kominterny. Spolupracoval s časopisem *Kommunističeskij internacional*. V letech 1921—1923 byl tajemníkem Komunistické strany Švýcarska. V letech 1921—1923 se přestěhoval do SSSR, kde vedl zemědělskou komunu švýcarských dělníků, později pracoval v mezinárodním zemědělském institutu a v Moskevském pedagogickém institutu cizích jazyků. — 55

PLECHANOV G. V. (1856—1918) — významný činitel ruského a mezinárodního dělnického hnutí, první propagátor marxismu v Rusku. V roce 1883 založil v Ženevě první ruskou marxistickou organizaci — skupinu *Osvobození práce*. Bojoval proti narodnictví a později proti revizionismu v mezinárodním dělnickém hnutí. Po roce 1900 redigoval spolu s Leninem list *Jiskra* a časopis *Zarja*, podílel se na přípravě programu strany a II. sjezdu SDDSR. Po II. sjezdu SDDSR zaujal smířlivecké stanovisko vůči oportunistům a později se připojil k menševikům. Za první revoluce v Rusku 1905—1907 stál ve všech zásadních otázkách na straně menševiků. S ozbrojeným povstáním v prosinci 1905 nesouhlasil. V letech reakce a nového revolučního rozmachu vystupoval proti machistické revizi marxismu i proti likvidátorství. Postavil se do čela skupiny menševiků, kteří byli stoupcí zachování ilegální strany. Za první světové války patřil k sociálšovinistům. Po únorové revoluci 1917 se vrátil do Ruska a postavil se do čela krajně pravicové skupiny menševiků-obranářů *Jednota*. Aktivně vystupoval proti bolševikům i proti socialistické revoluci a tvrdil, že Rusko ještě nevyspělo pro přechod k socialismu. S Říjnovou revolucí nesouhlasil, ale proti sovětské moci nebojoval.

V letech 1883—1903 napsal Plechanov řadu prací, které sehrály důležitou úlohu v obhajobě a propagaci materialistického světového názoru: *Socializm i političeskaja borba* [*Socialismus a politický boj*] (1883; česky ve *Vybraných filozofických spisech I*, 1959), *Naši raznoglasija* [*Naše neshody*] (1884; česky ve *Vybraných filozofických spisech I*, 1959), *K voprosu o razvitii monističeskogo vzgljada na istoriju* [*O vývoji monistického názoru na dějiny*] (1895; česky ve *Vybraných filozofických spisech I*, 1959), *Očerki po istorii materializma* [*Studie z dějin materialismu*] (1896; česky pod názvem *Příspěvky k dějinám materialismu*, *Vybrané filozofické spisy II*, 1960), *K voprosu o roli ličnosti v istorii* [*O úloze osobnosti v dějinách*] (1898; česky ve *Vybraných filozofických spisech II*, 1960).

Lenin vysoce hodnotil Plechanovovy filozofické práce i jeho podíl na šíření marxismu v Rusku, zároveň ho však ostře kritizoval za odklon od marxismu a za závažné chyby v politické činnosti. —

29—30, 35, 37, 39—40, 58, 63, 69, 83—84, 94—97, 101, 106, 108, 111, 121, 131, 137—138, 144, 256, 260, 269—271, 284, 288, 290, 292, 454, 466, 474, 480

POTRESOV A. N. (1869—1934) — jeden z vůdců menševického hnutí. V 90. letech se přiklonil k marxistům. Za činnost v petrohradském Svazu boje za osvobození dělnické třídy byl poslán do vyhnanství do Vjatecké gubernie. V roce 1900 emigroval a podílel se na založení listu Jiskra a časopisu Zarja. II. sjezdu SDDSR se zúčastnil jako delegát Jiskry s právem poradního hlasu, patřil k menšinovým jiskrovcům. V letech reakce a nového revolučního rozmachu byl ideologem likvidátorství, významně ovlivnil menševické orgány Vozrožděnije a Naša zarja. Za první světové války patřil k sociálšovinistům. Po Říjnové revoluci emigroval. Přispíval do Kerenského týdeníku Dni a svými články útočil proti sovětské moci. — 38, 97, 292, 315—317, 395, 424

Pověs I. S. — viz Astrov

PRESEMANE Adrien (nar. 1879) — francouzský socialista. Roku 1912 byl stálým představitelem Francouzské socialistické strany v mezinárodním socialistickém byru. Za první světové války vystupoval jako centrista. — 288, 307, 473, 479

PURIŠKEVIČ V. M. (1870—1920) — velkostatkář, černosotňovec, monarchista. Od roku 1900 pracoval na ministerstvu vnitra. Patřil k zakladatelům černosotňovského Svazu ruského národa. V roce 1907 ze Svazu vystoupil a založil novou monarchistickou kontrarevoluční organizaci Svaz archanděla Michaela. Za Besarabskou gubernii byl poslancem II., III. a IV. státní dумы, proslul svými protizidovskými projevy. Po Říjnové revoluci aktivně bojoval proti sovětské moci. — 36, 112

RADEK K. B. (Parabellum) (1885—1939) — po roce 1900 pracoval v sociálně demokratickém hnutí v Haliči, Polsku a Německu, přispíval do časopisů německých levicových sociálních demokratů. Za první světové války byl internacionalista, přikláněl se k centrismu. Zastával nesprávné stanovisko k otázce práva národů na sebeurčení. Roku 1917 se stal členem bolševické strany. Při diskusi o brestlitevském míru patřil k „levým komunistům“. Od roku 1923 aktivně působil v trockistické opozici; v roce 1927 byl na XV. sjezdu VKS(b) za frakční činnost ze strany vyloučen. V roce 1930 prohlásil, že uznává své chyby, byl do strany znovu přijat, ale v roce 1936 byl

za protistranickou činnost opět vyloučen. — 79—80, 82—85, 295, 300

RIESSER Jacob (1853—1932) — německý ekonom a bankéř. V letech 1888—1905 byl ředitelem Darmstadtské banky. V roce 1901 založil Centrální svaz německých bank a bankovníctví, v roce 1909 Hanzovní svaz a dlouhá léta byl předsedou těchto společností. Od roku 1905 vydával časopis *Bank-Archiv*. V letech 1916—1928 byl poslancem Říšského sněmu. Napsal řadu prací, v nichž vystupoval jako apogeta imperialismu a finančního kapitálu. — 338, 341, 348 až 349, 351, 356, 358, 364, 383, 386, 389, 436, 440, 442

RENAUDEL Pierre (1871—1935) — jeden z reformistických vůdců Francouzské socialistické strany. Redigoval list *Le Peuple* (1902—1914) a *L'Humanité* (1914—1920); v letech 1914—1919 a 1924 byl členem poslanecké sněmovny. Za první světové války zastíral sociálšovinistické postoje pacifistickými frázemi. V roce 1927 se vzdal vedení socialistické strany, v roce 1933 byl ze strany vyloučen; později založil neosocialistickou skupinu. — 117, 126, 140, 256, 282, 480

RENNER Karl (1870—1950) — rakouský politik, vůdce a teoretik rakouských pravicových sociálních demokratů. Patřil k ideologům takzvaného austromarxismu a k autorům buržoazně nacionalistické teorie kulturně národnostní autonomie. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. V letech 1919—1920 byl rakouským kancléřem, v letech 1945—1950 rakouským prezidentem. — 276

RHODES Cecil John (1853—1902) — anglický reakční státník a politik, aktivně prováděl anglickou koloniální politiku a hlásal imperialistickou expanzi; měl největší podíl na rozpoutání búrské války. V letech 1890—1896 byl ministerským předsedou kapské kolonie, organizoval obsazení velkých oblastí v jižní Africe Angličany. Tyto oblasti byly po něm nazvány Rhodesií. — 394—395, 401

RJAZANOV D. B. (vl. jm. Goldendach) (Bukvojed) (1870—1938) — účastník sociálně demokratického hnutí od 90. let; pracoval v Oděse a Kišiněvě. V roce 1900 odjel do ciziny, byl jedním ze zakladatelů publicistické skupiny *Borba*, která se stavěla proti programu strany vypracovanému Jiskrou a proti leninským organizačním principům výstavby strany. II. sjezd SDDSR rozhodl, že skupina *Borba* se sjezdu nezúčastní, a odmítl pozvat Rjazanova jako jejího zástupce. V roce 1907 pracoval Rjazanov v petrohradském ústředním byru odborů, později odjel za hranice. V roce 1909 učil ve škole frakční skupiny *Vperjod* na Capri, přednášel o odborovém hnutí na stranic-

ké škole v Longjumeau. Z pověření Sociálně demokratické strany Německa připravoval vydání spisů K. Marxe a B. Engelse. Za první světové války patřil k centristům, psal do menševicko-troctistických listů Golos a Naše slovo. Na VI. sjezdu strany (1917) byl spolu s mezirajonovci přijat do KSR(b). Po Říjnové revoluci pracoval v odborovém hnutí; podílel se na založení Institutu K. Marxe a B. Engelse a do roku 1931 byl jeho ředitelem. Začátkem roku 1918 vystoupil na krátkou dobu ze strany, protože nesouhlasil s uzavřením brestlitevského míru. Při diskusi o odborech (1920—1921) zaujal protistranické stanovisko a byl z funkcí v odborech odvolán. V únoru 1931 byl vyloučen z VKS(b) za podporování menševické kontrarevoluční činnosti. — 472

ROCKEFELLER John Davison (1839—1937) — zakladatel dynastie finančníků, naftový král USA. V roce 1870 založil největší naftový trust Standard Oil. Rockefellerové vlastní jednu z největších obchodních bank USA Chase National Bank a ovládají i druhou největší banku USA National City Bank of New York. Hrají významnou roli při určování vnitřní i zahraniční politiky USA. — 356, 386—388

ROLANDOVÁ-HOLSTOVÁ Henriette (1869—1952) — holandská socialistka, spisovatelka. Organizovala ženské spolky, patřila k levému křídlu holandských sociálních demokratů, seskupených od roku 1907 kolem listu De Tribune. Na začátku první světové války byla centristkou, později se přiklonila k internacionalistům. Podílela se na vydávání teoretického časopisu zimmerwaldské levice Vorbote. V letech 1918—1927 byla členkou Komunistické strany Nizozemska a pracovala v Kominterně. V roce 1927 z komunistické strany vystoupila a později začala hájit ideje křesťanského socialismu. — 466

ROTSCHILDOVÉ — mezinárodní bankovní dům a rod finančníků, jedna z nevlivnějších finančních skupin kapitalistického světa. Má přímý i nepřímý vliv na řadu bank, pojišťoven a průmyslových koncernů. — 386

ROTŠTEJN F. A. (1871—1953) — sociální demokrat, později sovětský diplomat, historik. Roku 1890 byl nucen emigrovat do Anglie, kde vstoupil do Sociálně demokratické federace; sympatizoval s jejím levým křídlem. Roku 1901 se stal členem SDDSR. Přispíval do ruského a zahraničního socialistického tisku. V letech 1918—1920 byl jedním z vůdců masového hnutí v Anglii, které vzniklo pod heslem Ruce pryč od Ruska! Patřil k zakladatelům Komunistické strany Velké Británie. Roku 1920 se vrátil do vlasti. V letech 1921—1922

pracoval jako chargé d'affaires v Íránu, v letech 1923—1930 byl členem kolegia lidového komisariátu zahraničních věcí. Podílel se na vybudování sovětského vysokého školství a na rozvoji sovětské vědy. Stal se ředitelem Ústavu světového hospodářství a světové politiky. Od roku 1939 byl členem Akademie věd SSSR. Je autorem řady děl o dějinách imperialismu. — 313

RUBANOVÍČ I. A. (1860—1920) — jeden z vůdců eserské strany. Zastupoval ji na mezinárodních socialistických kongresech v Amsterdamu (1904) a Stuttgartu (1907). Byl členem mezinárodního socialistického byra. Za první světové války se projevoval jako sociálšovinista. Po Říjnové revoluci se stal odpůrcem sovětské moci. — 60, 284

RUSSEL Charles Edward (1860—1941) — americký socialista, novinář a publicista, redaktor časopisu New York American. Schvaloval účast USA v první světové válce. — 314, 468, 472

RÜHLE Otto (nar. 1874) — německý levicový sociální demokrat, publicista a pedagog. Od roku 1912 byl poslancem Říšského sněmu. Za první světové války zastával internacionalistické stanovisko; v Říšském sněmu hlasoval proti válečným úvěrům. V roce 1919 vstoupil do Komunistické strany Německa, kde se připojil k vůdcům levé opozice. Po rozkolu mezi německými komunisty začátkem roku 1920 byl jedním ze zakladatelů Komunistické dělnické strany Německa. Později z ní byl vyloučen a znovu vstoupil do sociálně demokratické strany. — 254—257, 311, 313, 464—467, 470, 484

SAFAROV G. I. (1891—1942) — člen SDDSR od roku 1908. Stranicky pracoval v Petrohradě i v zahraničí. Po únorové revoluci 1917 byl členem petrohradského výboru SDDSR(b). Po Říjnové revoluci pracoval ve straně a v sovětech. V době projednávání brestlitevského míru vystupoval jako „levý komunist“. Na XIV. sjezdu VKS(b) se přiklonil k „nové opozici“, pak vstoupil do trockisticko-zinovjevovského bloku. V roce 1927 ho XV. sjezd VKS(b) za činnost v trockistické opozici vyloučil ze strany. V roce 1928 byl rehabilitován. V roce 1934 byl za protistranickou činnost znovu ze strany vyloučen. — 254, 300

SAINT-SIMON Claude Henri, comte de (1760—1825) — francouzský utopický socialista, člen Dolní sněmovny, odpůrce Malthuse a myšlenky svobodného obchodu. Podle jeho názoru musí v nové společnosti všichni lidé pracovat a postavení lidí musí odpovídat jejich pracovním úspěchům; zabýval se myšlenkou spolupráce průmyslu

s vědou a myšlenkou centralizované a plánované výroby. Nevystupoval proti soukromému vlastnictví a úrokovému kapitálu. Politický boj a revoluce odmítal, domníval se, že vládními reformami a mravní výchovou společnosti v duchu nového náboženství se dosáhne odstranění třídních protikladů.

Hlavní práce: *Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains* [Dopisy obyvatele Ženevy současníkům] (1802), *Introduction aux travaux scientifiques du XIXe siècle* [Úvod k vědeckým pracím XIX. století] (1807–1808), *Catéchisme des industriels* [Katechismus průmyslníků] (1823–1824), *Nouveau christianisme* [Nové křesťanství] (1825; česky ve Výboru z díla, 1949). — 443–444

SALANDRA Antonio (1853–1931) — italský státník, jeden z vůdců krajně pravicového křídla „liberálního bloku“ italských průmyslových monopolů a velkostatkářů. Od roku 1886 byl členem italské poslanecké sněmovny. Od roku 1914 do roku 1916 předsedal italské ministerské radě. Podporoval účast Itálie v první světové válce na straně Dohody. V boji o moc podporoval fašisty a po nástupu fašismu k moci spolupracoval v letech 1922–1924 s Mussoliniho vládou. — 41

SAMOJLOV F. N. (1882–1952) — člen bolševické strany od roku 1903, účastník první ruské revoluce, povoláním tkadlec. Stranicky pracoval v Ivanovu-Vozněnsku. Byl poslancem IV. státní dумы za dělníky Vladimírské gubernie; patřil k bolševické frakci. Roku 1914 byl za revoluční propagandu proti imperialistické válce spolu s dalšími bolševickými poslanci zatčen a v roce 1915 vysídlen do Turuchanského kraje. Po únorové revoluci 1917 zastával v Ivanovu-Vozněnsku různé stranické funkce a pracoval v místním sovětu. Po Říjnové revoluci působil na Ukrajině a v Moskvě. Od roku 1921 byl členem celoruského ústředního výkonného výboru, od roku 1922 pracoval v ústřední kontrolní komisi KSR(b) a v komisi pro shromažďování a studium materiálů k dějinám VŘSR a Komunistické strany (Istpart), byl náměstkem předsedy celosvazové společnosti starých bolševiků; v letech 1937–1941 byl ředitelem Muzea revoluce SSSR. — 22, 251

SARTORIUS VON WALTERSHAUSEN August (nar. 1852) — německý buržoazní ekonom. V letech 1888–1918 byl profesorem univerzity ve Štrasburku; je autorem řady prací o otázkách světové ekonomiky a politiky. — 401, 417

SAUMONEAUOVÁ Luise (nar. 1875) — francouzská socialistka. Za první

světové války zastávala internacionalistické stanovisko, vystupovala proti válce. V březnu 1915 se zúčastnila mezinárodní socialistické konference žen v Bernu. Nějaký čas spolupracovala s orgánem exekutivy Komunistické internacionály, časopisem *Kommunisti-českij internacional*. — 471

SEMBAT Marcel (1862—1922) — jeden z reformistických vůdců Francouzské socialistické strany, novinář. Od roku 1893 byl členem poslanecké sněmovny. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. Od srpna 1914 do září 1917 byl ministrem veřejných prací ve „vládě národní obrany“. — 126, 140, 256

SEMĀONOV F. A. — viz Bulkin F. A.

SEMKOVSKIJ S. (vl. jm. Bronštejn S. J.) (nar. 1882) — sociální demokrat menševik. Byl členem redakce *Pravdy*, kterou vydával Trockij ve Vídni, přispíval do orgánů menševiků-likvidátorů a zahraničního sociálně demokratického tisku. V. I. Lenin v řadě svých děl ostře kritizoval Semkovského názory na národnostní a jiné otázky. Za první světové války byl centristou. Po návratu z emigrace roku 1917 se stal členem menševického ústředního výboru. Roku 1920 se s menševiky rozešel. Později byl profesorem na ukrajinských vysokých školách a zabýval se literárněvědnou činností. — 83, 267, 282, 293, 461—462

SCHEIDEMANN Philipp (1865—1939) — jeden z vůdců krajně pravického oportunistického křídla německé sociální demokracie. Od roku 1903 patřil k sociálně demokratické frakci v Říšském sněmu, od roku 1911 byl členem představenstva Sociálně demokratické strany Německa. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. Za listopadové revoluce 1918 v Německu byl členem kontrarevoluční rady lidových zmocněnců a inspirátorem pogromistických akcí proti spartakovcům. V únoru—červnu 1919 stál v čele koaliční vlády Výmarské republiky, v letech 1918—1921 patřil k organizátorům krvavého potlačení německého dělnického hnutí. Později aktivní politické činnosti zanechal. — 75—76, 83, 316

SCHILDER Sigmund (zemř. 1932) — německý ekonom, tajemník obchodního muzea. Autor prací *Tendence rozvoje světového hospodářství*, *Příčiny světové války ve světovém hospodářství* atd. — 379, 382, 399, 401—402, 417, 436

SCHMIEDT Robert (1864—1943) — německý sociální demokrat, posla-

nec Říšského sněmu v letech 1898—1930 (s přestávkami). V letech 1893—1903 byl redaktorem ústředního orgánu německé sociální demokracie, listu *Vorwärts*. Od roku 1903 byl jedním z vůdců německých odborů. V letech 1919—1930 zastával funkci ministra potravinářského průmyslu, hospodářství a obnovy. — 27

SCHNEIDEROVÉ — rodina francouzských finančních magnátů, která významně ovlivňovala ekonomický a politický život Francie. Firma Schneider a spol. stojí od svého založení v roce 1836 v čele jednoho z největších francouzských koncernů Schneider-Creusot. Před první světovou válkou udržovalo vedení koncernu úzké styky se zbrojařskými skupinami jiných zemí. — 85

SCHULZE-GAEVERNITZ Gerhart (1864—1943) — německý buržoazní národohospodář, profesor politické ekonomie na univerzitě ve Freiburgu. V letech 1892—1893 přednášel na moskevské univerzitě. Ve svých pracích se snažil dokázat, že je možné nastolit v kapitalistické společnosti sociální mír, „sociální harmonii“, a tím zlepšit postavení všech tříd — kapitalistů, dělníků i rolníků.

Myšlenky G. Schulzeho-Gaevernitze propagoval v Rusku P. B. Struve. — 348, 350, 355—357, 362, 364—365, 401, 417, 421—422, 443

SIEMENS George (1839—1901) — jeden z největších průmyslníků a finančních králů Německa. V roce 1870 založil Německou banku a stal se jejím ředitelem. Byl členem pruské poslanecké sněmovny a poslancem Říšského sněmu. — 365, 384

SKOBELEV M. I. (1885—1939) — menševik, povoláním inženýr. V sociálně demokratickém hnutí pracoval od roku 1903. Roku 1906 emigroval, přispíval do menševických listů a časopisů, byl členem redakce *Pravdy*, kterou vydával Trockij ve Vídni. Ve IV. státní dumě zastupoval ruské obyvatelstvo Zakavkazska. Za první světové války se přiklonil k centristům. Po únorové revoluci 1917 byl místopředsedou petrohradského sovětu a místopředsedou prvního ústředního výkonného výboru; od května do srpna 1917 zastával úřad ministra práce v prozatímní vládě. Po Říjnové revoluci se s menševiky rozešel, pracoval v družstevním hnutí, později v lidovém komisariátu zahraničního obchodu. Od roku 1922 byl členem KSR(b), zastával odpovědné hospodářské funkce; v letech 1936—1937 působil v celosvazovém výboru pro rozhlas. — 424

SORGE Friedrich Adolph (1828—1906) — německý socialista, významný

představitel mezinárodního dělnického a socialistického hnutí, přítel a spolupracovník K. Marxe a B. Engelse. Zúčastnil se revoluce 1848—1849 v Německu. Po její porážce emigroval nejdříve do Švýcarska a poté do Ameriky. Tam organizoval sekci I. internacionály, byl tajemníkem generální rady I. internacionály (1872—1874). Pomáhal zakládat Socialistickou dělnickou stranu USA a Mezinárodní dělnický svaz. Napsal mnoho článků, uveřejňovaných hlavně v časopisu německé sociální demokracie *Die Neue Zeit*. Připravil k tisku svou korespondenci s Marxem, Engelsem a dalšími osobnostmi, která v roce 1907 vyšla v ruštině s Leninovou předmlouvou. — 91, 141

SPEKTATOR — viz Nachimson M. I.

STAUSS Emile George (nar. 1877) — německý finančník a bankéř. Roku 1898 začal pracovat v Německé bance, od roku 1906 do konce první světové války vedl naftařskou společnost banky. Od roku 1915 byl členem vedení a členem pozorovací rady Německé banky a Diskontní společnosti. — 388

STEAD William Thomas (1849—1912) — anglický novinář. — 395

STRUVE P. B. (1870—1944) — buržoazní ekonom a publicista, jeden z vůdců Konstitučně demokratické strany. V 90. letech byl čelným představitelem legálního marxismu, „doplňoval“ ekonomické a filozofické učení K. Marxe, snažil se přizpůsobit marxismus a dělnické hnutí zájmům buržoazie. Patřil k teoretikům a organizátorům liberálně monarchistické organizace Svaz osvobození (1903—1905) a byl redaktorem jejího ilegálního orgánu, časopisu *Osvobožděnjje* (1902—1905). Když v roce 1905 vznikla Konstitučně demokratická strana, stal se členem jejího ústředního výboru. Patřil k ideologům ruského imperialismu. Po Říjnové revoluci byl členem kontrarevoluční Wrangelovy vlády; později emigroval. — 73—74, 95, 269

SUCHANOV N. (vl. jm. Gimmer N. N.) (1882—1940) — ekonom a publicista maloburžoazního zaměření. Původně byl narodnik, později se přiklonil k menševikům, pokoušel se spojit narodnictví s marxismem. Za první světové války se prohlásil za internacionalistu. V roce 1917 byl zvolen členem ústředního výkonného výboru petrohradského sovětu. Spolupracoval s listem *Novaja žizň*, aktivně podporoval prozatímní vládu. Do roku 1920 sympatizoval s menševickou skupinou L. Martova; pracoval ve státních hospodářských organizacích a podnikách. V roce 1931 byl jako vůdce ilegální menševické organizace odsouzen. Lenin ve svých pracích ostře krizitoval Suchanovy men-

ševické názory. — 151—152, 159, 162, 164—166, 174, 180, 185, 195, 235, 301

SUPAN Alexander (1847—1920) — německý geograf, profesor univerzity v Gotě a ve Vratislavi. — 392—393, 396

SÜDEKUM Albert (1871—1944) — jeden z oportunistických vůdců německé sociální demokracie, revizionista. V letech 1900—1918 byl poslancem Říšského sněmu. Za první světové války se projevoval jako sociálšovinista. Hlásal imperialistické názory na koloniální otázku a bojoval proti revolučnímu hnutí dělnické třídy. V letech 1918—1920 byl ministrem financí v Prusku. V. I. Lenin v mnoha svých pracích proti Südekumovi a jeho přívržencům ostře vystupoval. — 125—126, 128—129, 142, 264, 268—269, 287—288, 290—292, 316, 395, 480

ŠAGOV N. R. (1882—1918) — aktivní účastník revolučního hnutí, bolševik, poslanec IV. státní dumy za Kostromskou gubernii, povoláním tkadlec. V sociálně demokratické frakci v dumě byl členem bolševické šestky, později členem bolševické frakce. Účastnil se krakovské a poroninské porady ÚV SDDSR se stranickými pracovníky. V roce 1914 byl spolu s dalšími členy bolševické frakce v dumě zatčen a odsouzen k doživotnímu vyhnanství na Sibiř, odkud se vrátil až roku 1917. — 22, 251

ŠLJAPNIKOV A. G. (Alexandr) (1885—1937) — člen bolševické strany od roku 1901. Stranicky pracoval v Sormově, Petrohradě, Muromu a Moskvě. V roce 1914 byl z pověření ÚV SDDSR ve Stockholmu, kde zajišťoval styk mezi zahraničním byrem ústředního výboru, jeho ruskou částí a petrohradským výborem. Po únorové revoluci 1917 byl členem petrohradského výboru SDDSR(b), členem výkonného výboru petrohradského sovětu dělnických a vojenských zástupců a předsedou petrohradského svazu kovodělníků. Po Říjnové revoluci pracoval v odborech a zastával různé funkce v národním hospodářství. V letech 1920—1922 organizoval a vedl protistranickou skupinu „dělnická opozice“. V roce 1933 byl ze strany vyloučen. — 300

THOMAS Albert (1878—1932) — francouzský politik, sociálreformista. Od roku 1910 vedl parlamentní frakci socialistické strany. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista. Ve francouzské buržoazní vládě zastával funkci ministra zbrojního průmyslu. V letech 1919—1932 stál v čele Mezinárodního byra práce při Společnosti národů. — 328

- TREVES Claudio** (1868—1933) — jeden z reformistických vůdců Italské socialistické strany. Za první světové války byl centristou. K Říjnové revoluci se stavěl negativně. Po vyloučení reformistů ze socialistické strany (1922) byl jedním z vedoucích činitelů Unitární socialistické strany, kterou reformisté založili. — 288, 307, 472, 479—480
- TROCKIJ L. D.** (vl. jm. Bronštejn L. D.) (1879—1940) — nepřítel leninismu. Na II. sjezdu SDDSR byl delegátem sibiřského svazu SDDSR, patřil k menšinovým jiskrovcům; po sjezdu aktivně bojoval proti bolševikům ve všech otázkách teorie a praxe socialistické revoluce. V letech reakce byl likvidátorem. V roce 1912 zorganizoval protistranický srpnový blok; za první světové války zaujímal centristickou pozici, bojoval proti Leninovu stanovisku v otázkách války, míru a revoluce. Po únorové revoluci 1917 se vrátil z emigrace, vstoupil do skupiny mezirajonvců a společně s nimi byl na VI. sjezdu SDDSR přijat do bolševické strany. Po Říjnové revoluci byl lidovým komisařem zahraničních věcí, lidovým komisařem vojenství a vojenského námořnictva, předsedou Revoluční vojenské rady republiky a členem politického byra ÚV. V roce 1918 se stavěl proti brezlitevskému míru; v letech 1920—1921 stál v diskusi o odborech v čele opozice. Od roku 1923 vedl frakční boj proti leninskému programu výstavby socialismu a proti generální linii strany; prohlašoval, že socialismus nemůže v Rusku zvítězit. V roce 1927 byl Trockij vyloučen ze strany, v roce 1929 byl za protisovětskou činnost vypovězen z SSSR a v roce 1932 zbaven sovětského občanství. — 98—99, 255, 260, 264, 293, 447, 466, 468
- TROELSTRA Pieter Jelles** (1860—1930) — pracovník holandského dělnického hnutí, oportunist. Byl jedním ze zakladatelů a vůdců holandské Sociálně demokratické dělnické strany. Na počátku 20. století přešel z marxistických pozic na pozice krajního oportunismu. Bojoval proti levému křídlu tehdejší Sociálně demokratické dělnické strany, které se v roce 1907 seskupilo kolem listu *De Tribune*. Za první světové války vystupoval jako sociálšovinista a germanofil. — 122, 138, 472
- TSCHIERSCHKY Sigfried** (nar. 1872) — německý buržoazní ekonom, pracoval v trastech a syndikátech. Autor studie *Kartel a trast*; vydával časopis *Kartell-Rundschau*. — 340, 353
- TURGENĚV I. S.** (1818—1883) — ruský spisovatel. Napsal řadu románů, povídek a divadelních her, v nichž vylíčil mentalitu ruské společnosti 30.—70. let minulého století. Vytvořil celou galérii „zbytečných

lidí“, kteří si uvědomovali, že šlechtické zřízení je odsouzeno k zániku, avšak prakticky nebyli schopni podniknout nic, aby toto zřízení změnili. Jako první uvedl do literatury představitele nové generace — revolučního demokrata-raznočince. Protest proti nevolnictví se v Turgeněvově tvorbě mísil s umírněně liberálními požadavky. — 264

TYSZKA Jan (vl. jm. Jogiches Leon) (1867—1919) — významný činitel polského a německého dělnického hnutí. Patřil k zakladatelům strany Sociální demokracie Království polského a stal se členem jejího vedení; od roku 1900 byl členem hlavního vedení Sociální demokracie Království polského a Litvy. Bojoval proti revizionismu v mezinárodním dělnickém hnutí, odmítal nacionalismus a hájil nutnost společného boje polského a ruského proletariátu. Aktivně se zapojil do revoluce 1905—1907. Na jaře 1906 byl ve Varšavě zatčen a odsouzen na 8 let nucených prací. Po útěku z vyhnanství pokračoval v revoluční činnosti v zahraničí. Zúčastnil se V. (londýnského) sjezdu SDDSR a byl zvolen do ústředního výboru. V letech reakce a nového revolučního rozmachu sice odsuzoval likvidátory, ale v řadě případů k nim zaujímal smířlivecký postoj. V roce 1912 vystoupil proti usnesení pražské konference. Lenin ostře kritizoval Tyszkovu činnost v tomto období. Za první světové války žil v Německu, spolupracoval s německou sociální demokracií a podílel se na založení Spartakova svazu. V letech 1916—1918 byl vězněn. Po listopadové revoluci v roce 1918 byl osvobozen, podílel se na založení Komunistické strany Německa a byl zvolen tajemníkem jejího ústředního výboru. V březnu 1919 byl zatčen a poté v berlínském vězení zavražděn. — 298

URICKIJ M. S. (vl. jm. Boreckij) (1873—1918) — sovětský veřejný a státní činitel, aktivní účastník ruského revolučního hnutí od počátku devadesátých let; po II. sjezdu SDDSR (1903) menševik. V roce 1905 organizoval revoluční činnost v Petrohradě. Byl několikrát vězněn a vypovězen na Sibiř. Za první světové války byl centristou. Na IV. sjezdu SDDSR(b) v roce 1917 vstoupil se skupinou „mezirajonovců“ do bolševické strany a byl zvolen členem jejího ÚV. V říjnu 1917 se zúčastnil příprav a řízení ozbrojeného povstání a byl zvolen do vojenského revolučního ústředí strany. Při jednání o brestlitevském míru podporoval „levé komunisty“. V roce 1918 byl pověřen funkcí předsedy mimořádné komise v Petrohradě. Téhož roku byl zavražděn. — 469

VAILLANT Édouard Marie (1840—1915) — francouzský socialista,

- stoupenec Blanquiho, jeden z vůdců levého křídla II. internacionály, člen výkonné komise Pařížské komuny a generální rady I. internacionály. Byl jedním z iniciátorů založení Socialistické strany Francie (1901). Po sloučení Socialistické strany s Jaurèsovou Francouzskou socialistickou stranou (1905) zaujímal v nejdůležitějších politických otázkách oportunistické stanovisko. Za první světové války patřil k sociálšovinistům. — 122, 470
- VANDERVELDE Émile (1866—1938) — vůdce Belgické dělnické strany, předseda mezinárodního socialistického byra II. internacionály, revizionista a oportunista. Za první světové války byl sociálšovinistou, vstoupil do buržoazní vlády, ve které vedl různá ministerstva. Po únorové revoluci 1917 přijel do Ruska, kde agitoval pro pokračování v imperialistické válce. Říjnovou revoluci odmítal a aktivně podporoval ozbrojenou intervenci proti Sovětskému Rusku. Vynaložil velké úsilí, aby byla obnovena II. internacionála. V letech 1925—1927 byl ministrem zahraničních věcí. Vystupoval proti vytvoření jednotné protifašistické fronty komunistů a socialistů. — 58, 117, 128, 133, 143, 256, 282, 480
- VARIN — viz Fridolin V. J.
- VILÉM II. (Hohenzollern) (1859—1941) — německý císař a pruský král (1888—1918). — 141, 268, 286, 375
- VOGELSTEIN Theodor — německý ekonom. Autor prací Finanční organizace kapitalistického průmyslu a monopoly, Kapitalistické formy organizace v moderním velkopřůmyslu atd. — 338, 340, 390
- VÖLKER — německý vládní činitel, později ředitel německého sdružení ocelářského průmyslu. — 375
- W. — autor článku Podivné obvinění. — 44
- WEBB Sidney (1859—1947) a WEBBOVÁ Beatrice (1858—1943) — angličtí veřejní činitelé. Autoři mnoha prací o historii a teorii anglického dělnického hnutí. Jejich kniha Industrial Democracy (Londýn 1897) vyšla v Rusku pod názvem Teorija i praktika anglijskogo tred-junionizma [Teorie a praxe anglického tradeunionismu] v letech 1900—1901. Manželé Webbovi ve svých pracích rozvíjeli myšlenku reformistického řešení dělnické otázky v rámci buržoazního zřízení. Sidney Webb (později lord Passfield) byl spoluzakladatelem Fabiánské společnosti, členem parlamentu v letech 1922—1929,

ministrem obchodu v roce 1924 a ministrem pro dominia a kolonie v roce 1929. V roce 1932 navštívili Webbovi SSSR, s jehož zřízením sympatizovali. — 138, 142

WEILL George (nar. 1882) — německý sociální demokrat, revizionista, rodák z Alasky. Za první světové války přešel na stranu Francouzů, vstoupil jako dobrovolník do francouzské armády. Za tento čin byl vyloučen ze Sociálně demokratické strany Německa, zbaven poslaneckého mandátu a prohlášen za dezertéra. — 461

WIJNKOOP David (1877—1941) — holandský sociální demokrat, později komunist. V roce 1907 se podílel na založení orgánu levého křídla holandské Sociálně demokratické dělnické strany De Tribune. Později se stal jeho šéfredaktorem. Za první světové války vystupoval jako internacionalista, spolupracoval s časopisem *Vorbote*, který byl teoretickým orgánem zimmerwaldské levice. Byl jedním ze zakladatelů sociálně demokratické strany, která přijala v roce 1918 název Komunistická strana Nizozemska a v roce 1919 vstoupila do Kominterny. — 466

WILLIAMS T. Russel — britský socialista, člen Nezávislé labouristické strany. V letech první světové války zastával antimilitaristické stanovisko a kritizoval politiku vůdců II. internacionály. — 255, 312 až 313, 484

WINNIG August (1878—1956) — německý sociální demokrat, publicista. Za první světové války byl sociálšovinista. — 467, 470

WURM Emmanuel (1857—1920) — německý sociální demokrat, povoláním chemik. Od roku 1890 byl poslancem Říšského sněmu. V letech 1902—1917 pracoval v redakci časopisu *Die Neue Zeit*. Zúčastnil se jako delegát mezinárodního socialistického kongresu v Kodani (1910). Za první světové války byl centrista. Po únorové revoluci v Německu v roce 1918 zastával úřad ministra zásobování. — 125, 140

ZETKINOVÁ Clara (1857—1933) — význačná funkcionářka německého a mezinárodního dělnického hnutí, spoluzakladatelka Komunistické strany Německa, talentovaná spisovatelka a zanícená řečnice. Stála na levém křídle německé sociální demokracie a spolu s R. Luxemburgovou, F. Mehringem a K. Liebknechtem bojovala proti Bernsteinovi a dalším oportunistům. Za první světové války patřila k revolučně smýšlejícím internacionalistům a vystupovala proti so-

ciálšovinismu. V roce 1916 vstoupila do skupiny Internacionála, později nazvané Spartakův svaz. V roce 1919 se stala členkou Komunistické strany Německa a byla zvolena do jejího ústředního výboru. Na III. kongresu Komunistické internacionály byla zvolena do exekutivy Kominterny, řídila mezinárodní sekretariát žen. V roce 1925 se stala předsedkyní Mezinárodní rudé pomoci. — 23

ZINOVJEV G. J. (vl. jm. Radomyslskij G. J.) (1883—1936) — člen SDDSR od roku 1901. V letech 1908—1917 žil v emigraci, byl členem redakce ústředního orgánu strany Social-demokrat a bolševického listu Proletarij. V letech reakce se stavěl smířlivecky k likvidátorům, otzovistům a trockistům. V době příprav Říjnové revoluce a v jejím průběhu kolísal, v říjnu 1917 vyslovil spolu s Kameněvem v menševicky zaměřeném listu Novaja žižň svůj nesouhlas s rozhodnutím ústředního výboru o ozbrojeném povstání. Prozatímní vládě tak vyhradil plány strany. Po Říjnové revoluci byl předsedou petrohradského sovětu, členem politického byra ústředního výboru, předsedou exekutivy Kominterny. Několikrát vystoupil proti leninské politice strany; v listopadu 1917 byl stoupencem vytvoření koaliční vlády za účasti menševiků a eserů, v roce 1925 patřil k organizátorům „nové opozice“, v roce 1926 k vůdcům protistranického trockisticko-zinovjevovského bloku. V listopadu 1927 byl za frakční činnost vyloučen ze strany, v roce 1928 mu bylo členství obnoveno, v roce 1932 byl znovu ze strany vyloučen, v roce 1933 opět přijat. V roce 1934 byl za protistranickou činnost vyloučen ze strany potřetí. — 50

ŽIVOTOPISNÁ DATA

(*Srpen 1915—červen 1916*)

1915

*V srpnu 1915
až říjnu 1916*

Lenin žije ve Švýcarsku (v Bernu, v Curychu a v horské vesničce Sörenberg nedaleko Bernu). Udržuje písemný styk se stranickými organizacemi v Rusku a s jednotlivými bolševiky a řídí tak jejich práci. Rediguje ústřední orgán SDDSR list Social-demokrat; podílí se na redigování časopisu Kommunist a orgánu zimmerwaldské levice časopisu Vorbote. Snaží se o sjednocení levicových socialistů-internacionalistů v mezinárodním dělnickém hnutí.

S představitelem ústředního a petrohradského výboru SDDSR ve Stockholmu A. G. Šljapnikovem si dopisuje o stranické práci v Rusku, s V. A. Karpinským a S. N. Ravičovou o problematice vydávání ústředního orgánu SDDSR listu Social-demokrat.

S G. J. Zinovjevem si píše o přípravě zimmerwaldské konference, redigování listu Social-demokrat, časopisu Kommunist a dalších otázkách.

V srpnu

Lenin připravuje svolání první mezinárodní konference socialistů-internacionalistů (s přípravami začal už v červnu); dopisuje si s levicovými socialisty-internacionalisty různých zemí, usiluje o jejich sjednocení a o vypracování společného prohlášení pro nadcházející konferenci. Píše si s bolševickými sekce v zahraničí — v Londýně, Paříži, Ženevě, Lausanne, Curychu a v jiných městech, žádá je, aby navazovaly kontakty s internacionalisty. Organizuje překládání a publikování základních dokumentů bolševické strany z období první světové války, aby se s nimi mohli internacionalisté různých zemí seznámit.

*6. (19.)
srpna*

Lenin posílá K. Radkovi poznámky k jeho návrhu prohlášení levicových internacionalistů pro první

mezinárodní socialistickou konferenci a ostře jej kritizuje: „Ani slovo o sociálšovinismu (= oportunistu) a o boji proti němu!! Proč tak přikrášlovat zlo a tajit před dělnickými masami jejich hlavního nepřítele v sociálně demokratických stranách?“. Žádá o zaslání německého překladu svého návrhu prohlášení a překladu rezoluce poroninské rady ústředního výboru se stranickými pracovníky (1913) o národnostní otázce. V dopisu V. M. Kasparovovi Lenin oznamuje, že se mezinárodní konference levice bude konat 5. září, a žádá ho, aby zajistil urychlení překladu brožury *Socialismus a válka do němčiny*, protože by měla vyjít ještě před zahájením konference.

Po 6. (19.)
srpnu

V dopisu A. M. Kollontajové Lenin sděluje, že dostal prohlášení norské levice; zdůrazňuje důležitost společného vystoupení levicových internacionalistů, vysvětluje, že je nezbytné rozlišovat různé druhy válek a podporovat války národně osvobozenécké.

V dopisu holandskému levicovému socialistovi, jednomu ze zakladatelů a redaktorů *De Tribune*, internacionalistovi D. Wijnkoopovi Lenin sděluje, že mezinárodní socialistická konference se bude konat 5. září. Poukazuje na nedostatky navrhovaného prohlášení levicových internacionalistů, sepsaného K. Radkem, a ptá se Wijnkoope na jeho názor a na názor vedení holandské Sociálně demokratické strany. Žádá jej, aby navázal kontakt s menšinou Britské socialistické strany a s belgickými socialisty-internationalisty a aby se s nimi dohodl o účasti na konferenci.

Před 7.
(20.)
srpnem

V dopisu D. Wijnkoopovi Lenin sděluje, že posílá deklaraci, kterou dostal od norského svazu mládeže, a že bulharští „těšňáci“ se vyslovili ve stejném duchu na II. balkánské konferenci v červenci 1915. Poznává: „Levicová mezinárodní deklarace principů je tedy možná.“

7. (20.)
srpna

Sociální demokracie Lotyšského kraje pověřuje Lenina, aby ji zastupoval na zimmerwaldské socialistické konferenci. Lenin v dopisu J. A. Berzinovi do Londýna žádá o okamžité zaslání kopie mandátu v němec-

kém nebo francouzském znění, s razítkem a ostatními náležitostmi, a o odevzdání návrhu rezoluce zimmerwaldské levice M. M. Litvinovovi, aby se mohl s rezolucí seznámit a přeložit ji do angličtiny.

*Před 10.
(23.)
srpnem*

Lenin píše dopis G. J. Zinovjevovi o složení delegace SDDSR na zimmerwaldskou konferenci a o termínu svého odjezdu z Bernu.

*10. (23.)
srpna*

Ve 44. čísle listu Social-demokrat vyšel Leninův článek O hesle Spojené státy evropské. Lenin v dopisu instruuje A. G. Šljapnikova v souvislosti s jeho cestou do Ruska, píše, že by bylo nesmírně užitečné, kdyby nějaký informovaný a samostatný člověk navštívil v Rusku dvě nebo tři centra dělnického hnutí, navázal tam kontakty, vrátil se do Švédska a o těchto kontaktech informoval ústřední výbor. Poukazuje na důležitost toho, aby se v centrech dělnického hnutí sjednotily vedoucí skupiny, obnovilo byro ústředního výboru v Rusku i sám ústřední výbor. S uspokojením konstatuje, že události v Rusku potvrdily správnost bolševického stanoviska a hesla o „porážce vlastní vlády ve válce“ a že válečné nezmary přispívají k pádu carismu a usnadňují spojení revolučních dělníků v Rusku i v jiných zemích. Nastihuje taktiku strany v případě vítězství nad carismem.

*Po 10. (23.)
srpnu*

Lenin žádá v dopisu V. A. Karpinského, aby mu ihned po vyjití brožury Socialismus a válka poslal expres 10—20 výtisků do Bernu na adresu G. L. Šklovského.

*15. (28.)
srpna*

Lenin píše dopis P. Golayovi, představiteli levicového socialismu ve francouzsky hovořící části Švýcarska, a radí mu, aby přijel na zimmerwaldskou konferenci.

*V druhé polo-
vině srpna*

Lenin píše tajemnici lausannské sekce bolševiků J. I. Rivlinové o tom, že mezinárodní konference levice je stanovena na 5. září, a prosí ji, aby navštívila představitele levicového socialismu ve francouzsky hovořící části Švýcarska P. Golaye a Ch. Naina

a zjistila jejich názory na připravovanou konferenci. V dopisu A. M. Kollontajové Lenin sděluje, že termín konference je 5. září, a prosí ji, aby urychlila příjezd zástupců švédských a norských levicových socialistů tak, aby přijeli do Švýcarska nejpozději 3. září. Zdůrazňuje, že ke střetnutí dojde především při řešení otázky, zda se má vyhlásit nelítostný boj sociálšovinismu, i kdyby eventuálně mělo dojít k rozkolu ve straně.

17. (30.)
srpna

Lenin si podtrhuje některá místa v provolání francouzského akčního výboru socialistek bojujících za mír proti šovinismu a tento materiál pak využívá ve svém referátu Dvě internacionály.

20.—22.
srpna
(2.—4.
září)

Lenin přijíždí do Zimmerwaldu, aby se zúčastnil jednání mezinárodní socialistické konference. Účastní se porady ruských a polských delegátů zimmerwaldské konference, na níž se předběžně projednávají dokumenty, které chtějí konferenci předložit levicově orientovaní delegáti. Píše teze svého referátu na neoficiální poradě levicových sociálních demokratů, delegátů mezinárodní socialistické konference v Zimmerwaldu.

22. srpna
(4. září)

Lenin řídí neoficiální poradou levicových sociálních demokratů, delegátů zimmerwaldské konference, a vystupuje s referátem o charakteru světové války a o taktice mezinárodní sociální demokracie. Upravuje návrh rezoluce zimmerwaldské levice Světová válka a úkoly sociální demokracie.

Před 23. srp-
nem (5. zářím)

Lenin píše předmluvu k prvnímu (zahraničnímu) vydání brožury Socialismus a válka.

23. až 26.
srpna (5.
až 8. září)

Lenin se účastní jednání první mezinárodní socialistické konference v Zimmerwaldu, organizuje a stmeluje její levé křídlo. Zaznamenává diskusi na této konferenci, koncipuje osnovu své odpovědi na vystoupení D. M. Serratiho a osnovu svého projevu na zimmerwaldské konferenci.

Diskutuje s delegáty zimmerwaldské konference, přesvědčuje je o nezbytnosti energicky bojovat proti

sociálšovinismu. V odpovědi na repliku německého delegáta G. Ledeboura, že je velmi pohodlné vytyčovat masám revoluční hesla ze zahraničí, Lenin prohlásil, že taková obvinění už slyšel od carského prokurátora, ale od socialisty že očekával jiné argumenty. Na zasedání zimmerwaldské konference se Lenin písemně ptá V. Kolarova: „Co myslíte, je možné pracovat v armádě, v zákopech?“

Lenin píše poznámku k návrhu manifestu konference; poznamenává si počet přítomných delegátů a počet těch, kteří hlasovali pro návrh rezoluce zimmerwaldské levice. Předkládá zimmerwaldské konferenci dodatky k prohlášení zimmerwaldské levice.

Lenin je zvolen do byra zimmerwaldské levice.

*Mezi 13.
a 26. srpnem
(5. a 8. zářím)*

Vychází německy brožura Socialismus a válka (Stanovisko SDDSR k válce). Brožuru dostali delegáti zimmerwaldské konference.

*26. nebo
27. srpna
(8. nebo
9. září)*

Lenin se vrací z Zimmerwaldu do Sörenbergu.

*Mezi 26.
a 31. srpnem
(8. a 13.
zářím)*

V souvislosti s plánovanou cestou A. M. Kollontajové do Ameriky jí Lenin píše, že je nezbytné dosáhnout sjednocení tamních internacionalistů, a prosí ji, aby tam zařídila vydání brožury Socialismus a válka v angličtině.

*Po 26.
srpnu
(8. září)*

Lenin píše osnovu článku o zimmerwaldské konferenci.

*28. nebo
29. srpna
(10. nebo
11. září)*

Lenin debatuje s lotyšským sociálním demokratem, který za ním přijel do Sörenbergu.

*29. nebo
30. srpna
(11. nebo
12. září)*

Vychází dvojčíslo 1/2 časopisu Kommunist s Leninovými články Krach II. internacionály, Poctivý hlas francouzského socialisty a Imperialismus a socialismus v Itálii (Noticka).

- Mezi 31. srp-
nem a 6. zářím
(13.—19.
zářím)* Lenin kritizuje v dopisu G. J. Zinovjevovi zprávu K. Radka o zimmerwaldské konferenci. Posílá plán vydávání protiválečných letáků v Rusku.
- V druhé
polovině srpna* Lenin instruuje v dopisu A. G. Šljapnikova o navazování kontaktů a o dalších otázkách stranické práce v souvislosti s jeho plánovanou cestou do Ruska: „Je třeba vytvořit v Rusku skupiny (ze starých, zkušených a rozumných dělníků-pravdovců), kterým je otázka války **naprosto** jasná, a nejlepší z nich (2—3) vzít do ústředního výboru.“
- V srpnu* Lenin studuje v Sörenbergu literaturu týkající se imperialismu a imperialistické války, kterou dostal z bernské a curyšské knihovny. Píše článek Provolání o válce.
- V létě* Lenin píše článek Díky za upřímnost.
- Po 5.
(18.) září* Lenin píše článek Porážka Ruska a revoluční krize.
- 6. (19.) září* V dopisu A. G. Šljapnikovovi Lenin píše, že z Ruska přichází velmi málo zpráv, že korespondence je špatně zorganizována a že nejnaléhavějším úkolem je získat kontakty a navázat pravidelné styky: „V tom je dnes jádro veškeré práce, bez toho nemá smysl uvažovat o další činnosti.“
V dopisu M. M. Charitonovovi do Curychu Lenin sděluje, že by chtěl asi v polovině října přednést v Curychu referát o mezinárodní konferenci z 5.—8. září 1915.
V dopisu K. Radkovi Lenin pranýřuje neloajální chování R. Grimma vůči levicovým zimmerwaldovcům; upozorňuje na nepřesnosti ve zprávě o zimmerwaldské konferenci, otištěné v Berner Tagwacht, a na fakt, že Grimm zamlčel počet delegátů, kteří hlasovali pro návrh rezoluce zimmerwaldské levice.
V dopisu V. A. Karpinskému píše Lenin o svém záměru přednést v polovině října v Ženevě referát na téma mezinárodní socialistická konference z 5.—8. září 1915.

- Mezi 6. a 28. zářím (19. zářím a 11. říjnem)* Lenin žádá v dopisu G. L. Šklovského, aby přiměl K. Radka poslat kopii dokumentů zimmerwaldské levice, nezbytných pro ústřední orgán Social-demokrat, které má Radek stále u sebe.
- Po 6. (19.) září* Lenin si dělá poznámky v brožuře P. Axelroda Krize a úkoly mezinárodní sociální demokracie (P. Axelrod, Die Krise und die Aufgaben der internationalen Sozialdemokratie, Zürich 1915) a později je využívá při psaní svého článku Práví internacionalisté Kautsky, Axelrod a Martov.
- 7. (20.) a po 8. (21.) září* Lenin píše dva dopisy K. Radkovi, v nichž jej žádá, aby mu okamžitě poslal kopie dokumentů zimmerwaldské levice, které nezbytně potřebuje; o Grimmo-vi se vyjadřuje, že jeho „loajalita“ jsou jen fráze.
- Po 11. (24.) září* Lenin opatřuje poznámkami článek E. Debse Až budu bojovat, který pak využil ve svém projevu na mezinárodním mítinku v Bernu 8. února 1916.
- Po 12. (25.) září* Lenin píše dopis mezinárodní socialistické komisi (ISK).
- Mezi 18. a 23. zářím (1. a 6. říjnem)* Lenin se vrací ze Sörenbergu do Bernu.
- Před 20 zářím (3. říjnem)* Lenin oznamuje V. A. Karpinskému termíny svých budoucích referátů v Curychu a v Ženevě.
- 23. a 24. září (6. a 7. října)* V dopisech V. A. Karpinskému Lenin sděluje, že dostal z Ruska důležité a potěšující zprávy a že příští (47.) číslo listu Social-demokrat vyjde v Benteliho tiskárně v Bümplizu (u Bernu).
- Před 23. zářím (6. říjnem)* Lenin píše články První krok a Revoluční marxisté na mezinárodní socialistické konferenci 5.—8. září 1915. Články vyšly 11. října v č. 45/46 listu Social-demokrat.
- Mezi 23. a 26. zářím* Lenin sestavuje seznam letáků vydaných v Petrohradě během války a opatřuje je poznámkami.

- (6. a 9. říjnem) Lenin píše článek Několik tezí. Redakční poznámka. Článek vyšel ve 47. čísle listu Social-demokrat.
- Mezi 23. a 30. zářím (6. a 13. říjnem) Lenin redakčně upravuje pro 47. číslo listu Social-demokrat článek N. K. Krupské Letáky petrohradského výboru SDDSR, vydané během války.
24. září (7. října) Lenin sděluje v dopisu své matce, že se s N. K. Krupskou přestěhovali do Bernu, a ptá se, zda sestra A. I. Uljanovová-Jelizarovová dostala seznam knih, které on potřebuje.
27. září (10. října) V dopisu A. G. Šljapnikovovi Lenin oznamuje, že vyšla dvě čísla listu Social-demokrat (č. 45/46 a č. 47). Připomíná mu, že v současné době je ze všeho nejdůležitější navázat spojení s Ruskem a zajistit, aby bylo pravidelné.
- Nejdříve 28. září (11. října) Lenin píše článek První internacionálisté Kautsky, Axelrod a Martov.
- Koncem září Lenin rediguje brožuru A. M. Kollontajové Kdo potřebuje válku?
- Na přelomu září a října Lenin v dopisu R. Grimmovi do Bernu oznamuje, že posílá zprávu o činnosti ÚV SDDSR během války, kterou má uveřejnit v bulletinu mezinárodní socialistické komise.
- Po září Lenin píše koncept dopisu R. Grimmovi o tom, že ÚV SDDSR je ochoten finančně podpořit mezinárodní socialistickou komisi z peněz ústředního výboru, deponovaných u „držitelů“.
- Mezi 4. (17.) říjnem a 7. (20.) listopadem Lenin píše článek O dvou liniích revoluce. Článek byl uveřejněn 20. listopadu ve 48. čísle listu Social-demokrat.
5. nebo 6. (18. nebo 19.) října Lenin referuje v Lausanne o mezinárodní socialistické konferenci z 5.—8. září 1915

7. nebo 9. (20. nebo 22.) října Lenin referuje v Ženevě o mezinárodní socialistické konferenci z 5.—8. září 1915.
10. (23.) října Lenin referuje v Curychu o mezinárodní socialistické konferenci z 5.—8. září 1915.
- Před 15. (28.) říjnem Lenin vypracovává nástin konceptu, teze a koncept referátu Imperialismus a právo národů na sebeurčení.
15. (28.) října Lenin referuje v Ženevě na téma Imperialismus a právo národů na sebeurčení.
- Po 15. (29.) října Lenin si podtrhává jednotlivá místa v článku K. Radka (Parabellum) Annexionen und Sozialdemokratie [Anexe a sociální demokracie], uveřejněném v listu Berner Tagwacht, č. 252 a 253 ve dnech 28. a 29. října 1915. Kritické analýze tohoto článku věnuje svou práci Revoluční proletariát a právo národů na sebeurčení. Lenin píše článek Revoluční proletariát a právo národů na sebeurčení.
- Před 27. říjnem (9. listopadem) Lenin posílá prostřednictvím G. L. Šklovského 500 výtisků brožury Socialismus a válka A. M. Kollontajové do USA.
27. října (9. listopadu) V dopisu A. M. Kollontajové do New Yorku Lenin sděluje, že v nejbližších dnech vyjde v Bernu německy a francouzsky brožura Internationale Flugblätter [Mezinárodní letáky], č. 1 a žádá ji, aby zařídila její anglické vydání v USA.
- Mezi 31. říjnem a 9. listopadem (13. a 22. listopadem) Lenin píše dopis nazvaný Tajemníkovi Ligy socialistické propagandy.
- Začátkem listopadu Lenin se v dopisu A. Ziefeldtovi zajímá o možnost překladu brožury Internationale Flugblätter, č. 1 do italštiny.
2. (15.) listopadu Lenin dostává pozvánku na zasedání vedení Švýcarské sociálně demokratické strany, svolané na 20. listopadu 1915.

- Mezi 2. a 7. (15. a 20.) listopadem* Lenin píše článek Až na dno. Článek vyšel 20. listopadu ve 48. čísle listu Social-demokrat.
- Po 7. (20.) listopadu* Lenin posílá V. A. Karpinskému a S. N. Ravičové brožuru Internationale Flugblätter, č. 1 s prosbou, aby s ní seznámili Guilbeaux a další francouzské internacionalisty.
- 9. (22.) listopadu* Lenin píše dva dopisy A. M. Kollontajové do New Yorku o letáku Ligy socialistické propagandy v Americe. Prosí ji, aby vynaložila veškeré úsilí a vytvořila z členů této ligy oporu zimmerwaldské levice v USA.
- Po 10. (23.) listopadu* Lenin rediguje překlad manifestu zimmerwaldské levice do italštiny pro Internationale Flugblätter, č. 1.
- Před 14. (27.) listopadem* V dopisu G. J. Zinovjevovi Lenin navrhuje vydat v plném znění jako leták zprávu o činnosti ÚV SDDSR během války vzhledem k tomu, že při přípravě tohoto dokumentu k uveřejnění v bulletinu mezinárodní socialistické komise v něm R. Grimm provedl některé změny.
- Mezi 17. (30.) listopadem a 8. (21.) prosincem* Lenin si dělá poznámky a komentáře ve sborníku zahraničního sekretariátu organizačního výboru Internacionála a válka, č. 1 (1915) a využívá je v článku Zastírání sociálšovinistické politiky internacionalistickými frázemi. Lenin píše článek Zastírání sociálšovinistické politiky internacionalistickými frázemi. Článek vyšel 21. prosince ve 49. čísle listu Social-demokrat.
- Na podzim* Lenin prosí v dopisu A. I. Uljanovovou-Jelizarovovou, aby našla vydavatele pro knihu Nové údaje o zákonech vývoje kapitalismu. I. část. Kapitalismus v zemědělství Spojených států amerických.
- Před 3. (16.) prosincem* V dopisu S. N. Ravičové Lenin hodnotí volby do výborů pro řízení válečného průmyslu v Petrohradě a rezoluci ženevské sekce bolševiků, týkající se těchto voleb.

- Po 14. (27.) prosinci* V dodatku k dopisu N. K. Krupské, adresovaném pařížské sekci SDDSR, Lenin poukazuje na nezbytnost získat pro spolupráci v časopisu *Vorbote Francauze*, kteří souhlasí se stanoviskem zimmerwaldské levice.
- V polovině prosince* Lenin svolává poradou se sociálními demokraty internacionalisty o přípravě druhé mezinárodní socialistické konference.
- 29. prosince (11. ledna 1916)* Lenin posílá A. M. Gorkému rukopis své knihy napsané v roce 1915 *Nové údaje o zákonech vývoje kapitalismu v zemědělství. I. část. Kapitalismus v zemědělství Spojených států amerických pro vydání v petrohradském vydavatelství Parus.*
- 31. prosince (13. ledna 1916)* Lenin sděluje v dopisu I. F. Armandové do Paříže: „Máme několik dobrých zpráv z Ruska...“
- V prosinci* Lenin píše předmluvu k brožuře N. Bucharina *Světové hospodářství a imperialismus.*
- Koncem roku 1915* Lenin píše článek *Oportunismus a krach II. internacionály.*
- V roce 1915* Lenin pokračuje ve studiu filozofické literatury v bernské, curyšské a ženevské knihovně. Se studiem započal už v roce 1914 s úmyslem napsat speciální práci o dialektice, konspektuje knihy Hegela, Aristotela, Feuerbacha aj., dělá si řadu poznámek o článcích a knihách filozofického a přírodovědeckého charakteru, píše fragment K otázce dialektiky, v němž zobecňuje nejdůležitější poznatky o podstatě materialistické dialektiky. Zpracovává materiál o národnostní otázce.

1916

- Mezi lednem a 19. červnem (2. červencem)* Lenin pracuje v bernské a později v curyšské knihovně na knize *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu.*
- 2. (15.) ledna* Lenin řídí zasedání byra zimmerwaldské levice, která jedná o zastoupení holandských levicových sociálních

demokratů v byru a o vydávání časopisu *Vorbote*, orgánu zimmerwaldské levicové skupiny.

V dopisu I. F. Armandové do Paříže píše Lenin o tom, že se holandští levicoví sociální demokraté 2. ledna 1916 jednomyslně připojili k zimmerwaldské levici, a o neshodách s Radkem.

3. (16.) ledna K dopisu N. K. Krupské adresovanému S. N. Ravičové (Olze) Lenin připsal, že vydávání časopisu *Vorbote* je už zorganizováno a že H. Rolandová-Holstová a další holandští levicoví sociální demokraté se připojili k zimmerwaldské levici.
6. (19.) ledna V dopisu I. F. Armandové do Paříže Lenin sděluje, že časopis *Vorbote* se už začal připravovat do tisku.
- Před 8. (21.) lednem Lenin píše dopis H. Rolandové-Holstové o účasti byra zimmerwaldské levice na vydávání časopisu *Vorbote*.
12. (25.) ledna Lenin řídí zasedání byra zimmerwaldské levice, na němž se projednávají opatření související s připravovaným vydáním prvního čísla časopisu *Vorbote*.
- Po 12. (25.) lednu V 1. čísle časopisu *Vorbote* vychází Leninův článek *Oportunismus a krach II. internacionály*.
14. (27.) ledna Lenin se v dopisu M. M. Charitonovovi dotazuje na poměry v Curychu a na možnost přednést tam jeden nebo více referátů.
- V polovině ledna Lenin zajišťuje přeložení prvního čísla časopisu *Vorbote* z němčiny do francouzštiny.
16. (29.) ledna V dopisu M. M. Charitonovovi Lenin sděluje, že přijede do Curychu 22. ledna (4. února), a prosí jej, aby tam pro něho a pro N. K. Krupskou obstaral nějaký levnější pokoj s týdenním nájemným, „nejraději v **prosté** dělnické rodině“.
17. (30.) ledna Lenin píše dopis curyšské sekci bolševiků o práci mezi mládeží v souvislosti s připravovaným svoláním mezinárodního socialistického byra mládežnických organizací.

- Mezi 17. (30.) lednem a 5. (18.) únorem* Lenin píše článek Má organizační výbor a Čcheidzeho frakce svou vlastní linii? Článek vyšel 18. února v 50. čísle Social-demokrat.
- 23.—27. ledna (5.—9. února)* Lenin se účastní porady rozšířené mezinárodní socialistické komise v Bernu. Zapisuje si body programu porady a počet jejích účastníků. Žádá, aby byl na poradě prodiskutován Grimmův návrh svolání mezinárodní socialistické komise Rundschriften an alle angeschlossenen Parteien und Gruppen [Provolání ke všem sympatizujícím stranám a skupinám]. Předkládá pozměňovací návrhy a doplňky k návrhu svolání mezinárodní socialistické komise. Protestuje jménem bolševiků a zemského vedení Sociální demokracie Království polského a Litvy proti tomu, aby byli na druhou mezinárodní socialistickou konferenci pozváni K. Kautsky, H. Haase a E. Bernstein. Píše Návrh usnesení o svolání druhé mezinárodní socialistické konference. Vypracovává návrh na složení delegace ÚV SDDSR ke konferenci konané 24. dubna 1916, týkající se zastoupení organizací na druhé mezinárodní socialistické konferenci, a předkládá jej poradě.
- Před 26. lednem (8. únorem)* Lenin sděluje A. M. Gorkému, že mu posílá doporučeně brožuru N. K. Krupské Vzdělání lidu a demokracie.
- 26. ledna (8. února)* Lenin má na mezinárodním shromáždění v Bernu projev o imperialistické válce a o úkolech proletariátu.
- 28. ledna (10. února)* Lenin píše dopis O úkolech opozice ve Francii (Dopis soudruhu Safarovovi). V roce 1916 vyšel dopis v Ženevě francouzsky jako leták.
- 28. nebo 29. ledna (10. nebo 11. února)* Lenin se stěhuje z Bernu do Curychu.
- Mezi 30. lednem a 4. únorem (12. a 17. únorem)* Lenin si připravuje referát Dvě internacionály, dělá si výpisky z novin a píše osnovu referátu.

31. ledna
(13. února) V dopisu S. N. Ravičové Lenin sděluje: „Ve čtvrtek (17. 2.) zde přednesu první referát (Dvě internacionály) a za nějaký čas druhý (Podmínky míru a národnostní otázka nebo něco podobného).“ Prosí Ravičovou, aby mu sdělila, „kdy bude moci přednést svůj referát (první nebo oba?) v Ženevě“.
- V lednu Lenin vede poradou se zástupci ÚV SDDSR a redakce ústředního orgánu SDDSR listu Social-demokrat za účasti zástupců Švýcarské sociálně demokratické strany a Sociální demokracie Království polského a Litvy o revizi agrárního programu strany, schváleného na IV. (sjednocovacím) sjezdu SDDSR ve Stockholmu roku 1906. V referátu předneseném na této poradě Lenin zdůvodňuje program nacionalizace půdy při úplné demokratizaci státního zřízení v Rusku.
- V lednu až únoru Lenin píše teze Socialistická revoluce a právo národů na sebeurčení. Teze byly uveřejněny v dubnu 1916 v 2. čísle časopisu Vorbote. Píše poznámku k tezím Socialistická revoluce a právo národů na sebeurčení.
3. (16.)
února Lenin posílá zahraničním sekcím bolševiků informativní zprávu o poradě rozšířené mezinárodní socialistické komise ve dnech 23.—27. ledna (5.—9. února). Vyzývá je, aby okamžitě zahájily přípravy k svolání druhé mezinárodní socialistické konference a zmobilizovaly pro ni síly levicových zimmerwaldovců.
4. (17.) února Lenin přednáší v Curychu referát Dvě internacionály. V dopisu žádá S. N. Ravičovou, aby termín jeho referátu v Ženevě byl stanoven na dobu buď před 25., nebo po 26. únoru a aby písemně dohodla také termín jeho referátu v Lausanne.
- Před 13. (26.)
únorem Lenin si připravuje referát Podmínky míru v souvislosti s národnostní otázkou pro své vystoupení v Curychu a v Ženevě, dělá si výpisky z novin a časopisů a píše osnovu referátu.
13. (26.)
února Lenin přednáší v Curychu na téma Podmínky míru v souvislosti s národnostní otázkou.

V dopisu I. F. Armandové Lenin konstatuje, že v Sociálně demokratické straně Německa se pro rozkol vyslovili O. Rühle a Internationalističtí socialisté Německa, zatímco skupina Internacionála kolísá. Prosí Armandovou, aby o tom napsala do Petrohradu.

4. (27.) února Lenin se v dopisu S. N. Ravičové domlouvá o tématu svého referátu v Ženevě.

Před 16. (29.) únorem Lenin si dělá výpisky a poznámky v knize W. Kolba Die Sozialdemokratie am Scheidewege [Sociální demokracie na rozcestí]. Využívá je pro svůj článek Wilhelm Kolb a Georgij Plechanov.

6. (29.) února V 51. čísle listu Social-demokrat vycházejí Leninovy články Mír bez anexí a nezávislost Polska jako aktuální hesla v Rusku a Wilhelm Kolb a Georgij Plechanov.

17. února Lenin přednáší v Ženevě referát Podmínky míru
(1. března) v souvislosti s národnostní otázkou.

Mezi 19. únorem Lenin píše článek O mírovém programu. Článek
a 7. březnem (3. vyšel 25. března v 52. čísle listu Social-demokrat.
a 20. březnem)

27. února V dopisu A. G. Šljapnikovovi trvá Lenin na zastavení
(11. března) časopisu Kommunist vzhledem k protistranickému postoji skupiny Bucharina, Pjatakova a Bošové k národnostní otázce; navrhuje nahradit časopis publikací Sbornik Social-demokrata, redigovanou touž redakcí jako list Social-demokrat.

28. února Lenin sděluje v dopisu M. A. Uljanovové, že se pře-
(12. března) stěhoval do Curychu, aby tam mohl využívat místní knihovnu.

29. února Lenin odmítá napsat příspěvek do sborníku věnova-
(13. března) nému kritice obranářství a zdůvodnění zimmerwaldského stanoviska, který měl legálně vyjít v Rusku, protože redakce požadovala, že se autoři jednotlivých článků nesmějí navzájem kritizovat.

- Koncem února až v březnu* Lenin píše Návrh ústředního výboru SDDSR pro druhou socialistickou konferenci (teze); zařizuje překlad tezí do němčiny a do francouzštiny a rozesílá je zahraničním sekcím bolševiků a levicovým internacionalistům různých zemí. Teze byly uveřejněny 22. dubna ve 4. čísle bulletinu mezinárodní socialistické komise v Bernu.
- V únoru* Lenin píše pařížské sekci bolševiků, že levice ve Francii je nezbytné organizovat na platformě zimmerwaldské levice.
- V únoru až březnu* V Dopisu výboru zahraničních organizací sekcím SDDSR Lenin kritizuje oportunistismus v polské sociální demokracii.
- V únoru až dubnu* Lenin píše článek Rozkol, nebo rozklad?
- 6. (19.) března* Lenin ukládá v dopisu A. M. Kollontajové, aby přeložila do angličtiny a vydala v Norsku Internationale Flugblätter, č. 1 s návrhem rezoluce a manifestu zimmerwaldské levice a aby zajistila jejich rozšíření v Americe, Anglii, Švédsku a Norsku. Posílá jí teze Socialistická revoluce a právo národů na sebeurčení, aby se s nimi mohli seznámit švédští a norští levicoví sociální demokraté.
- Po 5. (19.) březnu* Lenin v dopisu A. M. Kollontajové vyslovuje svůj názor na zastoupení norské levice na připravované druhé mezinárodní socialistické konferenci.
- Před 12. (25.) březnem* Lenin píše dopis A. I. Uljanovové-Jelizarovové o organizaci dopravy literatury do Ruska a jejím kolportování. V dopisu G. J. Zinovjevovi Lenin upozorňuje, že byro zimmerwaldské levice by mělo připravit referát a teze pro druhou mezinárodní socialistickou konferenci.
- Po 28. březnu (10. dubnu)* Lenin píše Návrh usnesení ÚV SDDSR o zastavení časopisu Kommunist vzhledem k názorovým neshodám, které vznikly mezi členy redakce v otázce sebeurčení národů.

- V březnu* Lenin oznamuje G. Pjatakovi, J. Bošové a N. Bucharinovi, že s nimi nemůže spolupracovat v časopisu *Kommunist*, protože se odchýlili ze stranických pozic.
- Mezi březnem a červenem* Lenin v dopisech bolševikům žijícím v zahraničí odhaluje protistranické názory skupiny Bucharina a Pjatakova na národnostní otázku a poukazuje na jejich intriky vůči stranickému ústředí. V dopisech G. J. Zinovjevovi kritizuje jeho kolísavý postoj vůči této skupině.
- Před 5. (18.) dubnem* Lenin píše G. J. Zinovjevovi o nutnosti svolat před druhou mezinárodní socialistickou konferencí řadu porad levice.
- 5. (18.) dubna* Lenin přednáší na společné schůzi curyšské sekce bolševiků a polských a lotyšských sociálních demokratů internacionalistů referát O nejbližších úkolech sociální demokracie v Rusku. Obrací se na curyšské policejní ředitelství se žádostí o povolení pobytu v Curychu vzhledem k tomu, že ke své práci potřebuje studovat v curyšských knihovnách. Zajišťuje, aby do zahájení druhé mezinárodní socialistické konference bylo pro její účastníky vytištěno co nejvíc exemplářů tezí *Socialistická revoluce a právo národů na sebeurčení*.
- Po 5. (18.) dubnu* Lenin žádá v dopisu G. L. Šklovského, aby poslal do Curychu na jméno F. Plattena 30 výtisků 1. čísla časopisu *Vorbote*.
- Mezi 5. a 11. (18.—24. dubnem* Lenin ukládá G. J. Zinovjevovi jako zástupci ÚV SDDSR v Bernu, aby zorganizoval poradou s K. Radkem, a vyslovuje svůj názor na druhou mezinárodní socialistickou konferenci: „Všechno je stejné jako před Zimmerwaldem; máme vlastní ‚rezoluce‘, ale rozhodně neodmítáme *blok levice*“.
- Mezi 6. a 24. dubnem (19. dubnem a 7. květnem)* Lenin vyslovuje v dopisu A. M. Kollontajové přání, aby byli na konferenci socialistů neutrálních zemí, svolané K. Huysmansem na 26. června 1916, zastoupeni levicoví internacionalisté.

11.—17. (24.
až 30.) dubna

Lenin se účastní jednání druhé mezinárodní socialistické konference v Kienthalu; svolává několik porad levicových zimmerwaldovců, organizuje a stmeluje levé křídlo konference. Je členem komise pro vypracování rezoluce k jedné z nejdůležitějších otázek konference — o vztahu k mezinárodnímu socialistickému byru.

Diskutuje s delegáty konference, zástupci socialistů různých zemí, o smýšlení dělníků a o jejich boji proti válce.

Na zasedáních konference si Lenin píše s I. F. Armandovou, P. Brizonem, E. Graberem aj.

Dělá si výpisky z návrhů rezolucí R. Schuberta a Ch. Naina, předložených komisi o otázce mezinárodního socialistického byra, a načrtává osnovu, jak je spojit a přepracovat.

Lenin píše koncept svého diskusního příspěvku na konferenci obsahující odpověď L. Martovovi a E. Modiglianimu, kteří hovořili před ním. Zapisuje si diskusní příspěvky účastníků konference. Upravuje, opatřuje poznámkami a komentáři návrhy rezolucí k otázce mezinárodního socialistického byra a k mírovému programu, předložené konferenci.

Hovoří na konferenci o svolání mezinárodního socialistického byra a o tom, jak hlasovat při schvalování rezoluce komise o svolání MSB.

Zapisuje si výsledky hlasování o rezoluci ke svolání mezinárodního socialistického byra, kterou konferenci předložili levicoví zimmerwaldovci.

Dělá si poznámky na návrhu tezí druhé mezinárodní socialistické konference v Kienthalu Die Stellung des Proletariats zu der Friedensfrage. Vorschlag für Thesen [Postoj proletariátu k otázce míru. Návrh tezí]. Píše poznámku Proti pacifismu. Argumenty proti heslu o demokratickém či trvalém míru vztahující se k návrhu této rezoluce.

*Nejdříve 17.
(30.) dubna*

Lenin píše osnovu referátu o výsledcích druhé mezinárodní konference, která se konala ve dnech 11. až 17. dubna 1916 v Kienthalu.

*Mezi 17. (30.)
dubnem a 20.*

Lenin píše G. J. Zinovjevovi, že by měl připravit pro stranické organizace v Rusku a pro bolševické sekce

- květnem*
(2. červnem) v zahraničí dopis obsahující zprávu o kientalské konferenci.
- Mezi 18. a 30. dubnem (1. a 13. květnem* V dopisu A. G. Šljapnikovovi Lenin konstatuje, že na kientalské konferenci „přijatý manifest — je krokem kupředu... levice byla tentokrát silnější“.
- V dubnu až v červenci* Lenin vypracovává koncept Tezí o imperialismu a o národnostním útlaku pro list Gazeta robotnicza.
- Začátkem května* Lenin se definitivně rozchází s redakcí časopisu Kommunist.
- 2. (15.) května* Lenin referuje o kientalské konferenci na schůzi bolševické sekce v Curychu.
- 4. (17.) května* V dopisu V. A. Karpinskému Lenin sděluje, že má v úmyslu referovat na téma Dva směry v mezinárodním dělnickém hnutí v Ženevě a v Lausanne.
- Po 15. (28.) květnu* Lenin píše A. M. Kollontajové o konferenci socialistů neutrálních zemí, jež se má konat 26. června 1916.
- 19. nebo 21. května (1. nebo 3. června)* Lenin v Lausanne referuje na téma Dva směry v mezinárodním dělnickém hnutí.
- 20. května (2. června)* Lenin v Ženevě referuje na téma Dva směry v mezinárodním dělnickém hnutí. Na schůzi ženevské sekce bolševiků informuje o kientalské konferenci.
- 26. května (8. června)* Lenin sděluje M. N. Pokrovskému, že vzhledem k složitosti materiálu a nemoci asi nestačí napsat knihu Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu ve stanovené lhůtě, ale že doufá, že mu redakce vydavatelství Parus o něco prodlouží termín.
- 31. května (13. června)* V 5. (54.) čísle časopisu Voprosy strachovanija vychází Leninův článek O německém a neněmeckém šovinismu.
- Po 17. (30.) červnu* Lenin píše noticku o levé opozici v sociálně demokratických stranách.

19. června
(2. července)

Lenin dokončuje práci na knize Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu a odesílá její rukopis vydavatelství Parus. Přednáší o imperialismu v curyšském kroužku pro vzdělávání dělníků.

OBSAH

Předmluva	7—20
1915	
*PROVOLÁNÍ O VÁLCE	21—23
POCTIVÝ HLAS FRANCOUZSKÉHO SOCIALISTY	24—32
IMPERIALISMUS A SOCIALISMUS V ITÁLII (<i>Noticka</i>)	33—42
DÍKY ZA UPŘÍMNOST	43—44
PORÁŽKA RUSKA A REVOLUČNÍ KRIZE	45—49
MEZINÁRODNÍ SOCIALISTICKÉ KOMISI (ISK)	50—55
PRVNÍ KROK	56—61
REVOLUČNÍ MARXISTÉ NA MEZINÁRODNÍ SOCIALISTICKÉ KONFERENCI 5.—8. ZÁŘÍ 1915	62—66
NĚKOLIK TEZÍ. <i>Redakční poznámka</i>	67—70
PRAVÍ INTERNACIONALISTÉ KAUTSKY, AXELROD A MARTOV	71—76

* Hvězdičkou jsou označeny titulky Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS.

REVOLUČNÍ PROLETARIÁT A PRÁVO NÁRODŮ NA SEBEURČENÍ	79—86
TAJEMNÍKOVI LIGY SOCIALISTICKÉ PROPAGANDY	89—93
O DVOU LINIÍCH REVOLUCE	94—99
AŽ NA DNO	100—101
ZASTÍRÁNÍ SOCIÁLŠOVINISTICKÉ POLITIKY INTERNACIONALISTICKÝMI FRÁZEMI	102—110
*PŘEDMLUVA K BROŽUŘE N. BUCHARINA SVĚTOVÉ HOSPODÁŘSTVÍ A IMPERIALIS- MUS	111—116
OPORTUNISMUS A KRACH II. INTERNACIONÁLY	117—132
OPORTUNISMUS A KRACH II. INTERNACIONÁLY	133—146
I	133
II	137
III	139
NOVÉ ÚDAJE O ZÁKONECH VÝVOJE KAPITALISMU V ZEMĚDĚLSTVÍ <i>I. část. Kapitalismus v zemědělství Spojených států amerických</i>	147—246
1. Všeobecná charakteristika tří hlavních oblastí. Kolonizovaný západ a homesteady	153
2. Průmyslový sever	157
3. Bývalý otrokářský jih	159
4. Průměrná rozloha farem. „Rozklad kapitalismu“ na jihu	162
5. Kapitalistický charakter zemědělství	167
6. Oblasti s nejintenzivnějším zemědělstvím	173
7. Stroje a námezdní práce v zemědělství	181

8. Vytlačování malých hospodářství velkými. Množství obdělávané půdy	186
9. Pokračování. Údaje o hodnotě farem	193
10. Nedostatky běžných metod ekonomického výzkumu. Marx o zvláštностech zemědělství	197
11. Přesnější srovnávání malých a velkých hospodářství	204
12. Různé typy zemědělských hospodářství	213
13. Jak se zlehčuje vytlačování malovýroby velkovýrobou v zemědělství	219
14. Vyvlastňování drobných zemědělců	226
15. Názorné srovnání vývoje průmyslu a zemědělství	235
16. Výsledky a závěry	243

1916

*NÁVRH USNESENÍ O SVOLÁNÍ DRUHÉ SOCIALISTICKÉ KONFERENCE	247
---	-----

KE KONFERENCI KONANÉ 24. DUBNA 1916. <i>Návrh na složení delegace</i>	248—249
--	---------

PROJEV NA MEZINÁRODNÍM SHROMÁŽDĚ- NÍ V BERNU 8. ÚNORA 1916	250—253
---	---------

O ÚKOLECH OPOZICE VE FRANCII (<i>Dopis soudruhu Safarovovi</i>)	254—258
---	---------

MÁ ORGANIZAČNÍ VÝBOR A ČCHEIDZEHO FRAKCE SVOU VLASTNÍ LINII?	259—265
---	---------

MÍR BEZ ANEXÍ A NEZÁVISLOST POLSKA JAKO AKTUÁLNÍ HESLA V RUSKU	266—269
---	---------

WILHELM KOLB A GEORGIJ PLECHANOV	270—271
----------------------------------	---------

SOCIALISTICKÁ REVOLUCE A PRÁVO NÁRODŮ NA SEBEURČENÍ (<i>Teze</i>)	272—286
--	---------

1. Imperialismus, socialismus a osvobození utlačovaných národů	272
2. Socialistická revoluce a boj za demokracii	273
3. Význam práva národů na sebeurčení a jeho vztah k federaci	275

4. Proletářsko-revoluční formulace otázky sebeurčení národů	276
5. Marxismus a proudhonismus v národnostní otázce	278
6. Tři typy zemí z hlediska sebeurčení národů	280
7. Sociálšovinismus a sebeurčení národů	281
8. Konkrétní úkoly proletariátu v nejbližší budoucnosti	282
9. Stanovisko ruské a polské sociální demokracie a II. internacionály k sebeurčení národů	284
 O „MÍROVÉM PROGRAMU“	 287—294
 DOPIS VÝBORU ZAHRANIČNÍ ORGANIZACE SEKCÍM SDDSR	 295—298
 *NÁVRH USNESENÍ ÚV SDDSR O ZASTAVENÍ ČASOPISU KOMMUNIST	 299—301
 NÁVRH ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU SDDSR PRO DRUHOU SOCIALISTICKOU KONFERENCI	 302—312
 ROZKOL, NEBO ROZKLAD?	 313—314
 O NĚMECKÉM A NENĚMECKÉM ŠOVINISMU	 315—317
 IMPERIALISMUS JAKO NEJVYŠŠÍ STADIUM KAPITALISMU (<i>Populární pojednání</i>)	 319—444
Předmluva	323
Předmluva k francouzskému a německému vydání	325
I	325
II	325
III	327
IV	328
V	329
I. Koncentrace výroby a monopoly	332
II. Banky a jejich nová úloha	346
III. Finanční kapitál a finanční oligarchie	363
IV. Vývoz kapitálu	378
V. Rozdělení světa mezi svazy kapitalistů	383
VI. Rozdělení světa mezi velmocemi	392
VII. Imperialismus jako zvláštní stadium kapitalismu	403

VIII. Parazitismus a zahnívání kapitalismu	415
IX. Kritika imperialismu	424
X. Místo imperialismu v dějinách	438
•	
PŘÍPRAVNÉ MATERIÁLY	445—486
* Teze referátu na poradě levicových sociálních demokratů	447—448
* Osnova projevu na zimmerwaldské konferenci	449—450
* Dodatky k prohlášení zimmerwaldské levice	451
* Podklady k referátu Imperialismus a právo národů na sebeurčení	452—462
*1. Výpisky z knihy Hofkalender	452
*2. Náčrt konceptu	453
*3. Teze	456
*4. Imperialismus a právo národů na sebeurčení (<i>Koncept</i>)	458
Německá sociální demokracie a právo národů na sebeurčení	463
*Připomínky a doplňky k provolání Všem sympatizujícím stranám a skupinám, schválenému poradou rozšířené mezinárodní socialistické komise	464—465
*Osnova referátu Dvě internacionály	466—474
*Poznámka k tezím Socialistická revoluce a právo národů na sebeurčení	475
*Původní varianta návrhu ÚV SDDSR pro druhou socialistickou konferenci	476—486
Seznam dosud nenalezených Leninových prací (<i>Srpen 1915—červen 1916</i>)	489—492
Seznam periodik, publikací a dokumentů, na jejichž redigování se V. I. Lenin podílel	493—496

Poznámky	497—546
Seznam literatury, kterou V. I. Lenin cituje nebo o níž se zmiňuje	547—584
Jmenný rejstřík	585—632
Životopisná data	633—652

V. I. L E N I N
S E B R A N Ě S P I S Y

27

Podle 5. ruského vydání V. I. Lenin, Polnoje sobranije sočiněnij, tom 27, Politizdat, Moskva 1977, připraveného Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS, přeložil kolektiv překladatelů. Kontrolní redaktorka Eva Schächterová. Odpovědná redaktorka Alena Šmídová. Obálka, vazba a grafická úprava Milan Hegar. Výtvarný redaktor František Kraus. Technický redaktor Pavel Bednář. Vydání II. Praha 1986. Vydalo Nakladatelství Svoboda jako svou 5603. publikaci. Vytisklo Rudé právo, tiskařské závody, Praha. Náklad 1-30 000. AA 34,89 (text 34,47, ilustrace 0,42), VA 35,86. Tematická skupina 00/3. Cena brož. výt. 11,70 Kčs, váz. výt. 17,— Kčs. 73/202-21-8.5

25-072-86 Kčs 17,—